

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ KÜLTÜR POLİTİKALARI
ÇERÇEVESİNDE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

VOLKAN ÇATIR
2502140013

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ARZU KİHTİR

İSTANBUL- 2022

ÖZ

AVRUPA BİRLİĞİ KÜLTÜR POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

VOLKAN ÇATIR

Avrupa Birliği'nde diğer politika alanlarına göre daha geç gelişme gösteren kültür politikasında, ortak kültürel miras ve kültürel çeşitlilik önemli bir yere sahiptir. 1970'li yıllardan itibaren AB hukukunun vermiş olduğu kararlarda nispeten kendini gösteren kültürel çeşitlilik, 2000'li yıllarda birçok uluslararası kuruluşlara paralel olarak AB içinde de ciddi bir ivme kazanmıştır. Kültür politikasının Maastricht Antlaşması ile ayrı bir başlık olarak AB belgelerinde kendisine yer bulmasıyla birlikte kültürel çeşitlilik de AB belgelerinde yer almaya başlamıştır. Kültürel çeşitliliğin sahip olduğu ekonomik, sosyal ve siyasi işlevler, kavramın AB kültür politikası dışındaki politika alanlarında da önemli bir yere sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Kültürel çeşitlilik ile istihdam, kalkınma, refah, toplumsal barış, demokrasi, insan hakları gibi kavramlar ilişkilendirilmiş, özellikle ekonomik boyutu ile AB kurumlarınca önemsenmiştir. 2004 yılındaki geniş kapsamlı genişleme dalgası ile kültürel çeşitlilik AB için dikkate değer bir kavram olmuştur. "Çeşitlilik içerisinde birlik" sloganı AB'nin ortak kültürel miras ile sahip olunan kültürel çeşitliliğe gösterilen önemi de gösterir niteliktedir.

AB kültür politikasına ilişkin çalışma planları ve programlar ile kültürel çeşitliliği desteklemeye devam etmektedir. Görsel-işitsel, medya ve eğitim politikaları kültürel çeşitliliğin geliştirilmesinin önemli araçları olmaktadır. Her iki politikaya ilişkin temel belgeler ve programlarda, kültür politikası ile eşgüdümlü bir biçimde kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi hedeflenmektedir. Kültürel çeşitliliğin ifadesinin geliştirilmesi ve korunması, AB medya politikasının temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. AB, üye devletleri ile taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ile de kültürel çeşitliliğin geliştirilmesini desteklemiştir.

Kültürel çeşitlilik, AB'nin ilerleyen dönemlerinde olası genişleme süreci, demokrasi açığı, Avrupa kimliği başta olmak üzere AB nazarında tartışılan birçok konunun temel öznelerinden biri olmaya adaydır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Kültür Politikası, Kültürel eşitlilik,
Görsel-İşitsel ve Medya Politikası, Eğitim Politikası

ABSTRACT

**CULTURAL DIVERSITY WITHIN FRAMEWORK OF
EUROPEAN UNION CULTURAL POLICIES**

VOLKAN ÇATIR

Common cultural heritage and cultural diversity have an important role in the cultural policy, which shows late developing than other policy areas in the European Union. Since the 1970s, the decision made by European Union law, cultural diversity gained an important momentum in the European Union in parallel with lots of international organizations in the 2000s. Cultural diversity started to take place in European Union documents as well, as cultural policy took its place in European Union documents as a separate title with the Maastricht Treaty. The economic, social and political functions of cultural diversity have also had an important place in policy areas other than European Cultural policy. With the cultural diversity, employment development, welfare, social peace, democracy and human rights has been associated. Its economic dimension has been given importance by the European Union institutions. Cultural diversity has been a remarkable concept for the European Union with wide ranging expansion wave in 2004. The slogan of "United in Diversity" shows the importance given to the cultural diversity of the European Union common cultural heritage.

The European Union continues to support cultural diversity with work plans and programs related to cultural policy. Audio, visual, media and education policies are important mediators for the developments of cultural diversity. In both policies related to main documents and programs are targeted to stimulating and developing the cultural diversity which is in coordination with the cultural policy. Developing and protecting the expression of cultural diversity forms one of the main basics of European Union media politics. European Union supported to the development of cultural diversity via international agreements with its member states.

Cultural diversity is a candidate to be one of the main subjects of many issues discussed in the European Union especially the possible developing process, democracy gap, European identity and the future of the European Union.

Key Words: European Union, Cultural Policy, Cultural Diversity, Audio-Visual and Media Policy, Education Policy.

ÖNSÖZ

Doktora eğitimim süresince gerek ders döneminde gerekse tez yazımı döneminde hiçbir zaman desteğini eksik etmeyen, görüş ve önerileriyle yönlendiren ve emek veren tez danışmanım Prof. Dr. Arzu KİHTİR'e, tez izleme komitesinin değerli hocaları Prof. Dr. Sema ULUTÜRK AKMAN ve Doç. Dr. Sevim BUDAK'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Doktora eğitim süresince bilgilerini bizimle paylaşan değerli hocalarıma, karşılaştığımız sorunların çözüme kavuşturulmasında desteklerini esirgemeyen başta Selver ADIGÜZELMAN olmak üzere tüm öğrenci işleri personeline, tezin yazım sürecinde teknik anlamda destek veren Deniz SÜREKLİ'ye teşekkür ederim. Yine doktora döneminde derslere devam etmemi teşvik edip destekleyen, okul yöneticiliği ve öğretmenlik yaptığım kurumların başta müdürleri olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarıma, süreç içerisinde motive eden herkese şükranlarımı sunarım.

Bu satırları yazmama vesile olan ve hayatımın her alanında desteklerini hissettiğim başta annem Nazlı ÇATIR ve babam Mesut ÇATIR olmak üzere, Gökhan ÇATIR, Gönül TUNCER ÇATIR ve Kuzey ÇATIR'a ayrıca teşekkür ederim.

Volkan ÇATIR

İSTANBUL-Haziran 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ.....	17

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR, KÜLTÜR KURAMLARI VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

1.1.Kültür Kavramı.....	22
1.1.1.Birey Açısından Kültürün İşlevi.....	24
1.1.2.Toplumsal Açısından Kültürün İşlevi	25
1.2.Kültürün Öğeleri.....	27
1.2.1.Dil	27
1.2.2.Değerler	28
1.2.3.Normlar.....	29
1.2.4.Semboller.....	30
1.2.5.İnançlar	31
1.3.Kültürel Süreçler.....	32
1.3.1.Kültürleme	32
1.3.2.Kültürleşme.....	32
1.3.3.Kültürlenme	33
1.3.4.Trans-Kültürasyon	33
1.3.5.Asimilasyon	33
1.3.6.Kültür Şoku.....	34
1.3.7.Kültürel Yayılma	34
1.3.8.Kültür Değişmesi.....	34
1.4.Kültürün Sınıflandırılması	34
1.4.1.Maddi ve Manevi Kültür	34
1.4.2.Kitle Kültürü.....	36
1.4.3.Alt Kültür – Karşı Kültür.....	36
1.4.4.Yüksek (Seçkin) Kültür	37
1.4.5.Popüler Kültür	38
1.5.Kültür Kuramları	39
1.5.1.Klasik Sosyologların Gözünden Kültür.....	40

1.5.1.1.Karl Max.....	40
1.5.1.2.Max Weber	41
1.5.1.3.Emile Durkheim.....	41
1.5.1.4.Georg Simmel.....	43
1.5.2.Kültüre İlişkin Diğer Yaklaşımlar	43
1.5.2.1.İşlevselci Yaklaşımına Göre Kültür.....	43
1.5.2.2.Yapısalcı ve Post Yapısalcı Yaklaşımına Göre Kültür.....	44
1.5.2.3.Modernizm ve Postmodernizmin Kültür Analizi	45
1.6. Kültürel Çeşitlilik ve Kültür Politikaları	47
1.6.1. Kültürel Çeşitlilik Kavramı	47
1.6.2.Kültürel Çeşitliliğin İşlevi	50
1.6.3.Kültürel Çeşitliliğin Sınıflandırılması	52
1.6.4. Kültürel Çeşitlilik ve Kültür Politikası.....	55
1.6.4.1.Kültür Politikası Kavramı ve Tarihsel Gelişimi	55
1.6.4.2. Kültür Politikalarında Kültürel Çeşitlilik	63
1.7. Alan Yazınında Kültürel Çeşitlilik ile Tartışılan Kavramlar.....	70
1.7.1.Küreselleşme ve Kültürel Çeşitlilik.....	70
1.7.1.1.Küreselleşme Kavramı ve Boyutları.....	70
1.7.1.2.Küreselleşmenin Kültürel Boyutu ve Kültürel Çeşitlilik.....	72
1.7.1.3.Küreselleşmenin Kültürel Boyutuna Eleştirel Bir Yaklaşım :.....	
Kültürel Emperyalizm ve Kültürel Çeşitlilik.....	75
1.7.2.Çokkültürlülük ve Kültürel Çeşitlilik	76
1.7.2.1.Çokkültürlülük Kavramı	76
1.7.2.2.Çokkültürlülük-Kültürel Çeşitlilik İlişkisi.....	79
1.7.3. Etnosentrizm, Kültürel Görecelik ve Kültürel Çeşitlilik	81
1.8.Günümüz Liberal Düşünürlerinin Kültürel Çeşitliliğe Yaklaşımları	83
1.8.1.Will Kymlicka	83
1.8.2. Joseph Raz	86
1.8.3.John Rawls.....	88
1.8.4.Bhikhu Parekh	91
1.8.5.Charles Taylor	93

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERDE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

2.1.Birleşmiş Milletler	96
2.1.1.Birleşmiş Milletler Bünyesinde Kabul Edilen Hukuki.....	
Belgeler.....	96
2.1.1.1.İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	96
2.1.1.2.Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin.....	
Uluslararası Sözleşme.....	97

2.1.1.3.Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	98
2.1.1.4.Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası.....	
Sözleşme	99
2.1.1.5.Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.....	100
2.1.1.6.Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan....	
Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri.....	101
2.1.1.7.Bin Yıl Bildirgesi.....	101
2.1.1.8.Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi(Ajandası)	102
2.1.2.Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)....	102
2.2.Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)	105
2.3.Avrupa Konseyi	106
2.3.1.Avrupa Konseyi Başlıca Belgelerinde Kültür ve Kültürel	
Çeşitlilik.....	107
2.3.1.1.Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.....	107
2.3.1.2.Avrupa Kültür Sözleşmesi.....	108
2.3.1.3.Avrupa Sosyal Şartı	109
2.3.1.4.Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı.....	109
2.3.1.5.Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi... ..	110
2.3.1.6.Avrupa Antlaşmaları Kültürel Çeşitlilik Deklarasyonu	110
2.3.1.7.Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap	111
2.3.2.Avrupa Konsey'in Kültürel Çeşitlilik İle İlgili Diğer Çalışma.....	
Örnekleri... ..	112
2.3.2.1.Opatija (Hırvatistan) Bildirisi	113
2.3.2.2.Kültürel Mirasın Eğitimi ve Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Eğitim.....	
Programı	114
2.3.2.3.Innsbruck Konferansı.....	114
2.4.Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE/AGİT).....	115
2.4.1.Helsinki Nihai Senedi	115
2.4.2.Yeni Avrupa İçin Paris Sözleşmesi	115
2.5.Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)	116
2.6.Dünya Ticaret Örgütü (WTO)	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

3.1.AB Bütünleşmesinin Kültürel Boyutu ve Sosyal (Toplumsal) İnşacı.....	
Yaklaşım.....	122
3.1.1.Sosyal (Toplumsal) İnşacı Yaklaşımına Bakış	123
3.1.2.Sosyal İnşacı Yaklaşım ve AB Bütünleşmesi.....	130
3.2.AB Kültür Politikasına Genel Bir Bakış.....	132

3.2.1. Ekonomik bir güç olarak Kültür ve AB.....	138
3.2.1.1.AB Kültür Politikasının Ekonomik Boyutu.....	139
3.2.2.AB’de Kültürel Katılım	141
3.3.AB Kültür Politikasının Tarihsel Arka Planı : Avrupa Ortak Kültürel.....	
Unsurları	142
3.3.1.Helenizm ve Hristiyanlık.....	143
3.3.2.Aydınlanma Düşüncesi.....	144
3.2.3.Coğrafi Anlamda Ortak Avrupa Tanımı.....	145
3.4.Avrupa Birliği Kültür Politikasında Kültürel Çeşitlilik Vurgusu.....	148
3.4.1.Avrupa Birliği Temel Belgelerinde Kültür ve Kültürel Çeşitlilik	156
3.4.1.1.AB Temel Antlaşmaları.....	156
3.4.1.1.1.Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma.....	
(Roma Antlaşması)	156
3.4.1.1.2.Avrupa Tek Senedi	157
3.4.1.1.3.Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması)	158
3.4.1.1.4.Amsterdam Antlaşması.....	160
3.4.1.1.5.Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi.....	
Hakkında Antlaşma	160
3.4.1.2.Zirveler, Raporlar ve Bildiriler	164
3.4.1.2.1.Kopenhag Avrupa Kimliği Deklarasyonu	164
3.4.1.2.2.Tindemans Raporu.....	164
3.4.1.2.3.Solemn Bildirisi	165
3.4.1.2.4.Fontainebleau Zirvesi	165
3.4.1.2.5.Pietero Adonnina Raporları.....	166
3.4.1.2.6.Kopenhag Zirvesi 1993 (Kopenhag Kriterleri)	167
3.4.1.2.7.Avrupa Temel Haklar Şartı.....	168
3.4.1.2.8.Leaken Bildirisi	169
3.4.1.3.Yeşil ve Beyaz Kitaplar	170
3.4.1.3.1.Yeşil Kitaplar (Green Papers).....	170
3.4.1.3.2.Beyaz Kitaplar (White Papers)	172
3.4.2.AB Kültür Gündemleri (Ajandaları).....	173
3.4.2.1. 2007 Avrupa Kültür Gündemi (Ajandası)	173
3.4.2.2. Yeni Avrupa Kültür Ajandası (2018)	174
3.4.3.AB Kültür Çalışma Planlarında Kültürel Çeşitlilik.....	175
3.4.3.1. 2002-2004 Kültür Çalışma Planı	176
3.4.3.2. 2005-2006 Kültür Çalışma Planı	176
3.4.3.3. 2008-2010 Kültür Çalışma Planı	177
3.4.3.4. 2011-2014 Kültür Çalışma Planı	177
3.4.3.5. 2015-2018 Kültür Çalışma Planı	178
3.4.3.6. 2019-2022 Kültür Çalışma Planı	178
3.4.4. Avrupa Birliği 2019-2024 Stratejik Hedefleri ve Kültürel Çeşitlilik.....	179
3.4.5.AB Kültür Politikası Ana Unsurları ve Kültürel Çeşitlilik.....	190

3.4.5.1.AB Uluslararası İlişkilerinde Kültür ve AB Uluslararası Kültürel İlişkileri.....	190
3.4.5.2. Kültürel Malların İthalatı ve İhracatı.....	203
3.4.5.2.1.Kültürel Malların İthalatı.....	205
3.4.5.2.2.Kültürel Malların İhracatı.....	208
3.4.5.3.Kültürel ve Yaratıcı Sektörler.....	211
3.4.5.3.1.Mimari	212
3.4.5.3.2.Görsel-İşitsel Alanlar.....	213
3.4.5.3.2.1.Yayıncılık ve Kitaplar.....	213
3.4.5.3.2.2.Müzik Sektörü	214
3.4.5.3.2.3.Tiyatro ve Sahne Sanatları.....	216
3.4.6.AB'nin Mali Yapısı ve Kültürel Çeşitlilik	219
3.4.6.1.Kültürel Sektörlere Devlet Yardımları ve Kültürel Çeşitlilik.....	219
3.6.AB Kültür Politikasının Ana Unsuru “Kültürel Miras” ve Kültürel.....	221
Çeşitlilik.....	221
3.6.1.Kültürel Miras Kavramı.....	221
3.6.2.AB Politikalarında Kültürel Miras.....	222
3.6.3. AB Kültür Politikasında Kültürel Miras.....	228
3.6.4. Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Öne Çıkan Faaliyetler ve.....	232
Kültürel Çeşitlilik	232
3.6.4.1.Avrupa Miras Etiket Eylem Programı.....	233
3.6.4.2. Avrupa Kültürel Miras Yılı (2018) (European Year of.....	234
Cultural Heritage) (2018)	234
3.6.4.3. Avrupa Kültürel Miras /Europa Nostra Ödülleri.....	234
3.6.4.4.NEARCH.....	235
3.6.4.5.Europeana platformu (The Europeana platform).....	235
3.7. AB Kültür Programları ve Kültürel Çeşitlilik	236
3.7.1.Avrupa Kültür Başkenti Programları.....	236
3.7.2.Avrupa Toplulukları Kültür Programları.....	238
3.7.2.1.Kaleidoscope Programı (1996-1999).....	239
3.7.2.2. Ariane Programı (1997-1999).....	240
3.7.2.3.Raphael Programı (1997-2000)	241
3.7.3.Culture 2000 ve Culture 2007 Programları	242
3.7.4.Yaratıcı Avrupa Programı (Creative Europe Programme)	243
3.7.4.1. Kültür Alt Programı	245
3.7.4.2. Medya Alt Programı	248
3.7.4.3.Sektörlerarası İşbirliği Alt Programı	252
3.8.AB Kültür Politikasının Araçları Olarak Görsel-İşitsel, Medya ve Eğitim....	255
Politikalarında Kültürel Çeşitlilik.....	255
3.8.1. AB Görsel-İşitsel, Medya Politikalarının Gelişimi ve Kültürel.....	256
Çeşitlilik.....	256
3.8.1.1.AB Görsel-İşitsel Politikasının Hukuki Arka Planı ve Öne Çıkan...	259
Belgelerde Kültürel Çeşitlilik	259

3.8.1.2.Görsel-İşitsel Politika Destek Programları ve Kültürel.....	
Çeşitlilik.....	266
3.8.1.2.1.MEDIA Programları	266
3.8.1.2.1.1. MEDIA I Programı	267
3.8.1.2.1.2.MEDIA II Programı.....	267
3.8.1.2.1.3. MEDIA II Training Programı.....	269
3.8.1.2.1.4. MEDIA Plus Programı	269
3.8.1.2.1.5. MEDIA 2007 Programı	270
3.8.1.2.1.6. MEDIA Munds Programı	271
3.8.2. AB, Kültürel Çeşitlilik ve Eğitim Politikası	272
3.8.2.1.AB Eğitim Politikası ve Kültürel Çeşitlilik.....	274
3.8.2.1.1.AB Eğitim Politikasının Gelişim Süreci ve Amacı	274
3.8.2.1.2.Günümüz AB Eğitim Politikasına Bakış	279
3.8.2.1.2.1.Eğitim ve Öğretim 2020 Hedefleri	279
3.8.2.1.2.2.Avrupa Eğitim Alanı (European Education Area)	280
3.8.2.1.2.3.AB Eğitim Politikası Alanları.....	281
3.8.2.2.AB Eğitim Programları ve Kültürel Çeşitlilik.....	289
3.8.2.2.1. 2007 HayatBoyü Öğrenme Programı Öncesi Eğitim.....	
Programları.....	291
3.8.2.2.1.1.AB Genel Eğitim Programları	291
3.8.2.2.1.2.AB Mesleki Eğitim Programları.....	293
3.8.2.2.1.3.AB Gençlik Programı	294
3.8.2.2.2.Hayatboyü Öğrenme Programları I-II	295
3.8.2.2.2.1.Hayatboyü Öğrenmenin Programının Etkinlik Alanları 297	
3.8.2.2.2.1.1.Sektörel Alt Programlar	297
3.8.2.2.2.1.1.1.Comenius (Okul Eğitimi)	297
3.8.2.2.2.1.1.2.Erasmus (Yükseköğretim)	298
3.8.2.2.2.1.1.3.Leonardo Da Vinci Programı (Mesleki Eğitim) 298	
3.8.2.2.2.1.1.4.Grundtvig Programı (Yetişkin Eğitimi).....	299
3.8.2.2.2.1.2.Ortak Konulu Program	300
3.8.2.2.2.1.3.Jean Monnet Programı.....	301
3.8.2.2.3.Hayatboyü Öğrenme Programı Sonrası Eğitim Programları301	
3.8.2.2.3.1.Erasmus Plus.....	301
3.9.AB Kültür Politikasının Hedeflerinden Biri Olarak Avrupa Kimliğı ve.....	
Kültürel Çeşitlilik	304
3.9.1.Avrupa Kimliğinin Tanımı ve Tartışmalar	305
3.9.2.AB Kültür Politikası ve Avrupa Kimliğı-Kültürel Çeşitlilik İlişkisi..	308
SONUÇ	312
KAYNAKÇA.....	324
ÖZGEÇMİŞ.....	399

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1.Herbert LOUIS’ye (1954) göre Avrupa’nın sınırları.....151

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo: 1.1. Çeşitliliğin Boyutları.....	56
Tablo: 1.2. Kültür Politikasının Etkililiklerinin Evrimi.....	60
Tablo: 1.3. Kültürel Çeşitliliğin Yönetim Modelleri.....	71

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABİHA	: Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma
A.e.	: Aynı eser
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma
A.g.e.	: Adı geçen eser
AGİT (OSCE)	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
A.g.m.	: Adı geçen makale
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ASEAN	: Doğu Asya Ülkeleri Birliği – Association of Southeast Asian Nations
BM	: Birleşmiş Milletler
CARIFORUM	: Karayip Forumu – The Carribbean Forum
Çev.	: Çeviren
DCI	: Kalkınma İçin İşbirliği Aracı – Development Cooperation Instrument
DTÖ (WTO)	: Dünya Ticaret Örgütü
Ed.	: Editör
Eds.	: Editörler
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EIDHR	: Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa Aracı - European Instrument for Democracy and Human Rights
EUNIC	: Avrupa Birliği Ulusal Kültür Enstitüleri – European Union National Institutes
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

Haz.	: Hazırlayan/lar
IcSP	: İstikrar ve Barışa Katkı Aracı – Instrument contributing to Stability and Peace
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMI	: İç Piyasa Bilgi Sistemi – Internal Market Information System
INRAP	: Fransız Ulusal Koruyucu Arkeolojik Araştırma Enstitüsü – French National Institute For Preventive Archaeological Research
IPA	: Katılım Öncesi Yardım Aracı – Instrument for Pre-accession Assistance
I-VET	: İlk Meslek Eğitim ve Öğretim – Initial Vocational Education and Training
LLP	: Hayatboyu Öğrenme Programı – Lifelong Learning Programme
MEDIA	: Görsel-İşitsel Bir Sektörün Gelişimini Teşvik Etmeye Yönelik Önlemler – Measures to Encourage the Development of an Audiovisual Industry
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PI	: Ortaklık Aracı – Partnership Instrument
ss.	: Sayfa sırası
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TRIPS	: Fikir Mülkiyeti Haklarının Ticari Niteliklerine İlişkin Anlaşma
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Kültür, Eğitim ve Bilim Kurumu
UNIDROIT	: Uluslararası Ticaret Sözleşmeleri Genel İlkeleri – The International Institute for The Unification of Private Law
WCO	: Dünya Gümrük Örgütü – World Customs Organisation

GİRİŞ

Tarihi süreçte birçok savaş, hastalık ve yıkımlara sahne olan Avrupa kıtasında, huzur, barış ve birliğin sağlanmasına yönelik birçok adım atılmıştır. Tarihi süreçte Avrupa’da bir birliğin oluşturulmasına ilişkin önemli isimler fikirlerini beyan etmiş, kıtada büyük tahribata neden olan Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından sonra daha somut çalışmalar kendini göstermiştir. Çalışmaların sonunda ekonomik ve siyasi bütünleşme ile başlayan, bugün yirmi yedi ülkeli ve yarım milyarı aşan bir nüfusa sahip Avrupa Birliği meydana getirilmiştir. Başlangıçta Avrupa kıtasında büyük çöküşü getiren savaşlara neden olan ekonomik ve siyasi nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik bütünleşme stratejisi izleyen Birlik, ilerleyen dönemlerde vites yükseltmiş, uluslararası arenada, başta siyasi ve ekonomik olmak üzere yaşanan değişikliklere bağlı olarak bütünleşmenin boyutlarını farklı alanlara taşımaya çalışmıştır. 1990’lı yılların sonuna kadar kurumlar ve üye ülke temsilcileri ile anılan Birlik, 2000’li yıllardan sonra daha görünür bir şekilde vatandaşları da politika oluştururken önemli bir paydaş olarak dikkate almaya başlamıştır.

AB gerek kendi üye devletleri gerekse Birlik olarak uluslararası arenada farklı alanlarda politika yürütmekte, küresel bağlamda siyasi ve ekonomik boyutları başta olmakla birlikte diğer politika alanlarında önemli ve aktif bir role sahip olmaktadır. Kültür politikası da AB için gerek Birlik gerekse uluslararası arenada öne çıkan bir politika alanı olarak göze çarpmaktadır. Kültür politikası, AB içerisinde diğer politika alanlarına nazaran daha geç gelişme göstermektedir. Nitekim kültür politikasının ortaya çıkışı bütünleşmenin siyasi ve ekonomik boyutuna ilişkin yeterlilik tartışmalarına bağlanabilmektedir. Bütünleşmenin siyasi ve ekonomik boyutunun yanı sıra, son otuz yıllık süreçte sosyal ve kültürel konular AB içerisinde kendine yer bulmaya başlamaktadır. Kültür politikası, AB üye devletlerin münhasır yetki alanlarından biri de olsa, diğer politika alanlarına etki edebilen bir kapasiteye sahiptir. Kültür politikasının ortaya çıkışı, bütünleşmenin kültürel ve sosyal boyutuna ilişkin yaşanan tartışmalar ile kültürün siyasi ve ekonomik boyutta sahip olduğu güçle ilişkilendirilebilmektedir.

AB kültür politikasına bakıldığında iki başat unsur öne çıkmaktadır. Avrupa'nın geçmişten gelen ortak unsurların önemine vurgu yapan ortak kültürel miras ile Birliğin kendi içerisinde sahip olduğu çeşitliliği ifade eden kültürel çeşitlilik kavramları, AB'nin kültür politikasının iki temel unsurunu oluşturmaktadır. Birliğin ortaya koymuş olduğu “çeşitlilik içinde birlik” sloganı, AB'nin kültür politikasında izleyeceği stratejiyi ortaya koymakla birlikte, kültürel miras ve kültürel çeşitlilik kavramlarının bahsi geçen politikanın ayrılmaz unsurları olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Kültürel çeşitlilik, kültür politikası bünyesinde tartışıla gelen aynı zamanda Birliğin sahip olduğu çeşitlilik dikkate alındığında zor bir alanı işaret etmektedir. AB'nin sahip olduğu kültürel çeşitliliğin direkt veya dolaylı sahip olduğu siyasi ve ekonomik gücün boyutu kültür politikasına yön verecek niteliktedir. Kültür endüstrilerinin sahip olduğu ekonomik güç, AB'nin diğer kültür endüstrilerine karşı küresel ölçekte rekabet edebilme kapasitesi, aynı zamanda kültürel çeşitliliği ile bağlantılıdır. Kendi kültürel çeşitliliğinin korunması ve dünyaya yansıtılması, AB için ekonomik olduğu kadar siyasi alanda da söz sahibi olabilme gücüne etki edebilmektedir. Özellikle, Birliğin genişleme süreçlerinde öne çıkan bir konu olan kültürel çeşitlilik, AB'nin sadece kültür politikasında sınırlı kalmamakla beraber AB'nin uluslararası ilişkilerinde önemli güce sahip politika alanlarında da kendisine yer bulmaktadır.

Kültürel çeşitlilik kavramı, AB'nin bugün olduğu gibi gelecekte de olası genişleme ve derinleşme süreçlerinde tartışılan bir konu olmaya aday bir kavramdır. Her yeni devletin üyeliği sonrasında Birliğin kendini tekrar ifade etme gerekliliğinin ortaya çıkacağı ve çeşitli sloganlarla da ortaya konmak istenen “birlikte yaşam” tartışmalarının temelinde kültürel çeşitlilik ve demokratik anlaşmazlıkların yer alacağını ifade eden değerlendirmeler bulunmaktadır.¹

Çalışmamızın amacını, AB'nin kültür politikasında kültürel çeşitlilik vurgusunun ne şekilde ele alındığına dair betimleyici bir çerçeve ortaya koymak

¹ Luuk van Middelaar, **AVRUPA: Bir Geçiş Süreci**, Çev. Bilal Çölgeçen, 1.Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Kasım 2014, ss.x-x1.

oluşturmaktadır. Kültürel çeşitliliğin, kültür politikasında ele alınışı ve sahip olduğu rol, çalışmamızın hareket noktasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda kültür politikasının araçları olarak kabul edilebilecek AB görsel, işitsel ve medya ile eğitim politikalarındaki kültürel çeşitlilik vurgusuna dair inceleme de çalışmamızın amacını ortaya koymamıza yardımcı olacak iki temel altbaşlıktır. Kültürel çeşitliliğin AB'nin diğer politika alanlarında oynadığı rol çalışmamızda ele alınan diğer önemli bir alt başlığını oluşturmaktadır.

Doküman incelemesi, çalışmamızın veri toplama yöntemi olarak belirlenmiştir. Doküman inceleme yöntemi, araştırma konusuna ilişkin belgelerin analizini içermekte, vakit ve kaynak tasarrufu sağlaması bağlamında öne çıkarılmaktadır.² Toplanan bilgiler betimsel analiz yolu ile yorumlanmaktadır. Doküman incelemesi ve betimsel analiz yolu ile incelenecek birincil kaynaklar olarak, AB kurucu antlaşmaları ve uluslararası örgütlerce tanınmış hukuki belge ve tavsiye kararları, ikincil kaynaklar ise AB bünyesinde kültürel çeşitliliğe ilişkin ortaya konan direktifler, yönergeler ve kararlardır. Aynı zamanda AB kültür politikası doğrultusunda uygulanan programlar ve planlar doküman incelemesinde başvurulacak diğer kaynakları oluşturmaktadır.

Birinci bölümde kültür, kültür kuramları ve kültürel çeşitlilik kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci bölüm, kültür konusunun sahip olduğu geniş kapsam ve ilintili alanları doğrultusunda geniş bir kapsamı içermektedir. Kültürün tanımı, bireysel ve toplumsal işlevi, kültürün unsurları, sınıflandırılması, kültürel süreçler ile kültüre ilişkin öne çıkan klasik sosyologların görüşleri ile bazı kültür kuramlarına yer verilmektedir. Kültür politikası, kültür kavramının ardından ele alınan diğer bir kavram olmuştur. Tezin ana konusunu oluşturan kültürel çeşitliliğin tanımı, sınıflandırılması, işlevi ile günümüz bazı liberal düşünürlerin kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımları ilk bölümde yer alan diğer konu başlıklarındadır. İlgili alan yazınında

² Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 6. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008. Aktaran, Zeki Karataş, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", **Sosyal Hizmet E-Dergi Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Ocak 2015, s.72.

kültürel çeşitlilik kavramı ile birlikte irdelenen, çokkültürlülük, küreselleşme, etnosentrizm gibi kavramlar yine birinci bölümde yer almaktadır.

İkinci bölümde, AB'yi meydana getiren çoğu üye devletinde yer aldığı uluslararası kuruluşların kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımlarına değinilmiştir. Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Avrupa Konseyi, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE/AGİT), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Ticaret Örgütü (WTO/DTÖ) gibi kuruluşların süreç içerisinde kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımları incelenmeye çalışılmıştır. Uluslararası kuruluşların kendi mevzuatında sahip olduğu hukuki belgeler ve bildiriler sadece ilgili kuruluşların kültürel çeşitliliğe yaklaşımını ortaya koymamakla beraber, bahsi geçen hukuki belgelere taraf olan AB ve üye devletlerin de kültürel çeşitliliğe yönelik politikasını da biçimlendirmektedir. Uluslararası kuruluşlarda kültürel çeşitliliğin ele alınma düzeyi, AB içerisindeki süreci de etkilmektedir. Nitekim AB, dâhil olduğu kuruluşların politika yapıcısı ve karar verici mekanizmasının içerisinde bulunmaktadır. Ayrıca, uluslararası kuruluşlara üye devletlerin sayısı ve kararların bağlayıcı boyutu dikkate alındığında kültürel çeşitliliğin küresel anlamda sahip olduğu potansiyel dikkat çekicidir.

Üçüncü bölümün ilk kısmında AB bütünleşmesinin kültürel boyutuna ilişkin sosyal (toplumsal) inşacı yaklaşım yer almaktadır. Alexander Wendt'in uluslararası ilişkiler ile kültür arasında bağ kurduğu sosyal teori yaklaşım açıklanmaya çalışılmakta, AB'nin kültür politikasının gerek AB bütünleşmesi gerekse uluslararası ilişkilerde alabileceği yol ile kültürel çeşitliliğin AB dış politikasında kapladığı alana dair çıkarımların yapılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede kültür politikası, kültürel çeşitliliğin AB bütünleşmesi ile AB'nin uluslararası arenada izleyeceği politikaları etkileyebilme kapasitesine dair tartışma alanının oluşturulmasını da sağlamaktadır. Nitekim sosyal inşacılığa göre AB genişlemesi, kültürel ve düşünsel faktörlerin Birlik içinde veya dışındaki aktörler tarafından paylaşım gücüne bağlı olmaktadır.³ Sosyal inşacı yaklaşım, normlar, kültür, inanış, düşünce ve kimlik gibi konuların devletlerin

³ Hüseyin Kutay Aytuğ, "Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı" **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi**, Cilt. 15, s.1. Yıl.2008, ss.157-159.

birbirleri ile ilişkilerinde önemli bir rol oynadığını savunmakta, AB'nin bütünleşme sürecine bahsi geçen unsurların ne şekilde etki edebileceği, araştırılması gereken bir alan olarak ifade edilmektedir.⁴

Toplumsal inşacı yaklaşımın devamında Avrupa kültürünün ortak unsurları olarak nitelendirilen kavramlara kısaca değinilmektedir. Avrupa kültür politikasının temelinde yer alan ortak kültürel mirasının tarihsel arka planında hangi unsurların yer aldığı açıklanmaktadır. Ortak unsurlara yönelik farklı sınıflandırmalar yapılmakla birlikte çalışmada en fazla öne çıkan unsurlar olarak Hristiyanlık-Helenizm, Aydınlatma Düşünceleri ve coğrafi olarak “Avrupa” kavramına kısaca değinilmektedir. Ortak unsurlara ilişkin başlığın akabinde AB'nin kültür politikasının gelişimi ve kültürel çeşitlilik geniş çerçevede açıklanmaya çalışılmaktadır. Avrupa Birliği'nin kültür politikasına yönelik genel bir değerlendirmeye yer verilmekte, AB kültür politikasının ortaya çıkışı, kültür politikası ile ilgili yaşanan tartışmalar bölümde yer alan diğer başlıklardır. AB kültür politikasında kültürel çeşitliliğin gelişim süreci, AB resmi belgelerinde ne şekilde yer bulduğu, kurucu anlaşmalar, zirveler, gündemler, çalışma planları ve diğer resmi belgeler doğrultusunda irdelenmektedir. Kültürel çeşitliliğin, günümüz AB strateji, program ve planlarında kapsadığı alan vurgulanmaktadır. Üçüncü bölümün son alt başlığında da kültür politikasının yürütülmesinin araçları olan AB görsel-işitsel ve medya politikası ile eğitim politikasında, kültürel çeşitliliğin ele alınış biçimi, yine resmi belgeler, planlar, programlar doğrultusunda incelenmektedir. AB kültür politikasının amaçlarından biri olarak nitelendirilen Avrupa kimliği ve kültürel çeşitlilik arasındaki ilişki, üçüncü bölümün son başlığını oluşturmaktadır. Avrupa kimliğine yönelik tartışmalar ve kültürel çeşitliliğin yaşanan tartışmalar ile ilişkisi bahsi geçen başlık altında ortaya konmakta, çalışmamız bütün bölümleri kapsayan sonuç bölümü ile sonlanmaktadır.

⁴Derya Büyüktanır, “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:14, No:2, 2015, ss.5-21.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR, KÜLTÜR KURAMLARI VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

1.1.Kültür Kavramı

Kültür kavramına ilişkin birçok tanım yapılmakla birlikte üzerinde anlaşmaya varılan ya da ortak kabul edilebilecek bir tanımlamadan bahsedilemediği, kavrama dair çeşitli tanımların bulunduğu ve tanımlama zorluğu gibi değerlendirmeler bulunmaktadır.⁵ Bulut⁶, kültür kavramının muğlaklığına vurgu yaparak “ele avuca sığmayan bir sözcük” olarak nitelendirmekte ve 1952 yılında Alfred L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn tarafından yayımlanan eserde kültürün 164 değişik tanımına yer verildiğini aktarmaktadır. Kültür kavramının Latince “coler” “ekip biçme” anlamında 18. yüzyıldan bu yana kullanıla geldiği ve E. Taylor’ın kavramın ilk tanımlayıcısı olarak görüldüğü vurgulanmıştır.⁷

Benzer bir şekilde kültür kavramının Latince’de “toprak kültürü” (“agri cultura”) anlamına gelen “edere-cultura” (kültür, özen bakım) kelimesinden türediği ifade edilmiştir. Çiçero, mektuplarında toprağın işlenmesi gibi aklın işlenmesi gerektiğini de vurgulayarak “aklın kültürü” kavramını ortaya atmış, kültür, uygarlık ve insan eğitimi gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁸

İngilizce’ de 16. yüzyıla kadar ekin ve hayvan yetiştirme anlamının yanı sıra dini bir içeriğe sahip olan kültür kavramı, 19. yüzyıl sonrasında bireyin akıl ve görgü olarak kendini geliştirmesi olarak da tanımlanmış, Almanca’da ise kültür, uygarlık ile eş anlamlı olarak belirtilmiştir.⁹ Yukarıda yer verilen tanımlar doğrultusunda kültür kavramının içeriğinin tarihsel süreç içerisinde genişlediği görülebilmektedir. Kültür

⁵ Mahmut H. Akın, “Bir Kültür Bilimi Olarak Sosyoloji ve Kültür Sosyolojisi”, **Kültür Sosyolojisi**, Editörler: Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.103-108.

⁶ Yücel Bulut, “Siyaset, Kültür ve Siyasal Kültür”, **Kültür ve Toplum**, Ed. Mevlüt Özben, 1. Basım, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2019, ss.119-120.

⁷ Mustafa Aydın, “Kültür Sosyolojisinin Temel Kavramları”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.45-46.

⁸ Vadim Mejuyev, **Kültür ve Tarih**, Çev. Suat H. Yukova, Ankara, Başak Yayınları, 1987, ss.21-22.

⁹ Philip Smith, Alexander Riley, **Kültürel Kurama Giriş**, Çev. Selime Güzelsan-İbrahim Gündoğdu, 1.Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016, ss.19-20.

kavramının tanımının çoklu ve farklı olmasına ek olarak kavramın içeriği, anlam yönünden sınırı, işlevi ve kavrama yönelik farklı tartışmalarında varlığı söz konusudur.¹⁰ Türk Dil Kurumu'na göre kültür şu şekilde ifade edilmektedir;

1. "1. Tarihsel toplumsal gelişim süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin:
2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü:
3. Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi:
4. Bireyin kazandığı bilgi:
5. Tarım.
6. Uygun biyolojik şartlarda bir mikrop türünü üretme."¹¹

Kültürün tanımına yönelik yukarıda yapılan değerlendirmelere benzer olarak Güvenç,¹² kültürün bilimsel, beşeri, estetik ve teknolojik-biyolojik olmak üzere dört farklı anlamda kullanıldığını ifade etmiş, bilimsel anlamda kültürün uygarlığa, beşeri anlamda eğitime, estetik anlamda sanata, teknolojik-biyolojik anlamda ise üretim ve yetiştirmeye denk geldiğini vurgulamıştır. Güvenç¹³, kültürün özelliklerini şu başlıklarda toplamaktadır;

- Kültür, öğrenme sürecinin sonunda kazanılır.
- Kültür, tarihi bir sürece sahiptir ve süreklilik arz eder.
- Kültür, topluma aittir, toplumsaldır.
- Kültür, ideal olanı çıkış noktası alan kurallardan meydana gelir, kuralları kapsar.
- Kültür, toplumu oluşturan bireylerin ihtiyaçlarını temin eder, doyuma ulaştırır.
- Kültür, sabit bir kavram değildir, değişime açıktır, değişkendir.

¹⁰ Hakan Gürses, "Kültür Kavramı Üzerine", Çev. Zeynep Baraz, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.129-145.

¹¹ T.C. Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.08.2019.

¹² Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.97

¹³ A. e. ss.101-104.

- Kültür, uyumu ve bütünleşmeyi sağlar.
- Kültür, maddi olduğu kadar soyut bir boyuta da sahiptir.

1.1.1.Birey Açısından Kültürün  şlevi

Kültür kuramcısı Nermi Uygur kültürü, insanı hayvandan ayıran bir özellik olarak ifade etmekte, insanın varoluşu nedeni, bir nevi zorunluluğu olarak tanımlamaktadır. Bu değerlendirmeden yola çıkarak bireyin düşüncelerini, değerlerini biimlendirmesinde, özünü bulmasında kültür önemli bir rolü üstlenmektedir. Bireyin ilişkisinin bulunduğu her bir birey, her bir kurum, kurulu  o ki şinin kültürünün oluşumunda söz sahibi olmaktadır. Okullar, dernekler ve kurumlar bu bağlamda kültürün temsilcileri ve oluşumunda etkili olmaktadır.¹⁴

Tanımdan da anlaşılabileceği gibi kültür insana dair her şeyi kapsamaktadır.  nsana dair ne varsa kültür olarak tanımlanmakta, insanın kültüre hayat verdiği, kültürden bahsetmenin veya kültürü tanımlamanın yolunun insanı tanımaktan geçtiği kültür sosyolojisinde önemle vurgulanmaktadır.¹⁵ Alver¹⁶ kültür ile insanı ayrılmaz bir bütünün parçaları olarak değerlendirmekte, her ikisinin varolu larının birbirleri ile ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Kültür bireyin davranışında etkili olduğu gibi bireyde kültürün  killenmesinde etkili olmaktadır. Burada vurgulanmak istenen kültür-birey arasındaki etkile imdir. Hem birey hem de kültür bahsedilen etkileşim sürecinin faydalanıcılarıdır. Ayrıca birey, kültür-toplum ilişkisi bağlamında bir “kültür yapıcı” olarak da atfedilmektedir.¹⁷

Edgar Morin, birkaç milyon yıllık bir süre içerisinde “homo sapiens” ‘lerin doğadan ayrılması sonucunda kültür tarafından  killendirildiğini belirtmiştir.¹⁸ Kültür ve birey arasındaki ilişkiye yönelik bir başka yaklaşım da Vadim Mejuyev

¹⁴ Nermi Uygur, **Kültür Kuramı**, 5. Baskı,  stanbul, Yapı Kredi Yayınları,  ubat 2018 s.18.

¹⁵ Miray Köktürk, “Kültür Sosyolojisinin Temel Meseleleri”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan,  stanbul/Konya, izgi Kitabevi,  ubat 2018, s.18.

¹⁶ Köksal Alver, “Siyasal Eylem Olarak Kültür”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan,  stanbul/Konya, izgi Kitabevi,  ubat 2018, s.159.

¹⁷ Mevlüt  zben, “Kültür ve Toplum”, **Kültür ve Toplum**, Ed. Mevlüt  zben, 1. Basım,  stanbul, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2019. ss.15-17.

¹⁸ Edgar Morin, **Yitik Paradigma:  nsan Doğası**, eviren: Devrim Çetinkasap, IV. Basım,  stanbul, Türkiye    Bankası Yayınları, , Kasım 2019, s.49.

tarafından ifade edilmiştir. Majuyev, “insan dünyası” kavramını “kültür dünyası” olarak tanımlayarak insanı, kültürün yaratıcısı olduğunu ifade etmiş, tanrısal dünya ile doğa bilimlerinden ayrı bir kavram olarak incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁹

Kymlicka, insanların “kültürel yaratıklar” olarak tanımlanmasının nedeni olarak kültürün insan gelişimi için önemli olmasıyla açıklamaktadır. Öncelikle kültür, bireyin yaşamı ve anlam dünyası ile ilgili kararlar vermesine, seçenekleri değerlendirmesine, kendine rehberlik etmesine, özgürleşmesine katkı sunmaktadır. İkinci olarak, bireyin kimlik ve aidiyet duygusunun oluşmasını sağlayarak diğer bireylerle ilişki içerisine girmesine, birliktelikler ve bağlar oluşturmaya, böylelikle bireyin mutlu olup sağlıklı toplumlar oluşturmaya olanak tanımaktadır.²⁰

Scupin’nin çalışmasına atıfla Üstel, birey ve kültür arasındaki ilişkiyi şu şekilde aktarmaktadır; “Rousseau’dan Kant’a çok sayıda düşünür, insanın hamliğini, gelişmemişliğini ve barbarlığını eğitim sayesinde, kültüre erişerek alt edeceğini düşünmektedir.”²¹

1.1.2. Toplumsal Açıdan Kültürün İşlevi

Kültür-insan ilişkisi doğal olarak toplumu ve toplumsal yaşamı da etkileyebilmektedir. Nitekim kültür, insanı diğer canlılardan ayıran bir kavram olarak tanımlanmasının yanı sıra toplumun varlığının sağlayıcısı da olmaktadır.²² Kültür, toplumsal hayatı bir arada tutan harç olarak görülmüş ve iktidarlar tarafından kullanılmıştır.²³

Giddens, toplumu var eden unsurun kültür olduğunu ifade etmiş, kültür ve toplumun kavramsal olarak birbirinden ayrı olmasına rağmen esasında iç içe geçmiş

¹⁹ Mejuyev, a. g. e. s.65.

²⁰ Will Kymlicka; **Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights**, Oxford, Clarendon Press, 1995, Aktaran; Bhikhu Parekh, **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori**, Çev. Bilge Tanrıseven, 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2002, s.129.

²¹ Raymond Scupin, “Culture: The Use and Abuse of an Anthropological Concept”, (der.) C.L.Frisby, W.T. Q’Donohue, **Cultural Competence in Applied Psychology. An Evaluation of Current Status and Future Directions**, Springer Nature, Cham, İsviçre, 2018, s.243. Aktaran, Fusun Üstel, **Kültür Politikasına Giriş; Kavramlar, Modeller, Tartışmalar**, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021. s.15.

²² Akin, a. g. m. s.111.

²³ Wendy Griswold, “Kültür Sosyolojisinde Yeni Gelişmeler” Çeviren: Salih Özer, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, s.94.

iki kavram olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada kültür-toplum ilişkisini değer ve norm bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Değer ve normların toplum içerisinde meydana geldiği ve bireyin o toplum içerisinde davranışını biçimlendirdiğini belirtmiştir. Değer ve normların toplumdan topluma, dönemden döneme değişiklik gösterdiğini, toplum içerisinde değer ve normların birbirleri ile çelişebileceğinin altını çizmiştir.²⁴

Makarian, kültür ve toplum arasındaki ilişkiyi betimlerken, kültürün toplumun parçası olmaktan ziyade bir fonksiyonu olarak görülmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Makarian'a göre kültür, fonksiyon olarak oluşturmuş olduğu kolektif değerler ile gerek insanı gerekse toplumun diğer unsurlarını biçimlendiren bir etkinliği yürütmektedir. Bu nedenle kültür, toplumun bir fonksiyonudur.²⁵

Monica Lacarrieu, Otilla Fiori Arantes'in "kültürel demokrasi" kavramına atıfta bulunarak günümüzde kültürden, ekonomi, istihdam, sosyal haklar, sosyal politikalar alanlarında üstesinden gelinemeyen problemlerden, şehirlerin planlaması, toplum içerisindeki çatışmalar ve daha ileri boyutta insanlığa dair bütün problemleri çözmesinin beklendiğini ifade ederek, kültür toplum ilişkisini çok boyutlu ve iç içe olduğunu belirtmiştir.²⁶

Kültürün toplum ile ilişkisi, toplumun ekonomik, politik ve bunlara bağlı oluşturulan kurumlara olan etkisi doğrultusunda da değerlendirilmektedir. Toplumsal kurumlar ve kültür, toplum içerisinde eş zamanlı olarak beraber ortaya çıkmakta ve gelişmektedir. Kültür ve kurumlarda doğal olarak birbirlerini etkilemektedir. Kültür, toplumsal kurumların nasıl oluştuğu, toplumsal hayatın ekonomik ve politik anlamda nasıl şekillendiği ve nasıl devam ettirildiğine etki etmekte, aynı zamanda da meşrulaştırma aracı olarak da kullanılmaktadır. Hatta meşruiyet ve güç kaynağı olarak kültür kavramı, yapılan her bir savaşın nedeni ve boyutunu oluşturmaktadır.²⁷

²⁴ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Hazırlayan; Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2005. s.22-23.

²⁵ Edward Makarian, **Kültürün ve İnsan Etkinliğinin Oluşumu Üzerine**, Erivan, 1973, s.43. Aktaran: Mejuyev, a. g. e. s.126.

²⁶ Monica Lacarrieu, "Küreselleşme Çerçevesinde Yerel İmgelerin ve Kültürel Kimliklerin Oluşumu", **Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültürel Politikaları** Derleyenler: Lluis Bonet-Emmanuel Negrier, Çev. Işık Ergüden, 1 Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2015 s.30.

²⁷ Parekh, a. g. e. ss.194-196.

Kültür-iktidar ilişkisi de kültür toplum ilişkisi bağlamında dikkate değer önemli bir boyutu daha ortaya koymaktadır. Nitekim toplumlar arası egemenlik ilişkisinde kültüre rol biçilmektedir. Kültür, oluşturduğu değerler ve normlar yoluyla ideal bir “iyi” meydana getirmekte ve ideal olana aykırı gelenleri de dışlamaktadır. Mevcut süreç bir “iktidar inşası” olarak nitelendirilmektedir.²⁸

Bu açıdan günümüzde yönetimler, iş adamları, politikacılar kültürle ilgisi olmayan birçok soruna dair çözümün yolunu “kültür” kavramına yüklemekte, kültürün toplumsal ve ekonomik kalkınmanın destekleyicisi olduğu, Dünya Bankası ve Amerikan Kalkınma Bankası gibi birçok kuruluşça da kabul edilmektedir. Avrupa Birliği ve Arjantin ortak çalışma kapsamında, UNESCO elçisi piyanist Miguel Angel Estrella’nın yönetiminde, sefalet ve terk edilmeye karşı mücadele amaçlı “Dostluk Evleri” isimli proje hayata geçirilmiş, kültür ve sanatı toplumsal bir sorun olan yoksullaşmaya karşı bir çözüm aracı olarak sunulmuştur.²⁹

1.2.Kültürün Öğeleri

Kültür kavramının tanımına yönelik farklı yaklaşımlar olduğu gibi kültürün öğelerine yönelik farklı sınıflandırmalara yer verilmektedir. Kültürün öğelerine yönelik yapılan sınıflandırmalarda ortak olarak öne çıkan temel öğeler söz konusu olmaktadır. Bu bölümde kültürün öğeleri, Bozkurt’un³⁰ kültürün öğelerine yönelik yapmış olduğu sınıflandırma doğrultusunda ele alınmaktadır.

1.2.1.Dil

Dil, “iletişim amaçlı anlamlı semboller sistemi”³¹ olarak ifade edilmektedir. Dil, insanın varoluş aracı olarak nitelendirilmekte, insanı insanla bütünleştirip, hayvandan ayrılmasına vesile olmaktadır.³² Kültürün unsurları sayıldığında akla gelen ilk kavramlardan biri dil olmaktadır. Kuşkusuz her kültür-dil ilişkisi, üzerinde

²⁸ J. Tomlinson, **Küreselleşme ve Kültür**, Çev. Arzu Eker, 2.Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013. Aktaran, Özben, **a. g. m.** ss.21-22.

²⁹ Lacarrie, **a. g. m.** ss.29-37.

³⁰ Bkz. Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji; Temeller, Kavramlar, Kurumlar**, 14.Baskı Bursa, Ekin Yayınevi, Eylül 2018.

³¹ **A e.** s.101.

³² Ruhattin Yazzoğlu, “Dil-Kültür İlişkisi”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11 Bahar 2002, s.23.

durulması gereken önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil ve kültür arasındaki ilişki, birçok dilbilimci ve kültürel kuramcı tarafından çalışılmaktadır.

Uygur, dilin, kültürün yaratıcısı olduğunu, kültürün dil olmadan ortaya çıkamayacağına, kültürü geliştiren, destekleyen, yayılmasını ve yaşamasını sağlayan bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir. Uygur, dili diğer kültür öğelerinden daha farklı gören ve öne alan bir yaklaşımı benimsemekte, bireyin doğumundan sonra kendi anadilini öğrenmesini kültürel bir etkinlik olarak ifade etmekte, bireyin dilde güçlenmesi ile kültürel açıdan gelişmesi arasında pozitif anlamda bir ilişki kurmaktadır.³³

Dil ve kültür arasında ayrılmaz bir bütünlük belirtmekle birlikte her iki kavramın birbirine zenginlik kattığı, dilin etkin kullanımın kültürü zenginleştirdiği ve dilin kaynağının kültür olduğuna değinilmektedir.³⁴ Mahadi ve Jafari³⁵ kültürün dile etki ettiğini, aynı zamanda dilin, kültürün sembollerle ifade edilişi olduğunun altını çizerek her ikisi arasında ilişkiye vurgu yapmaktadır. Edebiyat kavramı üzerinden dilin, kültürün işlenmesini ve kayıt altına alınmasını sağladığı savunulmaktadır.³⁶ Herder,³⁷ kültüre yaklaşırken dönemin diğer düşünlerinden farklı olarak dil konusuna ayrı bir önem vermekte, her kültürel toplumun ayrıca “farklı bir dilbilimsel topluluk” olduğunu belirtmektedir.

1.2.2.Değerler

Değerler sosyal bilimlerde üzerinde çok fazlaca tartışıl原因en bir kavram olmakla beraber üzerine birçok tanımın yapıldığı bir kavram olarak da kendini göstermektedir. Değer kavramının sosyologlar arasında çok sıkça tartışılan bir konu olduğu, Fitcher’in “sosyologlar arasında belki de hiçbir konu, değerler kadar

³³ Uygur, a. g. e. ss.20-23.

³⁴ Ali Göçer, “Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine”, *Türk Dili*, 729, 2012, s.57.

³⁵ Tengku Sepora Tenngu Mahadi, Sepideh Moghaddas Jafari, “Language and Culture”, *International Journal of Humanities and Social Science* Vol. 2 No. 17; September 2012, s.234.

³⁶ Gül Uluğtekin Bulu, Dilara Çarşanlı Teke, “Maddi Kültürün Öğelerinin Öğrenimi Açısından Bir Roman Çözümlemesi: İnce Memed”, *Ege Eğitim Dergisi* (17) 2, 2016, s.508.

³⁷ J.G. Herder, *Herder on Social and Political Culture*, Ed. F.M. Barnard, Cambridge, Cambridge University Press, 1969. Aktaran, Parekh, a. g. e. s.88.

tartışmalara yol açmamıştır”³⁸ ifadesi ile desteklenmektedir. Değer, genel anlamda bir toplumdaki bireyler tarafından genel olarak kabul edilen ortak duygu ve düşüncelere yönelik ahlaki inanç, bireyin davranışa yöneltirken dikkate aldığı bir kıstas olarak ifade edilmektedir.³⁹ “Toplumsal davranışın temelini kültür, kültürün özünü ise derinlerde, ortalarda görünmeyen değerler oluşturmaktadır.”⁴⁰

Değerler, bireyin toplumsal yaşamdaki davranışlarını şekillendiren doğru ve yanlışları kapsamakla birlikte, ödül ve ceza temelli yaklaşımı ile toplumsal hayatın düzenleyicisi sayılmakta, toplumu oluşturan kişilerce ciddiye alınmaktadır.⁴¹ Fichter, değerlerin paylaşılabılır olduğunu, ciddiye alındığını, coşkuya sahip olduğunu, soyutlanabilir ve toplumsal olduklarını, süreklilik arz ettiğini, semboller ve diller aracılığıyla aktarıldığını, değişime kapalı olmadığını, anlamı oluşturan ahlaki ilkeler, inançlar ve standartlar içerdiğini, insan davranışını ve olayları yönlendirebilen bir kapasiteye sahip olduğunu vurgulayarak, değerlerin genel özelliklerinden bahsetmektedir.⁴²

1.2.3.Normlar

Norm, Latince “marangoz gönyesi” anlamına gelen “norma” kelimesinden dönüştürülmekle birlikte günümüzde kural, ölçü olarak ifade edilmektedir.⁴³ Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre ise norm, “yargılama ve değerlendirmenin kendisine göre yapıldığı ölçüt, uyulması gereken kural, düzgü”⁴⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Normlar, toplumsal hayatın düzenleyicisi olmakla birlikte, bireyin toplum içerisindeki davranışlarını, ortaya konulmuş yazılı veya yazısız kurallar vasıtasıyla yönlendirmekte, birey, norma uygun olmayan davranışlarının sonucunda ceza ile

³⁸ Joseph Fichter, **Sosyoloji Nedir**, Çev. Nilgün Çelebi, Ankara, Anı Yayıncılık, 2006. s. 165. Aktaran, Mehmet Yazıcı, “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, 2014. s. 210.

³⁹ Yazıcı, **a. g. m.** s.211.

⁴⁰ F. Kluckhohn, F. Sdrobeck, **Variation in value orientation**, Connecticut: Greenwood Press. (1973: [1961]), Aktaran, Memet Erkenekli, “Toplumsal Kültür Araştırmaları İçin Değer Merkezli Bütünleşik Bir Kültür Modeli Önerisi”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, Mayıs 2013, s.156.

⁴¹ Bozkurt, **a. g. e.** s.94.

⁴² Fichter'den aktaran, Yazıcı, **a. g. m.** ss.212-213.

⁴³ İsmail Doğan, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, İstanbul: Sistem Yayıncılık. 2000. Aktaran, İlhan Ersoy, “Kültürü Bir Değerlendirme: Toplumsal Normlar Ekseninde “Müziksel Tercih”“, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7 Sayı: 30, s.93.

⁴⁴ T.C.Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> (çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.01.2020.

karşılaşabilmektedir.⁴⁵ Bozkurt,⁴⁶ normları, halk yordamı, tabular, kanunlar ve örfler olarak dört gruba ayırmaktadır. Eroğlu⁴⁷ ise, sosyal normlar başlığı altında normları, moda, teamül, adet, gelenek, görenek, töre ve örf olarak sınıflandırmaktadır. Sosyal grupları şekillendiren ve etkileşimini sağlayan normlar, Nirun ve Özden⁴⁸ tarafından kanunlar, hükümler, kaideler, yönetmelikler, adetler, örf-töre, görenekler, gelenekler, yasaklar (tabular), ayinler, dini törenler, törenler, moda, sosyal kaideler ve adab-ı muaşeret kaideleri olarak geniş bir çerçevede tanımlanmaktadır.

1.2.4.Semboller

Semboller, kültürün önemli bir başka ögesidir. “Sembol, belirli bir durum ya da olayı anlamlandıran şeydir.”⁴⁹ Türkçede sembol kelimesinin karşılığı olarak “simge” kavramının kullandığı, sembollerin iletişim sonucu ortaya çıkan ifadeler olduğu vurgulanmaktadır.⁵⁰ Kültürün bir nevi anlamlar hazinesini oluşturan semboller, bireyin düşüncesinin, hayalinin, duygusunun, yazıya, görselliğe, nesneye, şekle dönüşmüş hali olarak belirtilmekte, toplumda anlam kazanmakta, bireyde aidiyet duygusunu oluşturmaktadır.⁵¹ Toplumsal ilişkiler noktasında bir anlam yaratma aracı olarak da görebileceğimiz semboller, kültürel aktarımın meydana getiricisi, sağlayıcısı olmakta, gerek toplum içerisindeki bireyler arasında, gerekse toplumların diğer toplumlar ile etkileşimde bir araç vazifesi görmektedir.⁵² Semboller kuşkusuz ki evrensel bir anlama sahip olmakla beraber belirli bir topluma özgü bir niteliğe bürünebilmekte, oluşturduğu sistem içerisindeki bireyleri kapsayıp kaynaştırma görevi üstlenmekte, toplumun yeni bireylerine aidiyet duygusu kazandırmakta, aynı zamanda

⁴⁵ Erol Eroğlu, “Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar”, **Akademik Bakış Dergisi**, (Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi) Say: 50, Temmuz-Ağustos 2015, , www.akademikbakis.org (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.01.2020. s.299.

⁴⁶ Bozkurt, **a. g. e.** s.102.

⁴⁷ Eroğlu, **a. g. m.** s.300.

⁴⁸ Nihat Nirun, M. Cihat Özönder, “Türk Sosyo-Kültür Yapısı İçerisinde Normlar ve Fonksiyonları”, **Erdem**, Cilt: 5 Sayı: 11, 1988, ss.340-342.

⁴⁹ Bozkurt, **a. g. e.** s.99.

⁵⁰ Selçuk Kürşad Koca, “Genel Hatları İle Kültür ve Sembol İlişkisi”, **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, 2010/II, s.88.

⁵¹ Gülnaz Çetinkaya, “Dede Korkut Hikâyelerinde Sembol Olarak Meydan”, **Millî Folklor**, Yıl 25, Sayı 98, 2013,73-86. Aktaran, Ayşen Temel Eğinli, Azra Kardelen Nazlı, “Kültürün Koruyucu Gücü: Kültürel Semboller”, **Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim ve Medya Araştırmaları Hakemli E-Dergisi**, 2/2018, ss.70-71.

⁵² Eğinli ve Nazlı, **a. g. m.** s.71.

yine semboller aracılığı ile oluşturduğu sistem içerisinde yabancı olana da farklı olduğunu göstermektedir.⁵³

1.2.5. İnançlar

İnançlar, “birey veya grubun gerçekliğin doğası hakkında kabul ettiği fikir”⁵⁴ olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre ise inanç, “bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, birine duyulan güven, inanma duygusu, inanılan şey, görüş, öğretisi, Tanrı’ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat”⁵⁵ olarak tanımlanmaktadır.

İnançlar, dini düşünceler ve siyasi fikirlerde kendini gösteren ve J.H. Turner tarafından ortaya atılan “değerlendirici inançlar” ile, netlik ve doğruluğu şüpheli inançların yer aldığı ve kişinin kendi inandığıyla algısını biçimlendirdiği “ampirik inançlar” olmak üzere iki tip olarak sınıflandırılmaktadır.⁵⁶ Kültürel anlamda inançlar ve adetler arasında yapılan karşılaştırmada, inançlar hakkında genel, muğlak, yorumlara açık, uygulama da zor, yeni düşüncelerce ve bilgilerce etkilenmeye açık, gibi birtakım özellikler sıralanmaktadır.⁵⁷

Kültürel inançların toplumsal yaşamı birçok açıdan etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Hastalıkların tedavisine yönelik yaklaşımları bu hususta örnek verilebilir. Sağlık konusunda inançların, kişinin davranışlarını, hormonal ve bağışıklık sistemlerini de etkilemekte, toplumun hastalık ve tedavilere yönelik yaklaşımlarını belirlemektedir.⁵⁸ UNESCO raporu⁵⁹, Afrika’da birçok geri kalmış ülkede HIV ve AIDS gibi hastalıklar başta olmak üzere birçok hastalığın tedavisinde, bölge halklarının kendi kültürel içerikleri doğrultusunda yapılan sağlık hizmetlerini dikkate aldığını ortaya koymaktadır.

⁵³ Koca, a. g. m. ss.91-92.

⁵⁴ <https://sociologydictionary.org/belief/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.01.2020.

⁵⁵ T.C. Türk Dil Kurumu Sözlükleri; <https://sozluk.gov.tr/> (çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.01.2020.

⁵⁶ Bozkurt, a. g. e. ss.98-99.

⁵⁷ Parekh, a. g. e. s.187.

⁵⁸ The Bravewell Collaborative, “The Power of Beliefs and Importance of Culture”, http://www.bravewell.org/integrative_medicine/philosophical_foundation/beliefs_and_culture/ (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.01.2020.

⁵⁹ UNESCO, **World Report: Investing Cultural Diversity and Intercultural Dialogue**, Paris, 2009. s.194.

1.3.Kültürel Süreçler

Bireyin yaşamış olduğu toplum içerisinde kültürel anlamda kimlik kazanması, topluma uyum sağlaması, bireyin davranış ve düşüncesini belirlemesi kültürel süreçlerce şekillenmektedir.⁶⁰ Kültürel süreçlere yönelik farklı sınıflandırmalar söz konusu olmakla birlikte, akademik yazında daha sıklıkla ifade edilen kültürel süreçlere aşağıda yer verilmektedir.

1.3.1.Kültürleme

Kültürel süreçler arasında Güvenç'in tanımı ile "en önemli ve evrensel" olarak kabul edilen, bireyin yaşamış olduğu kültürün özelliklerini doğumundan ölümüne kadar geçen süreç içerisinde edinmesi olarak kısaca tanımlayabileceğimiz kültürleme, toplumsallaştırma eylemi olarak da görülmektedir. Herskowitz tarafından 1948 yılında ilk defa ortaya atılan kültürleme, bireyin kendi kültüründen öğrendiklerini kapsamakla birlikte, uyum dışında diğer koşullandırmaları da kapsamı nedeniyle toplumsallaşma kavramından daha geniş bir içeriğe sahip olmaktadır. Toplumsallaşmada eğitim öne çıkmakta ve bireyi, eğitim açısından belirli bir yaş sınırına hapsederken, kültürleme de herhangi bir yaş sınırını söz konusu olmamaktadır.⁶¹

1.3.2.Kültürleşme

19. yy. son dönemlerinde antropologlarca daha fazlaca üstünde durulan kültürleşme kavramı, en az iki kültür olmak üzere farklı kültürlerin etkileşimi sonrasında belirli düzeylerde birbirlerini etkilemesi olarak ifade edilmektedir. Kültürleşme sürecinde farklı kültürlerin etkileşim biçimi ve amacı birbirinden farklı olabilmektedir. Tarihi süreçte savaşlar, göçler, geziler, dini, ticari veya siyasi misyonerler tarafından yazılı veya sözlü iletişim yolu ile sağlanan kültürleşme, günümüzde sinema, gazete, dergi, kitap, turizm, internet vb. iletişim vasıtalarıyla gerek dostluk gerekse karşı kültürü baskı altında tutmak amacıyla devam etmekte, kültürlenme ve kültürlenememe olarak iki biçimde sonuçlanabilmektedir.⁶²

⁶⁰ İsmail Engin, "Süpürge Zanaatçısı Örneğinde İki Kültürel Süreç: Kültürleme ve Kültürlenme", **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 33. Sayı:1-2. 1990. ss.165-169.

⁶¹ Güvenç, **a. g. e.** ss.125-286.

⁶² Aydın, **a. g. m.** s.51.

1.3.3.Kültürlenme

“Bireyin, yaşadığı kültürdeki özellikleri kazanmasına ve ait olduğu kültüre uyum sağlamasına kültürlenme denir.”⁶³ Kültürleşmenin olumlu sonucu olarak ifade edilen kültürlenme, farklı iki kültürün bir araya gelerek yeni bir sentez ortaya koyması olarak betimlenmektedir.⁶⁴ Kültürlenme sürecinde bireyde kültürel ve psikolojik bağlamda bir değişiklik beklenmektedir.⁶⁵ Birey, kültürlenme sürecinde rol ve statülerinden ayrılmasını ifade eden ayrılma dönemi, yeni statü ve rollerine uyum sağlamasını kapsayan adaptasyon, değişim dönemi ve rol, statünün pekiştirip, bütünleştirdiği birleşme dönemi olmak üzere üç evreden geçmektedir.⁶⁶ Bireyin bahsi geçen süreçlerden etkilenmesi, bireyin yaşadığı toplumda ki statüsü, rolü, sahip olduğu kültürel özellikler ile etkileşimde bulunduğu kültürün özellikleri arasındaki uyum ile ilişkilidir.⁶⁷

1.3.4.Trans-Kültürasyon

1947 yılında Kübalı antropolog Fernando Ortiz tarafından ortaya atılmıştır.⁶⁸ Trans-kültürasyon kavramında yeni bir sentez ortaya koyulmamakla birlikte iki kültürün bir arada yaşaması esas olmakta, Dede Korkut Hikâyeleri içerisindeki Şaman ve İslami vurguların birlikte yer alması örnek olarak verilebilmektedir.⁶⁹

1.3.5.Asimilasyon

Asimilasyon, çoğunluğun ya da güç sahibi olanın, farklı olanının kültürlerini, kimliklerini kendi baskın kültürü içerisinde eritmesi, yok etmesi anlamına gelmektedir.⁷⁰

⁶³ Engin, a. g. m. s.167.

⁶⁴ Aydın, a. g. m. s.52.

⁶⁵ Nuri Bilgin, **Sosyal Psikoloji Sözlüğü**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2003. Aktaran, B. Dilara Şeker; “Kente Göç Etmiş Bir Örnekleme Kültüre Uyum (Kültürlenme) Süreçleri”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2006, s.4.

⁶⁶ A. Montreuil, R. Y. Bourhis, “Majority acculturation orientations toward “valued” and “devalued” immigrants.” **Journal of Cross-Cultural Psychology**, 32(6), 2001, Aktaran, Ramin Aliyev-Selahiddin Öğülmüş; “Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kültürlenme Düzeylerinin İncelenmesi”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2016, s.91.

⁶⁷ Aliyev ve Öğülmüş, a. g. m. s.91.

⁶⁸ <https://tr.qwe.wiki/wiki/Transcuration?ddexp4attempt=1> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.01.2020.

⁶⁹ Aydın, a. g. m. s.52.

⁷⁰ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Asimilasyon> (çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.01.2020.

1.3.6.Kültür Şoku

Bireyin bir kültürden diğer bir kültüre geçişi esnasında ve uyum sürecinde yaşamış olduğu zorluklar, güçlükler, bunalımlar olarak tanımlanmaktadır.⁷¹

1.3.7.Kültürel Yayılma

Kültürel yayılma, maddi ve manevi olguların toplum içerisinde iç-dış veya dış-iç eksenli değişimini ifade etmektedir.⁷² Kültürel yayılma, tarihi süreç içerisinde kendini özellikle göçler yolu ile gösteren, sadece keşifler ve icatların ortaya çıktığı toplumu etkilemekle kalmayıp, yakın çevreden başlayıp uzaktaki diğer toplumlara da ulaşım etkilemesi olarak da ifade edilmektedir.⁷³

1.3.8.Kültür Değişmesi

Bir toplumun diğer kültürler ile etkileşimi ve karşılaşmış olduğu kültürel süreçler sonucunda kurumsal yapısının kısmı değişikliğe uğraması olarak açıklanmaktadır.⁷⁴

1.4.Kültürün Sınıflandırılması

Kültürün sınıflandırılmasına yönelik alan yazınında farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu bölümde yapılan sınıflandırmalar alan yazınında sıklıkla yer bulan yaklaşımların sentezinden yola çıkarak yapılmaktadır.

1.4.1.Maddi ve Manevi Kültür

Maddi ve manevi kültür analizi, kültür kavramına ilişkin yapılan sınıflandırmalar içerisinde ele alınan iki önemli alt başlık olmaktadır. Maddi ve manevi kültür sınıflandırması, pozitivist paradigmanın ortaya koyduğu ve geleneksel olarak tanımlanan bir sınıflandırma olmakta, sadece kültür olgusu içine hapsediği noktasında eleştirilmekte, Batı'da bu yaklaşım yerini üç boyutlu yaklaşıma

⁷¹ Güvenç, a. g. e. s.122.

⁷²A. e. s.122.

⁷³A. e. ss.80-81.

⁷⁴A. e. s.122

bırakmaktadır. Mevcut sınıflandırmada maddi kültür, insanın fiziksel varlığı, manevi kültür ise insanın ruhu ile ilişkilendirilmektedir.⁷⁵

Toplumun yapısı, gelişimi, ilerlemesi kısacası geçmiş, bugünü ve geleceğe ne şekilde yol alacağı maddi ve manevi kültür arasındaki uyum ve dengeye bağlanmakta, dengesizlik durumunda toplumun olumsuzluklarla karşılaşacağı vurgulanmaktadır.⁷⁶

“Henry Glassie maddi kültürün, kültürle ortaya çıkan materyal olduğunu belirterek, maddi kültürü dünyada emekle ortaya çıkan içsel bir zekâ olarak tanımlar.”⁷⁷ Maddi kültür, insanın hayatına devam edebilmek için tarihi süreç içerisinde kullandığı, ürettiği ve kendisine dair somut her bir nesneyi (eşya, araç vb. materyaller) kapsamakta ve Etiyopya’da bulunan iki buçuk milyon yıl öncesine ait olan taş aletlere kadar uzanmaktadır.⁷⁸

Manevi kültür, inanışlar, değerler, gelenekler, görenekler, tabular, yazılı ve yazısız kanunlar ve yönetmeliklerin tümünü kapsamaktadır.⁷⁹ Manevi kültüre ait değer, görenek vb. kavramlar maddi kültüre göre şekillenmekte, manevi kültüre, maddi kültüre uyum ve destek olmak gibi önemli sorumluluklar verilmektedir.⁸⁰ Toplumun gelişmesi ve ilerlemesinin anahtarı olarak ifade edilen sanatsal, düşünsel ve edebi anlamda yapılan çalışmalar manevi kültürün “en hızlı değişen alanları” olarak gösterilmektedir.⁸¹

Manevi kültür, içerisinde barındırdığı değer ve norm kavramlarından yola çıkılarak eleştirilmektedir. Her iki kavram arasında, analitik boyutta ve sınırları belirli bir ayrımı yapamaması –analiz olgusunun en önemli unsuru olarak- bu bağlamda özde

⁷⁵Beylü Dikeçligil, “Kültür Kavramının Analizi veya Sosyo-Kültürel Gerçekliğin Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.113-118.

⁷⁶Nuray Gümüştakin, ““Kültür” Kavramı ve Osmanlı’dan Günümüze Kültürel Yapının İncelenmesi”, **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu**<http://www.ayk.gov.tr> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.09.2019, s.319.

⁷⁷Henry Glassie, **Material Culture**. Bloomington: Indiana University Press, 1999, s.41, Aktaran Süheyla Sarıtaş, “Maddi Kültür ve Onun El Sanatlarına Yansımaları” Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu <http://www.ayk.gov.tr> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.09.2019. s.1122.

⁷⁸Dikeçligil, **a. g. m.** s.117.

⁷⁹**A. e.** s.117.

⁸⁰Özer Ozankaya, “Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Öğeleri”, **Atatürk Yolu Dergisi**, 3 (10), 1991. s.219.

⁸¹Gümüştakin, **a. g. m.** ss.319-320.

farklı olan kavramların anlamlarının iç içe geçmesi, dolayısıyla kültürün algılanma ve analizinde sorunlara yol açması hususlarında tartışılmaktadır.⁸²

1.4.2.Kitle Kültürü

Kitle kültürü en sade ifadesi ile “günlük yaşamın kültürü”⁸³ olarak tanımlanmaktadır. Swingewood, kitle kültürünün 19. yy. ikinci döneminden sonra gelişen ve sanayi emekçileri için kullanılan bir kavram olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴ Sanayileşme döneminde elitler, kitleyi, eğitim ve kültürel açıdan çok gelişmemiş insanların oluşturduğu sıradan bir insan kalabalığı olarak tanımlayarak ayırt edici bir yaklaşımda bulunmuşlardır.⁸⁵

Kitle kültürü kavramı, Frankfurt Okulu temsilcilerinden Adorno ve Horkheimer tarafından kültür endüstrisi kavramı ile birlikte kullanılmakta, her iki kavramın ortaya çıkışı, 1930’lu yıllarda faşizmin toplum üzerine etkilerinin ne gibi kaynaklar ve vasıtalar yolu ile sağlandığına yönelik yapılan araştırmalara kadar uzanmaktadır.⁸⁶ Liberal bakış, kitle kültürünün toplumun gelişimi ve demokratikleşmesini sağladığını savunurken, Marksist düşünürlerin özellikle Frankfurt Okulu temsilcileri, kitle kültürünün değer sistemlerini yok ettiğini ve tüketici insan yığınlarını oluşturduğunu ifade etmektedir.⁸⁷

1.4.3.Alt Kültür – Karşı Kültür

Alt kültür; “belirli bir yaşam tarzının zenginliklerini meydana getiren, egemen kültür kalıbından, yörelere ve toplumsal kategorilere göre değişen yaşam tarzıdır.”⁸⁸

⁸² Dikeçligil, **a. g. m.** ss.118-120.

⁸³ Ümit Sarı, “Kitle Kültürü ve Popüler Kültür Bağlamında, Kitle İletişim Araçlarının Kitle Kültürü Üzerine Etkileri: Örnek Olarak Pop Star Türkiye Yarışması”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2006, s.17.

⁸⁴ Alan Swingewood, **Kitle Kültürü Efsanesi**, Çev. Aykut Kansu, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996. Aktaran, Ertan Özensel, “Kültürün Popülerleşen Bir Alanı: Popüler Kültür”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.228-229.

⁸⁵ Yeşim Gökben Özben, “Politikanın Popüler Kültür Temeli: Teorik Bir Çerçeveleme”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, 2017, s.27.

⁸⁶ Mümtaz Levent Akkol, “Kitle Endüstrisi ve Kitle Kültürü Kavramlarının Frankfurt Okulu Düşüncesi Üzerinden Analizi”, **Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2019, s.54.

⁸⁷ Swingewood’tan Aktaran, Özensel, **a. g. m.** ss.228-229.

⁸⁸ Bozkurt, **a. g. e.** s.106.

Doğan⁸⁹, alt kültürleri, içinde yaşamış oldukları toplumsal değer ve yaşam biçimlerinden farklı olarak kendilerini konumlandıran herhangi bir hareket olarak tanımlamakta, çingeneleri, göçmenleri, gençlik hareketlerini, azınlık ve dini toplulukları alt kültür olarak ifade etmektedir. Alt kültür, kendisine ait değerler, yaşam tarzı ve normlara sahip olmakla birlikte, yaşamış olduğu genel kültürün değer ve normlardan da bütünüyle ayrılmamaktadır.⁹⁰ Alt kültürün “ikincil ya da önemsiz anlamına gelmediği”⁹¹ özellikle vurgulanmaktadır.

Karşı kültür kısaca “bir toplumda kabul gören genel kültürün karşıtı bir kültür”⁹² olarak tanımlanmaktadır. “Karşı kültür kavramı en yaygın bir şekilde, 1968’de görülen gençlik çatışmalarıyla özdeşleştirilen öğrenci ve *hippi* kültürleri için kullanılmıştır.”⁹³

1.4.4.Yüksek (Seçkin) Kültür

Gans⁹⁴,ın “ciddi yazarların, sanatçıların ve benzerlerinin kültürü” olarak tanımladığı gerek kültürü oluşturanların gerekse kültürden yararlananların eğitim, statü bakımından yüksek seviyelerde olduğu, çoğunlukla belirli bir meslek ya da akademik alanda çalışan kişilerin ilgilendiği yüksek kültür, kültürü oluşturanlar ve eleştirmenler tarafından yürütülüyor olması nedeniyle diğer kültürlerden ayrı tutulmaktadır.

Bütünlükçü ve değişken olması, kültürel ürünün oluşturulma süreci ile içeriğine önem vermesi, hitap ettiği grubunun seçkin ve küçük olması, kitlesel medyayı kullanmaması, yüksek kültürün öne çıkan özellikleri olarak belirtilmektedir. Ayrıca, kültürel ürünü oluşturan ve ürünü eleştirenlerin ön planda olması ve eğlence

⁸⁹ İsmail Doğan, “Bir Alt Kültür Olarak Ankara Yüksel Caddesi Gençliği”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakülte Dergisi**, Cilt: 26. Sayı:1, 1993, ss.109-110.

⁹⁰ E. Özkalp, **Sosyolojiye Giriş**, 7. Baskı, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayını, , 1994, s.78

⁹¹ Murat Tanrikulu, “Türkiye Coğrafyasında Genel Kültür, Alt Kültür ve Mozaik Kültür”, **TÜCAUM VII. Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2015, s.476.

⁹² https://tr.wikipedia.org/wiki/Kar%C5%9F%C4%B1_k%C3%BClt%C3%BCr (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.02.2020.

⁹³ G. Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çevirenler: O. Akınbay, D. Kömürcü, Ankara Bilim Sanat Yayınları, 1999. s.388. Aktaran, Bozkurt, **a. g. e.** s.106.

⁹⁴ Herbert J. Gans, **Popüler Kültür ve Yüksek Kültür**, Çev. Emine Onaran İncirlioğlu, 5. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Şubat 2018, s.110.

temelli alt kültürel ürünlerinde tercih edilmesi, yüksek kültürün diğer özellikleri olarak göze çarpmaktadır.⁹⁵

1.4.5.Popüler Kültür

Popüler kültür, sosyal bilimcilerin aralarında içeriği, tanımı, çalışma metotları başta olmak üzere birçok boyutta üzerinde anlaşmazlık yaşadığı bir kavram olarak ifade edilmekle birlikte, ortaya çıkışı Avrupa'daki Rönesans sonrası Aydınlanma dönemine denk geldiği savunulmaktadır. Aydınlanma döneminden günümüzdeki kullanıma gelene kadar ilk kullanımının, Amerikan alan yazınında elit kültüre karşı kitle kültürü olarak, 19.yy. sonrası sanayileşmesi ile birlikte Batı Avrupa'da birçok sömürgeci devlet tarafından da farklı anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır.⁹⁶ 1950'li yıllardan sonra Amerika ve Batı Avrupa'da akademik çevrelerce daha fazla dikkate alınmaya başlanan popüler kültür kavramına yönelik ülkemizdeki ilginin 1990'lı yıllardan sonra arttığı ifade edilmektedir.⁹⁷

Popüler kültür kavramının, kitle kültürü, halk kültürü gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmasına rağmen aralarında ciddi bir anlam farklılığı olduğu belirtilmektedir.⁹⁸ Popüler kültür, Cengiz⁹⁹ tarafından, “iyi olanın, güzel olanın, moda olanın ya da ünlü olanın sürekli yer değiştirdiği bir kültür tasarımı” olarak tanımlanmaktadır. Güngör¹⁰⁰ ise, en üst kesimden en alt kesime kadar kendisini gösteren bir üretim - tüketim ilişkisi, iktidarın topluma karşı kullanmış olduğu ideolojik bir araç ve kültürel alanda yer bulamayanların kendini ifade etme alanı olarak tanımlamaktadır.

Popüler kültür çoğunluk tarafından sevilip benimsenmesi açısından önemli bir yere konumlandırılırken, elit kültüre karşı ayırt edilme biçimi olarak ifade edildiğinde

⁹⁵ A. e. ss.110-115.

⁹⁶ Bünyamin Sevim, “Seküler Bir Tehdit: Popüler Kültür”, http://www.ozgurder.org/news_print.php?id=839 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 23.01.2020.

⁹⁷ Hasan Hüseyin Özkan, “Popüler Kültür ve Eğitim”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:14, No:1, 2006, s.30.

⁹⁸ Bülent Tellan, “Üretim ve Tüketim Kültürü Açısından Popüler Kültür ve Medya İlişkisi: Kurtlar Vadisi Örneği”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 5 (57), 2004, s.2.

⁹⁹ Erdal Cengiz, “Popüler Kültür ve Sanat”, *Cyprus International University, Folklor/Edebiyat*, Cilt:16, sayı:64, 2010/4, s.7

¹⁰⁰ Nazife Güngör, “Bir Popüler Kültür Ürünü Olarak Çizgi Roman: Abdülcanbaz”, A.Ü.S.B.E. Gazetecilik Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara, 1996. s.18.

kültürel olarak görülmemekte ve muğlaklık oluşturmaktadır.¹⁰¹ Popüler kültürün, tüketimi teşvik edici bir özelliğe sahip olduğu, bireye sınırlı bir mutluluk getirip bağımlılığa yol açtığı ve nitelikten ziyade niceliği temel alarak bir değer kaybını ortaya çıkardığı öne sürülmektedir.¹⁰² Popüler kültür, egemen sınıfların kendi devamlılığını sağlamak amacıyla, alt sınıftan gelen kültürü biçimlendirip kendi çıkarı doğrultusunda özellikle medya araçlarıyla halka sunulan ve günümüzde içeriğinin daha çok şiddete dayanan bir kavram, bir alt kültür olarak da tanımlanmaktadır.¹⁰³ Gans,¹⁰⁴ popüler kültüre yönelik yapılan bazı eleştirilere “kültürel demokrasi” kavramını öne sürerek, popüler kültürün söylendiği gibi estetikten uzak ve ticari bir olgu olmadığını ayrıca herkesin istediği kültürü seçme hakkına sahip olduğunu belirterek eleştirilere cevap vermektedir.

1.5.Kültür Kuramları

Kültür kavramının tanımına bakıldığında göze çarpan en önemli noktanın bireyin her hareketinin, bireye dair her şeyin kültür olarak ifade edilmesidir. Bu açıdan birçok kuram dolaylı ya da direkt kültür konusuna dair yaklaşımlar sergilemekte, kültürün tarihi süreç içerisinde tanımının farklılaşmasına bağlı olarak kendilerini güncelleme ihtiyacı duymaktadır.

Kuram kelimesi, kültür gibi ile tanımlanması zor bir kavram olmakla birlikte, Concise Oxford English Dictionary tarafından “bir şeyleri, özellikle de olgulardan bağımsız genel ilkelere dayanan bir şeyleri açıklayan bir varsayım ya da düşünceler sistemi” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁵

Smith ve Riley, kültürel kuramı, kültür-toplum ilişkisini bütün yönleriyle açıklama ve sistematik modeller ortaya koyma işlevlerin tümü olarak tanımlamaktadırlar. Kültür kuramlarının “(1) kültürü, toplum tarafından çeşitli biçimlerde üretilen bir şey olarak görenler ve (2) kültürü, toplumu yönlendiren özerk

¹⁰¹ Özensel, **a. g. e.** s.234.

¹⁰² Melek Cosgun, “Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012. s. 841.

¹⁰³ Özkan, **a. g. m.** ss.32-33.

¹⁰⁴ Gans, **a. g. e.** s.11.

¹⁰⁵ Smith ve Riley, **a. g. e.** s.23.

bir güç olarak görenler” olmak üzere temel olarak iki çıkış noktasına sahip olduğu ve tartışmaların ikinci düşüncenin üzerine yoğunlaştığını belirtmektedirler.¹⁰⁶

Bu başlık altında kültüre ilişkin klasik yaklaşımlara sahip düşünürlerden birkaçının görüşleri ile ideolojik birkaç yaklaşımın kültüre ilişkin değerlendirmelerine yer verilmektedir.

1.5.1.Klasik Sosyologların Gözünden Kültür

1.5.1.1.Karl Max

Kültür konusunda eleştirel bir yaklaşıma sahip bir “anti-kültürcü” olarak ifade edilen Marx, toplumsal yapının, üretim araçları sahipleri ile emeği sömürülen işçi sınıfından oluştuğunu belirtmiştir. “Egemen ideoloji” kavramına atıfta bulunarak kültürü, özel mülkiyete sahip kişilerin kendi ideolojilerini meşrulaştırma aracı olarak görmüş, kültürün, gizli çıkarları örtbas ettiğini ve dünyadaki gerçekliğin önünde bir engel olduğunu savunmuştur.¹⁰⁷

Gramsci gibi Batı Marksistler, Marx’ın anti-kültürel yaklaşıma rağmen kültür ve kültür politikalarının devrim olgusuna yönelik olumlu ve olumsuz etkileri üzerine çalışmalar yapmaktadır. Gramsci, “egemenliğin salt ekonomik alana dayanmadığını, ayrıca önemli siyasal ve kültürel unsurların da olduğunu vurgulamakta, “hegemonya” fikrini öne sürerek devletlerin sadece kitleler üzerine fiziksel gücünün olmadığını, kitlelerin fikirlerinde de denetim sahibi olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda Gramsci, hegemonyayı toplumsal eşitsizliğin ve eleştirel düşüncenin önündeki bir engel olarak görmüş bu unsurlara karşı kültürel bir mücadelenin de verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁰⁸

Marx ve Gramsci’nin kültüre bakış açılarından yola çıkarak kültürün zaman içerisinde hangi işlevler üstlendiğini ve kuramlarında bu işlevler karşısında kendilerini ne şekilde güncellediğini görmek mümkündür. Nitekim Marx’ın görüşündeki anti-

¹⁰⁶A. e. ss.21-22.

¹⁰⁷A. e. ss.26-27.

¹⁰⁸Antonio Gramsci, **Prision Notebooks (Hapishane Defterleri)** Volume I, New York, Colombia University, 1992 (1929-1933). Aktaran, Smith ve Riley, a. g. e. ss.67-69.

kültürcü yaklaşımdan sonraki dönemlerde kültürün işlevi, içeriği ve rolüne yönelik daha geniş içerikli farklı bir Marksist kuramsal çalışmalar göze çarpmaktadır.

1.5.1.2.Max Weber

Kültür kavramına ilişkin yaklaşımı “dar bir yaklaşımın ötesinde” olarak ifade edilen Max Weber kültür kavramını şu şekilde tanımlamaktadır; “Kültür, dünyadaki sonsuzcasına anlamsız olayların sınırlı bir parçasının insan varlıklarının görüş noktasından anlam ve önemle donatılmasıdır.”¹⁰⁹

Weber’in kültüre yaklaşımında Wilhelm Dilthey’in etkisi bulunmaktadır. Wilhelm Dilthey, insana dair bilgi edinmenin yolunun, insanın eylemini dikkate almaktan yani anlamaktan geçtiğini ifade etmekte, Weber bu bağlamda kültür ile insan eylemi arasındaki ilişkiyi çıkış noktası olarak görmektedir. Kültürün bir boyutu olarak nitelendirilen din kavramı üzerine yoğunlaşan Weber, yazmış olduğu Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü isimli eseri ile kültürel çevrelerce tanınmaktadır. Weber, dinin insan hayatındaki önemine vurgu yapmakla kalmamakla, iktidar ve egemenlik kavramlarını kültür ile ilişkilendirmektedir.¹¹⁰

Toplumsal değişmelerin arkasında yer alan olgunun inanç ve değerlerde yattığını ifade eden Weber, toplumun yapılanmasında ve bireyin şekillenmesinde kültürel değer ve düşüncelerin rolünün olduğunu savunmaktadır.¹¹¹

1.5.1.3.Emile Durkheim

Emile Durkheim, sosyolojide önemli bir yere sahip olmakla birlikte, kültür sosyolojisi alanında klasik yaklaşımları irdeleyen yeni okumalara kaynaklık etmektedir.¹¹² Durkheim, toplum hayatın bilimsel bir nesnellikle incelenmesi gerektiğini, sosyolojinin esasen bireyden çok toplumsal olgulara yönelmesi gerektiğini, ekonomik, dini vb. birçok toplumsal olgunun bireyi toplumsal hayat

¹⁰⁹ Ralph Schroeder, **Max Weber ve Kültür Sosyolojisi**, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1992.

Aktaran, Emre Gökalp, “Klasik Sosyologların Bakışı Açısından Kültür”, **Kültür ve Toplum**, Ed. Mevlüt Özben, 1. Basım, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2019, ss.39-40.

¹¹⁰ Smith, Riley: **a. g. e.** ss.33-38.

¹¹¹ Giddens; **a. g. e.** s.13.

¹¹² Köksal Alver, “Emile Durkheim ve Kültür Sosyolojisi”, **Sosyoloji Dergisi**, 3.Dizi, 21.Sayı, 2010 s.200.

içerisinde etkilediğini ve ek olarak toplumsal olayların gözlenmesinin çok kolay olmadığını savunmaktadır.¹¹³

Başlangıçta Durkheim’ın kültür ve toplum ilişkisine yönelik düşüncelerine pek ilgi gösterilmemiş olsa da durum tersine dönmüş, Durkheim, kültür kuramına, ritüel, sembolizm, dayanışma ve din ile ilgili düşünceleri ile katkı sağlamıştır.¹¹⁴

Durkheim, toplumda yaşanan değişimler ve kaos gibi konulara değinmekte, toplumun hangi durumlarda bir arada kaldıkları ya da toplumsal çatışmaların önüne geçilmesinin neye bağlı olduğu üzerine düşünmüştür. Bu bağlamda dayanışma kavramını ortaya çıkarmış, mekanik ve organik dayanışma kavramları ile toplumsal yapıyı ve kültürel değişmeyi çözümlemeye çalışmıştır. Durkheim, toplumdaki bireylerin büyük çoğunluğunun aynı meslekte olmasının güçlü bir ortak değer ve inançlar sistemi yaratarak gelenekselleşmiş bir toplumsal yaşamı oluşturacağını iddia etmiştir. Böyle bir toplum, alışlagelmiş bir hayat tarzına karşı çıkmaya çalışan üyesini de sert bir şekilde cezalandırmayı amaç edinmiş ve mekanik dayanışma olarak bu durumu tanımlamıştır. İş bölümü ve farklı meslek gruplarının varlığına dayanan, karşılıklı bağımlılığı yaratan organik dayanışma ise, kendisine sanayileşen toplumlarda yer bulmuştur. Organik dayanışmada artan iş bölümü uzmanlığı ve toplumsal farklılığın artması, bireylerin karşılıklı olarak birbirlerine sağlayacağı mal ve hizmetlere muhtaç bırakmıştır. Durkheim’ın organik dayanışmada toplumu bir arada tutan kavramın, değerlerden ziyade karşılıklı bağımlılığın olduğu savunulmaktadır.¹¹⁵

Durkheim’ın irdelenmiş olduğu ritüel, dayanışma, din, tören, kutsallık ve bilinç başta olmak üzere birçok kavram, dolaylı da olsa Durkheim’ın ne denli kültür kavramı ile ilişkili olduğunu göstermektedir.¹¹⁶ Durkheim, dinin, kültür ve toplum için önemli bir yere sahip olduğunu ifade ederek her iki kavramın “temel bileşeni” olduğunu savunmuştur.¹¹⁷ Kültür ve toplum arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu, kültürün toplum içerisinde oluşup hayat bulduğunu savunan Durkheim, bu bağlamda, kültürde yaşanan

¹¹³ Giddens, **a. g. e.** ss.8-9.

¹¹⁴ Smith, Riley, **a. g. e.** s.113.

¹¹⁵ Aktaran Giddens, **a. g. e.** s.9.

¹¹⁶ Alver, **a. g. m.** s.203.

¹¹⁷ Gökalp, **a. g. m.** s.34.

değişim veya dönüşümün toplumsal dönüşüm veya değişim olarak da görülmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹¹⁸

1.5.1.4.Georg Simmel

Modernitenin önemli sosyologlarından biri olarak tanımlanan Simmel, Weber ve Marx'ın çalışmalarının temel alanını oluşturan makro sosyoloji yerine küçük grupları ve bireyleri esas alan mikro sosyolojiyi kendisine çalışma alanı olarak seçmiştir. Mikro sosyolojik çalışmaları esnasında “ilginç” olarak nitelendirilen konular hakkında çalışmalar yapmıştır.¹¹⁹

Bireyler arasındaki etkileşimin toplumun esas oluşma nedeni olduğunu savunan Simmel, soyut toplumsal modelleri yerine somut etkileşim modellerinin önemine vurgu yapmaktadır. Simmel, başta Weber olmak üzere birçok kuramcıyı farklı konularda etkilemeyi başarmış, “kültürel tüketim” kavramı üzerine yapmış olduğu analizler ile ön plana çıkmıştır.¹²⁰

1.5.2.Kültüre İlişkin Diğer Yaklaşımlar

1.5.2.1.İşlevselci Yaklaşım Göre Kültür

Fonksiyon (iş, işlev) ve strüktür (yapı) ilişkisi temelinde ortaya çıkan işlevselci (fonksiyonelci) yaklaşımı toplumsal sistem bağlamında inceleyen Herbert Spencer, toplumların varlığını sürdürmesini canlıların yaşamını sürdürmesine benzetmektedir. Canlılar yaşamlarını organlar ve fonksiyonları sayesinde sürdürüyorsa, toplumlar da yine aynı şekilde kendi kurumları, değerleri doğrultusunda hayatta kalmaktadır. Toplumun hayatta kalması, kendisini oluşturan kısımların, parçaların birbirleri ile olan fonksiyonel (işlevsel) ilişkisi ile mümkündür.¹²¹

İşlevselciler “ahlaki oydaşma” kavramını kullanarak, toplumu bir arada tutan olgunun, toplumu oluşturan üyelerce paylaşılan ortak değerler olduğunu savunmakta

¹¹⁸ James L. Peacock, “Durkheim and Social Anthropology of Culture”, **Social Forces**, Vol.59, No.4, 1981, s.997. Aktaran, Alver, **a. g. m.** s.202.

¹¹⁹ Gökalp, **a. g. m.** ss.48-49.

¹²⁰ Smith ve Riley, **a. g. e.** ss.39-42.

¹²¹ Güvenç, **a. g. e.** ss.85-86.

ve toplumsal dengenin korunmasını sağlayan değerleri güçlendiren bir olgu olarak dini inancı örnek olarak vermektedirler.¹²²

1.5.2.2.Yapısalcı ve Post Yapısalcı Yaklaşım Göre Kültür

Yapısalcı yaklaşımın kültüre ilişkin değerlendirmelerinin yirminci yüzyılın ilk yıllarına kadar uzandığı ifade edilse de, yüzyılın ikinci döneminden itibaren daha etkili olmaktadır. Yapısalcı kuramın birçok temsilcisi var olmakla birlikte Levi-Strauss ve Barthes öne çıkmaktadır. Yapısalcılar kültüre derinlikli bir analizle yaklaşmaktadır. Kültürel sistemlerin yapılarına odaklanırken insanı merkeze almamaktadırlar. Bireyden ziyade yapının kendisinin nasıl oluştuğuna odaklanmaktadır. Yapısalcılar dilbilimden etkilenmekle birlikte dilin, sesler ve harfler yolu ile bir sistem oluşturup bilgiyi anlamlandırma biçiminden yola çıkmakta, kültürün işaretler ve kavramlar yolu ile iletişimi nasıl oluşturduğunu incelemektedir. Levi-Strauss önemli bir yapısalcı olarak kültürü bütünüyle anlamamanın yolunun kültürün bize görünürde sunduklarından ziyade arka planının incelenmesinden geçtiğini savunmaktadır.¹²³

Sosyal/yapısal sisteme verdiği önemle ortaya çıkan ve sosyal/kültürel sistemlerin, teknik-ekonomik, sosyal-yapısal, kültürel-ideolojik olmak üzere alt sistemlere ayrıldığını savunan yapısalcılar, işlevselcilerin savunduğu sistem, sistemi oluşturan parçalar ve bu parçaların fonksiyonlarını esas olan görüşleri farklı boyutlarda eleştirmektedirler. Yapısalcılar, ortaya konulan bir sistem kavramında, içerisinde görev alan parçaların hangilerinin ne kadar önemli olduğu ve hangi düzeyde fonksiyonlara sahip olduğunun vurgulanması gerektiğini iddia etmekte fakat işlevselcilerin bu durumu izah edemediklerini savunmaktadırlar.¹²⁴

Postyapısalcılık ve yapısalcılık, kültüre yönelik analizlerini dilbilimsel yaklaşım modelinden yola çıkarak yapmaktadırlar. Yine her iki yaklaşımda bireyi merkeze almamasına rağmen postyapısalcılık, bireyi şekillendiren kültürel ve tarihsel unsurları dikkate almaktadır. Bunun yanı sıra kültürü ele alış biçimleri bakımından ayrıldıkları hususlarda bulunmaktadır. Postyapısalcılar, kültürün nesnel ve matematiksel yollar ile açıklamanın doğru olmadığına inanmaktadırlar. Nitekim

¹²² Giddens, **a. g. e.** s.16.

¹²³ Smith ve Riley, **a. g. e.** ss.145-156.

¹²⁴ Güvenç, **a. g. m.** ss.88-89.

kültür, meydana gelirken tarihsel ve toplumsal bir arka plana sahip olmakta, bilginin toplumsal içerikte nasıl meydana geldiği, iktidar ve tarih gibi kavramlar ile kültürel analizleri biçimlendirmektedirler. Zevk, yapıbozum, söylem ve etik gibi kavramlara da atıfta bulunarak kültürel analizlerinde yer vermektedirler. Etkileşimlerin çokluğu ve çelişikliğinden yola çıkarak kültürün hakikatliğine ulaşmanın zorluğuna dikkat çekmektedirler. Postyapısalcı kuramcıların birbirlerinden farklı analizler yapılabileceği ve bu açıdan bir genellemenin doğru olmadığı vurgulanmakta, Michel Foucault ve Jacques Derrida önemli postyapısalcılar olarak öne çıkmaktadır.¹²⁵

1.5.2.3.Modernizm ve Postmodernizmin Kültür Analizi

Modernizm Avrupa toplumlarının geleneksel ve dogmatik düşüncüyü terk etmelerinden sonra on yedinci yüzyılda kendini gösterip dünyaya yayılan, temel olarak “aklı” öne çıkarmış ve toplumsal hayatın her alanında, ekonomide, sanatta, politikada bir yenileşme olarak tanımlanmıştır.¹²⁶ Kırılmaz ve Ayparçası,¹²⁷ modern kelimesinin beşinci yüzyıldan itibaren eski olandan yeni olana geçiş anlamında kullanıldığı, modernizmin ise yirminci yüzyılda da birçok alanda etkisini göstererek, eskiyi terk etmek manasında çağdaşlaşma kavramı ile eş anlamda kullanıldığını aktarmaktadırlar.

Modernizm, Avrupa’da yaşanan birçok sürecin sonunda kendisini şekillendirmektedir. Aydınlanmadan Fransız Devrimi’ne, Bilimsel Devrim ve Sanayileşme Devrimi’ne birçok süreçten beslenen, ekonomik, sosyo-kültürel, dini, politik başta olmak geleneksel yapıları değişime uğratan bir kavram olarak modernizm, bireyi merkeze almış ve akıl yolu ile sorgulamalara giderek geleneksel kalıplardan kurtulan bireyi tekrar tanımlanmaktadır.¹²⁸

Aslan ve Yılmaz, modernizmi, üretim biçiminde yaşanan değişim olarak tanımlamış, tarımsal üretim ve küçük zanaatkarlıktan sanayileşmeye geçen bir sürecin adı olarak ifade etmiştir. Aynı zamanda modernizm tanımında okuryazarlık

¹²⁵ Smith ve Riley, **a. g. e.** ss.171-190.

¹²⁶ <https://www.sosyoloji.gen.tr/modernizm-nedir/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.03.2020.

¹²⁷ Harun Kırılmaz, Fatma Ayparçası, “Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları”, **İnsan&İnsan**, Yıl/Year 3, Sayı/Issue 8, Bahar/Spring 2016, s.33.

¹²⁸ **A. e.** ss.51-52.

seviyesinin artması, kitlesel ulaşım ve iletişimin gelişmesi, toplumsal alanda uzmanlaşmanın ortaya çıkması ve geleneksel değerlerden ayrılışa da yer verilmiştir.¹²⁹

Modernizm, insan aklını ve bilimi daha çok öne çıkararak geleneksel olana karşı bir savaş açmakta, özellikle inançların insan hayatını zorlaştıran unsurlar olduğunu, bireyin inanç ve gelenekten uzaklaşması gerektiğini savunmaktadır.¹³⁰ Modernite, toplumun oluşmasında bireye ve bireyin bağımsız bir şekilde kendi değerlerini meydana getirmesine önem vermekte ve geleneksel yapıların bireye, kendi değerlerini oluşturmaktan ziyade, verili değerleri benimsettiğini, bireyi engellediğini belirtmektedir.¹³¹ Bireyin sahip olduğu akıl ile toplumu nesnel kurallar çerçevesinde şekillendirmesi beklenmektedir.¹³² “Doğa ve toplumun akılcı ve bilimsel yöntemlerle anlaşılabilir ve açıklanabilir olarak algılanması, geleneksel açıklama ve anlamlandırma mekanizmalarının işlev ve otoritelerini sarsmış, en azından tartışılır kılmıştır.”¹³³ Bu açıdan bakıldığında modernizm, kültürel unsurlar içerisinde ifade ettiğimiz gelenek, inanç, ritüel ve kültürün, birebir etkileşim içerisinde yer aldığı dini göz ardı etmekte ve bireyin gelişiminin bir engeli olarak görmektedir. Nitekim bireylerin, bahsettiğimiz kültürel unsurları kendi içinde içselleştirip, kendi kültürünü oluşturduğunu dikkate aldığımızda, modernizmin, toplumun kültürel yapısının akıl ve bilim savı doğrultusunda sorgulanıp, parçalanmasına yol açacak bir potansiyeli barındırabilmektedir.

Postmodernizm kavramının ilk defa ortaya çıkışı Arnold Toynbee tarafından 1939 yılında yazılmış bir yazı ile ilişkilendirilmektedir. Kavramın, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da yaşanan kriz ve modernizmde yaşanan çatırdamanın sonucu ortaya çıkan eleştiriler sonrasında olduğu ileri sürülmektedir. Postmodernizmin yeni bir kuram mı ya da modernizmin yeni bir kurgusu mu olduğuna dair tartışmalara rağmen, dünyanın son otuz yıllık dönüşümünü açıklayabilen bir teori olduğu

¹²⁹ Seyfettin Aslan, Abdullah Yılmaz, “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2001, s. 94.

¹³⁰ Fatma Şimşek, “Modernizm ve Gelenek Arasında Bir Ütopya: Maske ve Ruh”, **SEFAD**, 2017, (38), s.175

¹³¹ Devrim Özkan, “Kültürel Bir Gösterge Olarak Gelenek ve Modernlik İkilemi: “Sıla” Televizyon Dizisi Örneği”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, Sayı 1, 2014, s.104.

¹³² Gürsoy Akça, “Modernizmden Postmoderne Kültür ve Kimlik”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, Güz 2005 Sayı 15, s.2.

¹³³ A. e. s.3.

savunulmaktadır. Postmodernizm, bireyin sahip olduğu bilginin tam manasıyla gerçeği göstermediğini, gerçeğin yeniden ortaya koyularak değişken olduğunu ileri sürmekte ve bu bağlamda modernizmden ayrılmaktadır.¹³⁴ Postmodernizmin kendisini öncelikle mimari alanda göstermiş, kültürel kuramcılarda bağlantılı olarak kendi aralarındaki tartışmalarda mimariyi de konu edinmektedir.¹³⁵

Rosenau, postmodern bir bireyin benlik gibi bir kaygısı bulunmadığını, doğal olarak davranışlarından ve sonuçlardan sorumlu olmadığını, kişisel tatmin ve arzuları doğrultusunda hareket ettiğini, aile, toplum ve dinin kendisine aktardığı değerler ve kuralları dikkate almadığını belirtmektedir.¹³⁶ Modern toplumlar düzen, sistem ve bütünleşme gibi olgular yoluyla kendini şekillendirmekte, postmodern toplumlar ise bütünleştirici yaklaşımların aksine toplumda farklı olanın kendini ifade etmesine izin verilmesini savunmaktadır.¹³⁷

Postmodernistlerin ifade ettikleri fikirler doğrultusunda, postmodernizm ile birçok kavramın ilişkili olduğu ortadadır. Nitekim kültüre etkisi bağlamında postmodernizm kapitalizm arasındaki ilişki bu bakımdan öne çıkabilecek bir ilişkidir. “Kültürde postmodernizme ilişkin her duruş aynı zamanda zorunlu, açık ya da örtük olarak bugünkü çok-uluslu kapitalizmin doğası üzerinde siyasal bir duruştur.”¹³⁸

1.6. Kültürel Çeşitlilik ve Kültür Politikaları

1.6.1. Kültürel Çeşitlilik Kavramı

Türk Dil Kurumu’na göre çeşitlilik, “çeşidi çok olma durumu, izge, yelpaze, tenevvü, spektrum”¹³⁹ olarak ifade edilmektedir. Oxford Learner’s Dictionary, çeşitlilik (diversity) kavramını, “birbirinden farklı insanlar ve şeyler”¹⁴⁰ olarak tanımlamaktadır. Çeşitlilik kavramına ilişkin tanımlar kullanım alanına göre

¹³⁴ Aslan ve Yılmaz, **a. g. m.** ss.98-100.

¹³⁵ Smith ve Riley, **a. g. e.** s.303.

¹³⁶ Pauline Marie Rosenau, **Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri**, Çev. Tuncay Birkan, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınlar/ Ark, , 1998. ss. 97-98. Aktaran, Akça, **a. g. m.** s. 11.

¹³⁷ Akça, **a. g. m.** s.19.

¹³⁸ Fredric Jameson, “Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism”, **New Left Review**, 46, 1984, s.55. Aktaran, Smith ve Riley, **a. g. e.** s.316.

¹³⁹T.C. Türk Dil Kurumu Sözlükleri; www.sözlük.gov.tr (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.10.2019.

¹⁴⁰ Oxford Learner’s Dictionaries; <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/academic/diversity> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.10.2019.

farklılaşabilmektedir. Çeşitlilik, “farklı toplumsal kimlikler doğrultusunda, kendilerini diğer toplumlarla benzerlikler ve farklılıklar temelinde kategorize etme anlamında ortaya atılmış sübjektif bir kavram”¹⁴¹ olarakta belirtilmektedir.

Kültürel çeşitlilik, UNESCO tarafından 2005 yılında ilan edilen Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi’nde “grupların ve toplumların kültürlerinin ifade bulduğu biçimlerin çeşitliliği”¹⁴² olarak tanımlanmaktadır. Kültürel çeşitlilik, “homojen kültüre karşı kültürlerin farklılığı veya çeşitliliği”¹⁴³ biçiminde ifade edilmektedir. UNESCO, kültürel çeşitliliği, “toplum içerisinde bireysel ya da grup, dinamik olarak devam eden değişiklikleri sürdürebilme kapasitesi”¹⁴⁴ olarak tanımlamaktadır.

Kültürel çeşitlilik ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmakla birlikte, kavram birçok anlamda kullanılmakta bu açıdan karışıklığa yol açtığı hususunda eleştirilmektedir.¹⁴⁵

Kültürel çeşitlilik kavramına ilişkin yapılan farklı değerlendirmeler şu şekilde sıralanabilir;¹⁴⁶

- İçerik olarak kültürel çeşitliliğin (örneğin sanatsal çeşitlilik-kültürel çeşitlilik arasındaki farka vurgu yapılarak) sınırının çizilemediği,
- Kültürel çeşitlilik arzının sağlanması hususunda, kültür endüstrisinde tekelleşmeye karşı mücadeleyi ve devletin bu konudaki rolü çerçevesinde ekonomik bir kavram,
- Kültürel çeşitliliğin ekonomik temelli arzından ziyade, demokrasi eksenli, kültürlerin temsil edilebilirliği ve kamuda eşit erişime sahip olma talebinin bir ifadesi,

¹⁴¹Barbara Mazur, “Cultural Diversity in Organizational Theory and Practice”, **Journal of Intercultural Management**, Vol.2, No:2, November 2010, ss.5-6.

¹⁴²UNESCO, “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi”, <http://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019.

¹⁴³https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_diversity (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2020.

¹⁴⁴ UNESCO, **World Report 2009**, s.4.

¹⁴⁵ Louis Bonet, Emmanuel Negrier, **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültürel Politikaları**, Der: Lluís Bonet-Emmanuel Negrier, Çev. Işık Ergüden, 1 Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları Şubat 2015, s.4.

¹⁴⁶A. e. ss.4-5.

- Ulus devletlerin kurulma aşamasında baskıya uğrayan ve ortadan kaldırılmaya çalışılan azınlık kültürleri ifade eden bir olgu,
- Dünya genelinde kültür endüstrisindeki ticari standartlaşmaya karşı ulus devletlerin ulusal kültür politikalarını meşrulaştırma amacının bir aracı,
- Ulus devletlerin kültür politikalarına karşı tepki koyma amacını taşıyan politik bir kavram.

Çeşitlilik kavramının ortaya çıkışı ve çeşitliliğin gerekliliğine dair dini, siyasi vb. birçok alanda çeşitli atıflar ve yorumlara rastlanılmaktadır. Ortaya konulan değerlendirmelere bakıldığında çeşitliliğin çıkış noktası olarak insan olgusu göze çarpmaktadır.

Bireyin etnik kökenin birincil kimlik olmadığı, bütün insanların etnik, cinsiyet vb. olarak değil, doğası gereği eşit olduğu kabul edilmektedir. Her insanın eşitlik hakkını talep etme hakkı bulunmaktadır. İnsan olmak, diğer farklılık ifade eden unsurların üstünde yer alan bir evrensel kimlik olarak görülmektedir. İnsanların doğası gereği ortaya koyduğu veya paylaştığı herşey farklı bir kültüre ait olabilmekte, doğal olarak insan doğası farklı kültürel unsurlar olarak bir çeşitlilik yaratabilmektedir.¹⁴⁷

Mortimer Adler, insan doğasının ortak yönlerine rağmen kendi içerisinde türün üyeleri olarak birçok farklılıkları da içerdiğini belirtmektedir. Adler'e göre, aynı türün üyeleri olmalarına rağmen farklı bölgelerde yaşayan insanlar gözlemlendiğinde, kişiler arasında başta davranışsal olmak üzere konuşulan dilden, gelenek göreneklere kadar birçok konuda farklılıklıklara sahip olduğu görülebilmektedir. Yine doğası gereği ortak yönleri olan insanlar, birbirlerinden farklı alt gruplar şeklinde yaşamaktadırlar. İnsanlar arasındaki farklılıkların düzeyi öyle bir boyuta ulaşabilmektedir ki, dışarıdan bakıldığında bu insanların sanki aynı türün üyeleri olmadığı konusunda neredeyse ciddi bir şüpheciliğe kadar gidilebilmektedir. Bu bağlamda vurgulanmak istenen husus, insan doğasının sabit olmayışıdır.¹⁴⁸

¹⁴⁷Steven C. Rockefeller, "Yorum", Çeviren: İlkur Özdemir, **Çokkültürcülük; Tanınma Politikası**, Hazırlayan; Amy Gutmann, 5.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mayıs 2018, ss.106-107.

¹⁴⁸ Mortimer Adler, "İnsan Doğası, Eğitim ve Kültür", Çeviren: Görkem Birinci, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı: 2, 2012, s. 55.

Platon, insan doğasının herkeste ortak olarak akıl, ruh ve arzudan meydana geldiği ifade etmiş, bu üç ögenin her insanda aynı düzeyde olmadığını belirtmiştir. Nitekim bu üç ögenin akıl tarafından kontrol edildiğini söylemiş olmasına rağmen, kişilerde farklı düzeylerde ve baskınlıkta olması nedeniyle farklı hayat tarzların meydana geldiğini iddia etmiştir. Hristiyan dinbilimci Augustine, Tanrı'nın farklılıklara verdiği önemi belirtmiş, yaratılan her şeyin dünya içerisinde kendine ait bir yere sahip olduğunu, sisteme katkıda bulunduğunu savunmuştur. Diğer bir dinbilimci Aquinas ise, Tanrı tarafından oluşturulan çeşitliliğin dünyayı mükemmel kıldığını, evrenin mükemmelliğin, evrende mümkün olabilecek en geniş çeşitlilik ile ilişkili olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹

1.6.2.Kültürel Çeşitliliğin İşlevi

Yukarıda yapılan tanımlamalara bakıldığında kültürel çeşitlilik kavramı, sosyal, ekonomik, siyasi, hukuki birçok konuyu direkt veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. 2 Kasım 2001 tarihli UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi'nde insanlık onuru ile kültür ve eğitim ilişkilendirilmiş, kültürel çeşitliliğin sosyal uyum, barış ve sivil toplum hayatın gelişmesinde önemli olduğu, kültürel çeşitliliğe saygının özellikle azınlık ve yerli halklara saygıyı da beraberinde getirdiği ifade edilmiştir.¹⁵⁰ 3-21 Ekim 2005 tarihlerinde Paris'te yapılan BM 33. oturumda kabul edilen Kültürel İfadelerin Çeşitliliğin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nde kültürel çeşitliliğe dair önemli kararlar alınmıştır.

Parekh, kültürel çeşitliliğin işlevlerine yönelik, itirazları da içerebilecek aşağıdaki tespitlere yer vermektedir;¹⁵¹

- Her kültür zengin bir içeriğe sahip olmasına rağmen bireyin potansiyelini ortaya çıkarmasına yeterli olmamaktadır. Kültürel çeşitlik sayesinde farklı

¹⁴⁹ A. Lovejoy, **The Great Chain Of Being: A Study of the History of An Idea**, Cambridge, Harward University Press, 1961. Aktaran, Parekh, **a. g. e.** ss.26-31.

¹⁵⁰Kültür Endüstrilerini Geliştirme Programı, "UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi", <https://www.kegep.org/belgeler/temel-metinler/9-unesco-kulturel-cesitlilik-evrensel-bildirgesi> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.06.2019.

¹⁵¹ Parekh, **a. g. e.** ss.214-216.

kültürler birbirlerini beslemekte, desteklemekte ve bireyin tatminine yönelik yeni çözümlerin bulunması için birbirlerini etkilemektedir.

- Kültürel çeşitlilik, toplumun kendi içindeki çeşitliliğin farkında olmasını sağlamaktadır. Toplum kendi içerisindeki farklı topluluklarla doğal olarak bir diyalog içerisine girmekte, etkileşimde bulunmaktadır. Eleştirel düşünme, toplum içerisinde eşitlik, adil olma ve hoşgörü gibi birçok kavramın toplum içerisinde olgunlaşıp gelişmesine katkı sağlamaktadır.
- Kültürel çeşitlilik sayesinde farklı kültürler birbirleri ile iletişime geçerek kendi kültürel unsurları (sanat, estetik, artistik, gelenek, görenek, ahlaki tutumlar) doğrultusunda birbirlerine meydan okumakta, kültürel yaşamlarını, fikirlerini etkilemekte, yapılandırmakta, ortak fikirler ve duyarlılıklar oluşturmaktadır. Bu noktada ileriye yönelik gelişimleri için farklı kültürler birbirlerini beslemektedirler.

Almanya üzerinden verilen bir örnekte, farklı gelenek, inanış ve dillere sahip toplumların bir arada yaşamlarını sürdürmesinin toplumsal açıdan zorlu bir süreci beraberinde getirebilecek olmasına rağmen, kültürel çeşitliliği temsil eden tarafların ortak katılımının sağlanarak toplumsal gelişim ve ilerlemenin yol alacağı, bu açıdan kültürel çeşitliliğin fırsat olarak görülmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁵² Kültürel çeşitliliğin sürdürülebilir kalkınmayı desteklediği, insan hakları ve özgürlükler için olmazsa olmaz olduğu, demokratik yönetimi güçlendirip sosyal içermeyi sağladığı için sadece siyasetlerin değil uluslararası koordinasyon, deneyim paylaşımı ile bireye kadar devam eden bir sorumluluk olduğu ifade edilmektedir.¹⁵³ “Bu nedenle uluslararası insan hakları hukuku yeni bin yıla, insan hakları, demokrasi ve kültürel hakların eş zamanlı olarak korunması gerekliliğine vurgu yapan ‘kültürel çeşitlilik’ söylemi ile girecektir.”¹⁵⁴

¹⁵² Ulrike Spohn, Kai Unzicker, Stephan Vopel, “Cultural Differences in Germany: Living Together in Diversity”, **Living Diversity-Shaping Society: The Opportunities and Challenges Posed by Cultural Difference in Germany**, Reinhard Mohn Prize 2018, Ed. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, Verlag Bertelsmann Stiftung, 2018 s.12.

¹⁵³ UNESCO, **World Report 2009**, ss.2-3.

¹⁵⁴ Füsün Üstel, **Kültür Politikasına Giriş: Kavramlar, Modeller, Tartışmalar**, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.69.

Kültürel çeşitliliğin yaratıcılık ve girişimcilik üzerine olumlu etkisi olduğu da savunulmaktadır. Kültürel çeşitliliğin bireysel anlamda kişiye olumlu etkisi daha net savunulurken, grup içerisindeki çeşitliliğin grup performansını etkileme boyutunun çok net olmadığı ifade edilmektedir. Çeşitliliğin, grup performansına olumlu katkısının yanı sıra kısıtlayıcı etkisinin olduğu da belirtilmektedir.¹⁵⁵

1.6.3.Kültürel Çeşitliliğin Sınıflandırılması

Kültürel çeşitliliğe ilişkin farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Kültürel çeşitlilik daha çok etnik, dinsel ve dilsel bağlamda sınıflandırılmakla birlikte bahsedilen üç ana sınıflandırmanın dışında da bölgesel farklılık ve sosyo-ekonomik temelli sınıflandırmalarda yapılmaktadır. Öyle ki farklı kültürel grupların birarada yaşaması, bir araya gelmesi ya da birbirlerini etkilemesi sonucunda etnik, dinsel ve dilsel temelli olmayan kültürel çeşitlilik sınıflandırmalarından da (cinsiyet, engellilik, vb.) bahsedilmektedir.¹⁵⁶

Genel anlamda çeşitliliğin boyutları ile ilgili birçok analizden bahsedilebilmektedir. Loden ve Rosener çeşitliliğin boyutlarını birincil ve ikincil boyutlar olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Bu sınıflandırmadaki birincil boyut, kişiliğimizi etkileyen, cinsiyet, etnik köken, ırk, yaş, cinsel tercih, fiziksel ve bilişsel kapasite gibi boyutlardan oluşmakta, kişi üzerine en derin etkiye sahip boyutlar olarak ifade edilmektedir. İkincil boyut ise yine kişiyi etkileme gücüne sahip olan, din, ana dil, eğitim geçmişi, medeni durumu, coğrafi bölge, iş deneyimi gibi boyutlardan oluşmaktadır.¹⁵⁷

Mazur, “Örgütsel Teori ve Pratikte Kültürel Çeşitlilik” isimli makalesinde R, Rijamampinina ve Carmichael’in çalışmasından yola çıkarak uyarladığı çeşitliliği üç boyutta sınıflandırmaktadır. Mazur, çeşitliliğin birçok boyuta sahip olduğunu ifade etmiş, boyutların sabit kalmadığını, değişken olduklarını ve çeşitlilik kavramının bu

¹⁵⁵ Małgorzata, A. Gocłowska, Simone M. Ritter, “Cultural Diversity and Creativity” To appear in 2020 in the **Encyclopedia of Creativity**, 3rd Edition.https://www.researchgate.net/publication/337639058_Cultural_Diversity_and_Creativity/references (çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.01.2020. s.14.

¹⁵⁶ A. e. ss.3-4.

¹⁵⁷ M. Loden, J.B. Rosener, **Workforce America! Managing Employee Diversity as a Vital Resource**, Illinois, Business One Irwin, 1991. Aktaran, Mazur, a. g. m. s.6.

nedenle karmaşık bir olgu olduğunu belirtmiştir. Boyutların birbirlerini etkilediklerini, zaman, durum ve çevre şartları başta olmak üzere birçok içeriğe göre farklı biçimlerde ve şekillerde öne çıkabileceklerini ifade etmiştir.¹⁵⁸

Tablo: 1.1. Çeşitliliğin Boyutları

Birincil Boyut	İkincil Boyut	Üçüncül Boyut
• Irk • Etnik Köken • Cinsiyet • Yaş • Engellilik	• Din • Kültür • Cinsel yönelim • Düşünce biçimi • Coğrafi köken • Medeni durum • Yaşam biçimi • Ekonomik durum • Politik yönelim • İş tecrübesi • Eğitim • Dil • Uyruk	• İnançlar • Varsayımlar, kabuller • Algılar • Tutumlar, davranışlar • Duygular • Değerler • Grup (topluluk) normları

Kaynak: R. Rijamampinina, T. Carmichael, “A Pragmatic and Holistic Approach to Managing Diversity”, **Problems and Perspectives in Management**,1/2005, isimli kaynağı temel alarak uyarlayan Mazur, **a. g. m.** s.7.

Spohn ve arkadaşları, 2018 yılı The Reinhard Mohn ödülleri için kültürel çeşitliliğe yaptığı vurguya atfen, kültürel çeşitliliğin boyutlarını köken, dil ve din olarak sınıflandırmakta, iş dünyasında kültürel çeşitliliğin yönetiminde çeşitliliğin bahsedilen üç boyuttan farklı olarak cinsiyet, cinsel eğilim, engellilik durumu ve yaş gibi boyutları da içerdiğini açıklamaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁸ **A. e.** s.7.

¹⁵⁹ Spohn vd. **a. g. m.** s.12.

Parekh,¹⁶⁰ kültürel çeşitliliği, alt kültürel çeşitlilik, görüngesel çeşitlilik ve toplumsal çeşitlilik olarak sınıflandırmakta ve şu şekilde açıklama getirmektedir;

- **Alt Kültürel Çeşitlilik:** Alt kültürel çeşitlilikte toplumda büyük ölçüde paylaşılan ortak kültürün dışında, bazı bireyler kendilerine ait bir inanış, değer ve yaşam biçimi geliştirmektedir. Mevcut kültürel sistemi değiştirmekten ziyade, bir çeşitlilik oluşturulması söz konusu olmakta, bireysel tercih ve özgürlük öne çıkarılmakta fakat baskın kültür tarafından kolay bir benimseme ile karşılanmamaktadır. Eşcinseller, aynı cinsiyet evlenmeleri, alışlagelmiş yaşam tarzın dışında yaşayanlar, artistler, üst düzey yöneticiler örnek olarak bu gruba girmektedir.
- **Görüngesel Çeşitlilik:** Alt kültürel çeşitliliğe göre daha keskin ve geniş kapsamlı bir çeşitlilik türü olan görüngesel çeşitlilikte, baskın kültüre ciddi bir eleştirel yaklaşım söz konusudur. Toplumun bazı üyeleri mevcut kültürel sistemin kabul etmediği veya pratikte dikkate almak istemediği yaşam tarzını temsil etmektedirler. Alt kültürde mevcut kültürün değiştirilmesi söz konusu değil iken, görüngesel çeşitlilikte bir değişim ve baskın kültürü yeniden biçimlendirme arzusu yer almaktadır. Çevreciler, feminist gruplar, laik-dindar yaklaşımlar bu grup için verilebilecek örneklerden birkaçıdır.
- **Toplumsal Çeşitlilik:** Diğer iki çeşitlilik biçimlerine nazaran daha güçlü olarak tanımlanan toplumsal çeşitlilikte, tarihi bir süreç içerisinde kendilerine ait inanç ve yaşam biçimlerine göre yaşayan ve iyi örgütlenmiş bilinçli topluluklar söz konusu olmaktadır. Yaşadıkları toplum tarafından kabul edilip edilmemesi bir bakıma bu toplumların tavır ve istekleri ile de ilgili olmaktadır. Bu topluluklar aynı zamanda kendi yaşam biçiminin devam ettirilip, korunmasını önemli amaçlar olarak benimsemektedir. Yahudiler ve Çingeneler gibi yerleşmiş topluluklar, İskoçlar, Basklar, Katalanlar gibi belirli coğrafi alanlarda yer edinmiş topluluklar, göçmenler, dini gruplar ve yerli halklar toplumsal çeşitliliğin örneklerindendir.

¹⁶⁰ Parekh, a. g. e. ss.4-5.

1.6.4. Kültürel Çeşitlilik ve Kültür Politikası

1.6.4.1. Kültür Politikası Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Kültür politikası, “kültür endüstrilerinden tarihi ve kültürel mirasa, kültürle ilgili yasal düzenlemelerden sanat üretimini ve sanatçıyı etkileyen koşullara, kültürel çeşitlilikten kültürel haklara ve kültüre katılıma birçok konuyu kapsayan çok boyutlu ve kapsamlı bir alan”¹⁶¹ olarak tanımlanmaktadır. Kültür politikaları bireyin gelişimini amaç edinmekle birlikte bir ihtiyaç olarak görülmekte ve “başka herhangi bir kamusal alanın sağlamadığı fırsatları yaratmakla”¹⁶² nitelendirilmektedir.

Bu noktada kültür politikası kavramının tanımına ilişkin yapılacak değerlendirmelerde öncelikle sanat politikası ile arasındaki farka değinilmektedir. Mulcahy, kültür politikası ile sanat politikası arasındaki ayrıma ilişkin yapmış olduğu değerlendirmede, kültür politikasının kapsamının sanat politikasından daha geniş olduğuna vurgu yapmıştır. Görsel sanatlar, müzeler, dans, opera, caz, tiyatro, yazarlık, şiir gibi konular sanat politikası kapsamında yer alırken, kültür politikası, bahsi geçen alanlara ek olarak, kütüphane, arşivler başta olmak üzere, halka dair fuarlar, festivaller, bahçeler vb. konuları da desteklemektedir.¹⁶³ Kültür politikalarının, kültürün sadece kendi gelişimini hedeflediği ve kültür aracılığı ile küresel hedeflere ulaşmayı amaç edindiği iki farklı politika alanına sahip olduğu ileri sürülmektedir.¹⁶⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti anlayışının tartışılmaya başlanması ile ortaya çıktığı ifade edilen kültür politikası, kamu politikası alanı olarak kabul edilmektedir. Kültür politikası, uluslararası örgütlerde nispeten erken başlamakla birlikte istenebilen düzeyde etkili olamamakta, 1990’lı yıllardan itibaren farklı disiplinler arasında kültürün giderek popüler olması, bağımsız ve kurumsal

¹⁶¹ Ülkü Zümray Kutlu, “Türkiye’de Yerel Kültür Politikaları Üzerine”, **Yerel Kültür Politikaları El Kitabı Adımlar, Araçlar ve Örnekler**, Derleyen: Eylem Ertürk, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2011, s.13.

¹⁶² Jordi Pascual, “Kültür Politikaları, Sürdürülebilirlik ve Katılım Üzerine”, **Yerel Kültür Politikaları El Kitabı Adımlar, Araçlar ve Örnekler**, Derleyen: Eylem Ertürk, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2011, s.26.

¹⁶³ Kevin V. Mulcahy, “Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches”, **The Journal of Arts Management, Law, and Society**, Cilt.35, Sayı:4, 2006.s.321. Aktaran, Üstel, **a. g. e.** s.21.

¹⁶⁴ Bonet and Negrier, **a. g. m.** s.165.

çalışmalara konu olması, kültür politikasının ciddi bir gelişme göstermesini sağlamaktadır.¹⁶⁵

Diğer kamu politikası ile karşılaştırıldığında geçmişi çok uzun olmayan kültür politikası, süreç içerisinde hızlı bir değişim göstermektedir. Ülkelerin kültür politikaları, küreselleşme ve yerelleşme, liberal ve neoliberal düşünceler, üretim biçiminde yaşanan değişimler, temel olarak kültür ve ekonomi arasındaki ilişkinin aldığı biçime göre değişiklik göstermektedir. Kültür politikaları sadece sanatsal bir içeriğe sahip olmamakla birlikte, toplumun ekonomik ve sosyal huzurunun sağlanması da bir aracı olarak görülmektedir. Öyle ki istihdamdan başlayıp, ırkçılık, yoksulluk ve ayrımcılık gibi sorunların çözümünde kültür politikalarına sorumluluk yüklenmektedir.¹⁶⁶

Aşağıdaki tablo, kültür politikasının tarihi süreç içerisinde nasıl evirildiğini göstermektedir. Tablo 1.2. incelendiğinde, kültür politikalarının gelişim sürecinin, dönemlerin siyasal ve toplumsal değişimlerinden etkilendiğini görülebilmektedir.

1960'lı yıllara kadar kültür politikalarında, kültür, belirli bir sınır çerçevesinde ve çok boyutlu olarak kabul edilmeyecek bir çizgide yer almaktadır. Bu noktada politikalar içerisinde belirgin bir kültürel çeşitlilik vurgusu yer almamaktadır. 1960'lı yıllardan günümüze kadar geçen süre zarfında kültür politikalarının bilinen önceki alanlarından daha farklı ve geniş bir çerçeveye kaydığı, farklı toplumların kültürel katılımının dikkate alındığı, bütünleşme düşüncesinin kültür politikalarının amaçlarından biri olduğu görülmektedir. Yirminci yüzyılın sonlarından yirmibirinci yüzyıl başlarına kadar gelen süreçte kültür politikalarının ekonomik boyutu dikkati çekmektedir. Tam istihdam, büyüme, rekabet edebilirlik gibi ekonomik hedefler belirlenmekte ve mevcut hedeflerin bir nevi lokomotifini oluşturacak kültürel çeşitlilik kavramı, politikaların içerisinde kendine yer bulmaktadır.

Aşağıdaki tablodan bağımsız olarak günümüzde kültürün sürdürülebilir kalkınmadaki rolü üzerine tartışmalar yapılmaktadır. Ekonomi, evre ve sosyal kapsama gibi kavramlar, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal gelişimin sağlayıcısı

¹⁶⁵ üstel, a. g. e. ss.21-25.

¹⁶⁶ A. e. ss.58-61.

olarak 19. yüzyıldan günümüze kadar sahip oldukları gücü devam ettiriyor olsa da, günümüz kültür politikaları, sürdürülebilir kalkınmanın dördüncü sağlayıcısı görülmekte, gelişim döngüsünün kültür boyutu olmadan tamamlanamayacağı dile getirilmektedir. Burada dikkat çekilmek istenen husus, kültürün diğer üç unsurla birlikte eşdeğer bir önemle dikkate alınması ve bu doğrultuda politikaların yürütülmesi gerektiğine yönelik atıftır.¹⁶⁷

Tablo-1.2. Kültür Politikasının Erekliklerinin Evrimi

Dönemler	Egemen mantık	Müdahale edilen sektörler	Ereklikler
19. yüzyıldan 1945'e kadar	Seçkin ve milliyetçi kültür varlığı	Arkeolojik kültür varlığı, kütüphaneler ve arşivler, güzel sanatlar	Koruma, <i>ulusal kimlik oluşumu</i> , <i>kamusal eğitim</i> , seçkin sanat formasyonu
1945'ten 1960'a	sanatsal	Güzel sanatlar ve çağdaş sanat, popüler kültür	Yüksek kültürün yayılması, <i>demokratik yurttaşlık</i> , yaratıcılık, nitelik ve ifade özgürlüğü
1960'tan 1980'e	sosyo-kültür	Geleneksel kültür, çok değerli donanımlar, popüler kitle kültürü, iletişim araçları	Kültürel demokratikleşme, entegrasyon ve toplumsal bağdaşma, katılım ve kültürel demokrasi

¹⁶⁷ Pascual, a. g. m. ss.27-29

Ev içi kültürel üretim ve
Görsel-işitsel doğal ve dağıtım, *tam istihdam*,
İktisadi ve kültürel dokunulmamış kültür *rekabet edebilirlik* ve
1980-2000 gelişim varlığı, yeni iletişim *büyüme*, kültürel
teknolojileri-mülimedya çeşitlilik,
çokkültürcülük, kültürel
işbirliği

Kaynak: Bonet ve Negrier'den uyarlayıp aktaran Bonet ve Negrier, **a. g. m.s.166.**

Devletlerin kültür politikalarını oluştururken ve yürütürken hassas ve çok boyutlu bir süreci yürütmesi gerekmektedir. Kültüre atfedilen sorumluluklar ülkelerin kültür politikalarını şekillenmesine etki edebilmektedir. Kültürel içerikte yaşanan değişikliklere yaklaşımın dayatmacı olmaması ve kültürel değişim sürecinin izlenilmesi tavsiye edilmektedir.¹⁶⁸

Bonet, özellikle Batılı devletler başta olmak birçok devletin, kültürün;

- Stratejik bir güce sahip olması,
- Devletler ve ulusların ortak kimliklerinde önemli bir unsuru oluşturması,
- Ekonomik ve toplumsal konulara olumlu katkı sağlayabilme gücü,
- Kolektif bir yapı oluşturması ve bu yapının korunma gerekliliğini,

dikkate alarak, kültür politikalarını meydana getirip, geliştirdiklerini ifade etmektedir.¹⁶⁹

Kültür politikaları diğer politika alanlarına göre daha geç ülkelerin gündemine girmiş olsa da günümüze kadar gelen süreçte UNESCO'nun ciddi katkısı bulunmaktadır. 2002 yılında alınan karar ile her yıl 21 Mayıs, "Diyalog ve Kalkınma İçin Dünya Kültürel Çeşitlilik Günü" olarak ilan edilmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁸Adnan Mahiroğulları, "Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üstüne Etkisi", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2005, s.1279.

¹⁶⁹Joan Subritas, "Küreselleşme ve Kimlikler: Güncel Kültür Politikalarının Hazırlanmasında Politikanın Rolü", **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültürel Politikaları** Der: Lluís Bonet-Emmanuel Negrier, Çev. Işık Ergüden, 1 Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2015, s.56.

¹⁷⁰<https://undocs.org/A/RES/57/249> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 23.03.2020.

UNESCO, Monako’da 18-22 Aralık 1967 tarihinde ve yirmi dört ülkeden otuz iki katılımcının yer aldığı toplantının içerik ve sonucuna yönelik 1969 yılında yayımlanmış olduğu belgede birçok tespite yer vermiştir. Kültürün sadece elit ve uzmanlar açısından değil, toplumun tüm bireyleri tarafından ulaşılabilir olması, bilgi toplumunda gelişen teknolojinin de dikkate alınarak, kültürün, politika yürütülen diğer alanlarda da yer alması gerektiği belirtilmiştir. 1960’lı yıllardan itibaren eğitimden bağımsız olarak kültür konusunda teşkilatlanmaya gidilmiştir. UNESCO, kültür politikalarına yönelik çalışmanın görev paylaşımını, merkezi yapı, sektörel gruplar ve, eğitim bakanlığı ile işbirliği olarak ortaya koymuş, birçok kültürel alan ve temada hükümetlerin kontrolünü ve teşvikini de önermiştir. Kültürel çeşitliliğe ilişkin önemli vurgulardan biri olarak kabul edilebilecek husus, kültür politikaların bölgesel ve yerel unsurların ihtiyaçlarını dikkate alarak oluşturulmasının istenmesi, yerel kültürün, toplumun kimlik bilincinin sürdürülmesi açısından hayati bir role sahip olduğuna dair değerlendirme olmuştur.¹⁷¹

UNESCO’nun kültür politikalarına yönelik çalışması 1970’li yıllardan sonra hız kazanmaya başlamıştır. Karadeniz¹⁷², Topuz’dan¹⁷³, UNESCO’nun uluslararası arenada kültür politikalarının daha derinlemesine tartışılmasını sağlamak amacıyla, öncelikle 1970 yılında 90’a yakın ülkenin katılımı ile Venedik Konferansı’nı, 1972 yılında, Helsinki’de, Avrupa Kültür Politikaları Konferansı’nı, 1982 yılında bir dizi kararların alındığı Meksika’daki toplantıya kadar değişik tarihlerde, Jogjakarta, Accra, Bogota ve Bağdat gibi şehirlerde kültür politikaları konferansları düzenlendiğini aktarmıştır.

UNESCO’nun 1982 yılında Meksika’nın Mexico City şehrinde yapmış olduğu Dünya Kültür Politikaları Konferansı sonucunda yayımlamış olduğu bildiri, kültürel politikaların gelişimine dair önemli bir başka belge niteliğindedir. Bildiride, teknolojik ve bilimsel gelişmenin insanoğlunun konumunu ve sosyal ilişkilerini geliştirdiği, toplumlar arası diyaloga ilişkin artan fırsatlara rağmen hala eşitsizlikler ve ekonomik

¹⁷¹UNESCO, **Cultural Policy; a preliminary study**, Paris, 1969. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000001173> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:12.01.2020.

¹⁷² Ceren Karadeniz, “Çağdaş Müze ve Kültürel Çeşitlilik: Arkeoloji Müzesi Uzmanlarının Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi” **Anakara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Anakara, Kasım 2015, s.31.

¹⁷³ Hıfzı Topuz, **Dünyada ve Türkiye’de Kültür Politikaları**. İstanbul, Adam Yayıncılık, 1998.

sorunların devam ettiği, barış ve güvenliğin tehdit altında olduğu, bu nedenle iş birliğinin ivedi bir şekilde gerekli olduğu ifade edilmiş ve kültür politikalarının içeriği yansıtılmıştır. Kültürel kimlik ile kültürel çeşitlilik birbirinden ayrı tutulmayan unsurlar olarak nitelendirilmiş, coğrafi ve yönetim bağlamında merkezileşmemenin gerekliliği, toplumdaki her bireyin herhangi bir sınırlama ve dışlanmaya maruz kalmadan kültürel yaşamın içerisinde yer almasının demokrasi açısından da önemli görülmüştür. Birey ve toplumların karşılıklı olarak kültürlerimize saygı duymasının önemli olduğu, kültürler arası diyalogun toplumları zenginleştirdiği ve kültürlerin eşit, eş değerde olduğu vurgulanmıştır. Eğitim, iletişim ve bilim ile kültürün iş birliği içerisinde olması, ülkelerin uluslararası iş birliğine gitmesi gerekliliği de bildirinin önemli sonuçlarındandır.¹⁷⁴

Meksika Konferansı sonrasında uluslararası arenada kültür konusunun ele alındığı bir başka toplantı da 30 Mart – 2 Nisan 1998 tarihleri arasında İsveç'in Stockholm şehrinde düzenlenmiştir. Toplantının sonuç bildirgesinde, kültürün kalkınma, demokrasi, insan hakları bağlamında önemli bir role sahip olduğu, kişilerin kültürel hayata katılımının bir hak olduğu, ülkelerin karşılıklı olarak iş birliği içerisine girmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Kültür politikalarının, bireyin cinsiyet, yaş, ırk vb. hiçbir ayırım gözetmeksizin kültür hayatına katılımının sağlanması, ayrımcılığa karşı kapsayıcı olması, kültürel çeşitliliklerinin de dikkate alınarak karşılıklı diyalogun oluşturulması, kültürel ve dilsel çeşitliliğin desteklenmesi, kültürel anlamda insan ve finansal kaynakların sağlanması, kültür endüstrisinin geliştirilmesi eylem planı içerisinde yer almıştır.¹⁷⁵

Kültür politikası kavramının içeriği doksanlı yılların sonundan itibaren genişlemeye başlamış, sanat, müzeler, tarihi yerler, film endüstrisi başta olmak üzere birçok kavram, politikanın kapsamı içerisine dâhil olmuştur.¹⁷⁶

¹⁷⁴ UNESCO, "Mexico City Declaration on Cultural Policies World Conference on Cultural Policies Mexico City, 26 July - 6 August 1982", https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals401.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 12.01.2020.

¹⁷⁵ UNESCO, "Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development Stockholm, 1998", <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000222322?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-3a141579-01f0-46d6-ad79-8d2cbb7de219> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.01.2020.

¹⁷⁶ O. Bennett, "Intellectuals, romantics and cultural policy", **International Journal of Cultural Policy**, 12 (2), 2006. Aktaran, Esin Sultan Oğuz, "Kültür Politikaları ve Kütüphaneler: Kuramsal Bir

2000’li yılların ilk on yılında bölgesel anlamda kültür ve kültürel çeşitlilik içerikli bazı toplantılar şu şekilde sıralanmaktadır;¹⁷⁷

- Afrika kıtasını kapsayan, Sudan’ın Hartum şehrinde Afrika Birliği devletlerince Ocak 2006 yılında kabul edilen Afrika Kültürel Sözleşmesi,
- İber Yarımadası ve Latin Amerika ülkeleri kapsamında yüksek düzeyli kültür temsilcileri, kültür bakanları, hükümet veya devlet başkanları düzeyinde yapılan toplantılar; Mayıs 2006, Santa Domingo/Dominik Cumhuriyeti, Ekim 2005, Salamanca/İspanya ve Haziran 2005 Cordoba/İspanya.
- Güneydoğu Asya ülkelerinin 2003 yılında açıkladığı ASEAN Uyum II Deklarasyonu ve devamında 2005 yılında bakanlık düzeyinde yapılan değerlendirme toplantısı,
- Arap Ligi üye devletlerinin 2007 yılında yayımlamış olduğu Riyad Deklarasyonu,
- 2007 yılında Avrupa Komisyonu’nun “Kültür İçin Avrupa Ajandası”.

Kültür politikalarına yönelik toplantılar farklı konularda devam etmekle birlikte, kültürel çeşitlilik de yapılan toplantıların ana konu başlığını oluşturmaya özellikle 2012 yılından itibaren devam etmektedir. UNESCO bünyesinde planlanan ve kültürel çeşitliliğe vurgu yapan toplantı ve etkinliklerden bazıları şu şekilde sıralanmaktadır;¹⁷⁸

- 19 Kasım 2012 tarihinde Paris’te “Kültürler arası Barış ve Diyalog Paneli”
- 27 Mayıs 2013 tarihinde UNESCO tarafından Paris’te yapılan “Sürdürülebilir Kalkınma ve Medeniyetler Arası Diyalog İçin Kültürel Çeşitlilik” temalı toplantı,

Yaklaşım” <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/EsinSultanoguzmak.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.01.2020. s.4.

¹⁷⁷ UNESCO, **World Report: Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue**, 2009, ss.23-25.

¹⁷⁸ <https://en.unesco.org/events> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 23.03.2020.

- 3-4 Haziran 2013 tarihinde Hırvatistan'ın Zagreb şehrinde yapılan "Kültürel Çeşitlilik, Sivil Toplum ve Uluslararası Kültürel İşbirliği" konulu konferans,
- 6 Mart 2014 tarihinde Paris'te yapılan "Eğitim, Spor ve Kültürel Çeşitlilik: Dünya Çapında İnsan Haklarını Geliştirmek İçin Yeni Yaklaşımlar" konulu toplantı,
- 11-12 Eylül 2014 tarihinde Rusya'nın Ulyanovsk şehrinde yapılan 4. Uluslararası Kültürel Forum, "Bölgesel Boyutta Kültür ve Yatırımlar",
- 10 Ekim 2015 tarihinde Fransa'da "Kültürel Çeşitlilik Konferansı/Forumu",
- 10 Aralık 2015 tarihinde Sırbistan'ın Belgrad şehrinde "Kültürel Çeşitlilik: Yaratıcı Ekonomin Zorlukları" konulu uluslararası konferans,
- 20 Mayıs 2016 tarihinde Kosta Rika'da "Kültürel Çeşitlilik ve Yaratıcı Ekonomi: Gelecek İçin Bir Ortaklık" temalı konferans ve tartışma,
- 9-10 Haziran 2016 tarihinde Belçika'nın Brüksel şehrinde yapılan "Miras İçin Birleşme, Saldırı Altındaki Kültürel Çeşitlilik: Barış İçin Mirası Koruma: Yüksek Düzeyli Toplantı ve Teknik Konferans",
- 24 Mart 2017 tarihinde Karadağ'ın Podgoritsa şehrinde yapılan "Toplumsal Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Kültür" danışma toplantısı,
- 5 Mayıs 2017 tarihinde Tunus'ta yapılan "Uluslararası Kültürel Çeşitlilik Fonu (IFCD) Ulusal Çalıştayı",
- 9 Şubat 2018 tarihinde Malezya'nın Kuala Lumpur şehrinde yapılan "Çeşitlilik ve Kültürden Yararlanmak: Herkes İçin Şehirleri Biçimlendirmek, Özel Oturum",
- 21 Mayıs 2019 tarihinde Papua Yeni Gine'de "Dünya Diyalog ve Kalkınma İçin Kültürel Çeşitlilik Günü: Kültür ve Sürdürülebilir Kalkınma Yuvarlak Masa Toplantısı".

1.6.4.2. Kültür Politikalarında Kültürel  eşitlilik

Devletlerin kültür politikalarını oluştururken “kolektif” ve “ortak” kavramlarının kültür içerisinde yer alması, devletlerin kültür politikalarını oluştururken tek tip bir politikanın yürütülmemesine dair bir çıkarımı ortaya koymakta ve “kültürel çeşitlilik” kavramına vurgu yapabilmektedir. Kültürel  eşitlilik, kültür politikalarının oluşumunda belirleyici olmakta, plan ve programların meydana getirilmesinde bir kaynak olarak görülmektedir.¹⁷⁹

Çeşitlilik sadece devletlerin değil toplum ve toplum içerisindeki bireylerinde yaşamını etkileyen ve her geçen gün etkisini arttıran bir unsur olmakta, bu açıdan çeşitliliğe bağlı olarak ortaya çıkan farklılık sonucu meydana gelecek olumsuz sonuçlara karşı, birey-toplum ve siyasi yönetimlerin yeni yöntem ve politikaları geliştirmesi gerekmektedir.¹⁸⁰ Heterojen toplumlara sahip devletlerde farklı topluluklar ve çıkar grupları, sadece iktisadi ve siyasi alanda değil kültürel alanda da bir mücadele halinde olmakta bu durum özellikle Amerika’da “Kültürel Savaşlar” olarak nitelendirilmektedir.¹⁸¹ Bu biçimi ile birlikte kültürel çeşitliliğin devletlerin kültür politikaları içerisinde yer alması zorunluk arz etmekte, toplumsal barış ve huzurun kültürel anlamda sağlayıcısı olmaktadır.

Kültürel çeşitliliğe ilişkin politikalara yaklaşımda liberal demokrasiler temel bir role sahip olmaktadır. Çeşitlilik “liberal demokratik değer” olarak tanımlanmakta, liberal demokrasilere birtakım sorumluluklar yüklenilmektedir. Liberal demokrasileri savunan devletlerin günümüz şartlarında baskın veya çoğunluk kültürlerine karşı azınlık ve diğer kültürleri koruması, kamu kurumlarınca kültürel farklılıkların dikkate alınıp eşit muamele göstermesi gerekmektedir. Liberal demokrasilerin, çeşitliliği teşvik ederek kültürlerin birbirlerini tanınmasını sağladığı, toplumsal çeşitliliği zenginleştirdiği ve çeşitliliğe karşı bireylerin değer olgusunu geliştirdiği de vurgulanmaktadır.¹⁸²

¹⁷⁹ Lacarrieu, **a. g. m.** s.38.

¹⁸⁰ Filiz Göktuna Yaylacı, “Süper  eşitlilik çağında  okk lt rc l k”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:10, Sayı:1 Haziran 2017, s. 362

¹⁸¹ Gans, **a. g. e.** s.11.

¹⁸² Amy Gutmann, “Giriş”,  ev.  zcan Kabak oğlu, ** okk lt rc l k; Tanınma Politikası**, Hazırlayan; Amy Gutmann, 5.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mayıs 2018, ss.26-32.

Dolayısıyla, eşitlik ve özgürlük kavramını dikkate alan liberal demokrasilerin, bütün kültürel farklılıkları kucaklayarak bu kültürlerin değerli olduklarını ve bütün bir parçaya ait unsurlar olduğunu ortaya koyacak politikalar yürütmeleri, hatta daha ötesinde kendi bünyesindeki farklı toplumları değil diğer bütün farklı insanların yaşamlarını, kültürlerini desteklemeleri gerektiği önerilmiştir.¹⁸³

Buna karşın ulus-devlet, kendi içerisindeki farklı kültürlerle tarihsel arka planda aynı toprak veya geçmişe sahip değilse, çok da olumlu görmeyebilmektedir. Azınlıklar ya da göçmenler, ulus-devletin kuruluş sürecine dâhil edilebilirse resmi olarak tanınmaktadır. Aksi durumda ulus devlet, kendi kültürünü az önce bahsedilen şartlara uymayan diğer gruplardan koruma durumuna geçmektedir.¹⁸⁴

“Liberal demokratik kültürün amacı, etnik kimlikleri bastırmak değil, onlara saygı göstermektedir, özgürlük ve eşitlik gibi demokratik ideallerini ifade edebilme güçlerini tam anlamıyla geliştirebilmeleri için çeşitli kültürel oluşumları desteklemektedir, bu da çoğu kez önemli kültürel değişimlere yol açar.”¹⁸⁵

Ünsal’a göre devletlerin kültür politikalarını, çeşitlilik arz eden, katılımcı bir niteliğe sahip, tekil bir ideolojik unsura veya ulusal bir kültürün baskın etkisine dâhil olmayan demokratik bir nitelik ile oluşturmalıdır. Bu bağlamda devletlerin kültür politikalarını oluştururken kararı alan kişilerden, uygulama sahasına kadar birçok seviyede çeşitliliği somut anlamda temsil etmesine dikkat etmesi gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşları, devlet tarafından kültürel çeşitliliği destekleyen kurumlar eş güdümlü bir şekilde çalışarak toplumun üst tabakası veya azınlık odaklı kalmayıp, toplumun geneline yansıyacak politikaları yürüterek, toplumu meşgul eden bütünleşme, ayrımcılık, yabancılaşma, temsiliyet gibi konuların irdelenmesi ve çözüme ulaştırılmasında destekleyici bir rol oynayabilmektedir. Bahsi geçen yaklaşım ile farklı kimliklerin bir araya gelerek, toplumsal ve ekonomik alandaki ortak problemlerin çözümüne yönelik sürece katılımı sağlanmalıdır. Ünsal’ın belirttiği bir başka husus ise, kültür politikalarının, özelde de sanatsal ve kültürel projelerin, sosyal,

¹⁸³ Rockefeller, **a. g. m.** s.115.

¹⁸⁴ Anna Triandafyllidou, “Kültürel Çeşitlilik, Çoğul Milliyetçilik ve Avrupa Kimliği”, Çev. Elif Sandal Önal, **Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye ve Avrupa’da Birarada Yaşam Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya, 1. Baskı, İstanbul, Hiperlink Yayınları, Haziran 2014, s.43.

¹⁸⁵ Rockefeller, **a. g. m.** s.107.

ekonomik ve politik konuların bir çözümü olarak görülmemesi, sadece bu sorunların farkındalığına, eleştirilmesine, tartışılmasına ve diyalog oluşturulmasına katkı sunması gerektiğine ilişkin düşüncesidir.¹⁸⁶

Günümüzde kültürel çeşitlilik ile ilgili politika yürüten ülkeler için genel anlamda karşımıza çıkan ortak kavramlar “liberal demokrasi” ve “çokkültürlülük” kavramlarıdır. Bu açıdan bakıldığında kültürel çeşitlilik liberal siyasi düşüncenin himayesinde devam eden bir yaklaşım olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda öne çıkan ülkelere biri Kanada’dır. Nitekim modern liberal göç politikaları ile öne çıkan bir ülke olarak Kanada, kendi toplumunu tanımlamaya yönelik tarihi süreçte farklı yaklaşımlara gitmekte ve son dönemde Kanada’nın ulusal kimliği, Fransız ve İngiliz yerleşimcilerin oluşturduğu bir toplum olarak değil, “kültürel çeşitlilik” olarak tanımlanmaktadır. Yeni anlayış, ülke içerisine yeni yerleşen toplulukları dahi herhangi bir asimilasyona uğramaksızın ülkenin ulusal yerli unsuru olarak görmeyi ifade etmektedir.¹⁸⁷

Kültürel çeşitliliğin kültür politikasının amaçlarını kapsadığı ifade edilmekte, bu bağlamda, kültürel çeşitliliğin niteliksel özellikleri;

- dilsel çeşitlilik,
- ulusal ve bölgesel çeşitlilik,
- ifadelerin çeşitliliği ve özgürlüğü,
- geniş katılım ve erişim,
- zengin kaynak içeriğine sahip kültürel ifadeler,
- ulusal, bölgesel, etnik ve farklı içerikli kimlikler,

¹⁸⁶ Deniz Ünsal, “Sonsöz: Türkiye’den Bakıldığında Hollanda’da Kültürel Çeşitlilik”, Eltje Bos, Cas Smithuisen; “Hollanda’da Kültürel Çeşitlilik ve Sanat Politikaları, 1980-2010”, **Kültür Politikaları ve Yönetimi Yıllık 2010**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2010, ss.49-50.

¹⁸⁷ Oliver Schmidtke, “Approaches to Cultural Diversity: A Comparison of North America and European Sociopolitical Paradigms”, **Living Diversity-Shaping Society: The Opportunities and Challenges Posed by Cultural Difference in Germany**, Reinhard Mohn Prize 2018, Ed. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, Verlag Bertelsmann Stiftung, 2018, ss.115-130.

- farklı biçimlerde kültürel miras ile iç içe yaşanması ve kültürel mirasın geliştirilmesi olarak tanımlanmakta,

kültür politikalarının da, dilsel çeşitliliğe ilişkin politikalar, sanatsal ve artistik ifadelerin teşviğine ilişkin amaçlar, kültürel çeşitliliğin korunması ve ileriye götürülmesine ilişkin politikalar yolu ile kültürel çeşitliliğe cevap vermesi gerektiği önerilmektedir.¹⁸⁸

Çeşitliliğe ilişkin politikalar yürütülürken ülke ve şehir düzeyinde yaklaşımlar da ortaya atılmaktadır. Bu bağlamda liberal demokrasilerin çeşitliliğe ilişkin etkin bir sorumluluğa sahip olduğu ve liberal demokrasilerden beklenenlerin öncelikli olarak farklı kültürel toplulukların;

- Karar alma süreçlerinde farklı kültürlerin taleplerinin dikkate alınarak siyasi katılımın sağlanması,
- Kültürel kimliklerin sorgulanmaksızın eşit şartlarda kaynaklara erişimin ve refahın sağlanarak sosyal dışlanmaya maruz kalmaması,
- Kültürel farklılıklara rağmen kendilerini toplumun sosyo-kültürel yapısının bir bileşeni olduğunu anımsatarak aitlik duygusunu aşılması,
- Kültürel kimliklere saygı temelli diğer kültürler ile ilişki kurarak iletişimini sağlayarak o ülkenin bireysel ve kolektif bağlamda toplumsal potansiyelinin açığa çıkarmak olduğu belirtilmektedir.¹⁸⁹

Ulusal düzeyde liberal demokrasilerden, çeşitliliğin yönetimine temel oluşturacak yukarıda bahsedilen sorumluluklara ek olarak çeşitliliğin, bölgesel düzeyde nasıl yönetilip sürdürülebileceğine dair sorumluluklarda varolmaktadır. Almanya'nın kültürel çeşitliliği üzerine uluslararası düzeyde de yapılan bir araştırmanın¹⁹⁰ sonucunda da ortaya çıkan ve ulusal politikalardan bağımsız

¹⁸⁸ Ministers' Deputies Rapporteur Groups, "Cultural diversity and international trade: Reasons for specific treatment of culture, cultural industries and audiovisual services", GR-C(2000)14 18 April 2000, <https://rm.coe.int/0900001680510f87> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.03.2021.

¹⁸⁹ Spohn vd. , a. g. m. s.19.

¹⁹⁰ Bartelsmann Stiftung, **Learning from the World: Good Practices in Navigating Cultural Diversity**. Gütersloh, Bartelsmann Stiftung, 2018b. Aktaran, Spohn vd. , a. g. m. ss.21-25.

görölmeksizin çeşitliliğe ilişkin şehir yönetimine yönelik on öneri şu şekilde ifade edilmektedir;¹⁹¹

- Çeşitliliğe saygının toplum bünyesindeki farklı kùltürlere somut bir şekilde (özel günlerde mesaj gönderilmesi, hediyeler verilmesi, festivallerin düzenlenmesi vb.) gösterilmesi,
- Politikacılar ve şehrin üst yöneticilerinin çeşitliliğin sürdürölmesinde liderlik yapması,
- Politikacıların dışında, toplum tarafından benimsenen ve saygı duyulan kişilerin (öğretmenler, sanatçılar, sporcular vb.) rol model olarak topluma sunulması,
- Şehir yönetimi ile kamu hizmet birimleri arasında, kamu hizmetinin verildiği alanlar öncelikli olmak üzere ağ iletişimi kurarak çeşitlilik bağlamında stratejik hedeflerin belirlenmesi, uygulanması ve şeffaflığın sağlanması,
- Toplum içerisindeki kültürel farklılıkları, yasal çerçeve sınırları içerisinde ortaya koyacak etkinlikler veya kùltürlere ait gelenek göreneklere ilişkin davranışlara izin vererek çeşitliliği kucaklaması,
- Farklı kùltürlerin birbirleri ile iletişime geçmeleri, birbirlerinin farkına varması ve tanınması için sosyal alanların (kütüphane, gençlik merkezleri, parklar vb.) ve aktivitelerin (tartışma forumları, festivaller vb.) düzenlemesi,
- Farklı kùltürlerin ve bireylerin kentin sosyal, ekonomik ve siyasi hayatına katılımı sağlayarak katkı ortaya koyabilmesini teşvik etmesi,
- Herkesin alt yapı, eğitim, barınma vb. hizmetlere erişiminde herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaması ve sosyal dışlanmaya maruz kalmadığından emin olması,
- Yasalar ve güvenlik kuvvetleri yoluyla bütün toplumun hiçbir kültürel ve etnik ayrımcılığa uğramadan kamusal alanda güvenliğini sağlanması, kamu

¹⁹¹ Spohn vd. , a. g. m. ss.21-25.

güvenliğini sağlayan kurumların personel eğitimlerinde kültürel çeşitliliğe yer vermesi,

- Çeşitlilik içerisinde yaşamın sürdürülmesi ve güçlendirilmesine ilişkin koyulan hedefleri, sonuçları ve süreci denetlemesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo-1.3. Kültürel Çeşitliliğin Yönetim Modelleri

Kültürel Çeşitliliğin Yönetim Modeli	Ülke	Modelin Belirgin Özelliği	Modelin İdeolojisi
Ayrımcı Model	1990'lara kadar Almanya	Göçün, ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen geçici bir pratik olduğu düşünülür. Bu nedenle göçmenlerin yasal statülerinin geliştirilmesi veya kültürel farklılıkların doğurabileceği sorunların çözümü gibi konular önemsizdir. Göçmenlerin topluma uyumu, devletin öncelikleri arasında değildir. Göçmenlerin talepleri daha çok ayrımcı modelin sunduğu imkânlar ölçüsünde çözüme kavuşturulur.	Ayrımcı “utangaç nitelikte farklılık içinde bütünlük” (<i>timid-unity-in-diversity</i>)
		Göçmenler kalıcı olarak algılanırlar ve birey olarak tanımlanırlar. Göçmenlere çoğunluk toplumunun yaşam biçimine asimile olmayı kabul	Liberal Çoğulcu ve cumhuriyetçi

Asimilasyoncu Cumhuriyetçi Model	Fransa ve Wallonia	etmeleri durumunda yasal statü verilir. Göçmenler bu modelde birey olarak görülürler ve diğer yurttaşlar gibi bireysel haklara sahiptirler. Bu model farklılıkların devlet tarafından tanınmasını mümkün kılmaz. Göçmenlerin talepleri bireysel haklar ilkesi çerçevesinde çözüme kavuşturulur.	“farklılık üstünde-bütünlük” (<i>Unity-over-diversity</i>)
Etnik Azınlık Model	İngiltere Hollanda ABD Flanders	Göçmenler kalıcı olarak algılanırlar ve etnik veya ulusal kökenleri çerçevesinde grup olarak tanımlanırlar. Bu tür göçmen gruplar, çoğunluk durumundaki ev sahibi toplumundan kültürel, etnik ve dinsel açılardan farklı bir konumda tanımlanırlar. Devletin asıl çabası bu grupları ev sahibi toplumla birlikte uyum içerisinde yaşamalarını sağlamaktır. Göçmenlerin talepleri grup hakları ilkesi çerçevesinde ele alınır.	Çokkültürcü Farklılık içinde bütünlük (<i>Unity-in-diversity</i>)

Kaynak: Ayhan Kaya, “Giriş: Ötekini Anlamak mümkün mü?” **Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye ve Avrupa’da Birarada Yaşam Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya, 1. Baskı, İstanbul, Hiperlink Yayınları, Haziran 2014, s.26.

1.7. Alan Yazınında Kültürel Çeşitlilik ile Tartışılan Kavramlar

1.7.1.Küreselleşme ve Kültürel Çeşitlilik

1.7.1.1.Küreselleşme Kavramı ve Boyutları

Küreselleşmenin tanımı, içerik ve kullanımına göre farklılık göstermekle beraber, sosyal bilimlerde kullanımı 1960'lı yıllardan itibaren başlamakta ve 1980'li yıllardan itibaren tartışmalar yoğunluk kazanmaktadır.¹⁹² Talas ve Kaya¹⁹³, küreselleşmeyi “Kuzey-Batı değerlerinin hâkim kılınması” olarak tarif etmekte, ülkelerin sosyo-kültürel anlamda problemlerle karşılaşmasına neden olduğunu iddia etmektedirler.

Küreselleşme, önceleri mal, sermaye ve hizmetlerin serbestçe dolaşımı doğrultusunda dünya genelinde büyük bir tek pazar oluşması fikrinden ortaya çıkmış olsa da sonraki dönemlerde etki ve faaliyet alanlarını sosyal, kültürel ve siyasi olarak genişletmiştir.¹⁹⁴ Bayar¹⁹⁵ küreselleşme için 1914 yılına kadar olan dönem, 1914-1945 arası dönem ve 1945 sonrası dönem olarak kronolojik bir sıralama yapmıştır.

Küreselleşmenin birçok boyutu olduğu ileri sürülmektedir. Kongar, küreselleşmenin “kaçınılmaz” bir olgu olduğunu, siyasi, ekonomik ve kültürel olarak üç boyuttan oluştuğunu belirtmektedir. Siyasi boyutunu, ABD'nin dünya üzerinde kurmuş olduğu siyasal hegemonya ile Sovyetlerin dağılması ile oluşan tek kutuplu bir dünya düzeni olarak tanımlamaktadır. Ekonomik boyutunda ise, uluslararası sermayenin sahip olduğu güce vurgu yaparak, insanların günlük yaşamının “bir örneklettiğini”, ekonomik rekabet ile üretim verimliliği arasında yakın bir ilişkinin oluştuğunu iddia etmektedir. Kongar, küreselleşmenin kültürel boyutuna yönelik iki tespit ortaya koymaktadır. İlk olarak, mikromilliyetçilik bağlamında küreselleşmenin en küçük kültürel farklılığın dâhi kendini iletişim araçları yoluyla dünyaya duyurmasını sağladığını, bu farklılıkların hak ve özgürlükler bağlamında korunması

¹⁹² Gönül İçli, “Küreselleşme ve Kültür”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2001, Cilt: 25, No:2, ss.163-164.

¹⁹³ Mustafa Talas ve Yaşar Kaya, “Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 22, 2007 Güz, s.152.

¹⁹⁴ Mahiroğulları, *a. g. m.*s.1277.

¹⁹⁵ Fırat Bayar, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı:32, <http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.10.2019. s.26.

gereken bir kavram olarak düşünülmesine sebep olduğunu belirtmektedir. İkinci olarak ise, uluslararası sermayenin katkısı ile tüketicilerin benzer davranışlar sergilemesini sağlayarak tek boyutlu bir kültürel kimlik oluşmasına sebebiyet verdiğini ileri sürmektedir.¹⁹⁶

Bayar¹⁹⁷ küreselleşmenin ekonomik boyutunu 2.Dünya Savaşı sonrasında dünya ticaretinin artması, küresel sermaye hareketlerinin hızlanıp, derinlik ve çeşitliliğe sahip olması ve üretimin küresel bir şekil alması olarak tanımlamaktadır. Siyasal küreselleşmeyi ise, “siyasal güç, otorite ve yönetim biçimlerindeki dönüşüm” olarak tanımlayarak, devlet dışı birçok aktörün varlığına vurgu yapmakta, kültürel anlamda küreselleşmeyi de, kültürler arası ayrımlaşma ve farklılaşmaya sebebiyet vermesi, küresel olan ile yerel olanının birbirine ulaşması bağlamında çift yönlü etkileşim olarak betimlemektedir.

Yine Ray¹⁹⁸ siyasal küreselleşmeyi; uluslararası örgütlerin yaygınlaşması ve uluslararası sosyal hareketler, ekonomik küreselleşmeyi, ulus ötesi şirketlerin mal, para vb. konularda ilerlemesi, kültürel küreselleşmeyi de ulus ötesi kimliklerin oluşması, insan ve toplumsal olayların ve davranışlarının benzeşmesi olarak ifade etmektedir. Berger¹⁹⁹, küreselleşmenin kültürel boyutunun tanımına yönelik verdiği bir örnekte küreselleşmenin, ABD’nin ekonomik ve siyasal gücü doğrultusunda ortaya çıkan kültürel unsurların tüm dünyayı çok geniş bir şekilde etkilemesini, Fransız kamu görevlisinin yapmış olduğu “kültürel Çernobil” benzetmesine atıfta bulunarak, küresel kültürün Amerikan olduğunu aktarmaktadır.

¹⁹⁶Emre Kongar, “Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık”, https://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:13.10.2019.

¹⁹⁷ Bayar, a. g. m. ss.28-34.

¹⁹⁸ L. Ray, “Globalization in The Concise” **Encyclopedia of Sociology**, Eds. George Ritzer ve J, Micheal Ryan, Blackwell Publishing Ltd. 2011. Aktaran, Veysel Bozkurt (b), “Küreselleşme ve Kültür” **Kültür ve Toplum**, Ed. Mevlüt Özben, , 1. Basım, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2019. s.83-84.

¹⁹⁹ Peter L. Berger, “Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik**, Editörler: Peter L. Berger-Samuel P. Huntington. Çev. Ayla Ortaç, 6.Basım, İstanbul, Kitap Yayınevi, Nisan 2012, s.10.

Giddens, Held ve arkadaşları²⁰⁰ yapmış oldukları çalışma sonucunda küreselleşmeye yönelik yaklaşımları, “kuşkucular”, “aşırı küreselleşmeciler” ve “dönüşümcüler” olarak üç başlık altında toplamışlardır.²⁰¹

1.7.1.2.Küreselleşmenin Kültürel Boyutu ve Kültürel Çeşitlilik

Kültür, yaşamış olduğu değişim ve farklılaşma boyutuyla, küreselleşmenin kendini en fazla göstermekte olduğu alanlardan biri olarak ifade edilmektedir.²⁰² Küreselleşmenin sağlamakta olduğu iletişim ağları sayesinde kitleler arasında mesafelerin çok da bir anlamının kalmadığı, yadsınamaz bir gerçektir. İletişimin ve ulaşımın etkisi ile sınır ötesindeki bireylerin ve toplumların birbirlerine ulaşma sürecinde kısıtlayıcı veya engelleyici herhangi bir durum oluşmamakta, en ücra yerdeki bir kültürel motif kendisine en uzak yerdeki bir coğrafyada yer bulabilmektedir. Haliyle birçok çeşitliliğin yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde birbirine ulaşmasına, karşılıklı farkındalık oluşturmaya sebebiyet vermektedir. Küreselleşmenin kültürel bir ürün olduğunu, küreselleşmenin de kültürü etkileyip biçimlendirdiği vurgulanmakta, iki kavram arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekilmektedir.²⁰³

Mahiroğulları, tarihi boyutta kültürel küreselleşmeyi iki dönemde açıklamaktadır. Kültürel anlamda küreselleşmenin ilk ayağının sanayileşme sonrası Batılı ülkelerin sömürgecilik faaliyetlerine dayandığını ifade etmektedir. Sanayileşme sonrasında Batılı devletlerin geri kalmış ülkeleri hedef alarak siyasi ve ekonomik anlamda dünyayı yönetme hedefi doğrultusunda ulaştıkları coğrafyada kendi kültürlerini misyonerler başta olmak üzere birçok aktör yolu ile tanıtmaya yoluna gitmesi, özellikle “kendi dillerinin öğretilerek kendileri gibi düşünen insanlar oluşturma” stratejisi ile bir bağımlılık oluşturmaya olarak açıklamaktadır. Mevcut sömürgecilik yolu ile başlatılan kültürel küreselleşme, yirminci yüzyılın sonlarına doğru farklı bir biçimde devam etmektedir. İkinci dönem olarak ise, yirminci yüzyılın

²⁰⁰ David Held, vd. , **Global Transformation: Politics Economics and Culture**, Cambridge: Polity, 1999.

²⁰¹ Giddens, **a. g. e.** ss.57-59.

²⁰² İçli, **a. g. m.** ss.163-164.

²⁰³ Mustafa Talas, “Küreselleşme ve Kültür”, **Küreselleşme ve Psikiyatri**, Ankara, Türk Tabipler Birliği Yayınları, 2004. Aktaran, Talas, Kaya, **a. g. m.** s.151.

sonlarından itibaren kültürel küreselleşmenin sağlayıcılarının misyonerlerden iletişim ve ulaşım araçlarına geçtiğini, bu vasıtalar aracılığı ile sınırların ortadan kalktığını, insanların, toplumların, mekân ve zaman sınırlarından kurtularak birbirlerine ulaştığını, McLuhan'ın deyiimiyle dünyanın artık “küresel bir köye” dönüştüğünü vurgulamaktadır.²⁰⁴

Dalan Polat²⁰⁵ küreselleşmeyi bir yandan homojenleştirip diğer yandan da heterojenleştiren paradoks bir kavram olduğunu savunmaktadır. Roland Robertson'un²⁰⁶ “kü-yerelleşme” (glocalization) kavramına atıfta bulunarak, uluslararası sermayenin bir yandan küresel fikirler ile hareket edip diğer taraftan ülkelerin kendilerine ait kültürlerini de dikkate aldığını, bu bağlamda küreselleşmenin tek bir küresel kültür yaratmaktan ziyade kültürel çeşitliliği sağlayan bir yapı olduğunu ileri sürmektedir.

Küreselleşmenin kültürel sonuçlarına ilişkin paradoksal bir yaklaşım olarak kabul edilebilecek bir değerlendirme de Talas ve Yaşar tarafından yapılmaktadır. Talas ve Yaşar²⁰⁷ küreselleşmenin iletişim ve ulaşım yolu ile kültürlerin buluşmasını sağladığı, demokratik mücadele yoluyla hak aramayı desteklediğini ve farklı kültürlerin kendilerini tanıtmalarına olanak verdiğini ifade ederek küreselleşmenin kültür üzerine olumlu katkılarını, bir vasıta olarak emperyalist ve kültürel anlamda kolonici fikirler tarafından kullanılmasını da olumsuz katkıları olarak değerlendirmektedir. Nitekim 2017 yılında Eurobarometer tarafından Türkiye'nin de yer aldığı 11 ülkede yapılan ankete göre katılımcıların %53'ünün küreselleşmenin kendi kimlikleri için bir tehlike oluşturduğu ifade edilmiş, mevcut görüşe katılım Hindistan, Çin ve ABD gibi ülkelerde %50'nin üstüne çıkmıştır.²⁰⁸

Küreselleşmenin kültürel çeşitliliğe üzerine etkilerini birçok boyutta açıklaması bakımından UNESCO'nun 2009 yılında yayımlamış olduğu rapora değinmek faydalı olacaktır. İlgili raporda küreselleşmenin gelişen teknoloji ile birlikte

²⁰⁴ Mahiroğulları, **a. g. m.** ss.1277-1278.

²⁰⁵ Gözde Dalan Polat, “Küresel Kültür”, **Global Media Journal TR Edition**, 6 (12), Bahar/Spring 2016, s.622.

²⁰⁶ Roland Robertson, **Globalization: Social Theory and GlobalCulture**, London: Sage, 1992. Aktaran, Dalan Polat: **a. g. e.** s.622.

²⁰⁷ Talas, Kaya, **a. g. m.** s.160.

²⁰⁸ Bozkurt (b), **a. g. e.** s.81.

ekonomik faaliyetlerin kültürleri dönüşüme uğrattığına yer verilmiştir. İnsan ve sermaye hareketliliğinin, kültürü ve kültürel çeşitliliği olumlu veya olumsuz açıdan etkilediği belirtilmiştir. Çokuluslu şirketlerin ucuz üretim ve iş gücü gereksiniminden ötürü ticari faaliyetlerini bölgesel anlamda farklılaştırmış, bölgedeki toplumların kültürel anlamda erozyona uğramasını ve diğer kültürler ile de iletişime geçmesini sağlamıştır. Küreselleşme, sadece iş gücü bağlamında değil dolaylı veya direkt etki ederek insanların çevresel etmenlerden, siyasi ve sosyal çatışmalardan ve yol açtığı iş kaybından ötürü iş ihtiyacı için birçok insanın göç etmesine neden olmuştur. Bu açıdan göç, küreselleşmenin kültürel çeşitlilik üzerine etkisinin en büyük aracı olmaktadır. Göç eden ve göç alan toplumların bu vesile ile kültürel iletişime geçmesi, karşılıklı kimlik koruma mücadelesi, yeni kimlikler oluşturma çabası olayın bir başka karmaşıklığını da gözler önüne sermektedir.²⁰⁹

Aynı rapor içerisinde Tauli-Corpuz²¹⁰, küreselleşmenin yerli halklar üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Küreselleşme etkisindeki ekonomik faaliyetler yüzünden yerli halkın sosyal ve ekonomik hayatı ve yeraltı-yerüstü kaynakları tahrip edilmektedir. Kültürel anlamda ise, yerli haklar insan hakları bağlamında politik sistem tarafından dikkate alınmamakta, dillerini kaybetmekte, göçe zorlanarak diğer kültürler içerisinde azınlık durumuna getirilmekte ve yerli kültür sadece kültür turizmi öznesi olarak tutulmaktadır. Yerli kadınların insan kaçakçıları tarafından kaçırılması, hayat kadını ya da ev işlerinde çalışmaya zorlanması da kültürel çeşitliliğin cinsiyet boyutu bağlamında Tauli-Corpuz tarafından düşünülmesi gereken başka bir konu olarak belirtilmektedir.

Yukarıda bahsedilen değerlendirmeden yola çıkacak olursak, kültürel çeşitliliğin sağlanması, tanınması, korunması ve geliştirilmesinin küreselleşme sürecinde kendini gösteren demokratik mücadeleden geçtiği aşîkârdır. Küreselleşmenin, kültürel çeşitliliği bir yönü ile destekleyici, diğer bir yönü ile de engelleyici unsurları içerdiği savunulabilir. Ayrıca, kültürel çeşitlilik kavramının

²⁰⁹ UNESCO, **World Report 2009**, ss.13-17.

²¹⁰ V. Tauli-Corpuz, "Indigenous people's voice in a globalized World" **Background paper**, 2007. Aktaran, UNESCO, **World Report 2009**, s.17.

sadece kültür ve küreselleşme arasındaki ilişki bağlamında değerlendirilmesinin yetersiz olduğuna dair şu değerlendirmelere yer verilmektedir;

“Keyman’da (1998:207-212) modern geleneksel, batı-batı olmayan, garp-şark gibi ikili tipolojiler yardımıyla modern olmayan toplumlar arasındaki farklılıkların geleneksele indirgendiğini ve geleneksel olanın da modern olandan türetilerek, varoluşunun moderne göre belirlendiğini ifade etmektedir. Kültürel çeşitliliğin yalnızca kültürün küreselleşme kuramına eklenmesi yoluyla çözülebilecek bir sorun olmadığını, kültürel çeşitliliğin tanınması ve kabul edilmesinin modernin dışında diğer coğrafyadaki kültürlerin farklılığının tanınmasıyla mümkün olabileceğini belirtmektedir.”²¹¹

Berger²¹², kültürel küreselleşmeyi geleneklerin yıkılarak, çoğulculuğun, farklı değer ve inançların özgürce varlığını ortaya koyduğu bir sınav olarak nitelendirmekte ve bir bakıma kültürel çeşitliliğe atıfta bulunmaktadır.

1.7.1.3.Küreselleşmenin Kültürel Boyutuna Eleştirel Bir

Yaklaşım: Kültürel Emperyalizm ve Kültürel Çeşitlilik

Kültürel emperyalizm Tomlinson²¹³ tarafından “Amerikanlaşma, “batılılaşma”, “kültürel homojenleşme” gibi söylemlerin bir toplamı olarak tanımlanmakta, eskimiş bir teori olarak görülmesine karşın evrensel olarak reddedilmediği ifade edilmektedir.

Kültürel emperyalizm ve kültürel çeşitlilik ilişkisi tartışılan bir konu olmuştur. Uluslararası kapitalist pazarın, kültürün zenginliğini elinden alarak fakirleştirdiğini, standart hale getirdiğini, kültürel farklılıkların tehdit altında olduğu, UNESCO’nun 1982 tarihli kültür endüstrileri sonuç raporunda Adorno ve Horkheimer gibi Frankfurt Okulu temsilcileri ile aynı noktada bulunduğu Negus tarafından belirtilmiştir.²¹⁴

²¹¹ İçli, a. g. m. s.165.

²¹² Berger, a. g. m. s.26.

²¹³ John Tomlinson (b), “Küreselleşme ve Kültürel Emperyalizm”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.242-249.

²¹⁴ K. Negus, “The Production of culture” in du Gay, P. (ed.) **Production of Culture/Cultures of Production**, London, Sage/The Open University (Book 4 in this series). 1997. s.77-79. Aktaran, John Tomlinson, a. g. m. s.243.

Kültürel emperyalizmin kültürel çeşitliliğe ya da farklılığa yönelik etkisi, ulus-devletlerin kültür politikalarında uygulamış oldukları korumacı politikalar yolu ile de kendini göstermektedir. Ulus-devletler kendilerini tehdit eden kültürel emperyalizme karşı kendi sınırları içerisinde ulusal kültürel kimliğini “korunmaya muhtaç” olarak ifade edip baskın kültür haline getirebilmekte, etnik ve kültürel anlamda farklı olanların yaşam alanını tehdit edebilmektedir.²¹⁵

1.7.2.Çokkültürlülük ve Kültürel Çeşitlilik

1.7.2.1.Çokkültürlülük Kavramı

Çokkültürlülük kavramına ilişkin birçok tanım var olmakla birlikte, farklı kültürlerin belirli bir toprak parçası ve hukuksal temeller üzerine, saygı ve eşitlik kavramları doğrultusunda birlikte yaşaması olarak tanımlanmaktadır. Devletlerin asimilasyona karşı olarak uygulamaya koyduğu yeni bir yaklaşım ve devlet politikası olarak ilk uygulamanın 1965 yılında Kanada’daki Kraliyet Komisyonu’na dayandığı ileri sürülmüştür.²¹⁶

“” Çokkültürlülük” deyimi yeni bir deyimse de çokkültürlülük olayı pek eski bir gerçekliktir. “Çok” öneki, “çokluk”, “sayıca çokluk”, “çeşitlilik” anlamına geldiğine göre, “çokkültürlülük”, kültür yönünden çokluk demektir. Anlamca kökene indikte, “çokkültürlülük”: hep bir ve aynı kültürde içerik bakımından çeşit kültür dallanıp budaklanmaları olduğu gibi, çeşit çeşit kültürlerin aynı zamanda yanyana birlikte var olduklarını da göstermeye yarar.”²¹⁷

Say,²¹⁸ Bryson’a²¹⁹ atıfta bulunarak çokkültürlülük tanımının muğlaklıklar içerdiğini ve sebebinin “anlamının çok açık olmamasından kaynakladığını” aktarmıştır. Çokkültürlülük 1980’den bu yana daha yaygın olarak dikkate alınmakla birlikte, insan, mal ve fikirlerin mobilitesi yolu ile farklı kültürel yapılara sahip ülkelerin daha da farklılaşmasına (çokkültürlü olduğu) ve temelinde bu farklılığın

²¹⁵ A. e. s.244.

²¹⁶ Bennet, a. g. m. s.12.

²¹⁷ Uygur, a. g. e. s.24.

²¹⁸ Ömer Say, “Çokkültürlülük Kavramı ve Anlamın Çokluğu”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Karabük, Sayı:1 Cilt:7, Yıl:2017, s.31

²¹⁹ B. Bryson, **Making Multiculturalism Boundaries and Meaning**, Stanford California: Stanford University Press, 2005, s.27.

lkelerce hoşgörü baēlamında desteklenmesinin yanı sıra, “milli birlik ve beraberliēine karşı bir tehdit” olarak da görülmesine neden olmaktadır.²²⁰ Nitekim okkltrllk ideolojisi, “...öteki kültürlere saygı ve hoşgörü duyar ama farklı olana saygı ve hoşgörü duyarken belli bir mesafeyi muhafaza eder; bu da hoşgörü gösterenin boş bir evrensellik olarak ayrıcalıklı bir konumu sürdürmesine olanak verir.”²²¹ okkltrclē, “mesafeli ırkçılık”²²² olarak gören deēerlendirmelerde bulunmaktadır. Çokkültürlülük, ulus devlet politikasından farklı olarak, toplumdaki farklılıklara anayasal güvence vererek tek devlete aidiyetin saēlanması amaqlayan siyasi bir yaklaşım olarak da tanımlanmaktadır.²²³ Parekh, okkltrllē, “planlı programlı bir iaeeriēe sahip politik bir ēreti ya da insan ve dünya hakkında felsefi bir kuram olarak deēil, insan yaşamına bir bakış aaeısı”²²⁴ olarak ifade etmektedir.

Çokkültürlülük kavramının ortaya aeıkışının ana temellendirilmesi ge üzerine yapıldıēını savunmak mümkündür. Çokkültürlülük denince akla gelen ilk ülkelerden olan Kanada ve Avustralya, okkltrllē bir devlet politikası olarak uygulamaya koyarken, ABD hala mesafeli olmakta, her e devletinde ifade edilen ge olgusu doērultusunda kurulduēu da ge-okkltrllk ilişkisinin somut bir göstergesi olması aeısından ispatlayıcı olmaktadır.²²⁵

okkltrlk olgusunun Avrupa’daki yansıması da dikkat aeekicidir. Nitekim bazı Avrupa Birliēi lkelerinin nüfuslarının ancak %5 ile %10 arasındaki bir oranının orijinal Avrupalı olduēu ifade edilmektedir.²²⁶ Bu baēlamda, Avrupa’ya dair okkltrllk vurgusunda ge kavramının etkisi göze aearpmaktadır. Canatan, Avrupa’daki okkltrllēn nedenleri arasında sırasıyla, “yerli azınlıklar”, “geimenler ve geimen kökenli işaeiler” ve Avrupa Birliēi’nin saēlamıř olduēu “serbest

²²⁰ Marie Carlson, Annika Rabo, “Giriş”, **okkltrl Toplumlarda Eēitim, Türkiye ve İsvee’ten rnekler**, Derleyenler: Marie Carlson-Annika Rabo- Fatma Gök, 1.Baskı İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2011, ss.1-2.

²²¹ Meyda Yeēenoēlu, **Avrupa’da İslam, Geimenlik ve Konukseverlik**, eev. P. Burcu Yalım, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2016. s.55.

²²² S. Zizek, “okkltrclk ya da eokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantıēı. **Defter**, 14 (44), 2001. 145-147. Aktaran, Ceren Karadeniz, **a. g. e.** s.25.

²²³ Yaylacı, **a. g. m.** s.352.

²²⁴ Parekh, **a. g. e.** s.427.

²²⁵ Say, **a. g. m.** s.30.

²²⁶ T. Mood: **okkltrclk: bir yurttaşlık Tasarımı**. eev. İ. Yılmaz, Ankara, Phoenix, 2004. Aktaran, Göktuna Yaylacı, **a. g. m.** s.348.

dolaşım hakkı yoluyla göç edenler insanların” olduğunu aktarmaktadır.²²⁷ Çokkültürlülüğün göç temelli olması, çokkültürlüğe dair din, dil, vb. değişkenlerin göz ardı edilmesi anlamına gelmemelidir. Nitekim göç eden toplulukların kendi içerisinde barındırdığı dilsel, dinsel başta olmak üzere çeşitliliğe atıfta bulunacak birçok değişkenin de okkültürlülüğün içeriğine katkı sağladığı savunabilir.

Kymlicka, okkültürlölük ile ilgili bugüne kadar süregelen tartişmaları üç aşama şeklinde sınıflandırmaktadır. Kymlicka, 1970 ve 1980’li yıllarda süregelen tartişmaların “Cemaatilik Olarak okkültürlölük” başlığı altında ilk aşama olarak adlandırmaktadır. Bu dönemdeki okkültürlölük tartişmalarının bireyci-cemaatçi kavramları etrafında şekillenmektedir. Bireyci yaklaşım, bireysel özgürlük bağlamında bireyin toplumdan önce geldiğini ve toplumsal değerleri istediğinde değiştirme hakkına sahip olduğunu savunmaktadır. Cemaatiler ise bireye verilen özgürlüğün cemaatlerin yapılarını bozacağını savunmakta, bireylerin iyi yaşamına dair bütün değerleri cemaatten aldığını ifade etmektedir. Kymlicka ilk dönem okkültürlölük anlayışının azınlık haklarının savunulması ve bu bağlamda cemaatçi yaklaşımın desteklediği dönem olarak belirtmektedir. İkinci aşamasını “Liberal Bir ereve de okkültürlölük” olarak adlandıran Kymlicka, bu dönemin esas konusunun liberal anlayışta okkültürlülüğün yerine yönelik tartişmaların olduğunu ileri sürmektedir. Bu dönemde bireyci-cemaatçi tartişmadan ziyade, azınlık grupların liberalizme yakınladıması ve liberal düşüncelerin azınlık ve etno-kültürel grupların haklarının birey ve grup bazında ne şekilde korunacağı öne çıkmaktadır. Liberal demokratik hakların ve değerlerin gerek birey boyutunda gerekse grup boyutunda karşılık bulduğu, hem grubun hem de bireyin kendisini birbirleri veya baskın kültüre karşı korunmasında liberalizmin role sahip olduğu tartişılmaktadır. Buradaki özel vurgu, bireysel ya da grup olsun, azınlıkların tanınma başlığı altında bazı hak talepleridir. Kymlicka, liberal anlayış bağlamında bazı azınlık gruplarına diğer gruplardan baskın ve üstün olmamak kaydıyla haklarının verilmesinin liberal düşüncenin geliştirilmesi ve ilerlemesini de mümkün kılacağını belirtmektedir. Sonuç olarak ikinci aşama dönemde liberal devletler ile azınlıklar, etno-kültürel gruplar

²²⁷ Kadir Canatan, “Avrupa Toplumlarında okkültürcölük: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2/6, Kış 2009, ss.80-82.

arasında tanınma talepleri, grup hakları ve gruplara karşı bireysel hakları liberal değerler çerçevesinde tartışılmaktadır. “Ulus Oluşturmaya Bir Yanıt Olarak Çokkültürlülük”, Kymlicka’nın çokkültürlülük tartışmaları sınıflandırmasının son aşamasıdır. Son aşamada, ulus-devlet oluşumunda tek ortak bir kültürün, dilin yaratılması, ortaya çıkacak çoğunluk kültürünün azınlık kültürlerin haklarına nasıl etki edeceği ve liberal devletlerin bu bağlamda ne gibi bir yol izlemesi gerektiğine yönelik tartışmaları kapsamaktadır. Liberal devletlerin herhangi bir dine veya kültüre kayıtsız kaldığı, devletlerin istikrarına ya da bireylerin karşılıklı haklarında saygı duyulması kaydıyla takınmış olduğu “iyi ihmalcilik” kavramına atıfta bulunulmakta ve Kymlicka bu yaklaşımın yeterli olmadığını ifade ederek “toplumsal kültür” kavramını ortaya atmaktadır. Bu kavramın devletteki çeşitliliği, ortak bir dil ve kurumlar çerçevesinde dengeleyeceğini savunmaktadır. Fakat aynı kavram, azınlıkların ortaya çıkarılacak çoğunluk temelli dil ve kurumlar yoluyla toplumla bütünleşmeye dirençli oldukları hususunda da eleştirilmektedir. Bu açıdan hükümetlerin Kanada, İsviçre ve Belçika’daki gibi birden fazla ulusları barındıran ülkelerdeki gibi farklı toplumları destekleyebileceği önerilmektedir. Bu son aşamadaki tartışmalar ulus-devlet oluşumunda azınlık grupların sürece ne şekilde dâhil edileceği, ulus-devlet yurttaşlığın hangi biçimde tanımlanacağı ve çokkültürlülüğün uygulanma biçimi gibi konularda kendini göstermektedir.²²⁸

1.7.2.2.Çokkültürlülük-Kültürel Çeşitlilik İlişkisi

Çokkültürlülük ile kültürel çeşitlilik birbirleri ile karıştırılabilen kavramlar olarak belirtilmektedir. Çokkültürlülüğü, farklı toplumları kendi bünyesinde barındırması olarak kabul ettiğimizde, mevcut farklı kültürlerin kendi dil, din, gelenek, görenek, değer, inanış vb. özellikleri ile bulundukları toplumda bir farklılık ve çeşitlilik yarattığı ortadadır. “Bir toplumu oluşturan bireylerin ve grupların dil, din, ırk, tarih ve coğrafya açısından farklı kökenlerden gelmesine dayanan çokkültürlülük, tek bir siyasal birim halinde ve ortak sınırlar içinde yaşayan toplumlarda söz konusudur.”²²⁹ Bu noktadan bakıldığında her iki olgunun birbiri içerisine girdiği,

²²⁸ Will Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çeviren: Ebru Kılıç, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2016, ss.466-483.

²²⁹ Kongar, **a. g. m.**

birbirinden etkilendiği veya etkilediği görülebilmektedir. “Kymlicka’ya göre de çokkültürlülüğün temelinde kültürel çeşitlilik vardır.”²³⁰

Parekh²³¹ birden fazla kültürel topluluğu içerisine dâhil eden toplumları çokkültürlü olarak tanımlamakta ve çokkültürlü toplumların kültürel çeşitliliğe iki şekilde yaklaştığını öne sürmektedir. Tekkültürcü olarak ifade ettiği ilk yaklaşımda, baskın kültür kendi bünyesindeki kültürleri toptan ya da kısmen asimile etme amacındadır. İkinci olarak, çokkültürcü yaklaşımda ise, toplumdaki farklılık veya çeşitlilik olumlu karşılanmakla birlikte farklılık ve çeşitliliğe saygı duyulmakta, istekleri dikkate alınmakta ve destelenebilmektedir. Çokkültürlülüğün esasında kültürel çeşitliliğin bir göstergesi olduğu savunulmaktadır.

Parekh, çokkültürlülüğün tanımını üç görüşün ortak sentezinden yola çıkarak yapmakta ve “kültürel çeşitlilik ve kültürler arası diyalogun kaçınılmaz ve arzu edilir” savını bu görüşler içerisinde birisi olarak ifade etmektedir.²³²

Seglow’un çokkültürlü toplumlarda yaşayan azınlık etno-kültürel toplumların kültürel taleplerine ilişkin yapmış olduğu tespitler çokkültürlülük ve kültürel çeşitlilik ilişkisi açısından dikkat çekicidir. Seglow, azınlık grupların kültürel taleplerinin üç şekilde gerçekleştiğini iddia etmektedir. İlk grupta yer alanların, “temsiliyet” amacı ile hareket ettiğini ifade etmekte, Kanada ve Meksika’daki Aborjinler, Yeni Zelanda’da Maoriler, Birleşik Krallık’ta ki Galliler ve İskoçları örnek olarak vermektedir. İkinci grupta yer alanların, yaşamış oldukları ülke içerisinde kendi toplumlarına ait gelenek, görenek ve inançlarını sürdürme isteğinde olan fakat kimi zaman yaşanan ülkenin kanunları ile uyuşmadığı için eleştirildiklerini ifade etmektedir. ABD’deki Amiş topluluğunun çocuklarının temel eğitimine 14 yaşına kadar izin vermesini ikinci grubun örneği olarak verilmektedir. Son grup ise, diğer iki gruba göre daha geniş çerçevede taleplerin yer aldığı grup olarak ifade edilmektedir. Bu gruptakilerin taleplerinin muafiyet, özerklik ve tanınma şeklinde olduğu

²³⁰ Göktuna Yaylacı, **a. g. m.** s.356.

²³¹ Bhikhu Parekh; **a. g. e.** s.7.

²³² **A. e.** s.430.

vurgulamaktadır.²³³ Bunun yanı sıra, çokkültürlülük yaklaşımının kültürel çeşitliliğin yönetimi bağlamında yetersiz kaldığı da belirtilmektedir.²³⁴

1.7.3. Etnosentrizm, Kültürel Görecelik ve Kültürel Çeşitlilik

Etnosentrizmin etimolojik temelini Yunanca ırk anlamına gelen “ethno” ile merkez anlamını ifade eden “kentron” kavramlarından almaktadır. Kavram ilk olarak Avusturyalı sosyolog Gumpłowicz tarafından kendi döneminde ki sosyologları eleştirirken kullanılmıştır.²³⁵ Etnosentrizm, 1906 yılında William Graham Sumner tarafından, kişinin üyesi bulunduğu grubu merkeze alıp diğer grupları veya toplumları kendi grubunun kıstasları doğrultusunda değerlendirmesi olarak tanımlanmıştır.²³⁶ Cambridge Dictionary, etnosentrizmi “belirli bir ırkın ya da kültürün kendisini diğerlerinden daha iyi olduğuna dair sahip olduğu düşünce/inanış”²³⁷ olarak açıklamıştır. Etnosentrizm, “etnik taassup” toplumsal açıdan olumlu ve olumsuz etkilere sahip olmakta, toplum içerisindeki uyumu sağlaması ve birlik duygusunu güçlendirmesi olumlu, diğer grupları kabul etmeyip bir nevi yaftalaması ile olumsuz yönünü temsil etmektedir.²³⁸ “Toplumsal ayrımcılık” ve “ötekileştirme” etnosentrizmin yine olumsuz yönleri olarak ifade edilmektedir.²³⁹

²³³ J. Seglow, “Multiculturalism” , **Political Concepts**, (Eds.) In Richard Bellamy and Andrew Mason, UK, Manchester University Press, 2003, ss.156-168.ss.157-158. Aktaran, Karadeniz, **a. g. e.** s.22.

²³⁴ Avrupa Konseyi, **Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap; ” Eşit Bireyler Olarak Bir Biçimde Birarada Yaşamak”**(Türkçe Çevirisi T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2009) , Strazburg, 2008, s.9. <https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 12.01.2020.

²³⁵ B. Bizumic, “Who coined the concept of ethnocentrism? A brief report.”, **Journal Of Social And Political Psychology**, 2 (1), 2014, 3-10. Aktaran, Aybike Tuba Özden, “Etnosentrik Eğilimin Tüketicilerin Satın Alma Davranışına Etkisi: Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri Üzerine Karşılaştırmalı Analiz” Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2017, s.63.

²³⁶ Kumru Uyar, Yunus Dursun, “Farklı Ürün Kategorilerinde Yabancı Markalama ve Tüketici Etnosentrizmi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2015, 19 (2), s.364.

²³⁷ Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/ethnocentrism> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 27.12.2019.

²³⁸ G.J. Bryjak, M.P. Soroka, **Sociology: Cultural Diversity in A Changing World**, Allyn and Bacon, Boston, 1991, s.51. Aktaran, Bozkurt, **a. g. e.** ss.104-105.

²³⁹ Mehmet Ferhat Özbek, “Geleneksel Topluluklar ve Güven Bağlamında Etnosentrik Eğilim İlişkisi” <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868414.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 27.12.2019. s.2.

Etnosetrimizm ile kültürel çeşitlilik arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu yukarıda yer verilen ifadeler doğrultusunda kolayca anlaşılabilmektedir. Etnosentrizmin kültürel bir değerlendirme, karşılaştırmayı içermesi ve aynı zamanda birlikte yaşamı ciddi anlamda etkileyebilecek bir gücü barındırması kavramın kültürel çeşitlilik bağlamında ne denli hayati olduğunu gösterebilmektedir. Birey, etnosentrizm doğrultusunda birlikte yaşamaya dair düşüncesini ve farklı kültüre yaklaşımını şekillendirmektedir. Etnosentrizmin tersi olarak “ksenosantrizm” kavramı da alan yazınında yer almakla birlikte, etnosentrizmin aksine bireyin kendi kültürüne karşı diğer kültürleri ön plana alması ve daha fazla değer vermesi olarak belirtilmektedir.²⁴⁰

Her iki kavramdan farklı olarak kültürel görecelik ise, kültürlerin birbirlerini değerlendirecek standartlara sahip olmadığını, kültürlerin kendi içeriğinde değerlendirilebileceğini savunmaktadır.²⁴¹ James Rachels²⁴² her toplumun kendine has geleneklerinin, ahlaki normlarının, inanışlarının, o toplumun kendisine özgü bir “doğru” ve “yanlış” belirlediğini ifade etmekte, kültürel görecelik kavramının, bireyin ahlaki gerçekliğinin nesnellik ve evrenselliğine dair düşüncelerini zorladığını vurgulamaktadır. Çekinmez²⁴³ kültürel görecelik kavramının özelliklerini “kapsayıcı”, “açık fikirlilik” ve “kültürel duyarlılık” olarak açıklamaktadır.

Kültürel göreceliğin kültürel çeşitliliğin yer aldığı bir toplum içerisinde de, etnosentrizm kadar önemli bir yere sahip olduğu yadsınamaz. Farklı toplumlar, farklı kültürel yapılar ve normlar dikkate alındığında toplumların birbirlerini tanıması, deneyimlemesi ve karşılıklı duyarlılık oluşturması açısından kültürel görecelik üzerinde durulması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel görecelik kavramı, kültürel çeşitliliğin yer aldığı bir toplum içerisinde de, etnosentrizm kadar önemli bir yere sahip olduğu yadsınamaz. Farklı toplumlar, farklı kültürel yapılar ve normlar dikkate alındığında toplumların birbirlerini tanıması,

²⁴⁰ Vural Çekinmez, “Etnik Merkezilik ve Kültürel Görecelik Nedir? “<http://iskulturu.com/etnik-merkezilik-ve-kulturel-gorecelik-nedir/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.12.2019.

²⁴¹ G.J. Bryjak, M.P. Soroka’ tan aktaran Veysel Bozkurt, **a. g. e.** s.105.

²⁴² James Rachel, “The Challenge of Cultural Relativism”, <https://rintintin.colorado.edu/~vancecd/phil1100/Rachels1.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.12.2019. ss.1-3.

²⁴³ Çekinmez, **a. g. m.**

deneyimlemesi ve karşılıklı duyarlılık oluşturmaları açısından kültürel görecelik üzerinde durulması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.8.Günümüz Liberal Düşünürlerinin Kültürel Çeşitliliğe Yaklaşımları

Bu başlık altında yirminci yüzyılda kültürel çeşitliliğe ilişkin alan yazında sıkça karşımıza çıkabilen düşünürlerin kültürel çeşitliliğe ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elbette yaklaşımlar sadece bu bölümde bahsedilen kişilerle sınırlı olmamaktadır. Bölümde yer verilen düşünürler direkt ya da dolaylı olarak kültürel çeşitliliğe çalışmalarında yer vermektedir.

1.8.1.Will Kymlicka

Kymlicka kültürel çeşitliliğe ilişkin liberal görüşün önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kültürel çeşitlilik konusuna liberal açıdan yaklaşırken, bireye dair öncelikle iki önemli görüşü savunarak başlamaktadır. Bunlardan ilki, kişinin kendi değerleri ve istekleri doğrultusunda yaşam biçimine sahip olması, ikinci olarak ise bireyin yaşamış olduğu hayat tarzını istediği zaman değiştirmeye özgürlüğüdür. Bahsi geçen iki husus bireyin bağımsızlığını oluşturmaktadır. Bağımsızlık kavramını bu bağlamda kültürle ilişkilendirmektedir. Birey, bağımsızlığına kültür sayesinde ulaşmaktadır. Kültür, bireyin yaşamına yönelik kararlar almasını, sorgulamasını, tercih yapmasını sağlamakta, kimliğinin oluşmasını desteklemekte ve aidiyet duygusu sayesinde toplumla dayanışmasını ve güven duygusuna sahip olmasına imkân vermektedir. Bütün bahsi geçen katkılar bireyin özgürleşmesinin yolunu açmaktadır.²⁴⁴

Bugünün toplumsal hayatında kültürel çeşitlilik daha da görünür olmaktadır. Daha önce çeşitliliğe karşı tekçi bir yapı olarak ideal toplum, heteroseksüel beyaz erkekler ile bedenlenmiş insanlardan oluşmaktaydı. Haliyle bu tanımın dışında kalan bireyler ve gruplar dışlanmakta ve demokratik hayata katılımlarına engel konulmaktaydı. Böyle tekçi bir toplum düzeninde farklı grupların asimile olması beklenmekteydi. Eşcinseller, yerli halklar, göçmenler baskın kültür yapı tarafından

²⁴⁴ Kymlicka; **Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights**, ss.81-84. Aktaran, Parekh, a. g. e. ss.128-129.

yerinden edilmekte, geçmişten gelen veya tercih ettikleri yaşam tarzlarını terk etmeye zorlanmaktaydı. Fakat bugün farklı gruplar geçmişin aksine dışlanmaya karşı tanınma taleplerini güçlü bir şekilde dışa vurmaktadır. Artık bugün istenilen toplum biçimi çeşitlilikleri de kapsayacak bir şekilde değişime uğramakla karşı karşıya kalmaktadır.²⁴⁵

Kymlicka, kendisine ait tespitler ile kendi bakış açısından kültürel çeşitliliğin tanımını yapmaktadır. Kültürel çeşitliliğin geçmişteki tekçi yapısına karşı, kapsayıcı olan, saygı duyan, dışlamayan ve dikkate alan çoğulcu bir kültürel çeşitlilik tanımını yaparak, yurttaşlık kavramının günümüzde nasıl olması gerektiğine yönelik önerisini sunmaktadır. Kymlicka, “toplumsal kültür” kavramını ortaya atarak kültürel çeşitliliğin yönetiminde devletlerin izlemesi gerektiği politikaya vurgu yapmaktadır. Günümüz liberal demokratik toplumlarının farklı dini grupları, farklı cinsel yönelimli bireyleri, farklı yaşam koşullarını, farklı siyasi ideolojileri, farklı etnik grupları barındırdığını, doğal olarak kültürel anlamda çoğulcu ve çeşitli olduğunu ifade etmektedir. Tam da bu noktada toplumsal kültür kavramı devreye girmektedir. Toplumsal kültürde amaç, ortak din, gelenek-görenek ve yaşam biçimlerinden ziyade bütün ülke genelinde kamusal ve özel hayatta kullanılacak ortak bir dil ve kurumların oluşturulmasıdır. Ortak dil ve kurumlar var olan bu çeşitliliğin “dengeleyicisi ve sınırlayıcı” olmaktadır.²⁴⁶

Kymlicka’nın çeşitliliğe ilişkin detaylı yaklaşımı, Batılı demokrasilerin bünyesinde barındırmış olduğu etno-kültürel gruplar üzerinden yapmış olduğu incelemede ortaya konulmaktadır. Burada etno-kültürel gruplar içerisinde ulusal azınlıklar ve göçmenlere öne çıkmaktadır. Ulusal azınlıklar Kymlicka’nın öncelikli olarak incelediği etno-kültürlerden biridir. Kymlicka, ulusal azınlıkları, “ülke içi azınlıklar” ve “yerli halklar” olarak ayırmış ve her iki kavramın da tanımını yapmaktadır. Kymlicka, ulusal azınlıkların milliyetçi fikirleri öne sürerek ayrı bir ulus oluşturma sürecine girmek istediklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda liberal demokrasilerin tarihi süreçte ulusal azınlıkların bu başkaldırılarını şiddet ve zorbalık yolu ile bastırmış olmasını eleştirmekte, günümüzde farklı bir uygulamanın yapılması

²⁴⁵ Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, ss.453-454.

²⁴⁶ A. e. s.481.

gerektiğine dikkat çekmektedir. Kymlicka'nın günümüzde ulusal azınlıkların çoğunluk bir ulusa karşı kendi uluslarını oluşturma talebinin önemsenmesini, çoğunluklara verilen hakların azınlık gruplarına da verilmesini ifade etmektedir. Nitekim çoğunluk ulus içerisinde süreç içerisinde bütünleştirilmesi beklenen azınlıkların, aksine, kültürel anlamda ciddi bir direnç gösterdiğini ve çoğunluğun bir ulus oluşturma talebinin ne kadar hak ise azınlıklar içinde bir o kadar hak olduğununaltı çizilmektedir. Liberal değerler üzerinden yapmış olduğu destekleyici açıklamalara rağmen Kymlicka'nın azınlıklara yönelik yaklaşımı da çeşitlilik göstermektedir.²⁴⁷

Göçmenler, Kymlicka'nın çeşitliliğe ilişkin yaklaşımını ortaya koyan bir diğer gruptur. Kymlicka, ulusal azınlıklarda olduğu gibi göçmenleri de yurttaş olma hakkına sahip olanlar, yani yasal yolla veya göçmen politikaları doğrultusunda gelenler ile kaçak ve geçici göçmenler olarak ikiye ayırmakta, ilk grubu “göçmen grup” ikinci grubu ise “metik”²⁴⁸ olarak ayırmaktadır. Yurttaşlık hakkına sahip göçmen grupları diye adlandırdığı grupların, Kymlicka'ya göre liberal demokrasileri ciddi anlamda tehlikeye düşürecek bir potansiyele sahip olmadığı, ayrılıkçı, milliyetçi ve demokratik yollarla seçilen yönetimleri ortadan kaldırmaya meyilli hareketler içerisinde ciddi anlamda yer almadığı ifade edilmektedir. Fakat geçmişten günümüze kadar çoğunluk kültür ile bütünleşmeye olumlu yaklaşan bu grupların asimilasyondan çokkültürlülük politikalarına kadar süreç içerisinde birçok politikaya maruz kaldıklarını fakat bu göçmen gruplarına adil olunmasına, saygı ve hoşgörü gösterilmesine, başta kültürel olmak üzere geçici olmak kaydıyla bazı ödünlerin verilmesi gerektiğine inanmaktadır. “Metik” olarak tanımladığı, Almanya'da yaşayan Türkler, Kaliforniya'da yaşayan Meksikalılar ve İtalya'daki Kuzey Afrikalılar'ında örnek olarak verilen bu grupların, yasal yollardan gelmedikleri veya ülkeye gelişi geçici olan fakat süre sonunda dönmedikleri için gittikleri ülkede “yurttaşlığa değer görülmeyenler” olarak değerlendirmekte, bu tarz çokkültürlülüğü “dışlanmayı akılcılaştıran bir reçete” olarak

²⁴⁷ A. e. ss.484-491.

²⁴⁸ “Micheal Walzer Antik Yunan'dan ödünç aldığı bir terimle bu grupları “metikler” olarak adlandırır. Antik Yunan'da “metikler”, uzun süreli sakini olsalar da kentin işlerinden dışlanan kişilerdir (Walzer 1983). “Metikler”ler bütünleşmede yasal, siyasi, ekonomik, sosyal ve psikolojik büyük engellerle karşılaştıklarından toplumun kıyısında durma eğilimindedirler.” Kymlicka, a. e. s.498.

görmektedir. Kymlicka, ülke içerisinde olası yaratacakları sorunların önüne geçmek ve liberal değerlerin önemi vurgulamak amacıyla bu gruplara da yurttaşlık hakkı verilmesi yönünde çalışmaların başlatılması gerektiğini açıklamaktadır.²⁴⁹

Parekh, Kymlicka'nın kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımını sadece "kültürün değerine ilişkin" yaklaşımı doğrultusunda olduğunu ifade ederek bir bakıma yetersiz bulmaktadır. Kymlicka'nın kültürel çeşitliliği, bireyin kendi yaşamına ilişkin tercih değişikliği içerisinde bulunurken seçim fırsatı sunma ve özeleştirme yapması açısından önemli olarak gördüğünü, bunların dışında kültürel çeşitliliğin çok bir anlam ifade etmediğini aktarmaktadır.²⁵⁰

1.8.2. Joseph Raz

Raz, Kymlicka gibi bireyin bağımsızlığı üzerine vurgu yaparak farklı kültürlere yönelik yaklaşımını biçimlendirmektedir. Raz, kültürel çeşitliliğe yönelik yaklaşımını liberal düşünceler doğrultusunda şekillendirmekte ve bireyin özgürlüğünü temele oturtarak kültürel çeşitliliğe ilişkin koşullu bir yaklaşım içerisine girmektedir. Bireyin özgürlüğü, özerlikliği gibi kavramlardan yola çıkarak bireyi öne çıkaran Raz, Özgürlük Ahlakı isimli eserinde kültürel çeşitliliğin unsurları olan göçmenler, dini gruplar, azınlıklar ve yerel halklar başta olmak üzere kapalı toplumlara eleştiriler getirmektedir. Bu grupları bireyin özgürlük ve özerlikliğine olumsuz etki ettiğini savunan Raz, bahsi geçen grupların liberal toplum ilkelerine ters bir tutum sergilediklerini ve bu toplumların kendi çocuk ve gençleri başta olmak üzere ileri toplumlardan geri bıraktıklarını savunmaktadır. Esasen Raz, kültürel çeşitliliğe ilişkin mesafeli yaklaşımını bazı koşullar altında yumuşatmaktadır. Örneğin aynı çalışmasında eleştirmiş olduğu toplumların, başka kültürlere zarar vermediği, baskı altına almadığı, bireyinin tatmin edici bir yaşama kavuşmasını desteklediği takdirde bahsi geçen topluluklara karşı hoşgörü gösterilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Aksi durumda ise hoşgörü gösterilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.²⁵¹

²⁴⁹ A. e. ss.491-500.

²⁵⁰ Parekh, a. g. e. ss.139-140.

²⁵¹ Joseph Raz, **Özgürlük Ahlakı**, Çev. Gürkan Özturan, 1.Basım, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Kasım 2016, s.377.

Raz, liberal ilkelere karşı tutum alan toplumlara karşı sert duruşunu sindirme politikalarını ortaya atarak göstermektedir. Raz, Özgürlük Ahlakı isimli eserine atıfta bulunarak sindirme politikasına ilişkin düşüncelerini şu sözlerle ifade etmektedir;

“Bu kitapta benimsenen mükemmeliyetçi ilkeler, insanların, azınlık kitlesinin sindirilmesi için harekete geçmekte haklı olduğunu öne sürer, kültürlerinin ölmesine izin verme ya da en azından sindirmeyle hatırı sayılır derecede değişmesi pahasına. (...) Çoğu zaman, modern bir toplumda, yalıtılmış bir kitle olarak uzun süre hayatta kalmaları beklenemez. Bazen, bu topluluklardaki birçok genci, eğitim ve toplulukları dışında yaşayabilme fırsatlarından mahrum bırakarak onları fakirleştirilmiş, tatmin etmeyen bir yaşama mahkûm eden yoldaş çıkmışliberaller ve muhafazakârlarla birleşen bu toplulukların bazı fertlerinin zorlama duruşuyla, yavaş yavaş kaybolan bir topluluk olarak sağ kalırlar. Böyle durumlarda sindirme politikaları her ne kadar yasaların gücüyle uygulansa da, tek insani yol olabilirler.”²⁵²

1994 yılında yayımlanmış olan Kamu Alanında Ahlak Bilim isimli eserinde, Raz’ın kültürel çeşitliliğe ilişkin tavrının biraz daha net ve farklılaştığı görülmektedir. Raz, öncekinin aksine toplum içerisinde farklı kültürlerin yer alabileceğini kabul etmekte, kültürün, insanların özgürlük ve bağımsızlığa ulaşmasını sağlayacak unsurları oluşturduğu ve bireyin mutluluğunu arttırarak iyi bir hayat sürmesini sağladığını ifade etmektedir. Yine bir önceki savlarının aksine bir kültür, liberal olmasa dahi içerdiği değer ve amaçlar ile saygıyı hak etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Raz’ı ilk çalışmasından ayıran bir başka hususta, devletlerin farklı kültüre olan yaklaşımlarıdır. Raz, devletlerin bünyesinde barındırdığı bütün kültürlere yaklaşımının eşit olması gerektiği, azınlıklarında taleplerde bulunabileceğini, eğitimde grupların kendi dillerini kullanabiliyor olması, kültürel kurumlara ve öğelere yönelik maddi yardımların yapılması gibi birçok konuya destek vererek bir önceki yaklaşımında yer alan milliyetçi çizginin tam tersi bir yumuşak tavır içinde girmektedir.²⁵³

²⁵² A. e. ss.377-378.

²⁵³ J. Raz, **Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics**, Oxford, Oxford University Press, 1986. Aktaran, Parekh, a. g. e. ss.122-124.

1.8.3. John Rawls

Liberal siyaset felsefecileri arasında bulunan John Rawls'un kültürel çeşitliliği direkt çalışma konuları içerisine almadığı, demokratik ve adil bir toplumun nasıl olması gerektiği ve liberalizm bu bağlamda sahip olduğu role ilişkin yapmış olduğu çalışmalarda görülebilmektedir. Ana çalışmaları olarak ifade edilebilecek “Bir Adalet Kuramı”, “Siyasal Liberalizm” ve “Halkların Yasası” isimli eserlerinde toplumsal farklılıklar ve çoğulculuk vurgusu siyasi anlamda Rawls'un çalışma alanını oluşturmuş fakat kültürel çeşitlilik bu çalışmalar içerisinde temel bir konu içeriği olarak yer kaplamamıştır.²⁵⁴

“(…) Dolayısıyla, liberalizm, iyi anlayışları çoğulculuğunu, bu anlayışlar uygun adalet ilkeleri tarafından ortaya konan sınırlara saygı gösterdiği müddetçe, modern hayatın bir gerçeği olarak kabul eder. Hem iyi anlayışları çoğulculuğunun arzu edilir olduğunu hem de bir özgürlük rejiminin bu çoğulculuğun insani çeşitliliğin birçok faydasını elde etmek üzere nasıl uzlaştırılacağını göstermeye çalışır.”²⁵⁵

Rawls'un yukarıdaki ifadeleri çeşitliliğin kabulü, faydalanılması gereken bir olgu olduğuna dair inancını yansıtmaktadır. John Rawls'un kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımı, bir toplumun nasıl olması gerektiğine dair ortaya koymuş olduğu fikirler doğrultusunda anlaşılabilir. 1971 yılında yayımlanmış olan Bir Adalet Kuramı (A Theory of Justice) isimli eserinde adil bir toplumun niteliklerinden bahsetmekte ve iki temel unsuru adilliğin sağlanmasında ortaya koymaktadır. Bu unsurların ilkinde bireyin diğer bireyler gibi eşit özgürlük hakkına sahip olması gerektiğidir. İkinci ilkede ise sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilirken en kötü konumda olana öncelik sağlanması ve toplumdaki mevkilerin herkese eşit biçimde açık kalması sağlanarak fırsat eşitliğinin korunmasıdır.²⁵⁶ Bu çalışmasından yola çıkıldığında Rawls, bireyin özgürlük hakkı ve sosyal-ekonomik eşitsizliğe karşı bireyleri ayırmayan yaklaşımı ile

²⁵⁴ John Rawls, **Siyasi Liberalizm**, “Çevirmenin sunuşu”, Çeviren: Mehmet Sevgi Bilgin, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2019, s.ix-xxiii. ,

Murat Borovalı, “John Rawls ve Siyaset Felsefesi”, **Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”**, John Rawls, Çeviren: Gül Evrin, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2006,

²⁵⁵ Rawls, **Siyasi Liberalizm**, s.332.

²⁵⁶ Borovalı, **a. g. m.** ss. ix-xiv.

çeşitliliğin varlığına dolaylı yünden olsa da atıfta bulunmakta ve aynı zamanda toplum içerisindeki adil ve eşitlikçi yaklaşımı ile çeşitliliğe yaşam kapısı arayabilmektedir.

Rawls, “Siyasal Liberalizm” isimli eserinde de makul bir çerçevede farklı dinsel, ahlaki ve felsefi düşüncelere sahip toplumların nasıl demokratik bir yaşam sürebileceğine dair adalet ve özgürlükleri de kapsayan ve bir önceki çalışmanın genişletilmiş hali olarak da savunulabilecek bir kuram ortaya koymaktadır. Fakat bu kuramsal çalışmanın sınırlarını ifade ederken özellikle toplumsal farklılıkların boyutunu oluşturan cinsiyet, ırk ve etnisite gibi konuları kuramının ilgi alanlarının dışında tuttuğunu özellikle ifade etmektedir. Fakat toplum içerisindeki sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, adalet, temel hak ve özgürlükler, çoğunluk ve makul çoğunluk gibi kavramların kuram içerisinde yer alması çeşitlilik ve özelde kültürel çeşitliliğe dolaylı atıf ve çıkarımların yapılmasına imkân sağlayabilmektedir. Toplumda demokratik kültürün oluşturulması, sürdürülebilmesi ve farklı toplumların ve ideolojilerin “makul” bir çerçevede uzlaşabileceği vurgusu, siyasi liberalizm üzerinde durduğu konular olarak ifade edilmektedir. Rawls, toplumda üç farklı uyumsuzluk biçimini ifade etmekte, meslek, cinsiyet, ırk, statü gibi toplumdaki farklılıkları yansıtan kavramlardan kaynaklanan uyumsuzlukları da bunlardan biri olarak sınıflandırmaktadır. Rawls bu türden uyumsuzlukların çözümünün “makul adil bir anayasal sistemi” ile toplumların karşılıklılık esasına dayanan, birbirlerini anlamalarını sağlayacak sosyal ve siyasal kurumlara vurgu yapmaktadır. Adalet ilkeleri doğrultusunda farklılıkların çözümüne yönelik atfı, toplumdaki farklılıkların kabulü, çeşitlilikler arasında olası sorunlar ve sorunlara yönelik çözüm önerisi, Rawls’un çeşitliliğe ilişkin dolaylı da olsa verdiği önemi gösterebilmektedir.²⁵⁷

Siyasal Liberalizm isimli eserinde yine adalet ve özgürlük kavramları ile genel anlamda siyasal boyutta özgürlükler ve adalete atıfta bulunsun da özelde kültürel ve toplumsal farklılıklara gönderimde bulunabilecek çıkarımlara da sahiptir. Nitekim Rawls, adaletin iki önemli ilkesinden bahsetmiştir. Bu ilkelere birincisi herkesin eşit temel özgürlüklere ulaşmada eşit hakka sahip olabilmesidir. İkinci ilke olarak ise toplumsal ve sosyal eşitsizliklerin giderilmesi hususunda makam ve konumlara

²⁵⁷ Rawls, **Siyasal Liberalizm**, ss.1-45.

ulaşımda fırsat eşitliğinin sağlanması ve bu eşitsizliklerin giderilmesinde en dezavantajlı olanların öncelikle faydalanmasıdır. Bakıldığında siyasal özgürlükler bağlamında değerlendirilen ve üzerinde tartışılacak unsurları içerse de toplumdaki farklılıkları da bu haklar içerisine dâhil edebileceğimiz varsayıldığında önemli bir noktaya temas ettiği savunulabilir. Rawls, devamında belli gruplara verilebilecek siyasal hakların, ekonomik kalkınma için bir engel olarak görülüp verilmemesinin “kabul edilemez” bir durum olduğunu ifade etmekte, toplum içerisinde imtiyaza veya bazı grupların görmezden gelinmesine özgürlük bağlamında karşı çıkmakta, siyasal haklar özelinde farklı ve çeşitli grupların ayrımcılığa uğramasına karşı çıkmaktadır. Özgürlük kavramının toplumda işler ve sürdürülebilir olmasının toplumsal bir alt yapısının olduğu, toplumun kültürünün, geleneğinin, kurumlarının, ekonomik seviyesinin bu altyapının unsurları olduğuna vurgu yapmaktadır. Doğal olarak farklı ya da çeşitlilik içeren toplumların da her birinin bahsedilen özgürlükler bağlamında önemli bir role sahip olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁸

Rawls’un Siyasal Liberalizm isimli eserinde demokratik yönetimlerin bünyesinde kültürel, dini, felsefi ve ahlaki anlamda barındırmakta olduğu farklı toplumlara değer vermesi gerektiği, her toplumun kendisine ait yaşam tarzlarında farklılıkların yer alacağını ve bu açıdan gruplar arasında tartışma yaşanacağını belirtmektedir. Siyaset felsefine düşen görev, “tek bir iyi” anlayışına göre şekillenmek isteyen toplumsal yaşam ve kurumlara karşı, farklılıkların bir arada yaşamasını sağlayıp sürdürebilecek yolları bulmasıdır.²⁵⁹

Rawls, “Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması” isimli çalışmasında da çoğulculuk, çeşitlilik ve özelde kültürel çeşitliliğe yönelik direkt ve dolaylı atıflarda bulunmaktadır. Rawls, Kant’ın Ebedi Barış isimli çalışmasına paralel olarak “gerçekçi bir ütopya” olarak nitelendirmekte olduğu çalışmasında, yeni bir dünya düzeninde özellikle liberal bir toplumun nasıl olması gerektiği, diğer toplumlarında kendi içerisinde ve birbirleri ile nasıl bir ilişki içerisine girmesine dair düşüncelerini ifade etmektedir. Halkların oluşturduğu bir “Halklar Topluluğu” ile toplumun uyması gereken “Halklar Yasası” kavramlarına vurgu

²⁵⁸ A. e. ss.319-326.

²⁵⁹ Borovalı, a. g. m. ss. xiv-xv.

yapmaktadır. Halklar topluluğunun farklı kültürel ve dinsel topluluklardan meydana geldiğini ifade etmekte ve bu toplulukları “makul çoğulculuk” kavramı altında toplamaktadır. Rawls, halkların ve yasaların oluşumunda tekçi bir yaklaşımı reddetmekte ve farklı toplumların haklarının makul olarak kabul edeceği yasal sistemin oluşturulması gerektiğini vurgulayarak çoksesliliğe atıfta bulunmaktadır.²⁶⁰

Rawls aynı çalışmasında “hakkaniyet”, “eşitlik”, “insan hakları”, “karşılıklılık”, “hoşgörü” gibi kavramlar doğrultusunda kendi ütopyasında, toplumların ve kurumların nasıl olması gerektiğine vurgu yaparken çeşitlilik ve barış içerisinde yaşamalarının önemine vurgu yapmakta ve farklı toplumların birlikte çalışarak birbirlerini tanıyıp kültürlerine ilgi duyabileceğini ve kenetlenerek karşılıklı fedakârlık yapacak duruma dahi gelebileceğini açıklamaktadır.²⁶¹

1.8.4.Bhikhu Parekh

Parekh, kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımını açıklarken öncelikle yirminci yüzyılın son kırk yılında baskın kültürler içerisinde tanınmayan, homojenleştirmeye veya asimilasyona karşı mücadele veren gruplara vurgu yapmaktadır. Mücadele veren grupları aynı zamanda toplumdaki çeşitlilik ve farklılık olarak ifade etmekte, bu grupların içerisine yerli halkları, eşcinselleri, feministleri, ulusal azınlıkları, etnokültürel ulusları, göçmenleri ve farklı ideolojilerdekileri almaktadır. Bu grupların kendi haklarını ve özgürlüklerini elde etmek amacıyla nasıl bir zeminin olması gerektiğine ilişkin çokkültürlülük ve çokkültürcülük kavramları doğrultusunda açıklamaya çalışmaktadır. Kültürel çeşitliliğin çokkültürlülük ile ilişkili olduğunu ve geçmişte de birden fazla kültürel toplulukların var olduğu çokkültürlü toplumların varlığından bahsetmektedir.²⁶²

Parekh, bugünün çağdaş toplumlarında da çokkültürlülüğün olduğunu ve geçmişteki çokkültürlü toplumlara nazaran farklı özelliklere sahip olduğunu ifade ederken, kültürel çeşitliliğin toplumdaki yerine ilişkin geçmiş ile bugünün bir kıyaslamasını birkaç başlık altında yapmaktadır. Öncelikle Osmanlı Devleti

²⁶⁰ John Rawls, *Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”*, Çeviren: Gül Evrin, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2006, ss.11-12.

²⁶¹ A. e. s.123.

²⁶² Parekh, a. g. e. ss.1-3.

örneğinden yola çıkarak azınlıkların geçmişte, kendilerine çizilen sınırları kabul ettiğini ve bu sınırı terk etmediklerini ifade etmektedir. Öyle ki, Osmanlı’da azınlıkların kültürel anlamda geniş haklar elde etmiş olmasına rağmen siyasi alanda çok daha az hakka sahip olduğunu belirtmektedir. Fakat günümüzde azınlıklar yalıtılmayı kabul etmemekte, yaşadıkları devletler ve dünyadaki liberal düşüncenin etkisiyle ekonomik ve politik anlamda ikinci planda kalmamaktadır. İkinci olarak, kültürün insanlar için ne denli hayati bir unsur olduğuna yönelik değişen yaklaşımlarında kültürel çeşitliliğin bugün daha farklı algılanmasını ve dikkate değer görülmesini sağlamaktadır. Nitekim sömürgecilik, kölelik ve Yahudi Soykırımı gibi insanlık onurunu zedeleyen durumlardan ders alınması, refah ve sosyal adaletin sadece ekonomik kavramlarla değil kültürel boyutta da gerekli olduğu fikrinin kabul edilmesi de kültürel farklılıkların saygı çerçevesinde önem kazanmasına sebep olmaktadır. Ekonominin, kültürü önemli bir öncelik olarak ele almakta ve küreselleşme bugünün kültürel çeşitliliğinin farklı kılmaktadır. Uluslararası şirketler yatırım için ülkelerin belirlenen insan hakları doğrultusunda kültürel anlamda bir hazır olma şartı koymakta, kültürlerin tek başına kalmasına izin vermemekte, haliyle kültürler birbirleriyle iç içe olmak zorunda bırakılmaktadır. Son fark olarak da çağdaş çokkültürlü toplumların ulus-devlet yapılanmasından sonra ortaya çıkmış olmasıdır. Geçmişte devletlerin farklı toplumlara yaklaşımı grup olarak ortak haklara sahip olması yönünde iken, günümüzde bireysel hak bağlamında hareket etmektedir. Parekh “çağdaş kültürel çeşitliliğin yok edilemez ve tahmin edilemez bir yönü” olduğunu belirtmektedir.²⁶³

Parekh, çokkültürlü toplumları ve kültürel çeşitliliği savunurken “eşitlik” kavramından yola çıkmakta ve kavramı kendisine göre tanımlamaktadır. İnsanların hem benzerlikler hem de farklılıklar barındırdığını, benzerliğin farklılıklardan daha üstün ve önemli olmadığını, benzerlikler üzerine kurulu bir eşitlik anlayışının sağlıklı olacağını savunmaktadır. Benzerliklerle tanımlanan eşitlik anlayışının insanları tek tip bir yaşam biçimine yönlendireceği, bu nedenle eşitliğin benzerlik ve farklılıklarla birlikte tanımlanmasını, insanlara hem farklı hem benzer oldukları için eşit yaklaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁶⁴

²⁶³A. e. ss.9-11.

²⁶⁴A. e. ss.305-307.

İnsanlar kültürle iç içe varlıklardır. İnsanların ve kültürlerin kendilerinin geliştirmelerinin yolu diğer kültürlerle ile etkileşim, yani diyalog halinde bulunmalarıyla mümkündür. Bir kültür diğer kültür ile iş birliğine geçerek farklılıklara saygı duymayı, kültürlerin birbirlerinden üstün olmadığı, herkesin eşit değerde olduğunu anlayabilmektedir. Kültürel çeşitlilik, iyi bir toplumun göstergesi olmaktadır. Yönetimlerinde bu bağlamda çeşitliliğe ilişkin taleplerin karşılaması, kültürel farklılıklara saygı gösterip dikkate alması, ortak aidiyet hissine zarar vermeden bünyesinde barındırmakta olduğu çoğulcu kimlikleri koruması, günümüzde “zorlu ve sorunlu” olarak gösterilen çokkültürlü toplumların yönetimini kolaylaştıracak öneriler arasındadır.²⁶⁵

1.8.5.Charles Taylor

Charles Taylor, günümüz toplumların özellikle göçler yoluyla çokkültürlü olduğunu ve bu yapının devam edeceğini vurgulayarak çeşitliliğin kaçınılmaz olduğunu altını çizmektedir. Taylor, genelde çeşitlilik ve özelde kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımını “tanınma politikası” üzerinden yürütmekte, eşitlik kavramının merkezine, bireye vermiş olduğu önemi oturtmaktadır. Çeşitlilik ile ilgili tanıma, feministlerin ataeril toplumda baskı gören kadınları, baskın beyaz toplum içerisinde mücadele veren siyahileri, yerli Avrupalı halkları ile sömürgecilik sonrası Avrupa topraklarında yaşayan ve “uygarlaşmamış” toplumlar olarak ifade edilen halkları dâhil etmektedir. Geçmişte toplumdaki farklılıkların çıkış noktasının statü, şeref ve onur gibi kavramlar olduğunu, bu kavramların bireyi diğer kişiye göre daha görünür kıldığını belirtmektedir. Bugün ise farklılıkların devam ettiğine, toplumdaki farklı grupların eşit tanınma taleplerinin yer aldığına, çeşitliliğin daha görünür ve güçlü bir konum savaşı verdiği dikkat çekmektedir. Taylor, farklı toplumlara yönelik yaklaşımlardan evrenselci ve farklılıkların kabulüne gibi yaklaşımlara dikkat çekmektedir. Her iki yaklaşımın temelinde “eşit saygı” kavramı yer almakta ve çeşitliliğe önem vermektedir. Taylor, her iki yaklaşım arasındaki tartışma ve

²⁶⁵A. e. ss.427-437.

eleştirilere yer vermekte fakat her ikisinin, çeşitliliğe ilişkin olumlu tavrı önemsemektedir.²⁶⁶

Taylor, liberal modellerin, çeşitliliğe ilişkin yaklaşımlarında dikkatli olması gerektiğini vurgulayarak mesafeli bir tutum içerisinde bulunmaktadır. Kanada'nın Quebec bölgesindeki Fransız Kanadalıların kültürel taleplerine (ticari anlaşmalarda Fransızcanın kullanılmasının istenmesi vb.) ilişkin haklarla, liberalizmin temel aldığı ifade özgürlüğü, din özgürlüğü vb. haklar arasında bir sınır çizilmesi gerektiğini de belirtmesi dikkat çekicidir. Bu nedenle Kanada örneği ile “ortak amaçlar” etrafında toplanmış topluma vurgu yapmaktadır. Bu tarz toplumun liberal düşünceler barındırabileceğini ifade etmekte, fakat çeşitliliğe saygı, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını toplumun vazgeçilmez unsurları olduğunu ifade ederek çeşitliliğe ilişkin olumlu yaklaşımını devam ettirmektedir. Farklı kültürlerin kabul edilmesi, kültürlere kendini ifade etme şansının verilmesi ve esasında kültürlerin “değerli” görülmesini önemsemektedir. Taylor, günümüzde farklı kültürlerin birlikte yaşamasının kaçınılmaz olduğunu gerek farklı bireyler gerekse farklı kültürler ile etkileşim içerisinde bulunulması gerektiğini öne çıkarmakta, bu kültürler içerisinde değerli ve önemli kazanımlar sağlanabileceğini savunmaktadır. Her ne kadar liberal düşüncenin çeşitliliğe ilişkin yaklaşımında mesafe koyması gerektiğinin altını çizse de, bazı kültürlerin diğer kültürler üzerine üstünlük veya baskın olmasını amaç edinen çokkültürcü politikaları da eleştirmektedir.²⁶⁷

Taylor'un yukarıda bahsettiği temel hak ve özgürlükler ile bazı kültürel haklar arasındaki sınır vurgusu Steven C. Rockefeller tarafından desteklenmektedir. Rockefeller, demokrasinin bütün kültürleri kucaklaması gerektiğini, kültürlerin bireyin refah içerisinde yaşamasına engel teşkil edecek ruhsal ve ahlaksal değerleri terk etmeleri gerektiğini savunmaktadır. Demokrasinin “kültürel açıdan hayatta kalmayla ilgili herhangi bir katı düşünceyle ya da mutlak hak iddiasıyla” ortaya konulabilecek yaklaşımı kabul edemeyeceğini belirtmektedir.²⁶⁸

²⁶⁶ Charles Taylor, “Tanınma Politikası”, Çev. Yurdanur Salman, **Çokkültürcülük; Tanınma Politikası**, Hazırlayan; Amy Gutmann, 5.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mayıs 2018, ss.46-64.

²⁶⁷ **A. e.** ss.76-93.

²⁶⁸ Rockefeller, **a. g. m.** s.110.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERDE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

Kültürel çeşitlilik, küresel bir kavram olarak bütün dünya coğrafyasında kendini göstermektedir. Her ne kadar UNESCO bildirgesinde daha somut olarak ortaya atılmış olsa da kültürel çeşitlilik kavramı bildirge öncesinde de farklı seviyelerde ve yaklaşımlarda gerek ulus devletlerde gerekse de uluslararası örgütlerde kendisine yer bulmaktadır. Uluslararası örgütler kendi bünyesindeki anlaşmalar ve bu anlaşmalara dâhil ettiği üye devletler ile kültürel çeşitliliğin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Her ne kadar da bağlayıcılık konusunda istenilen seviyelerde gelişim gösteremese de kültürel çeşitlilik, uluslararası örgütler ile üye devletlerin hukuki düzenlemelerinde dikkate alınmakta, bazı uluslararası örgütler kendi üye ülkelerini bağlayıcı kılabilmektedir. Kültürel çeşitliliğin ulusal düzeyinin yanı sıra uluslararası düzeyde nasıl yol aldığını uluslararası örgütler bağlamında değerlendirilmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Nitekim ülke bazındaki gelişmelerin uluslararası örgütlerin itici gücü sayesinde olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu başlık altında bazı uluslararası örgütlerin kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımlarını, anlaşma, bildiri, müzakere, toplantı vb. etkinliklerinden yola çıkarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Başlık altında irdelenmek istenen hususlardan ilki, uluslar üstü bir örgüt olan AB ile diğer uluslararası kuruluşlar arasında kültürel çeşitliliğe yönelik yaklaşımların uyumunun değerlendirilmesidir. Bunun yanı sıra AB üyesi devletlerin çoğunluğunun üye olduğu diğer uluslararası örgütlerdeki yaklaşımları da irdelenmek istenen diğer bir husustur. Birçok uluslararası örgütün kültürel çeşitliliğidikkate almakla birlikte çalışmamız aşağıda değinilen uluslararası örgütler ile sınırlı olmaktadır. İlgili uluslararası kuruluşların konu ile ilgili belgelerinin sayısının fazla olması nedeniyle sadece öne çıkan belgeler çalışmamızda yer almaktadır.

2.1.Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler, 1945 yılında ABD'nin San Francisco şehrinde 50 ülkenin temsilcilerin yer aldığı toplantıda 1944 yılında hazırlanmış olan Birleşmiş Milletler Şartı'nı görüşmüş, 24 Ekim 1945 tarihinde çoğunluk tarafından şartın imzalanması ile kurulmuştur. 193 ülkenin üye olduğu Birleşmiş Milletler, uluslararası arenada barışın sağlanması ve sürdürülebilmesi başta olmak üzere siyasal, sosyal ve ekonomik birçok konu ile ilgilenmektedir.²⁶⁹

BM, gerek kendi ana kurumsal yapısı içerisinde gerekse bağlı kuruluşlar bağlamında kültürel çeşitliliğe önem vermektedir. Bu başlık altında öncelikle BM'nin kendi ana kurumsal yapı ve kuruluş felsefesi doğrultusunda kültürel çeşitliliğe ilişkin dolaylı ve direkt atıfların yer aldığı hukuki belgeler ile BM'ye bağlı kuruluşların kültürel çeşitliliğe ilişkin bakış açılarını, mevzuat (sözleşme, tavsiye kararı vb.) ve yürütmüş olduğu projeler incelenmeye çalışılmaktadır. BM ve bağlı kuruluşlar geniş bir mevzuata sahip olduğundan bu bölümde daha çok öne çıkan belgelere yer verilmektedir.

2.1.1.Birleşmiş Milletler Bünyesinde Kabul Edilen Hukuki Belgeler

2.1.1.1.İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İnsan Hakları Beyannamesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihinde ki 217 sayılı kararı doğrultusunda ilan edilmiştir.²⁷⁰ Beyannamenin geçmişi Birleşmiş Milletlerin kuruluşunu sağlayan San Francisco konferansında sivil toplum örgütlerinin insan hakları konusunda daha belirgin bir dile duyulan ihtiyaca yönelik izlemiş olduğu lobi faaliyetlerinin başarılı sonucuna kadar uzanmaktadır.²⁷¹ Beyanname, genel kurul kararı olmakla birlikte insan hakları bağlamında “dönüm

²⁶⁹<https://www.un.org/en/sections/about-un/overview/index.html> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

²⁷⁰T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi, “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019.

²⁷¹Birleşmiş Milletler Ankara, “İnsan Hakları İle ilgili Mevzuatlar” <http://www.unicankara.org.tr/today/4.html> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019.

noktası” olarak nitelendirilmektedir.²⁷² BM’ye üye olan devletlerden 48’inin onayladığı, 8 üye devletin çekimser kaldığı ve hiçbir ret oyunun kullanılmadığı beyannamenin hukuki alanda bir bağlayıcılığı olmamakla birlikte tavsiye niteliğindedir.²⁷³ Beynamede ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda birçok hakkın kendisine yer bulduğu görülmektedir. Beyannamenin ikinci maddesinde yer alan “Herkes ırk, renk, cins, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet doğuş veya herhangi bir fark gözetilmeksizin işbu beynamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.”²⁷⁴ ifadesi, diğer haklarla birlikte, kültürel haklar boyutunda ayrımcılığın önüne geçmekte, kültürel çeşitliliği destek ve koruma niteliğinde değerlendirilebilmektedir. Yine beyannamenin yirmi ikinci maddesinde ki, “Her şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibariyle, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların milli gayret ve Milletlerarası işbirliği yoluyla ve her Devletin teşkilatı kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır.”²⁷⁵ hükmü, kişilerin diğer haklar ile birlikte kültürel haklara da sahip olduğunu, kültürel hakların ulusal ve uluslararası çalışmalar doğrultusunda desteklenmesini de öngörmektedir. İkinci ve yirmi ikinci maddelerde ki kültürel haklar, ayrımcılık yasağı ve eşitlik kavramı, kültürel hak ve kültürel çeşitlilik kavramlarına daha güçlü atıflar yaptığı gibi diğer maddelerde kültür konusuna dolaylı yönde de atıflarda bulunmaktadır.

2.1.1.2. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

BM Her Türlü Irk ve Ayrımcılığına Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme 21 Aralık 1965 tarihinde kabul edilmiş 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe

²⁷²Zeynep Oya Usal, *Avrupa Birliği Sürecinde Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Türkiye*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:195, Ağustos 2006, ss.9-10.

²⁷³ Rona Aybay, *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, 1 Baskı, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Aralık 2006, ss.5-6.

²⁷⁴T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi, “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019.

²⁷⁵A. e.

girmiştir.²⁷⁶ “Ayrımcılığın yasaklandığı alanlar siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarla sınırlı olmayıp, “kamusal yaşamın herhangi bir başka alanı” nı da içermektedir.”²⁷⁷ Sözleşme 3 bölüm ve 25 maddeden oluşmuş ve taraf ülkelerin uygulamalarını denetleme amacıyla komite kurulmuştur.²⁷⁸

Sözleşmenin birinci maddesi, birçok alanla birlikte, kültürel yaşamdaki hak ve özgürlüklerin ırk ayrımı nedeni ile zarar görmesini engellemekte, ikinci maddesi ile taraf devletleri, diğer alanlarla birlikte kültürel alandaki hak ve özgürlüklerini tehlikeye atacak durumların ortaya çıkmasını engellemek ve hakların korunmasını sağlamaya yönelik “somut” adımlar atmakla yükümlü kılmaktadır. Yine sözleşmenin beşinci maddesinde “eşit koşullarda kültürel faaliyetlere katılma hakkı” tanımaktadır.²⁷⁹

Sözleşme, kültürel haklar ve kültürel çeşitliliği ırk bağlamında ele almamızı sağlaması açısından kısmen dar bir çerçeve çizmektedir. Fakat toplumda kültürel çeşitliliğin oluşturulması ve geliştirilmesi ile kültürel haklara erişimin ırksal bağlamda engellerin kaldırılarak, birey ve toplum tarafından erişimin sağlanmasının güvencesini öngörmesi açısından değerlidir.

2.1.1.3. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 1966 yılında kabul edilmiş, sözleşmenin 41. madde dışında kalan kısmı 23 Mart 1976, 41. maddesi ise 28 Mart 1979 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin kültürel haklar ve kültürel çeşitliliğe vurgu yapan birinci maddesi, hakların kendi kaderlerini tayin etme hakkı yoluyla birçok hak gibi kültürel haklarını da özgürce kullanabileceğini ifade etmektedir. Sözleşmenin yirmi yedinci maddesi ise, dinsel, dilsel ve ırksal olarak

²⁷⁶İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma Merkezi, “BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme” <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.10.2019.

²⁷⁷ Gökçen Alpkaya, “BM’de Irksal Ayrımcılık Yasağı, Erken Uyarı ve Soykırım Suçunun Önlenmesi”, Ankara Üniversitesi **Siyasal Bilgiler Fakültesi** Dergisi, Cilt:66, No:3, 2011, s.7,

²⁷⁸ Usal, **a. g. e.** s.18.

²⁷⁹İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma Merkezi, “BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme”, <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.10.2019.

azınlık durumunda olan topluluklara kendi kültürlerini yaşama özgürlüğü tanımaktadır.²⁸⁰ Sözleşme, bazı hak ve özgürlüklerin yasal yol ile sınırlandırılmasını ifade etmesinin yanı sıra İnsan Hakları Beyannamesi'nde yer almayan “halkların kendi kaderlerini saptama hakkı”, “doğal kaynaklara sahip olma ve bunları serbestçe kullanma hakkı” ve “azınlık hakları” gibi yeni haklara da yer vermektedir.²⁸¹ Azınlık haklarına yönelik gelişme kültürel çeşitliliğe atıfta bulunması açısından dikkate değerdir.

2.1.1.4.Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin

Uluslararası Sözleşme

Birleşmiş Milletler tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilmiş, 19 Aralık 1966 yılında üye devletlere imzaya açılan sözleşme on yıl sonra 3 Ocak 1976 yılında yürürlüğe girmiştir.²⁸²İlgili sözleşme, “uluslararası anlamda ekonomik, sosyal ve kültürel hakları geniş bir biçimde düzenleyen ilk belge”²⁸³ olarak aktarılmaktadır. Nitekim sözleşme, kültürel hakların içeriğini daha net ve açık olarak ifade ettiği savunulabilir. Sözleşmede kültürel haklar on beşinci madde de şu ifadelerle yer almaktadır;

“1.Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin;

- (a) Kültürel yaşama katılma hakkına;
- (b) Bilimsel ilerlemeden ve uygulamalarından yararlanma hakkına;
- (c) Kendisinin yarattığı herhangi bir bilimsel, edebi ya da sanatsal üründen doğan maddi ve manevi çıkarların korunmasından yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

2. Bu Sözleşme’ ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlama yönünde alacakları tedbirler, bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli olan tedbirleri kapsayacaktır.

²⁸⁰ İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Bilgi Merkezi: “BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”, <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararasi-sozlesme/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.10.2019.

²⁸¹ Usal, a. g. e. s.11.

²⁸² İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma Merkezi, “BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”, <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararasi-sozlesme/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.10.2019.

²⁸³ Tacettin Çalık, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, Yıl 2016, s.94.

3. Bu Sözleşme' ye Taraf Devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için gerekli özgürlüğe saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu Sözleşme' ye Taraf Devletler, bilimsel ve kültürel alanda uluslararası işbirliğinin ve temasların özendirilmesinden ve geliştirilmesinden doğacak yararları kabul ederler.”²⁸⁴

Sözleşmenin ilgili maddeleri, ulusal düzeydeki farklı toplumların kendilerini kültürel anlamda ifade etmelerine herhangi bir kısıtlama koymaksızın olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda kültürlerin korunması, geliştirilmesi ve yayılması hedefi, kültürel çeşitliliğin daha demokratik bir zeminde ortaya çıkıp, geliştirilmesi ve iletilebilmesini destekler nitelikte kabul edilebilir. Sözleşme, kültürel ürünlere yönelik maddi ve manevi hakları güvence altına almayı hedeflemesi açısından da önemlidir. Sözleşmenin denetimine yönelik “zayıf” eleştirisi yapılmakla birlikte, uygulanabilirliği için 1985 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi oluşturulmuş ve ilgili taraf ülkeler için hazırlanan raporlar doğrultusunda “bağlayıcı niteliğe sahip olmayan” kararlar almakla yükümlü kılınmıştır.²⁸⁵

2.1.1.5.Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, üç bölüm ve elli dört maddeden oluşmuş, 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, çocukların dil, din, cinsiyet, ırk, sosyal sınıf ve buna benzer herhangi bir ayrıma uğramadan haklarının korunması ve geliştirilmesini amaçlamaktadır. Sözleşme de çocuk kavramına ilişkin sınır olarak on sekiz yaş altı belirlenmiştir. Sözleşmenin dördüncü maddesi taraf devletlerin, çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarına yönelik tedbirleri alması ve gerektiğinde uluslararası işbirliğine gidilmesini ve yirminci maddesinde, aile dışında bakımı söz konusu olması halinde çocuğun etnik, dinsel, kültürel ve dil kimliğine saygı göstermesi gerektiğini ifade edilmektedir.²⁸⁶ Sözleşmenin ilgili maddeler çerçevesinde çocukların toplumda ait olduğu kültürel yapı

²⁸⁴ T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi, “BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0148.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.10.2019.

²⁸⁵ Usal, a. g. e. ss.16-17.

²⁸⁶ Türkiye Barolar Birliği, “BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme”,http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.11.2019.

doğrultusunda herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan sosyal ve kültürel hayata katılımını desteklediği savunulabilir.

2.1.1.6.Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri

Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unun 20 Aralık 1993 tarihinde almış olduğu 47/135 sayılı kararı doğrultusunda ilan edilen bildirge de azınlıkların genel haklarına ilişkin birçok düzenlemeye yer verilmiştir.²⁸⁷

Bildirgede, ulusal, dilsel, dinsel azınlıkların kendi kültürlerini, dinlerini, dillerini yaşatıp sürdürmesi, toplumsal, ekonomik, kamusal hayata katılımın sağlanması ve buna yönelik her türlü tedbirin alınması ifade edilmektedir. Bireysel veya grup olarak her türlü haktan herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan yararlanılması, anadilde eğitimin sağlanması, geliştirilmesi, ulusal plan ve programlarda azınlıkların dikkate alınması ve bildirgedeki diğer birçok hakkın sağlanması, geliştirilmesi, devletlere düşen sorumluluklar olarak yer almaktadır.²⁸⁸

2.1.1.7.Bin Yıl Bildirgesi

6-8 Eylül 2000 tarihinde New York'ta toplanan Birleşmiş Milletler, yirmi birinci yüzyıla girerken uluslararası ilişkilerde dikkate alınması gereken ilkeler ve amaçlar belirlemiştir. BM daha önce başta barış olmak üzere insan hakları temelli birçok ilke ve amaçlarının yeni yüzyılda devam edeceğini özellikle ifade etmiştir. Bildirge, birçok temel değeri tekrar yeni yüzyıla taşımaktadır. Bu değerlerden biri olan “hoşgörü” başlığında dilsel, dinsel, kültürel farklılıklar ve çeşitliliklere saygı duyulması gerektiği, çeşitliliğin ve farklılığın baskıya maruz kalmaması, aksine yüceltilmesi gereken insani değer olduğuna vurgu yapmaktadır. Bildirgenin devamında insan haklarına saygının önemine değinilmekte, azınlık ve yerli halklar başta olmak üzere herkesin sosyal, ekonomik, kültürel haklarının korunup güvence

²⁸⁷ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, “BM Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri” <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2--Ulusal-veya-Etnik,-Dinsel-veya-Dilsel-Azinliklara-Mensup-Olan-Kisilerin-Haklarina-Dair-Bildiri.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarih: 08.02.2020.

²⁸⁸ İnsan Hakları Derneği, “BM Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri” <https://www.ihd.org.tr/ulusal-ya-da-etn-dsel-ve-dsel-azinliklara-mensup-ker-haklari-bdges> Çev. Zeri İnanç. (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:08.02.2020.

altına alınacağıın altı çizilmektedir. Göçmenlere insan hakları nezdinde yaklaşımların sürdürüleceğı de bildirgede yer alan diğere bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁹

2.1.1.8.Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi (Ajandası)

BM, 25-27 Eylül 2015 tarihinde devlet başkanları ve üst düzey temsilcilerin katılmış olduğu toplantıda sürdürülebilir kalkınma için 2030 Gündemi altında 17 yeni amaç ve amaçlarla uyumlu 169 hedef belirlemiştir. 1 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe giren gündemin vizyon kısmında BM, insan hakları doğrultusunda kültürel çeşitliliğe saygı duyduğunu ilan etmiştir. Gündemde kültürel çeşitlilik, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen bir unsur olarak yer almıştır.²⁹⁰

2.1.2.Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)

UNESCO, 4 Kasım 1946 tarihinde yirmi ülkenin onaylamış olduğu UNESCO Kuruluş Sözleşmesi doğrultusunda kurulmuştur. Türkiye ilgili sözleşmeyi, 20 Mayıs 1946 tarihinde 485 numaralı kanunla onaylamıştır. UNESCO çalışma alanları olarak başta eğitim, kültür, bilim, sosyal ve beşeri ilimler olarak belirlenmiştir.²⁹¹

UNESCO, kültürel çeşitlilik bugün birçok devlet tarafından kabul edilen düzenlemelerin mimari olarak kabul edilmektedir. 16 Kasım 1972 tarihinde kabul etmiş olduğu Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, kültürel ve doğal mirasın bütün insanlığa ait olduğunu, mirasın korunmasının dünya halkları için önemli olduğunu öne çıkarmaktadır. İlgili sözleşmede, kültürel ve doğal mirasların korunmasına yönelik kurumsal yapılanmalara, hükümetlere ilişkin ödev ve sorumluluklara yer verilmekle birlikte bütün kültürel ve doğal mirasın sahip olduğu çeşitliliğin korunması ve saygı duyulmasının altı çizilmektedir.²⁹²

2 Kasım 2001 tarihli bildirge geçmiş dönemde yayımlanan UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, belgelere nazaran kültürel çeşitlilik kavramına yapmış

²⁸⁹http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/mill_decl_turkce.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.10.2020.

²⁹⁰ United Nations, **Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development**, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

²⁹¹<https://www.unesco.org.tr/Pages/96/2/UNESCO> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.10.2020.

²⁹² UNESCO, <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> (Çevrimiçi) 11.10.2020.

olduğu vurgu bakımından kendini öne çıkardığı savunulabilir. Bildirge kültürel çeşitliliğin;

- Hoşgörü, saygı çerçevesinde dünya barışı için vazgeçilmez olduğu,
- İnsan hakları bağlamında önemli bir yere sahip olduğu,
- Kalkınmayı desteklediği,
- Uluslararası dayanışma sayesinde yayılımın sağlanacağı,
- Kamu, özel ve sivil toplum örgütlerinin iş birliği içerisinde çalışmasına ihtiyaç duyduğu,
- Kültürel çeşitliliğe erişimin gerekliliği ve önemi
- Kimliklere saygıyı önemsediği gibi birçok konuya atıfta bulunmaktadır.²⁹³

23 Ekim 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kültürel çeşitliğin varlığına ve önemi ilişkin atıfları içermektedir. Somut olmayan kültürel miras, “kültürel çeşitliliğin potası” olarak tanımlanmıştır.²⁹⁴

UNESCO’ nun 20 Ekim 2005 tarihinde Paris’te yapmış olduğu toplantı sonunda ortaya konan Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi, kültürel çeşitlilik kavramının en geniş ve detaylı bir şekilde ele alan bir bakıma kültürel çeşitliliğin anayasası olarak da ifade edeceğimiz önemli bir belge niteliği taşımaktadır. 2001 yılında ilan edilmiş olan Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi’ne göre daha detaylı, birkaç bölümden oluşmuş, kültürel çeşitliliğe dair tanımlamaların yer aldığı sözleşme, kültürel çeşitliliği, “grupların ve toplumların kültürlerinin ifade bulduğu biçimlerin çeşitliliği” olarak tanımlamıştır.²⁹⁵

İlgili sözleşmenin giriş kısmında kültürel çeşitliliğe ilişkin;

- İnsanlığın koruması gerektiği ortak bir miras olduğu;

²⁹³ UNESCO, <http://www.unesco.org.tr/pages/180/17> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.10.2020.

²⁹⁴ A. e.

²⁹⁵ UNESCO <http://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.10.2020.

- Yaratmış olduğu çeşitlilik ile dünyaya zenginlik kattığı ve sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasında temel rol oynadığı;
- Demokrasiyi, hoşgörüyü, saygıyı, adaleti geliştirip destekleyerek, yerel, ulusal ve uluslararası barışı sağladığı;
- Kùltürler arası ilişkilerin kültürel çeşitliliği beslediğı;
- Medya çeşitliliğin kültürel çeşitlilik içerisinde önemli olduğı;
- Dil çeşitliliğin kültürel çeşitlilik bağlamında yadsınamaz olduğı;
- Azınlıklar ve yerli halklar dâhil bütün halkların kendi kùltürlerini yayma, geliştirme, erişim özgürlüğüne sahip olmasının kültürel çeşitliliği canlı tutacağı;
- UNESCO'nun kültürel çeşitliliğe saygı duyulmasını garanti edeceğine dair ifadeler yer almaktadır.²⁹⁶

UNESCO Kültürel İfadelerinin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi birçok açıdan değerlendirilmesi gereken bir belge olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel çeşitlilik kavramına yönelik gösterilen önem ve oluşturulan farkındalık bir önceki bildirge ve diğer belgelere göre daha ciddi bir düzeye ulaşmaktadır. Kültürel çeşitliliğin hukuksal boyutunun özellikle taraf olan devletlerce kendi hukuk sistemlerine girmesi ya da en azından uyumlaştırılması birçok çokkùltürlü ÷lke açısından önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Sözleşme sonucunda Kültürel Çeşitlilik Fon'unun kurulması, oluşturulan organlar ve kurullar (Hükümetlerarası Komite vb.), azınlıklar ve yerli halkların yanı sıra başta kadınlar olmak üzere diğer farklı gruplara yapılan atıflar, kùltürlerarasılık kavramının tanımlar içerisinde yer alması gibi birçok husus, konunun dikkate alınması ve kararlılığın gösterilmesi bağlamında önemli göstergeler olmaktadır. Sözleşmede yer alan Egemenlik İlkesi'ne göre ÷lkelerin kültürel çeşitliliğe ilişkin politikaları yürütmek ve önlem almakta sahip olduğı egemen hak vurgusu, kavramının uygulanabilirlik ölçüsü ve derinliğine yönelik soru işaretleri oluşturmaktadır.

²⁹⁶ A. e.

2.2.Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), uluslararası çalışma şartlarını oluşturmak, işçi, işveren arasındaki diyalogu geliştirmek, iş yaşamındaki sorunlara çözüm bulmak ve insana yakışır iş fırsatlarını teşvik etmek ve sosyal korumayı güçlendirmek amacı ile 1919 yılında Versay Antlaşması doğrultusunda kurulmuş, günümüzde Birleşmiş Milletler çalışma alanındaki uzman kuruluşu olarak faaliyetlerine devam etmektedir. 186 üye devletin yer aldığı ILO'ya Türkiye 1932 yılında dâhil olmuştur.²⁹⁷

ILO'nun haziran ayının dördünde yapmış olduğu toplantının devamında 25 Haziran 1958 tarihinde 111 numaralı Ayrımcılık (İstihdam ve Meslek) Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşme 15 Haziran 1960 yılında yürürlüğe girmiş, 179 ülke tarafından onaylanmıştır. Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ayrımcılık yasağına atıfta bulunarak birinci maddesinin a fıkrasında bireyin, mesleki ve istihdam alanında fırsat eşitliğini ortadan kaldıracak veya tehlikeye düşürecek biçimde etnik, ulusal ve sosyal köken, cinsiyet, politik görüş, dini inanışına göre dışlanmayı ayrımcılık olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde ulusal hükümetleri de, fırsat eşitliğinin sağlanması ile ayrımcılığa karşı mücadelede politika üretmek ve yürütmekle görevlendirmiştir. Sözleşmenin beşinci maddesi, bireye yönelik yapılacak özel yardım ve koruma önlemlerinde kültürel unsurların dikkate alınacağını ve bu durumun ayrımcılık olarak nitelendirilemeyeceğini belirterek kültürel çeşitliliğe saygı duymaktadır.²⁹⁸

1966 yılında yürürlüğe giren ve 113 ülke tarafından onaylanan İstihdam Politika Sözleşmesi'nin birinci maddesinde, ilgili sözleşmenin amaçları arasında bireyin istihdam olanaklarından yetenek, kabiliyetleri doğrultusunda ve fırsat eşitliği temelinde etnik, ulusal ve sosyal köken, din, politik görüş, cinsiyet farkı gözetilmeksizin faydalanmasını öngörmektedir.²⁹⁹

ILO'nun kültürel çeşitliliğe ilişkin hassas yaklaşımının en somut göstergesinin 1957 yılında kabul edilen ve 1989 yılında da revize ettiği Yerli ve Kabile Halkları

²⁹⁷<https://www.ilo.org/ankara/about-us/lang--tr/index.htm> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:09.10.2020.

²⁹⁸https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312256:NO (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.10.2020.

²⁹⁹A. e.

Sözleşmesi olduğu savunulabilir. Sözleşmenin giriş kısmında yerli ve kabile halklarının dünya kültürel çeşitliliğine, uluslararası ilişkilere de olumlu yönde katkısı olduğu belirtilmiştir. Anlaşmanın genel politikalarının yansıtıldığı ilk on iki maddesinde, yerli ve kabile halklarının ayrımcılığa maruz kalmadan sosyal, kültürel ve ekonomik haklardan yararlanması gerektiği, hükümetlerin bu hakların yararlandırılmasında güven sağlaması, ülkelerin kalkınma planlarının hazırlanırken yerli ve kabile halkların kültürel unsurlarının dikkate alınmasına yer verilmiştir. Kalkınma planlarında kültürel grupların karar alma sürecinde yer alması gerektiği ve kültürel hakların kurumlar ve kişiler tarafından herhangi bir baskı ve şiddete maruz kalmadan uygulanmasının önemli olduğu ifade edilmiştir. Kültürel çeşitliliğin ülkelerin yasal süreçlerinin oluşturulmasında dikkate alınması gerektiği, yasalarda cezaların dahi kültürel unsurların dikkate alınarak oluşturulmasının altı çizilmiştir. Genel anlamda sözleşme, yerli ve kabile halklarının her türlü, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki haklarına saygı gösterilmesini savunmaktadır. 5 Eylül 1991 yılında yürürlüğe giren sözleşme 23 ülke tarafından onaylanmıştır. “Barış ve Dayanıklılık İçin İstihdam ve İnsana Yakışır İş”, “İnsan Kaynakları Geliştirme”, “Göçmen İşçiler” tavsiyeleri başta olmak üzere birçok tavsiye kararında da ILO’nun kültürel çeşitliliğe ilişkin hassasiyetine vurgu yapılmıştır.³⁰⁰

2.3.Avrupa Konseyi

5 Mayıs 1949 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması sonrasında temelleri atılan 1950 tarihinde Roma’da imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile yapılandırılan Avrupa Konseyi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da meydana gelen yıkımın telafi edilmesi maksadıyla kurulmuştur. Örgütün politika alanları insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, hoşgörü ortamının sağlanması, dışlanma ve ırkçılıkla mücadele, çevre başta olmak üzere birçok hedefi kapsamaktadır. Avrupa Konseyi, 2000’li yıllardan sonra küreselleşmenin etkisi ile Avrupa’nın daha görünür olması, etkin ve verimli çalışma amacı ile reformist bir yapılanmaya gitmektedir.³⁰¹ Avrupa Konseyi, kültürel çeşitliliğe ilişkin direkt ve dolaylı atıflarda bulunan birçok

³⁰⁰A. e.

³⁰¹http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.10.2020.

sözleşme ve tavsiye kararına imza atmıştır. Bu sözleşme ve belgelerden öne çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

2.3.1.Avrupa Konseyi Başlıca Belgelerinde Kültür ve Kültürel Çeşitlilik

2.3.1.1.Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 Kasım 1950 yılında Roma’da yapılan toplantı sonrasında Avrupa Konseyi üye devletleri tarafından kabul edilmiştir.³⁰² 59 maddeden meydana gelen ve 3 Eylül 1953 yılında 46 devlet tarafından kabul edilen sözleşmeyi Türkiye, 4 Kasım 1950 tarihinde imzalamış, 18 Mayıs 1954 yılında sözleşme yürürlüğe girmiştir.³⁰³ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlayıcı olmakla birlikte, anlaşmaya imza atmış olan devletlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kararlarına uymayı kabul ettikleri, mahkeme kararının üye ülkelerinin kendi mahkemelerinin aldığı kararları yok hükmünde saymadığı ancak kararların AİHS’ne aykırılık teşkil edilmesi halinde gerekli düzenlemenin üye ülkelerce yapılması gerektiği ifade edilmiştir.³⁰⁴ Sözleşme ile ilgili “Avrupa’nın İnsan Hakları Anayasası” gibi tanımlama da yapılmaktadır.³⁰⁵ Bu bağlamda sözleşmenin taraf devletlerin hukuk sistemleri içerisinde etkili bir role sahip olduğu savunulabilir.

İnsan Hakları Sözleşmesi de kültürel haklar ve kültürel çeşitliliğe yönelik direkt ve dolaylı atıflarda bulunmaktadır. Sözleşmenin on dördüncü maddesi kişilerin din, dil, ırk, cinsiyet başta olmak üzere herhangi bir farklılığından dolayı sözleşmede yer alan haklardan mahrum bırakılamayacağı hükmüne yer vermiştir. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme’ye 2000 yılında konulan 12 numaralı ek protokolde, kamusal alanda ve kamu kurumlarınca hiçbir kimsenin

³⁰²İzmir Barosu, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” <https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/Sayfalar/merkezler/cmk/aihs.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi 29.10.2019

³⁰³ Usal, a. g. e. ss.38-40.

³⁰⁴ Şeref Ünal, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri”, https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/unal.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019, s.63.

³⁰⁵ Usal, a. g. e. s.38.

ayrımcılığa maruz kalmaması gerektiği belirtilmiştir.³⁰⁶ Kültürel haklarında mevcut haklar içerisinde yer alması, farklı toplumların kendilerine ait hak talebinde bulunabilmesinin önünü açmakla birlikte kültürel çeşitliliğin oluşturulması ve korunmasına da kapı aralayabilmektedir.

Sözleşmeye³⁰⁷ 1952 tarihinde eklenen 1 numaralı ek protokolde yer alan eğitim hakkı başlığı, kişinin eğitim öğretim hakkından anne ve babasının dini ve felsefi inançları doğrultusunda yararlanabilme hakkını getirmiştir. Mevcut hak ile bireyin eğitim öğretim yaşantısında kendi kültürel değerlerinin de yer almasının önünün açıldığı ve eğitimde kültürel çeşitliliğinin örneklerinin de görülebileceği savunulabilir.

2.3.1.2. Avrupa Kültür Sözleşmesi

Avrupa Kültür Sözleşmesi Paris'te 19.12.1954 tarihinde imzalanmış, 05.05.1955 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kültürel mirasa yapılan vurgu sözleşmede geniş yer tutmaktadır. Ulusal devletlerin ortak kültürel mirasa katkıda bulunması, halklar arasında karşılıklı anlayışın geliştirilmesinin sağlanarak kültürel çeşitliliğin farkındalığının ve benimsenmesinin desteklenmesi sözleşmenin genel amaçları arasında yer almaktadır. Anlaşmaya taraf olan devletlerin, tarih medeniyet ve diller ile ilgili çalışmaların teşvik edilmesini sözleşmede yer alan aynı zamanda çeşitliliği de desteklemektedir. Sözleşmenin 4.maddesinde taraf devletlerin kültürel değerlerin ve kültür çalışanların hareketliliğinin kolaylaştırılması öngörülmüştür.³⁰⁸ “Konvansiyon, Avrupa’daki halklar arasında ortak bir anlayış yaratmayı, kültürel çeşitliliğin karşılıklı olarak değerini bilmelerini sağlamayı ve Avrupa kültürünü korumayı hedeflemektedir.”³⁰⁹

³⁰⁶Danıştay, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, **Avrupa Antlaşmaları Serisi**, <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019.

³⁰⁷A. e.

³⁰⁸Council of Europe, “European Cultural Convention, Paris, 19.XII.1954”, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168006457e> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.02.2021.

³⁰⁹ Özge Onursal Beşgül, “Avrupa Birliği ve Eğitim Politikası”, **Avrupa Birliği’ne Giriş; Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Derleyenler; Ayhan Kaya, Senem Aydın-Düzgit, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal Beşgül, 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2020, s.244.

2.3.1.3.Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı 5 bölüm ve 38 madden oluşturulmuş, 18 Ekim 1961 tarihinde 32 ülke tarafından imzalanıp, 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girerken, Türkiye sözleşmeyi aynı tarihte imzalayıp 14 Aralık 1989 tarihinde yürürlüğe sokmuştur. Sosyal ve ekonomik hakların korunması temelli olan sözleşme çalışanların herhangi bir ayrıma uğramaksızın çalışma koşulları, adil ve eşit ücret, sendika hakkı, gençlerin, kadınların ve çocukların haklarının korunması, sosyal güvenlik, mesleki eğitim gibi belli başlı haklar başta olmak üzere birçok haktan yararlanmasını öngörmektedir. Sözleşme içerisinde yer alan göçmen çalışanların ve ailelerin sosyal ve ekonomik haklarına yönelik düzenlemeler kültürel çeşitliliğin sosyal ve ekonomik haklar bağlamında dikkate alınması olarak savunulabilir görülebilir.³¹⁰

2.3.1.4.Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı

Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, 1992 yılında imzaya açılmış ve 1998 yılının Mart ayında yürürlüğe girmiştir. İlgili belgenin giriş bölümünde, Avrupa'nın kültürel çeşitliliğine saygılı, demokratik bir Avrupa'nın yapılandırılması, çok dilliliğin ve kültürlerarası bağların önemsendiği ve Avrupa'daki bölgesel veya azınlık dillerinin Avrupa kültürel değerlerinin bir parçası olduğu ifade edilmektedir.³¹¹

Dinçer³¹² ilgili belgenin 1984-1992 yılları arasını kapsayan bir hazırlık sürecine sahip olduğunu ifade etmekte, belgenin başlığındaki bölgesel ve azınlık kavramlarının taraflarca kabulünde sorun yaşanmasının sonucu olarak her iki kavramın da yer almasının bir karışıklığa neden olduğu, yaptırım mekanizmasının yetersiz kaldığı ve ortak ilke azlığı gibi konularda eleştirmektedir.

³¹⁰ Usal, a. g. e. ss.46-47.

³¹¹Boğaziçi Üniversitesi Edebiyat Kulübü, “Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı” <http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.02.2020.

³¹²Kansu Dinçer, “Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı Üzerine Bir Değerlendirme” <https://www.kaffed.org/bilgi-belge/insan-haklari/item/52-bolgesel-ve-azinlik-dilleri-avrupa-sarti-uzerine-bir-degerlendirme.html> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.02.2020.

2.3.1.5.Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi

Sözleşme 4 bölüm ve 32 madden oluşmakta, 1 Şubat 1995 yılında imzalanıp 1 Şubat 1998 tarihinde yürürlüğe girmiş, Türkiye sözleşmeye imza atmamıştır.³¹³ Sözleşmenin önsözünde, Avrupa'daki geçmişte yaşanan olumsuzlukların tekrar yaşanmaması adına ulusal azınlıkların korunmasının bir gereklilik olduğu, ulusal azınlığın kültürel çeşitliliğin göstergesi olup, zenginleştirici bir niteliğe sahip olduğu, demokratik ve çoğulcu bir toplumun gereklerinden birinin de ulusal azınlıklara saygı duyulmasının ötesinde azınlık haklarının dile getirilip geliştirilmesinin desteklenmesinin önemine yer verilmektedir.³¹⁴ Sözleşmede ulusal azınlık kavramına ilişkin kesin bir tanım yapılmamakla birlikte, topluluğun dinsel, dilsel, kültürel ve ırk bağlamında farklılık içermesi ulusal azınlığın tanımlanmasında temel alınmış ancak belirtilen hakların kolektif değil bireysel ve toplumun diğer fertleri ile birlikte kullanılacağı ayrıca ifade edilmektedir.³¹⁵

2.3.1.6.Avrupa Antlaşmaları Kültürel Çeşitlilik Deklarasyonu

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 7 Aralık 2000 tarihindeki toplantısında kabul edilen bildirge, Avrupa'nın kültürel çeşitliliğe bakışını ortaya koyması açısından önemli bir belge niteliğinde kabul edilebilir. Deklarasyonda, kültürel çeşitliliğinin, bilgi ve enformasyon çağında Avrupa toplumu için hayati bir öneme sahip olduğu, üye devletlerin kendi sınırları içerisinde barındırdığı kültürel çeşitliliğin tanınması için politikaları geliştirmesi gerektiği ifade edilmektedir. Deklarasyondaki bir başka önemli nokta ise, kültürel çeşitliliğin ifadesinin bir aracı olarak medyaya vermiş olduğu önemdir. Medyanın özgür ve çoğulcu prensipler üzerinden hizmet etmesinin demokrasi ve kültürel çeşitlilik bağlamında önemli bir yere sahip olduğu, devletlerin oluşturulacak politikaları belirtilen amaçlar çerçevesinde yürütmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle kamusal yayın

³¹³ Usal, a. g. e. s.60.

³¹⁴UNMIK Resmi Gazete, "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi", <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/TConventionProtectionNationalMinority.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 14.12.2019.

³¹⁵ Usal, a. g. e. s.60.

hizmetinin kültürel farklılığın korunmasında önemli olduğunun vurgulanması da dikkat çekicidir.³¹⁶

2.3.1.7.Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap

7 Mayıs 2008 tarihinde Strazburg’da yapılan Avrupa Konseyi Dışişleri Bakanları toplantısında uygulamaya konulan ve “Eşit Bireyler Olarak Onurlu Biçimde Bir Arada Yaşamak” sloganı ile hazırlanan kitap, Avrupa Konseyi’nin kültürel çeşitlilik konusundaki yaklaşımın en somut ve belirgin örneğini teşkil etmektedir. İlgili kitabın önsözünde Avrupa Konseyi kültürel çeşitliliğe ve farklılıklara saygı duyduğunu ifade etmektedir. Dünyanın artan çeşitlilikte barış içerisinde yaşamının gereği olarak kültürlerarası diyalogu ön plana çıkaran belge, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü temel değerler olarak kabul etmektedir. Kültürlerarası diyalogun, kültürel çeşitliliğin korunması, sürdürülebilir olması, etkin ve doğru yönetimi için önemli bir role sahip olduğunun altı çizilmektedir. Avrupa’nın küreselleşmenin de etkisi ile kültürel çeşitliliğinin arttığı, çoğulculuk, hoşgörü, sosyal uyum gibi konuların öneminin yanı sıra kültürel çeşitliliğin yönetimin önemine de atıfta bulunmaktadır. Beyaz Kitap, çeşitlilik içerisinde ortak bir kimliğin gerekliliğini ortaya koyarken, kültürel çeşitliliğin Avrupa’nın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatının içerisinde yer bulmasının zaruri olduğu vurgulanmaktadır.³¹⁷

Yukarıdaki temel belgelerin dışında da Avrupa Konseyi farklı tarihlerdeki bildirge ve tavsiye kararları ile kültürel çeşitliliğe atıfta bulunmaktadır. 15-16 Nisan 2013 tarihinde Rusya’da yapılan onuncu kültür bakanları toplantısı sonuç bildirgesinde kültürel çeşitliliğe ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. İlgili toplantıda demokratik vatandaşlık ve demokrasinin gelişimi ve sürdürülebilir kalkınmada kültürel çeşitliliğin önemli bir faktör olarak olduğu belirtilmektedir. Kültüre erişimin kolaylaştırılması ve kültürel ifadelerin özgürleştirilmesinin yine kültürel çeşitliliğin geliştirici unsurları olduğu ifade edilmektedir. Dijital teknolojik gelişmeler telif hakları boyutuyla kültürel çeşitlilik ile ilişkilendirilmektedir. Kültürel

³¹⁶Kültürel Mirasın Dostları Derneği, “Avrupa Antlaşmaları, Kültürel Çeşitlilik Deklarasyonu”, <http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/Avrupa-Antlasmalari-Kulturel-Cesitlilik-Dekla.2000.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.01.2020.

³¹⁷ Avrupa Konseyi, **Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap: Eşit Bireyler Olarak Bir Arada Yaşamak**,

çeşitliliğin dikkate alınarak oluşturulacak kültür politikaların karşılıklı anlaşmazlıkları ortadan kaldırarak ulusal ve bölgesel barışı sağlayacağına toplantı sonuç metninde yer almıştır.³¹⁸ 2014 yılında Parlamenter Meclisi'nin aldığı tavsiye kararında³¹⁹ kültürel çeşitlilik, kültürlerarası toplumlar da demokrasinin korunmasının unsurlarından biri olarak tanımlanmaktadır.

23-24 Nisan 2015 tarihinde Belçika'nın Namur şehrinde kültürel miras konusu üzerine yapılan toplantının sonuç bildirgesinde kültürel mirasın Avrupalılık kimliğinin ana unsurlarından biri olduğu belirtilmektedir. Avrupa Konseyi'nin kültürel mirasa ilişkin stratejilerinin temelinde insan haklarına saygı, demokrasi, karşılıklı saygı ve çeşitliliğe karşı duyarlılık gibi değerlerin yer aldığı vurgulanmaktadır. Kültürel çeşitlilik ile kültürel miras, Avrupa'nın refahı ve çekiciliği ile ilişkilendirilmektedir.³²⁰

2.3.2. Avrupa Konseyi'nin Kültürel Çeşitlilik İle İlgili Diğer Çalışma Örnekleri

Avrupa Konseyi başlıca temel belgelerinin yanı sıra birçok toplantı sonucu bildirisinde kültürel çeşitliliğe yönelik amaç ve hedefler ortaya koymaktadır. Aşağıdaki başlıklarda Avrupa Konseyi'nin öne çıkan bazı çalışmalarına değinilmiştir. Avrupa Konseyi'nin kültür mirası ve kültürel çeşitliliği öne çıkaran çok sayıda çalışması yer almaktadır. "(...) Bu süreçte Avrupa Konseyi'nin Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (2000), Görsel-İşitsel Mirasın Korunması Avrupa Sözleşmesi (2001) ve Toplum için Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi (FARO Sözleşmesi, 2005) ile UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003) başta olmak üzere, bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan çeşitli metinlerinin başlıca özelliği,

³¹⁸ Council of Europe, "Final Statement 10th Council of Europe Conference of Ministers of Culture; Governance of Culture, Promoting Access to Culture, Moscow, 15-16 April, 2013", <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a2de6> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.02.2021.

³¹⁹ Parliamentary Assembly of Council of Europe, "Identities and diversity within intercultural societies", Recommendation 2049 (2014)1 Final version.", <https://pace.coe.int/pdf/4cecbf1771d32b9b9dc67e81cc07e21251f824c03326667a8259ffe25682ae848428feba12/recommendation%202049.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.02.2021.

³²⁰ Council of Europe, "The Namur Declaration", <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a89ae> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.02.2021.

kültür mirası ile sürdürülebilir kalkınmayı birbiriyle ilişkilendirerek bütüncül bir yaklaşımla ele almalarıdır.”³²¹

2.3.2.1.Opatija (Hırvatistan) Bildirisi

Avrupa Konseyi kültür bakanlarının 2003 yılında Hırvatistan’ın Opatija şehrinde yapmış oldukları toplantı sonunda kültürlerarası diyalogun kurulması ve çatışmaların önlenmesine yönelik bildiri açıklanmıştır. Bildirini temel amacı kültürel çeşitliliğe saygı duyularak kültürlerarası diyalogun geliştirilmesi, çatışmalardan kaçınmak ve çatışmalar sonrası uzlaşmanın sağlanması olarak ifade edilmiştir. Bu açıdan kültürel unsurlar, programlar yolu ile diyalogun geliştirilmesi önemsenmektedir. Bildirinin başlangıç kısmında kültürün demokrasi, bireysel ve topluluk haklarının gelişimindeki rolüne atıfta bulunmuştur. Hiçbir kimsenin kültürel ve dini inanış biçiminin baskı altında tutulamayacağı, istediği biçimde kültürel ve dini inanış biçiminden ötürü dışlanmayacağını altı çizilmiştir. Sorumluk ve hakları içeren kültürel vatandaşlık ve kültürel demokrasinin varlığının kabul edilmesi, kültürel kimlik ve özelliklere saygı duyulması, maddi ve maddi olmayan kültürel mirasın korunması, kültürel eğitimin çeşitliliğinin bilince olarak karşılıklı anlayışın geliştirilmesi bildiride yer bulmuştur. Her sektöre halkın katılımın ve erişimin kolaylaştırılması, kültürel çeşitliliğin, kültürel demokrasinin ruhu içerisinde teşvik edilmesi bildirinin temel prensipleri olarak ortaya konmuştur. Bildirin kültürel çeşitliliğe ilişkin açmış olduğu ayrı başlıkta, Konsey tarafından belirlenen ilkeler doğrultusunda bireysel veya topluluklar tarafından ortaya konan kültürel, sanatsal, sosyal ve dini uygulamaların özgürce sunulmasına değinilmiştir. Kültürel ve kültürlerarası politikaların desteklenmesi, zoraki asimilasyonların engellenerek kültürel çeşitliliğe açık toplumların oluşturulması bildiride öne çıkan diğer prensipler olmuştur.³²²

³²¹ Üstel, a. g. e. s.289.

³²² Council of Europe, “Declaration on intercultural dialogue and conflict prevention”, adopted by the European Ministers responsible for Cultural Affairs Opatija (Croatia), 22 October 2003”, <http://www.ericarts-institute.org/web/files/131/en/OpatijaDeclaration.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

2.3.2.2.Kültürel Mirasın Eğitimi ve Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Eğitim Programı

Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin kültürel çeşitliliği geliştirilmesi amacıyla yürütmüş olduğu program doğrultusunda kültürel miras ve kültürel çeşitlilik ile ilgili program oluşturulmuştur. Programın amacı, eğitimcilerin kültürel miras ve kültürel çeşitliliğe ilişkin bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi, bilgi ve tecrübe paylaşımı amacını taşımaktadır. Kültür kavramının anlaşılması, kültürün farklı özelliklerinin ortaya konması, maddi ve maddi olmayan kültürel mirasın tanımlanması, kültürel çeşitlilik ve mirasın öğretilmesine ilişkin farklı eğitim modellerinin araştırılması programdan beklenen başlıca çıktılar olarak belirlenmektedir.³²³

2.3.2.3.Innsbruck Konferansı

11-12 Aralık 2000 tarihinde Innsbruck şehrinde kültürel çoğulculuk ve çeşitlilikte şehirlerin rolüne ilişkin konferans düzenlenmesi planlanmıştır. Konferansın ana amaçları olarak, bölge ve şehirlerdeki kültürel çeşitlilik birleşik bir Avrupa'nın sağlayıcısı olarak konferansın ana başlığında tanımlanmaktadır. Şehirlerin homojen bir yapıya sahip olmadığına vurgu yapılmakta, sadece diğer bölge ve şehirler kalınmayıp, kendi içerisindeki çoğunluk ve azınlık arasında da bir köprü vazifesi görmesi üstlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Özellikle azınlıklar üzerine her alanda politika yürütülerek ayrımcılık, şiddet vb. toplumsal huzursuzluğa yol açacak unsurların ortadan kaldırılması ve toplumsal huzurun sağlanmasında şehirlerin öne çıkması da ayrıca vurgulanmaktadır. Kültürel bağlamda kültürlerarası hizmetin şehrin özel ya da kamu her alanda ön plana alınması da kültürel çeşitlilik açısından tavsiye edilmektedir.³²⁴

³²³ Jenny Otting and Veton Sylhasi, "Training program, Teaching Cultural Heritage And Cultural Diversity, Trainers' Guide" October 2013 <https://rm.coe.int/09000016806ae6af> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

³²⁴ Council of Europe Congress OF Local and Regional Authorities of Europe, "Cultural Pluralism and Diversity: The Role of Cities, Strasbourg, 8 December 2000", <https://rm.coe.int/09000016808c0b5b> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:23.03.2021.

2.4.Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE/AGİT)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Soğuk Savaş döneminde oluşan bloklar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak, ilişkileri düzenlemek ve esas olarak Avrupa'nın güvenliğini sağlamak amacıyla 1970'li yıllardan sonra başlayan ve 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla oluşturulan uluslararası bir örgüttür. 57 devletin üye olduğu AGİT, güvenlik konusunu ana politika alanı olarak belirlemekte, güvenliğin askeri-siyasi, ekonomik, insani-çevre boyutlarıyla ilgilenmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra güvenlikle birlikte hukuk üstünlüğü, demokratikleşme ve insan haklarına saygıyı da ön plana çıkarmaktadır.³²⁵

2.4.1.Helsinki Nihai Senedi

AGİT, kuruluş olarak kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımın başlangıcı olarak 1975 yılında ilan edilen Helsinki Nihai Senedi kabul edilebilmektedir. İlgili bildiride üye devletlerin, insan hakları bağlamında her türlü düşünce, dine, dile, ırka, cinsiyete saygı gösterilmesi gerektiği yansıtılmaktadır. Bireyin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından faydalanmasını ve teşvik edilmesini kabul eden bildiride ulusal azınlıklarında yaşamış olduğu ülkelerde kanun önünde eşit olması, kendi kültürel ve diğer haklarının korunması gerektiğine vurgu yaparak kültürel çeşitliliğe saygı duyulması öne çıkarılmaktadır. Göçmen işçilerin yaşadıkları ülkelerdeki ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının korunmasına yönelik ifadeler kültürel çeşitliliğe ilişkin gösterilen saygının bir başka ifadesidir. Üye ülkeler arasında kültürel işbirliğini açıklayan bölümde, bölgesel ve azınlık kültürlerinin kültürel işbirliğinde önemli bir yere sahip olduğunun önemine değinilerek çeşitliliğe atıfta bulunmaktadır.³²⁶

2.4.2.Yeni Avrupa İçin Paris Sözleşmesi

17-21 Kasım 1990 tarihinde Paris'te yapılan toplantı sonucu Avrupa için daha fazla demokrasi, barış ve birlik temalarını içeren bir sözleşme AGİT üye devletlerince ilan edilmiştir. Helsinki Nihai Senedi'ne atıfta bulunan sözleşmede demokrasi, hukuk ve insan hakları temel konu alanlarını oluşturmuştur. Demokrasi ile insan hakları ve

³²⁵http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit_.tr.mfa

Erişim Tarihi: 17.10.2020.

³²⁶<https://www.osce.org/helsinki-final-act> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

(Çevrimiçi)

hukuk arasındaki ilişkiye değinilen sözleşmede birey hak ve özgürlükleri öne çıkarılmıştır. Ulusal azınlıkların dilsel, etnik, kültürel ve dini çeşitliliklere saygı duyulması ve korunması gerektiği, azınlıklara mensup bireylerin her türlü haklarına herhangi bir ayrımcılığa uğramadan erişilmesinin gerekliliği yer almıştır. Sözleşmede yer alan “birlik” başlığı kültürel çeşitliliğe yönelik yaklaşımın en somut göstergesi olmuştur. İlgili başlık altında Avrupa’nın ortak bir mirasa sahip olduğu, ulusal kültürel çeşitliliklerin zenginlik olduğu ve ortak işbirliği ve katılım ile karşılaşılabilecek sorunlarla mücadele edilebileceğinin altı çizilmiştir. Sözleşmenin “kültür” başlığı altında, üye devletlerin görsel işitsel ve diğer sanatsal konularda karşılıklı etkileşim içerisine girerek üye devletlerarasında daha da yakınlaşması belirtilerek, “çeşitlilik içerisinde birlik” hedefinin yer aldığı savunulabilir.³²⁷

2.5.Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)

Bugünkü adı ile Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği teşkilatı resmi olarak 30 Eylül 1961 tarihinde kurulmuştur. OECD, tarihsel arkada planda İkinci Dünya Savaşı sonrasında Marshall Planı doğrultusunda Avrupa’nın yeniden yapılandırılması için 1948 yılında kurulmuş olan Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OEEC)’nin devamı niteliğinde olmaktadır.³²⁸ Günümüzde 37 üyesi ile dünyaya yayıldığını ifade eden örgüt, sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlara eğilmekte, “daha iyi yaşam” sloganı ile belirtilen alanlarda politikalar ve istatistiki bilgiler elde etmektedir. Mevcut üye devletlerin dışında, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya ve Güney Afrika gibi ülkelerin yanı sıra bölgesel düzeyde iş birliğine girmektedir.³²⁹

OECD kurucu belgelerine bakıldığında kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin direkt atıfların yer almadığı savunulabilir. Ayrıca OECD temel politika alanlarında kültür başlığı da yer almamaktadır. OECD araştırmalarında farklı konular ile kültürel çeşitlilik arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalara rastlanılmaktadır. Kültür, yerel, bölgesel ve ulusal anlamda ekonomik gelişmenin bir sacayağı olarak ifade edilmektedir. OECD “Kültür ve Yerel Kalkınma” başlıklı programda kültür ve kültürel

³²⁷<https://www.osce.org/files/f/documents/0/6/39516.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

³²⁸<https://www.oecd.org/about/history/#d.en.194377> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.11.2020

³²⁹<http://www.oecd.org/general/Key-information-about-the-OECD.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.11.2020.

çeşitliliğe ilişkin atıflar yapmıştır. Kültüre ve kültürel sektörlerin bölge ekonomisi ile yaşayanların refahını artırılmasında önemli rol oynayabileceği vurgulanmıştır. Daha çok ekonomik vurguların öne çıktığı yaklaşımda, kültürel mirasın ekonomik ve sosyal değerinin maksimize edilmesi hedefler arasında yer almaktadır.³³⁰

OECD'nin kültürel çeşitliliğe ilişkin en somut atfını kültür ve ekonomik kalkınmaya yönelik çalışma programlarında görebilmekteyiz. Kültür ve Yerel Kalkınma hedefleri doğrultusunda çalışma alanları oluşturan OECD, "Müzeler ve Yerel Kalkınma" adlı yerel yönetimlere ilişkin rehberlik çalışmasında, müzeler ve kültürel mirasın, turist geliri elde ederek yerel ekonomin yeniden yapılandırarak kalkınmayı sağlayacağı, kültürel çeşitliliği artırarak bölgesel kimliği yeniden tanımlamaya katkı sunacağına yer verilmektedir.³³¹

OECD'nin kültürel çeşitliliğe ilişkin atıf yaptığı politika alanlarından birini de eğitim oluşturmaktadır. Eğitim ve kültürel çeşitlilik konu başlığında göçmen ve yerli çocuklarının eğitime vurgu yapılmaktadır. Göçmen çocuklar ile diğer çocuklar arasındaki farkın dil ve sosyo-ekonomik nedenlerden kaynaklandığına vurgu yapılmış, dil öğretiminin güçlendirilmesinin yanı sıra başta öğretmenler olmak üzere diğer eğitim paydaşlarının çeşitlilik konusunda eğitilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.³³²

2.6.Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

Dünya Ticaret Örgütü, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) sonrasında kurulmuş uluslararası bir örgüttür. 1930'lu yıllardan sonra dünya genelinde yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle ülkeler, dış ödemelerini dengelemek ve sanayilerini korumak amaçlı gümrük tarifelerini yükseltmişlerdir. Batılı ülkelerin, yaşanan savaşılarından dolayı sanayileşme sürecinde geride kalmasının devamında ABD'nin itici gücü sayesinde ekonomik, sosyal ve siyasi işlevlere sahip birçok kurum kurulmuştur. Kurumların yanı sıra uluslararası ticaretin düzenlenmesi amacı ile GATT

³³⁰<http://www.oecd.org/cfe/leed/culture.htm> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.11.2020.

³³¹OECD, "Museums and Local Development", <http://www.oecd.org/cfe/leed/oecd-icom-guide.htm> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.11.2020

³³²OECD, **OECD Reviews of Migrant Education - Closing the Gap for Immigrant Students: Policies, Practice and Performance**, OECD, 2010. <http://www.oecd.org/education/school/44870913.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.11.2020.

imzalanmış ve 1948 yılında yürürlüğe girmiştir. GATT, dış ticaretin serbestleşmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması ve uluslararası ticarete ayrımcı uygulamaların kaldırılmasını amaç edinmiştir. GATT anlaşmasını imzalayan ülkelerin katılımı ile yapılan müzakere turları veya konferanslar yolu ile uluslararası ticarete ilişkin kararlar alınmıştır. GATT bünyesinde, 1947’de Cenevre, 1949’da Annecy, 1951’de Torquay ve 1956’da tekrar Cenevre olmak üzere dört konferans düzenlenmiştir. 1960-1961 tarihleri arasında Cenevre’de Dirilian Round’u, 1964-1967 tarihleri arasında tekrar Cenevre’de Kennedy Round’u, 1973-1979 tarihleri arasında Cenevre’de Tokyo Round’u ve 1986-1993 tarihleri arasında Punta del Este’de Uruguay Round’u olmak üzere dört çok taraflı ticaret müzakeresi (round) yapılmıştır. GATT, 15 Nisan 1994 tarihinde imzalanan Marakeş Anlaşması sürecinde Dünya Ticaret Örgütü’ne dönüştürülmüştür.³³³

“Uluslararası ticaretin kurumsal ve yasal temelini oluşturan” Dünya Ticaret Örgütü, 1 Ocak 1995 yılında kurulmuş, merkezi İsviçre’nin Cenevre kentindedir. DTÖ, uluslararası ticaretin gelişimini sağlamak, ortaya çıkan engelleri kaldırmak için belirli dönemlerde yapılan “Ticaret Müzakere Turları” doğrultusunda alınan kararlar olarak uygulamaya koymaktadır. DTÖ’nün 164 üyesi olmakla beraber 23 ülke ile de üyelik görüşmeleri devam ettirmektedir. Karar alma süreci, iki yılda bir üye ülkelerin tamamının katılımı ile toplanan Bakanlar Konferans’ı ya da Cenevre kentinde üye ülkelerin daimi temsilcilerinin katılımı ile toplanan Genel Konsey’de ortak karar doğrultusunda gerçekleşmektedir.³³⁴

Dünya Ticaret Örgütü’nün kuruluşun günümüze kadar;

- 9-13 Aralık 1996 tarihinde Singapur’da,
- 18-20 Mayıs 1998 tarihinde Cenevre’de,
- 30 Kasım-3 Aralık 1999 tarihinde Seattle’da,
- 9-13 Kasım 2001 tarihinde Doha’da,

³³³ Nil Karaca, “ GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne” **MaliyeDergisi**, Sayı.144, 2003, ss.84-88.

³³⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı; “Dünya Ticaret Örgütü”, <http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-dto.tr.mfa> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.02.2021.

- 10-14 Eylül 2003 tarihinde Cancun’da,
- 13-18 Aralık 2005 tarihinde Hong Kong’da,
- 30 Kasım-2 Aralık 2009 tarihinde Cenevre’de,
- 15-17 Aralık 2011 tarihinde Cenevre’de,
- 3-6 Aralık 2013 tarihinde Bali’de,
- 15-19 Aralık 2015 tarihinde Nairobi’de,
- 10-13 Aralık 2017 tarihinde Buenos Aires’de, Bakanlar Konferansları

düzenlenmiştir. Kazakistan’ın Nur Sultan şehrinde 8-11 Haziran 2020 tarihinde yapılması planlanan Bakanlar Konferansı, COVID-19 salgını nedeni ile düzenlenememiş ve konferansın yapılacağı tarih kesinleşmemiştir.³³⁵

GAAT ve DTÖ anlaşmalarına bakıldığında kültüre ilişkin somut bir maddenin yer almadığı görülebilmektedir. Doğal olarak kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin maddelerin yorumlanması doğrultusunda çıkarımlar veya yorumlar yapılabilmektedir. Anlaşmalara genel olarak bakıldığında üye devletler arasında kısıtlamaların kaldırılması kültürel, görsel-işitsel sektörlerin çeşitliliğinin yolunu açmaktadır. Fakat GAAT ve DTÖ görüşmelerinde kültür ve ticaret kavramlarına ilişkin üye ülkeler arasında cephleşmeler oluşmaktadır. DTÖ Uruguay müzakerelerinde daha doruk noktasına ulaşan kültür ve ticaret arasındaki tartışmalar sonraki müzakerelerde de kendini göstermektedir. Ekonomik ve ekonomik olmayan hedefler, ülkelerin bağımsızlık vurgusu ve korumacılığı aynı zamanda ülkelerin küreselleşen dünyadaki sorumlulukları müzakere süreçlerinde devletlerin farklı şekillerde davranmalarında etkili olmaktadır. DTÖ ticari anlaşmalar bağlamında detaylı ve bir o kadar da hızlı bir gelişme göstermiş olsa da kültürel çeşitlilik konusunda aynı gelişmeyi gösterememektedir. Nitekim DTÖ de hala “kültürel istisnalar” konusunda ciddi

³³⁵World Trade Organization (WTO): “Ministerial Conferences”, https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/minist_e.htm (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:05.02.2021.

tartışmalar yaşanırken, DTÖ dışında UNESCO liderliğinde 2000’li yıllardan itibaren kültürel çeşitlilik ile ilgili ciddi gelişmeler yaşanmaktadır.³³⁶

GATS Uruguay Round’u Görsel-işitsel hizmetleri çalışma gruplarının 1990-1993 yılları arasında yapmış oldukları görüşmelerde kültür ve kültürel çeşitlilik bağlamında ciddi tartışmalar yaşanmıştır. GATS anlaşması gereğince sağlanacak olan hizmet ticaretinde bazı ülkeler kendi kültürel kimlik ve değerlerinin korunması için bu hizmetlerde kültürel bir istisnayı savunmuşlardır. Avrupa Komisyon’u tartışma sürecinde görsel-işitsel hizmetlerin kültürel değerlere dikkat edilmesi doğrultusunda serbestleşebileceğini ifade etmiş ve farklı ülkelerden olumlu-olumsuz farklı tepkiler görmüştür. Konu ile ilgili en keskin çıkışı ABD yapmış, görsel-işitsel sektörlerde kültürel bir istisnaya ciddi anlamda karşı durmuştur.³³⁷

Kısacası AB ve ABD, kültür konusuna ilişkin kısıtlamalara beraber karşı çıkarak müzakerelerde aynı konuda hemfikir olmuşlardır. AB’nin DTÖ müzakerelerinde ciddi bir mücadele verdiği ve özellikle görsel-işitsel sektörlerle yönelik hizmet ticaretine ilişkin kuralların belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. AB hizmet ticaretinde kültürel sınırlamaya ilişkin başarılı çalışmaya rağmen GATS anlaşmasında kültürel mal ve hizmetlere ilişkin somut bir madde yer almamış, hassas hizmet alanlarında üye devletlere bazı durumlarda kısıtlama koyma hakkı tanımıştır.³³⁸

Hizmet ticaretlerinin usul ve esaslarını belirleyen GATS anlaşmasının 16.maddesinde üye devletlerin kendi ülkesinde diğer ülkeler ile olan hizmet ticaretinde belirlenen özel kısıtlamaların dışında herhangi bir engelleyici bir tutum içerisinde bulunmaması gerektiği yer almaktadır. Aynı anlaşmanın 17.maddesinde yine üye ülkelerin, hizmet sunucuları, hizmet işlem ve varlıklarına ilişkin belirli bir bölge veya

³³⁶ Mira Burri, “The European Union, the World Trade Organization and Cultural Diversity”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillan, 2015, s.206.

³³⁷ WTO GATT, “Uruguay Round Group of Negotiations on Services, Working Group on Audiovisual Services”, Aktaran, Tania Voon, **Cultural Products and World Trade Organization**, Cambridge University Press, 2007, https://www.researchgate.net/publication/228149084_Cultural_Products_and_the_World_Trade_Organization (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.02.2021.

³³⁸ Burri, a. g. m. ss.200-206.

tüm ülkede herhangi sayısal, hizmet veren kişi sayısı, üretim toplamı vb. konularda herhangi bir kota veya sınırlama yapamayacağını ifade etmektedir.³³⁹ Her iki maddede hizmet ticaretine yönelik kısıtlamaların belirli özel durumlar dışında yapılamayacağını vurgulayarak kültürel ve görsel-işitsel hizmetlerin bir üye devlet içerisinde çeşitlenebilmesinin yolunu açabilmektedir.

DTÖ bünyesinde kabul edilen Fikir Mülkiyeti Haklarının Ticari Niteliklerine İlişkin Anlaşma (TRIPS) kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin atıfların yapıldığı diğer bir anlaşmadır. Anlaşma, Bern Sözleşmesi'ne atıfta bulunarak, 9.maddesinde fikir haklarının “düşüncelerin ifade biçimlerini” kapsadığına vurgu yapmaktadır. Sanatçılar, plak yapımcıları, radyo ve televizyon kuruluşları anlaşmanın kapsamına dâhil olan gruplar olarak ifade edilmiştir ve ilgili grupların haklarının korunması, anlaşmada detaylı biçimde vurgulanmıştır. Anlaşmanın kültürel çeşitliliği geliştirmeye ilişkin desteğini 4.maddede belirtilen “en fazla kayırılan millet uygulaması” savunulabilir. Nitekim ilgili madde, bir üye ülkenin başka bir üye ülkenin vatandaşına uyguladığı hak ve ayrımcılığı, diğer üye devletlerin vatandaşlarına da uygulamasını emretmektedir. Doğal olarak anlaşmaya dâhil olan grupların farklı üye ülkelerde eşit fırsat doğrultusunda eser ve hizmetlerini sunabilmesinin yolu açılarak çeşitliliğe destek sağlayabilmektedir. İlgili anlaşmada yer alan “coğrafi işaretlerin korunmasına” ilişkin 22.maddede bir üretilen bir malın kalitesinin, ününün ve diğer özelliklerinin hangi ülke veya bölgede üretildiğine dair atıfta bulunabilmesini sağlamaktadır. Konu ile ilgili daha çok özel bir düzenlemeye gidilerek “Şarap ve Alkollü İçeceklerde Kullanılan Coğrafi İşaretler İçin Ek Koruma” anlaşmanın 23.maddesinde yer almıştır.³⁴⁰ Bu madde ile yiyecek ve şarabın geleneksel üretim biçimine vurgu yapılarak, coğrafya ve tarih arasında ilişki kurulmakta, bu bağlamda kültürün korunmasına yönelik atıfta bulunulduğu ifade edilmekte, fakat bu maddenin, bölge ve ürüne ilişkin ekonomik bir çıkarın korunmasını sağlayan bir araç olabileceği konusunda da tartışmanın zeminini oluşturmaktadır.³⁴¹

³³⁹ T.C. Resmi Gazete, Karar Sayısı, 95/6525, Sayı: 22213 Mükerrer, 25.02.1995.

³⁴⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı, “Fikir Mülkiyeti Haklarının Ticari Niteliklerine İlişkin Anlaşma (TRIPS)”, <https://teftis.ktb.gov.tr/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.02.2021.

³⁴¹ Tomer Broude, “Taking ‘Trade and Culture’ Seriously: Geographical Indications and Cultural Protection in WTO Law” **University of Pennsylvania Journal of International Economic Law**, 26 (4), 2005, ss.638–41, Aktaran, Voon, a. g. e. ss.15-16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

3.1.AB Bütünleşmesinin Kültürel Boyutu ve Sosyal (Toplumsal) İnşacı Yaklaşım

Avrupa Birliği'nin kuruluş sürecinin ilk yıllarına baktığımızda ekonomik ve siyasal birlik hedeflerinin öne çıktığını görmekteyiz. Doğal olarak da Birlik'in bütünleşmesine yönelik ortaya çıkan bütünleşme kuram ve yaklaşımlarının daha çok ekonomik ve siyasal bütünleşme eksenli ilerlemektedir. Birlik, genişleme ve derinleşme yolunun sadece ekonomik ve siyasal bütünleşme yolu ile tam anlamıyla gerçekleşemeyeceğini, bu bağlamda bütünleşmenin boyutlarının ekonomik ve siyasal olanın ötesine geçtiği gerçeğiyle karşı karşıya kalmaktadır. Ekonomik ve siyasi bütünleşmenin dışında da Avrupalılık, Avrupa Vatandaşlığı gibi kavramlar, AB aidiyeti gibi temelinde ekonomi ve siyaset dışında birçok sosyal ve kültürel unsurları kapsayan olgular dile getirilmektedir. Ekonomik ve siyasal anlamda alınan yolun ortak aidiyet ve ortak bir kimlik oluşturma noktasında, halkların kültürel anlamda bütünleşmesi için çalışmalar kendini göstermiş olsa da henüz istenilen seviyede ciddi bir ilerlemenin sağlanamadığı savunulabilir. Hale hazırda yirminci yüzyılın sonları ile yirmi birinci yüzyılın başlarında kuram olup olmadığına yönelik tartışmaların devam ettiği ve uluslararası ilişkilerde kimlik, kültür gibi kavramları öne çıkaran sosyal inşacı teori, AB bütünleşmesinin kültürel boyutuna yönelik yaklaşımı ortaya koymaktadır. Toplumsal inşacı yaklaşım bu açıdan önemli iddialar içermektedir. İnşacı yaklaşım, kimliğin oluşumu bağlamında, kültür, gelenek gibi kavramları önemsemiştir.³⁴²

Bu başlık altında sosyal inşacı yaklaşımın sadece siyasi bir teori olmadığı, psikoloji başta olmak üzere psikolojinin diğer disiplinleri arasındaki benzerlik ve farklılıklara sahip olduğuna değinilmektedir. Ayrıca Alexander Went'in uluslararası ilişkilerde ortaya koymaya çalıştığı sosyal teoriye yer verilecek gerek AB içerisindeki bütünleşmede gerekse uluslararası ilişkilerde sosyal teori temelli yaklaşımı ile kültürün rolüne yönelik yapılan atıflara yer verilecektir. Toplumsal inşacı yaklaşımın

³⁴² Önder Arı, Abdullah Kıran, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 15, Sayı: 46 Kış 2011, s.51.

ortaya koymakta olduğu fikirler, kültür ve kültürel çeşitliliğin AB bütünleşmesi ve AB'nin uluslararası ilişkilerde ne gibi bir role sahip olabileceğine ilişkin tartişma alanı yaratma potansiyeli açısından önemli görülebilmektedir.

3.1.1.Sosyal (Toplumsal) İnşacı Yaklaşıma Bakış

Sosyal inşacı yaklaşım her ne kadar uluslararası ilişkilerde alan yazınında karşımıza çıksa da felsefe ve sosyoloji başta olmak üzere birçok disiplinden etkilenmiş ya da ilişki halinde olmuş ve çıkış noktası 18. yüzyılda yaşamış olan İtalyan felsefeci Vico'ya kadar dayandırılmaktadır.³⁴³

Vivien Burr, sosyal inşacılık kavramını, psikoloji ve sosyal psikoloji disiplinleri ile arasındaki ilişki ve farklılıklarına yönelik çalışmasından hareketle, kavramın bugün daha çok psikologlar tarafından kullanıldığını ifade etmektedir. Psikoloji ve sosyal psikoloji alanlarında ortaya çıkışı dikkate alınarak sosyal inşacılık, İngilizler başta olmak üzere Avrupalı ve Amerikalı yazarların yaklaşık kırk yılı kapsayan etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihi arka planı Aydınlanma Dönemi ile döneminin eleştirilerine kadar uzanmakta olan sosyal inşacılığın kültürel temelini tam bir görüş birliği olmasa da, postmodernizmin oluşturduğu iddia edilmektedir. Esasen sosyal inşacılık ve postmodernizm ilişkisinin temelinde her iki kavramın nesnel bir doğruya yönelik eleştirel tutumunun yattığı savunulmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşımın dikkat çekici bir özelliği de İkinci Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında iktidarlar tarafından halkı manipüle etmek için ortaya çıkan sosyal psikoloji ile ilişkili olmasıdır. Derrida ve Foucault gibi entelektüellerinin yanı sıra edebiyat ve insani bilimlerin etkisinde gelişen sosyal inşacılık çok disiplinli bir yapıyı içermektedir.³⁴⁴

Sosyal inşacılığa yönelik tek bir tanım olmamakla birlikte yapılan tanımlar arasında ortak noktalar yer almaktadır. K. J. Gergen, yayımladığı makalesinde bir yaklaşımın sosyal inşacı olarak görülmesi için sahip olması gereken dört temel kıstastan bahsetmektedir. Öncelikle sosyal inşacılar “kesin doğru” kavramına karşı eleştirel bir yaklaşım” içerisindedirler. Pozitivist yaklaşımın temelinde yer alan nesnel

³⁴³ Büyüktanır, a. g. m. s.4.

³⁴⁴ Vivien Burr, **Sosyal İnşacılık**, eviri Editörü: Sibel A. Arkonaç, 2.Basım, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, ss.1-15.

ve tarafsız gözlem anlayışı, sosyal inşacılar tarafından sorgulanması gereken bir husustur. Bu bağlamda kesin doğru diye bir tanımlama her zaman şüpheler içermektedir. Tarih ve kültüre yönelik yapılan atıf ikinci kıstas olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kıstasa göre insanların dünyayı algılaması, yaşamış olduğu zamana ve kültüre göre şekillenmektedir. Bu nedenle kişilerin dünyayı algılamaları ve kullanmış oldukları kavramlar o dönemin zamanına, kültürüne özgüdür ve toplumların kendine özgü ürettiği bilginin diğer toplumlardan daha doğru olduğuna yönelik yaklaşımı kabul edilemez bir olgudur. Üçüncü kıstas ise bilginin, sosyal iletişim ve dilin etkileşiminin bir ürünü olarak kabul edilmesini öngörür. Sosyal inşacı yaklaşımda bilgi, nesnel bir gözlemden değil, bireyler arasında özellikle dilin kullanımı ile hayat bulan etkileşim ve sosyal süreçlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Son kıstas ise, “bilgi ve sosyal eylemin birlikteliğini” ortaya koymaktadır. Sosyal etkileşim ve bilgi sürekli yeni sosyal inşaları da beraberinde getirmektedir. Bu durum bir eyleme yönelik yaklaşımı da doğal olarak etkilemektedir. Bu kıstası açıklarken sarhoş bir kişiye yönelik yaklaşım örneklendirilmektedir. Sarhoşluğun önce suç olarak görülüp, sarhoş kişinin yaptıklarından sorumlu tutularak hapse yollanmasının, sonradan sarhoşluğun suç değil de tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak görülmesi ve sarhoş kişinin hapis yerine tedaviye yollanması, bireyler arasındaki yeni inşaların, sosyal eylemlerin kabulü veya reddi konusunda değişimlere neden olabildiğini göstermektedir.³⁴⁵

Sosyal inşacı yaklaşım, makro ve mikro olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mikro sosyal inşacı yaklaşım, “kişiler arası etkileşimlerde kişisel kimliklerin ve açıklamaların inşasını” temel almaktadır. Mikro sosyal inşacılıkta bireyler arasındaki etkileşimden meydana gelen söylemler esas alınmaktadır. Bireylerin dünyayı algılaması, kişiler arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkan söylemler doğrultusunda şekillenmektedir. Söylemlerin dışında açıklamaya çalışacağımız bir durum gerçekçi görünmemektedir. Söylemlerin bu denli önemli bir yere sahip olması dilin önemini de beraberinde getirmektedir. Nitekim mikro sosyal inşacı yaklaşımda dil ve birey en önemli iki unsuru oluşturmaktadır. Makro inşacılık ise “sosyal inşacılığın kültürel olarak ulaşılabilir inşa edici güçlerine ve bunlara gömük iktidar

³⁴⁵ K. J. Gergen, “The social constructionist movement in modern psychology”, **American Psychologist**, 40, 1985, ss.266-275. Aktaran, Burr, a. g. e. ss.1-5.

ilişkilerine odaklanan biçimi” olarak tanımlanmaktadır. Makro sosyal inşacı yaklaşım, dilin inşacı gücünü kabul ederken bireyler arası etkileşimden ziyade sosyal yapıları ve kurumları öne çıkarmaktadır. Temel olarak makro sosyal inşacı yaklaşımda bireyden ziyade sosyal yapılar ve kurumlar dikkate alınmaktadır. Her iki yaklaşım birbirleri yerine ikame edilmekten çok bir sentez olarak görülmektedir. Sosyal inşacı süreç, birey, toplum, dil, sosyal yapılar, etkileşim gibi unsurlardan ayrı tutulamamaktadır.³⁴⁶

Sosyal inşacılıkta kişilik, dil, söylem ve kimlik önemli kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Doğal olarak bu kavramlara kısaca değinmek faydalı olacaktır. Sosyal inşacı yaklaşım kişiliği, bireyin yapmış olduğu her eylemi anlamlandırmak için kullandığı bir kavram olarak tanımlamaktadır. Kişilik, insan doğasını temel alan ve biyolojik temelli “özcü” yaklaşıma karşı eleştirel bir duruş sergilemektedir. Sosyal inşacı yaklaşım, kişiliğin özcü tanımından ziyade, kişilik kavramını dönemin kültürü, sosyal ve ekonomik durumunu içine alan bir tanım doğrultusunda desteklemektedir. Dil burada devreye girmektedir. Kişiliğin oluşumu bireyler arasındaki çoklu ve değişken dil biçimlerinin sonucunda oluşmaktadır. Dil, sosyal insanın temel yapı taşı olarak hem bireyin kendisinin hem de diğer insanların yaşantılarının inşasında görev almaktadır. Dil, sosyal süreçlerde eylemi harekete geçiren unsurdur. Bireyin etrafını gerçeğe yakın bir şekilde algılamasında yardımına söylem koşmaktadır. Söylemler, kişiler arasında etkileşimin özellikle dil ile gerçekleşmesi neticesinde ortaya çıkmakta ve bireyin dünyayı algılamasında, dünya hakkında bilgi edinmesine destek olmaktadır. Bu bağlamda dil ve söylem, kişinin gerçeği algılamasını kayda değer bir şekilde etki etmesinden dolayı iktidar/güç kavramları ile ilişkilendirilmektedir. Söylemin işlevi kimliği oluşturmaya ile devam etmektedir. Kişilerin birbirileri ile ilişkileri çerçevesinde oluşan söylemler kimliğin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Burada dikkati çeken, kimliğin oluşturulurken “kültürel söylemleri” de öne çıkarması olduğu savunulmaktadır. Kimliğin inşasında cinsiyetten ırka, statüden cinsel yönelime kadar birçok grupta farklı ve çoklu söylemin kimlik inşasında rolü bulunmaktadır. Tarihe ve zamana özgünlük, sosyal inşacılığın önemseydiği bütün kavramlarda önemli bir yer tutmaktadır.³⁴⁷

³⁴⁶ Burr, a. g. e. ss.21-21, 203.

³⁴⁷ A. e. ss.29-103.

Sosyal (toplumsal) inşacı yaklaşımın uluslararası ilişkilere yönelik analiz çalışmaları neo-liberal politikaların uygulanmaya başlanması ve sonrası ile ilişkilendirilmektedir. Sosyal inşacı yaklaşımın bir kuram niteliği taşıyıp taşımadığına dair tartışmalar varlığını sürdürse de uluslararası ilişkileri açıklamada diğer kuramlarla birlikte dikkat çekmiştir. Sosyal inşacı fikirler tek bir boyutta tanımlanamamaktadır. Nitekim sosyal inşacı yaklaşımı savunan yazarlar için sert/ılımlı, modernist/post-modernist, geleneksel/eleştirel başta olmak üzere farklı şekilde gruplandırılmaktadır.³⁴⁸

Uluslararası ilişkilerde sosyal inşacılığın (konstrüktivizm) girişi 1989 yılında Nicholas Onuf tarafından yapılan çalışmaya uzanmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşımın uluslararası ilişkilerde hızlı bir gelişim göstermesi Soğuk Savaş dönemi sonuna denk gelmektedir. Nitekim Soğuk Savaş döneminin açıklanmasına yönelik birçok kuram yetersiz veya “savunmasız yakalanmakla” itham edilmektedir. Sosyal inşacılık esas olarak iki temel yaklaşım üzerinden hareket etmektedir. Kendisini “idealist” bir yaklaşım olarak tanımlayan ilk yaklaşımda, insan topluluklarının ve bu topluluklara yönelik yapıların ortaya çıkmasının sadece maddi unsurlara (çevre, teknoloji, biyolojik) dayalı olmadığı, insanlar arasında paylaşılan ortak düşüncelerinde pay sahibi olduğu savunulmaktadır. Materyalizme karşı sosyalleşmeyi ön plana çıkarmaktadır. “Bütüncü” ya da “yapısalcı” olarak tanımlanan ikinci yaklaşımda ise aktörlerin (devletlerin) kimlik ve çıkarlarının belirlenmesinin “bireyci” olmaktan çok ortak düşüncelere dayandığına yönelik inanış yer almaktadır. Aktörleri harekete geçiren unsurların tek başına kendi doğalarının olmadığı, içerisinde olduğu yapıdaki ortak düşüncelerin de rol oynadığı belirtilmektedir. Sosyal inşacı yaklaşım farklı dönemlerde, Kant, Hegel ve Grotius, Karl Deutsch, Hedley Bull, Ernst Haas, Robert Jervis, Ned Lebow, Friedrich Kratochwill, John Ruggie, Richard Ashley, Rob Walker, Spike Peterson ve Ann Tickner gibi düşünürlerin çalışmalarında kendisine yer bulmaktadır.³⁴⁹

³⁴⁸ Büyüktanır, a. g. m. s.3.

³⁴⁹ Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Çevirenler: Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner, 2.Basım, İstanbul, Küre Yayınları, Mart 2016, ss.15-18.

Sosyal inşacı literatürde kendine yer bulan düşünürlerden biri de Thomas Risse'dir. Yukarıda yapılan açıklamaları desteleyecek yaklaşım Thomas Risse'nin sosyal inşacılığın çıkış noktasına yönelik yapmış olduğu açıklamada görülebilmektedir. Risse, inşacılığın, bireyin kendi içinde yaşadığı ve kolektif değerlerin paylaşıldığı –ki burada kültüre atıfta bulunmakta- sistemden bağımsız olmadığını savunan sosyal bir ontolojiye dayandığını ifade etmektedir. Bireylerin farklı sosyal yapılar içerisinde yaşayan sosyal varlıklar olduğu, bu sosyal yapılar içerisinde kendisinin ne olduğunu kim olduğunu tanımladığını, bireyin günlük hayat pratiği içerisinde ilişkiler yolu ile değer ve kültürü tekrar şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Bu tanım ile birlikte bireyci ve yapısalcı yaklaşım arasındaki tartışmaya da atıfta bulunmaktadır.³⁵⁰

Alexander Wendt uluslararası ilişkileri sosyal inşacı yaklaşımda açıklamaya çalışan diğer önemli düşünürlerden biridir. Wendt, uluslararası ilişkilerde gücü ön plana çıkaran realist görüşe tam olarak karşı çıkmamakla birlikte realist teorilere “ortak düşünceler” kavramının da konulması gerektiğini ifade etmektedir. Wendt, uluslararası ilişkilerde bugünün baskın anlayışının güç ve çıkar kavramları etrafında şekillendiğini ifade eden realist yaklaşım ile bu yaklaşımın devamı niteliğindeki neorealist yaklaşım ile bazı noktalarda farklılıklar içerse de birçok ortak noktaya sahip olduğu neoliberal yaklaşım tarafından şekillendiğini savunmaktadır. Her iki yaklaşımda uluslararası ilişkileri maddi faktörler çerçevesinde şekillendirdiğini iddia etmektedir. Bu maddi faktörler güç, çıkar ve uluslararası kurumlar olarak vurgulanmaktadır. Üç unsur içerisindeki güç kavramı askeri kapasite, çıkar kavramı ise devletlerin güvenliği ya da ekonomik bağlamda zenginliği, servet gibi kavramlarla nitelendirilmektedir. Üç yapı yukarıda da bahsedilen uluslararası ilişkilerin “materyalist” yapısını oluşturmaktadır. Wendt ise “ortak düşünceler” kavramını ortaya atarak üç boyuta ek, dördüncü bir boyuttan bahsetmektedir. Neoliberal ve neorealist yaklaşımlarda çok fazla dikkate alınmayan kimlik, söylem, kültür gibi içeriklere sahip olan “ortak düşünceler” kavramı, uluslararası ilişkileri açıklayan teorilerin arasında

³⁵⁰Thomas Risse, “Social Constructivism and European Integration” <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/42828971/Social-Constructivism.pdf?1455873321> (Çevrimiçi)
Erişim Tarihi: 23.09.2020. ss.144-160.

kendisine yer bulmaktadır. Wendt'e göre güç, çıkar ve kurumlar düşünceler tarafından etkilenebilmektedir. Öyle ki Wendt, dış politika da karar alma süreçlerinin inanç, düşünce ve algılar tarafından şekillendiğine yönelik yapılan çalışmalara da atıfta bulunarak tarihsel bir arka planı ortaya koymaktadır. Bu noktada sosyal inşacı yaklaşım-realizm arasındaki ilişkiye yönelik bir tespitin öne çıkarılması gerekmektedir. Sosyal inşacı yaklaşım güç ve çıkarı öne alan realist yaklaşımı tamamıyla reddetmemekte, düşüncelere de bu teori içerisinde yer vermektedir. Uluslararası ilişkilerin sadece güç ve çıkar kavramlarından oluştuğunu savunan realist teorinin “materyalist” yönünden ziyade, düşünce ve kültürel unsurları içeren, aynı zamanda güç ve çıkar kavramlarını reddetmeyen realist teorinin “idealist” yönüne yapılan vurgu, sosyal inşacılığın temel çıkış noktalarını oluşturduğu savunabilmektedir. Uluslararası ilişkilerde aktör olan devletler bu teorilerin merkezinde yer almaktadır.³⁵¹

Sosyal inşacılık, kültür kavramını uluslararası siyaset içerisindeki yerine özellikle vurgu yaparken idealizmin yanı sıra yapısalcılık ile de ilgilenmektedir. Yapısalcı teoriden yola çıkarak sosyal inşacılar bir yapının sadece maddi unsurlar tarafından açıklanamayacağını ifade etmektedir. Yapı-fail etkileşimi, sosyal inşacı yaklaşımın kültürün uluslararası ilişkiler içerisindeki yerini açıklamasında öne çıkmaktadır. Sosyal inşacı yapı, mikro yapı (uluslararası sistemin parçacıklarını oluşturan aktör ve fail olarak tanımlanan devletlerin karşılıklı ilişkileri) ve makro yapı (uluslararası sistemin kendi yapısı) analizi ile kimlik ve çıkarların oluşumunda her iki yapının nedensel ve kurucu etkileri ile ilgilenmektedir. Her iki yapıda düşünceler, ortak ve kolektif bilgiler, normlar, eylemler, yapı-fail bağlamında sosyal inşacılığın kültürü uluslararası ilişkilere eklemlemesini sağlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim uluslararası ilişkilerin realist yaklaşımını temel alan maddi gücün ve çıkarların düşünceler tarafından oluşturulmasına dair düşünce, kültürün uluslararası ilişkilere girmesinin kapısını açabilmektedir. Sosyal inşacı yaklaşım, bu yapılar içerisinde oluşturulan ortak ve kolektif bilgiler sayesinde, uluslararası sistemde ülkelerin birbirlerini tanıdıklarını, kimlik ve çıkarlarını bu sayede şekillendirdiğini iddia etmektedir. Kültürün, aktörlerin ve uluslararası sistemin işleyişinin önemli bir parçası ve aktörleri harekete geçirmesinde etkili bir unsur olduğu dile getirilmektedir.

³⁵¹ Wendt, a. g. e. ss.123-136.

Kültür, maddi yapıya karşı düşünsel yapı içerisinde kendisine yer bulmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşım, yapısalcılık ile birlikte kültürü yapının içerisine sokmakta, fail ile yapı arasındaki ilişkinin kültürel boyutuna da değinmektedirler. Faillerin toplumun bir ürünü olduğu, yapının da yine bir süreç içerisinde gelişim göstererek kültüre bağlı olarak fail ile diyalektik bir ilişki içerisine girdiği vurgulanmaktadır. Kültürün uluslararası ilişkilerdeki yeri nadiren reddedilmekle birlikte, ilişkilerin anlaşılmasında devlet adamlarından bilim adamlarına kadar uzanan bir yelpazede dikkate değer bir husus olarak karşımıza çıkmakta, bu nedenle antropologların da uluslararası ilişkilerde diğer disiplinlerin temsilcileri gibi kendilerine yer bulabilecekleri öngörülmektedir.³⁵²

Wendt, devletlerin kimlik ve çıkarları arasındaki ilişkiye değinerek devletlerin çıkarlarının sosyal inşa sürecine dayandığını ifade etmektedir. Wildasky'ye³⁵³ atıfta bulunarak aktör olarak devletlerin kendilerini tanımlamadan (kimliğini oluşturmada) çıkarlarını oluşturamayacağına doğal olarak çıkarlar ve kimlikler arasında koparılamaz bir bağın olduğuna değinmektedir. Wendt, devletlerin ulus çıkarlarına “bir topluluğun saygı ya da statü anlamında kendisini iyi hissetmesi” olarak tanımlanan “kolektif özsaygı” kavramını eklemektedir. Devletlerin, sistem içerisinde kendi kimliklerini korumaya yönelik atacağı her adım-ki kültürel unsurlara sahip olacak- çıkarların belirlenip, şekillenmesine neden olmaktadır fakat devletler çıkarlarını belirleyip şekillendirirken bağımsız olmamakta, çıkarlar uluslararası sistem tarafından inşa edilmektedir. Bu durum temel olarak karşılıklı bir bağımlılık ve ilişkinin de var olduğunu ortaya koyabilmektedir.³⁵⁴

“Kısaca özetlemek gerekirse, inşacı yaklaşımda, sosyal dünya, insan bilincinin dünyasıdır. Bu dünyada düşünce, inanış ve fikirler, kavram, dil ile söylemler, semboller ve insanlar, devletler ile milletler arasındaki algılayışlar yer almaktadır. Sosyal dünyada fiziksel varlıklar da mevcuttur. Fakat bunların hangisinin daha önemli olduğuna karar veren yine insanlardır. Örneğin, uluslararası savunma ve güvenlik sisteminde topraklar, insanlar, silahlar ve diğer fiziksel varlıklar mevcuttur. Ancak bu varlıkların tasarlanması, organize edilmesi ve kullanılması fikir ile düşüncelere göre şekillenir. Yani fiziksel yapılar, anlam veren, planlayan ve rehberlik eden entelektüel yapıların gerisinde kalmaktadır. Uluslararası güvenlikte de düşünce, fiziksel

³⁵² A. e. ss.179-240.

³⁵³ Aaron Wildavsky, “Why self-interest means less outside of a social context”, **Journal of Theoretical Politics**, 6, 1994, ss.131-159.

³⁵⁴ Wendt, a. g. e. ss.285-295.

varlıklardan daha önemlidir. Çünkü bu varlıklar, entelektüel bileşen olmazsa bir anlam ifade etmeyecektir.”³⁵⁵

3.1.2.Sosyal İnşacı Yaklaşım ve AB Bütünleşmesi

AB'nin kuruluş temellerinin atıldığı 1950'li yıllardan günümüze kadar işlevselcilik, federalizm, yeni-işlevselcilik, hükümetlerarasıcılık başta olmak üzere birçok kuram, AB'nin bütünleşme, derinleşme ve genişleme süreçlerini açıklamaya çalışmaktadır. AET'ten başlayıp AB'ye kadar gelen tarihsel süreç içerisinde bütünleşme süreçlerinde kimlik, norm, değer ve kültür gibi konulara değinilmemekte, bütünleşmenin ekonomik ve siyasal yönü ağır basmaktadır. Genişleme süreci doğrultusunda yeni katılan üyelerle birlikte AB, ekonomik ve politik değişimin yanı sıra kültürel anlamda da bir değişim içerisine girmekte, aktör olarak devletlerin davranışları değişime uğramaktadır. AB genişleme sürecinde ekonomik ve siyasi konjonktürüne bağlı olarak yaşanan değişimler birçok kuramın geçerliliğinin ya da yetersizliliğini tartışmaya açmaktadır. Bu hali ile bütünleşmenin kültürel boyutu 1990'lı yıllardan günümüze kadar artan bir şekilde seslendirilmektedir.³⁵⁶

“Sosyal inşacı perspektif Avrupa'nın geleceği tartışmaları açısından da önemlidir. Avrupa kimliği, kimliğin tartışmalı özelliği, Avrupa kimliği ile diğer kimliklerin ilişkisi, özellikle elit düzeyde Avrupa (değerleri, sınırları ve geleceği üzerine) farklı anlam ve vizyonlar ve Avrupa kimliğinin değişen niteliği gibi konular inşacı perspektifler için verimli bir araştırma gündemi oluşturmaktadır.”³⁵⁷

AB, kuruluşunun ilk dönemlerinde ekonomik ve siyasal bütünleşmeyi öncelikler arasına almış, bütünleşmenin kültürel boyutuna yönelik yaklaşımlar ancak kendisini 1970'li yıllardan sonraki süreçten itibaren kendini hissettirmeye başlamaktadır. Entegrasyonun sadece siyasi ve ekonomik anlamda yeterli olmadığı, kültürel anlamda bir bütünleşmenin gerekliliği de vurgulanan başka bir konu

³⁵⁵ Büyüktanır, a. g. m. ss.5-6.

³⁵⁶ A. e. s.2

³⁵⁷ Sevilay Kahraman, “Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası”, **Avrupa Birliği; Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay-İlke Göçmen, 2.Baskı, Seçkin/Sosyal Bilimler, Ankara2014, s. 107.

olmaktadır. AB içerisinde politik ve ekonomik anlamda bütünleşmenin istenilen bir düzeyde gerçekleşmesi, uzun ömürlü olması, Birlik bünyesinde yaşanan gelişmelerin ve yeniliklerin toplumsal alt yapı tarafından kabulü ile mümkün kılınmaktadır. İşte bu noktada kültürel bütünleşme Birlik'deki yapılanmaya yönelik üye devletlerin toplumları arasında bir uzlaşının, ortak hareket etmenin zeminini oluşturması açısından önemli bir role sahip olmaktadır.³⁵⁸

Bu bağlamdan bütünleşme kuramları içerisinde yer alan “Normatif Bütünleşme veya Entegrasyon” kavramı AB'nin kültürel bütünleşme boyutunu açıklaması açısından dikkate değerdir. Günay,³⁵⁹ normatif bütünleşmeyi, kişilerin tutum ve davranışlarının, toplumu oluşturan değer ve normlar ile uyumu olarak tanımlamakta ve Parsons'a atıfta bulunarak, güçlü bir normatif bütünleşmenin, toplumsal istikrar ve sürekliliği sağladığını ifade etmektedir.

Sosyal inşacı kuramın AB bütünleşmesine yönelik açıklamalarının çıkış noktasının Orta ve Doğu Avrupa devletlerine yönelik genişlemenin olduğu savunulmakta, kültür, ortak tarih, insan hakları, hukuk üstünlüğü, Avrupa kimliği gibi kavramlar genişleme süreci içerisinde değerlendirmenin kıstasları olarak belirtilmektedir.³⁶⁰

Sosyal inşacı yaklaşım, AB bütünleşme ve genişlemesinin, üye devletler ile diğer devletler arasında oluşturulacak kültürel ve düşünsel ortaklıklara bağlı olduğunu savunmaktadır. Aktör olarak ifade edilen devletler arasında oluşturulan ortak norm ve değerler, farklı kültürel ve düşünsel boyuttaki devletleri Avrupalılık şemsiyesi altında toplamakta ve genişleme sağlanabilmektedir. Örneğin, AB, Soğuk Savaş sonrasında Orta ve Doğu Avrupa devletlerini “doğu” kimliklerini terk ederek “Avrupa'ya dönüş” sloganı ile motive etmeye çalışmaktadır.³⁶¹

³⁵⁸ M. Yavuz Alptekin, “Avrupa Birliği'nde Kültürel Entegrasyon ve Türkiye'nin Durumu”, http://musayavuzalptekin.com/wpcontent/uploads/2018/03/ab_kulturel_entegrasyonu_ve_turkiyenin_durumu.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 07.03.2020. s.1-2.

³⁵⁹ Ünver Günay, “Toplumsal Bütünleşme ve Din”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, Editörler: Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu, Ankara, 2012, http://isamveri.org/pdfdrq/D124766/2012/2012_GUNAYU2.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 07.03.2020. s.456.

³⁶⁰ Süleyman Sezgin Mercan, Siyasal Bütünleşme Kurumları Işığında AB Genişlemesi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:10, No:1, 2011, s.77.

³⁶¹ Aktuğ, a. g. m. s.159.

Risse, sosyal inşacı yaklaşımın diğer AB bütünleşme kurumları ile rekabet edebilecek ya da AB bütünleşmesini açıklayabilecek temel bir kuram olmadığını ifade etmekte, fakat sosyal inşacı yaklaşımın üzerinde durmakta olduğu kolektif kimlik kavramı üzerinden bütünleşmenin açıklanabilmesine katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Risse' sosyal inşacı yaklaşımının, Avrupalılaştırmanın daha derin anlaşılması, Avrupa hukukunun, kurallarının ve politikalarının temel etkileri bağlamında bütünleşmenin, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını nasıl şekillendirdiği, iletişimsel pratikler yolu ile Avrupa'nın ve Avrupa Birliği'nin nasıl oluştuğunu, aktörlerin bütünleşmenin sağlanması için nasıl bir araya gelmeye çalıştıklarını ve bir Avrupa kamusal alanını nasıl meydana getirilebileceği gibi konuları yakından incelememizi sağlayacağını ifade etmektedir.³⁶²

3.2.AB Kültür Politikasına Genel Bir Bakış

AB'nin kuruluşu her ne kadar 20.yy. ortalarına denk gelmiş olsa da Avrupa'nın birleşmesine yönelik ortaya atılan fikirlerin tarihi geçmişi, başta Erasmus, Victor Hugo, Immanuel Kant, Napolyon gibi önemli siyasi ve düşünce insanlarıncı birçok kez dile getirilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın tekrar gücüne kavuşması, yaşanan yıkımın ortadan kaldırılması ve olası savaşların önüne geçilmesi maksadı ile Avusturyalı Kont Kalergi aynı zamanda Pan-Avrupa hareketinin de temsilcisi olarak, başta ABD, İsviçre örneklerinden yola çıkarak Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulmasını önermiştir. 1929 yılında yapılan Milletler Cemiyeti toplantısı sürecinde Almanya ve Fransız dışişleri bakanları tarafından "Avrupa Birliği" kurulmasına yönelik fikir ortaya atılmıştır. Her ne kadar birleşik bir Avrupa'ya yönelik adımlar atılmış olsa da kıta, II. Dünya Savaşı ile tekrar büyük bir yıkımın içerisine girmiştir. Savaş sonrası tekrar kıtada büyük tahribat yaşanmış, siyasi anlamda iki kutuplu bir yapıya dönen dünyada Avrupa tekrar kendini ABD desteği ile yapılandırmaya başlamıştır. NATO'nun kurulması akabinde Avrupa Konseyi Avrupalı devletlerin bir birlik oluşturmasını hızlandırmıştır.³⁶³

³⁶² Risse, a. g. m. ss.151-158.

³⁶³T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği**, Ağustos 1998, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Butcesi_Fonlari_ve_Turkiyenin_Tam_Uyeliği.pdf (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 08.11.2021, ss.1-2.

Schuman Planı ile daha da somutlaşan Birlik oluşturma çabaları 1951 yılında Belçika, Lüksemburg, Federal Almanya, Hollanda, Fransa ve İtalya'nın Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurmasıyla hız kazanmıştır. Topluluk daha sonra 1957 yılında Roma Antlaşması'nı imzalayarak mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını temel alan ekonomik bir bütünleşmeyi içeren Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET), 1958 yılında ise Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (EURATOM) kurmuştur. 1965 yılında imzalanan Füzyon Antlaşması ile AKÇT, AET ve EURATOM tek bir çatı altında birleştirilmiş ve Avrupa Toplulukları olarak adlandırılmıştır. 1968 yılında Gümrük Birliği'ne geçilmesinin ardından Birliğe, 1973 yılında Birleşik Krallık, Danimarka, İrlanda, 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında ise Portekiz ve İspanya üye olmuştur. 1987 yılında Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Topluluklarını Kuran Antlaşma'da revizyona gidilmiştir. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması) ile tek para birimine geçilmesi, Avrupa vatandaşlığı, güvenlik, ortak bir dış politikanın oluşturulması, adalet, içişleri konularında da iş birliğine gidilmesine karar verilmiştir. Avrupa Birliği, antlaşma ile üç sütunlu bir yapılanmaya gitmiştir. 1995 yılında Finlandiya, Avusturya, İsveç, 2004 yılında Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Litvanya, Letonya, Slovenya, Macaristan, Slovakya, Polonya, Estonya ve Malta, 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya Birliğe dâhil olmuştur. Birlik içerisinde yaşanan sıkıntıların çözülmesi, Birliğin daha demokratik ve etkili bir işleyişe sahip olması amacı ile Lizbon Antlaşması imzalanmış ve 2009 yılında yürürlüğe girmiştir. Lizbon Antlaşması ile Avrupa Topluluğu'nu Kuran Antlaşma'nın yerini isim değişikliği ile Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma aldı. 2013 yılında Hırvatistan'ın üye olması ile üye sayısı 28'e ulaşan Birlik'ten Birleşik Krallık 2020 yılında resmi olarak ayrılmıştır.³⁶⁴

Avrupa kıtasında AB ve Avrupa Konseyi gibi yapılanmaların öncesinde de kültürel birliğin önemine atıfta bulunulmuştur. Birleşik bir Avrupa'nın ekonomik ve

³⁶⁴T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, "Avrupa Birliği'nin Tarihçesi", https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.11.2021.

sosyal birlikteliğinin yanı sıra kültürel bağlamda da bir birliğe kavuşması gerektiği Napolyon tarafından ifade edilmiştir.³⁶⁵

Desiderius Erasmus, kıtada barışın sağlanmasının yolunun kültürel iş birliğinden geçtiğini ifade eden bir başka düşünür olmuştur. Devam eden tarihi süreçte Erasmus'un düşüncelerini somutlaştırır nitelikte 20.y.y. başlarında Milletler Cemiyeti başta olmak üzere devletlerinde bireysel öncülüğü ile kültürel diplomasi ve iş birliği öne çıkmaya başlamıştır. Kıtada 20.yy. ikinci yarısından itibaren kültür konusunda özellikle Denis de Rougement çabaları ile somut ilerlemeler kaydedilmiştir.³⁶⁶

Genel anlamda siyasi ve ekonomik politikaları ile daha çok gündemde olan Birlik, kıtada ve küresel anlamda yaşanan gelişmelere paralel olarak Avrupa Birliği'nin kültür politikasını zaman içerisinde oluşturmaya başlamıştır. Nitekim kültür politikasının bütün devletlerde olduğu gibi devlet-üstü bir yapı olan AB içinde önemli bir konuyu teşkil ettiği yadsınamaz.

AB'nin günümüzdeki kültür politikasının mevcut duruma gelmesi tarihsel bir süreci kapsamaktadır. Kültür konusu, içeriği itibari ile tartışmalı ve temkinli yaklaşılacak bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. 1948 yılında Lahey'de yapılan Birleşik Avrupa'nın kurulmasına ilişkin toplantıda, oluşacak yapının kültür konusunda tam yetkili kılınması gerektiğine dair düşünceler ortaya atılmıştır.³⁶⁷ Fakat günümüz AB işleyişinde devletlerin kültür politikası konusunda egemenlik haklarından hala vazgeçmemesi ve münhasır yetki alanında olmasının bir arka planı bulunmaktadır. Mark Mazower'ın kitabında yer verdiği ve Wisse'in Yahudi bir yazardan aktardığı "Bir ulusun bağımsız varlığını sağlayan korunmuş sınırlarından çok, özgün kültürüdür."³⁶⁸ ifadesi, uluslar açısından kültürün ne denli kırmızı çizgi olduğunu göstermektedir. AB'ye üye devletlerin ulus-devlet yapılanması, kültür ve kimlik konularına mesafeli yaklaşımı, üye devlet vatandaşlarının kendilerini öncelikle ulusal kimlikleri ile tanımlamaları, ortak bir dil ve tarih oluşturulmamış olması bugün kültür

³⁶⁵T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği**, s.1.

³⁶⁶ Üstel, **a. g. e.** ss.285-288.

³⁶⁷ Jean-Louis Burban, **Le Conseil de l'Europe**, PUF, Paris, 1993, s.104. Aktaran, Üstel, **a. g. e.** s.286.

³⁶⁸L.L.Wiss, **I.L. Peretzand the Making of Modern Jewish Culture**, Seattle, 1991, s.96. Aktaran: Mark Mazower, **Karanlık Kıta, Avrupa'nın 20. Yüzyılı**, Çev. Mehmet Morali, 2.Basım, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s.50.

konusunda ortaya konulacak politikaların geleceğini belirlemeye devam etmektedir.³⁶⁹ AB'nin ortak bir kültür politikasının oluşturulamamasının nedenleri olarak sadece devletlerin sahip olduğu hassasiyetler görülmemekte, üye devletler başta olmak üzere Avrupalı devletlerin kültür ve sanat politikalarının farklı modeller üzerinde şekillendirilmesi gibi teknik bir engel ile de ilişkilendirilmektedir.³⁷⁰

AB'nin kültür politikasının tarihsel süreçte geçmişte şimdiki kadar dikkate alınan bir politika alanı olmadığı görülebilmektedir. AB kültür politikasına ilişkin alanyazınına bakıldığında, AB'nin mimarı olarak kabul edilen Jean Monnet'in Birliğin geçmişte ekonomiden değil de kültürel alandan kurulması gerektiğine dair söylemiş olduğu ya da söylediği iddia edilen cümleye rastlanılmaktadır. Bahsi geçen bu mite rağmen, dönemin Avrupalı devletlerin kültür ve sanat politikalarının farklı modeller üzerinde şekillendirilmesi.³⁷¹

Korumacı ve tavize yer vermeyen düşüncelere rağmen kültür politikasının gelişiminde olumlu bir ilerleme yaşandığı savunulabilir. AB kültür politikasının Avrupalı devletlerin kuruluş fikirlerinin temelini oluşturan ulus devlet anlayışı ve geçmişin daha çok olumsuz mirasına rağmen, ortak bir kültür fikrine dair farkındalığın olduğu Fransız tarihçiler tarafından 1992 yılında şu ifadelerle savunulmaktadır:

“Yüzyılların geçmesiyle, Avrupa kendi halkının, dil ve adetlerindeki farklılıklarının ötesinde, ortak bir kültürü paylaştığını fark etmiştir. Avrupa, bir Avrupalı kimliğinin var olduğunun bilincine varmaktadır.”³⁷²

Devletlerin ekonomik, siyasi ve kültürel olmak üzere üç temel unsur üzerine yapılandırıldığı belirtilmiş, bu bağlamda devletler üstü bir kuruluş olarak AB'nin de bahsi geçen üç temel unsur üzerine bütünleşmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁷³ Açıklama

³⁶⁹ Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji; Temeller, Kavramlar, Kuramlar**, s.243.

³⁷⁰ Üstel, **a. g. e.** s.292.

³⁷¹ Cris Shore, ““In uno plures” (?) EU Cultural Policy and the Governance of Europe; Cultural Policy and European Integration in Anthropological Perspective”, **Cultural Analysis**, The University of California, 5, 2006, ss.7-9.

³⁷² S. Berstein ve P. Milza, **Historie de l'Europe**, cilt 3, Paris, 1992, “Sonuç”. Aktaran, Mark Mazower, **a. g. e.** s.464.

³⁷³ Özkan Açıkgöz, “Avrupa Birliği'nde Kültürel Entegrasyon ve Türkiye'nin Durumu” **TASAM Stratejik Öngörü**,

da belirtilen bütünleşme vurgusu, kültür politikasının bir başka önemli işlevini de kuşkusuz gözler önüne sermektedir. Bu açıdan Avrupa Birliği'nin kültür politikasının hem içeriği hem de uygulama alanı olan yaklaşık yarım milyar insan göz önüne alındığında ayrı bir önem ve hassasiyet içerdiği ortadadır.

AB'nin yirminci yüzyılın sonundan günümüze kadar geçen süreç içerisinde küresel anlamda başta ekonomik olmak üzere politik dengeleri gözeterek kendisini yeniden tanımlama ihtiyacı hissetmektedir. Kuşkusuz bu tanımlamada kendisine ait kimlik oluşturma ve tanıma amacını gütmektedir. Bahsedilen kimlik oluşturma Avrupa'nın kültürel yönünü ve hayati rolünün ortaya koymaktadır. Yani Avrupa'nın kendini tanıtmayı esasında kültür politikaları ile mümkün kılınmaktadır. Gerek Birlik içerisinde gerekse küresel anlamda farklı kültürleri tanıma, tanınma ilişkileri, kendi içerisinde kültürel çeşitliliği kültür politikalarının merkezine oturtmaktadır. Özellikle Birlik içerisinde ulusal- yerel- azınlık-göçmen kültürlerin varlığı, bu kültürlerin tanınması ve bütünleşmesi gibi konular çeşitliliğin Birlik bünyesindeki hayati ve bir o kadar zor bir konuyu ortaya koymaktadır.³⁷⁴

AB'nin, kültüre yönelik net bir tanımı, ulusal, bölgesel ve bireysel hassasiyetleri dikkate alarak yapmadığını ifade edilmiştir. Birliğin kurucu anlaşmalarında ve önemli belgelerinde kültüre önemli roller atfedilmiştir. AB'ye üye devletler kendi kültür politikasını yürütmekle münhasır yetkiye sahip olmuş, üye ülkeler arasında koordinasyonun sağlanması AB Komisyonu'nun görevi olarak belirlenmiştir. Komisyon bu bağlamda üye ülkeler arasında, kültürel ve yaratıcı sektörlerin desteklenmesi, kültürel yönetim yaklaşımları ve dijital teknolojilerin etkileri gibi alanlarda ortak çalışmaların yapılmasını hedeflemiştir.³⁷⁵ AB Komisyonu, AB Eğitim, Gençlik, Kültür ve Spor Konseyi ve Kültür İşleri Komisyonu vasıtasıyla

http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/avrupa_birliginde_kulturel_entegrasyon_ve_turkiyenin_durumu_82d265fc-08bc-4d7e-b5f5-bed2e6da3cb3.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30/05/2019. s.54.

³⁷⁴ Sedat Özel, "Avrupa Birliği'nde Görsel İşitsel Politikaların Kültürel Temellerine Bir Bakış", **Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi**, cilt.1, 2009, s.157.

³⁷⁵ European Commission, "EU competences in the field of culture," <https://ec.europa.eu/culture/policies/eu-competences-field-culture> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

AB Konseyi'yle ve AB Parlamentosu bünyesindeki Kültür ve Eğitim Komitesi ile ortak çalışma yürütmekte ve sorumlu olmaktadır.³⁷⁶

Avrupa Birliği kültür politikası, eğitim, bölgesel politika, dış politika ve sosyal politika gibi diğer politika alanları ile ilişkilidir. Birlik, üye devletler ve uluslararası organizasyonlar ile birlikte kültür politikasını yürütmekte iş birliğine gitmekte, medya ve dijital araçlar, politikanın yürütülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Avrupa Birliği kültür politikasının sosyal ve politik yönü olduğu kadar ekonomi boyutu da kendini göstermektedir. AB'nin esas itibari ile ekonomik çıkarlar mı ya da kültürlerin muhafaza edilmesi eksenli bir yaklaşım mı olduğuna yönelik tartışmanın bir örneğini de Tomlinson vermektedir. Tomlinson³⁷⁷ 90'lı yıllarda yapılan ve 1996 yılına kadar çözülmemiş olarak ifade ettiği GATT görüşmelerinde Fransa'nın Amerikan sinema ve televizyon yapımlarının yayılmacılığına yönelik koymak istemiş olduğu sınırlandırma nedeniyle yaşanan tartışmaları, Avrupa'nın medya endüstrisi bağlamında ekonomik çıkarlarını ön plana çıkardığını fakat durumu Avrupa'nın ulusal kültürlerinin korunması olarak yansıtıldığını ifade etmiştir.

Avrupa Komisyonun kültür konusundaki amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Kültürel ve yaratıcı sektörlerin destekleyerek küreselleşme ve dijital çağın fırsatlarından yararlanmak,
- Kültür ve medya endüstrisinin desteklenerek AB içinde sürdürülebilir büyüme, istihdam ve sosyal uyuma katkı sağlamak,
- Avrupa'nın kültür ve medya sektörlerine yeni uluslararası fırsatlar yaratmak, yeni pazarlara ve izleyicilere ulaşmasını sağlamak.³⁷⁸

AB kültür politikasının amaçlarına yönelik farklı bir yaklaşımı da Cris Shore ortaya koymaktadır. AB kültür politikasının süreç içerisinde değişiklik gösterdiğini ifade etmiştir. AB kültür politikasının tek başına sadece kültürel alanda bir gelişim ve

³⁷⁶European Commission, "Cultural policy cooperation at the EU level", <https://ec.europa.eu/culture/policies/cultural-policy-cooperation-eu-level> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

³⁷⁷ Tomlinson, **a. g. m.** s.252.

³⁷⁸European Commission, https://ec.europa.eu/info/topics/culture-and-media_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 14.06.2019.

ilerlemeyi sağlanmasının yanı sıra dolaylı olarak başka hedefleri de içerdığını ifade etmektedir. AB kültür politikası ile sadece kültürel anlamda değil ekonomik ve siyasi alanlarda kendi meşruiyetini ve politika yürütme güç ve alanını genişletmeyi de hedeflediği ifade edilmektedir. Genel anlamda kültür AB bütünleşmesinin ekonomik ve siyasi boyutları gibi bir başka boyut olarak kendini göstermektedir.³⁷⁹

Üstel, AB'nin yürüteceği kültür politikasının geleceğine yönelik şu ifadelere yer vermiştir;

“Bugün Avrupa Birliği, ardı adına gelen krizler ve çözümlenemeyen meseleler nedeniyle ateş altındadır. Avro Bölgesi krizi, demokrasi açığı, ekonomik ve mali sorunları yönetmedeki başarısızlığı, Avrupa karşıtı popülist hareketlerin yükselmesi, göçmen ve mülteci meselesi, Brexit’le gelen çözülme kaygısı ve özgüven bunalımı, Birlik’in kırılganlığını arttırmış ve sürdürülebilir bir siyasal proje olmaktan çıktığı yönündeki kuşkuları yaygınlaştırmıştır. Bu gelişmeler dikkate alındığında Birlik’in ilerleyen dönemde tutarlı ve bütünlüklü bir kültür politikası inşa edip edemeyeceği bir soru işaretidir ve diğer meselelerin çözümüyle yakından ilgilidir.”³⁸⁰

3.2.1. Ekonomik bir güç olarak Kültür ve AB

Devletlerin ekonomik olarak gelişmesi, siyasi, sosyal, sağlık birçok alanda istenilen bir seviyede refah düzeyine ulaşması ile ilişkilendirilmiştir. Doğal olarak devletlerin ekonomik olarak istenilen seviyede olması, siyasi, sosyal, hukuki yapıların yanı sıra kültür ile de bağlantılı olmaktadır. Kültür-ekonomi arasındaki ilişki kendisini somut bir biçimde göstermiş olmasına rağmen, aralarındaki ilişkiye yönelik çalışmalar “sınırlı” olarak görülmektedir. Kültür, ekonomik gelişme, girişimcilik başta olmak üzere ekonomik kalkınma ile ilişkin birçok kavram ve kurumları betimleyen anahtar bir kavram olarak görülmüştür. Tarihsel arka planda da Adam Smith ve Weber kültür ile ekonomi arasındaki ilişkiyi somut bir şekilde ortaya koymuştur. Adam Smith, norm ve değerler üzerinden kültür ve ekonomi arasındaki ilişkiyi açıklarken, Weber Protestan dinine atıfta bulunarak ekonomik kalkınma ile kültürel gelişme arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermiştir.³⁸¹

³⁷⁹ Shore, a. g. m. ss.9-10.

³⁸⁰ Üstel, a. g. e. s.331.

³⁸¹ Filiz Kutluay Tutar, Gökhan Öztürk, “Ülkelerin Ekonomik Olarak Gelişmesinde ve Büyümesinde Kültürün Etkisi”, **International Social Science Studies Journal**, Vol:5, Issue: 39, 2019, ss.3796-3801.

Kültür ve ekonomi arasındaki ilişkiye yönelik yapılan değerlendirmeler 90'lı yılların sonu ile 2000'li yıllarda da devam etmiştir. İktisatçılar, ekonomik araştırmaların temelini oluşturan formel kurumların yanı sıra kültürün de temel olarak alan sahibi olduğu enformel kurumları da iktisadi süreçleri değerlendirirken dikkate almışlardır. Kültür-birey ilişkisinin ekonomik süreci etkileyen ikili bir olgu olduğu savunulmuştur.³⁸²

Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok devletin bütçesinin önemli sayılabilecek kısımları kültür ile ilişkilendirilmiştir. Bunun yanı sıra, kültürel mirasının korunması başta olmak üzere kültürel birçok unsurun devamlılığı ve sürdürülebilirliği yine ekonomiye bağlı olmaktadır.³⁸³ 2002 yılında yapılan Johannesburg Zirvesi'nde kültürün sürdürülebilir kalkınmadaki rolüne vurgu yapılarak, bireydeki herhangi bir gelişim ve dönüşümün kültürden bağımsız olamayacağı ifade edilmiştir.³⁸⁴

3.2.1.1.AB Kültür Politikasının Ekonomik Boyutu

AB için kültür konusu sadece siyasi bir içerik değil ekonomik bağlamda da bir gücünün temsilcisi olarak görülmektedir. Nitekim kültür politikaları özelde de kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımların temelinde ekonomik kapasitenin yer aldığı yadsınamaz bir gerçektir.

AB istatistiklerine bakıldığında 2020 yılında AB genelinde kültürel alandaki istihdam oranı toplam istihdamın %3,6'sına denk gelmektedir. Aynı yıl istatistiklerine göre kadınların kültürel alandaki istihdamı %48,1 olarak ifade edilmiş ve erkeklere nazaran daha düşük olduğunun altı çizilmiştir. Kültürel alanda kadın istihdamı Baltık ülkelerinde %60 ve üstüne denk gelmektedir.

2019 yılında 2014 yılına benzer bir şekilde büyüyen bir ticaret fazlalığı AB için söz konusu olmuştur. Her ne kadar ticaret fazlalığı büyüyen bir seyir seyretmiş olsa da 2014 yılında 4,1. milyar Euro olan ticari değer 2019 yılında 3,7 milyar Euro

³⁸² Fatih Cemil Özbuğday, **Kültür ve Ekonomik Başarı**, Munich Personal RePEc Archive, https://mpra.ub.unimuenchen.de/96734/1/MPRA_paper_96734.pdf August 2019, (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.09.2020. s.8.

³⁸³ Nebi Özdemir, "Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri İle Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi", **Milli Folklor**, Yıl. 21, Sayı.84, 2009, s. 73.

³⁸⁴ UNESCO, **World Report** s.193.

seviyelerine düşmüştür. Kültürel mal ithalat oranı ihracata oranla daha fazla artmıştır. 2019 yılı bilgilerine göre AB'ye üye 11 devlet ithalat ve ihracatta pozitif anlamda bir denge sağlamıştır. 2014-2019 yılları arasında da 17 üye ülke de ihracat değerleri artış sergilemiştir. Kültürel malların ihracatı, AB tüm ihracat oranı içerisinde yaklaşık %1'lik bir orana sahiptir. 2014 yılı ile karşılaştırıldığında bu oranda %0,04'lük bir artış görülmekte ve toplam ihracat içinde %1,04'lük bir seviyeye gelmektedir. Kültürel ithalatın AB toplam ithalat içerisindeki payı da 2014 yılına kıyasla 2019 yılında artış göstermiştir. 2014 yılında AB toplam ithalatında %0,90 oranına sahip olan kültürel ithalat oranı 2019 yılında %1'e yükselmiştir. 2019 yılında kültürel mal ihracatının %49'unun AB üye devletler arasında yapıldığı, %51'inin ise AB dışı devletlere ait olduğu belirtilmiştir. AB içindeki yüksek ihracatın nedenleri arasında coğrafya ve tarihsel bağlara ilişkin not dikkat çekicidir. AB kültürel ithalatının 2019 yılı oranına bakıldığında ise, toplam ithalatın %51,3'ü AB üye devletlerine %48,7'nin ise AB dışı devletler ile yapıldığı göze çarpmaktadır. 2019 yılında AB-27 devletin toplam kültürel mal ihracatının %54,6'sını mücevherat oluşturmaktadır. AB'nin 2019 yılındaki kültürel mal ihracatının %90'ını mücevher, sanat eserleri, kitaplar, video oyun konsonları ve medya kayıt malzemeleri oluşturmuştur. Aynı şekilde mücevherat ve video oyun konsolları AB kültürel mal ithalatının en önemli kalemlerini oluşturmaktadır. AB'nin AB dışı on önde gelen üye olmayan ticaret ortakları ile ihracat oranı 2014 yılında %80,8 iken 2019 yılında % 81,9'a yükselmiştir.³⁸⁵

AB üye devletlerinin kültürel hizmetler, tv-radyo yayıncılığı ve yayıncılık alanlarına yapmış olduğu devlet yatırımları 95 milyar Euro olmuştur. Miktar, devletlerin diğer yatırım oranları içerisinde %1,4'lük bir paya sahiptir. 2014 yılı ile karşılaştırıldığında ciddi bir değişikliğin olmadığı fakat üye devletler bazında kimi ülkelerde yatırım miktarında değişiklikler yaşandığı ifade edilmiştir.³⁸⁶

³⁸⁵ "Culture statistics - international trade in cultural goods", https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_international_trade_in_cultural_goods#Cultural_trade_2014-2019_at_EU-27_and_national_level (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.11.2021.

³⁸⁶ "Culture statistics - government expenditure on cultural, broadcasting and publishing services", https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_government_expenditure_on_cultural_broadcasting_and_publishing_services (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.11.2021

3.2.2.AB’de Kültürel Katılım

AB 2015 yılı istatistiklerine göre, 16 yaş ve  st  yetişkin nüfusun %62,6’sının geçen 12 aylık süre içerisinde sinemaya gittiği, kültürel aktivitelerden herhangi birine katıldığı veya kültürel bir alanı ziyaret ettiği ifade edilmiştir. Aynı yıl verilerine göre AB içerisinde yaşayan 16-29 yaş arası her beş gençten 4’ünün herhangi bir kültürel etkinliğe katıldığı, beş AB  yesi devlette (Lüksemburg, Finlandiya, İsveç, Danimarka ve Hollanda) ise yaşlı nüfusun %70’inden fazlasının kültürel etkinliklere katıldığına yer verilmiştir. AB  yesi devletlerde genç ve yaşlı nüfusun kültürel etkinliklere katılım oranları arasındaki fark bazı ülkelerde %20’den daha düşük bir oran da iken, bazı AB  ye devletlerinde gençlerin katılım oranı yaşlıların katılım oranının iki katı veya üstüne çıkmıştır. AB içerisinde kadın ve erkeklerin kültürel etkinliklere katılım oranları arasında ciddi bir fark yer almamıştır. Kültürel etkinliklere katılım şehir ve kırsal yaşama göre farklılık göstermiştir. 2015 yılı verilerine göre, 16 yaş ve üstü şehirde yaşayan nüfusun %65,8’i, kasaba ve banliyölerde yaşayanların %60’ı, kırsal bölgelerde belirtilen yaş ve üstünde yaşayan nüfusun % 52,3’ , 2015 yılında herhangi bir kültürel etkinliğe katıldığı belirtilmiştir. Herhangi bir AB  yesi devletin kendi sınırları içerisinde doğan nüfusunun %63,2’si, herhangi bir AB’ye  ye devlet içerisinde doğan nüfusun (rapor eden ülkenin dışında doğanlar) %62,7’si ve AB’ye  ye olmayan devletlerde doğan nüfusun %53,2’si, 2015 yılında herhangi bir kültürel etkinliğe katılmıştır.³⁸⁷

2020 verilerine göre, AB  ye devletlerinde yaşayan vatandaşların %91’i evde internet erişimine ulaşmış, 2015 yılına oranla erişim oranı %10 artmıştır. Erişimin artması ile  evrimi i kültürel etkinliklerine katılımlar yaygınlık kazanmıştır. 2020 yılında 16-74 yaş arası internet kullanıcıların %75’i internet üzerinden dergi, gazete ve  evrimi i yayınları okumuş, yine aynı yaş aralığının %74’  internet üzerinden TV ve video izlemiştir. Aynı nüfusun %61’i interneti müzik indirme ve dinleme için kullanmış, %34’  de internetten oyun oynama ve indirmede yararlanmıştır. 16-24 yaş grubu gençlerin %91’i interneti farklı kültürel aktiviteler için kullanmıştır. İnternetin

³⁸⁷ “Culture statistics - cultural participation”, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_participation#Cultural_participation ( evrimi i) Erişim Tarihi: 01.12.2021.

kültürel etkinliklerde kullanımına ilişkin sosyo-kültürel verilere göre, erkeklerin kültürel etkinliklerde interneti kullanımının kadınlardan daha yüksek olduğu, eğitim seviyesi düşük olan AB vatandaşlarının daha çok video oyun oynadığı veya indirdiği, internet üzerinden kültürel mal ve hizmet alımların e-ticaret yolu ile yapıldığına yer verilmiştir.³⁸⁸

2015 yılı verilerine göre, AB'ye üye devletlerde yaşayan vatandaşların kültürel etkinliklerine katılamamasının nedenleri olarak;

- ekonomik yetersizlikler,
- kültürel etkinliklere karşı ilgisizlik,
- kültürel etkinliklerin yetersizliği ve erişilebilirlik sorunu,
- diğer nedenler olarak belirtilmiştir.³⁸⁹

3.3.AB Kültür Politikasının Tarihsel Arka Planı: Avrupa Ortak Kültürel Unsurları

Avrupa kültürünün arka planına ilişkin farklı tartışmalar kendisine yer bulmaktadır. Son dönemde AB'nin kurulması ve AB kültürel kimliğinin tanımlanmasına yönelik ortaya atılan fikirler, Avrupa kültürünün geçmişten bugüne hangi unsurları barındırdığı sorunsalını ortaya koymuştur. Avrupa Birliği taraftarlarının özellikle ortaya koymuş olduğu kültürel kimliğinin iki temel unsura dayandığı değerlendirmeleridir. Bu unsurlardan ilki, Avrupa uygarlığının tekliği ile Avrupa tarihinde sürekliliği temsil eden kavramlar yer almaktadır. Buna göre, Avrupa kültürünün arka planına bakıldığında ortak bir noktada buluşulamayan Avrupa coğrafyası, Greko-Romen miras, Hristiyanlık, Aydınlanma ve Rönesans Avrupa'nın kültürel kimliğinin tarihsel arka planını temsil etmektedir.³⁹⁰ Fransız Devrimi ve Napolyon dönemi, sadece siyasi değil kültürel ve entelektüel tartışmaların Avrupa'da

³⁸⁸ “Culture statistics - use of ICT for cultural purposes” , [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture statistics - use of ICT for cultural purposes](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_use_of_ICT_for_cultural_purposes) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.12.2021

³⁸⁹“Culture statistics - cultural participation”, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture statistics - cultural participation#Cultural participation](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_participation#Cultural_participation) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.12.2021.

³⁹⁰A. e. s.282.

yayılmasına hız kazandırmıştır.³⁹¹ “Avrupa 1500-1960 yılları arasında “sanatın ve kültürün anavatanı” olmuştur.”³⁹²

3.3.1.Helenizm ve Hristiyanlık

“Dördüncü yüzyılda başlayıp altıncı yüzyıl ve sonrasında devam eden Avrupa’nın Hristiyanlaşma süreci, Roma İmparatorluğu’nun Hristiyanlığı kabul etmesi ile sonuçlanmış ve böylece Avrupa Hristiyanlaşmıştır.”³⁹³ Hristiyanlık, Avrupa’da geniş anlamda hâkim olan ilk evrensel din olmuş, daha önce var olan farklı inanışlar Hristiyanlık potasında birleşerek olumsuz yönlerinden kurtarılmış ve Hristiyanlık bu yönü ile Avrupa’daki farklı kültürlerin herhangi ciddi direnç göstermeden bütünleşmesine katkı sağlamıştır.³⁹⁴

“ (...) Avrupa kelimesinin coğrafi anlamı ötesinde bir değer kazanmasının Hristiyanlıkla başladığını ve modern dönem öncesinde Avrupa kavramı ile Hristiyanlık kavramının aynı anlama geldiğini hatırlatmak gerekir. Öte yandan, Hristiyanlığın sadece dinsel değil, ortak bir geçmişi simgeleyen kültürel boyutu olduğunu da unutmamak gerekir.”³⁹⁵

Hristiyanlığın Avrupa içerisinde kapsayıcı bir olgu haline gelmesi birçok dönüşümün sonucunda meydana gelmiştir. Arat ve Baykal,³⁹⁶ Hristiyanlık olgusunun AB’nin bugün yaratmaya çalışmış olduğu üst kimlik içerisinde nasıl yer aldığını, Katolikleri merkeze alan ve Katolikler dışındaki dinleri, mezhepleri “kâfir” olarak niteleyen “Danteci anlayış” a vurgu yaparak açıklamaya çalışmışlardır. Klasik anlayış olarak da ifade edilen bu yaklaşımda, Katolik Hristiyanlar gerçek Avrupa’nın dinsel bağlamda tek temsilcisi olarak ifade edilmiş, Ortodokslar ve Müslümanlar kâfir olarak

³⁹¹ François Chaubet, **Avrupa’nın Entelektüel Tarihi: 19. ve 20. Yüzyıl**, Çeviren: Z. Hazal Louze, Yayına Hazırlayan: Ömer Laçiner, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.8.

³⁹² **A. e.** s.8.

³⁹³ Archibald R. Lewis, **Nomads and Crusaders, A.D. 1000–1368**, Bloomington, Indiana University Pless, 1988, s. 72. Aktaran, Erhan Akdemir, **Avrupa Birliği’nde Kimlik Kültür Tartışmaları ve Türkiye**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2013, s.69.

³⁹⁴ Alptekin, **a. g. m.** s.11-12.

³⁹⁵ Burak Erdenir, “Avrupa Kimliği”, **Avrupa Kimliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Editörler: Belgin Akçay-İlke Göçmen, 2. Baskı, Ankara, Seçkin/Sosyal Bilimler, Şubat 2014, s.629.

³⁹⁶ Tuğrul Arat, Sanem Baykal, “Avrupa’nın Günümüzdeki Temel Değerlerinin Düşünsel Köklerine ve Avrupa Bütünleşmesi Hareketindeki Yerine İlişkin Gözleme Dayalı Bir Deneme” , <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/360/2018/12/Arat-ve-Baykal-30.-Yil-Armagani.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.04.2020. ss.29-31.

görülmeye devam edilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde hümanizmin etkisi ve bireycilik ve akıl fikirlerinin öne çıkması, klasik anlayışın yumuşamasına neden olmuş, Katolikler önce Protestanları, sonra da AB'ye Yunanistan'ın alınması ile birlikte Ortodoks dünyasını geç te olsa yaratılmak istenen Avrupa bütünleşmesinin dinsel boyutu içerisine dâhil etmiştir. Arat ve Baykal'ın özellikle dikkat çektiği nokta, klasik anlayışın esasen kendini tam anlamıyla ortadan kaldırmadığını, göreceli yumuşa veya esneme ile birlikte bugün Avrupa içerisindeki Hristiyan Demokrat partilerin hala klasik anlayış temelli politikaları yürüttüğü ve özellikle Türkiye'nin üyeliğine karşı olduklarını vurgulamasıdır.

Avrupa'nın kültürel bütünleşmesinin önemli ve geniş alana etkisi olan Hristiyanlık olgusunun günümüzde birçok Avrupa ülkesinde sahip olduğu önem değişmektedir. PEW araştırma sonuçlarına göre³⁹⁷ merkezi ve orta Avrupa ülkeleri Hristiyanlığı kendi ulusal kimliklerinin önemli bir unsuru olarak kabul ederken, Batı Avrupa ülkeleri Hristiyanlığı, ulusal kimliklerinin önemli bir unsuru olarak görmemişlerdir.

3.3.2. Aydınlanma Düşüncesi

Aydınlanma Çağı'nın 1668 yılında İngiltere'de kapitalist düşüncenin ortaya çıkmasıyla başlayıp, 1789 Fransız Devrimi'nin özgürlük fikirleriyle devam ettiği ve günümüzde kendisini Batılılaşma/modernleşme olarak devam ettirdiği ifade edilmiştir. Aydınlanma, özellikle Batı Avrupa uygarlığının düşüncel, kültürel ve toplumsal hayatını değiştirmiştir. Aydınlanma Çağı'nın ortaya çıkmasında Rönesans ciddi bir rol oynamıştır. Rönesans ve Reform ile birlikte, Orta Çağ Avrupa toplumu, kendini kul olarak görmekten birey olarak görmeye başlamış, iyi bir hayat yaşamının yolunun dinsel veya geleneksel değerlerden değil de akılcı ve bilimsel yoldan gerçekleşeceğine inanmışlardır. Bu bağlamda ulus-devlet yapılanması başta olmak

³⁹⁷Pew Research Center, "Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities, and Key Social Issues" <https://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues/> 29 Ekim 2018 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.04.2020

üzere bireyi esas alan birçok siyasi, kültürel ve ekonomik değişim beraberinde gelmiştir.³⁹⁸

“Başka bir deyişle, aydınlanma dönemi, Rönesans ve Reform döneminde yaşanan bilimsel ve dinsel gelişmelerin toplum tabanında kendine yer bulmasıdır.”³⁹⁹ “Batı uygarlığının 12. yüzyıl sonrası tarihsel gelişiminin ve algı değişiminin uzantısı olan bu evre, bireysel ve toplumsal yaşamı yeni bir zihni dünya tasarımı bağlamında inşa etme ereğine dayalıdır.”⁴⁰⁰ Aydınlanma düşüncesi, Orta Çağ dönemine ait değerler ve kurumsal yapılanmanın eleştirilmesine sebep olmuş, akli merkeze alarak kültürel bağlamda da farklı bir yapılanmanın önünü açmıştır.⁴⁰¹

3.2.3.Coğrafi Anlamda Ortak Avrupa Tanımı

Ortak bir Avrupa kültürünün unsurlarından birini de coğrafi tanımlamalar oluşturmaktadır. Avrupa’nın coğrafi sınırının belirlenmesine yönelik tartışmalar Avrupa kültürünün tanımlanmasında tartışmaların odağına oturmaktadır. AB özelinde de bakıldığında Avrupalılık kavramına yönelik coğrafi bir vurgunun üyelik başvurularında dikkate alındığı da görülmektedir. Haliyle coğrafi bir Avrupa’nın varlığı Birlik nezdinde de ortak bir kültürün unsuru olarak yer edinmektedir. Dolayısıyla Avrupa’nın öncelikle coğrafi sınırlarını daha sonra kültürel anlamda coğrafyasına değinmek yararlı olacaktır.

“ “Avrupa” sözcüğünü ilk kez M.Ö. yedinci yüzyılda Yunanlılar kullanmışlar ve yaşadıkları bölgenin kuzeyindeki bilmedikleri bölge için “Avrupa” demişlerdir. Etimolojik köken itibariyle Avrupa ise, karşımıza ilk olarak Yunan dünyasında ve mitolojisinde çıkar. Prenses Europa, Fenike Kralı Phoeiniks’in kızıdır ve boğa kılığına bürünen Zeus onu Girit’e kaçıtır. Zeus’tan bir sürü çocuk sahibi olan Europa daha sonra Girit Kralı Asterion ile evlenir ve Girit’e yerleşir. Böylece, Fenike dilinden gelen

³⁹⁸ A. Kadir Çüçen, “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, Atatürk’ün Doğumun 125. Yılı ve Ocak 2006, ss.25-34.

³⁹⁹ Yusuf Çınar, “Uluslararası İlişkilerde Aydınlanma Faktörü” , **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, Haziran 2017,s.4.

⁴⁰⁰ Cüneyt Coşkun, “Aydınlanma Dönemi’nin Dönemin Entelektüel Tavrı Açısından Bilim Kültürü Tarihi İçindeki Yeri” **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, Sonbahar 2019, s.465.

⁴⁰¹ Ömür Karşı, “Akıl-Kültür İlişkisi Bağlamında Aydınlanmacı Akıl ve Eleştirisi” , **ERDEM**, Sayı: 75, Aralık 2018, s.163.

ve mitolojide bir prenses adı olarak nitelendirilen Avrupa, zaman içinde “Batı ülkesi” anlamında mekâna ilişkin belli bir kara parçası olarak anılır.”⁴⁰²

Avrupa’nın coğrafi sınırlarına yönelik çalışmalar sınırlı kalmakla birlikte Herbert Louis, sıcaklık ve yağış rejimleri ağırlıklı yapmış olduğu çalışmada Türkiye’yi de içine alan geniş bir Avrupa coğrafi sınırına vurgu yapmıştır.⁴⁰³

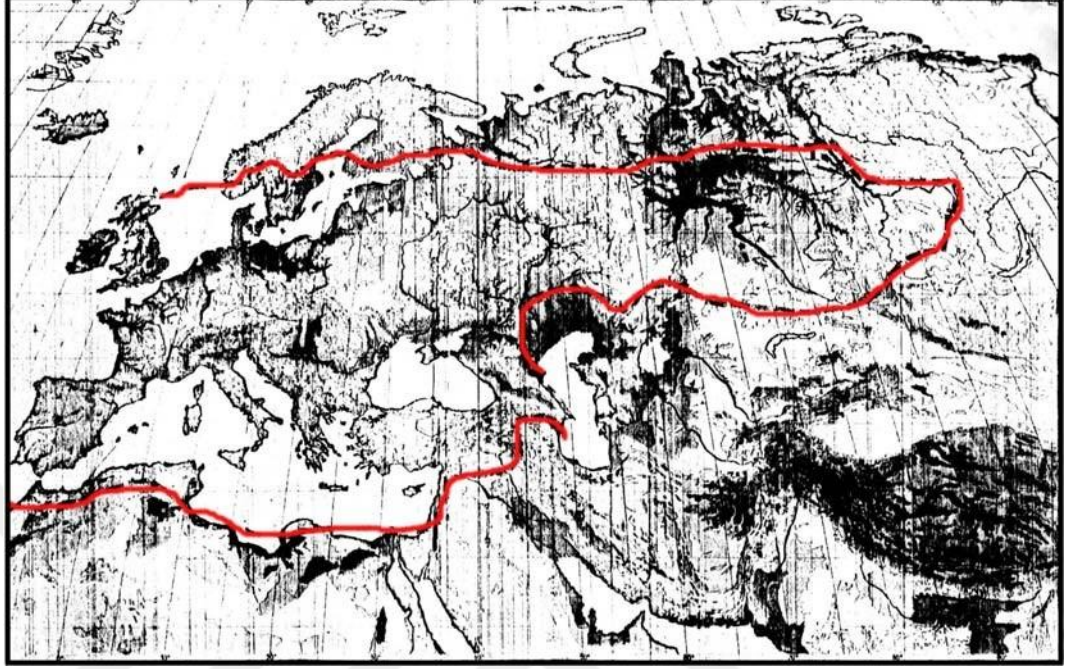
Avrupa’nın sınırlarına yönelik Büyük Petro (1672-1725) zamanından günümüze kadar yapılan tanımlama özellikle doğuda Urallara kadar uzanmaktadır. Genel tanımlamalarda karşımıza çıkan sınır, Urallardan Atlantik’e uzanan topraklar olarak ifade edilmektedir. Avrupa’nın coğrafi tanımlamalarında tartışılan gelen husus doğu sınırı olmaktadır. Doğu sınırına yönelik tanımlar bir sorun haline gelmiştir. Öyle ki bu sorunun “siyasi ve kültürel” bir boyuta sahip olduğu da ifade edilmiştir. Doğu sınırını sorun haline getiren unsurlar, Müslümanlar Türkler ile Ortodoksluğun ve sonraki süreçte komünizmin temsilcisi olan Rusya’nın varlığı ile Rusya’nın Avrupalılığa yönelik süregelen tartışmalar gösterilmektedir. Doğu sınırına yönelik bahsi geçen bu unsurlara yönelik tartışmalarda geçerliliğini sürdürmektedir.⁴⁰⁴

⁴⁰² Pim Den Boer, “Europe to 1914: The Making of an Idea”, Kevin Wilson ve Jan Van Der Dussen (eds.) **What is Europe? : The History of the idea of Europe**, Routledge, Londra, 1995, ss.13-82 Aktaran, Erhan Akdemir, “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi” **Avrupa Kimliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Editörler: Belgin Akçay-İlke Göçmen, 2. Baskı, Ankara, Seçkin/Sosyal Bilimler, Şubat 2014, s.41.

⁴⁰³ H Louis, **Über den geographischen Europabegriff**, Mitteilungen der Geogr. Gesel in München 39, 1954, s.73-93, München. Aktaran, Ali Yiğit, “Avrupa’nın Sınırları ve Türkiye’nin Avrupa’ya Göre Konumu”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2000. s.36-37.

⁴⁰⁴ Erdenir, **a. g. m.** ss.630-631.

Şekil 3.1.Herbert LOUIS’ye (1954) göre Avrupa’nın sınırları

Kaynak: Aktaran, Yiğit, a. g. m. s.37.

“Günümüzde Avrupa’da mevcut olan sınırların tarihi geçmişlerine bakıldığında, en eski sınır olarak, yaklaşık 750 yıl kadar önce çizilmiş olan İspanya-Portekiz sınırı, en yeni sınır ise, 1993’te belirlenen Çek ve Slovak cumhuriyetleri arasındaki sınır karşımıza çıkmaktadır (Geiger, 1997; 5)”⁴⁰⁵

Avrupa’nın coğrafi sınırlarına yönelik farklı bir tanımlama da Edgar Morin ve Mauro Ceruti tarafından yapılmıştır. İki düşünüre göre Avrupa’nın sınırları tarihi süreç içerisinde değişken bir yapı göstermiştir. Orta çağda merkez Avrupa’nın sınırları güneye doğru kayarken sonrasında kuzeye doğru bir değişim göstermiştir. Birçok araştırmacı Avrupa ile Asya arasında bir sınır çizerken Morin ve Ceruti Avrupa’yı “Asya’nın ufak ama çok etkili bir yarımadası” olarak nitelendirmişlerdir. Türkiye’yi de “Akdeniz ve Orta Asya halklarının mirasçısı” olarak da konumlandırmıştır. Yine Avrupa’nın Afrika ile bir sınırı olmadığını Akdeniz’in geçmişte Roma İmparatorluğu himayesinde bir göl olduğuna dair vurgusu yaparak ifade etmişlerdir. Avrupa ile

⁴⁰⁵ M. Geiger, Europas Grenzen –grenzenloses Europa, **Praxis Geographie** 27/10, 1997, s.4-11, Braunschweig. Aktaran, Yiğit, a. g. m. s.41.

Amerika arasındaki sınır yokluğunu da her iki kıta arasında süre gelen ticari ilişkiler ve fetih hareketleri doğrultusunda açıklamışlardır. Bugünün “yeni Avrupalıları” olarak Yeni Zelanda ve Avusturalya gösterilmiştir. Her iki düşün ürün yapmış olduğu coğrafi tanımın kendi içerisinde kültürel, siyasi ve ekonomik tanımları da içerdiği görülmektedir.⁴⁰⁶

3.4.Avrupa Birliği Kültür Politikasında Kültürel Çeşitlilik Vurgusu

AB’nin kültür politikasının oluşumu ve devamı pek çok açıdan irdelenmesi gereken bir konu olarak dikkate değerdir. Birliğin coğrafi olarak yayılmış olduğu alanda sahip olduğu demografisi, geçmişte yaşanan savaşlar, ulus devlet yapılanması, göçler ve toplumsal olaylar, sahip olunan kültürel çeşitlilik, üye devletlerin münhasır yetki alanına giren bir politika alanı olması, kültür politikasının oluşum ve gelişiminin hassas bir süreç olduğunu ortaya koyabilmektedir. AB içerisinde sadece ülkeler arası değil, devletler içinde bölgesel anlamda da bir çeşitlilikten bahsedilebilmektedir. “(...) AB’nin bugün karşı karşıya olduğu genişleme, aday sayısı, yüzölçümü artışı ve değişik tarih ve kültürlerin zenginliği dikkate alındığında, kapsam ve çeşitlilik açısından benzersiz olduğu için, eşsiz bir meydan okuma niteliğindedir.”⁴⁰⁷

Kültürel çeşitlilik kavramı, AB kültür politikalarında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Kültürel çeşitliliğe yönelik somut adımların Maastricht Antlaşması ile yapılmış olmasına rağmen, çeşitliliğe yönelik adımların antlaşma öncesi bazı birlik üyesi ülkelerince atıldığını görebilmekteyiz. AB’nin kültürel farklılık ve çeşitliliğe ilişkin almış olduğu yol dikkate değerdir. AB, geçmişte kıtada yıkımlara sebep olan başta milliyetçilik olmak üzere diğer nedenlere rağmen günümüzde demokrasinin, hukukun üstünlüğü, insan hak ve özgürlükleri temel almış, kültürel farklılıklara saygı duyarak kıtada barışın tesis edilmesini sağlamaya çalışmış bir nevi geçmiş ile hesaplaşmaya çalışmıştır.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Edgar Morin, Mauro Ceruti, **BizimAvrupamız: Çözülüyor mu, Yoksa Başkalaşıma mı Uğruyor?** Çeviren: Şirin Tekeli, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, ss.13-14.

⁴⁰⁷ Murat Gürkan Gülcan, **Avrupa Birliği ve Eğitim**, 7.Baskı, Ankara, Pegem Akademi, Mart 2021, s.11.

⁴⁰⁸ Hasan Cemal, **1915:Ermeni Soykırımı**, 2.Basım, İstanbul, Everest Yayınları, Ekim 2012, s.129

Tarihi bir perspektifte 1870-1945 yılları arasında Avrupa'daki ulus devletler farklı kültürlerin baskın kültür potasında asimile edilmesini tercih etmekteydi. Bunun devamında özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'nın yeniden inşası esnasında gelen göçmenlerin Avrupa kültürel yapısını çeşitlendirdiği görülmektedir. Bu süreçten sonra asimilasyon uygulamaları terk edilerek çok kültürlülük yaklaşımı benimsenmiş, fakat bu yaklaşımda farklı kültürler tarafından eleştirilmiştir. Avrupa'da birçok ülke hem asimilasyon hem de çok kültürlü uygulamalara devam etmiş olsa da 2003 yılında yayımlanan ve kültürel çeşitliliği tanımlayan Opatija Bildirisi kültürel çeşitliliğe yönelik yeni yaklaşımların habercisi olmuştur.⁴⁰⁹

Tarihi bir arka planda Avrupa'da kültürel çeşitlilik ve çoğulculuk gibi kavramlara yaklaşım mesafeli olmuştur. Sadece AB kuruluş sürecinden günümüze kadar geçen süre ile kısıtlı kalmamış, AB öncesi Avrupa kıtası üzerine de milli kimliklerin kaybı korkusu ile çeşitliliğe karşı soğuk bir yaklaşım sergilenmiştir. Özellikle 1880-1950 yılları arasında ulusal kimliklerin güç kazandığı dönem olarak nitelendirilmiştir.⁴¹⁰

Çeşitliliğe ilişkin ulusal kimlik kalkanı sadece belirtilen dönemlerde kendini göstermemiş, 1810 yılında Steal, bahsi geçen kavramların sorun yaratmayacağını şu sözlerle ifade etmiştir;

“Kendi milli kimliğimizden vazgeçmeden birbirimizle karşılıklı olarak ışığımızı paylaşacağız. Avrupalı bir millet ile bir başka Avrupalı millet arasındaki farkta, eşsiz olan bir şey vardır. İşte bu yüzden ülke olarak yabancı fikirleri kucaklamayı öğreneceğiz, çünkü bu tarz bir misafirperverlik yeni fikirlere kapısını açana büyük bir zenginlik verir.”⁴¹¹

AB içerisinde kültürel çeşitlilik ve kültürel farklılıklara saygı Birlik'in sembollerinde de kendini göstermektedir. Birliğin ortak para birimi olan Euro banknotlarındaki “köprü” deseninin Avrupa'daki farklılıkların birlikteliğini sembolize

⁴⁰⁹ Avrupa Konseyi, **Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap; “Eşit Bireyler Olarak Onurlu Bir Biçimde BirArada Yaşamak”** ss. 19-20.

⁴¹⁰ Chaubet, **a. g. e.** s.11.

⁴¹¹ Mme de Stael, **De l'Allemagne**, cilt. II, Hachette, Paris, 1958, , s.31. (Almanya Üzerine, Çev. Hasan Aydın Karahasan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017. Aktaran, Chaubet, **a. g. e.** s.9.

ettiği savunulmaktadır. Yer verilen köprü motifi, farklılıkların birarada yaşamasını, iş birliğini ve dayanışma duygularını da ortaya koymaktadır.⁴¹²

Genel anlamda kültürel çeşitlilik AB içerisinde birçok boyutta tartışmaların içerisinde yer alan bir konu olagelmıştır. AB genişleme ve bütünleşmesinin geleceği, Avrupalılık kimliği, demokrasi açığı başta olmak üzere önemli konular içerisinde çeşitliliğe ve kültürel çeşitliliği de vurgular yapılmıştır. Bu başlık altında kültür politikası ve kültüre çeşitlilik ilişkisine değinilmeden önce, çeşitliliğin AB içerisinde yer aldığı tartışmalardan bahsetmek faydalı olacaktır.

AB'nin kültüre yönelik aslında mesafeli diyebileceğimiz bir yaklaşımı karşımıza çıkmaktadır. Kültürün AB içerisinde alınan kararlarda kendini yaygın bir biçimde göstermesi 1980 sonrasına denk gelmiştir. 20. Yüzyılın sonlarında AB içerisinde sıklıkla dile getirilmeye başlanan kültür kavramı, bütünleşmenin ekonomik ve siyasi yönünün dışında kültürel bağlamda da tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Birliğin kendi içerisinde kültürel çeşitliliği barındırması, çeşitliliğe saygı ve korunması gibi hususlar yeni liberal anlayış tarafından ortaya konulmuştur. Öyle ki “ne kadar farklılık o kadar çok birlik” gibi sloganlar, Birlik için kültürel çeşitliliğin önemini göstermesi açısından dikkate değerdir.⁴¹³

Olivier Ruchet, kültürel çeşitlilik, AB'nin demokrasi açığı ve kimliğine yönelik yayımlamış olduğu çalışmada, çeşitliliğin AB'nin demokrasi açığı sorunun çözülmesinde, bütünleşmenin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde ve Avrupalılık kimliğinin oluşturulmasında önemli bir yere sahip olduğuna vurgu yapmıştır. AB'nin daha demokratik olmasının yolunun, kültürel ve dilsel çeşitlilik başta olmak üzere AB içindeki çeşitliliğin politik karar alma süreçlerine katılımı ile mümkün olacağını, AB'nin meşruiyetinin ancak bu şekilde sağlanacağını ifade etmiştir. AB'nin yaratmak istediği Avrupalılık kimliğinin üye devlet vatandaşları tarafından tanımlanamadığı belirtilmiştir. Ruchet, AB bütünleşmesinin geleceği, AB'nin meşruiyet sorunu ve ortak bir politik kültür ve oluşturulmasında, AB ve vatandaşları arasındaki mesafenin

⁴¹² Ayhan Kaya, Senem Aydın-Düzgit, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal Beşgül, “Giriş”, **Avrupa Birliği'ne Giriş; Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Derleyenler; Ayhan Kaya, Senem Aydın-Düzgit, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal Beşgül, 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2020, s.2.

⁴¹³ Özel, **a. g. m.** s.137.

ortadan kaldırılmasında diğer boyutları ile birlikte kültürel çeşitliliğin de önemli bir belirleyici olduğunu savunmuştur.⁴¹⁴ Cris Shore⁴¹⁵ AB kurumları ile vatandaşları arasındaki ilişki zayıflığını “kültürel açık” olarak tanımlamıştır.

UNESCO’nun 2005 yılında ilan etmiş olduğu Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi, AB’nin dış ve iç politikasının kültür bağlamında yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Sözleşmede kültüre çeşitliliğin küresel piyasalara girişi ve iş birliğini sağladığına dair vurgunun AB’nin harekete geçmesini sağlayan itici bir güç oluşturduğu ifade edilmiştir. Öyle ki, sözleşme öncesine kadar kültür kavramına politikalarında “kültürel istisna” olarak yer veren AB, sözleşme sonrasında “kültürel çeşitlilik” kavramına geçiş yapıp, kültür politikalarında yer vermiştir.⁴¹⁶

Avrupa Konseyi, kültürel çeşitlilik, kültürlerarası diyalog ve fırsat eşitliğinin demokratik kültürel politikanın unsurları olarak ifade etmektedir. Konsey kültürel çeşitliliğin ülke içi ve ülkeler arası yaklaşımına yönelik iki boyutu arasındaki ayrıma vurgu yapmaktadır. Kültürel farklılıkların kabul edilebilme kapasitesi, tolerans, kültürel ve siyasi çoğulculuk ile kültürel haklara saygı, ülkelerin kendi içerisinde kültürel çeşitliliğe dair olumlu yaklaşımlarının göstergesi olarak sıralanmaktadır. Bütün kültürlerin denk ve eşit görülmesine ilişkin yaklaşımda devletlerarası kültürel çeşitliliğe yönelik olumlu bir tavrın belirleyicisi olarak tanımlanmaktadır.⁴¹⁷

Avrupa genelinde de kültürel çeşitliliğe ilişkin vurgular gerek AB kurum temsilcileri gerekse Avrupa entelektüelleri tarafından ortaya konulmuştur. Carlos Fuentes 2004 yılında Barselona’da ki bir kültür festivalinde “bütün erkek ve kadınların

⁴¹⁴ Olivier Ruchet, “Cultural diversity, European identity and legitimacy of the EU: A review of the debate”, **Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU**, Eds. Dieter Fuchs, Hans-Dieter Klingemann, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK- Northampton USA, 2011, s.3-9.

⁴¹⁵ Shore, a. g. m. s.11.

⁴¹⁶ J. Portoles, Balta, “The Implementation of the UNESCO Convention on the diversity of cultural expression in the EU’s external policies”. **Note requested by the European Parliament’s Committee on Culture and Education, European Parliament**, Brussels, 2010, s.7, Aktaran, Jan Loisen, “The Implementation of the UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions in EU External Relations” **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, 2015, s.211.

⁴¹⁷ Council of Europe, “Declaration on intercultural dialogue and conflict prevention”, adopted by the European Ministers responsible for Cultural Affairs Opatija (Croatia), 22 October 2003, <http://www.ericarts-institute.org/web/files/131/en/OpatijaDeclaration.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

kol saatinin aynı vakti göstermemesinin, tehdit altında olsa da çeşitliliği barındıran gezegenimizin harikulade olduğu, dolayısıyla bu çeşitliliğe tek tip bir politika dayatma yönündeki her teşebbüs bir ölüm prelüdü olur”⁴¹⁸ ifadesi devletlerin kültür politikalarının tek yönde olmasının yersiz ve hayati bir hata olacağına vurgu yapmaktadır. Tekelci bir politikanın oluşturulmaması, kültürel çeşitliliği kamusal alanda eşit kılacak çeşitliliği içeren kamusal yapılanmaya gidilmesi, çeşitliliğin karşılıklı hoşgörü fikrinden daha fazlasını içeren yenilikçi bir kültür politikasının oluşturulmasının devletlerce dikkate alınması gerektiği, aynı zamanda devletlerin heterojen bir toplum yönetebilecek kapasiteye sahip olmasının devletlerin güçlülüğü ile doğru orantılı olduğu ifade edilmektedir.⁴¹⁹

Hollanda’da çeşitlilik kavramının, devletin kültür politikasına yön verirken dikkate aldığı üç temel esastan biri olduğu, ortaya çıkısında azınlık politikası ile kültür politikasının etkili olduğu ifade edilmiştir. Devlet politikalarında çeşitliliğe yönelik resmi adımların 1970’li yılların sonlarına doğru Surinamlı bir tiyatro grubunun devletten mali destek istemesi ve bu isteğin hangi resmi makamlarca ele alınıp değerlendirilmesine yönelik ortaya çıkan bir sorun neticesinde atıldığı vurgulanmıştır.⁴²⁰

İspanya kendi içerisinde barındırdığı özerk bölgeleri ile kültürel çeşitlilik idaresinin en iyi şekilde görülebileceği “bir laboratuvar” olarak da nitelendirilmiş, bölgelerde yaşanan halkın kendi kültüre dair kapsamlı destek maddi ve hukuki açılardan da sağlanmıştır.⁴²¹

2017 yılında Avrupa Konseyi tarafından açıklanan Roma Bildirisi’nde “sosyal bir Avrupa” başlığı altında Avrupa toplumun gelecekte istenilen biçimine yönelik

⁴¹⁸ Lacarrieu, **a. g. m.** s.38.

⁴¹⁹ Subritas, **a. g. m.** s.56-58

⁴²⁰ Eltje Bos, Cas, Smithuijsen, “Kültürel Çeşitlilik Kültürü mü? Hollanda’nın Durumu”, **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları**, Der: Lluis Bonet-Emmanuel Negrier, Çev. Işık Ergüden, 1 Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2015, s.101-103.

⁴²¹ Emmanuel Negrier, “Kültür ve Çeşitlilik. Fransız-İspanyol ve Politik Ölçekler Arası Bir Karşılaştırma”, **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları**, Der: Lluis Bonet-Emmanuel Negrier, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1 Baskı Şubat 2015, s.152-153.

tanımlara yer verilerek, sosyal bir Avrupa içerisinde kültürel mirasın korunması ve kültürel çeşitliliğin geliştirilmesine ayrı bir atıfta bulunulmuştur.⁴²²

Nitekim Avrupa Birliği Komisyonu’nun 15 Kasım 2018 tarihinde kabul ettiği 2019-2022 yıllarını kapsayan Kültür Çalışma Planı’nda hazırlanmasına ilişkin temel esaslar kısmında da kültürel ve dilsel çeşitliliğinin Birlik kültür politikalarının merkezinde yer aldığı ve kültürel kaynaşmanın bütüncül olarak ele alınması gerektiği ifade edilmiştir.⁴²³

Kültürel çeşitlilik kavramının AB kültür politikalarının açıklanması ve aynı zamanda anlaşılması hususunda önemli bir yere sahip olmaktadır. AB kültür politikası çerçevesinde kültürel çeşitlilik;

- 1) Kültürel endüstride ABD tekelleşmesine karşı mücadeleyi,
- 2) Azınlıklarında dikkate alınarak kültür kavramının içeriğinin çoklu olarak tanımlanmasını amaç edinmektedir.⁴²⁴

AB’nin kültürel çeşitlilik kavramının yukarıda bahsedilen iki amacının etrafında daha birçok alt amaçların da olduğunu savunabiliriz. Bölgesel anlamda kültürel farklılıkların temsiliyeti, göçmenlerin uyumu vb. konuların çözüm yolu kültürel çeşitliliğin politikalar içerisinde uygulanması ile ilgili olduğu su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkabilmektedir.

AB genelinde kültür ve kültürel çeşitlilik konuları üzerine birçok tartışma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. AB genelinde kültür politikalarının ne şekilde ilerlemesi gerektiği, kültürel çeşitlilik vurgusunun ne şekilde algılandığı ve bütünleşmeye olası katkısı ve olumsuzlukları konu ile ilgili birçok uzman tarafında vurgulanmaktadır. Habermas⁴²⁵ Avrupa bütünleşmesinin yolunun “Avrupa

⁴²² Council of the EU, “The Rome Declaration, STATEMENTS AND REMARKS 149/17 25.03.2017”, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25/rome-declaration/pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

⁴²³ European Commission: “Draft Council conclusions on the Work Plan for Culture 2019-2022”, [http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13948-2018-INIT/en/pdf](http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13948-2018-INIT/en/pdf#http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13948-2018-INIT/en/pdf) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.06.2019.

⁴²⁴ İstanbul Bilgi Üniversitesi, a. g. e. s.3.

⁴²⁵ Jürgen Habermas, “Why Europe Needs A Constitution”, **New Left Review**, Sayı. 11, Eylül-Ekim 2001, ss.5-26.

yurttaşlığı” doğrultusunda gerçekleşeceğini, bu bağlamda Avrupa’da ortak değerlerin oluşturulup anayasal bir güvence altına alınması gerektiğini, toplumdaki dinsel, kültürel ve etnik farklılıklarında yine hukuki güvence sağlanarak, ortak kültürel değerler etrafında toplanmasını önermiştir. Avrupa’nın çokkültürlü yapısının ekonomik zenginlikten ileri görüldüğü, bu açıdan Avrupa’da ki farklı kültürel yapıların korunması ile genel Avrupa kültürünün korunmasının sağlanacağını ifade eden görüşlerde AB kurumlarında görev almış kişilerce de dile getirilmiştir.⁴²⁶ Buna rağmen, AB’ne üye devletlerinin kültür politikalarına yönelik yaklaşımlarını “şizofrenik” ve “sahte” olarak gören değerlendirmelerde bulunmaktadır.⁴²⁷ Kuramsal olarak eleştirilerin yanı sıra ülkelerin yaklaşımlarında da AB’nin uygulamalarıyla çelişen tutumlar devam etmektedir.

AB kültür politikasında kültürel çeşitliliğe ilişkin bir başka eleştiri Gerard Delanty tarafından yapılmıştır. Delanty, AB’nin “çeşitlilik içinde birlik” yaklaşımının sorunlu olduğuna vurgu yapmıştır. AB’nin ortaya attığı “AB’nin birliğinin, içinde barındırdığı çeşitliliğin yattığına” dair yaklaşımının yeterince liberal ve çoğulcu görmediğini belirtmiştir. Nitekim Delanty’e göre “çeşitlik içinde birlik” ile “birlik ve çeşitlilik” başka anlamlara sahip olmakta bu açıdan yaklaşımın gözden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁴²⁸

Fransa toplumu tarihsel bağlamda Fransız Devrimi’nden itibaren cumhuriyetçi ve özgürlükçü bir temel ile bireye yaklaşırken ayrımcılığa ve dışlanma başta olmak üzere bireyin lehine olan birçok evrensel ilke çerçevesinde yapılandırılmıştır. Fransız yaklaşımında özel ve kamu ayrımı göze çarpmakta, özel alanda kişi, inanç ve kültürel olarak özgür kılınırken kamusal alanda sınırlandırılmaktadır. Ayrıca azınlıklar ve göçmenlere yaklaşım, savunulan evrensel değerler ile çelişmekte, bazı göçmen

⁴²⁶ European Comission ve Institute for Human Science, **The Spritual and Cultural Dimension of Europe**, Brüksel, 2004, s.9. Aktaran; Erhan Akdemir; **a. g. e.** s.157.

⁴²⁷ E. Mahont, “Are National Cultures and Identities an Optional Extra”, **Canadian Review of American Studies**, Vol. 27, Issue.3. 1997, s.51. Aktaran, Bozkurt; **a. g. e.** s.243.

⁴²⁸ Gerard Delanty, “Europe and the Idea of “Unity in divesity” “ **In Whiter Europe. Borders, Boundaries, Frontiers in a Changing World**. Edited by Rutger Lindahl, Cergu, Gothenburg, 2003. Aktaran, Shore, **a. g. m.** s.21.

grupların özellikle etnik Arapların, Fransız toplumunca sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları ifade edilmektedir.⁴²⁹

Kültürel çeşitlilik siyasi bir olgu olmanın dışında, AB için ekonomik bağlamda önemli bir muhtevayı içermektedir. Kültür ile ekonomi arasındaki boyuta paralel olarak, kültürel çeşitlilik kavramı da ekonomik içeriğe sahiptir. AB içinde geçerli olabilecek kültürel çeşitlilik ve ekonomi arasında birçok değerlendirmeler bulunmaktadır.

Kültürün ekonomik süreçler ve kavramlar ile ilgili ilişkisi doğal olarak kültürel çeşitlilik ekonomi ilişkisini de hem araştırmaya hem de açabilmektedir. Genel anlamda ülke, özel anlamda da işletmeler ve bireysel boyuttaki ekonomik süreçlere etki edebilen kültürel çeşitlilik olgusu birçok çalışmaya konu olmuştur. Kültürel çeşitlilik ekonomi arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar, kültürel çeşitliliğin ele alınma biçimine göre farklılık göstermektedir. Kültürel çeşitliliğin, ırksal, dilsel, dinsel, doğum yeri ve diğer boyutlara ilişkin sınıflandırmalar doğrultusunda ekonomi ile ilişkisine yönelik sonuçların olumlu ve olumsuz olarak karşımıza çıktığını görebilmekteyiz. Kültürel çeşitlilik ile ekonomi arasındaki ilişkisi çok boyutlu bir yapıyı karşımıza çıkarmaktadır. Büyüme, verimlilik, üretim, yaratıcı düşünme, insan kaynağı vb. birçok kavram kültürel çeşitlilik bağlamında araştırmalara konu olabilmektedir. Son dönemlerde ekonomistler insan kaynakları oluşturma bağlamında kültürel çeşitliliğin önemine dikkat çekmektedir.⁴³⁰

Korkmaz⁴³¹ sosyal gruplar arasında uyumun sağlanmasına bağlı olarak kültürel çeşitliliğin farklı ve yenilikçi fikirlerin bir arada olacağı iktisadi birliklerin oluşacağını savunmakta, böyle bir ortamın oluşturulması durumunda heterojen olan illerin innovasyon, kişi başına gelir, girişimcilik gibi konularda gelişme kaydedeceğini ve homojen olan illere nazaran kalkınmada önce olacağını belirtmiştir.

⁴²⁹ Schmidtke, a. g. m. ss.122-123.

⁴³⁰ Enn Lun Yong, "Understanding cultural diversity and economic prosperity in Europe: a literature review and proposal of a culture–economy framework", **Yong Asian Journal of German and European Studies**, 4:5, 2019,s.1-5

⁴³¹ İlhan Korkmaz, "Türkiye’de Kültürel Çeşitliliğin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisinin Mekânsal Analizi", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi, 2018. ss.119-120.

3.4.1.Avrupa Birliği Temel Belgelerinde Kùltür ve Kùltürel Çeşitlilik

AB hukukunda kùltüre erişim hakkı, üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinin kurucu bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Çünkü kùltüre erişim hakkına devletlerce anayasa da yer verilmesi Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın belirlemiş olduğu üç kıstas doğrultusunda şekillenmesi öngörülmektedir. Bahsi geçen üç kriter, anayasal emirlerin dikkate alınması, AB'nin yapısal ilkeleri ile bağlantılı olması, uluslararası ve Birlik insan hakları belgelerinin dikkate alınması olarak sıralanmaktadır. Devletlerin kùltüre erişim için yapacakları hukuki düzenlemelerin ana prensiplerinin bahsi geçen bu üç kıstas etrafında düzenlenmesi beklenmektedir. Nitekim kùltürel hizmetlere erişim demokrasinin önemli bir ölçütü olarak ifade edilmiştir.⁴³²

3.4.1.1.AB Temel Antlaşmaları

3.4.1.1.1.Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması)

Avrupa Ekonomik Topluluğu, Belçika, Federal Almanya, İtalya, Hollanda, Lüksemburg ve Fransa tarafından 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Topluluk amaç olarak, daha önce kömür çelikte yapmış olduğu işbirliğinin yanı sıra geniş kapsamlı ekonomik bir işbirliği ve bütünleşmeyi belirlemiştir.⁴³³

AET, Avrupa'da antlaşmaya imza atan ülkeler arasında öncelikle ekonomik anlamda uyumun sağlanmasını amaç edindiğinden günümüz kurucu antlaşmalarına nazaran daha kısıtlı alanlara kapsamıştır. AET antlaşmasına bakıldığında ön söz ve antlaşma içeriğinde dolaylı çıkarımların dışında, “kùltür” kelimesine direkt bir atfın antlaşmanın 131. maddesine kadar yapılmadığını görebilmekteyiz. 131. madde Denizaşırı Ülkeler ve Bölgeler Birliği'nin kuruluşuna yer vererek, topluluğa üye

⁴³² Celine Romainville, “The Right to Access Culture under EU Law”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, ss.165-168.

⁴³³T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı; **Avrupa Birliği Tarihçesi**, <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.12.2020.

devletler ile Avrupalı olmayan denizaşırı ülke ve bölgeler ile ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeye yönelik iş birliğine vurgu yapmıştır. Üye devletler ile üye olmayan devletler arasında kültürel gelişmenin sağlanma hedefi, farklı kültürlerin iletişime geçmesini öngörebilmekte ve bu bağlamda kültürel çeşitliliğe ilişkin dolaylı bir çıkarım sağlanabilmektedir. Antlaşmanın 7. maddesinde yer alan ulusal kimliğe ilişkin yasak ile 119. maddede yer alan cinsiyetlere ilişkin eşit ücret verilmesine yönelik vurgu, kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin çıkarımlar olarak yorumlanabilir. Antlaşmanın 36.maddesinde yer alan “(...) sanatsal, tarihi veya arkeolojik değere sahip ulusal varlıkların korunması (...)” ibaresi ile ulusal devletlere verilen malların dolaşımına yönelik sınırlayıcı yetkinin kültürel çeşitliliğin gelişimini engelleyici bir unsur olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.⁴³⁴

Racheal Craufurd Smith, AET antlaşmasının sadece ayrımcılığa yönelik yasaklara yer vermediğini, aynı zamanda ayrımcılığın kontrol edilmesine yönelik mekanizmayı da oluşturduğunu belirtmiştir. Smith, açılmış ve karara bağlanmış geçmiş davalara atıfta bulunarak, ulusal devletlerin mal, hizmet ve işçi dolaşımı gibi konular başta olmak üzere özellikle kültürel içerikli ekonomik konularda ABAD ile anlaşmazlıklar yaşadığının altını çizmiştir.⁴³⁵

Sonuç olarak AET antlaşması ekonomi ana başlığı altında oluşturulmuş, kültür konusu ayrı bir başlık altında antlaşma içeriğinde yer almamıştır. Antlaşmanın kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin kapsamı kısıtlı olsa da antlaşmanın diğer başlıklarında dolaylı çıkarımlar yolu ile tespit edilebilir.

3.4.1.1.2.Avrupa Tek Senedi

Avrupa Tek Senedi, AKÇT, AET ve AAET gibi antlaşmalarda değişikliğe gidilmesi ve Topluluğun daha etkin işleyişine yönelik kararların alınması amacı ile üye devletler tarafından Lüksemburg ve Lahey kentlerinde ayrı ayrı olmak üzere 1986 yılında imzalanmıştır. Tek Sened, kurucu antlaşmalara ek maddeler ile değişiklik

⁴³⁴T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı; https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_1_kurucu_antlasmalar/1957_treaty_establishing_eec.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 04.11.2020.

⁴³⁵Racheal Craufurd-Smith; “The Cultural Logic of Economic Integration”, **Cultural Governance and the European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**. Ed. Evangelia Psychogiopoulou. Palgrave Macmillan, Palgrave Studies in European Studies 2015. ss.8-10.

getirmesinin yanı sıra Topluluğun amaç, hedef, kurum ve karar alma mekanizmalarına da değişikliğe neden olmuştur. Tek Sened 13.maddesi ile AET Antlaşması'na koymuş olduğu 8A ek maddesi ile 1992 yılına kadar üye devletler arasında bir iç pazarın sağlanmasını hedeflenmiştir. İç pazarda malların, kişilerin, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması, kültür ve kültürel çeşitliliğin gelişimine yönelik bir adım olarak yorumlanabilir. Nitekim malların ve kişilerin dolaşımı aynı zamanda kültürel unsurları da içerebilmektedir. Tek Sened'in son bölümlerinde üye devletler arasında sanat eseri ve antika kaçakçılığına karşı iş birliğine gidilmesine yönelik vurgu, kültürel eserler ve çeşitliliğinin korunmasına yönelik bir adım olarak yorumlanabilir. Yine Tek Sened'in 23.maddesi ile AET Antlaşması'nın üçüncü kısmına "Ekonomik ve Sosyal Birleşme" başlığı eklemiştir. Bu başlık altında Topluluk içerisinde ekonomik ve sosyal birleşmenin gerçekleştirilmesine ilişkin hedefler ortaya konmuştur. Avrupa Kalkınma Fonu desteği ile bölgesel kalkınma farklılıklarının ortadan kaldırılması, AET bünyesine eklenen 130 A/B/C/D/E maddelerince sağlanmıştır.⁴³⁶ Tek Sened'in kültüre ilişkin direkt bir atfı bulunmamasına karşın, ortaya koyduğu ek maddeler ile dolaylı olarak da olsa kültür ve kültürel çeşitliliğin gelişimine zemin sağladığı savunulabilir.

3.4.1.1.3.Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması)

Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma olarak da anılan ve 7 Şubat 1992 tarihinde Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanan antlaşma, kültür kavramının Birlik içerisinde ilk defa resmi bir niteliğe bürünmesini sağlamıştır. Kültür ile ilgili müstakil bir başlık öncesinde eğitim ve öğretim yolu ile üye devletlerin karşılıklı olarak kültürlerinin tanınması amaçlanmıştır. Antlaşmanın sekizinci maddesinde yer alan "Birlik Vatandaşlığı" kavramı ile üye devletler arasında kişilerin serbestçe dolaşımına ve siyasi haklara sahip olabileceğini ifade etmiştir. İlgili maddenin dolaylı olarak üye devletler arasında kültürlerin tanınmasına ve kültürel çeşitliliğin farkındalığına katkı sunduğu savunulabilir. 126.madde dilsel çeşitliliğinin eğitim-öğretimdeki önemine dikkat çekmiş, devletlerin konu ile ilgili yükümlülükleri olduğunun altını çizmiştir. Antlaşmanın 128. maddesi kapsamında "Kültür" başlığına yer verilmiştir. Birlik, Maastricht Antlaşması'nda kültür politikasında "Avrupa Vatandaşlığı" ve ortak

⁴³⁶ İktisadi Kalkınma Vakfı, **Avrupa Tek Senedi**, Çev. Meltem Cansever, İstanbul, Eylül, 1987.

kültürel miras kavramına özellikle yer vererek eğitimin kültürel gelişimin önemine vurgu yapmıştır.⁴³⁷

Antlaşmada yer alan önemli kültür politikası amaçları şu şekilde ifade edilmiştir:

“1.Topluluk, üye devlet kültürlerinin, ortak kültür mirasını da dikkate alarak, ulusal ve bölgesel çeşitliliklerine saygı kapsamında yaygınlaşmasına katkıda bulunur.

2. Topluluk faaliyeti aşağıdaki alanlarda üye devletlerarasındaki işbirliğini teşvik etmeyi ve gerektiği takdirde faaliyetlerini desteklemeyi ve tamamlamayı hedef almaktadır:

-Avrupa Haklarının kültürlerinin ve tarihlerinin tanınmasının ve yaygınlaştırılmasının iyileştirilmesi,

-Avrupa seviyesinde önemi olan kültür değerlerinin muhafazası ve korunması;

-ticari nitelikte olmayan kültürel alışveriş;

-odiovizuel sektörü de dâhil olmak üzere, artistik ve edebi eserlerin yaratılması.

3.Topluluk ve üye devletler üçüncü ülkeler ile kültür alanında uluslararası uzmanlık örgütleri ile ve özellikle Avrupa Konseyi ile işbirliğini destekler.

4.Topluluk, bu andlaşmanın diğer düzenlemeleri uyarınca yürüteceği faaliyetinde kültürel unsurları dikkate alır.”⁴³⁸

Maastricht Antlaşması, Avrupa Vatandaşlığı kavramına hukuki bir geçerlilik sağlamıştır.⁴³⁹ Maastricht Antlaşması temel olarak üye ülkeler arasında kültürel bir uyumlaştırmadan ziyade, hem üye devletler hem de üye devletlerin kendi içerisindeki kültürel çeşitliliğin korunmasını önermekte ve AB’nin bu bağlamda destekleyici bir görev üstlendiğini ve kültür konusunda esas rolün üye devletlerin oynadığını belirtmiştir.⁴⁴⁰

⁴³⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı, **Avrupa Birliğini Kuran Andlaşma**, Resmi Olmayan Çev. Haluk Ceyhan – Can Baydarol, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.09.2019. (Antlaşmanın başlığı ve metinde yer verilen maddeleri resmi olmayan çeviriden hiçbir imla düzeltmesi yapılmadan aynen aktarılmıştır.)

⁴³⁸ **A. e.** ss.45-46.

⁴³⁹ Cris Shore; **Building Europe: The Cultural Politics of European Integration**, New York, Routledge, 2000, s.6.

⁴⁴⁰ Akdemir, **a. g. e.** s.152.

3.4.1.1.4.Amsterdam Antlaşması

Amsterdam Antlaşması'nın kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin ilk yaklaşımını 3.maddenin 1.fikrasının q) bendinde görebilmektedir. İlgili maddede Maastricht Antlaşması'nda vurgulanan, eğitim öğretim yolu ile kültürlerin yaygınlaşmasına ilişkin vurgu, kültürel çeşitliliğe ilişkin olumlu bir yaklaşım olarak yorumlanabilir. Aynı maddenin 2.fikrasında kadın-erkek eşitliğine vurgu yaparak kültürel çeşitliliğe ilişkin atıfta bulunmuştur. Antlaşmanın 13.maddesi Konsey'in Komisyon önerisi ve Parlamento'ya danışmasının ardından dil, din, ırk, cinsiyet, engellilik ve diğer bütün ayrımcılık çeşitleri ile mücadele etmesine olanak tanıyarak kültürel çeşitliliğin korunmasına olanak tanımıştır. Maastricht Antlaşması'nın dokuzuncu başlık ve 128.maddesinde yer alan kültür başlığı Amsterdam Antlaşması'nda on ikinci başlık 151. madde olarak yer değiştirmiştir. Bir önceki antlaşmada Birliğin kültürel unsurlara olan hassasiyetini ifade ettiği cümleye ek olarak “özellikle kültürlerin çeşitliliğini gözetmek ve geliştirmek için” ibaresini de eklemiş olması dikkat çekicidir.⁴⁴¹ Maastricht Antlaşması'nda 5. madde de yer alan ve Konsey'in kültür politikası bağlamında üye ülkeler arasında hukuki uyumlaştırmayı engelleyen tavrı Amsterdam Antlaşması'nda da varlığını sürdürmüştür. Bu noktada Birliğin iki önemli resmi belgesinde kültür konusuna yaklaşımı mesafeli olmaya devam etmiştir.

3.4.1.1.5.Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma

AB kendisine ait bir anayasa oluşturmak için 2000'li yılların başında yapılan zirvelerden sonra toplamış olduğu Avrupa Kurultayı, 28 Şubat 2002'de başlatmış olduğu çalışmaları 14 Haziran 2004 yılında Anayasa metninin oluşturulması ve kabul edilerek 29 Ekim 2004 yılında üye devletlerce imzalanması ile tamamlamıştır.⁴⁴² AB Anayasası'nın, ikinci maddesinde yer alan ve Birlik'in kuruluşunun temel değerleri olarak sunulan “insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve insan haklarına saygı” gibi kavramlara atıfla, “insan hakları ve sosyal haklar açısından koruyucu çok sayıda yeni hüküm” ile ayırt edici bir özelliğe sahip olduğu

⁴⁴¹İktisadi Kalkınma Vakfı, **Amsterdam Antlaşması “Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları”**, Haz. Cenk Bolay, İKV 162, İstanbul, Haziran 2000, ss.8-51.

⁴⁴² G. Özlem Oğuzlar, “Avrupa Anayasası”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:65, 2006, s.174.

vurgulanmıştır.⁴⁴³ Daha sonraki süreçte uygulamaya konulamamış olsa da, mevcut Anayasa'nın kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin pozitif katkısının, ilan edildiği dönemde hukuki bir bağlayıcılığa sahip olmayan Avrupa Temel Haklar Şartı'na, oluşturulan anayasa metninde bağımsız bir bölüm verilerek “onun ayrılmaz bir parçası olarak vurgulanması” olduğu savunulabilir.⁴⁴⁴

Lizbon Antlaşması öncesi Konsey, 2006 tarih ve 515 sayılı kararı ile Unesco'nun Kültürel İfadelerin Çeşitliliğini Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'ni onaylayarak, sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyi taahhüt etmiştir.⁴⁴⁵ İlgili karar, AB'nin sadece kendi içinde değil dünya genelinde de kültürel çeşitliliğe önem verdiği ve iş birliğine gideceğinin göstergesi olarak da yorumlanabilir.

Avrupa Birliği Anayasası'nın, Fransa ve Hollanda'daki referandum süreci sonunda reddedilmesi üzerine, Almanya dönem başkanlığında kurumsal reform amaçlı yeni bir çalışma başlatılmış, reddedilen anayasanın bazı bölümlerinin de ilave edilmesi ile oluşturulan Lizbon Antlaşması, 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanarak 27 üye ülke de 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁴⁶

AB Antlaşması'nın “Ortak Hükümler” başlığı altında yer alan 2.maddesi Birliğin demokrasi, hukukun üstünlüğü, azınlık hakları başta olmak üzere insan haklarına saygılı olacağını ifade etmiştir. Aynı maddenin devamında yine cinsiyet ayrımcılığına karşı duruş, ayrımcılık yapma yasağı, çoğulculuk, hoşgörü gibi kavramlara vurgu yapılmıştır. AB Antlaşması'nın 21.maddesinin 1.fıkrasında AB, dış eylemlerine ilişkin temel prensiplerini demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eşitlik olarak ifade etmiş, Birleşmiş Milletler Şartı'na atıfta bulunmuştur. Temel ilkeler incelediğinde kültürel çeşitliliğe ilişkin koruyucu bir tavrın alındığı savunulabilmektedir. Aynı fıkranın devamında AB'nin dış eylemlerde uluslararası,

⁴⁴³ Aziz Çelik, “Avrupa Anayasası; Sosyal Haklar Açısından Kaçırılmış Bir Fırsat”, http://www.kristalis.org.tr/aa_dokuman/AB%20Anayasasi%20iscisi%20Haklari%20Acisindan.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.10.2019.

⁴⁴⁴ Oğuzlar, **a. g. m.** s.174.

⁴⁴⁵ Official Journal of European Union, L 201, Volume 49, 25 July 2009. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2006:201:FULL&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.10.2019.

⁴⁴⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Lizbon Antlaşması”, <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.10.2019.

üçüncü ülkeler ve bölgesel iş birliğine gitmeyi amaç edinmesi çeşitliliğe ilişkin önemli bir tavrı da ortaya koymaktadır. ABİHA'nın 6.maddesinde Birlik'in üye devletler arasında koordinasyon ve destek sağlamak amacıyla tedbirler alabileceği alanlarda “kültür” konusu da yer almaktadır. ABİHA'nın 10.maddesi yine her türlü ayrımcılıkla mücadele etmenin Birliğin önemli mücadele alanı olduğunu ifade etmektedir. ABİHA'nın ikinci kısmında yer alan “Ayrımcılık Yapmama ve Birlik Vatandaşlığı” başlığında, uyruktan kaynaklı her türlü ayrımcılık yapılmasına karşı yasaklama söz konusudur. Bu başlık altındaki en ilgi çeken unsur ve “çeşitlilik içinde birlik” sloganını destekleyicisi olarak da yorumlanabilecek “birlik vatandaşlığı” vurgusudur. ABİHA'ya göre ulusal vatandaşlıklarına ek olarak kişi aynı zamanda Birlik vatandaşı olarak tanımlanmakta, ikamet etme, seyahat etmek, seçimlere katılma gibi haklara sahip olabilmektedir. ABİHA'nın 13.maddesinde AB, tarım, taşımacılık, balıkçılık, iç pazar, uzay ve teknolojik araştırmalara ilişkin politikaların oluşturulmasında kültürel gelenekler ile bölgesel özelliklere ilişkin üye devletlerin hukuki düzenlemelerine saygı duyulacağını ifade etmiştir. Bu madde ile birlikte AB kültürel çeşitliliğin korunmasına ilişkin olumlu bir yaklaşımı belirtilen politika alanlarında dikkate almıştır. İç Pazar'a ilişkin 26.madde de yine kişilerin ve malların serbest dolaşımının sağlanması aynı zamanda üye devletler arasında kültür sektöründe hizmet ve ürün çeşitliliğin oluşmasını teşvik etmektedir. 107.madde de ortak çıkarlara zarar vermediği müddetçe, kültür ve kültürel mirasın korunmasına yönelik desteğin Birlik tarafından sağlanacağı taahhüt edilmiştir. Vergi hükümlerine ilişkin 110.maddesi üye bir devletin diğer üye devletlere, kendi ülkesindeki benzer ürüne koyduğu vergiden yüksek bir vergiyi ya da ayrıcalık sağlayacak bir iç vergiyi dolaylı ya da doğrudan koymasını yasaklamıştır. İlgili madde, kültürel ürün çeşitliliğinin rekabet edebilirliğini üye devletler içerisinde korunmasını sağladığı savunulabilir. Birlik, kaliteli eğitim hedefi çerçevesinde üye devletlerin kültürel ve dilsel farklılıklarına “tam saygı” göstereceğini, üye devletler arasında teşvik ve iş birliğini sağlayacağını 165.maddede ifade etmektedir. Aynı maddede üye devletlerin dillerin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması bir başka hedef olarak yer almaktadır.⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği İşleyişine Dair Antlaşma”, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.10.2019.

AB'nin kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımını ABİHA'nın 167.maddesinde kendisine yer bulmaktadır. 167.maddede kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşım şu şekilde ortaya konmaktadır;

“1. Birlik, üye devletlerin ulusal ve bölgesel çeşitliliğine saygı göstererek ve ortak kültürel mirası da öne çıkararak, kültürlerinin zenginleşmesine katkıda bulunur.

2. Birlik eylemi, üye devletler arasında işbirliğinin teşvik edilmesini ve gerektiğinde üye devletlerin aşağıdaki alanlardaki faaliyetlerinin desteklenmesi ve tamamlanmasını hedefler:

- Avrupa halklarının kültür ve tarihinin bilinmesinin ve yayılmasının geliştirilmesi,
- Avrupa açısından önem taşıyan kültürel mirasın muhafaza edilmesi ve korunması,
- ticari olmayan kültürel alışverişler,
- görsel-işitsel sektördeki de dâhil, sanatsal ve edebi eserler.

3. Birlik ve üye devletler, kültür alanında, başta Avrupa Konseyi olmak üzere, üçüncü ülkelerle ve yetkili uluslararası örgütlerle işbirliğini geliştirirler.

4. Birlik, özellikle içindeki kültür çeşitliliğine saygı göstermek ve bu çeşitliliği geliştirmek için, Antlaşmalar'ın diğer hükümleri uyarınca gerçekleştirdiği eylemlerinde kültürel veçheleri dikkate alır.”⁴⁴⁸

Ortak dış ticaret politikası başlığının 207.maddesinde görsel-işitsel ve kültürel hizmetlerin ticareti ile ilgili bir anlaşma, Birliğin kültürel ve dilsel çeşitliğini olumsuz etkileme potansiyeline sahipse, anlaşmanın kabulü oy birliği esasına bağlanmıştır. Birliğin danışma organlarına atıfta bulunan ABİHA'nın 300.maddesinin 2.fıkrasında Ekonomik ve Sosyal Komite'nin oluşumuna yönelik tanımlamada, mesleki ve kültürel alanlardan farklı topluluklardan temsilcilere yer vereceği belirtilmiştir. Aynı maddenin 3.fıkrasında da Bölgeler Komitesi'nin bölgesel ve yerel seçimler sonucunda belirlenmiş üyeler tarafından oluşturulacağı yer almıştır. Her iki fıkranın da genel anlamda çeşitliliğe katkı sunduğu savunabilir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸A. e.

⁴⁴⁹A. e.

3.4.1.2.Zirveler, Raporlar ve Bildiriler

3.4.1.2.1.Kopenhag Avrupa Kimliği Deklarasyonu

Avrupa Birliği o dönemki adı ile Avrupa Topluluğu, 13-14 Aralık 1973 yılında dokuz üye birlikte Kopenhag'da yapılan zirvede Avrupa Birliği Deklarasyonu'nu yayımlamıştır. Deklarasyonun içeriği siyasetten ekonomiye kadar birçok konuyu dâhil etmiş, kültürel çeşitliliğe ilişkin atıf üçüncü madde de yer bulmuştur. Deklarasyonda kültürel çeşitliliğin ortak bir Avrupa medeniyeti ve Avrupalılık kimliğinin oluşturulmasına katkı sağlayacağına vurgu yapılmıştır.⁴⁵⁰

Avrupa kimliğinin özgün ve dinamik bir yapıya erişmesinde katkı sağlayıcı bir unsur olarak belirtilen kültürel çeşitliliğin yanı sıra, dokuz üye devletlerin saygı duyduğu ve desteklediği değerler ve düşünceleri kabul eden diğer Avrupalı devletlerin de sürece dâhil olabileceği belirtilerek farklı Avrupalı ulusların birlikte yer aldığı Birleşik Avrupa hedeflenmiştir. Bildiriye imza atan ülkeler, üye devletlerin sahip olduğu değerlere saygı duyacaklarını ve ulusların sahip olduğu kültürel çeşitliliği koruyacaklarını beyan etmişlerdir. Bildiri de insan hakları, sosyal adalet, temsili demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlar Avrupa kimliğinin unsurları olarak belirtilmiştir. Kopenhag Deklarasyonu, Avrupa kimliğinin unsurlarını ortaya koyarken kimliğin, çeşitliliği ve çoğulculuğu da kapsadığının altını çizmiştir.⁴⁵¹

3.4.1.2.2.Tindemans Raporu

1975 yılında Belçika başbakanı Leo Tindemans tarafından hazırlanıp açıklanan raporda, Topluluğun ilerleyen dönemlerde politika, ekonomi ve çevre başta olmak üzere birçok konuya ilişkin önerilere yer verilmiştir. Raporda kültüre yönelik atıflar eğitim ve medya üzerinden verilmiştir. Tindemans, raporda eğitim sistemlerinin bütünleşmesine vurgu yaparak, öğrenci değişim programları yolu ile farklı kültürlerin birbirlerini tanımasına katkı sağlayacağını ve Birliğin amaçlarından biri olan ortak kültürel mirasın korunacağına değinmiştir. Raporun devam eden bölümlerinde

⁴⁵⁰Declaration of European Identity (Copenhagen, 14 December 1973), https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.09.2019. s.2.

⁴⁵¹A. e. ss.2-4

medyanın üye ülkeler arasında iş birliğinin ilerletilmesi ve üye ülkelerin birbirlerini daha iyi tanınmasında önemli bir role sahip olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵²

Tindermans Raporu'nda kültür politikasında vurgulanan eğitim ve medyanın önemi günümüz AB kültür politikasının uygulama aracı olarak öne çıkması raporun tutarlılığını ve geçerliliğini göstermesi açısından kayda değer olarak görülebilir. Nitekim bugün AB kültür politikasında eğitim ve medyanın rolünün yadsınamaz derecede öncü olduğu savunulabilir. Rapor, AB kültür politikasının ortaya çıkışına yönelik ciddi bir adım olarak görülebilir.

3.4.1.2.3.Solemn Bildirisi

19 Haziran 1983 yılında Stuttgart 'ta yayımlanan bildirinin amaç kısmında, “Avrupalılık Kimliği” ve ortak miras kavramları doğrultusunda kültürel konularda daha yakın bir işbirliğine gidilmesi tavsiye edilmiştir. Yükseköğretimde işbirliğine gidilmesi, öğretmen-öğrenci değişim programlarının hayata geçirilmesi, topluluk içerisinde konuşulan dillerin öğretilmesi, topluluk içerisinde ki sanatçılar arasında işbirliğinin teşvik edilmesi, görsel ve işitsel araçlar vasıtasıyla kültürel çalışmaların yayılması, kültürel mirasın korunması, üçüncü dünya ülkeleri ile kültürel konularda yakın işbirliğine gidilmesi bildirinin kültür hususunda öne çıkan önerileri olmuştur.⁴⁵³

3.4.1.2.4.Fontainebleau Zirvesi

Fontainebleau Zirvesi'nde kültür konusu ile ilintili olarak daha önceki zirve ve bildirilerden farklı olarak daha somut öneriler ve vurguların kendini gösterdiği savunabilir. “Halkların Avrupası” kavramı doğrultusunda Birlik üyesi devletlerin halklarının beklentilerini karşılaması öncelikli hedef olarak öne çıkmıştır. Halkların Avrupası ana başlığı altında kültürel politikalara yönelik direkt ve dolaylı birçok öneri ortaya atılmıştır. Topluluğa ait bayrak ve marşın oluşturulması, ortak bir paranın hayata geçirilmesi gibi ortak bir kültür yaratılmasına yönelik sembollerin yaratılması önerilmiş ve özel bir komitenin kurulması kararlaştırılmıştır. Zirvede, ortak bir Avrupa

⁴⁵²Pittsburgh University, **Tindermans Report**, http://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 16.09.2019. s.27.

⁴⁵³International Democracy Watch, “Solemn Declaration on European Union”, http://www.internationaldemocracywatch.org/attachments/298_Solemn%20Declaration%20on%20%20European%20Union%20Stuttgart%201983.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:17.09.2019.

pasaportunun hayata geçirilmesi, diplomaların eş değeriiliklerinin sağlanması, Avrupa spor takımlarının kurulması ve üye ülkelerin yakın işbirliğine girmesine katkı sağlayabilecek konularda bürokratik iş ve işlemlerin azaltılması, kültür politikasına dolaylı yönde katkı sağlayabilecek tavsiyeler olarak göze çarpmaktadır.⁴⁵⁴

Fontainebleau Zirvesi'nde ekonomik bütünleşmeye yönelik süreçlerin kültürel adımlar içermesi dikkat çekicidir. Nitekim sadece parasal bir birlik ve ortak bir para biriminin oluşturulması fikri, ekonomik bir hedef olmasının yanı sıra derinlerinde üye devletlerin vatandaşları tarafından o dönem için benimsenmesi muhtemel kültürel bir sembolü oluşturması açısından önemlidir. Zirvede, ekonomik bütünleşmeyi attırmaya yönelik adımların kendi içerisinde kültürel adımların atılmasını tetiklediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3.4.1.2.5. Pierto Adonnina Raporları

Fontainebleau Zirvesi sonrası alınan karar doğrultusunda kurulan özel komitenin başkanlığına getirilen İtalyan Pietro Adonnina tarafından birincisi 29-30 Mart 1985, ikincisi 28-29 Haziran 1985 yılında sunulan iki rapor hazırlanmıştır. Birinci Adonnina raporu “Halkların Avrupası” başlığı altında daha çok kişilerin ve malların serbest dolaşımı, sınır kontrollerine yönelik bürokratik iş ve işlemler, istihdam, oturma ve turizm gibi konular başta olmak üzere yapılması gerekenlere yönelik tavsiyeler içermiştir.⁴⁵⁵

İkinci ve son Adonnina Raporu'nda kültür ve iletişim başlığı adı altında somut kararlar alınmıştır. Raporda dikkat çeken kısım, kültür ve iletişim konularının Avrupalılık kimliği ve Topluluk imajı açısından önemli olduğunun vurgulanması olarak kabul edilebilir. Avrupa mirasının sadece Topluluk üye devletlerine ait olmadığı, bu bağlamda diğer Avrupalı devletler ile işbirliğine gidilmesi gerektiği, 1985 yılında Atina'dan başlamak üzere “Avrupa Kültür Başkenti” uygulamasının

⁴⁵⁴European Council, “Fontainebleau Meeting”, https://www.consilium.europa.eu/media/20673/1984_june_-_fontainebleau_eng_.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.09.2019.

⁴⁵⁵Pittsburgh University, **Adonnina Report**, http://aei.pitt.edu/992/1/andonnino_report_peoples_europe.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.09.2019.

başlatılması raporda yer bulan diğer konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Raporda kültür alanında; 1) Görsel ve işitsel alanda televizyon başlığı altında (Avrupa yapımı film vb. kültürel ürünlerin üretilmesi, işbirliğine gidilmesi, Avrupa kanalının oluşturulması ve 1988 yılının “Avrupa Film ve Televizyon Yılı” olarak ilan edilmesi gibi) etkinliklerin düzenlenmesi, 2) Avrupa Bilim, Teknoloji ve Sanat Akademisi’nin (belirtilen alanlarda çalışmaların yapılması ve Avrupa medeniyetinin içinde barındırdığı bütün farklılıkları ile ilerletilmesi çıkış noktası alınarak) kurulması, 3) Avrupa Lotosu uygulamasının yapılması, 4) Müzelere ve kültürel etkinliklere erişimin (özellikle üye devletlerde ki gençlerin erişimine yönelik işlemler başta olmak üzere) sağlanması olmak üzere dört alanda faaliyetler yapılması gerektiği tavsiye edilmiştir.⁴⁵⁶

3.4.1.2.6.Kopenhag Zirvesi 1993 (Kopenhag Kriterleri)

Avrupa Birliği Konseyi, 21-22 Haziran 1993 tarihlerinde Danimarka’nın Kopenhag’da zirve toplantısı yapmıştır. Zirve, Birlik bünyesinde işsizlik, rekabet edebilirlik gibi ekonomik konuların yanı sıra, toplumsal barış ve güvenlik gibi toplumsal, siyasi konuları da ele almıştır. Zirvede birçok konu ele alınmış fakat zirve sonunda aday olmak isteyen üye ülkelerin uyması gereken Kopenhag Kriterleri öne çıkmıştır. Kopenhag Kriterleri, AB genişleme sürecinin yol göstericisi olarak aday devletlerin uyması gerektiği siyasal ve ekonomik kriterler ile Topluluk müktesabatının kabulünü içermektedir.⁴⁵⁷

Kopenhag Kriterleri’nin siyasi boyutunda aday ülkelerin hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi ile azınlıkların korunup, haklarının güvence altına alındığı süreklilik gösteren kurumsal bir yapıya sahip olması istenmiştir. AB içerisinde rekabet güç ve baskılarına karşı mücadele edebilecek işler bir pazara sahip olma, kıstasların ekonomik boyutunu oluşturmuştur. İki kritere ek olarak, aday üye devletlerin topluluk

⁴⁵⁶ A. e.

⁴⁵⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı; **European Council in Copenhagen 21-22 June 1993, Conclusion of The Presidency,** https://www.ab.gov.tr/files/files/Zirve_Bildirileri/co_en_1993.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:07.03.2022.

müktesebatın üstlenme ve uygulayabilme kapasitesine erişmesi üçüncü kıstas olarak belirlenmiştir.⁴⁵⁸

Kopenhag siyasi kriterleri ile AB içerisinde kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesinin yolunu açtığı savunulabilmektedir. Nitekim siyasi kriterlerin içeriğinin oluşturan insan hakları, hukuk üstünlüğü, demokrasi ve azınlıklar gibi kavramlar AB'nin çoğulculuğa ilişkin destekleyici yaklaşımını ortaya koyabilmektedir. Azınlıkların korunmasına ilişkin belirgin atıf yine AB'nin farklı toplumsal gruplara yönelik destekleyici bir tavrı olarak görülebilmekte, aynı zamanda kültürel çeşitliliği de meydana getiren bu grupların demokrasi yolu ile teşvik edilip geliştirilmesinin önünü açabilmektedir. Kopenhag Kriterleri genel anlamda kültürel çeşitliliği, çoğulculuğu kurumsal bir çerçevede korunup, geliştirilmesini sağlayabilmektedir.

3.4.1.2.7. Avrupa Temel Haklar Şartı

Fransa'nın Nice şehrinde yapılan zirve sonunda 7 Aralık 2000 tarihinde bildirge niteliğinde ifade edilen ve hukuken bağlayıcılığı olmayan Avrupa Temel Haklar Şartı, Birliğin insan haklarına ve hakların korunmasına yönelik olarak attığı önemli bir adım olmuştur.⁴⁵⁹

Avrupa Temel Haklar Şartı'nın “başlangıç” kısmında, AB'nin Avrupa halklarının sahip olduğu kültürel ve geleneksel farklılıklar ile üye devletlerin kendi ulusal kimliklerine saygı gösterilmesine ilişkin beyanı yer almıştır. Temel Haklar Şartı, özgürlük, insan hakları, ayrımcılığı yasaklama gibi birçok başlık altında kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin dolaylı atıfları içermektedir. Kültürel çeşitliliğe ilişkin en somut kabul edilebilecek atıflar, kimsenin etnik kimlik, dil, din, cinsiyet, siyasi ideoloji, ulusal azınlığa mensubiyet başta olmak üzere birçok alanda ayrımcılığa uğramasının yasaklandığına yer veren 21.madde ile kültür, din ve dil çeşitliliğe vurgu yapan 22.maddede yer almıştır. Birlik, 22.maddede, kültürel, dinsel ve dilsel çeşitliliğe

⁴⁵⁸ Arzu Kihitir, Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2004, s.180.

⁴⁵⁹Yüksel Metin, Ümmühan Kaygısız, “Avrupa Birliği'nde Temel hakların Korunması ve Lizbon Antlaşması'nın Getirdiği Yenilikler”, **Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, 2001, s.1.

saygı duyacağını beyan etmiştir.⁴⁶⁰ Özgürlük, dayanışma ve birlik olma duygusunu içeren 2, 3 ve 4. maddeleri, düşünce ve din özgürlüğünü savunan 10.madde, ifade ve bilgi alma hakkını içeren 11.madde, bilim ve sanat özgürlüğünü savunan 13.madde, eğitim hakkını düzenleyen 14.madde, fikri mülkiyet hakkının korunmasını düzenleyen 17.maddenin 2.fırkası ile ekonomik yarar sağlayacak hizmetlere erişimi sağlayan 36.madde, Şart'ın kültürel çeşitliliğe atıfta bulunan diğer maddeleri olarak ifade edilmiştir.⁴⁶¹ Kültür, dil ve dinsel çeşitliliğe Birliğin saygı duyacağını ifade eden 22.madde “son dakika” eklenmiştir.⁴⁶²

Temel Haklar Şartı, herkesin kültürel etkinliklere katılımını sağlayan bir düzenlemeyi içermediği konusunda eleştirilmiştir. Şartın 25.maddesinde kültürel etkinliklere katılım hakkını sadece yaşlılara vermiştir. Şartın 22.maddesinde kültürel çeşitliliğe ilişkin gösterilecek saygı ifadesinin genel bir ilke olarak sunulduğu, kültürel çeşitliliğe erişimi temel bir hak olarak ifade etmediği noktasında eleştirilmiştir.⁴⁶³

3.4.1.2.8.Leaken Bildirisi

Leaken Bildirisi, AB'nin geçmişten günümüze kadar nasıl bir tarihi arka plandan gelişim gösterdiğini, gelecekte AB olarak hangi hedeflere ulaşmayı amaç edindiği ve yayımlandığı dönem içerisinde kendisini tanımladığı ve özeleştiri sunduğu bir belge olarak 2001 yılında ilan edilmiştir. Bildirinin ilk satırlarında AB'nin nasıl bir Avrupa geçmişi üzerinden geldiğine dair vurgular yapılmış olmasının yanı sıra küreselleşme sürecinde AB'nin nasıl bir strateji izlemesine yönelik hedefler ortaya konmuştur. Bildiride AB kurumları ile vatandaşlar arasındaki iletişim, algı ve görüşlere de ayrı bir yerilmiş, Birlik vatandaşlarının AB'ye yönelik eleştirileri de yer almıştır. AB'nin daha şeffaf, katılımcı ve demokratik olması gerektiği ve yoğun bir

⁴⁶⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Geliştirme Başkanlığı, Kütüphane ve Dokümantasyon Şube Müdürlüğü, “Avrupa Temel Haklar Şartı”, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.12.2020.

⁴⁶¹ E. Psychogiopoulou, D. Anagnostou, “Introduction”, Understanding media policies-A European perspective, Ed. E. Psychogiopoulou, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012,s.5. Aktaran, John Morijn, “The EU Charter of Fundamental Rights and Cultural Diversity in the EU”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillan, 2015, s.155.

⁴⁶² A. Füsün Arsava, “Avrupa Temel Haklar Şartı”, Ankara **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 5, No:1, Güz 2005, s.9.

⁴⁶³ Romainville, **a. g. m.** s.165.

bürokratik kuruluş izleniminden uzaklaşması gerektiği belirtilmiştir. Bildiride Avrupa'nın insani değerlerin, özgürlük ve bağımsızlığın kıtası olduğu, aynı zamanda dillere, kültürlere ve geleneklere de saygının gösterildiği bir çeşitliliği de barındırdığı vurgulanmıştır. Kültürel çeşitliliğe ilişkin bu atfın dışında da azınlıklara saygı gösterilmesi de bildiride yer alan diğer önemli bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶⁴

3.4.1.3.Yeşil ve Beyaz Kitaplar

3.4.1.3.1.Yeşil Kitaplar (Green Papers)

Avrupa Komisyonu tarafından AB düzeyinde konuşulması istenen belirli konular hakkında ortaya konulan belgeler olarak ifade edilir. Yeşil Kitap'ta tartışılmak istenen konunun paydaşları da bu tartışmalara davet edilmekte ve tartışmalar sonucunda alınan kararlar Beyaz Kitap'ta yayımlanacak kararlara zemin hazırlayabilmektedir.⁴⁶⁵ Bu başlık altında geçmişten günümüze kadar gelen süreç içerisinde kültür ve kültürel çeşitliliğe vurgu yapan Yeşil Kitaplar'a değinilecektir.

29 Eylül 1993 tarihinde yayımlanan “Eğitimin Avrupa Boyutuna İlişkin Yeşil Kitap” Birlik bünyesinde eğitimin ne şekilde olmasına ilişkin strateji ve amaçlara yer vermiştir. Kültürel ve dilsel engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çok dilli ve çok kültürlü uygulamalara geçilmesi, dil öğrenme yolu ile üye ülke gençlerinin birbirlerini ve kültürlerini tanıyarak Avrupalı vatandaş olmanın bilincine sahip olunması gerektiği, kitapta yer alan hedefler olarak belirlenmiştir. Ayrıca Avrupa ortak kültürel mirasına yönelik atıfta bulunarak “çeşitlilik içerisinde birlik” vurgusu öne çıkarılmıştır.⁴⁶⁶

O dönemki Avrupa Toplulukları Komisyonu tarafından 06.04.1994 tarihinde sunulan “AB Görsel-İşitsel Politikaları Bağlamında Avrupa Program Endüstrisini Güçlendirme Stratejileri” başlıklı yeşil kitap, kültür ve kültürel çeşitliliğe alt başlık olarak yer vermiştir. İlgili yeşil kitapta AB televizyon programları ile film sektörünün

⁴⁶⁴https://www.cvce.eu/en/obj/laeken_declaration_on_the_future_of_the_european_union_15_december_2001-en-a76801d5-4bf0-4483-9000-e6df94b07a55.html (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.12.2020.

⁴⁶⁵https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/green_paper.html (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

⁴⁶⁶<https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51993DC0457&qid=1488204560202&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

21.yüzyılda ekonomik ve alt yapısal anlamda rekabet edebilir seviyede olması için hangi amaçları hedeflemesi gerektiğine değinilmiştir. Kültürel çeşitliliğin TV program ve filmlerinin pazarlanması aşamasında önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir. Seyircilere sunulacak programların çeşitliliği sayesinde, kültür bariyerlerinin aşılacağı, kültürel çeşitliliğin avantaj olarak görüleceğine yer verilmiştir. Görsel-işitsel endüstrilere Birlik içerisindeki bütün bölgelerinin dâhil olmasına yönelik tavsiye ile birlikte kültüre ve kültürel çeşitliliğe ilişkin ayrı bir atıfta bulunulmuştur. Yine yaşadıkları ülkede farklı uyruklarından dolayı saygı görmeyen kültürlerin bu sayede kendisini ifade edeceğinin altı çizilmiştir. Kitaptaki en önemli vurgu ise farklı yaygın olup olmamasına bakılmaksızın irili ufaklı kültürlerin ve dillerinde kendilerine pazarda şans bulabilecek olmasıdır. Bu haliyle kültürel çeşitliliğin oluşum ve gelişimine büyük fırsat sunmaktadır.⁴⁶⁷

24.07.1996 tarihli “Bilgi Toplumunda Yaşama ve Çalışma: Önce İnsanlar” isimli yeşil kitapta Avrupa Birliği’nin güçlü bir kültürel çeşitlilik üzerine inşa edildiğinin altı çizilmiştir.⁴⁶⁸

27.04.2010 tarihinde yayımlanan “Kültürel ve Yaratıcı Sektörlerde Potansiyeli Ortaya Çıkarmaya İlişkin” yeşil kitapta, AB’nin küreselleşen dünyada rekabet edebilmesi kültürel ve endüstriyel sektörler ve bu sektörlerdeki inovasyon ile ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan kaynakların, bilgi ve yeteneklerin ne şekilde kullanılacağı gelecekteki ilerlemeyi belirleyeceği belirtilmiştir. Kültürel ve yaratıcı sektörlerin ekonomik anlamda gücüne değinilmiş, kültürün zenginliği ve çeşitliliğine atıfta bulunarak birlikte yaşam öne çıkarılmış, kültürün hayati bir rol oynadığı belirtilmiştir. Kültür endüstrilerinin çeşitliliği temsil eder nitelikte olması, serbest dolaşımın sağlanması kitapta yer almış diğer önemli hususlar olmuştur. Kitabın kültürel çeşitliliğe yönelik olumlu yaklaşımı, kitap içeriğinde UNESCO’nun 2005 yılında ilan etmiş olduğu Kültürel Çeşitliliğin İfadesinin Korunması ve

⁴⁶⁷<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51994DC0096&qid=1488204560202&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

⁴⁶⁸<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51996DC0389&qid=1488204560202&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

Geliştirilmesine İlişkin Sözleşme ile AB kültür ajandası ve programlarına yapmış olduğu atıflardan anlaşılabilir.⁴⁶⁹

3.4.1.3.2.Beyaz Kitaplar (White Papers)

Beyaz Kitap (White Paper) Yeşil Kitap'ta AB seviyesinde konuşulan veya karar alınan belirli konuların daha geniş çerçevede tartışılıp eylem planlarının sunulduğu detaylı bilgileri içeren AB belgelerindendir. Beyaz Kitap'ta yer alan konular Birlik için bir yol haritası niteliğinde kabul edilebilir.⁴⁷⁰

Avrupa Komisyonu tarafından 1994 yılında yayımlanan ve 21.yüzyıla girerken Birlik için büyüme, rekabet gücü ve istihdam politika ve hedeflerinin belirlendiği beyaz kitapta farklı başlıklar altında, daha çok ekonomik içerikte kültür ve kültürel çeşitliliğe atıfta bulunulmuştur. Kitapta günlük yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik görsel-işitsel alanda kültürel imkânlarla yer verilmesine değinilmiştir. Yine birçok alanla birlikte kültürel sektörlerinde (özellikle görsel-işitsel alanda) iş imkânı yarattığı ve Topluluk bünyesinde güçlü bir iş birliğine gidilecek endüstriyel alanlardan biri olarak önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmiştir. Birlik, toplumunun bilimsel, idari ve kültürel bilgilere elektronik ortamda erişim sağlamasını amaçlamıştır. Avrupa'da bilgi toplumun oluşturulması amacıyla hedefler belirlenirken, Avrupa'nın karakteristik özellikleri arasında çok dillilik ve kültürel çeşitliliğe de değinilmiştir. Ülkelerin yatırımları sayesinde karşılıklı olarak kültürlerin tanınmasının yolu açılarak Avrupalılık kimliğinin oluşacağı hedeflenmiştir.⁴⁷¹

1994 tarihinde yayımlanan “Birlik İçin Bir İlerleme Yolu: Avrupa Sosyal Politikası” başlıklı beyaz kitap, Birlik bünyesinde ortaya konacak sosyal politika amaçlarının üye ülkelerin katılımı ve uyumlaşması doğrultusunda hedefine ulaşacağını ve öngörülme-yen zorluk ve engellerle mücadele edilebileceğinin atılımı çizmektedir. Birlik'in geleceğinin sahip olunan zengin çeşitlilik üzerine inşasına bağlı olduğu,

⁴⁶⁹ <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0183&qid=1488204560202&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

⁴⁷⁰ https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/white_paper.html (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

⁴⁷¹ European Comission, **Growth, Competitiveness, Employment; The Challenges and Ways Forward Into The 21st Century**, Printed in Germany, 1994. http://publications.europa.eu/resource/cellar/4e6ecfb6-471e-4108-9c7d90cb1c3096af.0006.01/DOC_1 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.12.2020.

kitapta yer alan değerlendirmelerden birini oluşturmıştır. Çeşitlilik, sosyal politikanın üye ülkeler arasında uyumun sağlanması ve Birlik bünyesindeki bütün insanların iyi bir sosyo-ekonomik sisteme sahip olması için öncül bir konu olarak tanımlanmıştır. Beyaz kitapta, Birlik içerisinde ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı alınacak tedbirler, sosyal dışlanmaya karşı mücadeleye ilişkin başlıklar, kadınlara başta çalışma ortamı olmak üzere diğer alanlarda karşılaşılabilecekleri ayrımcılığın önlenmesine ilişkin vurgu, dolaylı da olsa kültürel çeşitliliğe saygı gösterilmesi ve korunmasına yönelik adımlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kitabın son bölümünde dinsel, ırksal ve engellilik ile ilgili ayrımcılıkla mücadeleye de yer vermiştir.⁴⁷²

2006 yılında AB'nin iletişim politikasına yönelik Beyaz Kitap, çeşitlilik kavramına iletişim politikasının boyutları arasında yer vermiş, AB'de yaşayan insanların farklı sosyal ve kültürel yapıya, buna bağlı farklı politik düşüncelere sahip olduğunu ortaya koymuştur. AB iletişim politikasının da çeşitliliğe saygı göstermesi gerektiği ifade edilmiştir. Ana dil ve çok dillik kitapta yer alan diğer önemli hususları oluşturmıştır. İletişim politikası içerisinde medyaya ayrı bir başlık açılmış, AB kurumlarının ulusal, bölgesel olmak üzere farklı kesimlerden toplumların ihtiyaçlarını karşılayacak medya araçlarını ortaya konması tavsiye edilmiştir.⁴⁷³

2017 yılında AB'nin 2025 yılına ilişkin beş senaryonun ortaya konduğu Beyaz Kitap girişi bölümünde Birlik tanımlanırken “eşsiz kültüre çeşitliliğe” sahip olduğu vurgulanmıştır.⁴⁷⁴

3.4.2.AB Kültür Gündemleri (Ajandaları)

3.4.2.1. 2007 Avrupa Kültür Gündemi (Ajandası)

Avrupa komisyonunun Mayıs 2007'de online bir toplantı sonucunda kültürel çeşitlilik-kültürler arası diyalog, dış ilişkilerde kültürün yeri ve yaratıcılık-kültür

⁴⁷²<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51994DC0333&qid=1488203863476&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

⁴⁷³<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0035&qid=1488203863476&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:25.12.2020.

⁴⁷⁴https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b739b382-ff4f-11e6-8a3501aa75ed71a1.0001.02/DOC_3&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.12.2020.

ilişkisi gibi temaları içeren bir hedef gündem oluşturmuş, bu gündem 2007 yılının Eylül ayında kabul edilmiştir.⁴⁷⁵

AB Konsey'inin 16 Kasım 2007 tarihli ilke kararı sonucu oluşturulan Avrupa Kültür Gündemi AB kültür politikasının kültürel çeşitlilik boyutuna yönelik vurguları barındırmaktadır. AB'nin kültürel boyutunun güçlendirilmesini temel alan Avrupa Kültür Gündemi ilk üç amaçlarından birini "kültürel çeşitliliğin ve kültürlerarası diyalogun geliştirilmesi" olarak ifade edilmiştir. Bu amaç altında;

- Kültürel alanda hizmet veren sanatçı ve uzmanların hareketliliğinin teşvikinin sağlanması,
- Kültürel mirasının korunup teşvik edilmesi amacıyla sanatsal ürünlerin hareketliliğinin sağlanması ve farklı kültürel ve dilsel ifadelere halkın erişimi sağlamak
- Kültürlerarası yeterliliklerin geliştirilmesi, Avrupalılık kimliği, vatandaşlığı ve sosyal uyumun sağlanmasını destekleyecek sürecin oluşturulması amacı ile kültürlerarası diyalogun teşvik edilmesi önerilmiştir.⁴⁷⁶

AB, UNESCO'nun kültürel çeşitliliğe ilişkin ilan etmiş olduğu sözleşme hükümleri doğrultusunda Kültür Gündemi'nin amaçlarını belirlemiş ve kültürel çeşitliliğe de atıfta bulunan başta ticaret olmak üzere iş birliği anlaşmalarına imza atmıştır.⁴⁷⁷

3.4.2.2. Yeni Avrupa Kültür Ajandası (2018)

AB 2018 tarihinde 2007 yılındaki kabul etmiş olduğu gündemden sonra Birlik'in kültürel anlamda yeni yol haritasını oluşturan Yeni Avrupa Kültür Gündem'ini ilan etmiştir. Yeni gündem sosyal, ekonomik ve dış ilişkileri kapsayan üç boyutlu stratejik amaçları içermiştir. Kültür ve kültürel çeşitliliğin toplumsal uyumun

⁴⁷⁵ Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS), **Eğitim ve Kültür Hakkında AB Müktesebat Rehberi**, Corporate & Public Strategy Advisory Group, Brüksel-İstanbul, 2013, https://mess.org.tr/media/filer_public/92/df/92dff50b-3e72-4588-9665-62e1c64a8aef/mess-education_guide_updates_feb2013_tr_final.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.09.2020. s.39.

⁴⁷⁶Official Journal of the European Union, "Resolution of Council of 16 November 2007, on a European Agenda for Culture", 2007/C 287/01. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007G1129%2801%29>(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.09.2020.

⁴⁷⁷ Loisen, a. g. m. ss.221-223.

ve refahın sağlanmasında sahip olduğu güce yapılan vurgu, sosyal boyutun stratejik hedefi olarak ifade edilmiştir. Avrupalı vatandaşların ortak kültürel miras etrafında ortak değerlerin farkındalığına vararak Avrupalılık kimliğinin geliştirilmesi, yaratıcı ve kültürel sektörlerde çalışan uzman ve sanatçıların hareketliliğinin sağlanması, Avrupalı vatandaşların kültürel aktivitelere katılım kapasitesinin arttırılması ajandanın sosyal boyutunu temsil etmiştir. Göçmenler ve sığınmacılar ile birlikte toplumsal çeşitliliğin temsilcilerinde Avrupa vatandaşları ile kültürel etkinliklere katılımı önemsenmiştir. Kültürün eğitim ve girişimcilikle birlikte istihdam ve büyümede sahip olduğu güç nedeni ile desteklenmesi, ajandanın ekonomik boyutunun hedefleri olarak belirtilmiştir. Eğitimde sanatsal, kültürel ve yaratıcı düşüncelerin yer almasının teşvik edilmesi, kültürel ve yaratıcı sektörlerin paydaşlarının finans ve kapasitesinin arttırılması, kültürel ve yaratıcı sektörlerin, dijital girişimcilik başta olmak üzere ihtiyaç duyduğu alanlarda desteklenmesi, ekonomik boyutun öne çıkan alt amaçları olarak belirtilmiştir. Sektörler arası iş birliğine gidilip, ekonomik ve sanatsal sınırların kaldırılması, Avrupa'nın zengin kültürel ifadelerinin çeşitliliğinin destekleyicisi olarak belirtilmiştir. Uluslararası kültürel iş birliğinin geliştirilmesi de Yeni Gündem'in dış ilişkiler boyutundaki hedefleri olmuştur. Bu boyut kapsamında, uluslararası ilişkilerde ve uluslararası kuruluşlarla da kültürel ve kültürlerarası iş birliğinin teşvik edilmesi, kültürün ekonomik ve sosyal gelişmenin bir unsuru olarak desteklenmesi ve ortak kültürel miras bağlamında iş birliğine gidilmesi hedeflenmiştir. Yeni Gündem de, UNESCO'nun kültürel çeşitliliğe ilişkin bildirgesine atıfta bulunmuştur.⁴⁷⁸

3.4.3.AB Kültür Çalışma Planlarında Kültürel Çeşitlilik

AB kültür politikasına yönelik belirli dönem aralıklarını içeren Konsey kararları sonucunda kültür çalışma planları oluşturmuştur. Kültür çalışma planları AB'nin Maastricht sonrasında politika alanı olarak belirlediği genelde kültür özelde de kültürel çeşitliliğin almış aldığı yolu göstermesi açısından önemlidir. Kültürel

⁴⁷⁸European Commission, "Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions", **A New Agenda for Culture**, COM(2018) 267 final, Brussels, 22.5.2018. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.02.2021.

planlara bakıldığında geçen süre içerisinde kültürün sosyal, ekonomik, siyasi ilişkiler içerisine artan bir düzeyde sirayet ettiği görülebilmektedir. Daha önceki planlarda bir iki cümle ile yer verilen kültürel çeşitlilik, son 2019-2022 planında temel ilkelerin belirlenirken dikkate alındığı bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Direkt atıfların yanı sıra, çalışma planlarında yer alan hedef ve amaçlar ile faaliyetlerde kültürel çeşitlilik dolaylı olarak kendisine yer bulabilmiştir.

3.4.3.1. 2002-2004 Kültür Çalışma Planı

2002-2004 kültür çalışma programı, 2001 yılında yoğun bir biçimde yapılan kültür başlıklı toplantılar ile 5 Eylül 2001 tarihinde AB Parlamentosu'nun Birlik bünyesinde kültürel iş birliğine dair kararı ve 21 Ocak 2002 tarihinde Konsey'in kültürün AB'nin gelişimindeki rolüne ilişkin kararları rehberliğinde meydana getirilmiştir. Planın giriş kısmında Birlik üyelerin kültürel çeşitliliğinin önemsendiği, bölgesel ve ulusal çeşitliliklerine saygı gösterildiğine yer verilmiştir. Planda yer alan çalışma alanlarında, kültürel sektörde sanatçıların, uzmanların ve sanatsal eserlerin dolaşımının geliştirilmesi ve teşvik edilmesinin altı çizilmiştir. Kültürlerarası diyalog yolu ile Avrupa'nın kültürel ve dilsel çeşitliliğinin geliştirileceği, Birlik dışı ülkelerle de işbirliğine gidilmesi tavsiye edilmiştir.⁴⁷⁹

3.4.3.2. 2005-2006 Kültür Çalışma Planı

AB Konsey'inin 15-16 Kasım 2004 tarihinde yapmış olduğu toplantı sonucunda 2005-2006 yılına ilişkin kültür çalışma planı oluşturulmuştur. 2008-2010 çalışma planını karar metninde, 2005-2006 çalışma planı Birlik'in ikinci çalışma planı olarak nitelendirilmiş ve planın süresinin 2007 yılının sonuna kadar uzatıldığına yer verilmiştir.⁴⁸⁰ Kültür ve kültürel sektörlerin ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlayıcısı olarak tanımlanmıştır. Planın başlangıç metninde Avrupa'nın kültürel çeşitlilik bağlamında zengin bir içeriğe sahip olduğu ifade edilmiştir. Lizbon hedefleri

⁴⁷⁹Official Journal of the European Communities, "Council Resolution of 25 June 2002 on a new work plan on European cooperation in the field of culture (2002/C 162/03)," **2002/C 162/03, 6 July 2002**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2002:162:FULL&from=HR> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.02.2021.

⁴⁸⁰Official Journal of the European Union, "Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the Work Plan for Culture 2008-2010 (2008/C 143/06)", **C 143/9, 10.6.2008**. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0610\(01\)&rid=2](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0610(01)&rid=2) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:20.02.2021.

doğrultusunda şekillendirilmiş planda, yaratıcılığın ve yaratıcı endüstrilerin katkısına vurgu yapılırken, kültürel ve dilsel çeşitliliğin, çoğulculuğun, ortak kültürel alanı oluşturan bileşenler olarak belirtilmiştir.⁴⁸¹

3.4.3.3. 2008-2010 Kültür Çalışma Planı

2008-2010 dönemini kapsayan çalışma planı, Konsey'in 2008 tarih 143/06 numaralı kararı doğrultusunda oluşturulmuştur. 2008-2010 çalışma planı, UNESCO'nun kültürel çeşitliliğe ilişkin ilan etmiş olduğu sözleşmenin amaçlarının geliştirilmesine ilişkin atfı belirgin olarak göze çarpmıştır. Kültürel alanda çalışan sanatçılar ve uzmanların hareketliliğinin kolaylaştırılması, kültürel farkındalık ve ifadeler için kültür ve eğitim arasında politikaların geliştirilmesi, Avrupa dijital kütüphanesinin kurularak Avrupa'nın çeşitli müze, kütüphane, arşivlerine ulaşımın sağlanması, kültürel turizmin geliştirilmesi, çokdillilik ve ortak mirasın geliştirilmesine ilişkin planda yer alan etkinlikler kültürel çeşitliliğe ilişkin gelişmeler olarak yorumlanabilir.⁴⁸²

3.4.3.4. 2011-2014 Kültür Çalışma Planı

2011-2014 yıllarını kapsayan kültür çalışma programı Konsey ve üye devlet temsilcilerin katıldığı 2010 yılı 325/01 numaralı kararı sonucunda kabul edilmiştir. 2011-2014 kültür çalışma planı Avrupa İçin Kültür Ajandası'nın amaçlarını takip edeceğine dair atfı kültürel çeşitlilik açısından önemli hususları oluşturmuştur. Avrupa İçin Kültür Ajandası, kültürel çeşitliliğin geliştirilmesini stratejik amaçları arasında göstermiştir. Bu açıdan kültürel çeşitlilik kavramı, ilgili çalışma planında kendisine yer bulmuştur. Kültürel çeşitlilik, kültürlerarası diyalog ve kültüre erişimin sağlanması, planın öncelikli eylemleri arasında yer almıştır. 2011-2014 yılına ait çalışma planını ekinde yer alan eylem planında kültürel çeşitlilik ve kültürlerarası diyalog başlığında Konsey ve Komisyon'a kültürler arası çalışmaların gruplar ve toplumlar arasında dolaşımın kolaylaştırılması, kültüre erişim, kültür eğitimi ve

⁴⁸¹ Council of European Union, **2616th Council Meeting Education, Youth and Culture**, Press Release, C/04/310 Brussels, 15-16 November 2004, ss.20-23.

⁴⁸²Official Journal of the European Union, "Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the Work Plan for Culture 2008-2010 (2008/C 143/06)", C 143/9, 10.6.2008. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0610\(01\)&rid=2](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0610(01)&rid=2) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:20.02.2021.

diyalog yolu ile ortak kültür mirasa ilişkin farkındalık oluşturulması doğrultusunda görevler verilmiştir.⁴⁸³

3.4.3.5. 2015-2018 Kültür Çalışma Planı

AB Konseyi, 2014 tarih ve 463/02 numaralı kararı ile 2015-2018 yıllarını kapsayan kültür çalışma planını kabul etmiştir. Kültürel çeşitlilik kavramına ilişkin atıf, 2011-2014 çalışma planında yer alan “Avrupa İçin Kültür Ajandası” amaçları doğrultusunda verilmiştir. Yeni çalışma planında kültürel çeşitliliğe ilişkin diğer bir atıfta Yaratıcı Avrupa programında yer alan kültürel ve dilsel çeşitliliğin geliştirilmesini amaç edinen 2013 tarihli kararında yer bulmuştur. Kültürel çeşitliliğe ilişkin vurgu planın takip edeceği ilkelerde de belirtilmiştir. Konsey kararında yer alan rehber ilkelerin c) bendinde “kültürel çeşitliliğin geliştirilmesinin, sanatın ve kültürün içsel değerinin dikkate alınması” ile mümkün olacağı yer almıştır. Kültürel çeşitliliğin geliştirilmesine dair vurgu, uluslararası ilişkilerde kültür kavramı ile birlikte kararda yer alan öncelikler ve metotlar başlığı altında yer almıştır. Açık Koordinasyon Yönteminin kullanılması ve üye devletlerdeki bütün paydaşların katılımını önemsemiştir. Dijital veya fiziki kitaplar yolu ile okumanın geliştirilmesi yolu ile kültür ve kültürel çeşitliliğe erişimin destekleneceği, Avrupa kimliği hakkında farkındalığı arttıracığı ifade edilmiştir. Kültürel alanda, üçüncü devletler, komşuluk politikası bağlamında komşu ülkeler, aday ve potansiyel aday ülkeler, uluslararası kuruluşlar ile iş birliğinin ilerletilmesine ilişkin tavsiye kültürel çeşitliliğin uluslararası alanda geliştirilmesinin yolunu açmıştır.⁴⁸⁴

3.4.3.6. 2019-2022 Kültür Çalışma Planı

2019-2022 kültür çalışma programı 2018 tarihli ve C/460/10 sayılı Konsey kararı sonucunda oluşturulmuştur. İlgili döneme ait çalışma planında kültür konusuna verilen önemin ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarda daha da arttırıldığı

⁴⁸³Official Journal of the European Union, “Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the Work Plan for Culture 2011-2014, (2014/C 463/02)”, C/325/1, 02.12.2010. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42010Y1202\(01\)&rid=2](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42010Y1202(01)&rid=2) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.02.2021.

⁴⁸⁴Official Journal of the European Union, “Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a Work Plan for Culture (2015-2018) (2014/C 463/02)”, C/463/4, 23.12.2014. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(02)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:02.02.2021.

görülmüştür. Kültürel çeşitlilik kavramı da sosyal ve ekonomik boyutlarda yine önemsenen bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Sosyal içermede kültürel çeşitliliğin sağlayacağı katkıya yapılan vurgu, kültürel mirasın korunması için kültür çalışanlarının hareketliliğinin teşvik edilmesi, dünya barışının sağlanması noktasında uluslararası kültürel ilişkilerin yaygınlaştırılmasına ilişkin kararın ilk satırlarında yer verilen hedefler, kültürel çeşitliliğin çalışma planında önemli bir yer edindiğini göstermiştir. Çalışma planında AB'nin kültürel çeşitliliğe ilişkin en somut yaklaşımını, kararın temel prensipler başlığı altında belirtilmiştir. Kültürel çeşitliliğin geliştirilmesi ve korunması, AB'nin kültür politikasının temel unsuru olarak ifade edilmiştir. Daha önceki planlarda öncelikler arasında ayrı bir başlığa sahip olan kültürel çeşitlilik, bu plan içerisinde daha belirgin olarak ele alınmaktadır. Planda yer alan, kültürel mirasın sürdürülebilirliği, sanatçıların ve kültür uzmanlarının desteklenmesi, cinsiyet eşitliği ve uluslararası kültürel ilişkiler gibi ilkelerin kültürel çeşitliliğe katkı sağlayacağını altı çizilmiştir. Belirtilen ilkeler kültürel çeşitlilik ile ilişkilendirilmiş ve bir önceki planlara bakıldığında kültürel çeşitlilik daha somut ve belirgin bir yere sahip olmuştur. Planda, küreselleşen ve çeşitliliği artan toplumlara yapılan vurgu da kültürel çeşitlilik açısından dikkat çekicidir. Diğer planlarda da yer alan ekonomik, sosyal ve siyasi boyutlarda gelişim için kültürel alandaki sanatçıların, uzmanların, girişimcilerin ve diğer paydaşların hareketliliğinin de sağlanması yine kültürel çeşitliliğe yönelik dolaylı bir katkıyı tavrı tasvir etmiştir. Görsel-işitsel sektörlerde ortak yapımlar, müzik sektöründe rekabet ve çeşitlilik, sanatsal özgürlük gibi planda yer alan etkinlik başlıkları kültürel çeşitliliğe ilişkin somut yaklaşımlar olarak göze çarpmıştır.⁴⁸⁵

3.4.4. Avrupa Birliği 2019-2024 Stratejik Hedefleri ve Kültürel Çeşitlilik

AB Komisyonu, AB'nin de genel siyasi stratejisinin belirleyicileri de olan 2019-2024 yılları arasında 6 öncelikli alan belirlemektedir. Bahsi geçen alanlar aynı zamanda kültür politikasının şekillenmesine de etki etmektedir. Nitekim kültürel ve yaratıcı sektörlerin AB toplumuna yapmakta olduğu ekonomik ve sosyal katkılara

⁴⁸⁵ Official Journal of the European Union, "Council conclusions on the Work Plan for Culture 2019-2022 (2018/C 460/10)", C 460/12, 21.12.2018. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG1221\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG1221(01)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.02.2021.

bakıldığında Komisyon'un belirlemiş olduğu öncelikler ile kültür arasında bir ilişki söz konusu olmaktadır. Komisyon'un 2019-2024 yılların arasında AB için öne çıkardığı hedefleri;

- Avrupa Yeşil Anlaşması (A European Green Deal),
- Dijital çağa uygun bir Avrupa (A Europe fit for the digital age),
- İnsanlar için işleyen bir ekonomi (An economy that works for people),
- Dünyada daha güçlü bir Avrupa (A stronger Europe in the World),
- Avrupa yaşam tarzımızı teşvik etmek (Promoting our European way of life),
- Avrupa demokrasisi için yeni bir hamle (A new push for European democracy).⁴⁸⁶

Avrupa Yeşil Anlaşması:

Avrupa Yeşil Anlaşması, AB'nin Avrupa ve dünyada küresel bağlamda artan ve tehdit edici boyuta ulaşmakta olan çevresel ve iklimsel tehlikelere dikkat çekmektedir. AB ilgili anlaşma ile 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarının ortadan kalktığı ve Avrupa'nın ekonomik açıdan daha güçlü ve rekabet edebilir bir boyuta ulaşmasını hedeflemektedir. Aynı zamanda AB, çevresel risklerden kaynaklanabilecek risklerden vatandaşlarını korumayı da amaçlamaktadır. Belirlenen hedeflerle AB'nin sürdürülebilir ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacak endüstrilerin daha etkinleştirilmesi, şehir ve bölgelerin geliştirilmesi ifade edilmektedir.⁴⁸⁷

Avrupa Yeşil Anlaşması kültür politikasının şekillenmesine katkı sunmaktadır. AB'nin kültürel politikasının amaçlarından birini oluşturan kültürel mirasın iklimsel tehditlere karşı korunması ilgili anlaşma ile kültür politikasını birbirine bağlamaktadır. Kültürel mirasın korunması beraberinde kültürel çeşitliliğinde çevresel etkilere

⁴⁸⁶European Commission, "Strategic framework for the EU's cultural policy", <https://ec.europa.eu/culture/policies/strategic-framework-eus-cultural-policy> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.03.2021.

⁴⁸⁷ European Commission, "The European Green Deal", COM(2019) 640 final, Brussels, 11.12.2019. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.03.2021.

korunmasına da destek olmaktadır. Nitekim kültürel turizmin teşvik edilmesi ve doğal mirasın korunması AB'nin kültürel mirasının korunmasına ilişkin eylem planının hedeflerinden birini teşkil etmektedir. AB Yaratıcı Avrupa Programı kapsamında sanatsal, kültürel topluluklar ile diğer paydaşlar tarafından ilkim değişikliğinin kültürel boyutlarının araştırılmasına yönelik yapılan çalışmaları desteklemektedir. Kültürel çeşitliliğin kültürel mirasın bir bileşeni olarak tanımlandığı dikkate alındığında, Avrupa Yeşil Anlaşması'nın kültürel çeşitliliğinin korunması ve geliştirilmesine de katkı sağladığı savunulabilmektedir.⁴⁸⁸ Kültürel ve yaratıcı sektörlerinde ilgili anlaşma doğrultusunda katkı sağlayacağı, Avrupa Yeşil Anlaşması'nın da kültür ve sanatın daha yeşil ve sürdürülebilir bir yol ile karşılaşabileceği sorunlara çözüm bulabileceği savunulmaktadır.⁴⁸⁹

Yeşil Avrupa Anlaşması'nda yer alan biyolojik çeşitlilik ile kültürel çeşitlilik ilişkilendirilmektedir. Biyolojik çeşitlilik ile kültürel çeşitlilik arasındaki ilişkiyi konu alan bir çalışmada, biyolojik çeşitliliğe dair ortaya çıkan her olumsuz sonucun aynı zamanda kültürel çeşitlilik içinde geçerli kabul edilmektedir. Doğal alanların ve türlerin kaybı, biyolojik çeşitliliğin kötü yönetimi gibi olumsuz çıktılar kültürel kimliğin kaybı, doğaya, türlere, beslenmeye vb. yaşamı devam ettirmeye yönelik geleneksel kültürel değer ve bilgilerin kaybına yol açtığı savunulmaktadır. Doğal alanların tahribatı, ortaya çıkan kirlilik toplumların göç etmesine, farklı kültürlerin birbirleri ile iletişime geçmelerine fakat baskın kültür altında asimile olma tehlikesi ile karşı karşıya kalabileceğinin altı çizilmekte bu bağlamda da kültürel çeşitliliğin devamlılığının biyolojik çeşitliliğe bağlı olduğu irdelenmektedir. Esasen biyolojik çeşitlilik insanların kültürleriyle şekillenen yaşam tarzlarına bağlı olarak gelişim göstermektedir. Bu açıdan karşılıklı etkileşim ve bağlantı söz konusudur. Öyle ki kırsal alanda kendini gösteren biyolojik çeşitlilik kaybı ve devamında yaşanan göçlerin

⁴⁸⁸ European Commission, "Sustainability and cultural heritage", <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/sustainability-and-cultural-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.03.2021.

⁴⁸⁹ "Culture's contribution to the European Green Deal", <https://cultureactioneurope.org/advocacy/cultures-contribution-to-the-european-green-deal/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.03.2021.

olumsuz sonucu olarak geleneksel kültürel kimliğin, değerlerin ve anlayışın kaybolmasını da teşvik etmektedir.⁴⁹⁰

Avrupa Yeşil Anlaşması, insanların doğal yaşam alanları ile kültürlerinin ve çeşitliliklerin birlikte korunmasını hedef edinmektedir. Nitekim doğal kaynaklar, iklimler toplumların kültürlerinin korunması ve gelece aktarılmasında önemli bir sayacak olarak görülebilmektedir. Bu açıdan ilgili anlaşma ile AB özelde Avrupa genelinde de dünyanın çevresel ve iklim tehlikelerine dikkat çekip önem vermekle aynı zamanda çevresel ve iklimlerin etkisinde yer alan kültürlerin çeşitliliğinin de karşılaşılabileceği tehlikelere de dikkat çektiği savunabilir.

Dijital çağa uygun bir Avrupa (A Europe fit for the digital age):

AB Komisyonu 2030 yılına kadar AB'nin 10 yıllık dijital alalına ilişkin çalışma hedeflerini içeren yeni bir eylem planı ortaya koymaktadır. Planda AB'nin dijital ve teknolojik altyapılarının güçlendirilmesi ve kendi bünyesinde dijital bir altyapı oluşturulmasını hedeflemektedir. Dijital hayatın gerek bireyin gerekse insanların hayatına yapacağı katkı öne çıkarılmakta bu bağlamda farklı etkinlikler iddialı sloganlarla sürdürmektedir.⁴⁹¹

Komisyon, 10 yıllık çalışma planı çerçevesinde bazı önceliklere yer vermektedir. Dijital vatandaşlık, planın öne çıkarılan temel ilkelerinden biridir. Dijital vatandaşlık ile Avrupalılar için dijital hak ve temel ilkeler belirlenmektedir. Bu bağlamda, kişisel bilgilerin korunması, farklı güvenilir ve çeşitli bilgilere erişimin sağlanması, düşüncelerin özgürce ifade edilmesi, dijital ortamdaki bireylerin fikri ürünlerinin korunması, dijital stratejinin Avrupalılara sağlamayı hedeflediği haklar

⁴⁹⁰Jules Pretty, vd. "The Intersections of Biological Diversity and Cultural Diversity: Towards Integration", **Conservation and Society** 7(2): 2009, s.105. http://repository.essex.ac.uk/1097/1/ConservatSoc72100-433186_120158.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

⁴⁹¹ European Commission, "A Europe fit for the digital age, Empowering people with a new generation of Technologies", https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

olarak ifade edilmektedir. Çok ölkeli projeler ile uluslararası iş birliği çalışmaları da dijital eylem planı içerisinde yer alan öncelikler olarak göze çarpmaktadır.⁴⁹²

AB'nin dijital eylem planının bir başka önemli amacı da Avrupa'nın dijital geleceğinin şekillendirilmesi olarak belirtilmektedir. Bu amaç altında dijital hayatın insanların hayatının her alanında etkiye sahip olduğuna vurgu yaparak gerek toplumsal, gerek ekonomik ve iş yaşamında AB'nin kendi dijital dönüşümünü sağlaması gerektiğini savunmaktadır. AB kendisine ait bağımsız bir dijital teknolojik gelişme ile toplumunu yansıtacağına değinmektedir. Ayrıca dijitalleşmiş bir Avrupa'nın aynı zamanda açık, adil, kendine güvenen, çeşitlilik içerisinde olan ve demokratik bir Avrupa toplumunu temsil etmesi beklenmektedir. Geleceğin dijital Avrupa'sının şekillendirilmesi için üç temel amaç bu başlık altında yer almaktadır. İlk amaç olarak “insanlar için işleyen bir teknolojinin” işlevsel hale getirilmesi planlanmaktadır. İkinci olarak adil ve rekabet edebilir bir ekonomiye sahip olunabilmesi açısından ekonomik sektörlerin ve üretim biçimlerinin dijital teknoloji kullanmasının önünün açılması olarak ifade edilmektedir. Son olarak ise, Avrupa'nın dijital geleceğinin şekillendirilmesi aynı zamanda demokratik değerlere sahip, temel insan haklara saygılı ve çevreye duyarlı sürdürülebilir toplumun oluşturulmasının altı çizilmektedir. Belirlenen üç temel amaç etrafında bazı etkinlikler ve programlar sürdürülmektedir.⁴⁹³

AB'nin 2030 yılına dair ortaya koyduğu 10 yıllık dijital çalışma programının iki temel amacına bakıldığında dijitalleşmenin insana dair her alana sirayet ettiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda kültürün dijitalleşmesi kültürel çeşitliliğin dijital ortamda korunması ve geliştirilmesi 10 yıllık eylem planında da kendisine yer bulacağı yadsınamaz bir gerçektir. AB daha önceki düzenlemelerinde olduğu gibi bahsi geçen bu döneme dair de kültür ve kültürel çeşitliliğin korunmasına yönelik etkinlikler ortaya koymaktadır. Dijital dönüşüm ve rekabet edebilirliğin sağlanması, kaliteli içerik ve medya çoğulculuğunun oluşturulması için “Medya ve Görsel-İşitsel Eylem Planı”

⁴⁹²European Commission, “Europe’s Digital Decade: digital targets for 2030”, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

⁴⁹³European Commission, “Shaping Europe’s Digital Future”, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

yürütülmektedir. Aynı şekilde kültürel hizmetlerinde dâhil olduğu dijital hizmetler piyasasının derinleştirilmesi maksadıyla yeni ve revize edilmiş yeni uygulamalar yürürlüğe koyulmaktadır.⁴⁹⁴

İnsanlar İçin İşleyen Bir Ekonomi:

AB bireyler ve işletmelerinin gelişimini kendileri için işleyen bir ekonomin varlığı ile mümkün olacağına vurgu yapmaktadır. Ekonominin büyümesi aynı zamanda yoksulluğun ve sosyal adaletsizliğin azaltılması, refahın yükseltilmesi ile ilişkilendirmektedir. AB'nin kültür politikası ve aynı zamanda kültürel çeşitlilik ekonomik gelişimin içerisine kendisine yer bulmaktadır. Nitekim kültürel çeşitlilik gerek ekonomik büyüme gerekse sosyal adalet ve refahın sağlanmasında önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Bu başlık altında eşit ve sürdürülebilir parasal birlik, iç piyasa, yatırımın ve istihdamın artırılması, Avrupa genelinde ekonomi politikası koordinasyonu ve gençlere istihdam yaratılması gibi politika alanları belirlenmiştir.⁴⁹⁵

Güçlü bir Avrupa'ya yönelik 2020 yılında Komisyon tarafından yayımlan tebliğde Avrupa toplumunun sosyal ve ekonomik durumuna yönelik tespitler ve hedeflere yer verilmiştir. Tebliğ içerisinde toplumsal hayatta her türlü ayrımcılığın yasaklanmış, her alanda herkes için eşitliğin ön plana çıkarılmasının teşvik edilmesine vurgu yapılmıştır. Avrupa toplumun heterojen ve değişen demografisine vurgu yapılmakta, sosyal ve ekonomik hususların bahsi geçen değişkenlik içerisinde evirildiği ifade edilmiştir. Bütün meslek veya iş kollarına eşit erişim, eşit çalışma koşulları, sosyal kapsama ve koruma ve Avrupa değerlerinin dünyada geliştirilmesi gibi birçok konuya yer verilmiştir.⁴⁹⁶

Birlik'in işleyen ekonomiye ilişkin stratejisi kültürün sosyal ve ekonomik boyutuna yönelik tartışmaları ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle, işleyen bir

⁴⁹⁴ A. e.

⁴⁹⁵ European Commission, "An economy that works for people: Working for social fairness and prosperity", https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

⁴⁹⁶ European Commission: "A Strong Social Europe For Just Transition", COM(2020) 14 final, Brussels, 14.1.2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_49 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

ekonomiye kültür ve kültürel çeşitliliğin ne şekilde etki edeceğine değinmek faydalı olacaktır.

Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok devletin bütçesinin önemli sayılabilecek kısımları kültür ile ilişkilendirilmiştir. Bunun yanı sıra, kültürel mirasının korunması başta olmak üzere kültürel birçok unsurun devamlılığı ve sürdürülebilirliği yine ekonomiye bağlı olmaktadır.⁴⁹⁷ 2002 yılında yapılan Johannesburg Zirvesi'nde kültürün sürdürülebilir kalkınmadaki rolüne vurgu yapılarak, bireydeki herhangi bir gelişim ve dönüşümün kültürden bağımsız olamayacağı ifade edilmiştir.⁴⁹⁸

Kültürün ekonomik süreçler ve kavramlar ile ilgili ilişkisi doğal olarak kültürel çeşitlilik ekonomi ilişkisini de hem araştırmaya hem de açabilmektedir. Genel anlamda ülke, özel anlamda da işletmeler ve bireysel boyuttaki ekonomik süreçlere etki edebilen kültürel çeşitlilik olgusu birçok çalışmaya konu olmuştur. Kültürel çeşitlilik ekonomi arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar, kültürel çeşitliliğin ele alınma biçimine göre farklılık göstermektedir. Kültürel çeşitliliğin, ırksal, dilsel, dinsel, doğum yeri ve diğer boyutlara ilişkin sınıflandırmalar doğrultusunda ekonomi ile ilişkisine yönelik sonuçların olumlu ve olumsuz olarak karşımıza çıktığını görebilmekteyiz. Kültürel çeşitlilik ile ekonomi arasındaki ilişkisi çok boyutlu bir yapıyı karşımıza çıkarmaktadır. Büyüme, verimlilik, üretim, yaratıcı düşünme, insan kaynağı vb. birçok kavram kültürel çeşitlilik bağlamında araştırmalara konu olabilmektedir. Son dönemlerde ekonomistler insan kaynakları oluşturması bağlamında kültürel çeşitliliğin önemine dikkat çekmektedir.⁴⁹⁹

İşletmelerde özellikler çok uluslu şirketlerde insan kaynakları kültürel çeşitlilik bağlamında zenginlik içermekte ve süreç benzer şekilde ilerlemektedir. İnsan kaynaklarının çeşitlilik arz etmesi haliyle yönetimin ne şekilde olması gerektiğine dair tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Kültürel çeşitliliğin işletmelere yönelik etkisi olumlu ve olumsuz olmak üzere iki bağlamda ele alınmaktadır. Olumlu yaklaşan araştırmacılar ve uygulamacılar, insan kaynaklarındaki kültürel çeşitliliğin küresel

⁴⁹⁷ Özdemir, a. g. m. s. 73.

⁴⁹⁸ UNESCO, **World Report**, s.193.

⁴⁹⁹ Lun Yong, a. g. m. s.1-5.

bağlamda karşılık bulacak esneklik ve dinamizmi getireceğini savunmaktadır. Ayrıca kültürel çeşitliliğin doğru strateji ve süreçlerle yönetilmesi halinde işletmenin rekabet gücünü arttıracakı belirtilmektedir.⁵⁰⁰ Bu bağlamda insan kaynakların yönetim anlayışı farklı kültürlerden gelen bireylerin birlikte çalışma ve yönetimine dair yeni perspektifler geliştirip yönetimi politikalarında kültürel unsurlara hassasiyetle yaklaşımı içermelidir.⁵⁰¹

Kültürel çeşitlilik küresel ekonomide birçok şirketin pazarlama stratejilerinin belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şirketler pazarlarını genişletmek amacıyla hedef ülkelerin kültürel dokularını dikkate alabilmektedir. Coca-Cola, Nike ve HSBC gibi birçok şirket küresel anlamda yaygın bir ağa sahip şirketler pazar payını arttırmak amacıyla pazarlama stratejilerini kültürel çeşitlilik üzerine şekillendirmektedirler.⁵⁰²

Güçlü bir Avrupa toplumunun temel belirleyicisi olan işleyen bir ekonomin bazı temel unsurları kültürel çeşitlilik ile ilintili olarak katkı sunmaktadır. Bu bağlamda Komisyonun stratejisinin başarısı aynı zamanda kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımı ile de bağlantılı olduğu savunabilir.

Dünyada daha güçlü bir Avrupa:

AB sadece kendi bünyesinde değil dünyada başta ticaret olmak üzere uluslararası ilişkilerde lider olmayı hedeflemektedir. Güçlü bir Avrupa oluşumuna yönelik stratejinin alt başlıklarını dış politika, komşuluk politikası, uluslararası iş birliği, ticaret politikası, insani yardım ve sivil koruma, AB genişlemesi, güvenlik ve savunma, savunma sanayisi oluşturmaktadır.⁵⁰³

AB'nin küresel bir lider olmak için yürütmüş olduğu stratejilerinin her bir başlığının kültür ve kültürel çeşitlilikle ilgili olduğu AB'nin kurucu anlaşmalarında da kendisine yer bulmaktadır. Uluslararası ticarete kültür ve kültürel çeşitliliğin öne çıkarılması, kültürel bağlamda uluslararası kültürel iş birliğinin önemsenmesi,

⁵⁰⁰ Nuray Helvacıoğlu, Hatice Özutku, "Kültürel Farklılıkların Yönetiminde İnsan Kaynakları Stratejilerinin Rolü: IKEA Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8:1,2010, ss.212-213.

⁵⁰¹ UNESCO, *World Report 2009*, s.176.

⁵⁰² A. e. s.173.

⁵⁰³ European Commission, "A stronger Europe in the World", https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world-0_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

Komisyon'un bahsi geçen stratejisinin kültür ve kültürel çeşitlilikle ilgili bağımlı ortaya koyabilmektedir. Nitekim kültür AB'nin bütün dış ilişkilerinin önemli bir unsurunu oluşturmakta, "yumuşak güç" olarak tanımlanmaktadır. Kültür, diplomasi ve dış ilişkilerin yürütülmesini önemli bir zemin oluşturmaktadır.⁵⁰⁴

Avrupa Yaşam Tarzının Geliştirilmesi:

AB vatandaşlarının, göçmenlerin sosyal hayatının geliştirilmesi, temel haklar ve adaletin sağlanması, demokrasi gibi Avrupa değerlerinin yaygınlaştırılması Komisyonun bir diğer önceliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan vatandaşların sağlık hizmetlerine ulaşımın iyileştirilmesi, bilişim suçları, terörizm, radikalleşme ile mücadele, yeni göçmen ve sığınma politikaların oluşturulması, AB üye devletleri arasında adalet konusunda iş birliğine gidilmesi, temel haklar ve tüketicinin korunması gibi birçok politika alanı Avrupa yaşam tarzının geliştirilmesi bağlamında etkinleştirilmek istenmektedir.⁵⁰⁵

Yukarıda bahsedilen konu başlıklarına bakıldığında temel haklar ve demokrasi, Avrupa yaşam tarzının önemli belirleyicilerinden olabilmektedir. Özellikle göçmen politikasına yönelik yeni yaklaşımlar içerisinde bulunması göçmenler ve kültürel çeşitlilik arasındaki ilişkinin önemini de ön plana çıkarabilmektedir. İnsan hakları, kültürel çeşitliliğin en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. İnsan haklarının kültürel boyutunun diğer haklarına göre daha yavaş bir gelişim gösterdiğine yönelik tartışmalar var olmakla beraber, yavaş ilerlemenin nedenlerinden biri de kültür kavramının tanımının değişikliği ile ilişkilendirilmiştir. Kültürel çeşitliliğin evrensel insan hakları bünyesinde toplumumuzda tanınması, toplumdaki bireylerin dil, bölge ve inanış farkı gözetmeksizin bu hakların toplumdaki bireyler tarafından sahiplenilmesi ile mümkün gözükmektedir. Ayrıca, insan hakları uygulamalarına kültürel çeşitliliğin uyumlaştırılması için uluslararası birçok araca yer verilmektedir. Kültürel çeşitlilik gerek kültürel hakların kullanılması gerekse insan hakları kapsamında yer alan

⁵⁰⁴ European Union, "United in diversity' Culture in the EU's external relations: A strategy for EU-China cultural relations", **Report Of The Expert Group On Culture And External Relations – China**, November 2012, s.3 <https://www.cultureinexternalrelations.eu/cier-data/uploads/2016/11/Expert-group-Culture-and-Ext-Rel-China-Final-Report.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

⁵⁰⁵ European Commission, "Promoting our European way of life, Protecting our citizens and our values", https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

hakların kültürel boyutların gözlemlenebilmesi bağlamında, insan haklarının ne şekilde uygulandığına yönelik referans kaynağı olmaktadır.⁵⁰⁶

İnsan haklarının kültürel çeşitlilik boyutu öncesinde kültür ve insan hakları ilişkisi çerçevesinde tartışılmaktadır. Prott⁵⁰⁷ kültürel hakları bireysel ve grup hakları olarak ikiye ayırmaktadır. Devletler başlangıçta kültürel hakları, toplumsal ahengin ve huzurun devam edebilmesi açısından daha çok bireysel anlamda ele almış fakat daha sonraki süreçte birçok insan hakları belgesinde görüldüğü gibi yerli halklar ve azınlıklar başta olmak üzere kültürel çeşitliliği yansıtan grup haklarına yönelik kararlar alabilmişlerdir.⁵⁰⁸

Parekh, farklı ve göz ardı edilmiş kültürlerin tanınma talepleri doğrultusunda toplumsal bir çekişime ortamı yaratacağını böyle bir durumda iki eğilimin söz konusu olabileceğini ifade etmektedir. İlk eğilimde farklı toplumlarla bir arada olma ve birbirlerinden beslenmenin, ikinci eğilimde ise, tanınma talepleri bağlamında oluşan bir nevi başkaldırının birçok boyutta alınacak tedbirlerle bastırılması (asimilasyon, yasaklar vb.) ve toplumun homojen kalmasının sağlanması yer almaktadır. Parekh bu noktada kültürel çeşitliliğin yaşatılması ve bu durumdan faydalanılmasının demokrasi için gerekli olduğunu savunmaktadır.⁵⁰⁹

Avrupa Demokrasisi İçin Yeni Bir İvme:

AB'nin 2019 parlamento seçimlerine katılımın yüksek olması, Birlik içerisinde demokratik katılımın gelişimi açısından olumlu karşılanmaktadır. Komisyon demokratik katılım ve demokrasinin gelişimi için Parlamento ile işbirliğini devam ettirmektedir. AB mevcut stratejik önceliği doğrultusunda demokratik katılım ve demokrasinin güçlendirilmesi amacı ile Avrupa halklarının biraya getirmek için toplantılar düzenlemekte, demokrasi planı, engelli bireylerin hakları, karar alma

⁵⁰⁶ UNESCO, **World Report 2009**, ss. 225-230.

⁵⁰⁷ Prott, Lyndel, "Cultural rights as peoples' rights in international law." Ed. J. Crawford. **The Rights of People**, Oxford, Clarendon Press, 1988. Aktaran; Yvonne Donders, "Cultural diversity and human rights: A good match?" **Background paper**, 2007. Aktaran, UNESCO **World Report** s.229.

⁵⁰⁸ Donders, a. g. e. Aktaran, UNESCO, **World Report 2009**, s.229.

⁵⁰⁹ Parekh, a. g. e. ss.219-220.

süreçlerine halkı daha katılımı, kırsal hayatın canlandırılması ile çocuk haklarının geliştirilmesi gibi öncelikli hedefler ortaya koymaktadır.⁵¹⁰

AB'nin demokrasinin gelişimini temel olan stratejisinin kültür ve kültürel çeşitlilik ile ilgisi bu bağlamda önemlidir. Demokrasinin önemli unsurlarından biri, bireyin veya toplumların kendisini ilgilendiren, etkileyen karar alma sürecine katılabilmesi ve karar alıcıların mevcut durumu kabul etmesidir. Farklı kültürel toplulukların belirtilen karar alma sürecine katılımı demokrasinin varlığı ve gelişimi için önemli görülmektedir. Kültürlerarası diyalog kavramı kültürel çeşitliliğin demokrasiye katılımında önemli role sahip olmakta, farklı kültürler kültürlerarası diyalog yolu ile demokratik tartışma ortamı olarak karar alma sürecine dâhil olmaktadır.⁵¹¹ Demokratik katılım aynı zamanda farklı toplumların bir araya gelerek demokratik uzlaşımını sağlamakta ve demokrasinin ilerlediğinin bir göstergesi olmaktadır. Nitekim uzlaşımın sağlanması, toplum içerisindeki yerli halklar, göçmenler, gençler vb. farklı grupların katılımlarının dikkate alınması ve takdir edilmesi anlamına gelmekte ve bu grupların yaşadıkları topluma güven duymalarına neden olmaktadır.⁵¹²

Dryzek, farklı grupların demokratik süreçlere katılımına yönelik “müzakere dönemeci” ya da “müzakereci demokrasi kavramını ortaya koymuştur. Müzakere yolu ile çeşitli grupların birbirlerine yönelik ön yargılarını, inançlarını terk ederek kolektif bir karar alma sürecine katılımın sağlanabileceği vurgulanmıştır. Müzakereci demokraside gruplar yönlendirme, tehdit vb. anti-demokratik yollardan ziyade, saygı esaslı fikir tartışması ile ortak bir karara veya kabule yönelik çalışırlar. Müzakere doğal olarak kendilerini ifade etmesinin makul bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵¹³

⁵¹⁰European Commission, “A new push for European democracy”, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.03.2021.

⁵¹¹ Avrupa Konseyi, **Demokrasi Kültürü İçin Yetkinlikler: Kültürel Çeşitlilik Taşıyan Demokratik Toplumlarda Eşit Bireyler Olarak Birlikte Yaşama**, Avrupa Konseyi Yayınları, Mart 2016, s. 15.

⁵¹² UNESCO, **World Report 2009**, ss.238-242.

⁵¹³ John Dryzek, **Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations**, Oxford, Oxford University Press, 2000. Aktaran, Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, ss.406-407.

Kültürel çeşitlilik demokratik yönetişimi sağlayarak gelişimine katkıda bulunmaktadır. Yönetişim teorileri çoklu paydaşların önemine değinilmekte, kültürel çeşitlilik bu açıdan bireyler ve toplumlar arasındaki ilişkileri düzenleyerek oluşturduğu kurumsallaşma sayesinde yönetim için iyi bir fırsat sağlamaktadır. Yasa yapma ve uygulama, vatandaşların katılımı ve eşitliğin sağlanması gibi yönetim boyutlarının kültür tarafından etkilenmesi, kültürel çeşitliliği doğal olarak önemli bir konuma getirmektedir. Bireyler ve gruplar bu yönetim sayesinde ortak demokratik fikirlerin oluşturulmasına katkı sağlayabilmektedir.⁵¹⁴

Kültürel açıdan homojen bir toplum olgusu, demokratik siyasal kültürü olumsuz yönde etkileyen unsurlardan biri olarak gösterilmiş ve kültürel çeşitliliğinin önemine atıfta bulunulmuştur.⁵¹⁵ Kültürel çeşitliliğe saygı duyulması ve kabul edilmesi, demokratik toplumda yaşayan bireyin sahip olması gereken bir değer olarak ifade edilmiştir.⁵¹⁶

AB, bahsi geçen stratejisinin kültür ve kültürel çeşitlilik ile ilişkisini ortaya koyabilen etkinlikleri uygulamaya koymaktadır. Demokrasinin gelişimi için hazırlanan eylem planı içeriği ile kültürel çeşitlilik ve demokrasi arasında bir bağ kurulmuştur. Eylem planı içerisinde yer alan “medya özgürlüğü ve çoğulculuğu” başlığında medyanın özgürlüğünün ve çoğulculuğunun güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca gazetecilerinin iş güvenliğinin de sağlanması diğer bir amaç olarak belirtilmiştir.⁵¹⁷

3.4.5.AB Kültür Politikası Ana Unsurları ve Kültürel Çeşitlilik

3.4.5.1.AB Uluslararası İlişkilerinde Kültür ve AB Uluslararası Kültürel İlişkileri

Kültür kavramının uluslararası ilişkilere etkisi ve karşılıklı etkileşimin tarihsel bir geçmişe sahip olduğu ifade edilmiştir. Soğuk Savaş döneminde “kültürel

⁵¹⁴ UNESCO, **World Report 2009**, ss.238-242.

⁵¹⁵ Zafer Durdu, “Siyasal Kültür, Modern Devlet ve Demokrasinin Demokratikleştirilmesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 11, Sayı:61, 2018, s. 581.

⁵¹⁶ Avrupa Konseyi, **Demokrasi Kültürü İçin Yetkinlikler: Kültürel Çeşitlilik Taşıyan Demokratik Topumlarda Eşit Bireyler Olarak Birlikte Yaşama**, s. 15.

⁵¹⁷ European Commission, “European Democracy Action Plan”, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/european-democracy-action-plan_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.03.2021.

diploması” kavramının geniş bir alanda kabul görmesi ve iki kutuplu dünya siyasetinde kendisine yer bulması, kültürün uluslararası ilişkilerde nasıl bir etkiye sahip olduğuna dair çıkarımlar sağlamaktadır. Her ne kadar kültür ve uluslararası ilişkiler arasındaki ilişkinin tarihsel geçmişi uzun olsa da kavramlar arasındaki ilişkinin sınırları ve kapsamına dair net bir sınır çizilememiştir. AB, uluslararası ilişkilerde kültüre dair vurgusunu 2007 yılından bu yana Konsey, Komisyon, Parlamento bünyesinde ortaya koymuş olduğu hukuki belgelerin yanı sıra kültüre dair meydana getirdiği çalışma planlarında, kültürün uluslararası ilişkilerde önemine vurgu yapmıştır. AB kültürel diploması ile kültürün yumuşak güç kapasitesine dayanarak uluslararası ilişkilerini yürütmenin yanı sıra, uluslararası kültürel ilişkiler yaklaşımı ile de kültür konusunda karşılıklı katılım ve iş birliğinin uluslararası boyutta devamını hedeflemektedir. AB’nin uluslararası kültürel ilişkiler yaklaşımı birçok fırsatı beraberinde getiriyor olsa da, Avrupa’nın tarihsel kültürel sömürgeciliğine ilişkin olumsuz bakış, kültür politikalarında kendini öne çıkaran kimlik tartışmaları, uluslararası ilişkilerde sert gücün yumuşak güç karşısındaki etkinliğinin devam etmesi AB’nin uluslararası kültürel ilişkilerine yönelik yaklaşımlarında ortaya atılan engeller olarak ifade edilmiştir.⁵¹⁸

AB’nin, uluslararası ilişkilerde kültürel konulara yaklaşımı her ne kadar kültürel diplomasi kavramı ile tanımlanmaya çalışılsa da AB kendi içerisinde bu kavram yerine “dış ilişkilerde kültür” tanımlamasından yola çıkmıştır. AB dış ilişkilerde kültür kavramını siyasi olarak sadece yumuşak güç bağlamında değil ötesinde de ekonomik ve sosyal birçok beklentiyi de gözetmektedir. Dış ilişkilerde kültüre yönelik yaklaşım sadece üye devletler olarak değil AB kurumları başta olmak üzere konu ile ilgili diğer paydaşların da iş birliği doğrultusunda yürütülmektedir.⁵¹⁹

⁵¹⁸Riccardo Trobbiani and Andrea Pavón-Guinea, “Culture in EU External Relations: Strategic Reflections and Future Scenarios”, **The Institute for European Studies (IES) Policy Brief**, Issue 2019/16 February 2019, https://www.researchgate.net/publication/333634111_Culture_in_EU_External_Relations_Strategic_Reflections_and_Future_Scenarios/link/5cf80b3e299bf1fb185baa3b/download (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:14.01.2022, s.3.

⁵¹⁹ Yudhishthir Raj Isar, “Culture in EU external relations’: an idea whose time has come?”, **International Journal of Cultural Policy**, 2015 Vol. 21, No. 4, 494–508, <http://dx.doi.org/10.1080/10286632.2015.1042472> s.494.

AB'nin kültür kavramını dış ilişkilerde hangi yöntemi kullanması gerektiğine yönelik tartışmalarda ayrıca ilgili yazın alanında tartışılmalıdır. Kültürel diplomasi ile dış ilişkilerde kültür yaklaşımlarının birbirlerinin yerine kullanıldığına dair vurguların yanı sıra farklı içerik ve boyutlara sahip olduğu belirtilmiştir. Tartışmaların özetine vurgu yapacak olursak, kültürel diplomasi kavramının çoğunlukla kültürü yumuşak güç bağlamında ve daha çok üye devletlerin kendi kültürünü yansıtmaları olarak tanımlanırken diğer yaklaşımda uzun süreli ve karşılıklı kültürel alışverişin sağlanmasını esas aldığı belirtilmiştir. Kültürel diplomasiden bir bakıma farklı olarak dış ilişkilerde kültür yaklaşımı daha dinamik, üye devletler dışında diğer paydaşlarında aktif katılımını destekleyici bir yapıya sahip olduğuna dair görüşlerde yer almıştır.⁵²⁰

Birliğin bütün politika alanlarında kültürel çeşitliliğe saygı duyulması ve geliştirilmesi ABİHA'nın 167.maddesinin 4.fıkrası ile ticaret politikasını düzenleyen 207.maddesi doğrultusunda istenmektedir. Sadece kültürel etkinliklerin veya programlar yoluyla kalınmayıp, kültürün dış ilişkiler başta olmak üzere diğer politika alanları ile de uyumlu hale getirilmesi önemsenmiştir.⁵²¹ Kurucu anlaşmanın dışında UNESCO'nun 2005 yılında ilan etmiş olduğu Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesini Savunan Sözleşme, AB'nin kültüre dış ilişkilerinde önem vermesini sağlayan bir diğer önemli belge olarak ifade edilmiştir.⁵²²

AB dış ilişkilerinde kültüre verilen önem 2007 Kültür Gündemi (Ajandası)'nda ifade edilmiştir. Dış ilişkilerde kültüre verilen önem sadece belgeler bağlamında değil AB organlarında görev alan kişilerce de dile getirilmiştir. Dönemin AB Yüksek Temsilcisi ve başkan yardımcısı Federica Mogherini, kültürün AB dış politikasının bir parçası olması gerektiğini belirtmiş, kültürün insanlar arasında köprü işlevi görev etkili bir araç olduğu, bu köprü ile karşılıklı anlayışın geliştirileceği, kültürel diplomasının de AB'nin uluslararası ilişkilerinin merkezinde yer alması gerektiğinin altını çizmiştir. Yine Avrupa Komisyonu üyesi Tibor Navracsics, AB'nin küresel anlamda bir aktör

⁵²⁰ Trobbiani and Pavón-Guinea, *a. g. m.* ss.4-6.

⁵²¹ Loisen, *a. g. m.* ss.212-216.

⁵²² European Commission, "International Cultural Relations", <https://ec.europa.eu/culture/policies/international-cultural-relations> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

olmasının yolunun uluslararası ilişkileri geliştirmekten geçtiğini ifade etmiş, kültürü “AB dış politikasının gizli bir mücevheri” olarak tanımlamıştır.⁵²³

Kültürel çeşitlilik kavramı, Konseyin 2008 yılında almış olduğu karar ile AB’nin dış ilişkilerinde kendisine yer bulmuştur. İlgili kararda, kültürlerarası diyalog ile bölgelerin ve kişilerin bir araya geldiğine vurgu yapılmış, ortak kültürel projeler ile kültürlerarası diyalogun geliştirileceği ifade edilmiştir. AB’nin bu bağlamda, kültürel ve dilsel çeşitliliği garantiye alması gerektiği belirtilmiştir. Kültürlerarası diyalogun geliştirilmesi ve planlanacak etkinliklerde kültürel çeşitliliğin dikkate alınması kararda yer bulan amaçlar arasına girmiştir.⁵²⁴

Kültürün AB dış ilişkilerinde önemli bir faktör olduğu Avrupa’nın 2007 ve 2018 yılında oluşturduğu Avrupa Kültür Gündem’lerinde (Ajandaları) ifade edilmiştir. Dış ilişkilerde kültüre yönelik stratejik hedefler olarak üye ülkeler, kurumlar ve diğer paydaşlarında yer aldığı ortak bir hazırlık planı doğrultusunda olmuştur. Paydaşlar ile yapılan çalışmaların sonunda “Uluslararası Kültürel İlişkiler İçin Bir AB Stratejisine Doğru” isimli ortak bir tebliğ yayımlanmıştır.⁵²⁵

2016 yılında yayımlanan ve stratejilerin belirlendiği tebliğ öncesinde, 2007 yılında Komisyon’un kültürü uluslararası ilişkilerde geliştirilmesine yönelik hedeflerinin devamında “Uluslararası İlişkilerde Kültüre İlişkin Hazırlık Eylem Planı” 2014 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından ortaya konmuştur.⁵²⁶

⁵²³ European Commission, “A new strategy to put culture at the heart of EU international relations”, European Commission - Press release, Brussels, 8 June 2016”, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_2074 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

⁵²⁴Official Journal of the European Union,” Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the promotion of cultural diversity and intercultural dialogue in the external relations of the Union and its Member States (2008/C 320/04)”, C 320/10, 16.12.2008, <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:320:0010:0012:EN:PDF> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

⁵²⁵European Commission, “International Cultural Relations”, <https://ec.europa.eu/culture/policies/international-cultural-relations> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

⁵²⁶Richard Higgott, Luk Van Langenhove, “Towards an EU Strategy for International Cultural Relations: An Initial, Critical but Constructive Analysis”, **Institute European Studies, Policy Paper**, ssue 2016/1• September 2016, s.2. <https://www.ies.be/files/EL-CSID%20Policy%20Paper%202016-01%20Cultural%20diplomacy.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.02.2021.

Hazırlık Eylem Planı, kültürel ve yaratıcı sektör temsilcileri, sanatçılar, sivil toplum örgütleri, iş dünyasının temsilcileri başta olmak üzere kültür ile ilişkili tüm paydaşların AB öncülüğünde uluslararası bir platformda bir araya gelmesi sonucu oluşturulmuştur. Dönemin AB'ye üye 28 devlet, AB Komşuluk Politikası kapsamında ilişkide olduğu 16 devlet ile Brezilya, Kanada, Güney Kore, Hindistan, Çin, Rusya, Meksika, Japonya, ABD ve Güney Afrika'nın bulunduğu 10 stratejik iş birliği içinde olduğu devlet olmak üzere toplam 56 ülkenin temsilcilerinin ortak çalışması Hazırlık Plan'ı meydana getirmiştir. Planda, AB'nin kültürel çeşitliliği ile kültürel değerlerin dünya genelinde ilgi çektiğine ve tanınmak istendiğine ayrıca vurgu yapılmıştır. “Küresel kültürel vatandaşlık” teması yayımlanan planın mesajlarından biri olmuştur. AB'nin diğer devletler ile kültürel iş birliğine gitmesinin AB'nin çıkar ve ideallerine hizmet edeceği, kültürlerarası ilişkileri ve küresel dayanışmayı sağlayarak karşılıklı anlayış yoluyla kültürel çeşitliliğin kabul görmesi ve onaylanmasını güçlendireceği vurgulanmıştır. Planda yönetim, mali destek kültür kasaba ve şehirleri, gençlere kültürel ortamın yaratılması, kültürel hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılması başta olmak üzere bir dizi hedefler konulmuştur.⁵²⁷

Tebliğde, kültürel çeşitliliğin Birliğin vazgeçilmez bir değeri olduğu, küresel barışın sağlanması, karşılıklı anlayışın geliştirilmesi ve kültürel çeşitliliğin uluslararası kültürel iş birliği yolu geliştirilmesi AB tarafından beyan edilmiştir. BM ve UNESCO Birlik'in önemli iş birliği içerisinde olduğu uluslararası kuruluşlar olarak ifade edilmiş, kültürel çeşitliliğin Birlik bünyesinde, Birlik'e üye devletler içerisinde ve diğer ülkelerle ile “kültürel diplomasi” yolu ile geliştirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi ve insan haklarına saygı duyulması, karşılıklı anlayış ve kültürlerarası diyalogun geliştirilmesi, kültür ve diğer alanlar arasında iş birliğinin sağlanması, tebliğde yer alan temel prensiplerden bazıları olmuştur. Tematik programlar ve coğrafi çerçevede iş birliği gibi faaliyet alanlarının dışında finansal

⁵²⁷ European Union, **Preparatory Action ‘Culture In EU External Relations’ Executive Summary Engaging the World: Towards Global Cultural Citizenship**, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f159b71e-a7e4-11e7-837e-01aa75ed71a1> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.02.2021.

destek araçları AB'nin dış ilişkilerde kültür kavramının etkili kullanmak için geliştirmiş olduğu stratejiler olmuştur.⁵²⁸

AB'nin uluslararası kültürel ilişkilere yönelik hazırlamış olduğu tebliğde, küresel bağlamda da Birlik'in amaçları arasında yer alan barışın sağlanması, çeşitliliğin sağlanması, istihdam ve büyümenin teşvik edilmesine yer verilmiştir. AB, kültürün uluslararası ilişkilerde yürütülmesine yönelik üçayaklı bir strateji izlemiştir. Stratejinin ilk ayağı, AB'nin yol gösterici temel ilkelerinden meydana gelmiştir. Kültürel çeşitliliğin geliştirilmesi, insan haklarına saygı, kültürlerarası diyalog ile karşılıklı anlayışın geliştirilmesi, iş birliği çerçevesinde kültürün öne çıkarılması, yerindelik ve tamamlayıcılık ilkesine saygı duyulması gibi ifadeler rehber ilkeler olarak ifade edilmiştir. Yol gösterici ilkeler arasında kültürel çeşitliliğe de ayrı bir önem verilmiştir. 2000'li yıllardan itibaren “çeşitlilik içinde birlik” sloganını ortaya koymuş olması ve UNESCO'nun 2005 yılında ilan etmiş olduğu kültürel ifadelerin çeşitliliğinin korunmasına yönelik sözleşmeyi kabul etmesi, AB'nin kültürel çeşitliliği önemli bir unsur olarak kültür politikasının merkezine koyduğunun göstergesi olarak yorumlanmıştır. Stratejinin ikinci ayağında kendi içerisinde üç farklı yaklaşımı içermiştir. Sürdürülebilir ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlayıcısı olarak kültüre verilen önem ilk yaklaşım olarak göze çarpmıştır. Kültürel politikaların güçlendirilmesi, geliştirilmesi, kültürel ve yaratıcı sektörlerin işbirlikçi ülkelerdeki yerel yönetimlerle beraber desteklenmesi bu yaklaşımın kapsamını oluşturmuştur. İkinci yaklaşım olarak da uluslararası barışın sürdürülmesi adına kültürlerarası diyalogun geliştirilmesi, son yaklaşım ise kültürel mirasın korunmasına ilişkin iş birliği olarak belirlenmiştir. Üçüncü ve son strateji ise de Birlik üyesi olmayan devletler ile ilişkide Avrupalı aktörlerin yeni yaklaşımlar içerisine girmesini hedeflemiştir. Sivil toplum örgütlerinin, kültürel organizasyon ve kurumlara bu bağlamda ayrı bir rol verilmiştir. “Kültürel diplomasi” metodu üçüncü strateji de öne sürülmüş yeni bir yaklaşım olarak ortaya konulmuştur. Bu bağlamda kültürel alanda paydaşların yer aldığı Kültürel Platform 2016 yılının Şubat ayında kurulmuştur.

⁵²⁸ European Commission, “Joint Communication to The European Parliament And The Council Towards an EU strategy for international cultural relations”, Brussels, 8.6.2016 JOIN(2016) 29 final, <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0029&qid=1614370244244&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

AB'nin yayımlamış olduğu tüzük, bazı kavramların tanımına yer vermediğı noktasında eleştirilmiş olsa da AB'nin uluslararası ilişkilerde kültürü öne sürmesi noktasında önemli bir adım olarak görülmüştür.⁵²⁹

2016 yılında yayımlanan tüzükte AB'nin dış ilişkilerde kültürü öne çıkarmak için izlediğı belirli süreli olanlarda dâhil olmak üzere tematik programlar ve coğrafi iş birliği stratejilerine de detaylı olarak yer verilmiştir.

Tematik alandaki programlar;⁵³⁰

- Ortaklık Aracı (Partnership Instrument) (PI): AB Parlamentosu ve Konsey'in üçüncü ülkeler ile işbirliğini içeren 2014 yılı 234 sayılı düzenlemesine⁵³¹ yapılan atfa göre, programın amacı, kamu diplomasisi başta olmak üzere kurum ve kişilerle iletişime geçmek, eğitim ve akademik konularda işbirliğine gidilerek AB değerlerini görünür kılıp, çıkarlarının ilerletilmesi hedeflenmiştir.
- Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa Aracı (European Instrument for Democracy and Human Rights) (EIDHR): AB Parlamentosu ve Konsey'in dünya genelinde barışın ve demokrasi için bir finansman aracının oluşturulmasını içeren 2014 yılı 235 sayılı düzenlemesine⁵³² yapılan atfa göre, bu program insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasını temel almıştır. Sanatsal, siyasi ve kültürel alanlara ilişkin fikir ve ifade özgürlüğünün sağlanması programın amaçlarından biri olarak belirtilmiştir.

⁵²⁹ Carla, Figueira, "Policy Perspective: A Joint Communication to the European Parliament and the Council: Towards an EU Strategy for International Cultural Relations (2016) by the European Commission", **Cultural Trends**, 26(1), 2017, pp. 81-85. ISSN 0954-8963 [Article], Goldsmiths Research Online, <http://research.gold.ac.uk/id/eprint/19076/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

⁵³⁰ European Commission, "Joint Communication to The European Parliament And The Council Towards an EU strategy for international cultural relations", Brussels, 8.6.2016 JOIN(2016) 29 final, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0029&qid=1614370244244&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

⁵³¹ Official Journal of the European Union, "Regulation (EU) No 234/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 Establishing A Partnership Instrument For Cooperation With Third Countries", **L** 77, **15.3.2014**, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0077:0084:EN:PDF> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

⁵³² Official Journal of the European Union, "Regulation (EU) No 235/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 Establishing a Financing Instrument For Democracy And Human Rights Worldwide", **L** 77, **15.3.2014**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0235&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

- Kalkınma İçin İşbirliği Aracı Kapsamında Küresel Kamu Malları ve Küresel Meseleler Programı (The Global Public Goods and Challenges Programme under the Development Cooperation Instrument) (DCI): Kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi ve bütün kültürlerle eşit derecede saygı vurgusu önemli bir hususu teşkil etmiştir. Kültürel endüstrilerin, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlere ilişkin katkısı da programın amaçları arasında yer almıştır.
- İstikrar ve Barışa Katkı Aracı (Instrument contributing to Stability and Peace) (IcSP): AB Parlamentosu ve Konsey'inin 2014 tarih ve 230 sayılı düzenlemesi⁵³³ kapsamında oluşturulan program, küresel ve bölgesel krizler ve çatışmaların önlenmesi ve barışın sağlanmasını amaç edinmiştir. Program kapsamında finansal açıdan desteklenecek sivil toplum örgütleri içerisinde kültürel kuruluşlarda dâhil edilmiştir.
- Yaratıcı Avrupa Programı (Creative Europe Programme): Yaratıcı Avrupa Programı, 2014-2020 yıllarını kapsayan AB Parlamentosu ve Konsey'inin 2013 tarih 1295 sayılı düzenlemesi⁵³⁴ sonucunda oluşturulmuştur. Avrupa'nın kültürel mirasına önemli bir atıf yapmış olan program, Avrupa'nın yaratıcı ve kültürel sektörlerin rekabet edebilirliğini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda ikili ve çok taraflı iş birliğine gidilmesi program amaçlarından biri olarak ifade edilmiştir.

AB tematik programlar yolu ile kültüre küresel ekonomik, sosyal ve siyasi hedef ve öncelikleri arasında yer vermiştir. Programlarda kültür ve kültürel çeşitliliğe ilişkin direkt ve dolaylı atıflar yer almış, kültür, sosyal, siyasi ve ekonomik boyutlar ile ilişkilendirilerek rol üstlenmiştir. İş birliği çalışmaları ve programlarda yer alan paydaşlar vurgusu aynı zamanda kültürlerin birbirlerini tanıması, farkındalığın

⁵³³ Official Journal of the European Union, Regulation (EU) No 230/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 Establishing An Instrument Contributing To Stability And Peace. L 77, 15.3.2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0230&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:26.02.2021.

⁵³⁴ Official Journal of the European Union, "Regulation (EU) No 1295/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing the Creative Europe Programme (2014 to 2020)", L 347, 20.12.2013, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1295&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:27.02.2021.

oluşması, karşılıklı anlayışın gelişmesi ve çeşitliliğin geliştirilmesinin de yolunu açmıştır.

AB uluslararası ilişkilerde kültürü sadece tematik programlar yolu ile değil coğrafi çerçeveler bağlamında yürütmüş olduğu iş birliği politikaları ve programları doğrultusunda da yer vermiştir. Bu politika ve programlar⁵³⁵

- Genişleme Politikası (Enlargement Policy): AB genişleme politikası ile aday ve potansiyel aday ülkelere kültür konusunda yardımda bulunmuştur. Batı Balkanlar ve Türkiye AB'nin dış ilişkilerinde önem verdiği bölgeler olarak ifade edilmiştir. Aday ve potansiyel aday ülkeler Eğitim ve Kültür başlığı altında müzakerelerini yürüterek AB ile uyum sürecine girmiştir. Ayrıca AB, Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) bu bölgelerdeki ülkeleri desteklemiştir. Bu bağlamda Batı Balkanlar'da AB, Ljubljana I ve II süreçleri yolu ile bölgede kültürler arası diyalog ve uzlaşmanın geliştirilmesini hedeflemiştir. AB kültürel programlarına katılımı genişlemeye dâhil olabilecek muhtemel aday ve potansiyel aday ülkeleri de dâhil ederek yaratıcı ve kültürel sektörlerin geliştirilmesini, özellikle göçmenlerin gelmesiyle ortaya çıkabilecek sosyal sorunların önüne geçmek amacıyla kültürlerarası diyalogun ilerletilmesi, kapsayıcı ve demokratik süreçlere geçişi kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Ülkelerin kültürel mirasının korunması ve kültürel çeşitliliğin de sağlanması bu politika içerisinde yer almıştır.
- Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy): AB, Komşuluk Politikası ile en yakın doğu ve güney 16 komşu devlet ile Güney Akdeniz İşbirliği ve Doğu Ortaklığı ile işbirliğine girmiştir. Güney Akdeniz İşbirliği ile Cezayir, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, İsrail, Tunus ve Suriye, Doğu Ortaklığı ile de, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Belarus, Moldova ve Ukrayna devletleri ile işbirliği yapmayı amaçlamıştır. Doğu Ortaklığı ile bölge ülkelerinde eğitim, gençlik, kültürel ve yaratıcı sektörler,

⁵³⁵ European Commission, "Joint Communication to The European Parliament And The Council Towards an EU strategy for international cultural relations", Brussels, 8.6.2016 JOIN(2016) 29 final, <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0029&qid=1614370244244&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

bilgi toplumu, görsel-işitsel politikalar, yenilik ve girişimcilik konularında programlar yolu ile desteklemiştir. Yine Güney Akdeniz ülkeleri ile de ikili faaliyetler doğrultusunda kültürel miras ve görsel-işitsel konularında bölgesel programlar yürütülmüştür.

- Kalkınma İşbirliği Aracı (The Development Cooperation Instrument) (DCI): AB Parlamentosu ve Konsey'inin 2014-2020 yıllarını kapsayan ve kalkınma işbirliğinin desteklenmesine yönelik finansal aracın kurulmasını hedefleyen 2014 tarih ve 233 sayılı düzenlemesine⁵³⁶ göre program, yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmanın sağlanmasını hedeflemiştir. İnsan hakları, hukukun üstünlüğüne saygı demokrasi de programda öncelikli değerler olarak ön plana çıkarılmıştır. Bu program ile Latin Amerika, Güney Asya, Güneydoğu Asya, Orta Asya, Kuzey Asya, Ortadoğu ve Güney Afrika'yı kapsayan 47 gelişmekte olan ülke ile coğrafi destekleyici programlar yolu ile iş birliğine gidilmiştir. Cotonou Ortalık Anlaşması ile Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri ile iş birliğine gidilmiş, Avrupa Kalkınma Fonu doğrultusunda kültürel ve yaratıcı sektörlerin geliştirilmesini de amaçlayan kültür programları desteklenmiştir. Pan-Afrika programı doğrultusunda AB, Afrika ülkeleri ile kültürel anlamda stratejik iş birliğine gitmiştir.

AB uluslararası kültürel ilişkiler içerisinde kültürün “yumuşak güç” vasfını öne çıkardığını savunabiliriz. İş birliği çalışmaları bir yandan AB'nin diğer ülkeler nezdinde tanınmasına sebep olurken bir yandan da farklı kültürleri bir araya getirerek, kültürel çeşitliliğin küresel bir düzlemde yaygınlaştıran ve koruyan bir aktör olarak öne çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Fakat tebliğin zamanlaması bakımından, Brexit oylaması ve sonrasında AB'nin dış ve güvenlik politikasına ilişkin aynı yıl yayımlanan ortak eylem planının gölgesinde kaldığına dair görüşler de belirtilmiştir.⁵³⁷

⁵³⁶Official Journal of the European Union, “Regulation (EU) No 233/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 Establishing A Financing Instrument For Development Cooperation For The Period 2014-2020”, L 77, 15.3.2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0233&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 27.02.2021.

⁵³⁷Higgott and Langenhove, a. g. m. s.1

Uluslararası kültürel ilişkilere yönelik ortaya koymuş olduğu stratejinin yayımlandığı aynı yıl AB dış ve güvenlik politikasına yönelik yeni stratejilerini belirlediği ortak bir eylem planı yayımlamıştır. Eylem planı gerek AB içerisinde gerekse dünya genelinde güvenlik ve barışın sağlanması, ekonomik gelişmenin devam etmesi, insan hakları, demokrasi gibi değerlerin geliştirilmesini hedeflemiştir. AB eylem planının ortaya çıkışında başta Afrika ve Ortadoğu olmak üzere Avrupa’da da kendini gösteren güvenlik tehdidi ve AB tarafından ortaya konan Avrupa projesine yönelik yapılan sorgulamalar belirleyici olduğu ifade edilmiştir. Siyasi, ekonomik ve sosyal konulara ilişkin bölgelerde iş birliğine gidilmeyi amaçlayan eylem planında kültürlerin ve kimliklerin eksiksiz ve özgür biçimde ifade edilmesine yer verilmiştir. Ortak eylem planında demokrasi başlığı altında çoğulculuk ve çeşitliliğe saygı, eşitlik, temel haklar ile ayrımcılık yasağına değinilmiştir. Komşular ile hareketliliğin geliştirilerek, kültürel ve eğitim başta olmak üzere sosyal konularda fikir ve tecrübe alışverişinde bulunulacağı, kültürel çoğulculuğa saygının ilerletileceği planda yer almıştır. Çeşitlilik AB’yi ayakta tutan güçlü bir unsur olarak tanımlanmıştır. Göçmenlere yönelik politikaların insan hakları temelli olmasının altı çizilmiş bu bağlamda kültürel haklarda hassasiyet gösterilmesi ve güçlü bir ortak politikanın yürütülmesi ihtiyaç duyulan alanlar olarak belirtilmiştir.⁵³⁸

AB Konseyi’nin 2017 yılında uluslararası kültürel ilişkilerde stratejik yaklaşıma ilişkin kararında kültürel çeşitliliğe vurgu yapılmıştır. Kararda, uluslararası kültürel ilişkilere yaklaşımın UNESCO’nun 2005 yılında yayımladığı kültürel ifadelerin çeşitliliğine ilişkin sözleşme ile BM’nin Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin 2030 Gündemi amaçlarına uygun olması ortaya konmuştur. Kültürel ifadelerin özgürlüğünün geliştirilmesi, kültürel sektörlerin paydaşlarının (sanatçılar, kurumlar, sivil toplum örgütler vb.) iş birliğinin teşvik edilmesi, uluslararası kültürel ilişkilerin yürütülmesinin aynı zamanda Birlik içerisinde kültürel çeşitliliğin ilerletilmesi ile

⁵³⁸ European Union, **Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union’s Foreign And Security Policy**, June 2016. https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 27.02.2021.

mümkün olacağı kararda yer almıştır. Kararda kültürel diplomasinin ve ilişkilerin yürütülmesine ilişkin mekanizmalarında harekete geçirilmesi belirtilmiştir.⁵³⁹

2017 yılında yine AB Ulusal Kültür Enstitüleri (EUNIC), Avrupa Komisyonu Servisleri ve Avrupa Dış Faaliyetler Servisleri arasında kültürel alanda ortak iş birliği faaliyetinin düzenlenmesine yönelik bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın giriş bölümünde AB Konseyi'nin Avrupa kültürel çeşitliliğinin yansıtılmasının yanı sıra yeni bir diyalogun oluşturulup karşılıklı anlayışın geliştirilmesi ve küresel anlamda bir dayanışma ruhunun gerekliliği ifade edilmiştir. Barışın sağlanması, sosyal ve ekonomik kalkınmanın devamı için kültürün desteklenmesi, kültürel miras ve çeşitliliğin korunmasında iş birliğine gidilmesi anlaşmada yer alan önemli hususlardır.⁵⁴⁰

AB uluslararası kültürel ilişkilerin yürütülmesi doğrultusunda iş birliği içinde olduğu birçok devlet ile görüşmelerde bulunmuştur. 2012 yılında başlatılan AB-Çin arasında 2012 yılında başlatılmış olan kültürel anlamda iş birliğinin 5.toplantısı 12 Kasım 2020 tarihinde yapılmıştır. Kültürel mirasın korunması, fikri haklarda iş birliği, gençlik, kültür, eğitim alanında politika yapıcılar arasında iş birliğine gidilmesi konularında anlaşma sağlanmıştır.⁵⁴¹ 6 Temmuz 2018 tarihinde AB temsilcisi ile Japonya Eğitim Kültür Bilim ve Teknoloji bakanı ile ilgili analarda iş birliğine gidilmesi konusunda toplantı yapmışlardır.⁵⁴²

AB 2017 yılında Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) 2013-2017 yıllarını kapsayan geliştirilmiş ortaklık eylem planının sonunda 2018-2022 yıllarına ilişkin yeni

⁵³⁹ Council of the European Union, "Council conclusions on an EU strategic approach to international cultural relations", Brussels, 7935/17, 5 April 2017. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7935-2017-INIT/en/pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.02.2021.

⁵⁴⁰European External Action Service, "Administrative arrangement for activities to be developed by the European Union National Institutes for Culture (EUNIC) in partnership with the European Commission Services and the European External Action Service jointly referred to hereinafter as "the two Sides"https://eeas.europa.eu/sites/default/files/2017-05-16_admin_arrangement_eunic.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.01.2022.

⁵⁴¹ European Commission, "Joint Press Statement following the 5th EU-China High-Level People to People dialogue", 10 November 2020", https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_20_2080 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.02.2021.

⁵⁴² Cultural Relations Platforms: "Statement on EU-Japan Dialogue in Education, Culture and Sport", <https://crp.fuut.be/2018/10/01/statement-on-eu-japan-policy-dialogue-in-education-culture-and-sport/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.02.2021.

bir eylem planını hayata geçirmiştir. Ortak eylem planın sosyo-kültürel iş birliği başlığı altında ASEAN ülkeleri ile AB ülkeleri arasında kültürel farkındalık ve anlayışın geliştirilmesi, kamu kültür politikaları hakkında karşılıklı fikir alışverişinde bulunması hedeflenmiştir.⁵⁴³

AB'nin uluslararası kültürel ilişkilerinin geleceğe yönelik varsayımına ilişkin yapılan bir çalışmada AB'nin kültürel diploması yaklaşımdan öte uluslararası kültürel ilişkilerde kendi içinde daha sağlam bir iş birliğine gidilmesi önerilmiştir. AB'nin hem iç hem de dış ilişkilerde özellikle küresel bağlamda “sert güç” kavramının “yumuşak güç” kavramından daha etkili olmaya başladığına dair vurguya yer verilmiştir. Bu bağlamda bazı çıkarımlar ortaya atılmıştır. Öncelikli olarak kavramsal netliğin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Uluslararası kültürel işbirliği ile kültürel diplomasi yaklaşımlarının birbirinden farklı oldukları bu bağlamda ayrı bir metodun geliştirilmesi öne sürülmüştür. Kültürel farklılıkların “çeşitlilik içerisinde birlik” anlayışı altında düşünülmesi, çeşitliliğin çatışma yaratan kaynaktan ziyade işbirliğine sebep olan bir kaynak olarak görülmesi gerektiği belirtilmiştir.

AB kalkınma amaçlı dış iş birliği yaklaşımlarında kültürü ön plana çıkarmaya devam etmiştir. 2015 yılında Konsey tarafından ortaya konan kararda kültürün AB dış ilişkilerinde önemli bir yer kapladığı ifade edilmiştir. Kararda Avrupa kültürün çeşitliliğin yansıtılması ve yeni bir diyalog yolunun oluşturulmasına vurgu yapılmıştır. Kültürün sosyal, ekonomik, insani ve çevresel kalkınmanın önemli bir unsuru olduğu belirtilmiş, kültürle birlikte kültürel çeşitliliğin de çatışmayı önleyerek bölgelerde barışın sağlanmasına katkı sunacağı belirtilmiştir, kültür ve medya yolu ile demokratik ortamın gelişimi, farklı kültürlerin fikir ve görüşlerini ifade etmede temel faktörler olduğunun altı çizilmiştir. Kültürlerin kendini ifade etmesi, kültürel çeşitliliğe saygı ve kültürel miras gibi konular AB'nin dış ilişkilerde kültür bağılığı altında önemli gördüğü alanlar olarak yer almıştır.⁵⁴⁴

⁵⁴³ Association of Southeast Asian Nations, ASEAN-EU Plan of Action (2018 – 2022) <https://asean.org/storage/2017/08/ASEAN-EU-POA-2018-2022-Final.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.02.2021.

⁵⁴⁴Official Journal of the European Union, “Council Conclusions on culture in the EU's external relations with a focus on culture in development cooperation (2015/C 417/06)”, C 417/41, 15.12.2015. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XG1215\(04\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XG1215(04)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.03.2021.

Bu bağlamda AB-CARIFORUM ve AB-Güney Kore ile ticari anlaşmalar yapılmış, anlaşmalar da kültürel iş birliğine de yer verilmiş, kültürel çeşitliliğe saygı ve geliştirilmesi de anlaşmalar yolu ile desteklenmek istenmiştir.⁵⁴⁵

2006 yılında kurulan Avrupa Birliği Ulusal Kültür Enstitüleri (EUNIC), Birliğin uluslararası kültürel ilişkilerinin yürütülmesinde önemli rol oynamaya devam etmektedir. Yaratıcı Avrupa Programı kapsamında desteklenen uluslararası bir ağa sahip olan EUNIC, 100’den fazla ülke ile işbirliğine gitmektedir. Uluslararası ilişkilerde kültürün önemi vurgulamak, küresel düzeyde AB kültür politikasının tanınmasını sağlamak, Avrupa insanı ile diğer dünya insanları arasında karşılıklı anlayış ve barışın korunmasını hedeflemektedir. EUNIC, kültürel çeşitliliğin geliştirilmesi ve tanınmasını temel ilkeleri arasında koymasının yanı sıra, çok dillilik, gençler, toplumsal diğer gruplar ve sosyal içermeye yaptığı vurgu ile de kültürel çeşitliliği desteklemekte, kültürlerarası diyalogun geliştirilmesini önemsemektedir.⁵⁴⁶

3.4.5.2. Kültürel Malların İthalatı ve İhracatı

Kültürel mallar, AB’nin kültür politikasında yer alan önemli konular arasındadır. Kültürel malların ithalat ve ihracatı AB için ekonomik ve güvenlik boyutlara sahip olmaktadır. Vergi kaçırma, kara para aklama ve terör finansmanı gibi konular ile mücadele öne çıkmakla beraber, kültürel çeşitlilik ve ortak mirasın korunması da kültürel malların ticaretinde AB tarafından önemsenmektedir. AB’nin yapmış olduğu düzenlemelerde ortak kültürel miras, üye ülkelerin kültürel değerleri ve Birlik olarak sahip olunan kültürel çeşitliliğin korunması amaçlar arasında yer almaktadır. AB, kültürel malların ithalat ve ihracatına yönelik politikalarını AB birincil ve ikincil hukuki belgeleri doğrultusunda düzenlemiştir. AB’nin kültürel malların ithalat ve ihracatına ilişkin yürütmekte olduğu politikanın temelini Birliğin ortak ticaret politikası başlığı altındaki ABİHA’nın 207.maddesi oluşturmaktadır. Ticaret ve gümrük anlaşmaları, fikri mülkiyetin ticari yönü, ithalat ve ihracat politikaları, ticari korunma başta olmak üzere birçok konuya dair düzenlemeler ilgili madde doğrultusunda yapılmaktadır. 207.maddenin 4.fikrasının a) bendinde, kültürel

⁵⁴⁵ Loisen, **a. g. m.** ss.212-216.

⁵⁴⁶Avrupa Birliği Ulusal Kültür Enstitüleri (EUNIC), “About”, <https://www.eunicglobal.eu/about> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.01.2022.

ve görsel-işitsel hizmetlere ilişkin ticari anlaşmalarda Birlik'in dilsel ve kültürel çeşitliliğinin zarar görme riskine karşı karar alma şekli ifade edilmektedir. İlgili a) bendine göre, kültürel ve dilsel çeşitliliğe zarar verme riski taşıyan anlaşmaların onaylanmasında "oybirliği" şartını öngörmektedir. Bu bağlamda AB, kültürel malların ticaretini de kapsayan ticaret politikasında dilsel ve kültürel çeşitliliğin korunmasına ciddi bir önem atfetmektedir.⁵⁴⁷

AB, ABİHA'da yer vermiş olduğu maddeler doğrultusunda kendi iç pazarında kültürel malların dolaşımını ve üye ülkelerin ulusal kültür varlıklarının korunmasını hedeflemektedir. ABİHA'nın 30.maddesi üye ülkeler arasında gümrük, harç vb. ödemelerini, 33.maddesi ithalatta miktar sınırı ve önlemlerini, 34.maddesi ihracata ilişkin miktar sınırlamaları ve önlemlerinin yasak olduğunu ifade etmektedir. Fakat AB, 36.maddede, ülkelerin 33.ve 34.maddelerin uygulanmasında bazı muafiyetleri öngörmektedir. 36.madde ile sağlanan muafiyetlerde üye ülkelerin kültürel ve sanatsal varlıklarının korunması hedeflenmektedir.⁵⁴⁸

ABİHA'nın 36.maddesine göre;

"34.ve 35.maddelerin hükümleri, kamu ahlakı, kamu düzeni, kamu güvenliği nedenleri dolayısıyla ya da insanların, hayvanların veya bitkilerin sağlığının ve yaşamının korunması, sanatsal, tarihi veya arkeolojik değere sahip ulusal kültürel varlıklarının veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması için haklı kılınan ithalat, ihracat ve transit geçiş yasaklarına veya kısıtlamalarına engel değildir. Ancak bu yasaklar veya kısıtlamalar, ne bir keyfi ayrımcılık aracı, ne de üye devletler arasında ticaretin örtülü bir kısıtlamasını teşkil edebilir."⁵⁴⁹

Birlik'in 36.madde ile AB içerisinde üye ülkelerin kültürel varlıklarının korunmasını sağlayarak, ortak kültürel miras ve kültürel çeşitliliğin korunmasına katkı sağladığı savunabilir.

AB, 2014 yılında yayımlanmış olduğu direktifte devletlerin kendi ulusal kültürel mallarının korumasının gerekliliğini ve üye devletler arasında iş birliğinin

⁵⁴⁷ Hacı Can, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017, s.126.

⁵⁴⁸ Tania Kyriakou, "The Protection of National Treasures in the EU Single Market", **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, s.64.

⁵⁴⁹ Can, **a. g. e.** s.48.

sağlanmasında Birlik olarak bir role sahip olduğunu ifade etmektedir. Nitekim üye ülkelerin ulusal değerlerinin aynı zamanda ortak kültürel mirasında bileşeni olduğu belirtilmektedir. Üye devletler arasında ulusal kültürel malların yasadışı yollardan çıkarılması, yasadışı ticaretin önlenmesi ve İnterpol başta olmak üzere diğer kurumlarla iş birliğine gidilmesinin altı çizilerek, Birliğin daha önce 1993 yılında yayımlanmış olduğu 7 numaralı direktif ve 2009 tarih 116 numaralı düzenlemesine atıfta bulunularak politikanın geçmişine vurgu yapmaktadır.⁵⁵⁰

UNESCO’nun 1970 yılında kabul ettiği Kültür Varlıkların Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme, AB tarafından da gerek Birlik içerisinde gerekse uluslararası işbirliğinde dikkate aldığı önemli belgeler arasındadır.⁵⁵¹

3.4.5.2.1.Kültürel Malların İthalatı

AB kültürel malların ithalatına ilişkin öncelikli olarak ülkelerin ve Avrupa’nın ortak kültürel mirasının korunması amaçlı bir yaklaşımı temele oturtmakla birlikte, terör finansmanı, kara para aklama ve vergi kaçırma gibi güvenlik ve mali eksenli bir içeriğe de sahip olmaktadır. Arkeolojik buluntular, tarihi kalıntılar, koleksiyonlar başta olmak üzere bazı nesneler AB’nin ithalatta kültürel mallar tanımına dâhil edilmekte, ithal edilecek kültürel malın ithal yılında en az 250 yıllık olması şartı da AB’nin yeni kurallarından birini oluşturmaktadır. Yeni geliştirilecek olan lisans sistemi bünyesine arkeolojik nesneler, anıt parçaları, el yazmaları gibi risk altında bulunan kültürel eserlerinde dâhil edilmesi planlanmaktadır. İthalatçıların kültürel bir malı AB’ye ithal etmeden önce, ithal edilen ülkenin yetkili makamlarınca hazırlanmış ithalat belgesi alması zorunlu kılınmaktadır. Gümrük görevlilerine, kültürel malların ithalatının kanuni yapıldığının kanıtlanamadığı durumlarda el koyma veya alıkoyma yetkisi verilmektedir. AB, Suriye ve Irak gibi ülkelere ithal edilen kültürel malların yasal

⁵⁵⁰Official Journal of the European Union, “DIRECTIVE 2014/60/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 15 May 2014 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State and amending Regulation (EU) No 1024/2012 (Recast)” ,L 159, 28.5.2014. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0060&qid=1622395934731&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.02.2021.

⁵⁵¹ European Commission, “Cultural Goods”, https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/customs-controls/cultural-goods_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 02.06.2021.

meşruiyetinin sorgulanabileceği bu nedenle ithalatı şüpheli görmekte ve ithalatı da yasal görmemektedir.⁵⁵²

AB kültürel malların ithalatına ilişkin 2017 yılında düzenleme teklifi sunmuştur. Düzenlemede AB'nin kültürel malların ithalat ve ihracatına yönelik politikasının ekonomik boyutunun yanı sıra 2015 ve sonrası yıllarda yapılan düzenlemeler ile güvenlik ve terör boyutlarını da kapsadığı vurgulanmaktadır. Düzenlemenin amaçları belirtilirken, AB'nin 2015 yılındaki Güvenlik Ajandası, 2016 yılında ortaya konulan terör finansmanına yönelik faaliyet planı ile yine aynı yıl kabul edilen Birliğin uluslararası kültürel ilişkilerine yönelik stratejisine atıflar yer almaktadır. Kültürel miras ve kültürel çeşitliliğin korunmasına ilişkin 2017 tarihli Roma Bildirisi de aynı düzenleme içerisinde atıf yapılan diğer bir belgedir. Düzenlemenin amaç kısmına bakıldığında üst başlıkta kültürel mallar, alt başlıklarda kültürel miras ve kültürel çeşitlilik, Birliğin güvenlik ve dış politikasının ana unsurları içerisinde kendisine yer bulmaktadır. Kültürel malların yasadışı trafiğinin engellenmesi, kapasitesi zayıf olan ülkelerin kapasitelerinin güçlendirilmesi, düzenlemenin amaçları arasında yer almakta ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğine gidilmesi tavsiye edilmektedir. Kültürel mirasın, medeniyetin gelişimi ve kültürel yaşamın zenginleştirilmesi için önemli bir role sahip olduğu bunun için yasadışı yollarla kaybının veya yer değiştirmesinin önüne geçilmesinin gerekliliği üstünde durulmaktadır. Kültürel malların ithalatında, ithalat lisansı ve ithalatçı beyanının yanı sıra, ihraç eden ülke tarafından hazırlanmış lisansların ve kültürel mallara ilişkin diğer bilgilerin istenmesi zorunlu kılınmaktadır. Bilimsel, araştırma ve eğitim amaçlı kültürel mallar için lisans zorunluluğu muafiyeti belirtilmektedir. Bu düzenleme ile birlikte Birlik'in kültürel malların ithalatına yönelik ithalat lisansı, beyanı, ihraç eden ülkeden kültürel mallara ilişkin istenilen ihraç lisansı başta olmak üzere istenilen diğer belgeler, kültürel mirasın ve kültürel çeşitliliğin korunmasına yönelik alınmış önemli tedbirlerdir. Birlik, düzenlemede yer verdiği belgeler ile kültürel malların yasadışı ticaret akışının kontrol altına alınmasını, kültürel malların terör finansmanında kullanılmasının engellenmesini hedeflemektedir. Kültürel mirasın ve kültürel

⁵⁵² A e.

çeşitliliğin ekonomik bir güce sahip olmasının yanı sıra güvenliğin de sağlayıcısı olduğu da ayrıca düzenlemeden yola çıkılarak savunulabilir.⁵⁵³

AB Konseyi ve Parlamentosu, 2017 yılında yapılan düzenleme teklifinin ardından kabul ettiği 2019 tarih ve 880 sayılı düzenlemesinde, kültürel malların yasadışı ticaretini ve buna bağlı terörün mali destek görmemesi bu bağlamda kültürel mirasın korunmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Arkeolojik, tarih öncesi, tarihi, edebi, sanatsal, bilimsel öneme sahip materyaller “kültürel mallar” olarak tanımlanmaktadır. Üye ülkelerin ulusal değeri olarak görülen kültürel malların bu düzenlemeden ayrı tutulduğu, Konsey’in ulusal kültürel malların korunmasına ilişkin 2009 tarih ve 116 sayılı düzenlemesi ile Konsey ve Parlamento’nun 2014/60 sayılı direktifine atıfta bulunularak ifade edilmektedir. Dolayısıyla Birlik dışından gelen mallar, düzenlemenin esas kapsamını oluşturmaktadır. Geçici olmak kaydıyla müzeler, akademik ve benzeri kurumlar arasında iş birliği amacıyla eğitim, sergi, dijitalleşme, performans sanatları, yenileme gibi alanlara ilişkin kültürel malların ithalatında herhangi bir lisans belgesi veya ithalatçı beyanının istenmemesinin altı çizilmektedir. AB’nin bu düzenlemesi kültürel miras ve kültürel çeşitliliğe ilişkin önemli atıfları içermektedir. Birlik, düzenlemenin yapılmasını gerekli kılan koşulları betimlerken, yasadışı kültürel malla ticaretinin sadece ekonomik bir kaybı beraberinde getirmediğini, kültürel homojenleşmeyi ve kültürlerin kaynaşmasını engelleyip kültürel kimliğin yok olmasını da sağladığına vurgu yapmaktadır. Düzenlemede bölgesel ve yerel unsurların sahip olduğu değerlere gösterilmesi gereken hassasiyetin, malların ekonomik değerinden önde tutulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kültürel malların ithalatının düzene girmesinin, aynı zamanda kültürel çeşitliliğin korunmasını ve geliştirilmesini de sağlayabileceği ortaya konmaktadır.⁵⁵⁴

⁵⁵³European Commission, “Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the import of cultural goods” **COM(2017) 375 final, 2017/0158 (COD)**, Brussels, 13.7.2017, https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/cultural_goods_proposal_en.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.02.2021.

⁵⁵⁴Official Journal of the European Union, “REGULATION (EU) 2019/880 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 April 2019 on the introduction and the import of cultural goods”, **L 151, 7.6.2019.** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R0880&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.02.2021.

3.4.5.2.2.Kültürel Malların İhracatı

1993 yılında Tek Pazar'a geçen ve Birlik içerisinde sınırlarını kaldıran AB, kültürel varlıkların çalınması ve kanundışı ihracatın önüne geçilmesi amacı ile ikincil hukukunda birçok düzenlemeyi hayata geçirmektedir. Dönemin Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyi, 3911/92 sayılı ve tarihli düzenleme⁵⁵⁵ ile kültürel malların ihracatını kontrol altına almayı planlamaktadır. Düzenleme şimdiki ABİHA'nın ortak ticaret politikasını düzenleyen 207.maddesine dayanmaktadır. Yine 93/7 numaralı direktif⁵⁵⁶ ile de bir üye ülkenin bölgesinden yasadışı yollar ile çıkartılan kültürel nesnelerin tekrar geri getirilmesi düzenlenmektedir. Direktif, iç pazarın kurulması ve işleyişini düzenleyen ABİHA'nın 114.maddesine dayandırılmaktadır. Bahsi geçen düzenleme ve direktiflerin temel amacı üye ülkelerin ulusal kültürel ve sanatsal varlıkların korunması olmakta fakat düzenleme ve direktifin kültürel varlıkların yasadışı ticareti ile mücadele etmeye yeterli olmadığı hususunda eleştirilmektedir.⁵⁵⁷

Kültürel malların ihracatının kontrolünün AB bünyesinde tek tipleşmesini sağlamak AB Konseyi'nin 116 sayılı ve 2009 tarihli düzenlemesinin öne çıkan amacını göstermektedir. Kültürel malları ihraç eden ülkenin ihraç lisansını düzenleyip ibraz etmesi istenmektedir. İhraç lisansının, bahsi geçen üye ülkenin tarihi, sanatsal ve arkeolojik değere sahip ve korunması gereken ulusal varlıklar kapsamında olması durumunda reddedileceği düzenlemede belirtilmektedir. Üye ülkelere kültürel varlıklar için ihracat lisansı vermeye yetkilendirilmiş makamların listesinin Komisyon'a verilmesi istenmektedir. Düzenleme içerisinde mali değer ve yaş aralıklarına göre sınıflandırılmış on dört kategorilik kültürel mallar listesi açıklanmaktadır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Official Journal EC, "Council Regulation (EEC) No 3911/92 of 9 December 1992 on the export of cultural goods", L 395, 31.12.1992, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992R3911&qid=1622982693939>(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.06.2021.

⁵⁵⁶ Official Journal EC, "Council Directive 93/7/EEC of 15 March 1993 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State", L 074, 27.03.1993, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0007&qid=1622982968116> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.06.2021.

⁵⁵⁷ Kyriakou, a. g. m. s.67.

⁵⁵⁸ Official Journal of the European Union, "COUNCIL REGULATION (EC) No 116/2009 of 18 December 2008 on the export of cultural goods (Codified version)", L 39, 10.2.2009, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R0116&qid=1622982968116>

AB, yukarıda bahsi geçen düzenleme ile beraber Birlik sınırları içerisinde üye devletlerin sanatsal ve kültürel değerlerinin yasadışı yollar ile kendi sınırlarından başka üye ülkenin sınırlarına kaçırılmasını engellemeyi amaçlayan 1993 tarih, 7 numaralı direktifi önemli hususlara sahip olmaktadır. İlgili direktif, AB'nin Birlik iç sınırlarında ortak kültürel mirasın ve kültürel çeşitliliğinin korunmasını amaçlanmaktadır. 1993 yılından son değişikliğin yapıldığı 2014 yılına kadar direktifin amaç ve maddelerine ilişkin farklı eleştiriler getirilerek değişikliğe gidilmektedir.⁵⁵⁹

93/7 numaralı direktif, dönemin Avrupa Topluluğu Anlaşması'nın 36.maddesi ile bir önceki bölümde bahsedilen 3911/1992 tarihli düzenlemeye dayandırılmaktadır. Direktif, herhangi bir üye devletin yasadışı yollardan kendi sınırlarından başka bir ülkeye götürülmüş sanatsal, arkeolojik ve tarihi olarak nitelendirilmiş kültürel varlıkların geri getirilmesini düzenlemektedir. Direktife konu olan kültürel varlıkların, bir üye devletin sınırlarından 1 Ocak 1993 tarihi ve sonrasında sınırlarından çıkarılmış olmasını şart koşulmaktadır. Direktifin 16.maddesi üye ülkelerin direktifin uygulanmasına yönelik her 3 yıllık dönemler çerçevesinde raporların düzenlenmesini öngörmektedir. 19 maddelik direktifte, kültürel varlıkların geri getirilmesine ilişkin teknik ilkeler ile üye devletler arasında iş birliğinin gerekliliği ile bürokratik işlemlere değinilmektedir.⁵⁶⁰

1993 yılında hazırlanan 7 numaralı direktifte değişikliklere gidilmektedir. 2014 tarih ve 60 numaralı direktifte yeni düzenleyici hükümler ve işbirliği mekanizmaları oluşturulmaktadır. Yeni direktifle birlikte gelen yeniliklerden biri, daha önceki direktif eklerinde yer alan kültürel varlıklar kategorileri dışındaki kültürel varlıklarında direktif kapsamında değerlendirilmesine olanak sağlamasıdır. Üye devletlerin belirlediği fakat direktifin eklerinde yer almayan bir kültürel varlığın da tekrar geri getirilmesi ilgili direktif kapsamına dâhil edilmektedir. Direktifte ayrıca 2012 yılında

lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009R0116&qid=1622983536003&from=EN (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.06.2021.

⁵⁵⁹ Kyriakou, **a. g. m.** ss.69-73.

⁵⁶⁰ Official Journal of the European Communities, "COUNCIL DIRECTIVE 93/7/EEC of 15 March 1993 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State", **No L 74**, **27.** **3.** **93**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0007&qid=1623156174169> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.06.2021.

yapılan bir düzenleme⁵⁶¹ ile oluşturulan ve üye devletler arasında iş birliğinin sağlanması ve kültürel varlıkların korunmasını amaçlayan İç Piyasa Bilgi Sistemi (IMI) yer almaktadır. Üye bir devlet tarafından kendi sınırlarından yasadışı yollardan götürülen bir kültürel varlığın geri getirilmesine ilişkin kanuni yollara başvuru sürecinin süresi üç yıla kadar uzatılması tavsiye edilmektedir. Mevcut değişiklik ile kültürel malların yasadışı bir şekilde kaçırılmasına yönelik cesareti ortadan kaldıracığı belirtilmektedir.⁵⁶²

AB kültür politikaları bünyesinde kültürel malların ticaretini de önemsemektedir. Tek Pazar sonrası kültürel mallar, ortak ticaret politikası kapsamında öne çıkmaktadır. AB kendi bünyesindeki hukuki belgelerin dışında başta UNESCO olmak üzere konu ile ilgili diğer sözleşmelere de taraf olarak kültürel malların ticareti üstünde hassasiyetle durmaktadır. AB'nin kurucu anlaşmaları ve ikincil hukuki belgelerine bakıldığında kültürel mallara gösterilen hassasiyetin birçok boyuta sahip olduğu görülebilmektedir. Nitekim kültürel malların ithalat ve ihracatına yönelik politikalarda ekonomik boyutun dışında savunma ve güvenlik boyutlarının da yer aldığı görülmektedir. Bahsi geçen boyutların dışında da AB'nin kültür politikasının temel bileşenini oluşturan kültürel miras ve kültürel çeşitlilik kavramları da belgelerinde kendilerine direkt ve dolaylı yer bulabilmektedir. AB uygulamaya koymuş olduğu direktif ve düzenlemeler sahip olduğu kültürel miras ve kültürel çeşitliliği hem kendi bünyesinde hem de dış dünyaya karşı korunmasını hedeflemektedir. Birlik, kültürel malların her türlü ticareti bağlamında kültürel çeşitlilik ve ortak kültürel mirasın ekonomik ve güvenlik boyutunun da AB için ne denli önemli olduğunun da mesajını vermektedir.

⁵⁶¹Official Journal Of European Union, “REGULATION (EU) No 1024/2012 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012 on administrative cooperation through the Internal Market Information System and repealing Commission Decision 2008/49/EC (‘the IMI Regulation’),” **L 316, 14.11.2012,** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012R1024&qid=1623490402004> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.06.2021.

⁵⁶²Official Journal of the European Union, “DIRECTIVE 2014/60/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 15 May 2014 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State and amending Regulation (EU) No 1024/2012 (Recast)”, **L 159, 28.5.2014.** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0060&qid=1623489735329> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.06.2021.

3.4.5.3.Kültürel ve Yaratıcı Sektörler

AB kültürel ve yaratıcı sektörlerin ekonomik ve toplumsal hayata önemli katkı sağladığına inanmıştır. Konsey'in 2015 yılında almış olduğu karara bakıldığında kültürel ve yaratıcı sektörler ile diğer sektörler arasındaki geçişin önemine değinilmiştir. Karara bakıldığında, kültürel ve yaratıcı sektörlerin Avrupa için refah, istihdam ve büyümeye katkı sunacağına değinilmiştir. Bu bağlamda kültürel ve yaratıcı sektörlerin diğer sektörler ile iş birliğine gidilmesi tavsiye edilmiştir. Temel olarak diğer sektörler ile iş birliğini ileri süren kararın içeriğinde kültürel ve yaratıcı sektörlerle ilişkin yüklenen ekonomik ve toplumsal katkı dikkat çekicidir. İstihdam, refah, büyüme gibi ekonomik alanda gelişmeleri beraberinde getirmesinin yanı sıra kültürel ve tarihi değerlerin korunması, toplumsal hayata sosyal, kültürel, çevresel, sağlık başta olmak üzere birçok alanda katkı sağlayacağı da ifade edilmiştir. Kültürel ve dilsel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi de yine bu kararda kültürel ve yaratıcı sektörler bünyesinde önemli hususlar olarak da yer almıştır.⁵⁶³

Bu bağlamda kültür endüstrilerinde kültürel çeşitliliğin geliştirilmesi önemli bir politik adımı temsil etmektedir. Nitekim AB, kültürel endüstrilerinin sağlayacağı istihdamla ekonomik anlamda, farklı ulusal, bölgesel ve yerel çeşitliliğe sahip bir Avrupa toplumunu bütünleştirici yönü ile de politik anlamda kazanım sağlamayı amaçlamakta, kültürel çeşitliliği de her iki amacın gerçekleştirilmesinde önemli bir husus olarak görmektedir. Bu bağlamda şarkılardan filmlere, görsel-işitsel diğer alanlara kadar yaratılan eserlerde kültürel çeşitliliğe vurgu yapmış, eserler sosyal, ticari ve kültürel içeriklerle sunulmuştur.⁵⁶⁴

⁵⁶³Official Journal of the European Union, "Council conclusions on cultural and creative crossovers to stimulate innovation, economic sustainability and social inclusion", (2015/C 172/04), **C 172/13, 27.5.2015.** [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XG0527\(03\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XG0527(03)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:22.07.2021.

⁵⁶⁴ Katharine Sarikakis, "Digital Rights Management and Rights Licensing in the Online Music Sector: A Case for Cultural Diversity", **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, s.117. ss.106-119.

3.4.5.3.1.Mimari

AB, Yaratıcı Avrupa Programı yolu ile AB mimarisinin korunmasını ve geliştirilmesini amaçlamıştır. İnsanı merkeze alan ve sürdürülebilir yapıli çevrenin oluşturulması mimari alanda temel ilkeler olarak belirlenmiştir. AB Konseyi tarafından uygulamaya konan 2019-2022 Kùltür Planı'nda mimarlık, kùltürel, ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere birçok alanın kesiştiğı bir disiplin olarak tanımlanmıştır.⁵⁶⁵

AB, kùltür politikaları bağlamında mimari alana ilişkin, 12 Şubat 2001 yılında kentsel ve kırsal alanlarda mimari kaliteye yönelik karar alarak ilgili alana yönelik politikasını belirlemeye başlamıştır. İlgili kararda, kırsal ve şehirsel alanlardaki mimari yapının ekonomik ve kùltürel boyutlara sahip olduğı, Avrupa'nın sahip olduğı çeşitliliğı ve zenginliğı yansıttığı, turizmi destekleyerek bölgesel kalkınması sağladığı ifade edilmiştir. Kararda yer alan destek programları doğrultusunda, uzmanların ve öğrencilerinin hareketliliğinin sağlanacağı, kùltürel mirasın gelecek nesillere aktarılacağı, kùltürel çeşitliliğe saygının temel alınarak mimari ve kentsel farkındalığın teşvik edileceğı belirtilmiştir.⁵⁶⁶

2001 yılındaki kararın ardından AB Konseyi, 2008 yılında kùltürün sürdürülebilir kalkınmaya mimari açıdan bakışını yansıttığı bir başka karar almıştır. Bu karara göre şehir ve kasabaların mimari yapısının kùltürel bir etkiye sahip olduğı, mimarinin de kùltürün bir unsuru olarak sadece kùltüre değıl diğerk kamusal politikalardan etkilendiğı vurgulanmıştır. Aynı kararın içeriğinde, şehirlerin sürdürülebilir kalkınması bağlamında, kùltürel çeşitliliğın korunması ve yansıtılması için mimari kaliteye ve çeşitliliğe önem verilmesi, özelliklerde şehirlerde artan bir şekilde görülen demografik değışiklerin de dikkate alınarak, sosyal içermek, kùltürlerarası diyalog gibi unsurlarında dikkate alındığı ve bireylerin hayat tarzlarını yansıtacak yenilikçi mimari yaklaşımların geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kararda bir

⁵⁶⁵European Commission, "Culture and Creativity; Architecture", <https://ec.europa.eu/culture/sectors/architecture> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

⁵⁶⁶ Official Journal of the European Communities, "COUNCIL RESOLUTION of 12 February 2001 on architectural quality in urban and rural environments", (2001/C 73/04), C 73/6, 6.3.2001. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/PDF/?uri=CELEX:32001G0306\(03\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/PDF/?uri=CELEX:32001G0306(03)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021

başka önemli noktayı da Konsey'in mimarlığı Komisyon tarafından kültürel ve yaratıcı sektörler başlığı altında hazırladığı Yeşil Kitap'a dâhil etme çağırısı olmuştur.⁵⁶⁷

AB, 2018 yılında yayımlanan “Avrupa İçin Yüksek Kaliteli Baukultur’e Doğru 2018” isimli Davos Bildirisi’ne taraf olarak Avrupa mimarisinin geliştirilmesine yönelik yapılan çalışmalara katkı sunmaya devam etmiştir. Davos Bildirisi’nde Avrupa mimari yapısının kültürel değerinin korunması ve geliştirilmesi gerektiği, yüksek kaliteli mimari yapıların bireysel ve toplumsal refah, sosyal adalet, uyum, kültürel çeşitlilik ve ekonomik verimliliğe sahip sürdürülebilir bir topluma ulaşmayı başaracağı, kültürel mirasın korunup geliştirilmesi gibi birçok konuya yer verilmiştir.⁵⁶⁸

AB, mimarlık alanını stratejik hedefleri ile Birlik bünyesinde yürütmüş olduğu projelere dâhil etmiş ve alan ile ilgili ödül mekanizmaları da oluşturmuştur. Bu bağlamda Kültür ve Kültürel Miras Üzerine Kentsel İşbirliği Ajandası, Horizon 2020 programı kapsamında Urban Maestro faaliyetleri sürdürülmektedir. AB, Yaratıcı Avrupa Programı kapsamında mimarlık alanında, Mies van der Rohe- Çağdaş Mimarlık Ödülü ve Genç Yetenek Mimarlık Ödülü’nü vermektedir.

3.4.5.3.2.Görsel-İşitsel Alanlar

3.4.3.3.2.1.Yayıncılık ve Kitaplar

Yayıncılık sektörü Avrupa kültür endüstrilerinde büyük bir paya sahip olmaktadır. Yayıncılık sektörünün tahmini piyasa değerinin kırk milyar Euro’ya yakın olduğu ifade edilmektedir. Ekonomik değerinin yanı sıra ilgili sektörde bütün paydaşların da dâhil edilmesi ile yaklaşık yarım milyonluk bir istihdamı da içermektedir. Avrupa’da yayıncılığa ilişkin birtakım sorunlar dile getirilmektedir. Yayını yapılan kitapların büyük çoğunluğunun dilinin İngilizce olması, pazarın coğrafi ve dilsel anlamda parçalanmış yapısı, bazı ülkelerin eserlerinin çevirisine yönelik

⁵⁶⁷ Official Journal of the European Union, “Council conclusions on architecture: culture's contribution to sustainable development”, (2008/C 319/05), C 319/13, 13.12.2008. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XG1213\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XG1213(02)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

⁵⁶⁸ https://davosdeclaration2018.ch/media/Brochure_Declaration-de-Davos-2018_WEB_2.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

mesafeli yaklaşımlar okuyucunun Avrupa'nın zengin ve çeşitliliğe sahip edebiyatına ulaşmasını engellemektedir. Dijital değişimler de en son olarak COVID-19 salgını yayıncılık sektörünü etkilemektedir. AB, başta finansman olmak üzere karşılıklı diyalog ve işbirliği ve çeşitli araçlar yolu ile kitap sektörünü desteklemektedir. AB, Yaratıcı Avrupa Programı ile yayıncılık sektörüne ilişkin desteklerini sürdürmektedir. Edebi eserlerin çevirisine yönelik destek öne çıkanlar arasındadır. Etkinlikle birlikte, 320 proje hayata geçirilmiş, 41 dilden 2700 kitap destekten faydalanmıştır. Okuyucu program sayesinde Avrupa edebi anlamda dilsel ve kültürel çeşitliliğe ulaşma şansını yakalamıştır. Çeviri desteğinin yanı sıra eserlerin tanıtımına yönelik işbirlikleri ve platformlarda oluşturulmuştur. Yeni yeteneklerin ortaya çıkarılması için CELA, şiir tanıtımı için The Versopolis platformu, Avrupa edebiyatına herkesin erişim sağlaması için SILO, gençlerin edebiyata ilgisin arttırmak amacı ile READ ON gibi proje ve faaliyetler yürütülmektedir. Ayrıca AB Edebiyat Ödülü de ilgili alanda desteği sağlamak amacıyla verilmektedir.⁵⁶⁹

3.4.5.3.2.2. Müzik Sektörü

Müzik, kültürün önemli bir unsuru olmasının yanı sıra en geniş kitleye ulaşabilme potansiyeli yüksek olan bir alanı temsil etmektedir. Ekonomik boyutunun yanı sıra Avrupa kültürel çeşitliliğinin de önemli bir bileşeni olarak tanımlanmıştır.⁵⁷⁰ Müzik sektörü yıllık 81,9 milyar Euro'luk brüt yıllık ciro ile 9 AB üye devletin ekonomisinden daha büyük olmakta, iki milyondan fazla kişiye sağlamış olduğu istihdam ile bilgisayar teknik hizmetleri çalışan sayılarını ikiye katlamakta, otomotiv sektöründen de yüzde 16 daha büyük bir sektörü temsil etmektedir.⁵⁷¹

Müzik sektörü, yaratıcı ve kültürel endüstri alanları içerisinde üçüncü büyük ölçekli alan olarak tanımlanmaktadır. AB Komisyonu, Avrupa kültürel çeşitliliğinin korunması ve rekabet edebilirliğinin geliştirilmesi için müzik sektörüne önemli bir rol

⁵⁶⁹European Commission, "Culture and Creativity; Books and Publishing" <https://ec.europa.eu/culture/sectors/books-and-publishing> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

⁵⁷⁰ European Commission, "Music Moves Europe", <https://ec.europa.eu/culture/sectors/music/music-moves-europe> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

⁵⁷¹European Commission, **Report from the Conference "Diversity and Competitiveness of the European Music Sector" with EU Member States' Experts (4-5 March 2021)**, edited by the European Expert Network on Culture (EENC), Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture Directorate EAC —Directorate Culture and Creativity, Brussels, 2021, s.6.

atfetmektedir. Evrensel bir dil olmanın yanı sıra toplumsal uyumun yakınlaşmanın sağlayıcı olan müzik aynı zamanda ekonomik bir güce de sahiptir.⁵⁷²

Müzik alanında kültürel çeşitliliğin korunması ve kolaylaştırılması kamu alanında çok tartışan bir konuyu temsil etmemiştir. Müzik daha çok, ulusal sınırlar içerisine sıkışmış kültürel bir durum olarak görülmüş, dilsel çeşitlilik ve azınlıklar gibi konular ile tartışılan ve değerlendirilen bir unsur olmuştur. AB müzik sektörüne ekonomik boyutun yanı sıra değişen teknolojik şartlar ve dijitalleşmenin getirmiş olduğu yeni problemler alanların çözümüne ilişkin yaklaşımlar doğrultusunda girmek zorunda kalmıştır. Gerek dijital ortamda eserlerin tekrar oluşturulması, kullanımı, telif hakları başta olmak üzere alana ilişkin bazı hususlar, AB'nin Telif Haklarına İlişkin Direktifi yayınlaması ile müzik sektörüne ilişkin somut politika üretmesinin başlangıcını oluşturmuştur. Tüketim ve üretim biçimlerinde yaşanan değişiklikler, ülkeler arasındaki kapasite farklılıkları, bireysel ve topluluklara ilişkin haklar Avrupalıları zengin kültürel çeşitliliğe erişiminde zorluklara sebebiyet verdiği gibi ekonomik bağlamda da olumsuz etkilere sebep olmuştur.⁵⁷³ Müziğin sahip olduğu yapısal sorunlara ek olarak yaşanan COVID-19 salgını da müzik sektörünü etkilemiş, AB'nin ve üye devletlerin müziğin ekonomik ve toplumsal gücüne ilişkin yeterli olmayan adımların daha da güçlendirilmesini zaruri kılmıştır.⁵⁷⁴

AB, Music Moves Europe (MME) programı ile Avrupa müziğinin belirtilen hedefler doğrultusunda ilerletmeyi amaçlamaktadır. MME, yaratıcılığın ve yeniliğin teşvik etmek, Avrupa müzik çeşitliliğinin korunup geliştirilmesini sağlamak, müzik sektörünün teknolojik, dijitalleşmeye uyumunu sağlamak gibi özel hedeflere sahip olmaktadır. Program bünyesinde mali destekleri de sunmaktadır.⁵⁷⁵

AB bünyesinde 2021 yılında müzik sektöründe çeşitlilik ve rekabet edebilirliğine ilişkin yapılan konferans raporunda müziğin, kreşten huzurevine kadar hayatın her alanında yer aldığı, ekonomik gücünün yanı sıra toplumsal içermeye, uyum,

⁵⁷² European Commission, "Culture and Creativity; Music", <https://ec.europa.eu/culture/sectors/music> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

⁵⁷³ Sarikakis, **a. g. m.** ss.106-107

⁵⁷⁴ European Commission, "Culture and Creativity; Music", <https://ec.europa.eu/culture/sectors/music> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021

⁵⁷⁵ European Commission, "Music Moves Europe", <https://ec.europa.eu/culture/sectors/music/music-moves-europe> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

demokratik değerlerin gelişmesi, toplumsal cinsiyet, bölgesel, ulusal ve sürdürülebilir kalkınmayı sağladığına değinilmiştir. Ayrıca çeşitliliğin geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin kolaylaştırıcı faaliyetlerin ve denetim gibi konulara değinilmesinin yanı sıra müzik sektöründe “çeşitlilik” tanımının ulusal ve AB boyutunda tanımlanması gerektiği tartışılmıştır. Müzik sektöründe çeşitliliğin korunmasını ve geliştirilmesine yönelik Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi ile Telif Hakları Direktifi atfı olarak yer almıştır.⁵⁷⁶ AB müzik sektöründeki çalışmaları teşvik etmek amacıyla Music Moves Europe Yetenek Ödülleri’ni Eurosonic ve Reeperbahn Music Festival organizatörlüğünde ve birçok kurum ve kuruluşlar ile işbirliği doğrultusunda vermektedir.⁵⁷⁷

3.4.5.3.2.3.Tiyatro ve Sahne Sanatları

Tiyatro ve sahne sanatları, gerek Antik Yunan’dan bugüne uzanan kültürel-politik bir kamusal alanı oluşturması gerekse dilsel engelleri aşan yapısı itibarıyla sadece AB için değil Avrupa’nın geneli için önemli bir yere sahip olmaktadır. AB Komisyonu, yeni Avrupa Tiyatro Girişimi faaliyeti ile tiyatro ve sahne sanatları bağlamında genel bir yapının oluşturulması hedeflenmektedir. Yaratıcı Avrupa Programı başta olmak üzere, “Perfom Europe” ve “i-Portunus” gibi diğer projelerle ilgili alanda ortak bir stratejinin geliştirilmesi ve eşgüdümlü politikaların yürütülmesi amaçlanmaktadır.⁵⁷⁸ Girişimin amaçları, Avrupa tiyatrosunun güçlendirilmesi için uluslararası diyalog ağının oluşturulması, Covid-19 salgının Avrupa sahne sanatlarında ortaya çıkan sorunları ele alarak çözüm yolu geliştirmek, Avrupa ve ulusal devletlerin tiyatro ve sahne sanatlarını biraraya getirerek işbirliğinin sağlanması olarak belirtilmektedir.⁵⁷⁹

⁵⁷⁶ European Commission, **Report from the Conference “Diversity and Competitiveness of the European Music Sector” with EU Member States’ Experts (4-5 March 2021)**, ss.6-10.

⁵⁷⁷ European Commission, “Music Moves Europe Talent Awards, the EU prize for popular and contemporary music”, <https://ec.europa.eu/culture/sectors/music/music-moves-europe-talent-awards-eu-prize-popular-and-contemporary-music> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.07.2021.

⁵⁷⁸ European Commission, “European Theatre Initiative”, <https://ec.europa.eu/culture/sectors/performing-arts/european-theatre-initiative> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.12.2021.

⁵⁷⁹ European Commission, “European Theatre Forum 2020: European Performing Arts in Focus”, <https://www.europeantheatreforum.eu/> Erişim Tarihi: 25.12.2021

Avrupa Tiyatro Forumu tarafından açıklanan Dresden Bildirisi⁵⁸⁰, Avrupa'nın sahne ve tiyatro sanatlarına yönelik özellikle Covid-19 pandemisi ve sonrası dönemi şekillendiren, Avrupa tiyatro ve sahne sanatlarının temel ilkeleri ve hedeflerini ortaya koymaktadır. Bildiride Avrupa sahne sanatları ve tiyatrosunun;

- Sağlıklı bir demokrasinin oluşturulmasını teşvik edeceği,
- Sivil katılımın genişletilmesi ve sosyal uyum gibi AB'nin önem verdiği ilkelerin gelişimini sağlayarak, farklı sosyal, politik çevrelerden gelen insanların biraraya gelmesini sağladığı,
- Eleştirel düşünmeyi geliştirdiği,
- Empati ve hayal gücünün geliştirilmesi ile “ötekini” anlama, sahip olunan kültürel mirasa vurgu yaparak toplumun geçmişi ve geleceği arasında bağ oluşturduğu, sosyal ve ekonomik toplumsal modellerin oluşturulmasına katkı sağladığı,
- Sahne sanatları ve tiyatro sanatçılarının ve yapımcıların sınır ötesi hareketliliğinin arttırılarak, kültürlerarası diyalogun sağlanmasını, dilsel ve estetiksel çeşitliliğinin farkındalığının arttırılmasını teşvik ederek, ortak Avrupa kimlik ve değerlerinin oluşturulmasına destek verdiği yer almaktadır.

Dresden Deklarasyonu, sahne sanatları ve tiyatro alanında kültürel çeşitliliğe atıfta bulunmuştur. Uluslararası iş birliği ile farklı bölgelerden gelen sanatçılar ve yapımcıların iş birliği içerisine girerek kendileri özgü kültürel, dilsel ve estetik çeşitliliğinin geliştirilmesi amaçlanmış, ilgili sanat alanlarında azınlıklara mensup sanatçıların katılımı ile farklı etnik toplulukların erişimin sağlanması hedeflemiştir. 2020 yılının Kasım ayında ortaya konan bildiri, katılımcılık, erişimin sağlanması ve geliştirilmesi ile çeşitliliğe önemli vurgular yapmıştır.⁵⁸¹

Bildirinin devamında ortaya konan projelerden biri olan Perform Europe, AB tarafından finanse edilen, sahne sanatlarının daha kapsayıcı, sürdürülebilir ve dengeli

⁵⁸⁰ European Commission, “The Dresden Declaration”, file:///C:/Users/PC/Downloads/ETF%20Dresden%20Declaration_web.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.12.2021.

⁵⁸¹ A. e.

bir işleyişe sahip olmasını hedeflemiştir. Perform Europe, AB ile birlikte konu ile alakalı beş organizasyon tarafından oluşturulan bir konsorsiyum ile birlikte yürütülmektedir. Onsekiz aylık bir süreci kapsayan ve Aralık 2020 itibarı ile başlatılan porenin temel amaçları sahne sanatlarının sınır ötesi hareketliliğinin ve dijital dağıtımlarının desteklenmesi olarak belirtilmiştir. Araştırma süreci, dijital bir platformun oluşturulması, sahne sanatları sanatçı ve yapımcıları için çağrı ve destekleme faaliyeti, projenin içeriğini oluşturmaktadır.⁵⁸²

Perform Europe projesine ilişkin hazırlanan raporda⁵⁸³ performans sanatları yolu ile kültürel çeşitliliğin farkındalığının arttırılacağı ve karşılıklı anlayışın geliştirileceğine vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda ilgili alanda sınır ötesi iş birliği ile uluslararası, bölgesel ve yerel iş birliğinin teşvik edileceği ifade edilmiştir. Coğrafi anlamda yer alan farklılıkların yol açtığı sorunların çözümü için makro bağlamda altı bölgesel sınıflandırmaya gidilmiştir. Raporda kültürel çeşitliliğe ilişkin atıf olarak da değerlendirilebilecek, ulusal sınırlar içerisinde engelliler, azınlıklar, cinsiyet, etnik köken başta olmak üzere toplumsal ve bölgesel eşitsizliklerin yer aldığı ve çözümün gerekliliğine işaret edilmiştir.

Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen ve kültürel organizasyonların oluşturduğu konsorsiyum tarafından uygulanan i-Portunus programı, sanatçıların, kültürel alanda hizmet veren uzmanların hareketliliğini amaç edinmektedir. Uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi, mesleki uzmanlaşma ve gelişimi ile üretim odaklı bir yaklaşım üzerine yapılandırılmıştır.⁵⁸⁴

⁵⁸²European Commission, “Perform Europe”, <https://performeurope.eu/home>(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.12.2021.

⁵⁸³ European Commission, **Perform Europe Insights: Sustainability through innovation**, https://www.ietm.org/system/files/publications/Perform%20Europe%20Insights-%20Sustainability%20through%20innovation_0.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 27.12.2021. ss.5-9 ss.1-15

⁵⁸⁴ European Commission, i-Portunus, About the Programme”, <https://www.i-portunus.eu/about-the-programme/general-information/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 27.12.2021.

3.4.6.AB'nin Mali Yapısı ve Kültürel Çeşitlilik

3.4.6.1.Kültürel Sektörlere Devlet Yardımları ve Kültürel Çeşitlilik

AB, kültür politikaları doğrultusunda devletlerin, görsel-işitsel sektörlerinde dâhil edildiği kültürel sektörlerin üretkenliğini desteklemek ve var olan çeşitliliğinde korunup geliştirilmesini sağlamak amacı yardımların belirli kurallara çerçevesinde yapılmasına ilişkin düzenlemeye gitmiştir. AB, ABİHA'nın 107-109. maddelerinde⁵⁸⁵ devlet yardımlarının niteliğini, kurallarını ve hukuki yaptırımlarını düzenlemiştir. Kültürel sektörlerle ilişkin yardımlarda, daha sonra yayımlanan tebliğler hukuki dayanaklarını bahsi geçen maddelerinden almaktadır. 107.maddenin 1.fıkrasında, iç pazarı etkileyecek ya da rekabeti olumsuz yönde etkileyecek devlet yardımlarına dikkat çekmiştir. Aynı maddenin 3.fıkrasında yer alan iç pazarla bağdaşan yardımlar başlığında kültürel ve kültürel miras ile ilgili dolaylı ve direkt atıflarda kendisine yer bulmaktadır. Nitekim 3.fıkranın c) bendinde; “Bazı sektörlerin veya ekonomi alanlarının geliştirilmesini teşvik etmek için, ticaret koşullarını ortak çıkara aykırı bir şekilde değiştirmeyecek ölçüde yapılan yardımlar,”⁵⁸⁶ yer alan değerlendirme ile aynı sayılı fıkranın d) bendinde yer alan; “Kültür ve kültürel mirasın korunmasını teşvik etmek için, Birlik dâhilindeki ticaret ve rekabet koşullarını ortak çıkara aykırı bir düzeyde zedeleyemeyecek ölçüde yapılan yardımlar”⁵⁸⁷ değerlendirmesi, devlet yardımlarının kültürel sektörlerin desteklenmesine ilişkin kuralların çıkış noktasını oluşturmaktadır.

AB'nin kültürel sektörlerle ilişkin öne çıkan belgelerinden biri, 2001 yılında Konsey tarafından film ve görsel işitsel sektörlerle yönelik ulusal yardıma ilişkin kararıdır. Avrupa fil ve görsel-işitsel sektörlerin Avrupa kültürel çeşitliliğinin korunup geliştirilmesinde önemli role sahip olduğuna fakat Avrupa görsel-işitsel eserlerin birlik içinde ve dışında dolaşımın zayıf olduğu, ulusal pazarların Avrupa olmayan ürünler tarafından parçalandığı ve ilgili sektörlerdeki yapımcıların sermaye bağlamında

⁵⁸⁵ Can, a. g. e. ss.78-80.

⁵⁸⁶ A. e. s.78.

⁵⁸⁷ A. e. s.79.

zayıflıklarına değinilmiştir. Avrupa görsel-işitsel sektörün ulusal yardımlar yoluyla desteklenmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.⁵⁸⁸

AB Komisyonu da düzenleyici ve denetleyici özelliği ile devlet yardımlarına ilişkin birçok tebliğ yayımlamıştır. Komisyon 2001 yılında yayımlamış olduğu tebliğ⁵⁸⁹ ile sinema ve diğer görsel-işitsel sektörlerle ilişkin devlet yardımı esas ve usullerini belirtmiştir. Ferri⁵⁹⁰ bahsi geçen direktifle devlet yardımlarına ilişkin bazı kıstasları; yardımın direkt kültürel bir ürünle ilişkili olması, yapımcının film bütçesinin en az yüzde 20'sini bir üye devlet içerisinde harcama özgürlüğüne sahip olması, yardımının film bütçesinin yüzde 50'sini geçmemesi ve bazı üye ülkelerde film üretim cazibesini etkileyecek filmlere izin verilmemesi olarak aktarmıştır.

AB Komisyonu, 2001 yılındaki tebliğden sonra 2013 yılında sinema ve görsel-işitsel sektörlerine yönelik devlet yardımlarına ilişkin yeni bir tebliğ yayımlamıştır. 2001 yılında ki tebliğe göre daha geniş ve kültürel vurguya sahip olan tebliğde⁵⁹¹, görsel-işitsel sektörün, farklı geleneksel ve tarihsel yapılarla Avrupa'nın kültürel çeşitliliğinin yansıtılması açısından önemine yer verilmiştir. Aynı tebliğde devlet yardımlarına ilişkin, ulusal ve bölgesel kültürlerin kendilerine görsel-işitsel ve medya yapımlarında yer bulmasının yanı sıra ilgili sektörün gelişiminin de sağlanmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Ayrıca bu tebliğde 2001 yılındaki tebliğin film üretimine destek sağladığına vurgu yapılmış yeni tebliğin ise diğer görsel-işitsel çalışmaları da desteklediği, kültürel çeşitliliğin korunup geliştirilmesinin, ulaştığı seyirci kitlesinin genişliğine bağlı olduğu özellikle ifade edilmiştir. Tebliğde kültürel kıstas başlığına ayrıca yer vermiştir. Bu başlık altında, ilgili alana yapılacak yardımların kültürü

⁵⁸⁸ “State aid — films and other audiovisual works”, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum%3A124221a> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

⁵⁸⁹Official Journal of the European Communities, “Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on certain legal aspects relating to cinematographic and other audiovisual Works”, (2002/C 43/04) (COM(2001) 534 final), C 43/6, 16.2.2002, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0534&qid=1631447588118&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

⁵⁹⁰ Delia Ferri, “Cultural Diversity and State Aids to the Cultural Sector”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillan, 2015, s.122.

⁵⁹¹Official Journal of the European Union, “Communication from the Commission on State aid for films and other audiovisual works (Text with EEA relevance)”, (2013/C 332/01), Volume 56, 15 November 2013. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2013:332:FULL&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.08.2021.

geliştirmesine değinilmiştir. Dilsel çeşitliliğin kültürel çeşitliliğin önemli unsurlarından biri olduğu ve bu bağlamda bir veya birden fazla dilin teşvik edilip geliştirilmesi yardımlar bünyesinde kültürel kıstaslarda kendisine yer bulmuştur. Yardımların limiti bu tebliğde bazı etkinlikler için arttırılmıştır.

AB Komisyonu, ABİHA'nın 107.maddesinin 3.şikkının d) bendi doğrultusunda görsel-işitsel alanlara ilişkin devlet yardımlarını öngördüğü gibi, yayıncılık, kültürel mirasın korunması ve yönetimi gibi alanlara yardımı da düzenlemektedir. Yayıncılık alanında azınlık dillerinde edebi eserlerin üretilmesi ve geliştirilmesi Komisyon tarafından önemsenmiştir. İspanya'nın kendi içerisinde ki azınlık dillerinde eserler üreten yayınevlerine ilişkin devlet yardımı konu ile ilgili önemli örneklerden birini oluşturmaktadır.⁵⁹²

3.6.AB Kültür Politikasının Ana Unsuru “Kültürel Miras” ve Kültürel Çeşitlilik

3.6.1.Kültürel Miras Kavramı

Kültürel miras, kimlik, tarih ve kültüre ait somut ve soyut değerlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kavrama ilişkin tanım zaman içerisinde çeşitlenmekte ve genişlemektedir. Genel anlamda kültürel miras, toplumun ortak tarihine, değerlerine vurgu yapmakta, birliktelik duygusunu geliştirmekte, geçmiş ile bugün arasında bağ kurup geleceği şekillendirmekte, bireyin dünyaya bakış açısını etkilemektedir.⁵⁹³

UNESCO kültürel mirası şu şekilde sınıflandırmaktadır;⁵⁹⁴

1. Somut Kültürel Miras kendi içerisinde üç kısma ayrılmaktadır;

- Taşınabilir kültürel miraslar; El yazmalar, heykeller, resimler ve madeni paralar vb. yer değiştirebilir kültürel unsurları,

⁵⁹²Ferri, a. g. m. ss.125-129.

⁵⁹³ İstanbul Valiliği, **Kültürel Mirasın Korunması**, İSMEP Rehber Kitaplar, İstanbul, Haziran 2014, s.11, https://www.ipkb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/ISMEP6_KC3BCltC3BCrelMirasC4B1nKoRunmasC4B1.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 07.03.2021.

⁵⁹⁴UNESCO, “What is meant by “cultural heritage”?”, <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/unesco-database-of-national-cultural-heritage-laws/frequently-asked-questions/definition-of-the-cultural-heritage/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 07.03.2021.

- Taşınmaz kültürel miraslar; arkeolojik alanlar, anıtlar vb. yerinden edilemeyen kültürel unsurlar,
 - Sualtı kültürel mirasları; sualtında yer alan batıklar, sualtı kentleri ve kalıntıları belirtmektedir.
2. Somut olmayan Kültürel Miras, ritüeller, sözlü gelenekler ve gösteri sanatları gibi kültürel unsurları kapsamaktadır.

3.6.2.AB Politikalarında Kültürel Miras

AB ana ve danışma organları ile birlikte kültürel mirasa ilişkin bütünleştirilmiş bir yaklaşımı sürdürmektedir. AB Parlamentosu, Konseyi, Bölgeler Komitesi ile Ekonomik ve Sosyal Komite ortak bir yaklaşımla kültürel miras konusunu AB'nin diğer politika alanları içerisinde geliştirilmesini amaçlamakta ve AB Komisyonu ile ortak çalışma yürütmektedirler. 2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı etkinliklerine bahsi geçen AB organlarının katılımı ortak ve bütünleşmiş bir yaklaşımın göstergesi olarak savunulmaktadır. AB organları, kültürel mirasın ekonomik ve sosyal yaşama ilişkin katkısını öne çıkarmanın yanı sıra kültürel mirasın korunması ve yönetimi bağlamında da yaşadığı zorlukları ortadan kaldırmayı da hedeflemektedir. Nitekim AB organları görüş, öneri veya ortaya koymuş olduğu proje ve programlarla kültürel miras korunmasına ve geliştirilmesine katkı sunmaya devam etmektedir. Avrupa Parlamentosu 8 Eylül 2015 tarihinde almış olduğu kararla, kültürel mirasın, kültürel diyalog ve karşılıklı anlayışın gelişimini sağlayarak, sosyal, ekonomik ve bölgesel uyumun geliştireceğine vurgu yapmaktadır. Parlamento bu hedeften yola çıkarak "Yahudi Dijital Kurtarma Projesi (JDRCP)" kapsamında Naziler tarafından zarar görmüş Yahudi kültürünün tekrar canlılığına ve insanlığa kazandırılmasına çalışmaktadır. Ek olarak Avrupa'daki yaklaşık 3000 Yahudi mezarlığının korunması amaçlanmaktadır. Avrupa Konseyi de kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi almış olduğu kararlar ile desteklemektedir. 26 Nisan 2020 tarihli kültürel mirasın risk yönetimi kararı, 8 Haziran 2018 tarihli kültürel mirasın AB politikalarında öne çıkarılmasına ilişkin kararı, 23 Aralık 2014 tarihli kültürel mirasa katılımcı yönetim ile ilgili kararı ve 21 Mayıs 2014 tarihli, kültürel mirasın Avrupa'nın sürdürülebilirliği sağlayan stratejik bir unsur olduğuna ilişkin kararı, son dönem AB Konseyi'nin kültürel mirasa verdiği önemi ortaya koymaktadır. Bölgeler Komitesi ile Ekonomik ve

Sosyal Komite ‘de kültürel mirasın önemine değinmektedir.⁵⁹⁵ AB, UNESCO, Avrupa Konseyi, OECD gibi uluslararası örgütlerle kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi, kültürel mirasın ekonomik, sosyal ve bölgesel kalkınmaya katkısını belirten ortak çalışmalar ve projeler yürütmektedir.⁵⁹⁶ AB’nin kültürel mirasa ilişkin yürütmüş olduğu politikanın temel amaçları şu şekilde ifade edilmektedir;

Sürdürülebilirlik ve Kültürel Miras:

Sürdürülebilirlik AB Kültürel Miras Eylem Çerçevesi’nin önemli sütunların birini oluşturmaktadır. Bu sütun içerisinde sosyal sermayenin arttırılması, ekonomik büyümenin ilerletilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğini güvence altına alınması genel anlamda kültürel miras ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişkinin hedeflerini temsil etmektedir. Bu amaçla, şehir ve bölgelerin tekrar canlandırılması, kültürel binaların tekrar kullanılabilir hale getirilmesi, sürdürülebilir kültürel turizm ve doğal miras yolu ile kültürel mirasa erişimin sağlanması ve dengelenmesi, hedeflenen eylemler olarak ifade edilmiştir. Sürdürülebilirlik başlığı altında çevresel duyarlılık ve kültürel miras ilişkilendirilmiştir. İklim değişikliklerinin kültürel miras için tehlike yaratacağına vurgu yapılmakla birlikte Horizon 2020, Heracles, Shelter projeleri ile kültürel miras ve iklim değişikliği ile ilişkili çalışmalar yapılmaktadır.⁵⁹⁷

Kültürel Miras İçin Risk Yönetimi:

Kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi için araçlar ve programlar yürütülmektedir. Avrupa Sivil Koruma Mekanizması, Copernicus, Horizon 2020 tarafından desteklenen Storm ve Hyperion projeleri doğrultusunda başta iklim olmak üzere çevresel tehlikelere karşı kültürel mirasın korunması, kültürel mirasa dâhil

⁵⁹⁵ European Commission, “Main actors on cultural heritage: EU institutions”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/main-actors-cultural-heritage-eu-institutions> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

⁵⁹⁶ European Commission, ”Main actors on cultural heritage: international organisations” <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/main-actors-cultural-heritage-international-organisations> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

⁵⁹⁷ European Commission, “Sustainability and cultural heritage”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/sustainability-and-cultural-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

eserlerin tehlikelere karşı korunması ve zarar gören mirasların yenilenmeleri gibi birçok alanda çalışmalar yürütülmektedir.⁵⁹⁸

Natura 2000 network çalışması ile doğal mirasın kültürel mirasın önemli bir parçası olduğuna vurgu yapılmaktadır. Natura 2000 ile kültürel miras ve yaşam alanları arasında ilişki kurulmaktadır. Natura 2000 ile kültürel ve doğal mirasın birlikte yönetimi hedeflenmektedir.⁵⁹⁹

Yasadışı Kaçakçılığa Karşı Kültürel Mirasın Korunması:

Kültürel alanların yağmalanması, savaşlar, koleksiyoncular veya galeri soygunları gibi birçok durumda kültürel miras yasadışı yollar ile yer değiştirmekte, ithal ve ihraç edilmektedir. AB kültürel miras kaçakçılığına karşı birçok düzenleme ortaya koymakta, uluslararası işbirliğin önemine dikkat çekmektedir. Kültürel mirasın korunmasına yönelik Avrupa Konseyi, İnterpol, Uluslararası Ticaret Sözleşmeleri Genel İlkeleri (UNIDROIT) ve Dünya Gümrük Örgütü (WCO) doğrultusunda ortak işbirliğine gitmektedir. Horizon 2020 tarafından desteklenen NETCHER projesi ile de kaçakçılık başta olmak üzere kültürel mirasın korunmasına ilişkin dijital ağ platformu oluşturmayı hedeflemektedir.⁶⁰⁰

Sürdürülebilir Kültürel Turizm:

Kültürel miras, eğitim, istihdam ve sürdürülebilir kalkınmada da olduğu gibi turizmde de önemli bir kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. Turizm bölgesel ve ulusal kalınmanın destekleyicisi, aynı zamanda kültürel mirasa erişimin önemli bir aracıdır. Olumlu katkılarının yanında turizm bölge halkı ve kültürel mirası da olumsuz boyutta

⁵⁹⁸European Commission, “Risk management for cultural heritage”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/risk-management-cultural-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

⁵⁹⁹ European Commission, “Natura 2000 and cultural landscapes”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/natura-2000-and-cultural-landscapes> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

⁶⁰⁰ European Commission, “Protection against illicit trafficking”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/protection-against-illicit-trafficking> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

etkilemektedir. Bu bağlamda Avrupa Komisyonu sürdürülebilir turizm için 2007 yılında turizm gündemini ortaya koymuştur.⁶⁰¹

Avrupa Komisyonu tarafından ortaya konan turizm gündeminde,⁶⁰² turizm konusunda rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirliğin kültürel ve doğal çevreden aynı zamanda yerel halk ile bütünleştirilmiş bir yaklaşımla ilerletilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Kültürel ve doğal kaynakların korunması turizm gündeminde öne çıkan amaçlardan biri olarak yer almaktadır.

Horizon 2020 programı tarafından turizm ve kültür konuları hakkında çalışmalar yapmak üzere SPOT, SmartCulTour, IMPACTOUR ve Avrupalı Seçkin Destinasyonları (EDEN) projeleri, hayata geçirilmektedir.⁶⁰³

Bölgesel Politikada Kültürel Miras:

Kültür ve özelde kültürel miras bölgelerin kalkınmasına etki etmektedir. AB Komisyonu finansal destekler sağlayarak, kültür ve kültürel mirasın bölge ve şehirlerin kalkınmasında farkındalık yaratmaya çabalamaktadır. Bölgesel Kalkınma Fonu yoluyla yerel kültürel mirasların korunması ve geliştirilmesini desteklenmektedir. 2018 yılında oluşturulan “AB İçin Kentsel Gündem” ile kültürel miras ve kültür konularında şehirler, AB Komisyonu, üye devletler ve konu ile ilgili diğer paydaşlar arasında iş birliği yapılması hedeflenmektedir. Yaratıcı Avrupa Programı ile 20 Ocak 2021 tarihinden itibaren desteklenen kültürel mirasa ilişkin etkinliklerde, yerel ve bölgesel politika yapıcılar yan yana gelerek kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi amaçlanmaktadır. 2015-2017 yılları arasında yürütülen “Şehir ve Bölgeler İçin Kültür” programı doğrultusunda kültürel girişimler ve şehir ve bölgeye

⁶⁰¹ European Commission, “Sustainable cultural tourism”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/sustainable-cultural-tourism> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

⁶⁰² European Commission, “Sustainable tourism”, https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/sustainable_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

⁶⁰³ European Commission, “Sustainable cultural tourism”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/sustainable-cultural-tourism> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

olan etkileri incelenmiştir. Konu ile ilgili Horizon 2020 kapsamında RURITAGE, ROCK, CLIC ve Open Heritage projeleri yürütülmektedir.⁶⁰⁴

Kültürel Mirasa Yönelik Araştırma ve Yenilik:

Araştırma ve yenilikçi çalışmalarının, kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi ve tanıtılmasını desteklemesi beklenmektedir. Bu bağlamda kültürel mirasa fiziksel erişim zorluğunu ortadan kaldırmak amacıyla dijital çalışmalarında araştırma ve yenilikçi çalışmalarca ortaya konması tavsiye edilmektedir. Horizon 2020 kapsamında 2014-2020 yılları arasında kültürel alanda araştırma ve yenilikçi çalışmalara 500 milyon Euro maddi destek sağlandığı vurgulanmaktadır. Araştırma ve yenilikçi çalışmalar kültürel mirasa ilişkin yayımlanan birçok belgede ulaşılmak istenen hedefler için ön plana çıkarılmaktadır. COURAGE ve TRACES araştırma ve yenilikçi yaklaşımları temel alan projeler olarak yer almaktadır.⁶⁰⁵

Avrupa Dijital Mirası:

Avrupa Dijital Mirası, dijital teknolojilerin kültürel mirasın korunması ve kitlelere ulaşımın kolaylaştırılmasını hedeflemektedir. Müzeler ve kültürel kuruluşlar dijital teknolojinin kullanılması yolu ile gerek kitlelerin kültürel eserlere ulaşımını gerekse ön plana çıkarılamayan eserlerin kitlelere sunulmasının önünü açmayı hedef edinmektedir. AB Komisyonu 2011 yılındaki tavsiyesi ile paydaşlarında katılımı ile dijital korunma ile ilgili görüşlerini ortaya koymaktadır. Horizon 2020 kapsamında yürütülen projelerde kültürel konularda dijital teknolojilerin bulunma amaçlarına değinilmektedir. Dijital teknolojilerin kullanması ile kültürel mirasın korunması ve restorasyonu, kültürel ve yaratıcı sektörler arasında yenilikçi işbirliği çalışmalarının desteklenmesi, geleneksel el sanatlarının tekrar ön plana çıkarılması, müzeler ve kültürel kurumların finansmanının devamlılığın sağlanması amaçlanmaktadır. 2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı etkinliğinde de dijital teknolojiler ile kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda Story Map etkinliği kültürel miras ve dijital teknoloji birlikte uygulanmasını örneklemektedir. CEMEC,

⁶⁰⁴ European Commission, “Cultural heritage in regional policy”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/cultural-heritage-regional-policy> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

⁶⁰⁵ European Commission, “Research and innovation”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/research-and-innovation> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

EUDigiTAC, ARCHES dijital teknolojinin kültür ile bağlantılı projeleri arasında yer almaktadır.⁶⁰⁶ Mingei ve VHH (Visual History of the Holocaust-Holokost'un görsel tarihi) projeleri son dönem kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine yönelik dijital nitelikli son dönem projelerindendir.⁶⁰⁷

Kültürel mirasın korunması ve kültürel eserlerin dijital ortamda sunulmasına imkân sağlayan Europeana, Avrupa'nın geniş kapsamlı kültürel dijital platformu olarak ifade edilmektedir. Europeana bünyesinde kütüphaneler, arşivler barındırmakta ve müzelere erişimi kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi ve erişiminin önündeki engellerin kaldırılması sağlanmaktadır. Sanat, moda, müzik, resim başta olmak üzere birçok alanda yaklaşık 50 milyona yakın eser dijital platformda kitlelerin erişimine sunulmaktadır.⁶⁰⁸

Kültürel Miras ve Eğitim

Kültürel mirasın eğitim programlarında yer alarak vatandaşlara verilmesine dair düşünce Avrupa vatandaşlarının büyük çoğunluğu tarafından dile getirilmektedir. Kültürel miras eğitimi ile öğrencilerin kültürel mirasa ilişkin farkındalığı birebir deneyimleyerek, mirasın korunması hakkında bilgi ve becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir. Kültürel mirasın eğitimi gerek Avrupa Kültürel Miras Yılı gerekse Avrupa Kültürel Miras Eylem Çerçevesi'nde kendisine yer bulmaktadır. E-Twinning ve Okul Eğitim Geçidi (School Education Gateway) online platformlarında kültürel miras eğitime vurgu yapılmaktadır. Dive Into Heritage, INCREAS, CHARTER kültürel miras eğitime dikkat çeken projeler arasında yer almaktadır.⁶⁰⁹

Kültürel Mirasın Uluslararası Boyutları

AB bünyesinde barındırmakta olduğu kültürel çeşitliliği uluslararası ilişkilerinde de ön plana çıkarmaktadır. Kültürün AB'nin dış ilişkilerinde önemli bir

⁶⁰⁶European Commission, "European digital heritage", <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/european-digital-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

⁶⁰⁷European Commission, "Projects about Digital Cultural heritage", <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/european-digital-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

⁶⁰⁸<https://classic.europeana.eu/portal/en/about.html> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

⁶⁰⁹European Commission, "Cultural heritage and education", <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/cultural-heritage-and-education> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

faktör olarak yer aldığına ilişkin vurgu belgelerde başta kültürel olmak üzere çeşitli belgelerde kendisine yer bulmaktadır. Kültürel çeşitliliğin bir ifadesi olarak nitelendirilen kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi için sadece AB bünyesinde değil, AB dışındaki bölgeler, ülkeler ve uluslararası kurumlar ile iş birliğine gidilmesi önemsenmektedir. ILUCIDARE, Silk Road Heritage Corridors (İpek Yolu Miras Koridorları) projeleri AB'nin uluslararası arenada kültürel mirasa ilişkin yürütmekte olduğu projeler olarak belirtilmektedir.⁶¹⁰

3.6.3. AB Kültür Politikasında Kültürel Miras

Kültürel mirasa yönelik çalışmalar 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok kültürel miras-kültürel çeşitlilik ve temel insan hakları bünyesinde inceleme konusu olmaktadır. Başlangıçta üç temel unsur birlikte irdeleyen çalışmalar yerini her bir kavramı ayrı ele alan çalışmalara dönüşmektedir. Kültürel mirasa ve diğer iki bağlantılı kavram boyutunda yapılan çalışmaların kültürel mirasa ilişkin bakış açısını değiştirmekle eleştirilmektedir. Nitekim bu üç kavramın birlikte ele alınmasının kültürel mirasın korunmasına yönelik farklı bir bakış açısı kazandıracığı savunulmaktadır. Kültürel mirasın, kültürel çeşitlilik ve insan haklarını yaptığı katkıya dair düşünceler İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan görüşmelerde de dile getirilmiştir.⁶¹¹

Kültürel mirasa ilişkin vurgu AB resmi belgeleri başta olmak üzere kültür politikasına ilişkin birçok eylem ve çalışma programlarında rastlanılmaktadır. Kültürel miras ve kültürel çeşitlilik kültür politikası metinlerinde birlikte yer bulan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. AB kendi bünyesindeki kurumları ve üye devletlerin hükümetleri, kültürel mirasın korunması ve kültürel çeşitliliğin desteklenmesi konusunda ortak fikir beyan etmektedirler. Kültürel miras, Avrupalıların ortak duygu

⁶¹⁰European Commission, “International dimensions of cultural heritage”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/international-dimensions-cultural-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

⁶¹¹ William Logan, “Cultural diversity, cultural heritage and human rights: towards heritage management as human rights-based cultural practice”, *International Journal of Heritage Studies*, iFirst article, 2012, ss.1-3. DOI:10.1080/13527258.2011.637573

ve değerler ile aitlik duygusunun geliştirilmesine katkıda bulunmakta ayrıca ekonomik ve sosyal bir gücü de yansıtmaktadır.⁶¹²

Avrupa kültürel mirasın çok boyutlu işlevine AB dışında da Avrupa Konseyi tarafından 2005 yılında açıklamış olduğu “Avrupa Kültürel Mirasının Toplumsal Değerine İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”nde kültürel mirasın, demokratik, barışçıl bir toplumun oluşmasında ve kültürel çeşitliliğin geliştirilmesinde önemli bir işleve sahip olduğu belirtilmektedir.⁶¹³

AB kültürel mirasını da kapsayan kültürel malların kaçakçılığı ve yasadışı ithalat-ihracatına ilişkin düzenlemeler yaparak kültürel çeşitliliği de koruma altına almaktadır. 2014/60 sayılı direktifi ile üye devletlerden birinden yasadışı yollardan çıkarılan kültürel malların geri iadesi düzenlenmektedir. AB Konseyi’nin 116/2009 sayılı düzenlemesi ile kültürel malların AB sınırları dışına ihracatında “ihracat lisansı” sunması istenmektedir. Bu bağlamda kültürel mallar koruma altına alınarak, kültürel miras ve kültürel çeşitliliğin korunması öne çıkarılmaktadır. AB Parlamentosu ve Konseyi’nin 2019/880 sayılı düzenlemesi ile AB kültürel mirasın korunması için kültürel malların ithalatına yönelik “ithalat lisansı” ve “ithalat beyanı” gibi mekanizmaları ortaya konmaktadır. Bahsi geçen düzenlemeler ile kültürel miras bağlamında kültürel çeşitliliğin korunması hedeflenmektedir.⁶¹⁴

Buna rağmen AB resmi belgelerinde kültürel mirasa ilişkin yapılan tanımlamalarda Avrupalı olmayan yazarların, sanatçıların ve akademisyenlerin katkısına vurgu yapılmadığı hususunda da eleştirilmiştir.⁶¹⁵

AB Komisyonu, üye devletler ve paydaşlar ile iş birliğine giderek Birliğin kültür politikası bünyesinde kültürel mirasa ilişkin politikalar ve programlar yürütmektedir. Birliğin kültürel mirasa ilişkin politikanın çerçeveleri süreç içerisinde

⁶¹² European Commission, **European Framework for Action on Cultural Heritage: Commission Staff Working Document**, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019, s.4.

⁶¹³ Council of Europe, **Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society**, Faro, 27.X.2005, Council of Europe Treaty Series - No. 199 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

⁶¹⁴ European Commission, “Protection against illicit trafficking”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/protection-against-illicit-trafficking> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

⁶¹⁵ Shore, a. g. m. s.18.

farklı çerçevelerde göstermekle birlikte son dönem yürütülen politikanın çerçevelerinin oluşturan temel belgeler şu şekilde ifade edilmektedir;⁶¹⁶

- Avrupa Komisyonu’nun “Avrupa için kültürel mirasa bütünleşmiş bir yaklaşıma doğru” başlıklı tebliği:2014 yılında yayımlanan tebliğde maddi veya maddi olmamakla birlikte kültürel mirasın, kültürel ve yaratıcı sektörler için ilham kaynağı olduğu, istihdam, ekonomik kalkınma ve sosyal içermeyi desteklediği ifade edilmektedir. Kültürel mirasın toplumsal değerinin artırılmasının kültürel çeşitlilik ve kültürlerarası diyalogu geliştirilmesine katkıda bulunduğunun altı çizilmekte bu bağlamda kültürel miras ve kültürel çeşitlilik ilişkilendirilmektedir. Tebliğ’de AB’nin yürütmüş/yürütmekte olduğu birçok program ve eylemlerde (Horizon-2020, Avrupa Mirası Etiket, Avrupa Kültür Başkentleri, Yaratıcı Avrupa Programı, The Europeana vb.) kültürel mirasa verdiği öneme atıfta bulunmaktadır. Kültürel mirasın sosyal ve ekonomik gücünün yanı sıra dış ilişkilerdeki yeri de tebliğde yer alan bir diğer başlığı oluşturmaktadır. Avrupa Konseyi ve UNESCO başta olmak üzere AB’nin uluslararası kuruluşlar ile kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine ilişkin ikili veya çok taraflı ilişkilerin yürütüldüğü belirtilmektedir. Tebliğin son bölümde, Avrupa’nın gerek kendi gerekse diğer kültürlerle ilişkin miraslara saygı duyulması öne çıkarılmaktadır. Kültürel miras, ekonomik, siyasi ve sosyal olmak üzere çok boyutlu etki alanına sahip bir unsur olarak dikkati çekmektedir.⁶¹⁷
- Yeni Kültür Gündemi (Ajandası) 2018: AB Komisyonu tarafından 2018 yılında yayımlanan Yeni Kültür Gündemi farklı başlıklar altında kültürel mirasa değinmektedir. Gündemin sosyal boyutuna ilişkin başlığı altında, sosyal içermeye ile sosyal refahın güçlendirilmesine ilişkin kültür ve kültürel çeşitliliğe rol atfedilmektedir. Bu amaç altında, kültürel mirasın, ortak tarih ve değerlerin bir kaynağı olarak Avrupa kimliğini desteklediği, korunması ve

⁶¹⁶ European Commission, “EU competences in cultural heritage”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/eu-policy-cultural-heritage/eu-competences-cultural-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

⁶¹⁷ European Commission, “Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe”, Brussels, COM(2014) 477 final, 22.7.2014. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0477&rid=3> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Kültürel mirasın sosyal boyutu ile kültürel çeşitliliğin işlevi arasında bir bağ kurulmaktadır. Kültürel miras çalışmaları için kurumsal yapılanmaya gidilmesi gündemde yer almaktadır. Kültürel mirasın korunması, Ortak Güvenlik ve Savunma politikası bünyesine dâhil edilmektedir. Ajanda da Kültürel Mirasa İçin Eylem Planı ve Digital4Culture stratejisi ile kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine vurgu yapılmaktadır.⁶¹⁸

- Avrupa Konseyi'nin 2019-2022 Kültür Çalışma Planı:2018 yılında ilan edilen kültür çalışma programının öncelikleri arasında kültürel mirasın sürdürülebilirliğine yer verilmektedir. Bu başlık altında, kültürel miras, “kültürel çeşitliliğin manifestosu”, Avrupa'nın ekonomik, kültürel, çevresel ve sosyal kalkınmasının da sağlayıcılarından biri olarak tanımlanmaktadır. Kültürel mirasın muhafaza edilmesi, korunması, eğitim ve araştırma çalışmalar, katılımcı yönetim gibi anahtar kavramların kültürel mirasa yönelik stratejik yaklaşımının temel unsurları olarak belirtilmektedir. Kültürel mirasa yönelik yönetişimin geliştirilmesi, kültürel mirasa müdahalenin kalite ilkeleri ile kültürel mirasın maddi açıdan desteklenmesine ilişkin yeni kaynakların oluşturulmasına yönelik eylem planları çalışma planında vurgulanmaktadır.⁶¹⁹
- Avrupa Kültürel Miras Eylem Çerçevesi 2018: Yeni Avrupa Kültür Gündemi bünyesinde açıklanan eylem planı beş ana tema üzerine etkinlikleri kapsamaktadır. Etkinlik temaların ilki, herkesin katılımını sağlayan ve destekleyen, kapsayıcı Avrupa kültürel mirasının oluşturulması olarak belirtilmektedir. Sürdürülebilir bir Avrupa'nın sağlanması için kültürel miras yolu ile etkili ve akıllı çözümlerin sunulması ikinci etkinlik teması olarak yer almaktadır. Bu bağlamda Avrupa şehirlerinin turizm ve yenilikçi politikalar ile Avrupa kültürel mirasına da katkı da bulunması planlanmaktadır. Nesli

⁶¹⁸ European Commission, “A New European Agenda for Culture” Brussels, COM(2018) 267 final, 22.5.2018, <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

⁶¹⁹Official Journal of the European Union, “Council conclusions on the Work Plan for Culture 2019-2022” (2018/C 460/10, C 460/12, 21.12.2018. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG1221\(01\)&rid=1](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG1221(01)&rid=1) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

tükenme tehlikesi ile karşı karşıya bulunan kültürel mirasların korunması için yeni programların oluşturulması yeni çerçeve programı içerisinde yer alan bir başka etkinlik temasını temsil etmektedir. Kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi, Avrupa ve diğer bölge halkları bünyesinde tanıtılması maksadı ile başta ERASMUS+ programı olmak üzere destekleyici diğer programlarla bilgi ve araştırma çalışmalarının yaygınlaştırılıp hareketliliğinin sağlanması amaçlanması dördüncü tema olarak belirtilmektedir. Son etkinlik teması ise kültürel mirasın küresel iş birliği çalışmaları doğrultusunda korunup geliştirilmesini içermektedir. Horizon 2020 programı kapsamında üçüncü ülkeler ile kültürel mirasın korunmasına yönelik eğitim planlarının programlanması, üretkenlikte yaratıcılığın geliştirilmesi gibi konularda ortak çalışmaların yürütülmesini kapsamaktadır.⁶²⁰

Avrupa Komisyonu 2019 yılında Batı Balkan ülkeleri, Norveç, AB'ye üye 26 ülke, sivil toplum örgütleri, bireysel uzmanlar, UNESCO, Avrupa Konseyi, OECD, Uluslararası Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi ile AB Parlamentosu ve Bölgeler Komitesi'nden gözlemcilerden oluşan gayri resmi işleyişe sahip bir "uzman grubunu" faaliyete geçirmiştir. Grubunun amacı olarak ise kültürel mirasa ilişkin kamusal politikaların belirlenmesi ve yeni yaklaşımların ortaya konulması olarak ifade edilmektedir.⁶²¹

3.6.4. Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Öne Çıkan

Faaliyetler ve Kültürel Çeşitlilik

Kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar AB bünyesindeki çeşitli programlar ve fonlar tarafından desteklenmektedir. Kültür başlığı altında sağlanan fonların yanı sıra Birliğin kültür dışındaki politika alanlarındaki programlarında da kültürel mirasa yönelik etkinliklere maddi açıdan destek sağlanmaktadır. AB'nin 2021-2027 yılları kapsayan bütçe planında da çeşitli program

⁶²⁰ European Commission, "The Commission outlines a set of actions to keep cultural heritage high on the political agenda" https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_6661 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

⁶²¹ European Commission, "Expert group on cultural heritage", <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/eu-policy-cultural-heritage/expert-group-cultural-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:08.03.2021.

ve fonlarla kültürel mirasa yönelik çalışmaları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Yaratıcı Avrupa Programı (Creative Europe), Erasmus+, Horizon 2020, Vatandaşlar İçin Avrupa (Europe for Citizens) gibi başlıca programlar bünyesinde kültürel mirasa ilişkin etkinlik ve çalışmalara destek verilmektedir. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Avrupa Bölgesel İşbirliği çalışmaları kapsamında kültürel miras ile ilgili çalışmalara destek sürmektedir.⁶²²

3.6.4.1. Avrupa Miras Etiketi Eylem Programı

Avrupa Miras Etiketi eylem programı 2011 yılında, özellikle gençleri hedef kitlesi belirleyerek, bölgesel ve ulusal çeşitliliğe takdir duyularak, Avrupa tarih ve kültürüne ortak değer ve maddi unsurlar hakkında farkındalığın arttırılarak Birlik vatandaşlığına ilişkin ait olma duygusunu güçlendirmek amacı ile oluşturulmuştur. Birlik vatandaşlığına ilişkin aitlik duygusunun geliştirilmesinde, ortak aynı zamanda çeşitliliğe sahip kültürel mirasın bir araya getirilmesi belirtilmiştir. Kültürel mirasa ilişkin paydaşların hareketliliğinin kolaylaştırılması bu bağlamda kültürlerarası ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.⁶²³

Avrupa Kültürel Miras Etiketi eylem programı bünyesinde belirlenmiş kriterler doğrultusunda seçilen Avrupa’da bulunan kültürel mirasların korunması geliştirilmesi planlanmakta 2016 ve 2020 yıllarında kültürel miras alanlarına ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Kültürel Miras Etiketi listesinde 38 Avrupa Kültürel Miras etiketine sahip kültürel miras yer almaktadır. 2016 yılında 20 kültürel miras değerlendirilmekteyken 2020 yılında sayı 38’e kadar yükselmektedir. Kültürel mirasın kapasitesi ve çeşitliliğine yönelik ortaya çıkan yükselişin, Avrupa’nın “çeşitlilik içerisinde birlik” sloganını en iyi şekilde yansıttığını göstermektedir.⁶²⁴

⁶²²European Commission, “Funding opportunities for cultural heritage”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/funding-opportunities-cultural-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:08.03.2021.

⁶²³Official Journal of the European Union, “DECISION No 1194/2011/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 16 November 2011 establishing a European Union action for the European Heritage Label”, , L 303/1, 22.11.2011. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011D1194&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.03.2021.

⁶²⁴ European Commission, **European Heritage Label Panel Report on Monitoring, 21 December 2020**. Eds. Gábor Sonkoly and Svetlana Hristova, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2020. <https://ec.europa.eu/culture/document/european-heritage-label-panel-report-monitoring-2020> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

3.6.4.2. Avrupa Kültürel Miras Yılı (2018) (European Year of Cultural Heritage) (2018)

AB Parlamentosu ve Konsey'in 2017 yılında aldığı karar ile 2018 yılı Avrupa Kültürel Miras Yılı olarak ifade edilmiştir. Avrupa'nın ortak paylaşılan değerler ve ortak tarihi hakkında farkındalık oluşturularak ortak bir Avrupalılık kimliği bilincinin yaratılmasını sağlamak, etkinliğin öncelikli amacı olarak belirtilmektedir. Kültürel çeşitlilik ve kültürlerarası diyalogun önemli bir unsuru olarak tanımlanan kültürel mirasın, üye devletlerin yetki alanına saygı duyularak Avrupa bütünleşmesini teşvik edeceğinin altı çizilmektedir. Kültürel miras için sürdürülebilir, kapsayıcı ve insan merkezli yaklaşımın benimsenmesi, kültürel mirasın yönetişimin geniş katılım ile yürütülmesi, araştırma, eğitim ve bilgi alışverişlerinin sağlanması, kültürel mirasa erişimin kolaylaştırılması için özellikle dijital yöntemler yoluyla kültürel ve fiziksel sınırların kaldırılması öne çıkarılmaktadır. Çevre ve kültürel miras politikaların bütünleştirilmesi, kültürel eserlerin yasadışı transferinin önüne geçilmesi gibi birtakım özel amaçlar da ayrıca belirlenmektedir. Belirlenen özel amaçlara ilişkin etkinliklerin AB bünyesinde maddi açıdan destekleneceğine de vurgu yapılmaktadır.⁶²⁵

3.6.4.3. Avrupa Kültürel Miras /Europa Nostra Ödülleri

Avrupa Komisyonu tarafından 2002 yılında uygulanmaya konulmuş ve Europa Nostra⁶²⁶ adlı sivil toplum kurumu ile iş birliği yapılarak kültürel mirasın korunmasına ilişkin ödüller verilmektedir. AB Komisyonu tarafından uygulamaya konan Yaratıcı Avrupa Programı tarafından ödüller finanse edilmektedir. Kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi için eğitim, araştırma, uygulama gibi çalışmalar başta olmak üzere kültürel mirasın canlı tutulmasına ilişkin profesyoneller ve uzmanların çalışmaları

⁶²⁵Official Journal of the European Union, "DECISION (EU) 2017/864 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 May 2017 on a European Year of Cultural Heritage (2018)", L 131/1, 20.5.2017. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D0864&rid=1> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

⁶²⁶ Europa Nostra, 1963 yılında Paris'te kurulan günümüzde 40'in üzerinde üye devletin katıldığı, Avrupa kültürel mirasının korunması ve geliştirilmesi için kendi bünyesinde ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği çalışmaları yapan sivil toplum örgütüdür. <https://www.europanostra.org/organisation/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

kapsamında ödülleri içermektedir. 2020 yılı itibari ile 39 ülkeden bireysel ve gruplar tarafından 3.150 başvuru yapılmıştır.⁶²⁷

3.6.4.4.NEARCH⁶²⁸

Fransız Ulusal Koruyucu Arkeolojik Araştırma Enstitüsü (INRAP) tarafından yürütülen ve Avrupa Komisyonu’nun Kültür Programları çerçevesinde 2013-2018 yılları arasında desteklemiş olduğu proje arkeoloji ve kültürel mirasa ilişkin bilimsel, sosyal ve ekonomik değişimlere ilişkin çalışmalar yürütmektedir. Kültürel mirasın yönetimi ve korunmasına ilişkin katılımcı bir yönetim mekanizmasının bir örneği olarak gösterilen, Avrupa genelinde 10 ülkeden 16 katılımcının dâhil olduğu NEARCH projesinin önde gelen amaçları;

- Arkeolojinin toplumsal yönünü göstermek,
- Arkeolojiyi Avrupa vatandaşlığı duygusunun gelişimine katkı sunmasını sağlamak,
- Arkeolojiyi farklı ve çeşitli kitleler ile iletişimine geçmenin bir yolu olarak kullanmak,
- Arkeoloji ve kültürel miras yönetiminin sürdürülebilir kılınmasını sağlayacak ekonomik bir model oluşturmak,
- Arkeolojik çalışmaların ulusötesi hareketliliğinin geliştirilmesini kolaylaştırmak olarak belirtilmektedir.⁶²⁹

3.6.4.5.Europeana platformu (The Europeana platform)

Europeana, AB’nin Avrupa’nın görsel-işitsel, gazeteler, filmler, kitaplar, arşivlerden elde edilen belgeler, arkeolojik ve mimari alanlar gibi kültürel unsurların dijitalleştirilmesi ve erişime açılmasını amaç edinen bir program olarak ifade edilmiştir. Europeana, AB’nin zengin kültürel mirasın korunması ve zengin kültürel çeşitlilik hakkında farkındalık oluşturulmasını hedeflemiştir. Europeana ile Avrupalı

⁶²⁷ “Some Facts & Figures”; <https://www.europeanheritageawards.eu/facts-figures/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:09.03.2021.

⁶²⁸ European Commission, “Participatory governance-NEARCH”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/eu-policy-cultural-heritage/participatory-governance> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:09.03.2021.

⁶²⁹ <http://www.nearch.eu/what-is-nearch/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:09.03.2021.

bireyler çok dilli ve çeşitliliğe sahip kültürel bir dijital kütüphaneye sahip olmuşlardır.⁶³⁰

Kendi bünyesinde konusuna göre farklı içeriklere ilişkin bağlantılarda sunan Europeana 2008 yılından bu yana Avrupa Komisyonu tarafından desteklenmektedir. 3600 kültürel miras ile ilgili kuruluş ve organizasyonlardan olmak üzere 58 milyon üzerinde kültürel mirasa ilişkin kaydı barındırmaktadır.⁶³¹

Europeana platformu sadece kültürel unsurların dijital ortamda korunmasını sağlamakla kalmamakla beraber sosyal ve ekonomik alanda da destekliyi bir rol üstlenmektedir. Nitekim platform, kültür yolu ile Avrupa'nın güçleneceği, ekonomin büyüyeceği ve istihdam artışı ile birlikte refah düzeyinin artacağı belirtilmiştir. Platform ile Avrupa'nın farklı bölgelerinden birçok kişi, Avrupa'nın zengin kültürel çeşitliliğine erişim sağlayarak farklı kültürlerle karşı hoşgörü ve saygıyı geliştireceği vurgulanmıştır.⁶³²

3.7. AB Kültür Programları ve Kültürel Çeşitlilik

3.7.1. Avrupa Kültür Başkenti Programları

Avrupa Kültür Başkenti programı AB düzeyinde Yunanistan Kültür Bakanı tarafında 1983 yılında ortaya atılmış, 1985 yılında da AB Kültür Bakanları toplantısının akabinde Avrupa Kültür Şehri programı olarak uygulanmaya başlamıştır. AB Konseyi tarafından programın ismi Avrupa Kültür Başkenti olarak 1999 yılında değiştirilmiştir.⁶³³ Patel,⁶³⁴ programın amaçlarının Avrupa'nın kültürel zenginlik ve çeşitliliğinin ortaya çıkarılarak ortak mirasa dikkat çekmek olduğunu vurgulamış,

⁶³⁰ Official Journal of the European Union, "Council conclusions of 20 November 2008 on the European digital library EUROPEANA (2008/C 319/07)", C 319, 13.12.2008. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XG1213\(04\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XG1213(04)) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:04.02.2022.

⁶³¹ European Commission, "The Europeana platform", <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/europeana> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:09.03.2021.

⁶³² Europeana Strategy 2020-2025, https://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Publications/Europeana%20Strategy%202020%20-%202025.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:04.02.2022. s.13.

⁶³³ Erhan Akdemir, "Avrupa Ortak Kültür ve Sanat Mirasının Korunmasında Avrupa Birliği'nin Çalışmaları: Avrupa Kültür Başkenti Programı Özelinde Bir İnceleme", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:2, 2017, s.182.

⁶³⁴ K.K. Patel, "Integration by Interpellation: Te European Capitals of Culture and the Role of Experts in European Union Cultural Policies", *Journal of Common Market Studies*, Cilt: 51, Sayı: 3,2009, s.541. Aktaran, Akdemir; *a. g. m.* s.182.

kültürün önemine vurgu yaparak, sanatçıların ve entelektüellerin de teknokratlar kadar Birlik içerisinde kendine yer bulması gerektiğini savunmuştur.

1985 yılında başlayan Avrupa Kültür Başkenti programının 2005-2019 yılları arasında devam etmesine yönelik Avrupa Birliği Parlamentosu ve Konseyi 25 Mayıs 1999 tarihinde almış olduğu kararda, ilgili programın devamının nedenlerinden bahsederken, bölgesel kimliğin güçlendirilmesi ve bütünleşmenin sağlanması açısından olumlu sonuçlar doğurduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle, programının devamının Avrupalı vatandaşlar arasındaki bağı güçlendireceğini, vatandaşların birbirlerini tanıyacağını, kültürel zenginlik ve çeşitliliğin güçlendirilmesinin amaçladığı vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, kültür başkenti seçilen şehirlerin etkinliklerde şehrin kültürel özelliklerini, ortak kültürel mirastaki yerini vurgulaması, farklı ülkelerin kültürleri ile işbirliği içine girmesi istenmiştir. Mevcut hedef kültürel çeşitlilik ve ortak miras çerçevesinde içerisinde bir nevi “çeşitlilik içinde birlik” sloganının teşvikini içermektedir. Program sadece Birlik içerisindeki ülkelerin birbirleri ile kültürel ilişkilerinin değil, diğer dünya ülkeleri ile de kültürel ilişkilerin gerekliliğini vurgulayarak çeşitliliğe küresel anlamda da olumlu bir yaklaşımı barındırdığı da savunulabilir.⁶³⁵

AB Kültür Başkenti programının 2020-2033 yılları arasında da devamına, Avrupa Birliği Parlamentosu ve Konsey, 16 Nisan 2014 tarihinde yeni bir karar almıştır. Kararın amaçlar bölümünde, programın, Avrupa’nın kültürel çeşitliliği koruyup geliştirilmesine katkı sunacağı belirtilmiştir. Avrupalı vatandaşların ortak değerler etrafında buluşması, şehirlerin kültürel çeşitliliğinin korunması ile birlikte kültüre katılımın, erişimin sağlanması, kültürel sektörler ile diğer sektörler arası iş birliğine gidilmesi ve şehirlerin kültür yolu ile uluslararası tanınırlığının yükseltilmesi programın diğer amaçları olarak sıralanmaktadır. Programa yapılan başvuruların değerlendirmeleri belirli başlıklardan oluşan ölçütlere göre yapılmaktadır. Avrupa Boyutu başlığı altındaki değerlendirme ölçütlerinde, yapılacak aktivitelerin kapsam ve

⁶³⁵Official Journal Of European Union, “Decision 1419/1999/EC of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 establishing a Community action for the European Capital of Culture event for the years 2005 to 2019”, L 166, 01/07/1999 P. 0001 – 0005, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1600523803522&uri=CELEX:31999D1419>(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.09.2020.

özellikleri olarak Avrupa'nın kültürel çeşitliliğini geliştirerek, kültürlerarası diyalogun sağlanması ve Avrupalı vatandaşların daha geniş bir boyutta birbirlerini tanımasını sağlayacak niteliklere sahip olması yer almaktadır.⁶³⁶

Avrupa Kültür Başkenti programının içeriğinde önemli yer tutan “yaratıcılık” karşılıklı anlayışın ve Avrupa kültürünün diğer kültürlerle açılmasını sağlayan “evrensel bir dil” olarak nitelendirilmiştir. Yaratıcılık bu bağlamda Avrupa'nın zengin kültürel çeşitliliğin geliştirilmesi, ortak tarih ve mirasın da korunmasının bir sağlayıcısı olarak görülmüştür.⁶³⁷

3.7.2. Avrupa Toplulukları Kültür Programları

Maastricht Anlaşması'nın 1993 yılında yürürlüğe girmesinden sonra 128.maddede yer alan kültür konusu Amsterdam Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle 151.maddede yer bulmuştur. Her iki anlaşmada da üye devletlerin kültürel özelliklerinin yansıtılarak, ulusal ve bölgesel çeşitliliklere saygı duyulması, kültürel mirasın öne çıkarılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda görsel-işitsel alan da dâhil olmak Avrupa'nın sanatsal eserlerinin vatandaşlar arasında tanıtılması ve yaygınlaştırılması da hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda kültür alanında belirli dallarda çalışmalar yapmak üzere Topluluk kültür programları uygulamaya konulmuştur. Avrupa kültürünün tanıtılması ve üye devletler arasında iş birliğini hedefleyen Kaleidoscope, Avrupa edebi ürünlerinin tekrar çevirisinin yapılarak Avrupa halkına kazandırılmasını hedefleyen Ariane ve Avrupa kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesini hedefleyen Raphael programı uygulamaya konulmuş, Raphael programının uygulamasının sonunda oluşturulan Culture 2000 programı Topluluğun yeni kültür alanındaki programı olarak ifade edilmiştir.⁶³⁸

⁶³⁶Official Journal of the European Union, “Decision No 445/2014/EU Of The European Parliment and of the European Council of 16 April 2014 establishing a Union action for the European Capitals of Culture for the years 2020 to 2033 and repealing Decision No 1622/2006/EC”, <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014D0445&qid=1603718279124&from=en> Yayın Tarihi: 03.05.2014. (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.10.2020.

⁶³⁷European Comission, “European Capitals of Culture, 2019 Statics”, <https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/default/files/library/eu-capitals-of-culture-factsheet-2019.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.01.2021.

⁶³⁸ Commission of European Communities, **Report on the implementation of the Community programmes Kaleidoscope, Ariane and Raphael**, Brussels, COM (2004), 33 Final, 23.01.2004. <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0033&qid=1613078188527&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 02.02.2021.

3.7.2.1.Kaleidoscope Programı (1996-1999)

Kaleidoscope programı başlangıç olarak 1996-1998 yıllarını kapsamakla birlikte 1999 yılına kadar yayılmış, Avrupa halklarının kültürel yaşamları hakkında bilgi edinmelerini sağlanması için sanatsal ve kültürel ürünlerin ortaya çıkarılmasını teşvik etmeyi hedeflemiştir. AB üyesi devletler arasında üye devletlerin ulusal ve bölgesel çeşitliliğinin de dikkate alınarak kültürel alanda iş birliğine gidilmesi programın bir diğer amacı olarak ifade edilmiştir. Program süresince üye devletler arasında sanatçıların kültürel faaliyetler içerisinde bulunarak sanatsal üretimin Avrupa boyutunu ortaya çıkarması önemsenmiştir. Avrupa'nın coğrafi, siyasi, ekonomik özelliğinin dışında kültürel anlamda da güçlü olduğuna dair vurgusu dikkat çekicidir. Kaleidoscope programı, sanatçılar, diğer kültür çalışanları arasındaki işbirliği sonucunda ortaya çıkan ürünlerde ulusal ve bölgesel bağlamda kültürel çeşitliliğin korunması ve teşvik edilmesi gerektiği, Avrupa'nın zengin kimliklerinin yansıtılması, başta gençler olmak üzere Avrupa vatandaşlarının sanatsal alana yönlendirilerek karşılıklı anlayış ve saygının geliştirilmesinin altı çizilmiştir.⁶³⁹

Kaleidoscope programı bünyesinde belirlenen beş eylem alanı olarak;

- Kültürel etkinlik ve projeleri desteklemek,
- Geniş kapsamlı Avrupa işbirliğini sağlamak,
- Birlik dışındaki diğer devletler ile işbirliğine gidilmesi,
- Avrupa kültür şehri ve ayı ile ilgili çalışmaların yürütülmesi,
- Program ile ilgili diğer çalışmalar ve önlemler olarak belirlenmiş ve program süresince 518 proje desteklenmiştir.⁶⁴⁰

⁶³⁹Official Journal of the European Communities, "COMMON POSITION (EC) No 16/95 adopted by the Council on 10 July 1995 with a view to adopting a Decision of the European Parliament and of the Council establishing a programme to support artistic and cultural activities having a European dimension (Kaleidoscope)", No C/281/10, 25.10.1995. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:d0ff58e2-d1c5-40f2-a572-b4cb5aa2a8f8.0008.02/DOC_2&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 02.02.2021.

⁶⁴⁰Commission of European Communities, **Report on the implementation of the Community programmes Kaleidoscope, Ariane and Raphael**, Brussels, COM (2004), 33 Final, 23.01.2004. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0033&qid=1613078188527&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 02.02.2021.

3.7.2.2. Ariane Programı (1997-1999)

Ariane faaliyet programı Avrupa'nın tarihinin daha iyi anlaşılması amacı ile kitapların ve oyunların çevirilerinin yapılması başta olmak üzere edebi eserler alanında işbirliği yapılmasını öngörmüştür. Romanlar, şiirler, oyunlar, biyografiler başta olmak üzere yirminci yüzyılda önemli birçok eserin çevirilerini kapsamıştır. Avrupalı eserlerin Avrupa dilleri bünyesinde üye devletler içerisinde çevirilerinin yapılarak üye devletlerin kültürlerinin yansıtılması hedeflerden biri olarak yer almıştır. Çeviri eserlerin Avrupa vatandaşlarına erişiminin sağlanması önemli bir husus olarak vurgulanmıştır. Programın ortaya çıkarılmasının nedenleri arasında, kitapların ekonomik ve kültürel boyuta sahip olması, kültür ve eğitim alanlarında okuma yeteneğinin geliştirilmesi gösterilmiştir. Ariane programı, kültürel çeşitliliği bünyesinde barındırmıştır. Program içeriğinde üye devletlerin ulusal ve bölgesel çeşitliliğine saygı duyulması ve kültürlerinin yansıtılması, çeviri faaliyetlerinde öncelik olarak daha az kullanılan dillere yer verilmesi gerektiği kültürel çeşitliliğin korunması açısından önemli olduğuna yer verilmiştir.⁶⁴¹

Bütçesi 11,3 milyon Euro olan Ariane programı kapsamında 1996 yılındaki deneme sürecinden programın sonuna kadar geçen süreye kadar 880 projeye destek verilmiş ve altı eylem alanı belirlenmiştir;

- Çevirmenin %100'üne kadar kısımları da kapsayabilecek çeviri ödeneklerini sağlama,
- Vatandaşların kitaplara ve okumaya yönelik erişimlerini geliştirecek çalışmaları desteklemek,
- Programın amaçları doğrultusunda kararlaştırılan destekleyici önlemleri almak,
- Avrupa edebiyatının ve bilgisinin yayılmasında rol oynayacak alanında uzman kişilerin mesleki bilgilerinin geliştirilmesinin desteklenmesi,
- Avrupa edebiyat ve Avrupa çeviri ödülleri kapsayan Aristeion ödülleri ile ilgili çalışmaları sürdürmek,

⁶⁴¹Official Journal of the European Communities, "Decision No 2085/97/EC of The European Parliament and of The Council of 6 October 1997 establishing a programme of support, including translation, in the field of books and reading (Ariane)", L 291/26, 24.10.1997. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997D2085&qid=1613076050505&from=E> N (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.02.2021.

- Üçüncü devletler ile işbirliği olarak sınıflandırılmıştır.⁶⁴²

3.7.2.3.Raphael Programı (1997-2000)

Raphael programı, Avrupa kültürel mirasının önemini ön plana çıkarmak amacı ile oluşturulmuş dönemin Topluluk kültür programlarından biridir. Programda kültürel miras, müzeler, koleksiyonlar, kütüphaneler, görsel-işitsel kültürel arşivler, arkeolojik, mimari yer üstü ve su altı miraslar, kültürel peyzajlar olarak tanımlanmıştır. Raphael programı ulusal ve bölgesel çeşitliliğe saygı duyarak, kültürel mirasın Avrupa için halkların birbirlerini tanınması, karşılıklı saygı ve anlayışın geliştirilmesini amaç edinmiştir. Programda kültürel mirasa yüklenen görev dikkat çekicidir. Kültürel mirasın korunmasının sosyo-ekonomik boyutlara sahip olduğu ifade edilmiştir. İş alanları yaratması, toplumun yapılandırılması, günlük yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve kültürel turizm ve buna bağlı bölgesel kalkınmanın sağlanması kültürel mirasın korunması ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda kültürel mirasın önemini ortaya koyacak araştırma, eğitim gibi faaliyetlerin özellikle gençlerin katılımı ile yapılması üye olmayan devletler ile de iş birliğine gidilmesi amaçlanmıştır. Kültürel mirasların yenilenmesi, yönetimi, vatandaşların erişimi ile diğer devletler ile uluslararası kurumlarla iş birliğine gidilmesi programda vurgulanan diğer amaçlar olarak yer bulmuştur.⁶⁴³

30 milyon Euro bütçeye sahip Raphael programı doğrultusunda 222 proje desteklenmiş, ilgi çekici anıtlar ve alanlarla ilgili teknik çalışmaların yürütülmesi amacı ile 18 adet “Avrupa Mirası Laboratuvarı” belirlenmiştir.⁶⁴⁴ Raphael programı kültürel çeşitliliğe saygıyı ve kimliklerin birbirlerini tanınmasını sağlaması bağlamında

⁶⁴²Commission of European Communities, **Report on the implementation of the Community programmes Kaleidoscope, Ariane and Raphael**, Brussels, COM (2004), 33 Final, 23.01.2004. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0033&qid=1613078188527&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.02.2021.

⁶⁴³Official Journal of the European Communities, “Decision No 2228/97/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1997 establishing a Community action programme in the field of cultural heritage (the Raphael programme)”, L 305/31, 08.11.1997. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997D2228&qid=1613128181189&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.02.2021.

⁶⁴⁴Commission of European Communities, **Report on the implementation of the Community programmes Kaleidoscope, Ariane and Raphael**, Brussels, COM (2004), 33 Final, 23.01.2004. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0033&qid=1613078188527&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 04.02.2021.

destekleyici bir program olarak değerlendirilebilir. Ortak miras çerçevesinde farklı kültürlerin yer alması gerektiği programın amaçları arasında kendini somut olarak göstermektedir.

3.7.3.Culture 2000 ve Culture 2007 Programları

AB, 2000’li yıllardan önce uygulamış olduğu kültür program ve eylemlerinin eşgüdüm ve harcamalara yönelik ortaya çıkan sorunların üstesinden gelmek, “Raphael”, “Kaleidoscope” ve “Ariane” programlarını tek çatı altında toplamak amacı ile Culture 2000 programını uygulamaya koymuştur.⁶⁴⁵

Culture 2000 programı, Avrupa vatandaşlığının oluşumuna katkı sağlamak amacıyla kültürlerin birbirlerin tanıyarak anlayış ve barışın oluşmasını desteklemek, kültürler arası ortak unsurların farkındalığını oluşturmak, küreselleşmeye ve bilgi toplumunda kültür ve kültürel hakların korunması, yaşanan göçlerinde sonucu olarak sosyal içermeyi kültürel anlamda da sağlanmasını amaç edinmiştir. Culture 2000 programı, kültürel ve dilsel çeşitliliğin geliştirilmesi ve teşvik edilmesini de ayrı bir amaç olarak ifade etmiştir. Küreselleşme sürecinde çeşitli kültürlerin kendilerini koruması ve ifade edebilmesinin önemli olduğu bu bağlamda Birliğin kültürel çeşitliliğe saygı duyacağı ayrıca programın amaçları arasında ifade edilmiştir. Birlik, Avrupa’nın kültürel ve dilsel çeşitliliğine sadece Birlik sınırları içerisinde değil uluslararası arenada da saygı duyulduğuna vurgu yaparak kültürel çeşitlilik ile program arasındaki ilişkinin altını çizmiştir.⁶⁴⁶

Programın temel eylem alan başlıkları şu şekilde sıralanmıştır;⁶⁴⁷

- Kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi,
- Kültürel yaratıcılık ve gelişimin cesaretlendirilmesi,
- Kültüre ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması (vergiler, devlet yardımları vb.)

⁶⁴⁵ Üstel, a. g. e.ss.307-308.

⁶⁴⁶Commission of European Communities, **Proposal for a EUROPEAN PARLIAMENT AND COUNCIL DECISION establishing a single financing and programming instrument for cultural cooperation (Culture 2000 programme)**, COM(1998) 266 final 98/0169 (COD), Brussels, 06.05.1998, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51998DC0266&qid> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.03.2022.s.2-4.

⁶⁴⁷A. e. ss.20-30.

- Kültürel işbirliklerinin desteklenmesi,
- Kültürün diğer politika alanları ile bütünleştirilmesi,
- Bilginin kullanımı ve yaygınlaştırılmasına yönelik eğitimler,
- Dış ilişkilerde kültürün öne çıkarılması.

Birlik, Culture 2000 programının devamında 2007-2013 yıllarını kapsayan Culture 2007 yeni bir programı yürürlüğe koymuştur. Bir önceki programında görülen eksikliklerin giderilmesi, Avrupa’da kültürel iş birliğinin devamının sağlanması amacıyla oluşturulan yeni program, kültürel sektörde çalışanlar ile kültürel ve sanatsal eserlerin uluslararası hareketliliğinin teşvik edilmesi ile kültürlerarası diyalogun geliştirilmesini amaç edinmiştir. Avrupa Komisyonu, programın amaç ve içeriğinde, ulusal ve bölgesel farklılıkların dikkate alınarak saygı gösterileceğine ve ortak bir kültürel alan yaratılacağına işaret etmiştir. Kültürel alanda yapılacak çalışmaların desteklenmesi ve teşvik edilmesi yolu ile kültürel iş birliğine gidileceği de ayrıca vurgulanmıştır. Kültürel çeşitlilik ve kültürlerin ortak yönlerinin geliştirilerek, Avrupa Birliği’nin kültürel anlamda dış dünyada kültürel bağlamda görünür kılınacağı programın diğer bir amacı olarak belirtilmiştir.⁶⁴⁸

3.7.4.Yaratıcı Avrupa Programı (Creative Europe Programme)

AB tarafından 2013 yılında kabul edilen Avrupa Yaratıcı Programı, AB kültür politikasının yaşadığı değişikliği göstermesi açısından önemli bir belge niteliğindedir. Program öncesinde kültür, AB için bölgesel, ulusal ve Avrupalılık kimliğinin tanımlaması açısından önemli bir konu olarak görülmektedir. Fakat programla birlikte kültüre yönelik bakış açısı ekonomik ekseninde değişiklik göstermektedir. Programın temel kavramı olan “yaratıcılık” ile kültür ilişkilendirilmiş, kültür politikası, büyüme rekabet edebilirlik başta olmak üzere ekonomik boyuta sahip olmuştur. Esasen kültürün ekonomik içeriğine ilişkin değerlendirmeler 1970’li yıllardan Tek Pazar tartışmalarına kadar varlığını sürdürmekteydi. Fakat “yaratıcılık” teması üzerine yapılandırılan program hem ekonomik hem de kültür endüstrilerinin paydaşlarını tek

⁶⁴⁸Commission of European Communities, **Proposal for a DECISION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the Culture 2007 programme (2007-2013)**, COM(2004) 469 final 2004/0150 (COD), Brussels, 14.7.2004. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004PC0469>ss.2-11.

çatı altında toplayabilmektedir. Öyleki, kültür, yaratıcılığın kaynağı, yaratıcılık, teknolojik ilerlemenin sacayağı, teknolojik ilerleme ve yeniliklerde ekonomik büyüme ve rekabet edebilirliğin sağlayıcısı olduğunu savunan bir görüş kendine yer bulmaktadır.⁶⁴⁹

Yaratıcı Avrupa Programı, Birlik Konsey ve Komisyonu’nun 11.12.2013 tarihli düzenlemesinin 20.12.2013 tarihinde Birlik resmi gazetesinde yayımlanması sonucunda yürütülmektedir. Program 2007-2013 yılları arası uygulamaya konulan MEDIA, MEDIA Munds ve CULTURE programlarının bir araya getirerek tek başlık altında toplamaktadır. Programın kapsamı 1 Ocak 2014 ile 31 Aralık 2020 tarihlerini kapsamaktayken 2018 yılındaki tasarı ile 2021-2027 yılları dönemine uzatılmaktadır. Avrupa’nın kültürel, dilsel çeşitliliğinin ve mirasının korunarak geliştirilmesi ve tanıtılması, sürdürülebilir, kapsayıcı büyüme bağlamında, görsel-işitsel sektör başta olmak üzere kültürel ve yaratıcı sektörlerin rekabet edebilirliğini güçlendirmek programın genel amaçları olarak ifade edilmektedir. Program, 2005 UNESCO Bildirgesi’ne yönelik yapmış olduğu atıfla kültürel çeşitliliği uluslararası düzeyde teşvik edileceğini bildirilmektedir. Kültürel ürünlerin, kültür çalışanlarının hareketliliğinin artırılması ve teşvik edilmesi kültürlerarası diyalogun geliştirmesi ve kültürlerin karşılıklı tanınması, amaçlar arasında yer almaktadır. Yaratıcı Avrupa Programı, AB’nin kültürel, dilsel çeşitliliği ile ortak Avrupa kültürel mirasının korunup geliştirilmesi ile Avrupa değerlerinin oluşturulmasına yönelik bir adım olmasının yanı sıra, kültürel ve yaratıcı sektörlerin iş birliği ve teşviki bağlamında ekonomik hedefler de içermektedir. Yaratıcı Avrupa programı medya, kültür ve sektörler arası iş birliğini teşvik eden alt programlara ayrılmaktadır. UNESCO’nun 2005 yılındaki bildirgesine atıfta bulunarak kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesine ilişkin hedef programın amaçları arasında yer almaktadır.⁶⁵⁰

⁶⁴⁹ Annabelle Littoz-Monnet, “Encapsulating EU Cultural Policy into the EU’s Growth and Competiveness Agenda: Explaining the Success of a Paradigmatic Shift in Brussels”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, ss.26-29.

⁶⁵⁰ Official Journal of the European Union, “The Creative Europe Programme (2014 to 2020)”, L 347/22120.12.2013, <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1295&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.01.2021.

Yaratıcı Avrupa Programı başlıca iki temel amaç etrafında şekillenmektedir. Bu amaçlardan ilki, Avrupa'nın kültürel ve dilsel çeşitliliğinin korunması ve güçlendirilmesi olarak vurgulanmaktadır. Avrupalı filmler başta olmak üzere diğer etkinlikler Avrupa'nın zengin çeşitliliğini yansıtmayı, çeşitlilik içerisinde karşılıklı anlayışın geliştirilerek ortak noktaların farkındalığına ulaşılması önemsenmektedir. Kültürel sektörlerin küresel rekabetçi ortamda daha da güçlenmesi ve geniş kesime ulaşılmasının sağlanması ikinci amaç olarak ifade edilmektedir.⁶⁵¹

AB Komisyonu 2018 yılında hazırlamış olduğu tasarı ile Yaratıcı Avrupa Programı'nın 2021-2027 yılları arasında devam etmesi planlanmaktadır. 2013 yılındaki düzenlemeye olduğu gibi Yaratıcı Avrupa Programı, temel olarak kültür ve medya alt başlıkları altında programlar yürütmekte ve desteklemektedir. Bunun yanı sıra üçüncü bir faaliyet alanı olarak da sektörler arası işbirliğini destekleyen diğer bir alt başlığı da içermektedir.⁶⁵²

3.7.4.1. Kültür Alt Programı

Avrupa'nın kültürel sektörlerinin geliştirilmesi temel amacı ile oluşturulan kültür alt programının diğer amaçları;

- Avrupa kültürel ve yaratıcı çalışmalarının sınır ötesi boyutunun ve dolaşımın güçlendirilmesini sağlamak,
- Avrupa genelinde kültürel faaliyetlere katılımının artırılması,
- Kültür ve kültürel miras yolu ile sosyal uyum ve kapsayıcılığın geliştirilmesi,
- Avrupa kültürel ve yaratıcı sektörlerin büyüme, kalkınma ve istihdam yaratabilme kapasitesinin artırılmasının sağlanması,
- Avrupalılık kimliği ve değerlerinin kültürel farkındalık ve kültürel temelli etkinlikler yolu ile güçlendirilmesi,

⁶⁵¹ European Commission, **Creative Europe Monitoring Report 2019**, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2020, s.41.

⁶⁵²European Commission, "Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the Creative Europe programme (2021 to 2027) and repealing Regulation (EU) No 1295/2013", Brussels, COM(2018) 366 final 2018/0190 (COD) 30.5.2018, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/proposal-regulation-establishing-creative-europe-programme> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

- Avrupa kültürel ve yaratıcı sektörlerin uluslararası seviyede kapasitesinin geliştirilmesi,
- Kültürel diplomasi yolu ile AB'nin uluslararası ilişkilerindeki çıkarlarına katkıda bulunmak olarak belirlenmektedir.⁶⁵³

Kültür alt programları çerçevesinde ortaya konan etkinlikler;

- Avrupa Platformları (European Platforms): Avrupa platformu, kültürel ve sanatsal çalışmaların planlanması, sanatçıların ve diğer paydaşların kendilerine ilgili alanda yer bulmasını teşvik etmek amacıyla desteklenen bir eylem olarak meydana getirilmektedir. Bireysel başvuruların kabul edilmediği platformlarda, sanatçılar ve artistlerin hareketliliğinin ve görünürlüğünün sağlanması, ulusal olmayan Avrupalı çalışmalara erişimin tur, sergi vb. etkinlikler yolu ile sağlanması ve planlanması, Avrupa değerleri ile farklı kültürlerin görünür kılınması amaçlanmaktadır.⁶⁵⁴
- Edebi Çeviriler (Literary translations): Avrupa'nın edebi eserlerin diller arası çevirisinin yapılması ile Avrupa edebiyatının Avrupa piyasasında geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Eserlerin dağıtım ve yayımlanmasında dijital boyutun da dikkate alınmasına vurgu yapan eylem ile Avrupa edebiyatına erişim ve yüksek seviyede okurluğa ulaşılması hedeflenmektedir. Yayıncıların ve yayınevlerine ilgili alanda piyasa erişimi de önemsenen bir alan olarak ortaya konmaktadır.⁶⁵⁵
- Avrupa Ağları (European Networks): Avrupa Ağları eylemi Avrupa kültürel ve yaratıcı sektörlerin uluslararası alanda rekabet edebilirlik kapasitelerinin güçlendirilmesini planlanmaktadır. Avrupa ağlarının amaçları olarak, kültürel ve yaratıcı sektörlerin dijital uyumunun sağlanması gibi pek çok alanda kabiliyet ve verimlilik gibi işgücü potansiyelinin güçlendirilmesi, sektörlerin

⁶⁵³ A.e.

⁶⁵⁴ European Union, "European Platforms", https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/culture/european-platform-projects_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:08.03.2021.

⁶⁵⁵ European Union, "Literary Translations", https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/node/174_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:08.03.2021.

Avrupa ve ötesinde uluslararası iş birliğine girebilmesinin desteklenmesi ifade edilmektedir.⁶⁵⁶

- Avrupa İş Birliği Projeleri (European cooperation projects): İlgili eylem, AB içinde veya AB dışında kültürel ve yaratıcı sektörlerin en fazla 48 ay sürecek projeler için iş birliğine girilmesini amaçlamaktadır. Kültürel ve yaratıcı sektörlerin disiplinler arası en iki ortaklı iş birliğine gittiği küçük boyutlu işbirliği projeleri ile en az beş ortaklı bulunduğu büyük ölçekli işbirliğinin maddi açıdan desteklendiği eylemde, Avrupa kültürel ve yaratıcı sektörlerle erişimin geliştirilmesinin altı çizilmektedir.⁶⁵⁷

Kültür alt başlığı altında Avrupa'nın kültürel çeşitliliği ve mirasının daha görünür kılınması, kültürlerarası diyalogun teşvik edilmesi için;

- Avrupa Kültür Başkentleri programının mali desteğin devamı,
- Avrupa Miras Etiketleri programının mali desteğin devamı,
- Avrupa kültür ödülleri
- Avrupa Miras Günleri
- Geniş bir coğrafi alanda Avrupa vatandaşlarına kültürel hizmeti sunan Avrupa kültür kurumlarına desteğin sunulması gibi özel eylemlere yer verilmektedir.⁶⁵⁸

Kültür alt programı gerek ortaya koyduğu amaçlar gerekse kendi bünyesindeki etkinlik veya eylemler ile kültürel çeşitliliğe direkt ve dolaylı katkıda bulunmaktadır. Etkinliklerde Avrupa'nın kendi kültürel çeşitliliğin AB içerisinde farkındalığının sağlanmasına çalışmasının yanı sıra (eserlerin çevirilerinin yapılması vb.), AB kültürel çeşitliliğinin de uluslararası arenada tanınması, erişime açılması amaçlanmaktadır.

⁶⁵⁶European Union, "European Networks" https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/culture/european-networks_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

⁶⁵⁷European Union, "European cooperation projects" https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/culture/european-cooperation-projects_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

⁶⁵⁸European Commission, "ANNEXES to the Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the Creative Europe programme (2021 to 2027) and repealing Regulation (EU) No 1295/2013", COM(2018) 366 final, ANNEXES 1 to 2, Brussels, 30.5.2018. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:509e1bcb-63f0-11e8-ab9c-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_2&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

Ayrıca özellikle iş birliği projeleri ile de dünya kültürel çeşitliliği ile AB kültürel çeşitliliğinin bulunduğu ortak bir zeminde sağlanmaktadır.

3.7.4.2. Medya Alt Programı

Medya alt programı Avrupa görsel-işitsel politikalarının hedef ve amaçları doğrultusunda meydana gelmektedir. Görsel-işitsel ve multimedya sektörlerinin güçlendirilip geliştirilmesini amaç edinen programın hedefleri;

- Eserlerin dağıtım ve piyasalara erişiminin sağlanmasının güçlendirilmesi,
- Televizyon ve video oyun üretiminin desteklenmesi,
- Projelerin geliştirilmesinin sağlanması,
- Görsel-işitsel alana ilginin artırılması ve ilgili alana ilişkin erişim zorluklarının kaldırılması,
- Festivaller ve sinema ağlarının oluşturulması yolu ile Avrupa filmlerinin tanıtılması ve erişiminin sağlanması,
- Avrupa filmleri ile vatandaşların yan yana gelmesini yerelleşme yolu ile yürütülmesi,
- Uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesi, eserlerin oluşturulması ve dolaşımının güçlendirilmesi,
- Görsel-işitsel sektörde çalışan uzmanların ve diğer paydaşların mesleki yeterliliklerinin geliştirilmesi olarak vurgulanmaktadır.⁶⁵⁹

2021-2027 yılları arasında devam ettirilmesi istene Yaratıcı Avrupa programında medya alt programının öncelikleri şu şekilde ifade edilmektedir;⁶⁶⁰

- Avrupa görsel-işitsel eserlerin oluşturulmasında iş birliği ve yenilikçiliği teşvik etmek, yetenek ve becerileri desteklemek,

⁶⁵⁹<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/media-programme> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.02.2021.

⁶⁶⁰European Comission, “Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the Creative Europe programme (2021 to 2027) and repealing Regulation (EU) No 1295/2013”, Brussels, COM(2018) 366 final 2018/0190 (COD), 30.5.2018 <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/proposal-regulation-establishing-creative-europe-programme> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

- Avrupa görsel-işitsel eserlere sınır ötesinden geniş kapsamlı erişimin sağlanması, yeni teknolojik uygulamaların kullanılması, tiyatro ve çevrimiçi çalışmaların geliştirilmesi,
- Avrupa görsel-işitsel çalışmaların sadece Avrupa’da değil Avrupa ötesi bölgelerde de teşvik edilmesi ve kültürel kitlelerin geliştirilmesini sağlamak.

Media alt programı belirtilen amaç ve öncelikler doğrultusunda belirlemiş olduğu alanlarda politika yürütmektedir. Başlıca politika alanları;

- Pazarlara erişim (Access to markets): Görsel-işitsel sektörde faaliyet gösteren Avrupa ve Avrupa dışındaki birey ve kuruluşların görsel-işitsel pazarlara erişimini sağlamak amacı ile desteklendiği ve iş birliğini içeren bir eylem programı olarak tanımlanmaktadır. Avrupa görsel-işitsel eserlerinin uluslararası piyasada dolaşım ve rekabet edebilirliğini geliştirilmesi, AB ortak yapımlarının arttırılması, üretim kapasitesi düşük olan ülkelerin görsel-işitsel eserlerinin daha görünür kılınması önde gelen hedefler olarak ifade edilmektedir.⁶⁶¹
- Avrupa görsel-işitsel eserlerinin çevrimiçi tanıtımı ve geliştirilmesi (Promotion of European audiovisual works online): Avrupa görsel-işitsel eserlerinin küresel bağlamda kitlelere ulaşılması için yeni stratejilerin ve çevrimiçi araçların geliştirilmesi hedeflenmektedir. Kendi içerisinde üç tür etkinliği desteklemeyi hedeflemiştir. Çoğunlukla Avrupa filmlerini sunan VOD (video on demand) hizmetlerine yönelik her türlü faaliyetin desteklenmesi, yasal VOD hizmetlerinin yer almadığı ülkelerde Avrupa görsel-işitsel eserlerin toplanıp dağıtılmasının sağlanması öne çıkarılmaktadır. Avrupa görsel-işitsel eserlerin daha yenilikçi bir çizgide geliştirilmesi, Avrupa filmleri yolu ile daha geniş izleyici kitlelerine ulaşılmasına yönelik stratejilerin oluşturulması, medya alt

⁶⁶¹European Union, “Access to markets”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/access-markets_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

programının bu başlık altında desteklediği diğer etkinlik alanları olarak belirtilmektedir.⁶⁶²

- Film eğitime destek (Support for Film Education): Genç izleyiciler arasında film okuryazarlığının geliştirilmesi, Avrupa görsel-ışitsel ve sinematografik mirasın farkındalığının vurgulanarak Avrupa görsel-ışitsel eserlerine ilginin artırılması hedeflenmektedir.⁶⁶³
- Ortak üretim fonları (Co-production funds): Uluslararası ortak yapımların oluşturulmasının önünü açmak ve üretim aşamasında desteklenen görsel-ışitsel eserlerin dağıtım ve dolaşımının kuvvetlendirilmesi amaçlanmaktadır. 60 dakikadan az olmamak kaydıyla uzun metrajlı filmler, animasyonlar ve belgesellerin üretimi ile desteklenen eserlerin dağıtımına yönelik katkı sağlayacak stratejiler bu eylem başlığı altında desteklenen bazı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶⁴
- Avrupa Video oyunlarının gelişimi (Development of European Video Games): Avrupa sınırların içinde ve dışında talep edilebilecek kalite ve içerikte video oyunların üretilmesini teşvik etmek amacı ile sağlanan maddi desteği kapsamaktadır. Avrupa video oyun üreticilerin sağlanan destekle daha yenilikçi bir rol izlenmesi beklenmektedir.⁶⁶⁵
- Görsel-İşitsel İçeriğin geliştirilmesi ve Tek Projeler + Kayrak Finansmanı (Development of audiovisual content - Single Projects + Slate Funding): Avrupa içinde veya sınır ötesinde talep edilebilecek ve dolaşıma girebilecek kalitede görsel-ışitsel eserlerin oluşturulmasını desteklemek amacıyla yapımcıların kapasitelerinin artırılmasını amaçlamaktadır. Animasyon, kurgu ve yaratıcı belgesel alanlarında dijital ortamda sinema ve televizyon yayıncılığına yönelik projelerin desteklenmektedir. İlgili kategorilerde ortaya

⁶⁶²European Union, “Promotion of European audiovisual works online”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/promotion-european-audiovisual-works-online_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021

⁶⁶³European Union, “Support for Film Education”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/support-film-education_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021

⁶⁶⁴European Union, “Co-production funds”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/co-production-funds_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

⁶⁶⁵European Union, “Development of European Video Games”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/development-video-games_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

konacak eserlerin sahip olması gereken özellikleri arasında kültürel çeşitliliğe yer verilmesi gerektiği de vurgulanmaktadır.⁶⁶⁶

- Film festivallerine destek (Support to Film Festivals): Film festivalleri ile Avrupa festival ağlarının desteklenmesi olarak iki ayrı etkinliği kapsayan eylem genel anlamda Avrupa görsel-işitsel eserlerinin iş birliği çalışmaları doğrultusunda sınır ötesinde de kitlelere ulaşılmasını sağlamak olarak belirtilmektedir. Her iki etkinliklerdeki temel amaçlar festivallerden etkili biçimde faydalanmak, Avrupa’da ulusal olmayan eserlerin sunumunu arttırmak, festival ağları sayesinde görsel-işitsel eserlerin dolaşımını teşvik etmek, arttırmak, dijital alanda ekonomik ve kaynakların etkili bir şekilde kullanmak için fikir alışverişlerinde bulunmak olarak ifade edilmektedir.⁶⁶⁷
- Sinema ağları (Networks of cinemas): Program, Avrupa da sinema ağları ile ilgili destekleme faaliyetlerini içermektedir. Ulusal olmayan Avrupa filmlerinin sinema sahipleri ve işletmecileri tarafından gösterilmesi, sinema ile ilgili gençlerin farkındalık ve eğitimlerinin yapılması, Avrupa filmlerinin teşvik edilmesi ve gösteriminin artırılması, alanda katkı sağlayıcılar ile piyasada iş birliği çalışmalarına girilmesi, dijital sinemanın tanıtılması programın belli başlı amaçları arasında yer almaktadır.⁶⁶⁸
- Eğitim (Training): Görsel-işitsel alanda hizmet verenlerin yetenek ve becerilerinin geliştirilmesi, uzmanlar arasında ağların ve dijital teknolojilerin kullanılması başta olmak üzere birçok konuda bilgi alışverişi sağlanması amaçlanmaktadır. İş geliştirme, finans ve ticari yönetim, piyasa, sanatsal kitlenin gelişimi başta olmak üzere birçok alanda eğitimi kapsamaktadır. Program bünyesinde Avrupalı ve Avrupalı olmayan ilgili alandaki uzmanlar ve diğer paydaşların buluşturulması ve iş birliği içerisine girmesi

⁶⁶⁶European Union, “Development of audiovisual content - Single Projects + Slate Funding”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/development-single-projects--plus-slate-funding_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

⁶⁶⁷European Union, “Support to Film Festivals”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/film-festivals_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

⁶⁶⁸European Union, “Networks of cinemas”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/networking-cinemas_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

hedeflenmektedir. Düşük kapasiteye sahip ülkelerdeki uzman ve sanatçıların gelişmesine yönelik bölgesel etkinliklerde programda yer almaktadır.⁶⁶⁹

- Televizyon Programcılığı (TV programming): Programın amacı, değeri yüksek, sınır ötesi dolaşıma uygun nitelik ve kapasiteye sahip, Avrupa’da yüksek getirili dram dizileri gibi televizyon yapımları ile ilgili yapımcı şirketleri desteklemektir. Dramalar, yaratıcı belgeseller ve animasyonlar desteklenen televizyon programları olarak tanımlanmaktadır.⁶⁷⁰

Media alt programının amaçlarında kültürel çeşitliliğe ilişkin belirgin bir atıf bulunmamakla birlikte, çeşitliliğin teşviki ve güçlendirilmesi dolaylı olarak görülebilmektedir. Uluslararası iş birliği çalışmaları, görsel-işitsel eserlerin dolaşımının sağlanması, Avrupa filmleri sayesinde vatandaşların yakınlaştırılma çabaları ile alanda çalışan uzmanların iş birliği içinde olması kültürel çeşitliliğin farkındalığın oluşumunu ve çeşitliliğin sürdürülmesini desteklediği savunulabilir.

Yaratıcı Avrupa Programı’nın 2019 yılına ilişkin raporunda MEDIA programınca, ABD hâkimiyetine karşı sinemadan televizyona kadar birçok programın içeriğinin desteklendiği, başta gençler olmak üzere Avrupalıların ilgisini çekmek için Avrupa filmlerinin festivaller başta olmak üzere çeşitli etkinliklerle izleyicilere ulaştırılmak istendiği ifade edilmiştir. MEDIA programınca 2019 yılında desteklenen 21 film 40 uluslararası ödül kazanmıştır. Programın 2017 yılında desteklediği filmler 50, 2018 yılında desteklediği filmler ise 61 uluslararası ödül almıştır. MEDIA programının bu başarısı, MEDIA programının Avrupa’nın kültürel çeşitliliğini korumasının bir göstergesi olduğu savunulmuştur.⁶⁷¹

3.7.4.3.Sektörlerarası İşbirliği Alt Programı

Sektörlerarası işbirliği alt programı, kültürel ve yaratıcı sektörlerin desteklenmesi temel amacı ile oluşturulmuştur. Yaratıcı Avrupa programı, bahsi geçen alt program doğrultusunda endüstriler arası iş birliğini güçlendirerek karşılaşılan

⁶⁶⁹European Union, “Training”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/training_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

⁶⁷⁰European Union, “TV programming”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/tv-programming_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

⁶⁷¹ European Comission, **Creative Europe Monitoring Report 2019**, ss.42-43.

sorunların ortadan kaldırılmasını ve yenilikçi gelişmeleri desteklemeyi hedeflemiştir.⁶⁷²

Yaratıcı Avrupa Programı'nın sektörlerarası alt başlığının üç ana amaca hizmet etmektedir;

- Kültürel ve yaratıcı sektörlerin, Teminat-Garanti Desteği isimli maddi içerikli araç doğrultusunda yaratıcı ve kültürel sektörlerin desteklenmesi,
- Yaratıcı Avrupa masaları ağlarının yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi,
- Ulusötesi iş birliği çalışmalarının desteklenmesi ve teşvik edilmesi.⁶⁷³

İlgili alt programın belirtilen üç amaç doğrultusunda birtakım hedefler belirlenmektedir. Belirlenen hedeflerin bazıları;

- Kültürel, yaratıcı sektörler ile politika yapıcılar arasında bilgi alışverişi, deneyim paylaşımının uluslararası düzeyde gerçekleştirilmesi,
- Sosyal içermenin kültür yolu ile gerçekleşmesinin desteklenmesi,
- Kültürel miras başta olmak üzere kültüre ve yaratıcı sektörlerin geliştirilmesi, teşvik edilmesi ve erişime kolay açılması bağlamında kültürlerarası iş birliği çalışmalarını ilerletmek,
- Kültürel ve yaratıcı sektörlerde çalışan uzman, sanatçı, kurumlar ve diğer paydaşlar arasında uluslararası iş birliğine gidilmesi,
- Medyanın yapısal değişikliğine dikkat çekmek, medyanın çoğulculuğu ve çeşitliliğinin izlenmesi,
- Ulusal düzeyde programların maddi olarak desteklenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁷⁴

⁶⁷² A.e. s.87.

⁶⁷³ European Union, "Cross-sectoral", https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/cross-sectoral_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

⁶⁷⁴ European Commission, "ANNEXES to the Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the Creative Europe programme (2021 to 2027) and repealing Regulation (EU) No 1295/2013", COM(2018) 366 final ANNEXES 1 to 2, Brussels, 30.5.2018. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:509e1bcb-63f0-11e8-ab9c01aa75ed71a1.0003.02/DOC_2&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

Program doğrultusunda kurulan Teminat Desteği sayesinde kültürel ve yaratıcı programların desteklenmesi amaçlanmıştır. Kültürel ve yaratıcı sektörlerdeki KOBİ'ler ile diğer düşük ve orta ölçekli kuruluşların sektöre girişini maddi anlamda kolaylaştırmak, sektörlerin bilgi ağı, teknoloji başta olmak üzere kapasitelerinin geliştirilmesini sağlamak Teminat Desteği programının öncelikleri olarak belirtilmiştir. Sektörlerarası iş birliği alt programı, yaratıcı ve kültürel sektörlerin ulus ötesi iş birliğini önemsemiştir. Bu bağlamda ulus üstü tecrübelerin aktarımı, kültürel ve yaratıcı sektörler ile politika uygulayıcıları arasında iletişim ve iş birliğinin sağlanması, Avrupa ve ulusal kültür politikalarının incelenmesi, piyasa bilgileri çalışmaları, işgücü piyasasının analizi, sektörel destekler ve istatistikler gibi bilgilerin paylaşılması tavsiye edilmiştir. Sektörlerarası iş birliğinin geliştirilmesine yönelik yeni yönetim, mali destek metotlarının uygulanması, kültürel ve medya okuryazarlığı başta olmak üzere iş birliğini arttıracak birçok alanda ortak etkinliklerin düzenlenmesi ulus üstü iş birliğinin sağlanmasına yönelik öncelikler olmuştur.⁶⁷⁵

Sektörlerarası İş birliği alt başlığı doğrultusunda desteklenen aktiviteler aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir;

- Sektörlerarası iş birliğinin teşvik edilmesini sağlamak amacıyla teknik ağırlıklı desteklerin verilmesi amacı ile Yaratıcı Avrupa Masalarının kurulması,
- Avrupa Görsel İşitsel Gözlemevi ve Yeni Avrupa Kültür Ajandası tarafından sağlanan bilgilere ilişkin analiz ve çalışmaların yapılması,
- Yaratıcı Avrupa'yı daha görünür kılan ve farkındalığı arttıracak iletişim etkinliklerinin oluşturulması,
- Sektörlerarası çalışanların politik iş birliğini sağlaması için desteklenmesi,
- Görsel-işitsel sektörler ile yayıncılık, müzik ve müzeler gibi diğer kültürel alanlara ilişkin sektörlerarası projelerin uygulamaya konulması.⁶⁷⁶

⁶⁷⁵ Official Journal of the European Union, "The Creative Europe Programme (2014 to 2020)", L 347/221, 20.12.2013, <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1295&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.01.2021.

⁶⁷⁶ European Commission, **Creative Europe Monitoring Report 2019**, s.88

Sektörel iş birliği alt programının kültürel çeşitliliğine vurgu yapan somut çalışmalarından biri, 2019 yılında uygulamanın ikinci yılına giren “Kültürel ve Yaratıcı Alanlar ve Şehirler” adlı programı gösterilebilir. 1.5 milyon Euro bütçeye sahip olan projenin amaçları, sosyal ve kentsel kamusal alanların sosyal içermeyi de sağlayacak şekilde kültürel ve yaratıcı alanların komşu yerleşim yerleri ile paylaşılıp işbirliğine gidilmesi aynı zamanda da yerel karar vericilerin yakınlaştırılması olarak belirtilmiştir.⁶⁷⁷ Projenin farklı kültürlerin kamusal alanda bir araya gelerek çeşitliliklerin ve ortak noktalarının farkındalıklarının oluşması kültürel çeşitliliğin sağlanması ve korunması olarak savunabilmektedir. Yine yerel karar vericilerin proje içerisindeki paydaş rolü çeşitliliğin yansıtılması açısından katkı olarak yorumlanabilir.

Kültür, görsel-işitsel ve sektörlerarası alt başlıkları, Yaratıcı Avrupa Programı altında mültecilerin Avrupa toplumları ile bütünleşmesini kolaylaştırmayı amaçlayan projeler yürütmektedir. Hoşgörü, kültürel çeşitliliğe ve farklı kültürlerle saygı, vatandaşlık, demokratik değerler ve kültürlerarası diyalog kavramları projelerde temel ilkeler olarak yer almaktadır. Projelerin, mültecilerin kendilerini rahatça ifade etmelerini sağlayacak, kültürel çeşitliliğe saygı, demokratik değerler ve kültürlerarası diyalogun işlendiği geniş öğrenme ortamları oluşturacak, Avrupa vatandaşlarının mülteci ve göçmen kültürlerini ve değerlerini tanıyıp anlamalarına imkân verecek niteliklere sahip olmaları beklenmektedir. Projelerin maksimum süresi 24 ay, maddi desteğin ise 100.000-200.000 Euro arasında olduğu belirtilmektedir.⁶⁷⁸

3.8.AB Kültür Politikasının Araçları Olarak Görsel-İşitsel, Medya ve Eğitim Politikalarında Kültürel Çeşitlilik

AB, kültür politikasını yürütürken araçlara ihtiyaçlara duymaktadır. Eğitim ve görsel-işitsel politikalar Birliğin kültür politikasını yürütürken kullanmakta olduğu araçlar olarak göze çarpmaktadır. Nitekim medya ve eğitimin kültür ile ilişkili alanlar olduğu ifade edilmektedir. Mulcahy, bazı yazarların, televizyon ve radyo yayıncılığı ile eğitim politikalarının kültür politikasının bir parçası olduğu üzerine

⁶⁷⁷A.e. s.88.

⁶⁷⁸European Union, “Refugee Integration Projects”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/refugee-integration-projects_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

değerlendirmelerde bulunduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁹ AB kültür politikası içinde de yukarıda yapılan değerlendirmenin doğrultusunda ilerlediği görülebilmektedir. AB kültür politikası, görsel-işitsel, medya ve eğitim politikalarınca da desteklenmektedir. Bu başlık altında geniş anlamda AB görsel-işitsel, medya politikası ile eğitim politikasının kültür politikası ile nasıl bir eşgüdüm içerisinde yürüdüğünü, dar anlamda da her iki politikanın kültürel çeşitliliğe ilişkin vurgusuna değinilmektedir.

3.8.1. AB Görsel-İşitsel, Medya Politikalarının Gelişimi ve Kültürel Çeşitlilik

AB'nin görsel-işitsel, medya politikası ve kültür politikası Avrupa'nın sahip olmuş olduğu heterojen yapının ortaya çıkardığı sorunların çözümü olarak görülmektedir. Avrupa kültür politikasının “sınıf eğilimli” ve “Avrupa merkezli” olduğuna yönelik yaklaşımlar, farklı kültürden gelen toplumların dışlanmışlık duygusuna sahip olması, farklı kültürlerle yönelik hoşgörüsüzlük ve üye ülkelerin görsel-işitsel, medya sektörü ile ilgili sahip olduğu üretim kapasitesi farklılıkları AB'nin kültür ve medya politikalarının önündeki önemli sorunlar olarak ifade edilmektedir. AB, karşılaştığı bu sorunları ortadan kaldırmanın yolu olarak kültür ve medya politikaları arasında uyumu sağlamakta görmektedir.⁶⁸⁰

Medyanın sahip olduğu içerik, kitlelere ulaşmadaki hızı, etki alanı ve bütünleşmeye yapacağı katkıya rağmen AB'de medya politikasına ilişkin çalışmalar seksenli yılların sonlarına doğru başlamaktadır.⁶⁸¹ O dönemki adı ile Topluluğun ilgili alandaki politika amaçları, ABD'nin görsel-işitsel alandaki hegemonyasına karşı önlemler almanın yanı sıra kültürel unsurları da kapsamaktadır.⁶⁸²

⁶⁷⁹ Mulcahy, **a.g.e.** s.321. Aktaran, Üstel, **a.g.e.** s.21.

⁶⁸⁰ Katharine Sarikakis, “Mediating Social Cohesion: Media and Cultural Policy in the EU and Canada”, **European Studies: An Interdisciplinary Series in European Culture, History and Politics, Media and Cultural Policy in the European Union 24**, Ed. Katharine Sariaakis, Amsterdam, Rodopi, 2007. Aktaran, Akkor Gül, **a. g. e.** s.253.

⁶⁸¹ Arzu Kihitir (c), “Avrupa Birliği Görsel İşitsel Politikası Bağlamında AB Medya Hukukun Temel Çerçevesi” **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2007, s.77

⁶⁸² Özel, **a. g. m.** s.153.

AB'nin medya, görsel-işitsel politikalarının somut gelişiminin başlangıcı 1974 yılında AİHM'nin “yayın faaliyetinin bir hizmet olarak görülebileceğine” yönelik vermiş olduğu Sacchi kararına kadar dayandırıldığı iddia edilmektedir.⁶⁸³

Avrupa Birliği'nin temellerinin atıldığı Avrupa coğrafyasında görsel-işitsel politikaların gelişimi belirli dönemlere ayrılarak da sınıflandırılmaktadır. 1950'li yıllarda o dönemki adıyla Topluluk, görsel-işitsel alanı dikkate almamaktadır. 1957 tarihli Roma Antlaşması'nda ilgili alana yönelik herhangi bir maddeye yer verilmemesinin nedeni, televizyonun ekonomik bir kaynak olarak görülmemesidir. 1960'lı ve 1970'li yıllar görsel-işitsel politikalarla yönelik çalışmaların filizlendiği bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Avrupa Adalet Divanı'nın 1974 yılında vermiş olduğu karar, dönemin Topluluk görsel-işitsel politikasını biçimlenmesine etki etmektedir. Bu dönemde televizyon yayınları, serbest dolaşım kapsamına alınmak istenen hizmetler olarak kabul edilmektedir. Kamu hizmeti olarak yapılmak istenen yayıncılık, ekonomik yetersizlikler nedeni ile sekteye uğramaktadır. 1980'li yıllarda, AB'nin görsel-işitsel politikası hız kazanmaktadır. Politika sadece kültürel değil ekonomik boyutu ile de ön plana çıkmaktadır. Ticari televizyon yayıncılığının başladığı bu dönemlerde görsel-işitsel politikanın gerek istihdam gerekse teknolojik yenilikler getirerek ekonomik katkı sağlayacağını üstünde durulmaktadır. ABD yayınlarından ötürü ortaya çıkan kültürel yozlaşmanın önüne geçmek ve çok çeşitli kültürel yapıya sahip üye devletler arasında kaynaşmayı televizyon aracılığı ile sağlamak, ilgili politikanın kültürel amaçları arasında yer almaktadır. “Pan Avrupa televizyon” ideali bu dönemde çokça ele alınan bir kavramdır. 1990'lı yıllar, görsel-işitsel politikaların kurucu anlaşmalarda yer aldığı, çoğulculuğun yerini tekelleşmeye ve ticarileşmeye bıraktığı, özellikle sinema alanında ilerlemelerin yaşandığı bir dönemdir. Kurucu anlaşmalarda ilgili politika alanına ilişkin maddelere yer verilmekte ise de ortak hedeflerin belirlenmesinde sorunlar yaşanmaktadır. 2000'li yıllar, Birliğin görsel işitsel politikasının televizyon programlarının serbest dolaşımından, “yöndeşen medya” ile ilgili çalışmaların öne çıkarıldığı bir dönemi

⁶⁸³ Kristina Irion, Peggy Valcke, “Cultural Diversity in the Digital Age: EU Competences, Policies and Regulations for Diverse Audiovisual and Online Content”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, s.77.

kapsamaktadır. Medya okuryazarlığı, medyanın etkili bir şekilde gelişiminde daha fazla önemsenmeye başlanmaktadır. Ekonomik boyutunun yanı sıra yine bu dönemde de kültürel boyut kendisini göstermektedir. Birliğin “çeşitlilik içinde birlik” sloganı görsel-işitsel politikalarda da ulaşılmak istenen bir hedef olmaktadır.⁶⁸⁴

AB görsel-işitsel politikası ile kültür politikası arasında yakın ilişki söz konusudur. Kültür, AB görsel-işitsel politikasının her döneminde önemsenen bir konu olmakla birlikte, görsel-işitsel politikada kültüre verilen önem AB içerisinde birçok kez üst perdeden vurgulanmaktadır. Dönemin Komisyon başkanı Jacques Delors yapmış olduğu konuşmasında görsel-işitsel politikasında kültürün ne denli önemli olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir;

“Kültüre buzdolabı ya da araba muamelesi yapamayız....Amerikalı dostlarımıza şu soruyu sormak isterim: Bizim var olmaya hakkımız yok mu? Geleneklerimizi, kültürel mirasımızı, dilimizi devam ettirmeye hakkımız yok mu? Uydu yayınlarının evrenselliği ile karşı karşıya olan on milyon nüfuslu bir ülke kendi kültürünün aracı olan dilini nasıl koruyacaktır?”⁶⁸⁵

AB görsel ve işitsel politikalarının amaçlarından biri de kültürel çeşitliliğin korunması olarak ifade edilmekte, kültürel çoğulculuk ve kültürel miras kavramlarının AB medyası doğrultusunda korunması ve teşvikinin sağlanmasına yönelik tedbirler alınması öngörülmektedir.⁶⁸⁶ Almanya’da kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımlara yönelik yapılan bir çalışmada⁶⁸⁷ iş dünyasıyla birlikte, eğitim sistemi ve medyanın konu ile ilgili önemli bir yere sahip olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca medya, göçmen toplumların gerek göç edilen ülkedeki kültürler ile ilişki kurması gerekse göç ettikleri ülke ile bağlarını devam ettirme konusunda önemli bir araç olarak görülmektedir.⁶⁸⁸

⁶⁸⁴ Akkor Gül, **a. g. e.** ss.58-221.

⁶⁸⁵ K. Segrave, **American Television Abroad: Hollywood’s Attempt to Dominate World Television**, North Carolina, Mc Farland, 1998, s.213. Aktaran, Akkor Gül, **a. g. e.** s.121.

⁶⁸⁶ Kihir, **a. g. m.** s.80.

⁶⁸⁷ Sophn vd. , **a. g. e.** s.15

⁶⁸⁸ UNESCO, **World Report 2009**, s.14.

Önceleri ekonomik boyutu ile öne çıkan medya politikaları daha sonraki süreçte kültürel bir içeriği de kapsamaktadır. Medya, Avrupa kültürünün geliştirilmesi, yaygınlaştırması görevini üstlenmektedir. Kültürel hizmetin içeriğinde kültürel çeşitliliğin korunması AB görsel-işitsel politikasının ana ilkelerinden biri olmaktadır. Medya sektöründe Avrupa kültürel mirasının ve kültürel çoğulculuğun korunmasına yönelik Avrupa menşeli görsel-işitsel eserlerin kayıt, tescil ve sınıflandırılmasına ilişkin önlemler ortaya konmaktadır.⁶⁸⁹

AB Komisyonu, görsel ve işitsel sektörü AB'nin egemenlik ve kültürel çeşitliliğinin koruyucusu olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle görsel-işitsel sektörlerle ilintili olarak medya okuryazarlığının geliştirilmesi, görsel-işitsel alana ilişkin eserlerin Avrupa dışında dolaşımın artırılması ve sektörün küresel anlamda rekabet edebilirliğinin artırılması hedeflenmektedir. Komisyon, belirlenen hedefler doğrultusunda plan ve programlar oluşturmakta ve desteklemektedir.⁶⁹⁰

AB, görsel-işitsel politikalarında, ekonomik hedeflerin kültürel hedeflerin önüne geçtiği konusunda eleştirilmektedir. Medya, görsel-işitsel politikada, ulusal devletlerin gücünü hala koruyor olması, ülkeler arasındaki dil-kültür farklılıkları, bahsi geçen politikaların ilerlemesini güçlendirir etkenler olarak belirtilmektedir. Kültürel farklılık veya çeşitlilik bu bağlamda politika oluşumunu güçleştiren bir unsur olarak değerlendirilmektedir.⁶⁹¹

3.8.1.1.AB Görsel-İşitsel Politikasının Hukuki Arka Planı ve Öne Çıkan Belgelerde Kültürel Çeşitlilik

1957 yılında yapılan Roma Antlaşması, medya alanında yapılacak düzenlemeleri üye devletlerin yetkisine bırakmaktadır. Dönemin Topluluk Adalet Divanı'nın vermiş olduğu kararlar neticesinde televizyon yayınlarının sınır ötesi dolaşımının önünü açmaktadır. Tek Pazar'a giden süreçte AB, mahkeme kararlarını da dikkate alarak 1984 yılında Yayıncılık Ortak Pazarının Kurulması Hakkında Yeşil

⁶⁸⁹ Kihitir, **a. g. m.** ss.79-80.

⁶⁹⁰ European Commission, "Culture and Creativity: Audiovisual", <https://ec.europa.eu/culture/sectors/audiovisual> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.03.2021.

⁶⁹¹ Selcen Öner, "AB'nin Görsel-İşitsel ve Medya Politikaları ve Kimliğe Olan Etkileri", **Avrupa'da Medya, Kültür ve Kimlik**, Editörler: Savaş Arslan-Volkan Aytar, İstanbul, Bahçeşehir University Publishing, 2009,s.186.

Belge'yi yayınlarak, televizyon yayınlara ilişkin engellemeler başta olmak üzere birçok konuda ulusal düzenlemeleri AB mevzuatı ile uyumlaştırmaya başlamaktadır.⁶⁹² Yeşil Belge ile AB'nin televizyon yayınlarının sınır ötesi hareketliliğinin kolaylaştırması kültürel çeşitliliğin üye ülkeler bağlamında farkındalığın oluşmasının başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir.

AB görsel-işitsel politikalarında kültür ve kültürel farklılıkların önemine ilişkin somut düzenlemelerin başında Görsel-İşitsel Eureka Bildirgesi gelmektedir. Tekinalp'in⁶⁹³ aktarımına göre Avrupa'nın dilsel ve kültürel zenginliğinin yaygınlaştırılması, kültürel başta olmak üzere teknik ve endüstriyel tehlikelere karşı etkili bir mücadele sergilenmesi, kültürel kimliklere saygı gösterilmesi bildirgede yer alan önemli hususlardır. Bildirgenin içeriğine bakıldığında AB'nin görsel-işitsel politikaların önemine değinmesinin yanı sıra ekonomik boyutu ile kültürel çeşitliliğin üzerine duyulan hassasiyete de değinilmektedir.

AB'nin gerek görsel-işitsel politikasında kültürel çeşitliliğe ilişkin yapmış olduğu en önemli adımlarından biri 1989 yılında kabul edilen ve birkaç kez revize edilen Sınır Aşırı (Ötesi) Televizyon Direktifi (Television without Frontiers Directive) olmaktadır. Avrupa televizyon yayınlarının serbest dolaşımı ve televizyon yapımlarının en az yarısının Avrupa yapımlarına yer verilmesine dair istek, direktifin iki önemli çıkış noktasını oluşturmaktadır. Avrupalı bağımsız yayıncıların gösterimi ve yapım bütçesinde en az yüzde 10'luk bir desteği sağlayan direktif, ilgili konuda üye ülkelerden istatistiki kota bilgisini de talep etmektedir. Direktifin kapsadığı temel ilke ve amaçlardan yola çıkılarak Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi (European Convention on Transfrontier Television) adıyla uluslararası bir anlaşma yürürlüğe konmaktadır. Kültürel çeşitliliği korumaya yönelik ortaya çıkan direktif, eleştiriler de almaktadır.⁶⁹⁴

Bahsi geçen direktifin temel iki amaca hizmet ettiği ifade edilmektedir. İlki, kültürel çeşitliliğe saygı gösterilerek, tüketicilerin hak ve menfaatlerini korunması ve

⁶⁹² Kihitir, **a. g. m.** ss.76-78.

⁶⁹³ Şermin Tekinalp, **Avrupa Topluluğu'nda Ulusal Kültür ve Televizyon: Sorunlar, Öneriler ve Çözümler**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1993, s.20. Aktaran, Akkor Gül, **a. g. e.** ss.249-250.

⁶⁹⁴ Vedat Çakır, Birol Gülnar, "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Televizyon Yayıncılığına Yönelik Düzenlemeler", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, ss.210-211.

Avrupa televizyon yapımlarının iç pazarda serbestçe dolaşımın sağlanması, ikinci temel olarak da Avrupalı görsel-ışitsel yapımların dağıtımının ve yapımlarının arttırılması hedeflenmektedir. 1989 yılındaki direktifte 1997 yılında 97/36/EC sayılı bir yönerge ile değişikliğe uğramaktadır. Yeni yönergeye göre televizyon programlarından sorumlu bir üye devletin belirlenmesi, toplum için yararlı görülen etkinliklere erişimin ücretsiz olarak sağlanması vurgulanmaktadır.⁶⁹⁵

İlgili direktif daha sonra farklı yıllarda AB'nin görsel-ışitsel alanda yürütmüş olduğu politikanın devamında en son biçimi ile Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi'ne dönüşmektedir. Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri direktifi⁶⁹⁶ görsel-ışitsel politika alanında atılan bir diğer önemli adım olmaktadır. Üye devletler içerisinde görsel-ışitsel hizmetlerin verilmesine ilişkin çerçevelerin yer aldığı direktifte 2018 yılında değişiklik yaşanmaktadır. Direktife genel olarak bakıldığında, görsel-ışitsel sektörün ekonomik olduğu kadar kültürel bir hizmet olduğu, toplumsal hayatta demokrasinin geliştirilmesi, düşünce çeşitliliği ve medya çoğulculuğunun sağlanmasının hayati olduğu ifade edilmektedir. Yine görsel-ışitsel hizmetlerin teknolojik ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda değişime hazır olması gerektiği ifade edilirken kültürel ve dilsel çeşitliliğe de saygı gösterilip, korunması temel ilke olarak benimsenmektedir. Hizmetlerin sağlanırken azınlıkların korunması, cinsiyet, etnik, yaş ve din temelli ayrımcılığa karşı gerekli önlemlerin alınması ve denetimin üye ülkelerce yapılmasına dikkat çekilmiştir. Engelli bireylerinde görsel-ışitsel hizmetlerden etkili şekilde yararlanılması gerektiğinin altı çizilmektedir.

Her iki direktifin AB'deki kültürel çeşitliliğe üç açıdan katkı sağladığı ifade edilmiştir. Bu katkının ilki, görsel-ışitsel hizmetlerin serbest dolaşımını sağlaması, ikinci olarak da bağımsız Avrupalı ürünleri desteklemesi oluşturmaktadır. Üçüncü katkısı da münhasır bir hak etrafında şekillenen bu politikada halkın önemli olaylara erişimini sağlamakla birlikte, yayıncılarında genel haber programlarında halkın çok

⁶⁹⁵IKV, **Sorularla AB Politikaları ve Türkiye: Bilgi Toplumu ve Medya Politikası**, ss.34-35.

⁶⁹⁶Official Journal of European Union, "DIRECTIVE 2010/13/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive)", L 95, 15.04.2010. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2010/13/oj> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.08.2021.

ilgisinin çeken olayları kısa alıntılar kullanarak ele alma hakkını koruması olarak açıklanmaktadır.⁶⁹⁷

AB doksanlı yılların başından itibaren görsel-işitsel sektöre gösterdiği önemi arttırmaktadır. Görsel-işitsel sektörler vasıtası ile de kültürel çoğulculuğun korunması, üye devletlerin kültürlerinin tanıtılması hedefler arasındadır. Kültürel çeşitlilik, görsel-işitsel politikasının temel ilkelerinden biri haline gelmektedir. Avrupa menşei ürün kaydı, üye devletler arasında yasal uyumlaştırmalara hız verilmesi, mali alanda ortaya konan tedbirler, Avrupa kültürel mirasının korunması ve kültürel çeşitliliğin geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Maastricht Anlaşması'nın imzalanması ile birlikte AB kültür konusu başlığı altında aynı zamanda görsel-işitsel politikalara yönelik tavrını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Anlaşmanın 151.maddesinde kültür başlığı altında kültürel ve dilsel çeşitliliğin korunmasına yer verirken, aynı maddenin 2.fıkrasında görsel-işitsel alanları da kapsayan edebi ve sanatsal eserlerin ortaya çıkarılması için üye devletleri teşvik etmesi konusunda AB'ye sorumluluk yüklemektedir. Amsterdam Anlaşması ile de üye devletlerin kültürel faaliyetlerinin geliştirilmesi vurgulanmakta, kültürel mirasın korunmasında ortak karara varılmaktadır. Tek Pazar sonrasında AB, kurucu anlaşmalar yoluyla görsel-işitsel politikasında Avrupa kültürel mirasının ve kültürel çeşitliliğinin korunması, geliştirilmesinin sağlayıcısı rolüne bürünmektedir.⁶⁹⁸

Lizbon Anlaşması sonrası AB görsel işitsel-politikası, ABİHA'nın ⁶⁹⁹ kültür başlığının yer aldığı 167.maddesinde (ATA eski 151.maddesi) yer almaktadır. Bu maddenin 1.fıkrasında ulusal ve bölgesel kültürel çeşitlilikler ve ortak kültürel mirasın korunmasına yönelik tavsiyeler bulunmaktadır. İkinci maddede ise Birlik, kültürel ve tarihi konuların geliştirilmesi için eski 151.maddede belirtilen görsel-işitsel alanların yanı sıra sanatsal ve edebi eserlerin ortaya çıkarılmasında, üye devletler arasında iş birliğini sağlamak, teşvik etmek ve tamamlayıcı görev üstlenmektedir.

167.maddenin dışında AB görsel-işitsel ve medya politikasına yönelik ABİHA'nın diğer maddelerinde dolaylı atıflar bulunmaktadır. ABİHA'da yer alan,

⁶⁹⁷ Irion ve Valcke, **a. g. m.** s.88.

⁶⁹⁸ Kihitir(b), **a. g. m.** ss.77-80.

⁶⁹⁹ Can, **a. g. e.** s.108-109.

malların serbest dolaşımı (28, 30, 34 ve 35.), işgücü, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı (45.- 62.), rekabet kuralları (101.-109.), teknolojik ve yasal uyumlaştırma (114.), eğitim politikası (165.madde), mesleki eğitim (166.), sanayi politikası (173.) ve ortak ticaret politikası (207.) gibi alanları düzenleyen ilgili maddelerde görsel-işitsel ve medya politikasına atıflar görülmektedir.⁷⁰⁰

AB Komisyonu tarafından 2013 yılında görsel-işitsel medya hizmetlerinin sunuş ve tüketimine ilişkin Yeşil Belge meydana getirilmektedir. Yeşil Belge’de⁷⁰¹ AB üye devletlerinde görsel-işitsel ve medya hizmetleri ile internet kullanımına yönelik dünya ülkeleri ile istatistiki bilgiler paylaşılmakta, AB’nin ve üye devletlerinin önündeki avantaj ve dezavantajlar vurgulanmaktadır. Yeşil Belge’de AB, kültürel ve dilsel çeşitlilik ile bütünleşmiş olarak tanımlanmakta ve ilgili alanların, dünya piyasasında avantaj olarak görüldüğü kadar geliştirilmesi, korunması gereken unsurlar olarak da görülmesi gerektiği belirtilmektedir. Görsel-işitsel ve medya hizmetlerinde azınlıkların korunması, engellilerin hizmete erişebilmesi, medya çoğulculuğu ve özgürlüğü gibi konular belgede ayrı başlık altında irdelenmektedir.

AB görsel-işitsel politikasında kültürel çeşitliliğe verdiği önemin bir başka göstergesi, telif haklarına ilişkin yapmış olduğu düzenlemelerdir. Telif haklarına ilişkin yayımlanan direktifler, kültürel çeşitliliğin korunup geliştirilmesini amaçlamaktadır. Kültürel ürünlerin korunması, telif haklarına ilişkin düzenlemenin esasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda üye devletler arasında işleyişin uyumlaştırılması istenmektedir. Mevzuat uyumunun yanı sıra sanatsal ve kültürel ürünlerin sınır ötesi dolaşımının da sağlıklı biçimde sağlanması, dijitalleşme, bireylerin tüketim alışkanlıkları ile içerikte yaşanan değişimler, yapımcı şirketler ile bireysel sanatçıların hakları gibi konular, telif haklarına yönelik direktiflerin çıkışını şekillendirmektedir. AB’nin telif hakları hukukunda kültürel çeşitlilik, içerik yapımcıları ile bireysel kültürel ve sanatsal üreticiler arasında ortaya çıkabilen ekonomik çatışmaların

⁷⁰⁰Katarzyna Anna Iskra, “Audiovisual and media policy”, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/138/audiovisual-and-media-policy#_ftn4(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.08.2021.

⁷⁰¹ European Commission, “GREEN PAPER Preparing for a Fully Converged Audiovisual World: Growth, Creation and Values” Brussels, 24.4.2013 COM(2013) 231 final <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013DC0231&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.08.2021.

azaltılması, paydaşların ekonomik haklarının korunması, yaratıcı çalışmaların mali desteği gibi konular ile ilgili önlemlerin alınması gibi açılardan da desteklenmektedir.⁷⁰²

AB'nin 2001 yılında yayımlamış olduğu direktif, telif haklarına yönelik öne çıkan düzenlemelerin başında gelmektedir. 2001 yılında yayımlanan direktif ile fikri mülkiyet, telif ve alanda diğer hakların düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Direktif, iç pazarın düzenlenmesinden üye devletler arasında yasal uyumu sağlamaktadır. Bilgi toplumu ve iç pazara özel vurgu yapılarak, telif hakları ve diğer haklar ile ilgili yasal düzenlemeyi kapsayan direktifin amaçları,⁷⁰³

- Bilgisayar programların yasal koruma,
- Fikri mülkiyet hakları ile ilgili kiralama, ödünç verme ve alanda ilgili telif hakları,
- Uydu ve kablolu yayın yolu ile sağlanan programlara ilişkin haklar,
- Telif başta olmak üzere diğer hakların korunmasına ilişkin süreler,
- Veri tabanların korunması olarak belirtilmektedir.

2001 direktifi her ne kadar temel çıkış noktasını oluşturmada da kültür ve kültürel çeşitliliğin yönetiminde önemli bir yere sahip olmaktadır. Direktif ile hakların yönetimi, ürünlerin dolaşımı, küçük ülkeler ve azınlıklara ilişkin içeriklerin sunulması ve ulaşımı ile lisans işlemleri kültürel çeşitliliğe olumlu katkı sunmaktadır.⁷⁰⁴ Telif hakları, dijital haklar ve konu ile ilişkili hakları düzenleyen Birlik direktiflerine bakıldığında, kültürel çeşitlilik vurgusunun her geçen direktifte somut olarak yer alamaya devam ettiğini görülebilmektedir.

⁷⁰² Giuseppe Mazziotti, "Cultural Diversity and the EU Copyright Policy and Regulation", **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, ss.91-95.

⁷⁰³Official Journal of the European Communities, "Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society", L 167/10, 22.06.2001. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0029&qid=1613328556407&from=EN> (Çevrimiçi)

Erişim Tarihi: 06.02.2021.

⁷⁰⁴ Katharine Sarikakis (a), **a. g. m.** s.111.

AB'nin kültürel miras ve çeşitliliğin korunmasına yönelik bir diğer önemli adımı da sahipsiz eserlerin belirlenmesi ve erişime açılma esaslarını içeren bir direktiftir. Direktifte,⁷⁰⁵ kimsesiz eserlerin belirlenme esasları, üye devletler arasında adı geçen eserlerin kamuya erişiminin sağlanmasına yönelik sınırlamalar ve istisnalar yer almaktadır. Direktif, kimsesiz eserlerin, özellikle dijital kütüphaneler yolu ile erişime açılmasına yönelik desteği ile Avrupa'nın çeşitliliğe sahip olan kültürel mirasının geniş çapta yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır.⁷⁰⁶

2014 yılında yayımlanan telif ve bağlantılı haklar ile iç piyasada online ortamda kullanılan müzik eserlerinin çok bölgeli lisanslama hakkına ilişkin hazırlanan direktifte, toplu haklar ile ilgili kuruluşların kültürel çeşitliliğe yaptığı katkıya atıfta bulunmaktadır. Toplu haklar ile ilgili kuruluşların işleyiş biçimleri, özellikle şeffaflık ve hesap verilebilirlik açısından üye ülkelerde farklı uygulamaların olduğuna değinilmektedir.⁷⁰⁷

AB 2019 yılında telif hakları ve ilgili haklara ilişkin yeni bir direktif yayımlamıştır. Direktifte,⁷⁰⁸ korunan içeriğin, eserin dijital ve sınır ötesi kullanımına ilişkin telif ve bağlantılı diğer haklara ilişkin mevzuatın AB içerisinde uyumlaştırılması, telif hakları ve ilgili diğer haklara yönelik istisnalar, sınırlamalar, lisans işlemlerinin kolaylaştırılması temel amaçlar olarak yer almaktadır. Direktif, telif haklarına ilişkin düzenlemeye giderek eserlerin dijitalleşen pazarda erişimin kolaylaşmasını sağlamasının yanı sıra bazı sınırlamalar ile eserleri koruma altına

⁷⁰⁵Official Journal of the European Union, "DIRECTIVE 2012/28/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan Works", L 299/5, 27.10.2012. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0028&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

⁷⁰⁶ Mazziotti, **a. g. m.** s.102.

⁷⁰⁷ Official Journal of the European Union, "Directive 2014/26/EU Of The European Parliament And Of The Council of 26 February 2014 on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market" L 84/72, 20.3.2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2014:084:FULL&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

⁷⁰⁸Official Journal of the European Union, "DIRECTIVE (EU) 2019/790 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC", L130/92, 17.05.2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0790&qid=1630342476898> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

almayı hedeflemekte, kültürel çeşitlilik ve kültürel mirasın korunup geliştirilmesini desteklemektedir.

2020 yılında COVID-19 salgınının da etkisi ile Avrupa'nın dijital çağdaki medyasının dönüşümü ve iyileşmesine yönelik bir tebliğ AB tarafından ortaya konmaktadır. Tebliğde,⁷⁰⁹ özgür, çeşitliliğe sahip Avrupa medyasının, Avrupa demokrasisinin güçlendirilmesi ve Avrupa kültürel çeşitliliğinin desteklenmesine ilişkin önemli bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır. Avrupa Tek Pazarı'nın kültürel çeşitliliği beslediği ve görsel-işitsel, medya ile birlikte kültürel sektörlerde sahip olunan bu potansiyelden faydalanması gerektiği belirtilmektedir. COVID-19 salgınının neden olduğu sorunlara yönelik acil tedbirlerinin alınmaması halinde Avrupa medya sektörünün gücünün kılacağı, aynı zamanda kültürel çeşitlilik ve medya çoğulculuğunu da olumsuz yönde etkileneceğini belirtilmektedir. İsteğe bağlı video platformlarının hizmete girmesinin Avrupa görsel-işitsel ve medya sektörüne ilişkin avantaj ve dezavantajlarına ayrıca yer verilmektedir.

3.8.1.2. Görsel-İşitsel Politika Destek Programları ve Kültürel Çeşitlilik

3.8.1.2.1. MEDIA Programları

AB, Sınırsız Televizyon Direktifi doğrultusunda belirlenen hedefleri gerçekleştirmek amacıyla MEDIA (Measures to Encourage the Development of an Audiovisual Industry) programlarını hayata geçirmektedir. MEDIA I (1991-1995), MEDIA II (1996-2006), MEDIA Plus (2001-2006) ve MEDIA Training (2001-2006) MEDIA-2007 programları, Birliğin görsel-işitsel politikalarında üye devletler arasında işbirliği sağlanması amacını güden ve Birlik tarafından maddi olanaklar sağlanarak bugün de Yaratıcı Avrupa Programları altında yürütülen programlardır.⁷¹⁰ MEDIA

⁷⁰⁹European Commission, "COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS" Europe's Media in the Digital Decade: An Action Plan to Support Recovery and Transformation", COM(2020) 784 final, Brussels, 3.12.2020. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0784> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

⁷¹⁰Özel, a. g. m. ss.154-155.

programları, görsel-işitsel sektörlerin kültürel boyutunun daha iyi tanınmasını olanaklı kılmaktadır.⁷¹¹

3.8.1.2.1.1. MEDIA I Programı

Avrupa Topluluğu Konseyi'nin 21 Aralık 1990 tarihinde almış olduğu ve Topluluk resmi gazetesinde 31.12.1990 tarihinde yayımlanan kararı (90/685/EEC) ile görsel-işitsel endüstrisinin geliştirilmesini amaçlayan 1991-1995 yıllarını kapsayan MEDIA I programını uygulamaya koymaktadır. MEDIA I programına ilişkin çalışmalarının başlangıcı 1-2 Aralık 1988 tarihinde devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı Avrupa Konseyi'nin Rodos'ta yapılan toplantıya kadar uzanmaktadır. Toplantıda ortaya konan amaçlar, Avrupa'nın görsel-işitsel kapasitesinin geliştirilmesi, programların serbest dolaşımı, Avrupa'nın kültürel zenginliği ve çeşitliliğini ortaya koyacak yayıncılık faaliyetlerinin teşviki ve üretiminin desteklenmesi olarak belirtilmektedir. Programın amaçları, Avrupa görsel-işitsel ürünlerinin rekabet edebilirliğini yükseltmek, Avrupa içerisinde program değişimlerini sağlamak, Avrupalı şirketlerin görsel-işitsel sektörde dünya pazarına katkı sağlamasını desteklemek, görsel-işitsel sektörde yeni iletişim teknolojilerine erişim ve kullanımını teşvik etmek olarak sıralanmaktadır. 1991-1995 yılları arasında uygulanacak olan programın mali desteği 200 milyon Euro olarak belirlenmektedir. Televizyon programlarında çok dilliliğin desteklenmesi ile sınırlı bir coğrafi ve dilse alanda ve düşük kapasiteli görsel-işitsel ürün üretimine sahip devletlerin desteklenmesi ilişkin eylem kararları, kültürel çeşitlilik ve kültürel mirasın korunmasına yönelik adımlar olarak savunabilir.⁷¹²

3.8.1.2.1.2. MEDIA II Programı

MEDIA II programı, Konsey'in 10 Temmuz 1995 tarihinde almış olduğu karar (95/563/EC) doğrultusunda 1996-2000 yıllarını kapsayacak şekilde uygulamaya konulmaktadır. MEDIA II programı büyüme, gelişme gibi ekonomik içeriklerin daha

⁷¹¹ Anna Kandyla, "The Creative Europe Programme: Policy-Making Dynamics and Outcomes", **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, s.51.

⁷¹² Official Journal of the European Communities, "Council decision of 21 december 1990 concerning the implementation of an action programme to promote the development of the European audiovisual industry (Media) (1991 to 1995)," No: L/380/37, 31.12.1990.

fazla etkili olduğu stratejik hedeflerle ortaya çıkarılmaktadır. Programın öncesinde 10-11 Aralık 1993 tarihinde Brüksel’de yapılan Konsey toplantısı sonucunda kaleme alınan Beyaz Kitap’ta küresel rekabette Birlik ve üye devletlerin endüstriyel gelişiminin gerekliliğine vurgu yapılmakta, görsel-işitsel endüstrinin ekonomik önemine atıfta bulunmaktadır. 24-25 Haziran 1994 tarihinde Korfu, 28 Eylül 1994 tarihinde Endüstri/Telekomünikasyon Konsey’inin görüşü, 17 Haziran 1994 tarihli Yeşil Kitap ve 2 Temmuz 1994 tarihinde Brüksel’de düzenlenen Avrupa Görsel-İşitsel Konferansı sonucunda görsel-işitsel sektörler üzerine stratejiler ve hedefler belirlenmektedir. Toplantılar sonucunda bilgi toplumunda görsel-işitsel sektörlerin önemli bir yere sahip olduğu, küresel bağlamda rekabet edebilirliğin sağlanması için görsel-işitsel sektörlerin güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmekte, görsel-işitsel politikaların daha çok ekonomik yönü öne çıkarılmaktadır. Avrupa düzeyinde yapımcıların ve yayıncıların iş birliği içine girmesinin teşvik edilmesi, Avrupalı bağımsız ürünlerin pazara girişinin kolaylaştırılması ayrıca öngörülmektedir. MEDIA II programı, kültürel çeşitliliğe direkt atıflarda da bulunmaktadır. Kurucu antlaşmalara atıfta bulunarak, görsel-işitsel sektörlerin kültürel boyutunun dikkate alınması gerektiğinin altı çizilmekte, MEDIA II programının kültürel çeşitliliği yansıtması gerektiği ifade edilmektedir. Çeşitliliğe ilişkin önemli adımlardan bir diğeri de Orta ve Doğu Avrupa, EFTA ülkeleri ile Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta’nın programa katılımında iş birliğinin sağlanması ve devam ettirilmesi olmaktadır. Görsel-işitsel ve film sektörlerinde dilsel çeşitliliğin dikkate alınması, Avrupa dilsel ve kültürel çeşitliliğine saygı duyulması ve Avrupa görsel-işitsel mirasının geliştirilmesi MEDIA II programının amaçları arasında yer almaktadır. MEDIA II programının mali desteği 265 milyon Euro olarak belirlenmiştir.⁷¹³ “(...), Avrupa mirasının ve kültür zenginliğinin korunması adına görsel-işitsel alanda ve sinema çalışmalarında dillerin çeşitliliğinin desteklenmesi ve” Sınır Tanımayan Televizyon Yönergesi”nde olduğu

⁷¹³Official Journal of the European Communities, “Council Decision of 10 July 1995 on the implementation of a programme encouraging the development and distribution of European audiovisual works (Media II — Development and distribution) (1996-2000)”, No: L 321/25, 30.12.1995. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31995D0563&qid=1612188134270> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:01.02.2021.

gibi, Avrupa'daki bağımsız yapımların teşvik edilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır.”⁷¹⁴

3.8.1.2.1.3. MEDIA II Training Programı

MEDIA II Training, 1 Ocak 1996-31 Aralık 2000 tarihleri arasını kapsayan Avrupa görsel-işitsel endüstrisinde çalışan uzmanların Avrupa marketinde ihtiyacı olan yeteneklerinin geliştirilmesi ve yeni teknolojilerden faydalanmasını sağlayacak bir mesleki eğitim programı olarak tanımlanmaktadır. Program, görsel-işitsel sektör çalışanların, yasal çerçevede ekonomi ve ticaret yönetimi, yüksek ticari ve sanatsal değerlerin üretimin sağlayacak yeni teknolojilerin kullanım ve geliştirilmesi doğrultusunda eğitim verilmesini amaçlamaktadır. Programa katılacak uzmanların Avrupa kültürel çeşitliliğini yansıtacak bir dengede sağlanması programın metotlarından biri olarak ifade edilmektedir. Programa katılımın kültüre çeşitliliği yansıtması açısından önemli olduğu, farklı kurumlar, uzmanlar ve paydaşların katılımında yine kültürel çeşitlilik bağlamında önemli olduğu vurgulanmaktadır.⁷¹⁵

3.8.1.2.1.4. MEDIA Plus Programı

MEDIA Plus programı, 1 Ocak 2001-31 Aralık 2005 tarihlerini kapsayan, Avrupa görsel işitsel sektörünün güçlendirilerek, Birlik dışında da endüstrinin yayılması ve geliştirilmesinin teşvik edilmesini amaç edinmektedir. Görsel-işitsel sektörlerin yeni teknolojiler ışığında geliştirilmesi, Avrupalı çalışmaların ulus ötesi hareketliliğinin sağlanması amacıyla şirketlerin desteklenmesi, Avrupa'da dilsel ve kültürel çeşitliliğe saygı duyulması ve çeşitliliğin geliştirilmesi, dilsel çeşitliliğin sinematografik çalışmalarda ve görsel-işitsel çalışmalarda desteklenmesi başlıca amaçlar olarak yer almaktadır. Dünya Ticaret Örgütü Uruguay görüşmelerinde kültürel çeşitlilik olgusunun kültürel ve görsel-işitsel politikalarda korunması ve geliştirilmesinin Birliğin sağlaması gereken bir husus olarak ortaya konmaktadır. Aynı toplantıda sağlıklı bir ekonomi, kültürel çoğulculuk ve ifade özgürlüğünün

⁷¹⁴ İKV, **Sorularla AB Politikaları ve Türkiye: Bilgi Toplumu ve Medya Politikası**, Haz. Selen Akses, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No:248, Haziran 2011, s.38.

⁷¹⁵Official Journal of the European Communities, “Council Decision on July 1995 with a view to adopting a Council Decision on the implementation of a training programme for professionals in the European audiovisual programme industry (Media II — Training)”, No C 281/1, 25.10.1995. [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51995AG1025\(01\)&qid=1612188134270&from=EN](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51995AG1025(01)&qid=1612188134270&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.02.2021.

sürdürülmesinde Avrupa görsel-işitsel sektörünün önemli rolüne ilişkin görüş, Avrupa Parlamentosu tarafından tanınmaktadır. Programın kuruluş dayanaklarında Dünya Ticaret Örgütü'nün GATS anlaşmasında ifade edilen görsel-işitsel sektör özellikle olmak üzere kültürel hizmetlerde kültürel çeşitliliğin ve özerkliğin tehlikeye düşürülmemesine ilişkin görüşe atıfta bulunması dikkat çekicidir. Kültürel çeşitliliğin görsel-işitsel sektörlerde korunmasına ilişkin politikaların üretilmesinde üye devletler ve komisyon arasındaki ilişkinin önemi de vurgulanan bir başka konu olmaktadır. MEDIA Plus programının girişimcilik ve yatırım için uygun bir ortamı yaratması, küresel ekonomide görsel-işitsel sektörün sağlam bir yer edinmesinin kültürel çeşitliliğin geliştirilmesini mümkün kılmaktadır.⁷¹⁶

Medya Plus programı, Medya Eğitim ile Medya Gelişim, Dağıtım ve Tanıtım olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Medya Eğitiminin paydaşları görsel-işitsel alanlarla ilgili profesyoneller, eğitimciler ve kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Programın amacı, ilgili alanda teknolojik altyapının geliştirilmesinin yanı sıra paydaşlarla birlikte ekonomik, ticari ve hukuki alanlarda eğitim çalışmalarına yer verilmesi olarak ifade edilmektedir. Medya Gelişim, Dağıtım ve Tanıtım bölümünün amacı ise, görsel-işitsel alanlarda ortaya konan çalışmaların başlıkta da yer aldığı gibi gelişimi, dağıtımı ve tanıtımı olarak belirtilmektedir. Program dört alt bölüme sahiptir.⁷¹⁷

3.8.1.2.1.5. MEDIA 2007 Programı

MEDIA 2007 programı 1 Ocak 2007-31 Aralık 2013 tarihlerini arası dönemi kapsayan, diğer benzeri programlara göre görsel-işitsel sektörün kültürel boyutuna daha fazla yer veren bir program olarak tanımlanabilmektedir. Nitekim programın dayanaklarında kurucu antlaşmalara ve insan hakları belgelerine atıfta bulunulduğu görülmektedir. Programın Avrupa Temel Haklar Şartı'nın “medya çoğulculuğu” ve

⁷¹⁶Official Journal of the European Communities, “Council Decision of 20 December 2000 on the implementation of a programme to encourage the development, distribution and promotion of European audiovisual works (MEDIA Plus — Development, Distribution and Promotion) (2001-2005) “, (2000/821/EC), No L 336/82, 30.12.2000. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000D0821&qid=1612188134270&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.02.2021.

⁷¹⁷ Arzu Kihir (b), “Avrupa Birliği Programları: Medya Programı Medya Plus”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Volume 0, Issue, 21, 2005, ss.107-108. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/212348> 2012, (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 14.06.2021.

“ifade özgürlüğünü” düzenleyen 11.maddesi ile “kültürel ve dilsel çeşitliliğe saygı duyulmasını” ifade eden 22.maddeye atıfta bulunması diğer programlara nazaran görsel-işitsel politika ile kültürel çeşitlilik arasındaki ilişkinin pekiştirilmesi göstermesi açısından önemlidir. Programın ekonomik amaçlarının yanı sıra Avrupa vatandaşlığının oluşturulmasında görsel-işitsel politikalara sorumluluk yüklenmesi ayrıca yer alan bir husus olmuştur. MEDIA 2007 programında görsel-işitsel sektörlerin kültürler arası diyalogun geliştirilmesi, Avrupa kültürlerin karşılıklı olarak birbirlerini tanımada önemli bir role sahip olduğu belirtilmiştir. Programda ayrıca kadın-erkek eşitliği, dışlanma ve ayrımcılığın her türlü şekli ile mücadelenin gerekliliği de ayrıca hedefler arasında yer almıştır. Görsel-işitsel ürünlerin geliştirilmesi, teşvik edilmesi, dijital hizmetlerin desteklenmesi, yazar ve yöneticilerin Avrupa görsel-işitsel sektörünün güçlenmesi için cesaretlendirilmesi, sinema endüstrisinin, Birlik, ulusal, bölgesel ve yerel seviyede küreselleşmeye karşı kamu tarafından desteklenmesi programda vurgulanan hedefler arasındadır. Programın küresel amaç ve önceliklerinde, görsel-işitsel sektörlerin kültürel işlevini en iyi şekilde yerine getirmesi için ekonomik anlamda güçlendirilmesi, kültürel ve dilsel çeşitliliğin korunması ve kültürlerarası diyalogun geliştirilmesinin sağlanması, Avrupa görsel-işitsel sektörün rekabet edebilirliğinin güçlendirilmesi yer almaktadır. Ayrıca eğitici uzmanların hareketliliği, Avrupalı ve uluslararası halkın görsel-işitsel hizmetlere erişimi, görsel-işitsel ürünlerin dijitalleşmesinin desteklenmesi programın diğer amaçları olarak ortaya konmaktadır. MEDIA 2007 programının bütçesi 755 milyon Euro olmakla birlikte karar metnine bakıldığında daha detaylı bir program olduğu görülmekte, görsel-işitsel politikaları sadece ekonomik ve kültürel konularla değil sosyal konularla da ilişkilendirdiğini görebilmektedir.⁷¹⁸

3.8.1.2.1.6. MEDIA Munds Programı

Media Munds programı, görsel-işitsel politikada sadece kendi üye devletleri arasında kalmayıp, üçüncü ülkeler ile iş birliğine gidilmesi maksadını taşımaktadır.

⁷¹⁸Official Journal of the European Union, “Decision No 1718/2006/EC of The European Parliament and of The Council of 15 November 2006 concerning the implementation of a programme of support for the European audiovisual sector (MEDIA 2007)”, L 327/12, 24.11.2006. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006D1718&qid=1612188134270&from=E> N (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.02.2021.

2011-2013 yılları arasında faaliyet gösterecek programın bütçesi 15 milyon Avro olarak belirlenmektedir. AB, bahsi geçen program ile Avrupa film sanayisi ile üçüncü ülke yapımcıları arasında kültürel ve ticari iş birliği sağlanmasını hedeflemektedir. Program, kültürel ve dilsel çeşitliliğinin AB sınırları dışında da geliştirilmesine katkı sunmaktadır.⁷¹⁹

3.8.2. AB, Kültürel Çeşitlilik ve Eğitim Politikası

AB, kültür politikasının önemli bir bileşeni olan kültürel çeşitliliğin AB içinde ve uluslararası düzeyde yayılmasını ve tanıtılmasına aracı olan politikalardan biri de eğitim politikasıdır. AB eğitim politikası, kültürel çeşitliliğin yayılması, teşviki ve gelişimine gerek eğitim amaçları ve hedefleri gerekse uygulamaya konan program ve eylemlerinde yer vererek katkı sunmaktadır. Nitekim AB eğitim politikası ve uygulanan eğitim programların amaçlarında kültür ve eğitim politikalarında yer alan kültürel çeşitliliğin vurgusunun birlikteliği dikkati çekmektedir. Bu başlık altında AB'nin eğitim politikasının kültür politikasına paralel şekilde kültürel çeşitliliğin geliştirilmesin de sahip olduğu rol açıklanmaya çalışılmaktadır.

AB'de eğitim ve kültür politikaları üye devletlerin münhasır yetki alanı içerisinde yer almakta ve Birliğin ortak politika alanlarına dâhil olmamaktadır. Üye devletler kendi eğitim ve kültür politikasını yürütmekte, Birlik, eğitim ve kültür politikalarında çeşitliliği barındırmaktadır. Çeşitlilik sadece Birlik içerisinde değil, üye devletlerde de görülmektedir. Fırsat eşitliği, hayat boyu öğrenme, insan hakları, ilgi ve yetenekler doğrultusunda yönlendirme, Avrupa yurttaşlığı gibi kavram ve ilkeler, AB'nin bütün üye devletler bünyesinde takip edilmesi gereken unsurlar olarak ifade edilmektedir. AB'nin ortak bir eğitim politikasına sahip olmamasının nedeni olarak, üye ülkeler arasında başta kültürel alan olmak üzere diğer alanlardaki farklılıklar gösterilmektedir. İyi bir yaşam ve çalışma ortamının oluşturulması eğitim politikası için önemsenmektedir. Eğitim sistemlerindeki farklılıklarının korunması önemli görülmekte, ulusal, bölgesel ve yerel eğitimcilerin iş birliği içine girmesi amaçlanmaktadır.⁷²⁰

⁷¹⁹JKV, Sorularla AB Politikaları ve Türkiye: Bilgi Toplumu ve Medya Politikası, s.39.

⁷²⁰ Gülcan, a. g. e. s.4,35.

Eğitim ve kültür arasındaki bağ, AB bünyesindeki birçok belgede kendini göstermektedir. Eğitim ve kültürün AB için ne denli önemli olduğuna ilişkin somut yaklaşımların bir örneğini, 2017 yılında Avrupalılık kimliğinin güçlendirilmesine ilişkin eğitim ve kültürün rolünü konu alan toplantı oluşturmaktadır. İlgili toplantı metninde, 2014-2019 yılları arasında AB Komisyonu başkanı olarak görev yapan Jean-Claude Juncker, 2017 yılında yapmış olduğu bir konuşmada, eğitim ve kültürün AB'nin geleceği için iki önemli unsur olduğunu, iki kavram sayesinde bütün çeşitliliğiyle Avrupalı halklarının, Avrupalılık kavramının ne olduğunu anlayabileceklerini ifade etmektedir. Eğitim ve kültür yolu ile ekonomik gelişmenin, istihdamın, sosyal adaletin ve birliğin sağlanacağını vurgulanarak her iki kavram arasındaki bağlantıya dikkat çekilmektedir. Yine aynı metinde atıfta bulunulan 25 Mart 2017 tarihli Roma Bildirisi'nde, gençlerin iyi eğitim ve öğretim sürecinden geçerek Avrupa genelinde sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda gelişmiş bireyler olacağı, bu şekilde eğitilmiş gençlerin yer aldığı bir AB'nin, kültürel mirası koruyup, kültürel çeşitliliği geliştireceğine yer verilmektedir. Avrupa'nın kültürel çeşitliliğinin, üretkenlik ve girişimciliğin gelişiminin tetikleyicisi olduğu, eğitim ve kültürün de sınır ötesi insanların birbirlerinin tanımlarını, ortak kültürel mirasın korunup, kültürel çeşitliliğin geliştirilebileceği savunulmaktadır.⁷²¹

17 Kasım 2017 tarihinde Göteborg'da yapılan zirvede AB Sosyal Haklar Sütunu'nun imzalamasıyla, herkesin kapsayıcı ve kaliteli eğitim alması, hayat boyu öğrenme yolu ile yeteneklerinin geliştirerek iş piyasasına katılması, temel prensipler olarak ortaya konmaktadır. 14 Aralık 2017 tarihinde AB Konseyi, AB'nin Avrupalıların yaklaşmasını amaçlayan politikalarının sosyal, eğitim ve kültürel boyutunun önemine vurgu yapmaktadır. 14 Şubat 2018 tarihli tebliğde ise Erasmus+ programı yolu ile Avrupalı gençler arasında kültürel anlayışın karşılıklı gelişeceğine işaret edilmektedir.⁷²²

⁷²¹European Commission, "Strengthening European Identity through Education and Culture The European Commission's contribution to the Leaders' meeting in Gothenburg, 17 November 2017" COM(2017) 673 final, Strasbourg, 14.11.2017. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0673&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.04.2021.

⁷²²European Commission, "Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing 'Erasmus': the Union programme for education, training, youth

2018 tarihinde AB Komisyonu tarafından yayımlanan “Daha güçlü bir Avrupa İnşa etmek: Gençliğin rolü, eğitim ve kültür politikaları” başlıklı tebliğ, eğitim ve kültür arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından diğer önemli bir belgedir. Tebliğde, çeşitlilik, yaratıcılığın ve yeniliğin kaynağı olarak tanımlanmaktadır. Eğitim ve kültür sayesinde Avrupalıların ortak kültürel mirasına, tarihine, inanç ve değerlerinin farkındalığına ulaşabileceği, karşılıklı anlayışı geliştireceği, kadın-erkek eşitliğini sağlayacağını belirtmektedir. Yine tebliğde, daha güçlü bir AB’nin özellikleri arasında eşitlik, demokrasi, barış, güvenlik ve ayrımcılıkla mücadele gibi kavramlara yerilmektedir. Kültürel çeşitlilik bilinci ile Avrupalılık aidiyetini teşvik eden bir Birlik haline gelmesi de ayrıca ifade edilmektedir.⁷²³

3.8.2.1.AB Eğitim Politikası ve Kültürel Çeşitlilik

3.8.2.1.1.AB Eğitim Politikasının Gelişim Süreci ve Amacı

Küreselleşmeden dolayı ortaya çıkan zorluklarla mücadele etmede eğitim ve kültüre ayrı bir önem atfedilmektedir. Eğitim ve kültürün farklı bölgelerde yaşayan insanların birbirlerini tanıyarak, ortak Avrupalılık kimliğine yönelik farkındalığı sağlayacağı belirtilmektedir. Bu bağlamda eğitim ve kültür, farklı kültürlerden gelen toplumlar için ortak bir zeminin oluşturulmasının sağlayıcısı olarak tanımlanmakta, kültürel çeşitlilik ve ortak bir kimliğin oluşumu arasında kurucu bir rol üstlenmektedirler.⁷²⁴

Kuruluşunun ilk dönemlerinde daha çok ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi ön plana koyan AB, özellikle genişleme dönemiyle birlikte bütünleşmenin sadece bahsi geçen iki unsurca tam anlamıyla sağlanamayacağını bilincine varmaktadır.

and sport and repealing Regulation (EU) No 1288/2013.” COM(2018) 367 final 2018/0191 (COD), Brussels, 30.5.2018. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:147de752-63eb-11e8-ab9c01aa75ed71a1.0003.03/DOC_1&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.04.2021.

⁷²³ European Commission, “COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS, “Building a stronger Europe: the role of youth, education and culture policies”, Brussels, 22.5.2018 COM(2018) 268 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0268&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.06.2021.

⁷²⁴ European Commission: Strengthening European Identity through Education and Culture The European Commission's contribution to the Leaders' meeting in Gothenburg, 17 November 2017, Strasbourg, 14.11.2017 COM(2017) 673 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0673&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

Bütünleşmenin sosyal ve kültürel boyutu AB içerisinde güçlü bir şekilde kabul edilmekte, bu bağlamda eğitim politikası öne çıkmaya başlamakta, eğitim politikası, Birliğin sosyal ve kültürel anlamda bütünleşmesinin bir aracı olarak nitelendirilmektedir. AB üye devletlerin kendi içerisinde sahip olduğu eğitim sistemi farklılığı ve çeşitliliği nedeni ile “Eğitimde Çeşitliliğe Saygı” prensibi öne çıkarılmakta, sahip olunan çeşitliliğe zarar verilmeden Avrupalılık ruhu çerçevesinde üstün yeteneklerle donatılmış gençlerin yetiştirilmesi, AB eğitim politikasının temel amacı olarak ifade edilmektedir.⁷²⁵

AB eğitim politikasının ortak amaçlarında kültürel çeşitliliğe ilişkin atıflar görülmektedir. AB, üye ülkelerin yaklaşmasında dil öğrenimi ile karşılıklı kültürlerin tanınmasının kolaylaştırılmasını hedeflemektedir. Üye devlet vatandaşlarına kendi ülkeleri dışındaki bir üye devlette çalışma ve yaşama hakkı tanımakta, bu sayede karşılıklı olarak başta kültürel ve dilsel olmak üzere karşılıklı anlayışların geliştirilmesi planlanmaktadır. Eğitim, bahsi geçen hedeflere ulaşılmasında üye ülkelerce öncelikli bir konu olarak öne çıkmaktadır. AB’nin eğitim politikasının temelinde çok dilli ve çokkültürlü bir Avrupa yaratma amacı yer almaktadır.⁷²⁶

AB eğitim politikasının gelişim sürecinin ilk dönemlerinde, Birliğin ön plana koyduğu politika, ekonomik bütünleşmenin etkisi ile daha çok mesleki eğitim çerçevesinde biçimlenmektedir. Kültür konusunda da benzer bir ifadesinin yer aldığı iddia edilen Jean Monnet,’in Birliğin kuruluş sürecinin eğitim konusu ile başlanması gerektiğine ilişkin değerlendirmesi, bugün de literatürde karşımıza çıkmaktadır. AB eğitim politikası “geç gelişmiş politika” alanlarından biri olarak da ifade edilmektedir. 1963-1980 yılları arasında ekonominin şekillendirdiği eğitim politikası, 1980-1992 yılları arasında bütünleşmenin kültürel boyutuna verilen önem ile gelişim göstermektedir. Genel eğitimin Avrupa boyutunun oluşturulması bu dönemde daha ön plana çıkmaktadır. Avrupa Birliği’nin kuruluş sürecinin ilk dönemlerinde ekonomik sebepler doğrultusunda mesleki eğitim alanında şekillenen eğitim politikası,

⁷²⁵ Arzu Kihitir (a), **Avrupa Birliği’nin Eğitim Politikası**, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004, ss.1-3.

⁷²⁶ Gülcan, a. g. e. ss.44-45, 235-261.

Maastricht Anlaşması ile yeni bir boyut kazanmaktadır. Maastricht Anlaşması ile birlikte daha önce mesleki eğitim gölgesinde kalan genel eğitim, kurucu anlaşmalarda kendisine yer bulmaktadır. Lizbon Anlaşması'nda yer alan yerindenlik prensibi (subsidiarity) doğrultusunda günümüz AB Eğitim politikasında yetki üye devletlerde bulunmakta, politikanın ilerlemesinde AB teşvik edici bir rol üstlenmektedir. AB eğitim politikası tek bir eğitim sisteminin yaratılmasını amaçlamamakta, Birlik, “çeşitlilik içinde birlik” savını eğitim politikasında da dikkate almaktadır.⁷²⁷

AB'nin eğitim politikası, ilk kurucu anlaşmalardan günümüzde geçerli olan Birlik işleyişini düzenleyen anlaşmaya kadar farklı düzeylerde ve ağırlıklarda da olsa kendisine yer bulmaktadır. Eğitim kavramı, 1957 yılında imzalanan Avrupa Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'nda 41.madde de ifade edilen Ortak Tarım Politikası bünyesinde, mesleki eğitime yapılan vurgu ile yer bulmaktadır. Aynı antlaşmanın 57.maddesinde istihdamın geliştirilmesi hedefiyle karşılıklı sertifika ve diplomaların tanınmasının altı çizilmektedir. Topluluğun sosyal politikasının ifade edildiği 118.maddede mesleki eğitime yapılan atıf ile de eğitim konusuna değinilmiştir. Yine Roma Antlaşması'nın 128.maddesinde üye devletlerin ekonomileri ile Ortak Pazar'ın geliştirilmesi için mesleki eğitimin geliştirilmesi tavsiye edilmektedir. 1963 yılında mesleki eğitim ile ilgili Konsey tarafından alınan karara kadar geçen süreç içerisinde somut bir gelişmenin yaşanmadığı eğitim politikası, Avrupa Topluluğu için 1970'li yıllara kadar mesafeli kalınan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷²⁸

AB'nin eğitim konusundaki iş birliği çalışmaları 1970'li yılların ilk dönemlerine denk gelmektedir. 1971 yılında üye ülke bakanlarının toplantısını, 1972 yılındaki hükümet başkanları toplantısı takip etmekte, 1974 yılında Avrupa Komisyonu tarafından ilk öneri sunulmaktadır. Dönemin dokuz üye devletin üye ülkelerin geleneklerinin dikkate alınmasına ilişkin yaklaşımı önemli bir vurgu olmaktadır. 1976 yılında dönemin Birlik Komisyonu bünyesinde eğitim komisyonu

⁷²⁷ Onursal Beşgöl, **a. g. m.** ss.239-247.

⁷²⁸ Arzu Kihitir (d), “Eğitim Kavramı ve Avrupa Birliği Eğitim Politikasının Gelişim Süreci”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Volume 0, Issue, 16, 2012, ss.246-255. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/212788> ss.235-261. (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 14.06.2021.

kurulması kararlaştırılmaktadır. Kültürel çeşitliliğe ilişkin katkılarında yer aldığı bazı konularda eğitim komisyonuna yetkilendirilmektedir. Bu yetkiler arasında göçmen çocukların eğitimi, yabancı dil eğitimi, bireylerin eğitime erişimde fırsat eşitliğinin sağlanması başta olmak üzere birçok konuyu kapsamaktadır. Aynı yılda, farklı kültürlerden gelenlerin birlikte eğitim görmesi, öğretmenlerin farklı kültürlerden gelen öğrencilere yönelik eğitim öğretim materyallerinin geliştirilmesi teşvik edilmektedir.⁷²⁹

1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Birliğin eğitim politikasında önemli ilerleme sağlanmaktadır. Antlaşmasının 118.maddesinde mesleki eğitim için iş birliği, 126.maddede eğitim ve 127.maddede mesleki eğitim ayrı başlıklar olarak yer almaktadır. 126.maddede Topluluğun eğitim politikasının içeriği ifade edilirken üye devletlerin sahip olduğu dilsel, kültürel ve eğitim sistem farklılıklarına atıfta bulunmaktadır. İlgili madde ile Topluluk, eğitim politikasını belirlerken sahip olunan çeşitliliğe saygı duyulacağını ve iş birliğine gidilmesini gerektiğini işaret etmektedir.⁷³⁰

1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile birlikte eğitim konusu 149. ve 150.maddelerde tekrar düzenlenmektedir. 149. maddede üye devletlerin sorumlulukları ile dilsel ve kültürel çeşitlilik dikkate alınarak Avrupa bünyesinde eğitimin niteliğinin artırılması için üye devletler arasında iş birliğinin teşvik edilip desteklenmesi öngörülmektedir. Aynı madde içerisinde üye devletlerin dillerinin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması, öğrenci ve öğretim üyelerinin hareketliliğinin sağlanması, üye ülkeler, üçüncü ülkeler ve uluslararası kuruluşlar ile iş birliğine gidilmesine yer verilmektedir. Mesleki eğitimin düzenlendiği 150. maddede üye devletler arasında hareketliliğin teşvik edilmesi, üçüncü ülkeler ve uluslararası kuruluşlar ile iş birliğine gidilmesi ve mesleki eğitimin ekonomik boyuta yaptığı katkılara değinilmektedir.⁷³¹

Lizbon Antlaşmasına giden sürece kadar AB eğitim politikasının gelişimine yönelik önemli bir takım zirveler gerek AB içerisinde gerekse Avrupa genelinde

⁷²⁹ Gülcan, a. g. e. ss.34-40.

⁷³⁰ Kihir (d), a. g. m. ss.255-256.

⁷³¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, **Amsterdam Antlaşması**, ss.49-50.

işbirliğini öngören çalışmalar yapılmaktadır. AB'nin yenilik ve rekabet konusunda ABD'nin gerisinde kalması ve yükseköğrenim görmek isteyen genç nüfustaki artışın da etkisiyle, Avrupa'da yükseköğretimin kalitesinin yükseltilmesi, yükseköğretimin Avrupa boyutunun oluşturulması amacı ile eğitim bakanları bünyesinde çalışmalar başlatılmaktadır. Çıkış noktasını Magna Charta Universitatum ve Sorbonne Ortak Bildirgesi'nin oluşturduğu çalışmaların sonucunda 29 Avrupa ülkesi 1999 yılında Bologna Bildirisi imzalanmaktadır.⁷³²

AB, 23-24 Mart 2000 tarihinde Lizbon Zirvesi, Mart 2001'de Stockholm Zirvesi, Ekim 2001'de Brugge Zirvesi, Kasım 2001'de Brüksel Zirvesi ve Mart 2002'de Barselona Zirvesi ile AB genel ve mesleki eğitim ile yükseköğretim kalitesinin geliştirilmesi başta olmak üzere, eğitim politikasının geliştirilmesine ilişkin birçok konu ele alınmaktadır.⁷³³ ABİHA'nın XII. başlığında AB'nin eğitim politikasına yer verilmektedir. 165.maddenin 1.fikrasında “(...) üye devletlerin ders içeriklerini ve eğitim sistemini düzenleme konusundaki sorumluluğunu ve kültür ve dil çeşitliliklerini mutlak şekilde göz önünde bulundurarak (...) yüksek seviyeli bir kaliteli eğitimin gelişmesine katkıda bulunur.”⁷³⁴ ibaresi ile dilsel ve kültürel çeşitliliğe verdiği önem ortaya konmaktadır.

AB'nin eğitim, mesleki eğitim ve spor alanlarındaki hedeflerine yer verdiği 165.maddenin 2.fikrasında, üye devletlerin dillerinin öğretilip yaygınlaştırılması, öğrenci ve öğretmenlerin AB sınırları içerisinde dolaşımının teşvik edilip desteklenmesi öngörülmektedir. Aynı maddenin 3.fikrasında da üye devletler, üçüncü devletler ve uluslararası örgütlerle iş birliğine gidilmesi tavsiye edilmektedir. Mesleki eğitimin amaç ve hedeflerinin belirlendiği 166.maddenin 2.fikrasında, mesleki eğitimdeki eğitimci ile öğrencilerin hareketliliğinin teşvik edilmesi ile 3.maddede üye devletler, üçüncü ülkeler ve uluslararası örgütlerle iş birliğine gidilmesine ilişkin hedef, mesleki eğitimin kültürel çeşitliliğe yapabileceği katkı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷³⁵

⁷³²Sibel Yalı, “Avrupa Birliği'nde Yükseköğretim Çalışmaları: Bologna Süreci ve Türkiye Üniversiteleri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 27, Sayı 2, 2017, ss.143-145.

⁷³³ Kihir(a), **a. g. e.** ss.73-80.

⁷³⁴ Can, **a. g. e.** s.106.

⁷³⁵ **A. e.** ss.106-108.

3.8.2.1.2.Günümüz AB Eğitim Politikasına Bakış

Günümüz AB eğitim politikasının iki başlık altında yürütüldüğü ifade edilmektedir. Başlıklardan ilki, AB üye devletler arasında eğitim ve öğretimde işbirliğini öngören Eğitim Öğretim 2020 Stratejisi, ikinci ise, farklı eğitim programlarının yer aldığı, üye ülkelerin eğitim kurum ve kuruluşları arasında işbirliğinin pekiştirilmesi ile öğretim üyesi, öğretmen, öğrenci ve diğer eğitim uzmanlarının hareketliliğini içeren Yaşamboyu Öğrenim Programı olmaktadır.⁷³⁶ Son dönemlerdeki gelişmeler de dikkate alındığında, AB eğitim politikası, Birlik organlarınca belirlenmiş özel politika alan ve hedefleri ve eğitim programları doğrultusunda yürütülmektedir. Bu başlık altında eğitim alanında belirlenmiş planlar ve hedeflerin yer aldığı bazı temel belgeler ile AB eğitim programlarında kültürel çeşitliliğe yapılan vurguya değinilmektedir.

3.8.2.1.2.1.Eğitim ve Öğretim 2020 Hedefleri

Lizbon Zirvesi sonrasında AB eğitim politikasında yeni gelişmeler yaşanmaktadır. 2001 yılında uygulamaya konan, 2010 yılına yönelik eğitim öğretim hedeflerinin devamı niteliğinde olan ve 2009 yılında Konsey tarafından alınan kararla⁷³⁷ Avrupa’da 2020 yılına kadar belirlenen hedeflere ulaşılması amacı ile eğitim ve öğretimde iş birliğine gidilmesi kararlaştırılmaktadır. İlgili kararda, eğitim ve öğretimin Avrupa’nın ve vatandaşlarının ilerleyen dönemlerde sosyal, ekonomik, teknolojik ve çevresel zorluklarla mücadele edebilmesinde eğitim ve öğretimin hayati bir role sahip olduğu, sürdürülebilir kalkınma, istihdam ve büyümenin sağlanması, insan kaynaklarının eğitim yolu ile etkili bir şekilde kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Aynı kararda, Avrupa’nın sahip olduğu çeşitliliğe vurgu yapılmakta, ayrımcılık ve sosyal dışlanma ile mücadele edilmesi gerektiği savunulmaktadır. Eğitim ve öğretimde Avrupa boyutunda iş birliğine gidilmesi, demokratik değerler ile kültürlerarası diyalogun geliştirilmesi de kararda yer almaktadır. İş birliği çalışması dört stratejik amacı içermektedir;

⁷³⁶ MESS, a. g. e. s.9

⁷³⁷Official Journal of the European Union, “Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training (‘ET 2020’)” C 119, 28.5.2009. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528(01)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.07.2021.

- Hayat boyu öğrenme ve hareketliliği güçlendirmek,
- Eğitim ve öğretimde kalite ve verimliliği geliştirmek,
- Eşitlik, aktif vatandaşlık ve sosyal uyumu arttırmak,
- Eğitim ve öğretimin her kademesinde girişimcilik, yaratıcılık ve yeniliği geliştirmek.

2020 hedefleri ve daha önceki 2010 hedeflerine yönelik çalışmalarda, eğitim hedeflerinde kültürel çeşitliğin önemsendiği görülmektedir. 2020 hedeflerinde de ayrımcılık, insan hakları, demokratik değerler gibi kavramlara yer vermekte, eşitlik ve sosyal uyuma yaptığı vurgular ile Avrupa bünyesindeki çeşitliliğe verilen önem dikkat çekilmektedir.

3.8.2.1.2.2. Avrupa Eğitim Alanı (European Education Area)

Avrupa eğitim alanının oluşturulmasına ilişkin ortak karar, AB'nin 2017 tarihinde Göteborg'da yapmış olduğu zirvede alınmaktadır. Amaç olarak, eğitimin paydaşları olarak, öğretmenlerin, öğrencilerin ve kurumların gerçek anlamda faydalanabileceği Avrupa öğrenme alanının oluşturulması olarak belirlenmektedir.⁷³⁸

Avrupa eğitim alanı, Birliğin, bilgiye dayalı ekonomik hedefleri gerçekleştirmesi ve küreselleşmeye karşı bir mücadelenin aracı olarak tanımlanmaktadır. Lizbon Stratejisi, devamında Bologna Süreci, eğitim alanının meydana getirilmesinin ana çıkış noktaları olmakla birlikte AB eğitim politikasının Birlik sınırları dışında da uluslararası bir niteliğe büründüğünün göstergesi olmaktadır.⁷³⁹

Avrupa Konseyi, 19 Şubat 2021 tarihinde, 2021-2030 dönemlerini kapsayan, Avrupa eğitim alanı ile eğitim ve öğretimde işbirliğine yönelik stratejik işbirliği çerçeve kararı almaktadır. Kararda, Avrupa eğitim alanının yaratılmasıyla birlikte, AB, üye devletler ve diğer paydaşlar arasında bireylere iş imkânlarının oluşturulması, eğitimin yüksek kaliteli, kapsayıcı ve yenilikçi boyutlarının daha da artacağı, kişisel,

⁷³⁸ European Commission, "European Education Area", https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.07.2021.

⁷³⁹ Özge Onursal Beşgül, "Constructing The European Education Space", **Uluslararası İlişkiler**, Volume 9, No 35 (Fall 2012), s.96.

sosyal ve kültürel gelişimlerinin sağlanmasına atıfta bulunmaktadır. Stratejik beş hedef kararda yer almaktadır. Bu hedeflerden ilki, eşit, kaliteli, kapsayıcı bir eğitim öğretim sürecinin herkes için geliştirilmesidir. Bu hedef bağlamında, kültürel, ekonomik ve sosyal yetersizliklerden dolayı eğitime erişemeyenlerin sürece dahil edilmesi, sosyal, kültürel ve ekonomik geçmişlerine veya aitliklerine bakılmaksızın herkese eşit fırsatların sağlanması, göçmenler ve engelliler başta olmak üzere dezavantajlı gruplara değinilmektedir. Hayat boyu öğrenmenin ve hareketliliğinin işlevselliğinin arttırılması ikinci hedef olarak ifade edilmektedir. Hareketliliğin arttırılması ile farklı yaş, cinsiyet ve kültürel geçmişten gelen kişilerin karşılıklı anlayış geliştirmesi beklenmektedir. Eğitim çalışanlarının, uzmanlarının mesleki yeterlilik ve bilgilerinin geliştirilmesi de üçüncü hedef olmaktadır. İlgili paydaşlar arasında bilgi, beceri ve deneyimlerin karşılıklı olarak paylaşılması tavsiye edilmiştir. Avrupa yükseköğreniminin güçlendirilmesi, kararda yer alan dördüncü hedef olarak yer almıştır. Eğitim ve öğretim yolu ile yeşilin korunması ve sürdürülebilmesi ile dijitalleşmenin geliştirilmesi, kararın beşinci hedefini teşkil etmiştir.⁷⁴⁰

3.8.2.1.2.3.AB Eğitim Politikası Alanları

Eğitim ve Öğretim 2020 hedeflerinin yanı sıra AB aşağıda belirtilen alanlarda politika yürütmektedir;⁷⁴¹

- Erken çocukluk eğitim ve bakımı,
- Okul politikası,
- Mesleki eğitim ve öğretim,
- Yetişkin öğrenimi,
- Yükseköğretim,
- Uluslararası iş birliği ve politika diyalogu,
- Çok dillilik,
- Eğitim ve göçmenler.

⁷⁴⁰ Council of the European Union, “Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021-2030)”, Brussels, 19 February 2021. <https://www.consilium.europa.eu/media/48584/st06289-re01-en21.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 02.07.2021.

⁷⁴¹ European Commission, “How does the EU support education and training?”, https://ec.europa.eu/education/policies/about-education-policies_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.07.2021.

Erken çocukluk eğitim ve bakımı:

Erken çocukluk eğitim ve bakımı, çocuğun doğumundan ilköğretim çağına kadar geçen sürede eğitim ve bakımını içermektedir. Bu dönemlerde çocuğun eğitimi ve bakımının gerek ilköğretimi gerekse sonrası dönemi etkilemekte, dezavantajlı çocuklar başta olmak üzere bütün çocukların uyum, refah, istihdam edilebilirlik ve sosyal bütünleşmesini şekillendirmektedir. Okul öncesi çocukların, aileden başlayarak kamu ve özel sektör iş birliği ile eğitim ve bakım hizmetlerinin sürdürülmesini kapsamaktadır.⁷⁴²

AB Konseyi, 22 Mayıs 2019 tarihinde erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi için tavsiye kararı ortaya koymaktadır. Karar, çocuk haklarına ilişkin birçok resmî belgeye atıfta bulunmasının yanı sıra kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesine yönelik somut atıflara da yer vermektedir. Nitekim kararda, AB toplumunun heterojen yapısına vurgu yapılmakta, heterojen toplumlarda erken yaşta eğitimin, birlikte yaşamının öneminin anlaşılması açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda hizmet verilen dil ile ana dilin birlikteliği önemsenmektedir. Sosyal-duygusal öğrenme yolu ile erken çocukluk eğitimi sayesinde çocukların kendi bireysel haklarının farkında olacağı, hoşgörü, eşitlik ve çeşitlilik gibi kavramlar hakkında da bilgi edineceği ifade edilmektedir. Dışlanmış ve yoksul ailelerin çocuklarının da eğitim ve bakım hizmetlerine dâhil edilmesi de ayrımcılıkla mücadele boyutunu göstermektedir. Göçmen, azınlık, dezavantajlı, engelli çocuklar başta olmak üzere eğitim ve bakıma erişemeyen diğer tüm çocukların yeni bir toplumun oluşumu için hayati görülmektedir. Ulusal, bölgesel ve yerel hizmetlerde çocukların sahip olduğu kültürel niteliklere ve anadillerine saygı gösterilmesinin altı çizilmekte, eşitlik ve çeşitlilik vurgusu tavsiye kararında ağırlıklı olarak görülebilmektedir.⁷⁴³

⁷⁴²European Commission, “What is Early childhood education and care (ECEC)?” https://ec.europa.eu/education/policies/early-childhood-education-and-care_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.07.2021.

⁷⁴³ Council of the European Union, “COUNCIL RECOMMENDATION on High-Quality Early Childhood Education and Care Systems”, Brussels, 24 May 2019, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CONSIL:ST_9014_2019_INIT&from=EN (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.07.2021.

Okul Politikası:

AB Komisyonu, Birlik genelinde okul politikasının geliştirilmesine yönelik iki temel noktada hedeflere sahip olmaktadır. İlki, üye ulusal devletlerle yakın bir iş birliğine giderek sahip olunan bilgiler ile okul eğitim sisteminin geliştirilmesi, sistemin yenilikçi ve kapsayıcı olması beklenmektedir. İkinci olarak ise de Erasmus + (plus) programı ile eğitim paydaşlarının hareketliliğinin sağlanması olarak belirtilmektedir. Eğitimde kullanılan materyallerin geliştirilmesi, okuldan erken ayrılmanın engellenmesi, göçmen çocukları ve özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin desteklenmesi, öğretmen, okul liderleri ve diğer uzmanların mesleki gelişiminin teşvik edilip geliştirilmesi ve okul yönetim sürecinin etkili, yeterli ve kaliteli hale getirilmesi, Komisyon bünyesinde “okul politikası” başlığının alt hedeflerini oluşturmaktadır.⁷⁴⁴

Konsey, 2017 yılında almış olduğu kararla, okul gelişimi ve öğretimin etkililiği üzerine birtakım tavsiyelerde bulunmaktadır. Okul eğitiminin yüksek kalitede, kapsayıcı ve eşitlikçi olmasının değişen dünya şartları çerçevesinde zorunluluk olduğu vurgulanmaktadır. Kararda kültürel çeşitliliğe ilişkin atıflarda yer almaktadır. Okul eğitiminde öğrencilerin geldiği sosyo-ekonomik geçmişlerinin okul eğitiminde önemli bir etkiye sahip olduğu, bu nedenle eğitimin eşitlikçi ve kapsayıcılığının geliştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Çeşitlilik, Avrupa eğitim sisteminin ayırt edici bir unsuru olarak tanımlanmakta, üye ülkelerin kendi ulusal, bölgesel ve yerel boyutta, sorunlara karşı farklı çözüm yolları ve uygulamaları olabileceğinin altı çizilmektedir. Eğitimin kapsayıcılığı bağlamında çocukların sahip olduğu kültürel ve dilsel çeşitliliğinde dikkate alınması, iş birliği için AB ajansları ve uluslararası kuruluşlarla ortak çalışmalar yapılmasına yönelik tavsiyede önemli bir atıf olarak göze çarpmaktadır.⁷⁴⁵

Mesleki eğitim ve öğretim:

AB, mesleki eğitimi Birlik ekonomisinin geliştirilmesi boyutunun yanında, bireyin kişisel gelişimi ve aktif vatandaşlığın geliştirilmesinin itici gücü olarak

⁷⁴⁴European Commission, “EU support for school policy”, https://ec.europa.eu/education/policies/school/about-school-policy_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.07.2021.

⁷⁴⁵ Official Journal of the European Union, “Council Conclusions on school development and excellent teaching (2017/C 421/03)”, C 421, 8.12.2017. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XG1208\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XG1208(01)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.07.2021.

görmektedir. Mesleki eğitim, başlangıç (Initial vocational education and training- I-VET) ve sürekli mesleki eğitimi (Continuing VET)adı altında iki süreçte yürütülmektedir. Başlangıç mesleki eğitimi, (I-VET) lise seviyesinde ya da lise sonrası çalışma hayatı öncesinde yürütülmektedir. Mesleki eğitim bu süreçte hem sınıf hem de işbaşında eğitim ile sürdürülmektedir. Sürekli mesleki eğitim süreci ise, temel eğitim öğretim süreci sonrasında veya iş hayatına başladıktan sonrayı kapsamaktadır.⁷⁴⁶

AB Konseyi, 24 Kasım 2020 tarihinde mesleki eğitim ile ilgili aldığı tavsiye kararında, etkili mesleki eğitim ve öğretimin sahip olduğu hayati role işaret etmektedir. Mesleki eğitimin, AB'nin ekonomik başta olmak üzere birçok boyutta sahip olduğu öneme genel olarak atıfta bulunulan kararda, fırsat eşitliği ile mesleki eğitimin kapsayıcılığın genişletilmesi önerilmektedir. Engelli kişiler, göçmenler, azınlıklar, düşük vasıflı kişiler, coğrafi ve sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı olan kişiler, mesleki eğitim ve öğretim programlarında erişimde eşitlik ve kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda yer verilecek gruplar olarak sınıflandırılmaktadır. Kadın-erkek eşitliğine ilişkin vurgu da kararda yer alan ve kültürel çeşitliliğe vurgu yapan diğer bir değerlendirmedir.⁷⁴⁷

AB üye ülkeleri, aday ülkeler ve EFTA ülkeleri tarafından 30 Kasım 2020 tarihinde mesleki eğitim ve öğretimi üzerine Osnabrück Deklarasyonu yayımlanmıştır. Deklarasyon, Avrupa çapında mesleki eğitim ve öğretime ilişkin 2021-2025 hedeflerinin belirlenmesini içermektedir. Mesleki eğitim ve öğretimin, yeşili koruyan, dijitalleşen ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamayı hedefleyen yönüne vurgu yapılmış, işgücü kapasite ve becerisinin artırılmasındaki kritik rolüne değinilmiştir. Mesleki eğitimin ve öğretimin demokratik vatandaşlık ile Avrupa değerlerinin güçlendirilmesine katkı sağladığı ifade edilmiştir. Deklarasyonda mesleki eğitimin belirlenen dönemler için hedeflenen amaçları arasında hayatboyu öğrenmeye yönelik

⁷⁴⁶ European Commission, "EU policy in the field of vocational education and training", https://ec.europa.eu/education/policies/eu-policy-in-the-field-of-vocational-education-and-training-vet_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.07.2021.

⁷⁴⁷ Official Journal of the European Union, "COUNCIL RECOMMENDATION of 24 November 2020 on vocational education and training (VET) for sustainable competitiveness, social fairness and resilience (2020/C 417/01)", C 417, 2.12.2020. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020H1202\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020H1202(01)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.07.2021.

yeni bir yapılanma yer almıştır. Oluşturulmak istenen yeni hayatboyu öğrenme kültüründe, ulusal yerel tüm paydaşların sorumluluk sahibi olacağı ifade edilmektedir. Mesleki eğitim programlarının kapsayıcılığı, eşitlikçi yaklaşımı, bütün bireylere erişimin sağlanması, göçmenlere yönelik tedbirlere yapılan atıflar bildirgenin kültürel çeşitliliğe ilişkin dolaylı yaklaşımlarını ortaya koyabilmektedir.⁷⁴⁸

Yetişkin Öğrenimi:

AB 2011 yılında yayımlamış olduğu kararla, AB 2020 hedefleri doğrultusunda yetişkinlerin eğitim ve öğretimine yönelik görüş ve tavsiyelerini ortaya koymaktadır. Ekonomik krizden hareketle, yetişkinlerin kişisel bilgi, beceri ve uzmanlık alanlarının geliştirilmesi tavsiye edilmektedir. Göçmenler, eğitimin yarıda bırakanlar, eğitim sistemi içerisinde olmayan gençler, engelliler, yaşlı yetişkinler hedeflenen kitlelerin başında gelmektedir. Yetişkinlerin, cinsiyet başta olmak üzere herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan, mesleki ve kişisel gelişimlerine yönelik kaliteli bir eğitime erişimin sağlanması da vurgulanan diğer bir husustur. Yetişkin eğitimi, farklı kültürlerden gelen insanlar arasında dayanışmayı sağlayan önemli bir araç olarak betimlenmekte, yetişkin eğitiminde mülteci, sığınmacı, Romanlar gruplara da ayrı atıflarda yer vererek farklı kültürlerle yönelik kapsayıcılık ortaya konmaktadır.⁷⁴⁹

Yükseköğretim:

Yükseköğretim, AB'nin eğitim politikası alanında öncelikli alanlardan biri olmaktadır. Yükseköğretim, Avrupa'nın kalifiyeli işgücüne sahip olmasında, istihdam, ekonomik büyüme ve toplumsal refahın sağlanmasında anahtar bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda AB Komisyonu, üye ülkeler arasında yükseköğretim alanında iş birliğine gidilmesi için stratejik belgeler ve programlar yolu ile çalışmalar ortaya koymaktadır. AB Komisyonu 2017 yılında yükseköğretimde stratejilerinin revize ettiği yeni bir karar almıştır. Bu kararla, bilgi ve beceriye yönelik gelecekte karşılaşılabilecek sorunların ortadan kaldırılarak, bilgi ve becerinin geliştirilmesi, kapsayıcı yükseköğretim

⁷⁴⁸European Center for the Development of Vocational Training (CEDEFOP): "Osnabrück Declaration 2020", https://www.cedefop.europa.eu/files/osnabrueck_declaration_eu2020.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.07.2021. ss.4-10.

⁷⁴⁹ Official Journal of the European Union, "Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning (2011/C 372/01)", C 372, 20.12.2011. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/PDF/?uri=CELEX:32011G1220\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/PDF/?uri=CELEX:32011G1220(01)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.07.2021.

sistemlerinin oluşturulması, yükseköğretimde yenilikçiliğin arttırılması ile yükseköğretimin verimlilik ve etkililiğinin güçlendirilmesi amaçlar arasında yer almaktadır. Yükseköğretimde cinsiyet eşitliği, kapsayıcı stratejiler, göçmenlerin yükseköğretime erişimi alınan kararda vurgulanmaktadır.⁷⁵⁰

Avrupa 2020 Stratejisi, Eğitim ve Öğretimde 2020 Stratejisi gibi temel belgelerle birlikte Erasmus + ve Horizon 2020 programları başta olmak üzere eğitim programları ile AB ve Avrupa düzeyinde farklı ülkelerden eğitim paydaşları buluşturulmaya çalışılmaktadır. AB'nin barındırmış olduğu çeşitlilik eğitim politikasında önemsenmektedir. Bu bağlamda akademisyen, öğretmen ve öğrenci başta olmak üzere farklı kültürden bireyler hareketlilik projeleri başta olmak üzere birçok proje ve etkinlikte bir araya gelmektedir. Komisyon, Avrupa üniversiteleri ağlarının oluşturulması, diplomaların karşılıklı tanınması ve Avrupa Öğrenci Kartı uygulaması gibi projeler ile üye ülke yükseköğretim sistemi içerisindeki paydaşların işbirliğine gitmesi, aynı zamanda kültürlerin tanınmasını hedeflenmektedir.⁷⁵¹

Eğitimde Uluslararası İş Birliği ve Diyalog:

AB yükseköğretim başta olmak üzere gerek AB düzeyinde gerekse Avrupa ve dünya genelinde eğitim ve öğretimde önemli bir merkez olmak amacını sürdürmektedir. Bu açıdan, üye devletler, aday devletler, üçüncü devletler ve uluslararası kuruluşlarla iş birliğine gitmektedir. İş birliği çalışmalarının yanı sıra üye ve aday devletlerin desteklenmesi de önemsenmektedir. AB, sahip olduğu kültürel çeşitliliğin farkında olarak, eğitim politikası yolu ile ortak değerler oluşturmak, farklı kültürler arasında yakınlaşma ve anlayışın geliştirilmesini hedeflemektedir. AB eğitim politikasının diyalog ve iş birliği çalışmalarının temelinde, kalkınmanın yanı sıra bütünleşmenin kültürel boyutunun da yattığı, stratejik hedefler ve programlarda kendini göstermektedir. Çok taraflı, ortaklı proje ve eğitim programları somut

⁷⁵⁰European Commison, "COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS on a renewed EU agenda for higher education {SWD(2017) 164 final}", COM(2017) 247 final, Brussels, 30.5.2017. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0247&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.07.2021.

⁷⁵¹European Commission, "About higher education policy", https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/about-higher-education-policy_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

göstergelerdir. Bologna Süreci ve Osnabrück Deklarasyonları gibi AB dışındaki ülkelerinde yer aldığı uluslararası belgelerde de AB'nin Birlik dışındaki eğitim ve öğretim sürecine kendi ilke ve değerleri ile katkı sağlamaktadır.⁷⁵²

Çok Dillilik:

Çok dillilik, AB eğitim politikasının öncelikli alanları arasında yer alan önemli konu başlıklarından birini oluşturmaktadır. AB'nin ortaya atmış olduğu “çeşitlilik içinde birlik” sloganında dilsel çeşitlilik önemli bir role sahiptir. Çok dilli bir Avrupa sayesinde bireyler ve farklı kültürler birbirleri ile iletişime geçebilmekte, işgücü hareketliliğini sağlamak ve AB'nin ekonomik rekabet edebilirliğini güçlendirebilmektedir. İkinci yabancı dil eğitimi almadan okul eğitiminden ayrılma sorunu nedeninden dolayı, AB bazı kararlar alarak çok dilliliğin geliştirilmesini teşvik etmektedir.⁷⁵³

AB Konseyi, 14 Aralık 2017 tarihinde yapmış olduğu toplantıda birçok konu başlıklarında karar almaktadır. Karar başlıklarından birini de eğitim ve kültür konusu oluşturmaktadır. İlgili konu başlığı altında, öğrencilere ana dilinin dışında en az iki yabancı dilin öğretilmesi tavsiye edilmektedir. Çok dillilik sayesinde öğrencilerin hareketliliğinin artarak, farklı kültürler ile tanışacağına vurgu yapılmakta, ortak kültürel mirasa ilişkin farkındalığın gelişeceğine atıfta bulunmaktadır.⁷⁵⁴ AB eğitim programlarında dil eğitiminin önemi ve çok dillilik her bir program kapsamında kendisine yer bulabilmektedir. Çok dillilik, AB için sadece ekonomik rekabet edebilirliğinin güçlendirilmesi olarak görülmemekte, farklı kültürlerinde kaynaşmasını, kültürel çeşitliliğin teşvik edilip geliştirilmesinin de sağlayıcısı olarak önemli işleve sahip olduğu savunulabilmektedir.

⁷⁵²European Commission, “International cooperation and policy dialogue”, https://ec.europa.eu/education/policies/international-cooperation/international-cooperation-and-policy-dialogue_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

⁷⁵³European Commission, “About multilingualism policy”, https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/about-multilingualism-policy_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

⁷⁵⁴ European Council, “European Council meeting (14 December 2017) – Conclusions”, EUCO 19/1/17 REV 1, Brussels, 14 December 2017. <https://www.consilium.europa.eu/media/32204/14-final-conclusions-rev1-en.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

Göçmenlerin Eğitimi:

Göçmen eğitimi, AB'nin özellikle son dönemlerde üye devletlere destek verdiği önemli konu alanlarından birini oluşturmaktadır. Göçmen çocukların kültürel ve dilsel çeşitliliğe sahip sınıflarda eğitim ve öğretimde sorunlarla karşılaştığı AB tarafından da dile getirilmekte, ortaya konan karar ve etkinlikler yolu ile göçmenlerin eğitim sistemine dâhil edilmesine çalışılmaktadır. AB'nin göçmen eğitimine ilişkin temel ilkeleri ve birlikte uygulamakta olduğu eğitim programları, göçmenlerin eğitim sistemi ile bütünleştirilmesini amaçlamaktadır.⁷⁵⁵

AB, 2016 yılında üçüncü ülke vatandaşların bütünleşmesine ilişkin bir eylem planı yayımlamaktadır. Eylem planı içerisinde, göçmenlerin bütünleşmesine ilişkin yürütülecek politikalar ile ilgili konu başlıkları arasında eğitim de yer bulmaktadır. Eğitim ve öğretimin, göçmen bütünleşmesinin en önemli aracı olduğu, eğitim öğretim yolu ile kazanılan beceriler ile istihdam ve sosyal dayanışma içerisine girebileceğine değinilmektedir. Göçmen çocukların, cinsiyet, kültürel ve aile geçmişlerine bakılmaksızın eğitime erişiminin teşvik edilmesi, dil öğretiminin geliştirilmesi, geçmişte bazı nedenlerden dolayı sınıflarından geri kalanlarının akranları ile aynı eğitim alması için destekleyicisi sınıfların oluşturulması, erken çocukluk eğitimi ve yükseköğretime önem verilmesinin altı çizilmektedir. Eğitim yolu ile göçmenlerin yaşadığı ülkenin, toplumun, yasalarını, kurallarını, kültürlerini ve değerlerini öğrenerek bütünleşeceği savunulmaktadır. Bu bağlamda göçmenlerin dil becerilerinin değerlendirilmesine ilişkin online sistemlerin geliştirilmesi, "Okul Eğitim Kapısı" platformu sayesinde göçmenlerin eğitime erişimin desteklenmesi başta olmak üzere belirlenen amaç ve ilkeler doğrultusunda eğitim programları ile de göçmenlerin eğitim sistemine dahil edilmesi planlanmaktadır.⁷⁵⁶

2019 yılında Komisyon tarafından yayımlanan Eurydice raporunda da göçmen çocukların eğitim sistemi ile bütünleştirilmesinin önemine tekrar vurgu yapılmaktadır.

⁷⁵⁵ European Commission, "Education and migrants", https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/education-and-migrants_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

⁷⁵⁶ European Commission, "Action Plan on the integration of third country nationals, COM(2016) 377 final", Brussels, 7.6.2016. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/20160607/communication_action_plan_integration_third-country_nationals_en.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

Dilsel ve kültürel çeşitlilik ile göçmen çocukların ihtiyaçlarının karşılanması, AB genelinde üye devletlerin kendi eğitim politikalarında dikkate alması gereken önemli noktalar olarak belirlenmektedir. Bahsi geçen unsurların eşit değerde ve önemde olduğunun altı ayrıca çizilmekte, bu hususlar çerçevesinde göçmen çocukların eğitiminin sistematik ve kapsamlı olması önerilmektedir.⁷⁵⁷

Eurydice tarafından yine 2019 yılında, mülteci ve sığınmacıların eğitim sistemine dâhil edilmesine yönelik ilke ve amaçlarının yayımlandığı raporda, 2015-2016 yılları arasında üç milyona yakın sığınmacının AB üye devletlerine geldiği ifade edilmiştir. Sığınma başvurusu yapanların yarısına yakınının yaş olarak yükseköğrenim kapsamında yer aldığı belirtilmektedir. Sığınmacı ve mültecilere ilişkin üye ülkeler tarafından izlenen belirgin bir politikanın olmaması ile birlikte, ülkeler daha çok dilsel, maddi ve rehberlik destekleri sağlamaktadırlar.⁷⁵⁸

AB eğitim öğretim temel hedefleri içerisinde yer alan kapsayıcılık ve herkesin eğitime erişim hakkı, göçmenler başta olmak üzere sığınmacı ve mülteciler için geçerli olabilmektedir. AB üye devletlerin ulusal eğitim politikalarının her ne kadar bağımsız olmuş olmasına rağmen “çeşitlilik içinde birlik” söylemi önemli bir belirleyici olduğu yadsınamaz bir durumdur. Göçmen eğitimi, AB için ekonomik boyuta sahip olduğu kadar heterojen bir topluma doğru giden bir Avrupa için toplumsal önemi de içermektedir.

3.8.2.2.AB Eğitim Programları ve Kültürel Çeşitlilik

AB, bütünleşme sürecinin sağlıklı yürütülmesi amacı ile farklı alanlarda programlar uygulamaya koymaktadır. AB Komisyonu bünyesindeki politika alanlarına ilişkin genel müdürlüklerce oluşturulan programlar, AB bütçesi tarafından desteklenmektedir. AB programları, üye devletler arasında ilgili alanlarda işbirliğini de sağlayarak farklı kültürlere sahip üye devlet vatandaşlarının birbirlerini tanımalarına

⁷⁵⁷ European Commission/EACEA/Eurydice, **Integrating Students from Migrant Backgrounds into Schools in Europe: National Policies and Measures**, Eurydice Report. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2019, s.163.

⁷⁵⁸ European Commission/EACEA/Eurydice, **Integrating Asylum Seekers and Refugees into Higher Education in Europe: National Policies and Measures**, Eurydice Report. Luxembourg, Publications Office of the European Union. 2019, s.24.

da yardımcı olarak bütünleşmeye katkı sunmaktadır. Programlar Birlik içerisinde ortaya çıkan ortak sorunların çözümüne de katkı sağlamaktadır.⁷⁵⁹

AB eğitim programları üye ve aday devletlerde birey ve toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesi, ülkeler arasında iş birliğinin sağlanarak vatandaşlık bilincinin geliştirilmesini amaç edinmektedir. Eğitim programları ayrıca farklı kültür ve yaşam tarzlarına sahip bireyleri aynı çatı altında toplayarak, sorunlara birlikte çözüm yolları bulmalarını, karşılıklı tanıma ve anlayışın geliştirilmesini de teşvik etmektedir. Bu bağlamda Avrupa'nın sahip olduğu kültürel çeşitliliğin de bireyler tarafından farkına varılmasının önünü de açmaktadır. Programlar yoluyla yabancı düşmanlığı ve ırkçılık başta olmak üzere ötekileştirilen grupların kazanılması da beklenmektedir.⁷⁶⁰

AB'nin ilk uygulamaya koyduğu dönemde Topluluk Programları olarak ifade edilen etkinlikler daha sonra Avrupa Birliği Programları adını almaktadır. Topluluk Programlarının, 1970'li yıllardan itibaren Birlik temel politika alanların da bütünleştirici bir rol üstlenmesi beklenmektedir.⁷⁶¹

AB eğitim politikası tarihinin "ikinci dönemi" olarak ifade edilen 1980-1992 yılları arasında ilk nesil AB eğitim programları uygulanmaktadır. Kültürel boyutun ön planda tutulduğu eğitim politikası çerçevesinde, 1986-1989 yılları arasında Commett (teknolojide eğitim-öğretim için Topluluk Programı) Erasmus (üniversite öğrencilerinin hareketliliği için Avrupa Topluluğu Eylem Programı), Lingua (Avrupa Topluluğunda yabancı dil bilgisinin geliştirilmesine ilişkin program), Petra (gençlerin mesleki eğitim ile yetişkinlere ve çalışma hayatına hazırlanmalarını destekleyecek Avrupa Topluluğu Eylem Planı), Eurotecnet (eğitim için Avrupa teknoloji ağının oluşturulması) ve Iris (Avrupa Topluluğu kadınlar için eğitim ağı) programları uygulamaya konmaktadır. İlk nesil programların ardından 1990'lı yılların ortasından itibaren ikinci nesil programlar başlamaktadır. 1994 yılında mesleki eğitimi kapsayan Leonardo da Vinci, 1995 yılında da Socrates programı kabul edilmektedir. Leonardo

⁷⁵⁹ Kihir (a), a. g. e. s.147.

⁷⁶⁰ Fatih Hasdemir, Melih Rüştü Çalikoğlu, "Avrupa Birliği Eğitim Programları ve Değişim", **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 2, Ağustos 2011, ss.66-67.

⁷⁶¹ İKV, **Türkiye'nin Katıldığı Avrupa Birliği Programları: Hayatboyu Öğrenme Programı**, Haz. İlke Toygür, İstanbul, İKV Yayınları, No 253, Ocak 2012, s.7.

da Vinci programı ve Socrates programlarının altışar yıl olmak üzere uygulanmasına devam edilmektedir. Erasmus programı ile birlikte bahsi geçen diğer programlarda Socrates adı altında birleştirilmekte, Avrupa İçin Gençler Programı da gençlere yönelik olarak oluşturulmaktadır. Birliğin eğitim politikası ve eğitim programlarında “hayat boyu öğrenme” ilkesi, 1990’lı yılların ortasında kendisine yer bulmakta, 1996 yılı “Avrupa Hayatboyu Öğrenme” yılı olarak kabul edilmektedir. Bu ilke, Amsterdam Antlaşması ile eğitim politikasında temel ilke olarak benimsenmektedir. Eğitim programları, 2007 yılında Hayatboyu Öğrenme Programı adı ile yeniden şekillendirilmekte, 2014 yılından itibaren de yükseköğretim, okul eğitimi, mesleki eğitim, gençlik ve yetişkinlerin eğitiminin yanı sıra spor alanında etkinlikleri kapsayan Erasmus+ (Erasmus Plus) programı uygulamaya konmaktadır.⁷⁶²

3.8.2.2.1. 2007 HayatBoyü Öğrenme Programı Öncesi Eğitim Programları

1970’li yıllarda eğitim alanında hızlanan çalışmaların neticesinde, 1980’li yıllardan itibaren eğitim alanında bazı pilot faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Comett, Lingua, Petra, Erasmus, Force gibi pilot uygulamaların ardından 1995 yılında eğitim alanında faaliyet gösteren Socrates, mesleki eğitimi temel alan Leonardo Da Vinci ve Gençlik programları olarak üç başlık altında yapılandırılmaktadır.⁷⁶³

3.8.2.2.1.1.AB Genel Eğitim Programları

AB genel eğitim programları Socrates programı başlığı altında toplanmaktadır. Socrates programının ilk uygulanma dönemi 1 Ocak 1995-31 Aralık 1999 tarihleri arasında kapsamakta, temel amacı, Avrupa’da kaliteli bir eğitim öğretimin hayata geçirilmesi ve iş birliğine gidilerek Birliğin daha önce mesleki eğitim başta olmak üzere eğitimin diğer boyutlarının geliştirilmesine katkı sunmak olarak belirtilmektedir. Programın yükseköğretim (Erasmus), örgün/okul eğitimi (Comenius) ve dil öğrenimi ile bilgi ve deneyim alışverişini içeren ve Lingua, Eurydice ve Arion gibi faaliyetleri de kapsayan üç temel alanı bulunmaktadır. Programda, kültürel ve dilsel çeşitlilik ile göçmen ve Roman çocukların eğitimi, engellilerin eğitime erişimi, kadın ve erkeklerin

⁷⁶² Beşgöl, a. g. m. ss.242-244.

⁷⁶³ Kihir(a), a. g. e. s.148.

fırsat eşitliğine sahip olması başta olmak üzere, Birlik içindeki herkesi içine alan bir eğitim faaliyeti olacağına yönelik açıklamalar yer almıştır. Üye devletlerin kültürel mirasından yararlanıp, eğitimin Avrupa boyutunun oluşturulması, eğitimin kültürlerarası boyutunun geliştirilmesi, eğitim alanında çalışanların ve diğer paydaşların hareketliliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Yine ilgili programın ortaya çıkışına ilişkin kararda, Birliğin eğitim politikası amaçlarından birinin de, eğitimin kültürlerarası boyutuna değinilmiş, öğrencilerin çok dilli ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan Avrupa toplumuna hazırlanması olarak ortaya konmaktadır.⁷⁶⁴

1995 yılındaki ilk kararı takip eden dönemde AB eğitim alanı ile ilgili yapmış olduğu toplantılar neticesinde 2000 yılındaki kararlar, Socrates programının 1 Ocak 2000-31 Aralık 2006 tarihleri arasında devam ettirilmesine olanak tanınmaktadır. Avrupa'nın eğitim kaynaklarının ulus ötesine yayılmasının sağlanarak herkesin erişiminin sağlanması, dönem kararının ilk amacı olarak açıklanmıştır. Avrupa genelinde iş birliği ve hareketliliğinin sağlanması, diploma ve eğitim sürelerinin karşılıklı tanınması, bilgi alışverişlerin geliştirilmesi gibi amaçlar ortaya konmuştur. İlgili kararda Erasmus, Comenius gibi etkinliklerin yanı sıra dil eğitimi için yine Lingua, yetişkin eğitimi için Grundtvig, uzaktan ve açık eğitim ve eğitim teknolojilerinin geliştirilmesini amaçlayan Minerva gibi etkinliklerde program bünyesine dâhil edilmiştir. Comenius, Erasmus ve Grundtvig hayatboyu öğrenme kapsamındaki faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. 1995 yılındaki karara benzer şekilde ikinci uygulama döneminde de ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele, dezavantajlı grupların eğitime erişimi, kadın-erkek fırsat eşitliği başta olmak üzere dışlanmaya karşı kapsayıcı ilkelere yer verilmektedir.⁷⁶⁵

⁷⁶⁴Official Journal of the European Communities, "DECISION No 819/95/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 14 March 1995 establishing the Community action programme 'Socrates'", No L 87, 20. 4. 95, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995D0819&qid=1623751701562&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.06.2021.

⁷⁶⁵Official Journal of the European Communities, "DECISION No 253/2000/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 24 January 2000 establishing the second phase of the Community action programme in the field of education 'Socrates'", L 28, 3. 2. 2000. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000D0253&qid=1623751701562&from=E> N (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.06.2021.

Socrates eğitim programı kapsamındaki eğitim faaliyetler Birliğin eğitim politikasına hizmet etmekle kalmamakta aynı zamanda Birliğin kültür politikasının temel bileşenlerini oluşturan kültürel mirasın korunması ve kültürel çeşitliliğin geliştirilmesine de katkı sunmaktadır. Nitekim Socrates programının uygulanmasına yönelik alınan her iki kararda da her tür dışlanmaya karşı bir duruş sergilenmektedir. Etkinlikler bünyesinde programa dâhil olan ülkelerdeki insanların hareketliliğinin sağlanarak kültürlerin ve dillerin karşılıklı tanınması, deneyimlerin paylaşılması AB'nin eğitim politikasında önemli yer tutan kültürel çeşitliliğe saygının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.8.2.2.1.2.AB Mesleki Eğitim Programları

AB genel eğitim programının yanı sıra mesleki eğitime de önem vermektedir. Eğitim alanında yapılacak ortak eylem faaliyetlerinde özellikle nitelikli işgücü ve ekonomik kalkınma temelli tasarlanan mesleki eğitim, farklı çalışma alanları doğrultusunda hazırlanan programlarla gerek Birlik üye devletlerin gerekse üye olmayan devletleri, üçüncü dünya ülkeleri ve uluslararası kuruluşların katılımı hedeflenmekte ve işbirliğine gidilmektedir. Mesleki eğitim alanında uygulanan eğitim programları kısaca şu başlıklar altında sıralanmaktadır;⁷⁶⁶

- **LEONARDO DA VINCI Programları I-II:** AB'nin mesleki eğitim alanında yürüttüğü temel eğitim programlarından biridir. 1980'li yıllarda ortaya konan birçok mesleki eğitim programı, birlik sağlanması amacı ile Leonardo Da Vinci programı altında birleştirilmektedir.
- **COMETT Programları I-II:** Üniversiteler ile işletmeler arasında teknoloji alanında eğitim ve öğretim iş birliğini öngörmektedir.
- **EUROTECNET Programı:** teknoloji alanında yaşanan ve yaşanabilecek değişim ve gelişmelere yönelik olarak mesleki eğitimin uyumunun sağlanması ve geliştirilmesini amaçlamaktadır.
- **PETRA Programları I-II:** Program, gençlerin mesleki eğitimini en iyi şekilde edinerek yetişkinlik dönemi ve çalışma hayatına hazır olmasını hedeflemektedir.

⁷⁶⁶ Kihitir(a),a. g. e. ss.196-228.

- **IRIS Programı:** Kadınların mesleki hayata katılımı ve eğitimini temel alan eğitim programı ağı olarak tanımlanmaktadır.
- **FORCE Programı:** Avrupa’da mesleki eğitimin sürekliliğini arttırmak amacı ile oluşturulan bir programdır.
- **YES for EUROPE:** Avrupa’daki genç işçilerin hareketliliği ve mesleki eğitimlerinin geliştirilmesi temel alan mesleki eğitim programıdır.
- **EUROFORM Programı:** İnsan kaynaklarının kalite seviyesinin arttırılmasını hedeflemektedir.
- **NOW Programı:** Mesleki eğitimde ve iş hayatında kadınların eşit fırsatlara sahip olmalarını destekleyen mesleki eğitim temelli programdır.
- **HORIZON Programı:** Engelli bireylerin çalışma hayatına kazandırılmasını hedefleyen mesleki eğitim programıdır.
- **HELIOS Programı:** Toplum içerisinde bağımsız hayatını devam ettiren engellilerin mesleki eğitimin sağlanarak bireysel gelişimi ve hayatının desteklenmesini kapsayan mesleki eğitim programıdır.

AB mesleki eğitim programlarının hedef ve içeriklerine bakıldığında kültürel çeşitlilik kapsamında değerlendirilen cinsiyet, yaş, engellilik gibi temaları öne çıkarmaktadır. Mesleki eğitimde hareketliliğin sağlanması, teknolojik gelişme ve insan kaynaklarının kalitesinin arttırılması, mesleki eğitim bünyesinde farklı kültürlerin bir araya gelip birbirlerini tanımasını da desteklemektedir. Daha sonraki başlıklarda da değineceğimiz üzere mesleki eğitimin hedeflerinden birinin de kültürel çeşitliliğe saygı olduğu görülmektedir. Yukarı da bahsedilen programlarda yer alan, kadınlara yönelik fırsat eşitliği, genç işçilerin hareketliliğin sağlanması ve engelli bireylerinde iş hayatına kazandırılmasını içeren temel programların Birlik içinde dolaylı veya direkt olarak bir atıf olarak kabul edilebilir.

3.8.2.2.1.3.AB Gençlik Programı

Avrupa İçin Gençlik adıyla ortaya çıkan ve daha sonra Gençlik Programı olarak ifade edilen program, AB’nin eğitim politikası amaçları doğrultusunda hedefler ortaya koymaktadır. Gençlerin toplumsal hayata katılımını güçlendirmek ve bu sayede farklı

kültürlerin bir araya gelerek kültürlerarası diyalogun oluşması, hoşgörünün geliştirilmesi temel alınmaktadır.⁷⁶⁷

14 Mart 1995 yılında başlayan program 15-25 yaş arası gençleri kapsamaktadır. Programın amaçları arasında, belirtilen yaş grubunda bulunan genç işçilerde dâhil olmak üzere, gençlerin farklı kültürel ve sosyal aitlikleri ile birlikte AB'nin bir unsuru olduklarına yönelik farkındalığın oluşturulması, farklı etnik ve kültürel geçmişlere sahip insanlarla ilişkilerin geliştirilerek, yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve dışlama gibi konularla mücadele etmesi olarak ifade edilmektedir. Sosyal, kültürel alanlar başta olmak üzere gençlerin, yaratıcı, girişimci yönlerinin geliştirilmesi ve düşüncelerini özgürce ifade edebilmelerinin sağlanması diğer amaçlar olarak vurgulanmaktadır. Kadın-erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve buna yönelik farkındalık oluşturma da programdaki bir diğer amaç olarak belirtilmektedir.⁷⁶⁸

Gençlerin eğitime ilişkin ortaya konan bu program, Birlik eğitim programlarının ilerleyen dönemlerinde kendisine yer bulmaktadır. Gençlik programlarının nitelikli genç emeğini oluşturması amaçlamasının yanı sıra AB gençleri arasında kültürel yakınlaşmayı sağladığı, ırk, cinsiyet, kültürel farklılıklara ilişkin hoşgörünün geliştirilmek istendiği görülebilmektedir. Kültürel çeşitliliğin gençlik boyutunda AB tarafından önemsenmesi ve korunması Gençlik Programı'nda ciddi anlamda kendisini göstermektedir.

3.8.2.2.2.Hayatboyu Öğrenme Programları I-II

Hayatboyu öğrenme kavramı AB eğitimi politikasında 1990'lı yıllardan itibaren yer almaya başlamaktadır. Dönemin parlamentosu, 1996 yılını "Avrupa Hayatboyu Öğrenme Yılı" olarak ilan etmektedir. 2000 yılında yapılan Lizbon Zirvesi'nde Birliğin gelecekte ekonomik ve teknolojik alanlar başta olmak üzere rekabet edebilirliğinin arttırılması amacı ile bireylerin eğitimi ve teknolojik açıdan gelişimi önemsenmektedir. Herkesin eğitime erişiminin sağlanarak işsizlik başta olmak üzere ekonomik ve sosyal hayatı etkileyebilecek sorunların önüne geçilmesi

⁷⁶⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB Kısa Kısa: Gençler Buluşuyor", **Güncel Haber**, No:27, Ankara, AKTT Yayını, Haziran 2002, s.3. Aktaran, Kihitir(a),**a. g. e.** s.233.

⁷⁶⁸ Gülcan; **a. g. e.** s.43.

gerektiği tartışılmakta, hayatboyu öğrenmenin önemli işlevine atıfta bulunmaktadır.⁷⁶⁹

Hayatboyu Öğrenme Programları bu çerçevede, AB'ye üye olan devletlerin sahip oldukları eğitim farklılık düzeylerinin azaltılması, eğitim alanında iş birliğinin daha da geliştirilmesi ile Birlik gençlerinin toplumsal ve ekonomik kaynaklı yetersizliklerden ötürü eğitime erişim engellerinin ortadan kaldırılması amacı ile daha önce uygulamış olduğu eğitim programlarını Hayatboyu Öğrenme Programları altında birleştirmektedir. Socrates, Leonardo da Vinci ile E-öğrenme programlarının 31 Aralık 2006 tarihinde son bulmasından hemen önce 15 Kasım 2006 tarihinde Topluluk Resmi Gazetesi'nde yayımlanan 1720/2006/EC sayılı karar ile "Hayatboyu Öğrenme Programı" (Lifelong Learning Programme-LLP) yeni eğitim programı olarak kabul edilmektedir. 2007-2013 yılları arasını kapsayan bu süreçte gerek üye devletler gerekse aday ülkeler arasında iş birliği ve yakınlaşmanın sağlanması hedeflenmektedir.⁷⁷⁰

"Program, dört sektörel alt program, bir ortak konulu program ve Jean Monnet eylemi altında 57 faaliyet ve önceliği desteklemektedir."⁷⁷¹ Hayatboyu Öğrenme Programları'nın özel amaçları şu şekilde ifade edilmektedir,⁷⁷²

- Hayatboyu öğrenmenin yüksek performans ve yenilikçi bir yaklaşımla kapasitesinin artırılması, Avrupa boyutunun güçlendirilmesi,
- Avrupa'da hayatboyu öğrenme alanının meydana getirilmesi,
- Avrupa'da önemsenen değerler olarak, insan hakları ve demokrasi ekseninde Avrupa vatandaşlık duygusunun geliştirilmesi, kültürlerarası diyalogun güçlendirilmesi, cinsiyet eşitliği ve karşılıklı anlayış duygularının artırılmasına katkı sunulması,
- Eğitim sistemlerinde bilgi iletişim teknolojisi kullanımının artırılarak geliştirilmesi, dil öğrenimi ve dil çeşitliliğinin teşvik edilmesi,

⁷⁶⁹ Osman Samancı, Ebru Ocakçı, "Hayat Boyu Öğrenme", **Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:24, 2017, s.714.

⁷⁷⁰ İKV, **Türkiye'nin Katıldığı Avrupa Birliği Programları: Hayatboyu Öğrenme Programı**, s.7.

⁷⁷¹ İKV, **Hayatboyu Öğrenme Programı**, Haz. Can Mindek, İstanbul, İKV Yayınları, Yayın No: 203, Kasım 2007, s.5.

⁷⁷² A. e. s.7.

- Başta özel ihtiyaçlılar ve dezavantajlı gruplar olmak üzere, ekonomik, sosyal, kültürel geçmiş ve aitliklerine bakılmaksızın herkesin hayatboyu öğrenme sürecine dâhil edilmesi.

Hayatboyu öğrenme programlarının genel ve özel amaçlarına bakıldığında, Birliğin eğitim politikalarında üstünde durduğu dilsel ve kültürel çeşitliliğe yapılan atıfların kendisine yer bulduğu görülmektedir. Dil öğrenimin teşviki ile dilsel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi, farklı kültürel geçmişlerden gelen her yaştan bireyin eğitime erişiminin desteklenmesi, kültürlerarası diyaloga yapılan vurgu, farklı kültürel yapılar sahip ülkelerin kaynaşması, karşılıklı anlayışın geliştirilmesi, ortak kültürel miras ile kültürel zenginliğin farkındalığının oluşturulmaya çalışılması, programların sahip olduğu önemli işlevleri de ortaya koyabilmektedir.

3.8.2.2.2.1.Hayatboyu Öğrenmenin Programının Etkinlik

Alanları

3.8.2.2.2.1.1.Sektörel Alt Programlar

3.8.2.2.2.1.1.1.Comenius (Okul Eğitimi)

Comenius programı okul öncesi, ilk ve ortaöğretim seviyesindeki kamu ya da özel olarak hizmet veren kurumlar ile bu kurumlarda görev yapan eğitimciler ve öğrenciler başta olmak üzere, eğitim sürecindeki diğer paydaşlarında (okul aile birlikleri, STK'lar, üniversiteler vb.) yararlanabileceği bir programdır. Programın amacı, Avrupa eğitim kurumları arasında iş birliği çalışmalarının güçlendirilmesi, eğitim sistemleri ile alakalı deneyimlerin paylaşılması, öğrencilerin kişisel gelişim ve becerilerinin ortaya konarak güçlendirilmesi olarak belirtilmektedir. Program yolu ile Avrupa'nın sahip olduğu kültürel ve dil çeşitliliği ile Avrupa değerleri hakkında bilgi edinmeleri, karşılıklı anlayışın geliştirilmesi vurgulanmaktadır.⁷⁷³ Comenius programı, farklı kültürel, coğrafi, sosyo-ekonomik çevrelerden gelen eğitim paydaşlarını, hareketlilik (ziyaretler, hizmet içi faaliyetler vb.) faaliyetleri doğrultusunda buluşturmaktadır. Her çocuğun sosyal dışlanma ve ırkçılık gibi

⁷⁷³Türkiye Ulusal Ajansı, “Hayatboyu Öğrenme Programı”, <https://www.ua.gov.tr/media/xjklrux/hayat-boyuo-g-renme.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.07.2021. s.4.

tehlikelere karşı korunarak kaliteli bir eğitim alması programın önemli bir diğer hedefini oluşturmaktadır. Eğitimin kültürlerarası boyutunun geliştirilmesi ile kültürel ve dilsel çeşitliliğe katkı sunmaktadır.⁷⁷⁴

3.8.2.2.2.1.1.2.Erasmus (Yükseköğretim)

Erasmus Programı, Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın meydana getirilmesi ile Avrupa'daki yükseköğretim kurumları arasında iş birliğine gidilmesi, programa dâhil olan ülkeler arasında yükseköğretime ait derecelerin eşdeğerliliğinin sağlanması, yabancı dil öğrenimini teşvik edilmesi ve yükseköğretim çerçevesinde farklı ülkelerden gelen katılımcıların karşılıklı tanıma ve anlayışı geliştirilerek sahip olunabilecek ön yargıların ortadan kaldırılması hedeflerini içermektedir. Yükseköğretimde görevli öğrenci, öğretim üyesi, diğer personel ve paydaşlar, program doğrultusunda karşılıklı ziyaret, farklı ülkelerde ders verme, dil kursları gibi faaliyetlere katılabilmektedir.⁷⁷⁵ Comenius programında vurgulandığı gibi, Erasmus programı da yükseköğretim seviyesinde farklı kültürlerin buluşmasını sağlayarak yükseköğretimin kültürlerarası boyutunu oluşturmakta, kültürel çeşitliliğin Avrupa'da geliştirilip ilerletilmesinde rol oynamaktadır.

3.8.2.2.2.1.1.3.Leonardo Da Vinci Programı (Mesleki Eğitim)

Leonardo Da Vinci Programı, Topluluğun mesleki eğitimde uygulamaya koyduğu bir program olarak Konsey'in 94/819/EC sayılı kararı doğrultusunda ilk olarak uygulanmaya konmuş, 1999/382/EC sayılı kararı ile de programın ikinci dönem uygulamasına geçilmiştir. İkinci dönem, 1 Ocak 2000-31 Aralık 2006 tarihlerini kapsamaktadır.⁷⁷⁶

Avrupa çapında mesleki eğitimde iş birliğine gidilmesi, bireylerin bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi ile kalite ve performansın arttırılmasını amaçlayan program, çeşitli projeler ile devletleri bir araya toplamaktadır. Hareketlilik, ortaklık,

⁷⁷⁴ Kihir(a), a. g. e. ss.174-175.

⁷⁷⁵ İKV, Türkiye'nin Katıldığı Avrupa Birliği Programları: Hayatboyu Öğrenme Programı, ss.16-20.

⁷⁷⁶ Official Journal of the European Communities, "COUNCIL DECISION of 26 April 1999 establishing the second phase of the Community vocational training action programme 'Leonardo da Vinci' (1999/382/EC)", L 146, 11.06.1999. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999D0382&qid=1625999288854&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.07.2021.

yenilik transferi gibi projelerin yanı sıra bireysel faaliyetlerde düzenlenerek başta işsizler olmak üzere işgücü kapasitesinin nitelikli bir biçim olarak sektörlerin geliştirilmesini amaçlamaktadır.⁷⁷⁷

Programın hedefleri şu şekilde sıralanabilir;⁷⁷⁸

- Bireylerin mesleki eğitimde bilgi ve becerilerinin artırılması,
- Sürekli-mesleki eğitimde kalitenin artırılması ve eğitime erişimin kolaylaştırılması,
- İstihdam ve rekabet edebilirliğin geliştirilmesi, yenilikçilik ve girişimciliğin desteklenmesi,
- Mesleki eğitim alanında dil yeterliliklerinin geliştirilerek ortak bir dil alanının oluşturulması ile dil öğreniminin teşvik edilmesi,
- Mesleki eğitime, sosyal, fiziksel, coğrafi ve ekonomik nedenlerden dolayı erişememiş dezavantajlı gruplara öncelik vermek.

Mesleki eğitimin Avrupa boyutunun geliştirilmesi ve kalitesinin artırılmasını amaçlayan program, mesleki eğitimde iş birliği çalışmalarında, üye ülkelerin kültürel ve dilsel çeşitliliğine saygı duyulacağını ifade edilmektedir. Aynı zamanda kadın-erkek eşitliği ile ayrımcılıkla mücadele programda vurgulanan diğer hususlar olmaktadır.⁷⁷⁹

3.8.2.2.2.1.4.Grundtvig Programı (Yetişkin Eğitimi)

Grundtvig programı, yetişkin ve yaygın eğitiminin Avrupa boyutunda hayata geçirilmesini amaçlayan bir programdır. Program, yaygın eğitim kapsamındaki bütün paydaşların eğitim yolu ile bilgi ve becerilerinin geliştirilmesini, iş birliği çalışmalarını içermektedir. Yaygın eğitim yoluyla kişisel bilgi ve becerileri geliştiren bireylerin istihdam fırsatını arttırmak ve yaşadıkları toplum içerisinde uyumlarını ilerletmek,

⁷⁷⁷ Türkiye Ulusal Ajansı, a. g. e. s.8.

⁷⁷⁸Türkiye Ulusal Ajansı, “Leonardo Da Vinci Programı”, <https://www.ua.gov.tr/media/0u0nkxa4/leonardo.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.07.2021.

⁷⁷⁹Official Journal of the European Communities, “COUNCIL DECISION of 26 April 1999 establishing the second phase of the Community vocational training action programme ‘Leonardo da Vinci’ (1999/382/EC)”, L 146, 11.06.1999. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999D0382&qid=1625999288854&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.07.2021

programın diğer hedefleri arasında yer almaktadır. Eğitimini yarıda bırakan bireylerin yanı sıra Avrupa'daki yaşlı nüfusunda eğitim sorunları da dikkate alınmaktadır.⁷⁸⁰

3.8.2.2.1.2.Ortak Konulu Program

AB'nin eğitim politikasının öncelikleri doğrultusunda birden fazla sektörel alt programların iş birliğine gidilerek, AB üye devletlerin eğitim sistemlerinin kalitesinin artırılması, Hayatboyu Öğrenme Programı'nın daha geniş bir çerçevede uygulanmasının sağlanması, dil çeşitliliğinin geliştirilmesi ile eğitimde bilgi ve teknoloji kullanımının ilerletilmesi programın hedefleri arasında yer almaktadır.⁷⁸¹

Program aşağıda ifade edilen dört temel faaliyet alanını desteklemektedir;

- Eğitim Politikasında İş Birliği ve Hayatboyu Öğrenmede Yenilikçilik: Bu faaliyet kapsamında, mesleki eğitimde görevliler ve karar vericiler arasında çalışma ziyaretlerinin yapılması, Roman vatandaşlarının topluma uyumunun sağlanmasına ilişkin projelerin uygulanması hedeflenmiştir. Ayrıca en az 8 ülke ile 10 ortağın katılımının sağlandığı eğitim alanında karar verici ve paydaşlarının bulunduğu ağlar, faaliyetin projeleri arasında yer almaktadır.
- Diller: Birden fazla sektördeki dil öğrenme ihtiyacının giderilmesi planlanmaktadır. Faaliyet kapsamında yürütülen üç projede dil politikası, ağ projeleri, yenilikçi yöntemlerin oluşturulması temel hedeflenmektedir. Projelerde Avrupa resmi dillerinin yanı sıra bölgesel, azınlıklar ile göçmenlere ait dillerin kullanılması dilsel çeşitlilik açısından önemsenmektedir.
- Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Geliştirilmesi: Sektörlerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin teşvik edilip geliştirilmesi ve sektörlerdeki eksikliklerinin tamamlanması öngörülmektedir. Çok taraflı ağlar ve projeler faaliyet kapsamında ortaya konmaktadır.
- Sonuçların Değerlendirilmesi ve Yaygınlaştırılması: Hayatboyu Öğrenme Programı ile sektörel, ulusal, bölgesel ve Avrupa seviyesinde uygulamaya

⁷⁸⁰Türkiye Ulusal Ajansı, "Grundtvig (Yetişkin Eğitimi) Programı 2007 – 2013", <https://www.ua.gov.tr/media/05lpbg3c/hap-grundtvig.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.07.2021.

⁷⁸¹ İKV, Hayatboyu Öğrenme Programı, s.31.

geçirilmiş proje sonuçlarının değerlendirilip, yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.⁷⁸²

3.8.2.2.2.1.3.Jean Monnet Programı

Jean Monnet programı başlangıç olarak üniversitelerde Avrupa Bütünleşmesi ile ilgili araştırma ve diğer eğitim faaliyetlerini desteklemek amacıyla 1990 yılında uygulamaya konulmaktadır. Hayatboyu Öğrenme Programı'nın hayata geçirilmesi ile Erasmus ve Leonardo da Vinci ile birlikte alt programlardan biri haline gelmektedir.⁷⁸³

Programın diğer bir amacı, AB vatandaşları ile akademisyenler arası bir yakınlaşmanın sağlanması olarak belirtilmektedir. Programa, yükseköğretim kurumları, yükseköğretim öğrenci, akademisyen, araştırmacı ve öğretmenler katılabilmektedir. AB'ye dair bir konunun araştırmaya dâhil edilebildiği programda, bütünleşmeden, AB politika alanlarına kadar birçok alanda araştırmalar yapılabilmekte ve projeler desteklenmektedir. Avrupa vatandaşlığı, tarihi ve Avrupa kültürü de program bünyesindeki önem verilen proje çalışma alanları olmaktadır.⁷⁸⁴

3.8.2.2.3.Hayatboyu Öğrenme Programı Sonrası Eğitim Programları

3.8.2.2.3.1.Erasmus Plus

Erasmus+ Birliğin 2013 yılında yapmış olduğu düzenleme ile hayata geçirdiği eğitim, öğretim, gençlik ve spor alanlarını kapsayan geniş kapsamlı bir programdır. Programın geçerlilik süresi 1 Ocak 2014-31 Aralık 2020 tarihleri arasında ifade edilmektedir. Program gençlik ve spor konularının yanı sıra hayat boyu öğrenme kapsamında her derece ve türdeki eğitim programlarını kapsamaktadır. Okul eğitimi programı, Comenius, yükseköğrenim programı Erasmus, uluslararası yükseköğrenim programı Erasmus Munds, mesleki eğitim ve öğretim programı Leonardo da Vinci ve yetişkin eğitim programı Grundtvig, Erasmus+ programı altında birleştirilmektedir. Programın ana hedefleri Birliğin benimsemiş olduğu değerler doğrultusunda AB'nin hem kendi içerisinde hem de uluslararası ilişkilerde eğitim, öğretim, gençlik ve spor

⁷⁸² İKV, Türkiye'nin Katıldığı Avrupa Birliği Programları: Hayatboyu Öğrenme Programı, ss.30-35.

⁷⁸³ MESS, a. g. e. s.35.

⁷⁸⁴ İKV, Hayatboyu Öğrenme Programı, s.38.

alanlarında iş birliği çalışmalarının yapılması olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda ilgili alanlarda çalışmaların sürdürülmesi amacı ile paydaşlar arasında hareketliliğin sağlanması, farklı dillerin öğretilmesi ve kültürlerarası farkındalığın oluşturulması hedeflenmektedir. Erasmus+ programı, ABİHA'nın 8 ve 10 maddesi ile Avrupa Temel Haklar Şartı'nın 21 ve 23 maddelerine atıfta bulunmakta, programın amaçları arasında kadın erkek eşitliğinin sağlanması, ırk, din, düşünce, cinsiyet, cinsel yönelimden kaynaklı ayrımcılığa karşı mücadelenin geliştirilmesi yer almaktadır. Dezavantajlı grupların ve engellerinde eğitime erişimin sağlanması da programın diğer amaçları arasında kendine yer bulmaktadır. Program faaliyet alanı içerisindeki bütün alanlarda her türlü ayrımcılığa karşı harekete geçmeyi taahhüt etmektedir. Yine Birlik içerisinde bahsedilen konu başlıklarında üye devletler arasında uyumlaştırmanın sağlanması bu açıdan AB bütünleşmesinin de eğitim-öğretim, spor, gençlik gibi konularda sağlanması önemsenmektedir.⁷⁸⁵

Erasmus Plus programının temel faaliyet alanları ve desteklediği programlar;

- Bireylerin Öğrenme Hareketliliği; AB sınırları içinde veya dışında eğitim öğretim, gönüllülük çalışmaları, gençlik aktiviteleri başta olmak üzere hareketliliği amaçlanmaktadır.
- Yenilik ve İyi Uygulamaların Değişimi İçin İş Birliği; Eğitim ve öğretim kurumları ve diğer paydaşlar arasında yenilikçi, istihdam ve girişimciliği teşvik eden uygulamaların alışverişini öngören faaliyet alanıdır.
- Politika Reformuna Destek; bilimsel temelli politikaların oluşturulması için iş birliğini hedeflemektedir.
- Spor Destekleri; Avrupa sporunun geliştirilmesinin teşvik edilmesi ve iş birliğinin sağlanması amaçlanmaktadır.
- Jean Monnet Programı; Avrupa bütünleşmesi alanında yükseköğretim kurumları seviyesinde çalışmaların desteklenmesini kapsamaktadır.⁷⁸⁶

⁷⁸⁵Official Journal of the European Union, "Regulation (EU) No:1288/2013 Of The European Parliament And Of The Council of 11 December 2013 establishing 'Erasmus+': the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Decisions No 1719/2006/EC, No 1720/2006/EC and No 1298/2008/EC", L 347, 20.12.2013. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1288&qid=1621937152505&from=EN> (Çevrimiçi)
Erişim Tarihi: 05.05.2021.

⁷⁸⁶ Gülcan, a. g. e. ss.58-59.

Erasmus+ programında 2018 yılında yapılan düzenleme ile bazı değişiklikler yer almaktadır. Programın 2021-2027 AB bütçesinden alacağı yardımlar başta olmak üzere içerikte amaç, hedef ve planlamalarda tekrar gözden geçirilmekte “Erasmus+” programının ismi “Erasmus” olarak değiştirildiği göze çarpmaktadır. Düzenlemede 17 Kasım 2017 tarihinde yapılan ve Avrupa kimliğinin kültür ve eğitim yolu ile güçlendirilmesine ilişkin toplantıya atıfta bulunmaktadır. İlgili toplantıda, AB Avrupa Eğitim Alanı ile ilgili düşüncelerini ifade ederken, ana dilin dışında iki dilin daha öğrenilmesi, kültürel miras ve kültürel çeşitliliğe ilişkin güçlü bir sahiplenmenin oluşacağı ortaya atılmaktadır. Gençlerin program ile geliştirilerek demokratik yaşama katılımının teşvik edilmesi programda yer alan diğer önemli bir atıf olmaktadır.⁷⁸⁷

Avrupa Birliği Resmî Gazetesi’nin 26.03.2021 tarihli yayınında AB Konsey ve Parlamentosu tarafından bazı değişiklikler istenmektedir. Programın ismi tekrar Erasmus+ olarak değiştirilmektedir. Programının herhangi kültürel ve sosyal geçmişi ayırt edilmeksizin herkesçe ulaşılabilir olmasının altı çizilmekte, AB’nin daha demokratik olmasının anahtarı olarak görülmekte, Avrupalılık kimliğinin dışında Birlik değer ve ilkelerini gelişimine katkı sunacağı belirtilmektedir. Avrupa Sosyal Haklar Sütunu’na vurgu yapılarak okul öncesi eğitime erişimin eşit olmasının altı çizilmektedir. Program sayesinde sadece Birlik içinde değil kıtanın genelinde bütün gençler için iyi bir eğitim ve iş imkânını sağlaması ve ayrımcılıkla mücadele edilmesi beklenmektedir. Yetenekli ve üstüne zekâlı çocukların cinsiyet, milliyet ve sosyo-ekonomik durumuna bakılmaksızın desteklenmesi ile ortak kültürel mirasın geliştirilmesine ilişkin etkinliklerin programda yer alması düzenlemeye yeni giren hususlar olmaktadır. Engellilere ve ekonomik anlamda programdan faydalanamayanlara ekonomik desteğin sağlanmasına yönelik yeni tavsiyelerde bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere uluslararası alanda bireysel veya kuruluşlarla iş birliğine gidilmesini yeni düzenlemede daha da ön plana

⁷⁸⁷European Commission, “Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing 'Erasmus': the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Regulation (EU) No 1288/2013. COM(2018) 367 final 2018/0191 (COD)”, Brussels, 30.5.2018. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A367%3AFIN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.05.2021.

çıkarılmakta bu bağlamda Erasmus+ programı ile Birliğin dış politikası araçları arasında daha fazla iş birliğinin yapılması önerilmektedir. Programlarda yer alacak aktivitelerde gençlerde farkındalık yaratılmak istenen alanlara Avrupa tarihi, kültürü ve vatandaşlığı gibi konularda eklenmektedir. Gençlerin Avrupa'nın dilsel ve kültürel çeşitliliğini keşfetmesinin sağlanması amacı ile etkinliklere katılımın coğrafi dengenin gözetilerek yapılması istenmektedir. Kültürlerarası ilişkinin geliştirilmesi amacı ile dil öğrenimim ile ilişkili teknolojik gelişmelerin sağlanması programın hedeflerinden biri olarak sıralanmaktadır. Yeni düzenlemenin tanımlar kısmında programa düşük erişim fırsatına sahip olan gruplar genişletilmektedir. Erişimin artırılması istenilen gruplara, sağlık problemi olanlar, farklı kültürlerden, sosyal ekonomik ve coğrafyadan gelenler, göçmenler, marjinal gruplar ile Avrupa Temel Haklar Şartı'nın 21.maddesine göre herhangi bir ayrımcılığa uğrama riski ile karşı karşıya olanlar eklenmektedir. Kültürler ve dinler arası diyalog ile çok dilliğin Birlik genelinde geliştirilmesi yeni düzenlemede vurgulanmaktadır.⁷⁸⁸

3.9.AB Kültür Politikasının Hedeflerinden Biri Olarak Avrupa Kimliği ve Kültürel Çeşitlilik

Grupların birbirlerini nasıl gördükleri, birbirlerine karşı davranışlarının belirleyicisi kimlik kavramıdır. Kimliğin önemli işlevine ek olarak kimlik kavramının ne şekilde oluşturulduğu ve ne şekilde geliştirilebileceği de önemli hususları oluşturmaktadır. Eğitim, dil, medya, devlet politikaları, aile, bayrak, marş ve semboller gibi kimlik göstergeleri, kimliğin oluşumu ve geliştirilmesi için önemli unsurlar olarak ortaya atılmaktadır.⁷⁸⁹

Avrupa kimliğinin ne olduğuna/olmasına yönelik çok çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Nitekim sahip olduğu coğrafya, içerisinde barındırdığı dilsel, dinsel,

⁷⁸⁸ Official Journal of the European Union,” Position of the European Parliament adopted at first reading on 28 March 2019 with a view to the adoption of Regulation (EU) .../... of the European Parliament and of the Council establishing ‘Erasmus’ ‘Erasmus+’: the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Regulation (EU) No 1288/2013 [Am. 1 This amendment applies throughout the text] (Text with EEA relevance)” C 108, 26.3.2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019AP0324&qid=1622024751016&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.05.2021.

⁷⁸⁹ F, Groothues; “Imagine: a European identity”, 2002 http://www.opendemocracy.net/people-debate_36/article_330.jsp. Aktaran; Cengiz Dinç: “Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler” **Gazi Akademik Bakış**, Cilt:5, Sayı: 9, Kış 2011, s.33.

etnik çeşitlilikler başta olmak üzere çeşitliliğin korunması ve devamı, çeşitliliğe saygı duyulması, saygının en ufak azınlık gruptan en az konuşulan dile kadar devam ettirilebileceği, oluşturulacak bir Avrupa kimliğinin sahip olması gereken özellikleri olarak sıralanmaktadır. Avrupa kimliğinin tanımı yapılırken başta kültürel çeşitlilik olmak üzere çeşitlilik kavramı üzerinden tartışmaların yürüdüğü görülmektedir. Bazı düşünürler Avrupa'nın sahip olduğu çeşitliliğin kapsamının geniş olması nedeniyle ortak ve kapsayıcı bir Avrupalılık kimlik tanımının yapılamayacağını savunulurken, kültürel çeşitliliklere rağmen din başta olmak üzere demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi birçok kavramın ortak bir kimlik yaratılmasında belirleyici unsurlar olduğunu da savunanlar bulunmaktadır. AB ve Avrupalılık arasında bir temsiliyet ilişkisi kurularak bugünün Avrupalılık değerleri olarak liberal demokrasi, pazar ekonomisi ve barış kavramları öne çıkarılmaktadır.⁷⁹⁰

AB kültür politikasının gelişim evrelerine bakıldığında ortaya konan resmi belgeler ile devamındaki eylem ve programlarda ortak bir aidiyet ve değerler etrafında toplanma arzusu kendisini göstermektedir. Kültürel çeşitlilik, Avrupa kimliğinin tanımında atıfta bulunulan bir unsur olmaktadır. Bu başlık altında Avrupa kimliğinin ne olduğuna yönelik yapılan tanımlamalar ve tartışmaların AB kültür politikasının kimliğin oluşumuna sağladığı katkı, Avrupa kimliği ile kültürel çeşitlilik arasında nasıl bir ilişki yaratıldığına değinilmeye çalışılmaktadır.

3.9.1. Avrupa Kimliğinin Tanımı ve Tartışmalar

Ekonomik ve siyasi bütünleşme amaçlı bir yapılanma olan AB'de kimlik kavramı tartışılan gelen bir konu almaktadır. AB kimliğine yönelik tartışmalar yaşanan iki gelişme sonrasında yoğunlaşmaktadır. İlk olarak Maastricht Antlaşması sonrasında Birliğin kendini nasıl algılayacağına yönelik tartışmalarda kendini göstermektedir. İkinci olarak ise AB'nin 2004 ve 2007 yıllarındaki doğu genişlemesi ve Türkiye'nin aday ülke statüsü, AB'nin sınırları ile Avrupa kavramının nasıl şekilleneceğine dair tartışmalar, AB kimliği tartışmalarını öne çıkaran diğer nedenler olmaktadır. AB kimliğine yönelik birçok tanım yapılmakla birlikte herkesçe kabul edilen tek bir tanım etrafında toplanılamamaktadır. Tanımın karmaşıklığının yanı sıra, AB kimliğinin, kolektif kimliğin belirli bir formu olduğuna dair düşünceler de tanımın farklı

⁷⁹⁰A. e. s.33-35.

biçimlerde şekillenmesine neden olmaktadır. Nitekim kolektif kimliğin tanımına yönelik farklı yaklaşımlar haliyle AB kimliğinin tanımını da bir o kadar karmaşık hale getirmektedir.⁷⁹¹ AB, farklı kültürel ve tarihsel arka planlara sahip heterojen çeşitliliğe sahip bir yönetim olarak ifade edilmekte ve Avrupa kimliği politik içerikte tanımlanmaktadır.⁷⁹²

AB kimliğinin tanımına yönelik yaşanan tartışmalar Avrupa kimliğinin tarihsel arka planını da öne çıkarmaktadır. Dinç,⁷⁹³ Avrupa kimliğinin tarihi sürecini beş farklı dönem içerisinde sınıflandırılmaktadır. 1500’lü yıllara kadar uzanan ilk dönem, Avrupa’nın dış düşmanlarının varlığını göstermesinin itici gücüyle kendini tanıma, keşfetme dönemi olarak adlandırılmaktadır. 1500-1850’li yılları kapsayan ve Ön Avrupalılaşıma olarak adlandırılan ikinci dönemde ise, Avrupalılık kimliğinin içsel boyutunun, deniz yolu ile Doğu’dan getirilen fikirselle ve maddi zenginlikle güçlendirildiğine vurgu yapılmaktadır. Bu dönem içerisinde Avrupalılaşıma süreci, sahip olunan ekonomik ve teknolojik güçle birlikte dışa dönmeye başlamıştır. Başlangıç Avrupalılaşıma olarak adlandırılan ve 1850-1914 arası yılları kapsayan üçüncü dönemde Avrupa, sömürgecilik başlamakta, kendisine ait yönetimsel başta olmak üzere birçok Avrupa temelli uygulamaları sömürge topraklarında hayata geçirmektedir. Avrupalılaşıma sürecinin son iki dönemi ise 1919 ve 1945 yıllarından günümüze kadar gelen Çağdaş Avrupalılaşıma adı altında iki farklı döneme ayrılmaktadır. 1919 yılından günümüze kadar gelen dönem, “içe dönük” Avrupalılaşıma olarak ifade edilmektedir. Bu dönemden itibaren Avrupa, sömürgeci ve emperyalist fikirlerden, liberal, demokratik ve sömürge karşıtı tavırlara yönelmektedir. 1945 yılından günümüze kadar gelen süreç ise “dışa dönük” bir Avrupalılaşıma olarak tanımlanmaktadır. “AB’leşme” olarak da ifade edilen bu

⁷⁹¹ Dieter Fuchs; “Cultural Diversity, European identity and legitimacy of the EU: A theoretical framework”, **Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU**, Eds. Dieter Fuchs, Hans-Dieter Klingemann, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK- Northampton USA, 2011, ss.34-35.

⁷⁹² Julia De Clerk-Sachsse: “Deliberation and the process of identity formation: Civil society organizations and constitution making in the EU”, **Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU**. Eds. Dieter Fuchs, Hans-Dieter Klingemann, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK- Northampton USA, 2011, s.145.

⁷⁹³ Dinç; a. g. m.s.36.

dönemde Avrupalılaşıma kavramı kendi değerlerini 1990'lı yıllar sonrasında militarist bir yaklaşımdan uzak olarak tanımlamaktadır.

AB kimliğinin ne şekilde biçimleneceğine yönelik bir başka tartışmanın ana eksenini Pan-Milliyetçilik-Post-Milliyetçilik çizgisinde yaşanmaktadır. Pan-Avrupacılık yaklaşımı, Avrupa'nın Eski Yunan Düşünce Sistemi, Hristiyanlık ve Roma Hukuku, Aydınlanma vb. toplumsal hareketler sonucunda oluşturulan değerler ve inançlarla, ortak dil, tarih, coğrafya vurgusuyla şekillendirilen uluslarüstü bir Avrupa kimliği oluşumunu hedeflemektedir. Fakat muhafazakâr, ötekileştirici unsurlar barındırması, bahsi geçen kültürel unsurların tüm Avrupa'da aynı hassasiyet ve derecede hissedilemediği, geleceği ve devamlılığı olan bir Avrupa kimliğini oluşturamayacağı noktasında eleştirilmektedir. Post-Milliyetçilik yaklaşımı, kimliğin oluşumunu “yurttaşlık” kavramı üzerinde şekillendiren, farklılıkları önemseyen ve homojenliği reddeden bir anlayışı içermektedir. Ulus-devlet ile birey arasındaki ilişkilerin bazı nedenlerden dolayı (göç, sosyal refahın azalması) zayıflaması uluslar üstü siyasi bir örgütlenmenin kapısını aralamaktadır. Buna ek olarak uluslararası boyutta bireysel hak ve taleplerin yükselmesi, uluslararası hukukun ulusal hukuk üzerine etkisi, ulus devletlerin gücünü yitirmesine neden olmaktadır. Doğal olarak milliyetçilik vurgusu azalmakta, post milliyetçi bir kimlik anlayışı beraberinde getirmektedir. Politik milliyetçilik olarak ifade edilen, ulusal temelde şekillenen bir yurttaşlık yerine, bireyin hak, ödev ve sorumlulukları doğrultusunda sadakatinin önemsendiği, evrensel değerler tarafından oluşturulan, anayasa ve hukuki açıdan korunan bir kimlik veya yurttaşlık beklenmektedir. Bu yaklaşımda, ulusal sınırlar içerisinde barınan farklı kültürlerle, bahsedilen değerler doğrultusunda aidiyet duygusunun verilmesi ve farklı kimliklerin böylelikle bir arada yaşamasının kolaylaşmasının mümkün olacağı savunulmaktadır. Göçmenler, azınlıklar veya diğer gruplar herhangi bir asimilasyona uğramamaktadır. Kısacası post-milliyetçi yaklaşımın kimlik inşasında, ortak dil, tarih, coğrafya, din olgusundan ziyade, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar doğrultusunda kimliği şekillendirmek amaçlanmaktadır.⁷⁹⁴

⁷⁹⁴ Erdenir; **a. g. m.** ss.628-638.

AB için Avrupa kimliğinin tanımı sadece kültürel bağlamda değil siyasi bağlamda da önemli bir yer teşkil etmektedir. Nitekim AB kimliğine yönelik tartışmalar AB'nin meşruiyet ve demokrasi açığı gibi tartışma alanları ile ilişkilendirilmektedir. Meşruiyet ve kimlik ilişkisi öne çıkan tartışmalardan ilki olmaktadır. Avrupalılık kimliği, Birlik içerisindeki vatandaşların aitlik duygusunu n oluşturulmasında ve Birliğin siyasi geleceği ile meşruiyetini sağlaması açısından önemsenmektedir. Ortak bir kimliğin oluşmaması bireyin siyasi iktidara yönelik sadakat ve sorumluluğunu ortadan kaldırmakta, iktidarın meşruiyeti sorgulanmaktadır. AB bünyesinde yapılan parlamento seçimlerine katılımında sınırlıkların olması ve ortak bir aidiyet duygusunun istenilen düzeyde olmaması AB 'de "demokrasi açığı" gibi konuların öne çıkmasına ve AB'nin meşruiyetini sorgulamasına neden olmaktadır.⁷⁹⁵

3.9.2.AB Kültür Politikası ve Avrupa Kimliği-Kültürel Çeşitlilik İlişkisi

Yukarıda bahsedilen tartışmalar, ulusal kimlik, Avrupalılık kimliği ve kültürel çeşitlilik ilişkisi ile eş güdümlüdür. Avrupa'da yaşayan vatandaşların hangi kimliği önce gördüğü, ulusal kimlik ile Avrupa kimliğinin uyum içerisinde olup olamayacağı ve kültürel çeşitliliğin nerede yer aldığı tartışılan hususlardır. Avrupa kimliğinin kişide şekillenmesinin yolunun ulusal kimliğin ya da ulusal topluluğun kendini nasıl tanımladığından geçtiği ifade edilmiştir. Ulus kimliğinin inşası sürecinde kültürel çeşitliliğe yaklaşım tarzının, aynı zamanda AB içerisindeki kültürel çeşitliliğe yaklaşımı da etkileyebileceği savunulmaktadır. Haliyle ulusal toplumlar ve ulusal kimlikler AB kimliğinin temel belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁹⁶

Giesen'in yapmış olduğu çalışmadan yola çıkan Fischer, ulusal kimliklerin ve AB kimliğinin kültürel çeşitlilik ile hangi biçimde beraber olacağına dair hipotezler öne sürmektedir. Fischer, etnik temelli oluşan kimliklerin kültürel çeşitliliği reddetmesinin aynı zamanda AB seviyesinde de çeşitliliğin reddedilmesine neden

⁷⁹⁵ A. e. s.637.

⁷⁹⁶ Andrea Schlenker-Fischer; "Multiple identities and attitudes towards cultural diversity in Europe: A conceptual and empirical analysis" **Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU**, Eds. Dieter Fuchs, Hans-Dieter Klingemann, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK-Northampton USA, 201. s.94

olacağını savunmaktadır. Dolayısıyla bu tarz kimlikli ulus devletler, Avrupa kimlik inşasının milliyetçi bir çizgi ile şekillenmesine neden olabilmekte ve zayıf bir Avrupa kimliğinin oluşmasına yol açabilmektedir. Geleneksel toplumsal kimliğe sahip ülkeler ise, ister cumhuriyetçi ya da çokkültürlü olsun geleneksel ifade biçimlerine saygı duyulmasını ön plana çıkararak Avrupa bütünleşmesi ile AB kimliğinin oluşmasında politik ve kültürel sınırlar ortaya koymaktadır. Fischer bu yaklaşımın da ortalama bir Avrupa kimliği oluşturacağını ifade etmektedir. Nitekim bu yaklaşım tarzında da ulus devlet vurgusu ve gücü hala kendini göstermekte, AB kimliği ile uyumu belirli şartlara bağlı olmaktadır. Son olarak Giesen'in evrenselci yaklaşımı Fischer tarafından, "liberal değerler" üzerine inşa edilmiş olan ulusal kimliklerin Post-Milliyetçi bir yaklaşımı benimsemiş olduğundan gerek AB kimliğini gerekse ulusal kimliği güçlü kılacağını noktasında savunulmaktadır. Fischer hipotezinin devamında, AB'nin günümüzde geleneksel ve evrenselci yaklaşımları kombine ederek bir kimlik inşa etmesi gerektiğine de vurgu yaparak AB'nin kendisini kültürel çeşitliliğe saygı gösteren ve geliştiren bir kuruluş olduğuna atıfta bulunmaktadır.⁷⁹⁷

"Kuşkusuz küresel anlamda dengelerin yeniden kurulduğu ve ekonomi temelli blokların stratejilerini yeniden belirlediği son 20 yıllık süreç, Birliğin de hem kendi içinde hem de dış dinamiklerinde revizyonlar gerçekleştirdiği bir zaman dilimini içermektedir. Birlik, bir üst kimlik tanıma ve tanıtmaya çabası içindedir. Kimliğini yeniden tanımlama sürecindeyse 'kültür' Avrupa projesinin kalbini oluşturmaktadır.(...) Birlik politik olarak ulusal ve yerel aidiyetlerin birlikteliğinden bir harmoni yakalamayı ummaktadır. Ancak ulusal-kimlikleri ve yerel-kimlikleri içselleştiren ama göçmen azınlıkların "öteki" olarak konumlandıran bir Avrupa Kimliği eleştirisi getirilmektedir."⁷⁹⁸

Avrupalılaşıma ile Avrupa kimliğinin oluşumu, AB kültür politikasının amaçları arasında yer almaktadır. Birlik, kültür politika amaçları doğrultusunda 1973 yılında ilan etmiş olduğu Kopenhag Deklarasyonu'nda Avrupa kimliğini tanımlarken

⁷⁹⁷ A. e. ss.92-95.

⁷⁹⁸ Özel; a. g. m. s.157.

kültürel çeşitlilik ve çoğulculuktan bahsedilmekte, 1975 tarihli Tindemans Raporu’nda Avrupa vatandaşlığı, Solemn Deklerasyonu’nda da devletlerin Avrupalılık kimliğinin oluşumuna yönelik iş birliğine gitmesi vurgulanmaktadır. Fontainebleau Zirvesi’ndeki “Halkların Avrupası” vurgusuna ilişkin Topluluk için ortak marş, para ve bayrağın oluşturulmasına dair tavsiyeler yine oluşturulmak istenen Avrupalılık kimliğinin somut göstergeleri olmaktadır. Zirvelerde vurgulanan Avrupa kimliği, Birliğin politika eylem ve programlarında da kendisine yer bulmaktadır. Güney Avrupa genişlemesi Topluluk için kültürel bağlamda bir çeşitliliğin de zenginleşmesini beraber getirmektedir. 1985 yılında uygulanmaya başlayan Avrupa Kültür Kenti programı ile ortak aidiyet duygusu ile sahip olunan kültürel çeşitlilik vurgulanmaktadır. Nitekim çeşitlilik ve çoğulculuk Avrupa kimliğinin iki önemli unsuru olarak programın amaçları kısmında yer bulmaktadır.⁷⁹⁹

AB’nin meydana getirmeye çalıştığı Avrupa kimliği, kültürel çeşitlilik kavramı ile birçok açıdan ilişkilendirilmektedir. Avrupa kimliğinin oluşumunda farklı kültürel yapıların benzerlikleri, farklılıkları, ayrımları gibi birçok konunun karşılıklı müzakere ve diyalog yolu ile tartışılması önemli bir rol oynamaktadır. Kültürel unsurlar bu açıdan, farklı kültürel kimliklerin müzakerelerinin hem bir alanını oluşturmakta hem de bu müzakerelerin somut bir sonucu olmaktadır. Aynı zamanda Avrupa kültürü çoğulcu bir yapıyı yansıtmakla beraber Avrupa kimliği de bu bağlamda çok yönlü ve çoğulcu bir karaktere sahip olmaktadır.⁸⁰⁰

1990’lı yıllarda Avrupa kimliği ortak kültürel unsurlar üzerine tarif edilmişken, 2000’li yıllarda Avrupalılık kimliği “bütünleştirici” boyutu ile tanımlanmaya başlanmış ve çeşitlilik kavramı bütünleştirici Avrupalılık kimliğinin temel unsuru olarak ifade edilmiştir.⁸⁰¹ 2017 yılında AB Komisyonu Başkanı Junker, Avrupa kimliğinin güçlendirilmesi ile kültürel çeşitlilik arasındaki pozitif ilişkiye değinmiştir.⁸⁰²

⁷⁹⁹ Üstel; **a. g. e.** ss.291-327.

⁸⁰⁰ Tuuli Lähdesmäki; “Rhetoric of unity and cultural diversity in the making of European cultural identity”, **International Journal of Cultural Policy**, Volume:18, Issue:1, 2012, ss.2-4.

⁸⁰¹ Anne-Marie Thiesse; “Qu’elle unite dans la diversité? A la recherche de l’identité européenne”, *Quelle unite dans quelle diversité?: A la recherche de l’identité européenne-Dialnet (unirioja.es)* ss.26-27. Aktaran; Üstel; **a. g. e.** s.314.

⁸⁰² European Comission: Strengthening European Identity through Education and Culture The European Commission's contribution to the Leaders' meeting in Gothenburg, 17 November 2017, Strasbourg,

AB, oluşturmak istediği Avrupa kimliğini kültür politikası amaç, çalışma planları ve desteklediği programlar doğrultusunda devam ettirmektedir. Kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi için kullanmış olduğu eğitim ve görsel-işitsel politika eylem ve programlarında kimlik ve kültürel çeşitlilik yer alan unsurlar olarak göze çarpmaktadır

SONUÇ

Kültür, üzerinde sayısız tanımın yapıldığı ve zaman içerisinde tanım çeşitliliğinin artma potansiyeli yüksek olan bir kavramdır. Kültür, birey ve toplum üçlü bir sacayak olarak birbirlerini beslemektedir. Kültür bireyin ve toplumun gelişimini sağlamakta, aynı şekilde birey ve toplum tarafından da zenginleştirilmektedir. Kültür sadece içinde meydana geldiği toplumun değil toplumlar arası iletişimin de itici gücünü oluşturmaktadır. Dil, değer, norm, inanç, kültürün unsurları olarak öne çıkmaktadır. Tarihi perspektifte kültürün içeriği farklılaşmakta, günümüzde kültür, sosyal, ekonomik ve siyasi anlamda roller üstlenmektedir. Barış, demokrasi, istihdam başta olmak üzere birçok kavram kültür ile ilişkilendirilmektedir.

Kültürel çeşitlilik yine kültür gibi farklı tanımların yapıldığı bir kavramdır. Kültürel çeşitlilik, sanattan ekonomiye, ulusal siyasetten uluslararası siyasete, dine kadar farklı içeriklerde kullanılmakta ve ortak bir tanıma sahip olamamaktadır. Sanatsal üretim, azınlıklar, kültür endüstrisi, eşit erişim, demokrasi başta olmak üzere içeriğinde birçok kavramı barındırmaktadır. Farklı tanımlara rağmen, kültürel çeşitlilik temel olarak, insan varlığı ile ilişkilendirilmekte, her farklı bireyin farklı bir kültürel çeşitliliği yansıttığı savunulmaktadır. Farklı dili konuşan, farklı gelenek-görenekleri yaşayan, kısacası farklı davranışlarda bulunan her birey kültürel çeşitliliği yansıtmaktadır. Kültür gibi kültürel çeşitlilik kavramı da farklı boyutlarda görevler üstlenmektedir. Kültürel çeşitlilik, farklı toplumların birbirlerini tanımasına, toplumların bünyesinde barındırdığı farklı kültürler ile iletişime geçmesine yardımcı olmakla birlikte, eşitlik, adil olma, insan hakları, demokrasi, sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisinden ötürü yeniçağın en önemli konulardan biri olarak da nitelendirilebilmektedir. Kültürel çeşitlilik, dinsel, dilsel, etnik bağlamda sınıflandırılmasının yanı sıra engellilik, cinsiyet gibi daha dar kapsamlı olarak da sınıflandırılmaktadır.

Kültürel çeşitliliğinde şekillendirdiği kültür politikaları da İkinci Dünya Savaşı sonrasında tartışılmaya başlanmıştır. Kültürün uluslararası arenada artan görünürlüğüne paralel olarak kültür politikaları da yine uluslararası örgütlerin daha somut adımları sayesinde nispeten ilerleme kaydetmektedir. Sınırlı bir içerikle yürütülmeye başlanan kültür politikaları, kültürün içerik olarak zenginleşmesi ve

önem kazanması ile başta ekonomik olmak üzere toplumsal hayatın düzenleyicisi olarak gösterilmektedir. Devletler, kültürün sahip olduğu stratejik güç, ekonomik ve toplumsal katkısı, kimlik ve ulus devlet gibi olgular neticesi ile kültür politikalarını şekillendirmektedir. UNESCO, kültür politikalarının devletler nazarında ön planda tutulmasının öncü gücünü oluşturmaktadır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren organize etmiş olduğu etkinliklerle kültür politikalarının hükümetlerce önem verilmesi gereken bir politika alanı olmasının yolunu açmaktadır. Kültürel çeşitlilik 20. yüzyılın ikinci döneminde kültür politikalarında kendine yer bulmamakta, yüzyılın sonları ile yirmi birinci yüzyılın başlarından itibaren ekonomik ve toplumsal katkısı ile öne çıkmaktadır. Devletlerin kültür politikalarının oluşumu, plan ve programının şekillenmesinde kültürel çeşitlilik belirleyici bir role sahip olmaktadır. Günümüz toplumlarının içerdiği kültürel çeşitlilik, toplulukların sadece ekonomik ve siyasi alanda değil kültürel anlamda da bir mücadele alanı yaratmasına ve kültürel bağlamda mücadelelerin yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Kültürel çeşitlilik, liberal demokrasiyi kendine ideoloji olarak benimsemiş yönetimlerce önemsenmekte ve kültür politikalarında yer almaktadır. Eşitlik, özgürlük ve farklılıkların kucaklanması, liberal demokrasilerin önemle altını çizdiği değerleri temsil etmekte, kültürel çeşitlilik liberal demokrasiler tarafından geliştirilmek istenmektedir.

Alan yazınında, kültürel çeşitlilik ile tartışıla gelen bazı önemli kavramlar göze çarpmaktadır. Küreselleşme, kültürel çeşitlilik tartışmalarında öne çıkan, kültürel çeşitliliğin gelişimini hem teşvik eden hem de sınırlayabilen olguların başında gelmektedir. Küreselleşme ve kültürel çeşitlilik arasında ki tartışmalar iki yönlü olmakla birlikte küreselleşme, daha yoğun olarak göç ile kültürel çeşitliliği etkilemektedir. Çokkültürlülük, kültürel çeşitlilik ile karıştırılan ve tartışılan gelen diğer önemli bir kavramdır. Çokkültürlülük, farklı kültürlere toleransın baskın kültürce bir nevi sınırlarının belirlendiği bir yaklaşım olarak görülmektedir. Kültürel çeşitlilik ve çokkültürlülük birbirlerine çok yakın iki kavram olmakla birlikte farklılıklar içermektedir. Etnosentrizm kavramı ile diğer kültürleri ötekileştiren fikirlere sahip olması bakımından kültürel çeşitliliği olumsuz anlamda etkileyebilen bir kavram olurken, kültürel görecelik, kültürel çeşitliliğin gelişimi ve teşvik edilmesini kolaylaştırma potansiyeline sahiptir.

Kültür politikaları ve özede de kültürel çeşitliliğin devletler nazarında öneminin artması uluslararası kuruluşların politikaları ile gerçekleşmektedir. Üye olunan uluslararası kuruluşlar ve taraf olunan anlaşmalar, bildiriler gibi resmi belgeler, üye devletlerin kuruluşlar ile birlikte politika yürütmesini ve uyumlaştırmasını beraberinde getirmektedir. BM, kültürel çeşitliliğin küresel olarak geliştirilmesi ve teşvik edilmesine önemli bir katkı sağlamaktadır. BM, İnsan Hakları Beyannamesi başta olmak üzere kendi bünyesinde meydana getirdiği sözleşmeler ve kendisine bağlı kuruluşların izlediği politikalar ile kültürel çeşitliliğin gelişimini desteklemektedir. UNESCO, kültürel çeşitliğe somut katkılar sunan bir uluslararası örgüt olarak öne çıkmaktadır. Tarihi süreçte, kültür politikalarına ilişkin organize edilen toplantıların yanı sıra 2000’li yıllarda ilan ettiği sözleşme ve bildirgeler ile kültürel çeşitliliğe ilişkin küresel bir yaklaşımı da ortaya koymaktadır. 2001 yılında ilan edilen Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi ile kültürel çeşitliliğin sadece kültürel olarak değil ekonomik ve sosyal birçok işleve sahip olduğu ifade edilmekte, çeşitliliğin geliştirilmesi için uluslararası iş birliğine gidilmesi belirtilmektedir. 2005 yılında ilan edilen Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi ile kültürel çeşitlilik daha detaylı değerlendirilmekte ve tanımlanmaktadır. UNESCO, kültürel çeşitliliğin gelişimine ilişkin teşvik edici somut adımlar atmasına rağmen kültür politikasının ülkelerin egemenlik hakları içerisinde yer alması, ilerlemenin istenilen seviyede olmasını engelleyebilen bir unsur olma olabilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) iş hayatında herhangi bir ayrımcılık yapılmasını yasaklayan ve bireyin kültürel haklarına da vurgu yapan bir yaklaşım sergilemektedir. Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi ile kültürel çeşitliliğin küresel anlamda olumlu katkı sağlayacağı ifade edilmektedir.

Kültürel çeşitliliğin Avrupa coğrafyası özelinde gelişiminin itici gücünün bir unsuru olan Avrupa Konseyi de sözleşme ve bildirgeler ile çeşitliliğin gelişimine katkı sağlamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nden sonra imzalanan Avrupa Kültür Sözleşmesi ile Avrupa kültürü ile kültürel çeşitliliğinin korunması hedeflenmektedir. Konsey, sadece genel atıflarla kalmamakta, dilsel ve etnik gibi çeşitliliğin farklı boyutlarına, ilan etmiş olduğu sözleşmeler ile katkı sunmaktadır. 2000’li yılların başından itibaren küresel çerçevede önem kazanan kültürel çeşitlilik, Avrupa Konseyi

tarafından da es geçilmemekte, Avrupa Antlaşmaları Kültürel Çeşitlilik Deklarasyonu, Konsey tarafından ilan edilen önemli belgelerden biri olmaktadır. AGİT, Avrupa Konseyi'nden sonra kültürel çeşitliliğin coğrafyada teşvik edilmesini sağlayan diğer bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Helsinki Nihai Senedi ve Yeni Paris Sözleşmesi ile azınlıklar üzerinden herhangi bir ayrımcılığın yapılmamasını ve haklara saygı duyulmasına vurgu yapmaktadır. OECD, kültürün ekonomik kalkınma ve eğitim ile ilişkisine vurgu yaparak, kültürel çeşitliliğe atıfta bulunmaktadır. 2000'li yıllarda kültürel çeşitliliğin uluslararası kuruluşlarda yakalamış olduğu ivmenin diğer bir adresi DTÖ olmaktadır. DTÖ, kültürel endüstriler üzerinden kültürel eser ve ürünlerin kısıtlamalara takılmadan dünya genelinde hareketliliğinin sağlanması için stratejiler ortaya koymaktadır. DTÖ, kültürel mal üreticilerinin haklarının korunması için çeşitli anlaşmalar yürürlüğe koymaktadır. Bahsi geçen anlaşmalar ile farklı kültürel ürünlerin dolaşımı sağlanarak kültürel çeşitlilik ön plana çıkarılmakta ve belirli bölgelerde üretilen ürünlerin bölge dışında korunmasının yolu açılmaktadır. DTÖ kısaca kültürel çeşitliliğin gelişimi ve korunmasını desteklemektedir. Kültürel çeşitlilik, adı geçen uluslararası kuruluşlarda özellikle 2000'li yıllardan sonra ekonomik boyutu ile öne çıkmaya başlamakta, kuruluşların kimi bağlayıcı belgeleri ile devletler nazarında da gelişme göstermektedir.

Avrupa coğrafyasında birleşik bir Avrupa yaratılmasına ilişkin idealler ve fikirlerin somut sonucu olarak yirminci yüzyılın ikinci döneminin başlarında Avrupa Birliği'nin ilk adımları atılmıştır. Kuruluş gayesini ekonomik ve siyasi bütünleşme olarak açıklayan Birlik, daha sonra bütünleşmenin kültürel boyutuna yönelik tartışmaların merkezinde yer almıştır. Ekonomik ve siyasi bütünleşme kuramlarına yönelik eleştiriler artmakla birlikte, AB'nin kültürel bütünleşmesine atıfta bulunan ve kimi çevrelerce kuram olarak kabul edilmeyen sosyal (toplumsal) inşacı yaklaşım tartışmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşım, bütünleşmenin devletler arasında ortak kültürel unsurlar sayesinde oluşacak bir kolektif kimlik ile AB bütünleşmesinin daha hızlı olacağını öne sürmektedir.

Bugün hala genişleme sürecini devam ettiren Avrupa Birliği gerek kıta gerekse kendi bünyesinde farklı kültürlerle ev sahipliği yapmaktadır. Birliğin kuruluş aşamasının ilk dönemlerinde etkin bir politika alanı olarak görülmeyen kültür ve

özelde kültürel çeşitlilik, genişlemenin sonucuna bağlı olarak tartışılmaya başlanan kavramlar olarak öne çıkmaktadırlar. Kültür politikasına ilişkin üye devletlere bırakılan yetki ve AB'nin almakta olduğu koordinasyon rolü, kültür politikasının gelişimini diğer alanlara nazaran daha yavaş gelişim göstermesine neden olmaktadır. Mevcut yaklaşım AB kurumları arasında da söz konusu olmakta, AB Parlamentosu'nun yaklaşımı ile Komisyon ve Konsey'in yaklaşımları arasında nispeten farklılıklar görülmektedir. Parlamento'nun, Komisyon ve Konsey'e nazaran kültür konusunda ortak bir politikanın oluşturulma isteğinin ön plana çıktığı savunulabilir.

AB'de kültür politikası “cılız” olarak değerlendirilebilecek bir yaklaşımla 1970'li yıllardan sonra dillendirilmekte, 1980'li yıllardan sonra da gerek yasal düzenlemeler gerekse sonrasındaki programlar yolu ile ilerlemeye başlamaktadır. Eğitim komisyonları bünyesinde ele alanın kültür, Birliğin gelişimi ile birlikte kendine ait bir başlığa kavuşabilmektedir. Ekonomik ve siyasi bütünleşmenin ana temelleri üzerine kurulan AB kültür politikasını, 1970'li yıllardan itibaren aynı zamanda diğer uluslararası kuruluşlardaki gelişmelere bağlı olarak özellikle ekonomik boyutunun öne çıkması ile oluşturmaktadır. Başlangıçta Avrupalılık kimliğinin oluşturulmasına yönelik savların daha ağır bastığı kültür politikası, 1990'lı yılların başından itibaren ekonomik boyutu ile de ön plana çıkmaktadır. Maastricht Antlaşması'nda kendisine ayrı bir başlık açılan kültür politikası, 2000'li yıllardan sonra AB'nin diğer politika alanlarında da yer almaktadır. Öyle ki, kültürün AB için ne kadar önemli olduğuna dair vurguyu pekiştirmek adına, AB kurucu figürlerinin geçmişte dair kültüre ilişkin pişmanlıklarına dair mitler bile ortaya konmaktadır.

AB kültür politikasının ana omurgasını ortak kültürel miras ve kültürel çeşitlilik oluşturmaktadır. Birlik bu bağlamda ortaya attığı “çeşitlilik içerisinde birlik” sloganı ile geçmişten bugüne gelen kültürel değerlerin önemine vurgu yapmakta aynı zamanda çeşitli kültürlerden oluşan Avrupa toplumun farklı kültürlerle saygı duyacağının da altını çizmektedir. Kültür politikasının bir yüzünün geçmişe diğer yüzünün de bugüne baktığı savunulabilir. Bu bağlamda kültürel çeşitlilik, AB'nin taraf olduğu uluslararası hukuki belgelerden kendi hukuki mevzuatına kadar AB nazarında önemli bir yere sahiptir. AB sadece kendi içerisinde değil uluslararası arenada da

kültürel çeşitliliğin korunup geliştirilmesine katkı sağlayacağını beyan etmektedir. Gerek coğrafi gerekse demografik anlamda sahip olduğu çeşitlilik ve genişleme potansiyeli dikkate alındığında, kültürel çeşitliliğin AB için zor aynı zamanda durağan olmayacak bir kavram olduğu görülebilmektedir. Nitekim kültürel çeşitlilik, farklı alanlarda da roller üstlenmektedir. Barışın sağlanması, demokrasi açığının kapatılması gibi toplumsal, istihdam, rekabet edebilirlik, yenilikçilik ve girişimcilik başta olmak ekonomik gelişmeler kültürel çeşitlilik ile ilişkilendirilmektedir.

AB kurucu anlaşmalarında kültürel çeşitlilik göreceli bir ilerleme kaydettiği görülmektedir. AET Roma Anlaşması'nda kültürel çeşitliliğe ilişkin direkt bir atıf yapılmamakla birlikte, denizaşırı ülkeler ile ekonomik iş birliği ile ücrette cinsiyetlerin eşitliğine yapılan vurgu kültürel çeşitliliğe yapılan atıflar olarak değerlendirilebilmektedir. Birliğin diğer önemli bir belgesi olan Avrupa Tek Senedi, kültüre yer vermemekle birlikte mal, hizmet, sermaye ve kişi dolaşımını serbestleştirmesi ile dolaylı yünden kültürel çeşitliliğin gelişimine zemin hazırlamaktadır. Bölgeler arası farklılıkların kaldırılması ve ekonomik-sosyal bütünleşmeye dair tavsiyelerde yine kültürel çeşitliliğe yapılabilecek atıflar olarak yorumlanabilir. Maastricht Antlaşması'nda kültüre ayrı bir başlık açılmakta, kültürel çeşitliliklere saygı duyulacağı, kültürel eserlerin korunacağı, kültürel eserlerin oluşturulmasına vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda Maastricht Anlaşması gerek kültür gerekse kültürel çeşitliliğin AB'nin tepe hukuki belgelerinde yer almaktadır. Antlaşma ile AB, kültürel çeşitliliğin korunup geliştirilmesi için rol de üstlenmektedir. Amsterdam Antlaşması'nda her türlü ayrımcılığın yasaklanması hükmü, kültürel çeşitlilik için olumlu bir katkı olarak göze çarpmaktadır. Aynı anlaşma da Birlik, sahip olduğu kültürel çeşitliliği koruyacağını tekrarlamaktadır. Lizbon Antlaşması doğrultusunda oluşturulan ABİHA'da da kültürel çeşitlilik yine kendisine yer bulmaktadır. Lizbon öncesi, AB önemli bir karar ile UNESCO'nun kültürel ifadelerin çeşitliliğinin korunması ve geliştirilmesini hedefleyen sözleşmesini onaylayarak kültürel çeşitliliğin hem uluslararası hem de Birlik bünyesinde gelişimine katkı sunmakta ve kararlılığını göstermektedir. Kültürel ve dilsel farklılıklara saygı gösterileceği, demokrasi, insanlık onuru ve insan hakları yapılan vurgunun yanı sıra, başta dış politika olmak üzere ortak ticaret politikalarının temel unsuru olarak öne

çıkarılması, kültürel çeşitliliğin Birlik içinde almakta olduğu rolü göstermektedir. Kültürel çeşitliliğe ilişkin önemli vurguları içeren Avrupa Temel Haklar Şartı, ABİHA'da ayrıca yer almış, anlaşmanın temel unsurlarından biri olduğu belirtilmiştir. Maastricht Antlaşması'ndan başlayan ve göreceli olarak ABİHA'da artan kültürel çeşitlilik vurgusuna rağmen kültür politikasının üye devletlerin münhasır yetki alanında olması ilerlemenin mesafeli kaydedildiği sonucunu ortaya koymaktadır.

Kültürel çeşitlilik, AB ana metinlerinin dışında kültür gündemleri ve kültür planlarında yer almaktadır. 2007 ve 2018 yıllarında ortaya konan kültür gündemlerinde (ajandaları) kültürel çeşitliliğin ekonomik ve toplumsal gelişimi sağladığı vurgulanmakta, kültürel çeşitliliğinin korunmasına yönelik uluslararası sözleşmelere atıfta bulunmaktadır. Birlik, 2002 yılından itibaren kültür çalışma planları yayımlamaktadır. 2019-2022 yıllarını kapsayan kültür çalışma planında, kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi AB kültür politikasının en temel amaçlarından biri olarak belirtilmektedir. Bahsi geçen planda kültürel çeşitlilik ayrı bir başlık olarak ele alınmakta, uluslararası kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve ortak kültürel ürünlerin oluşturulması benimsenmektedir. AB'nin 2019-2024 yıllarına ilişkin stratejik hedeflerinde de yine kültürel çeşitliliğin korunup geliştirilmesine yönelik çıkarımlar yer almaktadır.

AB, kültür politikasında iş birliğinin sağlanması için kültür programları, eylem ve etkinlikleri yürütmektedir. Bahsi geçen programların bazılarında kültürel çeşitliliğe dolaylı bir atıf yer alsa da kimi programlarda temel amaçlarından birini kültürel çeşitlilik oluşturmaktadır. 1985 yılından itibaren uygulamada olan Avrupa Kültür Başkenti, Avrupa'da sahip olunan kültürel çeşitliliğin farkındalığını yaygınlaştırmayı hedeflemektedir. Sonraki süreçte ortaya konan Topluluk kültür programlarında da kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi amaçlar arasında yer almaktadır. 2000'li yıllardan itibaren ise programların daha etkili yürütülmesi için Yaratıcı Avrupa Programı adı altında kapsayıcı bir program yürütmektedir. İlgili programın öne çıkan iki temel amacı, kültürel mirasın korunması ve kültürel çeşitliliğe saygı olarak belirtilmektedir. Yaratıcı Avrupa Programı, kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi, kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesini hedefleyen alt başlıklarda çeşitli faaliyetler düzenlemektedir.

Birlik, kültür politikasını yürütürken eğitim ve görsel işitsel, medya politikalarını araç olarak kullanmaktadır. Görsel-işitsel medya politikalarının Birlik içerisinde hukuki kararlar ile kendisini göstermeye başladığı dönem ile kültüre ilişkin adımların atılmaya başladığı dönemin benzerliği dikkat çekmektedir. Aynı şekilde görsel-işitsel, medya politikanın kültür politikasının içerisinde doğduğunun söylenmesi çok da haksız bir değerlendirme olmamaktadır. Kültürel çeşitlilikte yine görsel-işitsel, medya politikasında kendisine yer bulmakta, ilgili politikanın amaçları kültürel mirasın korunması ile kültürel çoğulculuğun sağlanması olarak belirtilmektedir. Medya, farklı kültürlerin iletişiminin sağlayıcısı olarak görülmektedir. Görsel-işitsel alanda kültürel çeşitliliğin ifadesinin yaygınlaştırılması ve korunması hedeflenmekte, bu bağlamda telif hakları ve yayıncılık hizmetleri hakkında direktifler yayımlamakta ve revize etmektedir. Sınırsız Televizyon Direktifi kültürel çeşitliliğin ifadesinin yaygınlaştırılmasının en önemli düzenlemesi olmaktadır. Görsel-işitsel ve medya politikaları doğrultusunda hazırlanan programlarda da kültürel çeşitlilik vurgusu kendisini göstermektedir. Medya programlarında dilsel ve kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi temel hedefler arasında yer almaktadır. MEDIA II programı kültürel çeşitliliğin somut olarak yer bulduğu program olmakla beraber aynı program içerisinde yine kültürel mirasın korunmasının da altı çizilmektedir. MEDIA 2007 programı da AB'nin taraf olduğu ve kültürel-dilsel çeşitlilik, medya çoğulculuğu gibi kavramları korunup, geliştirilmesini savunan Avrupa Temel Haklar Şartı'nın ilgili maddelerine atıfta bulunarak programın kültürel boyutuna vurgu yapmaktadır. MEDIA programları kültürel çeşitliliğin AB sınırları dışında da geliştirilmesinin yolunu açmaktadır. MEDIA programlarına bakıldığında, kültür politikasının iki önemli unsuru olan kültürel miras ve kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesine ilişkin yapılan vurgu, AB kültür politikası ile görsel-işitsel medya politikası arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Nitekim kültür politikasının temel amaçları, görsel-işitsel ve medya politikasının amaçları ile paraleldir.

AB kültür politikasının diğer bir aracı olan eğitim politikası da kültürel çeşitliliğin gelişimine katkı sunmakta, kültür politikası ile aynı amaç ve hedefleri içeren program ve eylemler ortaya koymaktadır. Kültür ve eğitimin Avrupa kültürel

mirasın korunması ve kültürel çeşitliliğin gelişimi için önemli unsurlar olduğu, AB kurumları temsilcileri tarafından da ifade edilmektedir. Birliğin, “çeşitlilik içinde birlik” düşüncesi eğitim politikası için de kullanılmaktadır. ABİHA’da eğitim ile ilgili maddede, eğitim politikasında dilsel ve kültürel çeşitliliğin dikkate alınacağına dair vurgu göze çarpmaktadır. Kültürel çeşitlilik, AB eğitim politikasında gerek kurumsal gerekse hukuki belgelerde önemli bir yere sahip olmaktadır. AB ortak bir eğitim alanı oluşturma çalışmalarında, erken çocukluk eğitimden yükseköğretime kadar eğitimin her kademesinde dilsel ve kültürel çeşitliliği ön plana almaktadır. Eğitimde sorun yaşayan engelli, dezavantajlı, azınlıklar ve göçmenler olmak üzere birçok toplumsal grubun da eğitime erişiminin sağlanmasını önemseyerek yine kültürel çeşitliliğin eğitim yolu ile geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Politika alanları içerisinde önemseydiği çok dillilik kavramı dilsel çeşitliliğin korunması aynı zamanda farklı kültürel grupların birbirleri ile iletişime geçmesine olanak sağlamaktadır. 1980 yılından günümüze kadar uygulanan eğitim programlarında, kültürel ve dilsel çeşitlilik amaçlar kısmında kendisine yer bulmaktadır. Topluluk döneminde farklı isimlerde ayrı olarak uygulamaya konulan programlar 2000’li yılların başından itibaren Hayatboyu Öğrenme programı altında son olarak da Erasmus+ (Plus) programı adı altında sürdürülmektedir. Eğitim programlarında öğrenci hareketliliği başta olmak üzere, eğitim alanındaki tüm paydaşların dijital veya fiziki hareketliliğinin sağlanması, karşılıklı diyalog içerisine girilmesi, sahip olunan ortak kültürel miras ile kültürel çeşitliliğe ilişkin farkındalığın geliştirilmesi ana amaçlar olarak belirtilmektedir. Azınlıklar ve göçmenler olmak üzere toplumda yer alan farklı kültürel grupların eğitime erişimi de eğitim programlarında öncelikli hedefler arasında yer almaktadır. Eğitim programları kültürel çeşitliliğin Birlik içerisinde ve uluslararası arenada yaygınlaştırılmasının itici gücünü oluşturmakta, Avrupa kültürel mirası ve çeşitliliğinin tanınıp geliştirilmesini desteklemektedir.

Avrupa kimliğinin oluşturulması, AB kültür politikasının önemli hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Avrupa kimliği sadece kültürel anlamda değil politik anlamda da tanımlanması zor bir kavram olmaktadır. Süreç içerisinde Avrupa kimliğine yönelik yapılan tanımlamalar değişiklik göstermekle birlikte kültür politikası da kimliğin tanımı içerisinde yer almaya başlamaktadır. AB bugün ortak marş, para birimi, bayrak

gibi tüm AB'yi temsil etme iddiası ile oluşturduğu kimi semboller ile kimliğin yaratılmasına katkı sağlamaktadır. Kültürel çeşitlilik AB'nin oluşturmaya çalıştığı Avrupa kimliği tanımında tartışılan gelen bir kavram olmaktadır. Avrupa kimliğinin tanımına yönelik tartışmalarda ulus devletlerin rolü yadsınamaz bir gerçektir. Ulus devletlerin kültürel çeşitliliği tanımlama biçimi aynı zamanda Avrupa kimliğinin hangi biçimde tanımlanacağına da etki edebilmektedir. Vatandaşların kendi ulusal kimlikleri ve AB içerisinde oluşturulmaya çalışan kimliğe yönelik tavrı da bu bağlamda önemli olmaktadır. Gerek devletlerin gerekse vatandaşların yaklaşımı her ne kadar farklılık gösterse de AB'nin oluşturmaya çalıştığı kimlik kavramında kültürel çeşitliliğe yapılabilen bir atıf söz konusu olabilmektedir. Kültür, Avrupa kimliğinin ne olacağına yönelik tartışmaların da ortasında yer almaktadır. Kıta içerisinde yer alan farklı kültürler, Avrupalı kültürel bir kimliğinde oluşumunda önemli müzakere alanını oluşturmaktadır. Yirminci yüzyıl sonlarında Avrupa kültürel kimlik tanımında “ortak unsurlar” yer almakta bu açıdan sahip olunan farklı kültürler ile benzerlikler yolu ile ilişki kurulmaktadır. Yirmi birinci yüzyılın başından itibaren yapılan kültürel kimlik tanımı ise “bütünleştirici” bir boyut ile şekillenmektedir. Bütünleştirici boyutunun içerisinde kuşkusuz ki sahip olunan kültürel çeşitliliğin tanınması ve farkındalığı da yer almaktadır. Kültür politikası bağlamında uygulamaya konulan başta Avrupa Kültür Başkenti olmak üzere diğer bütün eylem ve etkinliklerde kültürel çeşitlilik ve ortak kültürel miras Avrupa kimliğinin hem siyasi hem de kültürel boyutunda yer almaktadır. Kültür çalışma programlarında, etkinliklerinde, kültür endüstrilerinde Avrupa kültürel kimliğine yapılan vurgu da kültürel çeşitliliğe yapılan bir atıf görülebilmektedir. Bugün AB'nin insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi gibi kavramlarla da tanımladığı Avrupa kimliği unsurlarının her biri de kendi içerisinde kültürel çeşitliliği barındırma potansiyeline sahip olmaktadır. Kültürel çeşitliliğin Avrupa kimliğinin siyasi veya kültürel tanımında gelecekte de yer alabilme ihtimali, AB'nin bugün sahip olduğu kültürel çeşitlilik ile gelecekte olası yaşanabilecek genişleme süreci de dikkate alındığında yüksek görünmektedir. Kültürel çeşitlilik, önümüzdeki süreçte de AB kültür politikası içerisindeki yerini AB genişleme sürecine bağlı olarak koruması mümkün gözükmektedir.

Sonuç olarak, başlangıçta Avrupalılık kimliği tartışmalarında bahsedilen kültürel çeşitlilik kavramı Maastricht Antlaşması'na kadar cılız sayılabilecek bir gelişme göstermektedir. 2000'li yıllarda kültürel çeşitlilik uluslararası örgütlerde yakalamakta olduğu ivme, aynı şekilde AB içerisinde de kendini göstermektedir. 2004 yılındaki genişleme süreci kültürel çeşitliliğin daha da öne çıkmasını sağlamaktadır. Öyle ki kültür politikasının bir ayağını tarihsel boyutuna gösterilen saygının bir unsuru olarak kültürel miras kavramı, diğer ayağını AB'nin değişmekte olan demografik yapıya yapılan atıfla kültürel çeşitlilik oluşturmaktadır. Ayrıca kültürel çeşitlilik kimlik tartışmaları dışında da ekonomik boyutu ile de öne çıkmaya başlamaktadır. AB'nin yürütmekte olduğu kültür politikası, eylemleri ve planlarında kültürel çeşitliliğe yapmakta olduğu vurguyu devam ettirmekte, kültür endüstrileri ve Avrupa kimliği tartışmalarında kapladığı alan itibari ile söz konusu boyutlarda dikkate alınmaktadır. Görsel-işitsel medya ile eğitim politikaları da kültür politikasına paralel bir şekilde amaç ve programları ile kültürel çeşitliliğin AB içerisinde korunup geliştirilmesine destek vermektedir. Ayrıca AB kurumları arasında kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımlar farklılık gösterse de özellikle kültür, eğitim, görsel-işitsel ve medya politikaları doğrultusunda atılan adımlar, kültürel çeşitliliğin gelişimine mesafeli olabilecek ulus devletler ile kimi AB kurumlarının gücünü kırabilme potansiyeline sahip olup olamayacağı tartışılmaya değer bir konu olabilmektedir. Nitekim başta kültür politikası ve araçları olarak ifade edilebilen diğer politikaların eylem ve programlarında Avrupa halklarının birbirlerini tanıma ve farkındalık oluşturma gibi amaçlar yer almaktadır. Bu bağlamda daha yakınlaşabilecek Avrupa halklarının, kültürel çeşitliliği AB içerisinde ve kendi üye devletlerindeki yaklaşımları etkileyebilme gücüne erişebilme ihtimali de bir başka tartışma alanını da oluşturabilir.

Aynı zamanda AB kendi vatandaşları ile arasında var olduğu ifade edilen uçurumu, kültürel çeşitlilik kavramını köprü vazifesinde kullanarak kapatabilme şansına sahiptir. AB kültür politikası ve araçları ile geliştirmeye çalıştığı kültürel çeşitlilik ile demokrasi açığı, hukukun üstünlüğü, temsiliyet ve meşruiyet gibi AB içerisinde tartışılan kavramların alacağı yolunda şekillenmesini etkileyebilmektedir. AB kültür politikasında kültürel çeşitlilik, her ne kadar göreceli bir gelişme göstermekte ise de, ulus devletlerin kimlik korkuları ve AB kurumsal yapısının işleyişi

gibi sebeplerden dolayı mesafeli yaklaşılan bir konu olma özelliğini de sürdürmektedir. AB genişlemesi ve kurumsal yapıda meydana gelecek olası gelişmeler ya da değişimler, kültür politikasının, kültürel çeşitliliği ele alış biçimini şekillendirebilecektir. Nitekim kültürel çeşitlilik kültür politikası yolu ile sadece sınırlı bir alanda değil Birliğin önemli ortak politikalarında, bölgesel kalkınma ve çevre gibi diğer başat politika alanlarına da sirayet edebilmektedir. Bu bağlamda kültürel çeşitlilik, üstlendiği roller ve ilişkilendirildiği alanlar itibari ile AB için önemli bir unsur olma niteliğini gelecekte de sürdürebilme potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Özkan: “Avrupa Birliği’nde Kültürel Entegrasyon ve Türkiye’nin Durumu” **TASAM Stratejik Öngörü**, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/avrupa_birligi_nde_kulturel_entegrasyon_ve_turkiyenin_durumu_82d265fc-08bc-4d7e-b5f5-bed2e6da3cb3.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.05.2019.
- Adler, Mortimer: “İnsan Doğası, Eğitim ve Kültür”, Çeviren: Görkem Birinci, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı: 2, 2012, ss.54-66.
- Akça, Gürsoy: “Moderninden Postmoderne Kültür ve Kimlik”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, Güz 2005 Sayı 15, ss.1-24.
- Akdemir, Erhan: **Avrupa Birliği’nde Kimlik Kültür Tartışmaları ve Türkiye**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2013.
- Akdemir, Erhan: “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi” **Avrupa Kimliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Editörler: Belgin Akçay-İlke Göçmen, 2. Baskı, Ankara, Seçkin/Sosyal Bilimler, Şubat 2014, ss.37-66.
- Akdemir, Erhan: “Avrupa Ortak Kültür ve Sanat Mirasının Korunmasında Avrupa Birliği’nin Çalışmaları: Avrupa Kültür Başkenti Programı Özelinde Bir İnceleme”, **Sanat ve Tasarım Dergisi**, Cilt; 7, Sayı:2, 2017, ss.176-194.
- Akın, Mahmut H. : “Bir Kültür Bilimi Olarak Sosyoloji ve Kültür Sosyolojisi”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.103-112.

- Akkol, Mümtaz Levent: “Kitle Endüstrisi ve Kitle Kültürü Kavramlarının Frankfurt Okulu Düşüncesi Üzerinden Analizi”, **Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2019, ss.49-64.
- Akkor Gül, Ayşen: **Görsel-İşitsel Politikasıyla Avrupa Birliği: Televizyon Yayıncılığında Yöndeşen Medyaya**, 1 Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2013.
- Aktuğ, Hüseyin Kutay: “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. , Cilt:15, Sayı:1, 2008, ss.149-161.
- Aliyev, Ramin ve Selahiddin Öğülmüş: “Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kültürlenme Düzeylerinin İncelenmesi”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2016, ss.89-124.
- Alpkaya, Gökçen: “BM’de Irksal Ayrımcılık Yasağı, Erken Uyarı ve Soykırım Suçunun Önlenmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:66, No:3, 2011, ss-1-27.
- Alptekin, M. Yavuz: “Avrupa Birliği’nde Kültürel Entegrasyon ve Türkiye’nin Durumu”, http://musayavuzalptekin.com/wpcontent/uploads/2018/03/ab_kulturel_entegrasyonu_ve_turkiyenin_durumu.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 07.03.2020. s.1-2.
- Alver, Köksal: “Emile Durkheim ve Kültür Sosyolojisi”, **İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Dergisi**, 3.Dizi, 21.Sayı, 2010, s.199-210.
- Alver, Köksal: “Siyasal Eylem Olarak Kültür”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.157-167.

Arat, Tuğrul ve Sanem Baykal: “Avrupa’nın Günümüzdeki Temel Değerlerinin Düşünsel Köklerine ve Avrupa Bütünleşmesi Hareketindeki Yerine İlişkin Gözleme Dayalı Bir Deneme”<http://ataum.ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/sites/360/2018/12/Arat-ve-Baykal-30.-Yil-Armagani.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.04.2020. ss.27-47.

Arı, Önder ve Abdullah Kıran: “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 15, Sayı: 46 Kış 2011, ss.49-64.

Arsava, A. Füsün: “Avrupa Temel Haklar Şartı”, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 5, No:1, Güz 2005, ss.1-13.

Aslan, Seyfettin ve Abdullah Yılmaz: “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2001, ss.93-108.

Association of Southeast Asian Nations: ASEAN-EU Plan of Action (2018 – 2022) <https://asean.org/storage/2017/08/ASEAN-EU-POA-2018-2022-Final.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.02.2021.

Avrupa Birliği Ulusal Kültür Enstitüleri (EUNIC): “About”, <https://www.eunicglobal.eu/about> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.01.2022.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği: “AB Kısa Kısa: Gençler Buluşuyor”, **Güncel Haber**, No:27, Ankara, AKTT Yayını, Haziran 2002,

Avrupa Konseyi: **Demokrasi Kültürü İçin Yetkinlikler: Kültürel Çeşitlilik Taşıyan Demokratik Toplumlarda Eşit Bireyler Olarak Birlikte Yaşama**, Avrupa Konseyi Yayınları, Mart 2016.

Avrupa Konseyi: **Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap; “Eşit Bireyler Olarak Bir Biçimde Birarada Yaşamak”** (Türkçe Çevirisi T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2009),

Strazburg, 2008,
<https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/> (Çevrimiçi)
Erişim Tarihi:12.01.2020.

Aybay, Rona: **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**, 1 Baskı, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Aralık 2006.

Aydın, Mustafa, “Kültür Sosyolojisinin Temel Kavramları”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.39-57.

Aytuğ, Hüseyin Kutay: “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı” **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Yönetim ve Ekonomi**, Cilt. 15, s.1. Yıl.2008, ss.149-161.

Balta, J. Portoles: “The Implementation of the UNESCO Convention on the diversity of cultural expression in the EU’s external policies”. **Note requested by the European Parliament’s Committee on Culture and Education**, European Parliament, Brussels, 2010.

Bayar, Fırat: “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, **Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı:32, 2008, ss.25-34.

Bek, Mine Gencil “Avrupa Birliği’nde İletişim Alanının Düzenlenmesi”. **Küreselleşme, İletişim Endüstrileri ve Kimlikler, Avrupa Birliği ve Türkiye’de İletişim Politikaları** M. G. Bek (Der.), Ankara, Ümit Yayıncılık, 2003, ss.23-59.

Bennett, O. “Intellectuals, romantics and cultural policy”, **International Journal of Cultural Policy**, 12 (2), 2006, ss.117-134.

Berger, Peter L. : “Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel**

Çeşitlilik, Editörler: Peter L. Berger-Samuel P. Huntington. Çev. Ayla Ortaç, 6.Basım, İstanbul, Kitap Yayınevi, Nisan 2012, ss.9-26.

Berstein, S. ve P. Milza **Historie de l'Europe**, cilt 3, Paris, 1992.

Bilgin, Nuri: **Sosyal Psikoloji Sözlüğü**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2003.

Birleşmiş Milletler Türkiye İnsan Hakları İle İlgili Mevzuatlar: <http://www.unicankara.org.tr/today/4.html> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019.

Bizumic, B. : “Who coined the concept of ethnocentrism? A brief report.”, **Journal Of Social And Political Psychology**, 2 (1), 2014, ss.3-10.

Boğaziçi Üniversitesi Edebiyat Kulübü: “Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı” <http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.02.2020.

Bonet, Lluís and Emmanuel Negrier: “Genel Sonuç: Ulusal Kültürlerin Sonu mu?” **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültürel Politikaları** Derleyenler: Lluís Bonet-Emmanuel Negrier, Çev. Işık Ergüden, 1 Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2015, ss.161-182.

Borovalı, Murat “John Rawls ve Siyaset Felsefesi”, “**Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması**”, John Rawls, Çeviren: Gül Evrin, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2006, ss.ix-xxiii.

Bos, Eltje and Smithuijsen, Cas, “Kültürel Çeşitlilik Kültürü mü? Hollanda’nın Durumu”, **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültürel Politikaları** Der: Lluís Bonet-Emmanuel Negrier, Çev. Işık Ergüden, 1 Baskı,

İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2015. ss.97-110.

Bozkurt, Veysel: **Değişen Dünyada Sosyoloji; Temeller, Kavramlar, Kurumlar**, 14.Baskı Bursa, Ekin Yayınevi, Eylül 2018.

Bozkurt, Veysel: “Küreselleşme ve Kültür” **Kültür ve Toplum**, Ed. Mevlüt Özben, 1.Basım, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2019.

Briyak, George J. Micheal P. Soroka: **Sociology: Cultural Diversity in a Changing World**, Allyn and Bacon, Boston, 1992.

Bryson, B. : **Making Multiculturalism Boundaries and Meaning**, Stanford California, Stanford University Press, 2005.

Broude, Tomer: “Taking “Trade and Culture” Seriously: Geographical Indications and Cultural Protection in WTO Law” **University of Pennsylvania Journal of International Economic Law**, 26 (4), 2005, ss.638–41.

Bulut, Yücel: “Siyaset, Kültür ve Siyasal Kültür”, **Kültür ve Toplum**, Ed. Mevlüt Özben, 1. Basım, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2019, ss.109-145.

Buhur, Sami : “Avrupa Birliği Bütçe Yapısı ve Bileşenlerinin İncelenmesi”, **Conference Paper**, Eurasian Conference on Language and Social Science, April 30-May 1, Samarkand Uzbekistan, 2019, https://www.researchgate.net/publication/342551394_Avrupa_Birligi_Butce_Yapisi_ve_Bilesenlerinin_Incelenmesi ss.86-99.

Burban, Jean-Louis: **Le Conseil de l’Europe**, PUF, Paris, 1993.

- Burr, Vivien: **Sosyal İnşacılık**, Çeviri Editörü: Sibel A. Arkonaç, 2.Basım, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.
- Burri, Mira: “The European Union, the World Trade Organization and Cultural Diversity”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015 ss.195-209.
- Büyüktanır, Derya “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:14, No:2, 2015, ss.1-24.
- Cambridge Dictionary: <https://dictionary.cambridge.org>(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 27.12.2019.
- Can, Hacı: **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017.
- Canatan, Kadir: “Avrupa Topluluklarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2/6, Kış 2009, ss.80-97.
- Carla, Figueira. “Policy Perspective: A Joint Communication to the European Parliament and the Council: Towards an EU Strategy for International Cultural Relations (2016) by the European Commission”, **Cultural Trends**, 26(1), 2017, ss.81-85. ISSN 0954-8963 [Article], Goldsmiths Research Online, <http://research.gold.ac.uk/id/eprint/19076/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.
- Carlson, Marie, , Annika Rabo: “Giriş”, **Çokkültürlü Toplumlarda Eğitim, Türkiye ve İsveç’ten Örnekler**, Derleyenler: Marie Carlson-Annika Rabo- Fatma Gök, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2011. ss.1-24.

- Carrithers, M, **Why Humans Have Cultures: Explaining Anthropology and Social Diversity**, Oxford, Oxford University Press, 1992.
- Cemal, Hasan: **1915:Ermeni Soykırımı**, 2.Basım, İstanbul, Everest Yayınları, Ekim 2012.
- Cengiz, Erdal: “Popüler Kültür ve Sanat”, **Cyprus International University, Folklor/Edebiyat**, Cilt:16, Sayı:64, 2010/4, ss.7-14.
- Chaubet, François: **Avrupa’nın Entelektüel Tarihi: 19. ve 20. Yüzyıl**, Çeviren: Z. Hazal Louze, Yayına Hazırlayan: Ömer Laçiner, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.
- Commission of European Communities **“Report on the implementation of the Community programmes Kaleidoscope, Ariane and Raphael”**, Brussels, COM (2004), 33 Final, 23.01.2004. <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0033&qid=1613078188527&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 02.02.2021.
- Commission of European Communities **Proposal for a DECISION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the Culture 2007 programme (2007-2013)**, COM(2004) 469 final 2004/0150 (COD), Brussels, 14.7.2004. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004PC0469>
- Commission of European Communities, **Proposal for a EUROPEAN PARLIAMENT AND COUNCIL DECISION establishing a single financing and programming instrument for cultural cooperation (Culture 2000 programme)**, COM(1998) 266 final 98/0169 (COD), Brussels, 06.05.1998. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51998DC0266&qid=1648378395267&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.03.2022.

- Commission of European Communities: COMMON POSITION (EC) No 16/95 adopted by the Council on 10 July 1995 with a view to adopting a Decision of the European Parliament and of the Council establishing a programme to support artistic and cultural activities having a European dimension (Kaleidoscope), No C/281/10, 25.10.1995. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:d0ff58e2-d1c5-40f2-a572-b4cb5aa2a8f8.0008.02/DOC_2&format=PDF(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 02.02.2021.
- Cosgun, Melek: “Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012.ss. 837-850.
- Council of Europe: “European Cultural Convention, Paris, 19.XII.1954”, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168006457e> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.02.2021
- Council of Europe: Final Statement 10th Council of Europe Conference of Ministers of Culture; Governance of Culture, Promoting Access to Culture, Moscow, 15-16 April, 2013. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168006a2de6> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.02.2021.
- Council of Europe: “The Namur Declaration”, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168006a89ae> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.02.2021.
- Council of Europe: **Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society**, Faro, 27.X.2005, Council of Europe Treaty Series - No. 199 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746>(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.
- Council of Europe: “Declaration on intercultural dialogue and conflict prevention”, adopted by the European Ministers

responsible for Cultural Affairs Opatija (Croatia), 22 October 2003, <http://www.ericarts-institute.org/web/files/131/en/OpatijaDeclaration.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

Council of Europe Congress OF Local and Regional Authorities of Europe: “Cultural Plularism and Diversity: The Role of Cities, Strasbourg, 8 December 2000”, <https://rm.coe.int/09000016808c0b5b> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:23.03.2021.

Council of the European Union: “Council conclusions on an EU strategic approach to international cultural relations”, Brussels, 7935/17, 5 April 2017. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7935-2017-INIT/en/pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.02.2021.

Council of European Union: “Rights and values programme: Council presidency and European Parliament reach provisional agreement”, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/17/rights-and-values-programme-council-presidency-and-european-parliament-reach-provisional-agreement/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.01.2022.

Council of European Union: **2616th Council Meeting Education, Youth and Culture**, Press Release, C/04/310 Brussels, 15-16 November 2004.

Council of the European Union: “COUNCIL RECOMMENDATION on High-Quality Early Childhood Education and Care Systems”, Brussels, 24 May 2019, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CONSIL:ST_9014_2019_INIT&from=EN (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.07.2021.

Council of the European Union: “Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021-2030)”, Brussels, 19 February 2021.

<https://www.consilium.europa.eu/media/48584/st06289-re01-en21.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 02.07.2021.

Council of the EU: The Rome Declaration, STATEMENTS AND REMARKS 149/17 25.03.2017, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25/rome-declaration/pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

Craufurd-Smith, Rachael: “The Cultural Logic of Economic Integration”, **Cultural Governance and the European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**. Ed. Evangelia Psychogiopoulou. Palgrave Macmillan, Palgrave Studies in European Studies 2015. ss.7-24.

Cultural Relations Platforms: “Statement on EU-Japan Dialogue in Education, Culture and Sport”, <https://crp.fuut.be/2018/10/01/statement-on-eu-japan-policy-dialogue-in-education-culture-and-sport/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.02.2021.

Coşkun, Cüneyt: “Aydınlanma Dönemi’nin Dönemin Entelektüel Tavrı Açısından Bilim Kültürü Tarihi İçindeki Yeri” **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, Sonbahar 2019, ss.463-478.

Çakır, Vedat ve Birol Gülnar: “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Televizyon Yayıncılığına Yönelik Düzenlemeler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, ss.207-223.

Çalık, Tacettin: “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, Yıl 2016, ss.69-120.

- Çekinmez, Vural: “Etnik Merkezilik ve Kültürel Görecelik Nedir?”
<http://iskulturu.com/etnik-merkezcilik-ve-kulturel-gorecelik-nedir/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.12.2019.
- Çelik, Aziz: “Avrupa Anayasası; Sosyal Haklar Açısından Kaçırılmış Bir Fırsat”
http://www.kristalis.org.tr/aa_dokuman/AB%20Anayasasi%20isci%20Haklari%20Acisindan.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.10.2019.
- Çetinkaya, Gülnaz: “Dede Korkut Hikâyelerinde Sembol Olarak Meydan”, **Millî Folklor**, Yıl 25, Sayı 98, 2013, ss.73-86.
- Çınar, Yusuf: “Uluslararası İlişkilerde Aydınlanma Faktörü”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, Haziran 2017, ss.1-28.
- Çüçen, A. Kadir: “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, Atatürk’ün Doğumun 125. Yılı, Ocak 2006, ss.25-34.
- Dalan Polat, Gözde: “Küresel Kültür”, **Global Media Journal TR Edition**, 6 (12), Bahar/Spring 2016, ss.615-628.
- Danıştay: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, **Avrupa Antlaşmaları Serisi**,
<https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019.
- “Declaration of European Identity (Copenhagen, 14 December 1973)”: https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.09.2019.

- Delanty, Gerard: “Europe and the Idea of “Unity in diversity” “**In Whiter Europe. Borders, Boundaries, Frontiers in a Changing World**”. Edited by Rutger Lindahl, Cergu, Gothenburg, 2003.
- Den Boer, Pim: “Europe to 1914: The Making of an Idea”, Kevin Wilson ve Jan Van Der Dussen (eds.) **What is Europe? : The History of the idea of Europe**, Routledge, Londra, 1995, ss.13-82.
- De Clerk-Sachsse, Julia: “Deliberation and the process of identity formation: Civil society organizations and constitution making in the EU”, **Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU**. Eds. Dieter Fuchs, Hans-Dieter Klingemann, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK- Northampton USA, 2011, ss.143-170.
- Dikeçligil, Beyl : “Kültür Kavramının Analizi veya Sosyo-Kültürel Gerçekliğin Yapısı  zerine Bir İnceleme”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya,  izgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.113-127.
- Din  Cengiz; “Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler” **Gazi Akademik Bakış**, Cilt:5, Sayı: 9, Kış 2011, ss.31-58.
- Dinçer, Kansu: “Bölgesel ve Azınlık Dilleri şartı  zerine Bir Değerlendirme” <https://www.kaffed.org/bilgi-belge/insan-haklari/item/52-bolgesel-ve-azinlik-dilleri-avrupa-sarti-uzerine-bir-degerlendirme.html> ( evrimi i) Erişim Tarihi: 08.02.2020.
- Doğan, İsmail: “Bir Alt Kültür Olarak Ankara Yüksel Caddesi Gençliği”, **Ankara Üniversitesi EĞitim Bilimleri Fakülte Dergisi**, Cilt: 26. Sayı:1, 1993. ss.107-129.

- Doğan, İsmail: **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, İstanbul, Sistem Yayıncılık. 2000.
- Donders, Yvonne: “Cultural diversity and human rights: A good match?” **Background paper**, 2007.
- Dryzek, John: **Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations**, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Durdu, Zafer: “Siyasal Kültür, Modern Devlet ve Demokrasinin Demokratikleştirilmesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 11, Sayı:61, 2018, ss.574-582.
- Eğimli, Ayşen Temel ve Azra Kardelen Nazlı: “Kültürün Koruyucu Gücü: Kültürel Semboller”, **Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim ve Medya Araştırmaları Hakemli E-Dergisi**, 2/2018, ss.56-74.
- Engin, İsmail: “Süpürge Zanaatçısı Örneğinde İki Kültürel Süreç: Kültürleme ve Kültürlenme”, **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 33. Sayı:1-2. 1990. ss.165-169.
- Erdenir, Burak: “Avrupa Kimliği”, **Avrupa Kimliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Editörler: Belgin Akçay-İlke Göçmen, 2. Baskı, Ankara, Seçkin/Sosyal Bilimler, Şubat 2014, ss.623-639.
- Erkenekli, Memet: “Toplumsal Kültür Araştırmaları İçin Değer Merkezli Bütünleşik Bir Kültür Modeli Önerisi”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, Mayıs 2013, ss. 147-172.
- Eroğlu, Erol: “Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar”, **Akademik Bakış Dergisi**, (Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi) Say: 50, Temmuz-Ağustos 2015, ss.299-308. www.akademikbakis.org (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.01.2020.

- Ersoy, İlhan, “Kültürüçi Bir Değerlendirme: Toplumsal Normlar Ekseninde Müziksel Tercih”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7 Sayı: 30, 2014. ss.90-100.
- EUcalls : “8 Most Important EU Funding Programmes for Culture 2021-2027”, <https://eucalls.net/blog/funding-programmes-culture>(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.01.2022.
- EUcalls: “Erasmus+” <https://eucalls.net/blog/funding-programmes-culture> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:16.01.2022.
- Europeana Strategy 2020-2025 [https://pro.europeana.eu/files/Europeana Professional/Publications/Europeana%20Strategy%202020%20-%202025.pdf](https://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Publications/Europeana%20Strategy%202020%20-%202025.pdf) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:04.02.2022.
- European Center for the Development of Vocational Training (CEDEFOP): “Osnabrück Declaration 2020“, https://www.cedefop.europa.eu/files/osnabrueck_declaration_eu2020.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.07.2021.
- European Comission: **Creative Europe Monitoring Report 2019**, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020.
- European Comission Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the Creative Europe programme (2021 to 2027) and repealing Regulation (EU) No 1295/2013, **Brussels, COM(2018) 366 final 2018/0190 (COD) 30.5.2018**,<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/proposal-regulation-establishing-creative-europe-programme> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

European Comission: European Capitals of Culture, 2019 Statics, <https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/default/files/library/eu-capitals-of-culture-factsheet-2019.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.01.2021.

European Comission: European Commission, “COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS” Europe’s Media in the Digital Decade:An Action Plan to Support Recovery and Transformation”, **COM(2020) 784 final, Brussels, 3.12.2020.** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0784> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

European Comission: “EU support for school policy”, https://ec.europa.eu/education/policies/school/about-school-policy_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.07.2021.

European Commission: “How does the EU support education and training? ”, https://ec.europa.eu/education/policies/about-education-policies_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.07.2021.

European Commission: “What is Early childhood education and care (ECEC)?” https://ec.europa.eu/education/policies/early-childhood-education-and-care_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.07.2021.

European Commission Directive 2014/26/EU Of The European Parliament And Of The Council of 26 February 2014 on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market” **L 84/72, 20.3.2014.**

European Commission: “Culture and Creativity: Audiovisual”,
<https://ec.europa.eu/culture/sectors/audiovisual>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.03.2021.

European Commission: “Culture and Creativity; Music”,
<https://ec.europa.eu/culture/sectors/music> (Çevrimiçi)
Erişim Tarihi:24.07.2021.

European Commission “Culture and Creativity; Architecture”,
<https://ec.europa.eu/culture/sectors/architecture>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

European Commission: “Participatory governance-NEARCH”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/eu-policy-cultural-heritage/participatory-governance>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi:09.03.2021.

European Commission: “Projects about Digital Cultural heritage”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/european-digital-heritage>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission “Cultural heritage and education”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/cultural-heritage-and-education>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission “European digital heritage”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/european-digital-heritage>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission: “Research and innovation”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/research-and-innovation>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission: “Cultural heritage in regional policy”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/european-digital-heritage>

heritage-eu-policies/cultural-heritage-regional-policy
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission “Sustainable cultural tourism”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/sustainable-cultural-tourism>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission “Natura 2000 and cultural landscapes”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/natura-2000-and-cultural-landscapes>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission: “Risk management for cultural heritage”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/risk-management-cultural-heritage>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission: “Sustainability and cultural heritage”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/sustainability-and-cultural-heritage>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission: “Main actors on cultural heritage: international organisations”
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/main-actors-cultural-heritage/main-actors-cultural-heritage-international-organisations>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission: “Main actors on cultural heritage: EU institutions”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/main-actors-cultural-heritage-eu-institutions>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

European Commission: “International dimensions of cultural heritage”,
<https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/international-dimensions-cultural-heritage>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

- European Commission: “The Europeana platform”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/europeana> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:09.03.2021.
- European Commission: **European Framework for Action on Cultural Heritage: Commission Staff Working Document**, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.
- European Commission: “Protection against illicit trafficking”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/cultural-heritage-eu-policies/protection-against-illicit-trafficking> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.
- European Commission: “EU competences in cultural heritage”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/eu-policy-cultural-heritage/eu-competences-cultural-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.
- European Commission: “Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe”, Brussels, **COM(2014) 477 final, 22.7.2014.** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0477&rid=3> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.
- European Commission: “A New European Agenda for Culture” Brussels, **COM(2018) 267 final, 22.5.2018,** <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.
- European Commission: **European Heritage Label Panel Report on Monitoring, 21 December 2020.** Eds. Gábor Sonkoly and Svetlana Hristova,Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2020. <https://ec.europa.eu/culture/document/european-heritage-label-panel-report-monitoring-2020> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021

- European Commission: “Funding opportunities for cultural heritage”, <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/funding-opportunities-cultural-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:08.03.2021.
- European Commission: "Expert group on cultural heritage", <https://ec.europa.eu/culture/cultural-heritage/eu-policy-cultural-heritage/expert-group-cultural-heritage> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:08.03.2021.
- European Commission: “Cultural Goods”, https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/customs-controls/cultural-goods_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 02.06.2021.
- European Commission: “Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the import of cultural goods” COM(2017) 375 final, 2017/0158 (COD), Brussels,13.7.2017.https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/cultural_goods_proposal_en.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.02.2021.
- European Commission “The Commission outlines a set of actions to keep cultural heritage high on the political agenda” https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_6661 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.
- European Commission: Joint Press Statement following the 5th EU-China High-Level People to People dialogue”, 10 November 2020,https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_20_2080 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.02.2021.
- European Commission: Joint Communication to The European Parliament And The Council Towards an EU strategy for international cultural relations, Brussels, 8.6.2016 JOIN(2016) 29 final,<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0029&qid=1614370244244&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

European Commission: “A new strategy to put culture at the heart of EU international relations”, European Commission - Press release, Brussels, 8 June 2016, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_2074 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

European Commission: “International Cultural Relations”, <https://ec.europa.eu/culture/policies/international-cultural-relations> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

European Commission: “A new push for European democracy”, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.03.2021.

European Commission: “European Democracy Action Plan”, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/european-democracy-action-plan_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.03.2021.

European Commission: “Promoting our European way of life, Protecting our citizens and our values”, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

European Commission: “A stronger Europe in the World”, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world-0_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

European Commission: “A Strong Social Europe For Just Transition”, COM(2020) 14 final, Brussels, 14.1.2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_49 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

European Commission: “An economy that works for people: Working for social fairness and prosperity”, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

European Commission: “Shaping Europe’s Digital Future,” https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

European Commission: “Europe’s Digital Decade: digital targets for 2030”, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

European Commission: “A Europe fit for the digital age, Empowering people with a new generation of Technologies”, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

European Commission: “The European Green Deal”, **COM(2019) 640 final**, Brussels, **11.12.2019**. https://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.03.2021.

European Commission: “Strategic framework for the EU's cultural policy”, <https://ec.europa.eu/culture/policies/strategic-framework-eus-cultural-policy> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.03.2021.

European Commission: Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions;

A New Agenda for Culture, COM(2018) 267 final, Brussels, 22.5.2018. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.02.2021.

European Comission: **Growth, Competitiveness, Employment; The Challenges and Ways Forward Into The 21st Century,** Printed in Germany, 1994. http://publications.europa.eu/resource/cellar/4e6ecfb6-471e-4108-9c7d90cb1c3096af.0006.01/DOC_1 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.12.2020.

European Comission: “European Education Area”, https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.07.2021.

European Comission: “Music Moves Europe Talent Awards, the EU prize for popular and contemporary music”, <https://ec.europa.eu/culture/sectors/music/music-moves-europe-talent-awards-eu-prize-popular-and-contemporary-music> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.07.2021.

European Comission https://ec.europa.eu/info/topics/culture-and-media_en (çevrimiçi) Erişim Tarihi: 14.06.2019.

European Comission: “About higher education policy”, https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/about-higher-education-policy_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

European Comission: “Culture and Creativity; Books and Publishing” <https://ec.europa.eu/culture/sectors/books-and-publishing> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

European Comission: “Music Moves Europe”, <https://ec.europa.eu/culture/sectors/music/music-moves-europe> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

European Commission: “About multilingualism policy”, https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/about-multilingualism-policy_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

European Commission: “COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS on a renewed EU agenda for higher education {SWD(2017) 164 final}”, **COM(2017) 247 final, Brussels, 30.5.2017.** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0247&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.07.2021.

European Commission “ANNEXES to the Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the Creative Europe programme (2021 to 2027) and repealing Regulation (EU) No 1295/2013”, **COM(2018) 366 final, ANNEXES 1 to 2, Brussels, 30.5.2018.** https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:509e1bcb-63f0-11e8-ab9c-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_2&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

European Commission: “International cooperation and policy dialogue”, https://ec.europa.eu/education/policies/international-cooperation/international-cooperation-and-policy-dialogue_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

European Commission: COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS, “Building a stronger Europe: the role of youth, education and culture policies”, Brussels, **22.5.2018 COM(2018) 268 final.** <https://eur-lex.europa.eu/legal->

[content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0268&from=EN](#) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.06.2021.

European Commission: “Strengthening European Identity through Education and Culture
The European Commission's contribution to the Leaders' meeting in Gothenburg, 17 November 2017” **COM(2017) 673 final, Strasbourg, 14.11.2017.** <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0673&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.04.2021.

European Commission: “EU competences in the field of culture,” <https://ec.europa.eu/culture/policies/eu-competences-field-culture> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

European Commission: “Cultural policy cooperation at the EU level”, <https://ec.europa.eu/culture/policies/cultural-policy-cooperation-eu-level> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

European Commission: “EU policy in the field of vocational education and training”, https://ec.europa.eu/education/policies/eu-policy-in-the-field-of-vocational-education-and-training-vet_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.07.2021.

European Commission: “Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing 'Erasmus': the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Regulation (EU) No 1288/2013.” **COM(2018) 367 final 2018/0191 (COD), Brussels, 30.5.2018.** https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:147de752-63eb-11e8-ab9c-01aa75ed71a1.0003.03/DOC_1&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.04.2021.

European Commission: Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing 'Erasmus': the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Regulation (EU) No 1288/2013. COM(2018) 367 final 2018/0191 (COD), Brussels, 30.5.2018. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A367%3AFIN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.05.2021

European Commission: “Education and migrants”, https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/education-and-migrants_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

European Commission: “GREEN PAPER Preparing for a Fully Converged Audiovisual World: Growth, Creation and Values” Brussels, 24.4.2013 COM(2013) 231 final <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013DC0231&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.08.2021

European Commission: “About the Creative Europe Programme”, <https://ec.europa.eu/culture/creative-europe/about-the-creative-europe-programme>, (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.01.2022.

European Commission: “Based on the Commission Proposal for Horizon Europe, the common understanding between co-legislators and the Partial General Approach, both approved in April 2019”, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/research_and_innovation/ec_rtd_he-presentation_062019_en.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.01.2022.

European Commission: , Horizon Europe Work Programme 2021-2022: 5. Culture, creativity and inclusive society (European Commission Decision C(2021)9128 of 15 December 2021), <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/wp->

[call/2021-2022/wp-5-culture-creativity-and-inclusive-society_horizon-2021-2022_en.pdf](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2345)
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi:22.01.2022

European Commission: Commission welcomes political agreement on Horizon Europe, the next EU research and innovation programme”, **European Commission - Press release**, Brussels, 10 December 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2345 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.01.2022.

European Commission: “COMMISSION IMPLEMENTING DECISION of 25.11.2021 on the financing of components of the Thematic Facility under the Asylum, Migration and Integration Fund and adoption of the Work Programme for 2021 and 2022”, Brussels, **25.11.2021 C(2021) 8458 final**. https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2021-12/AMIF%20-%20Thematic%20Facility%20Work%20Programme%202021-2022_en.pdf(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.01.2022.

European Commission/EACEA/Eurydice: **Integrating Students from Migrant Backgrounds into Schools in Europe: National Policies and Measures**, Eurydice Report. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2019.

European Commission/EACEA/Eurydice: **Integrating Asylum Seekers and Refugees into Higher Education in Europe: National Policies and Measures**, Eurydice Report. Luxembourg, Publications Office of the European Union. 2019.

European Commission: “Action Plan on the integration of third country nationals”, **COM(2016) 377 final**, Brussels, **7.6.2016**. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/20160607/communication_action_plan_integration_third-country_nationals_en.pdf
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.07.2021.

European Commission: “Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the Creative Europe programme (2021 to 2027) and repealing Regulation (EU) No 1295/2013”, Brussels, **COM(2018) 366 final 2018/0190 (COD)**, 30.5.2018
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/proposal-regulation-establishing-creative-europe-programme> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

European Commission **Report from the Conference “Diversity and Competitiveness of the European Music Sector” with EU Member States’ Experts (4-5 March 2021)**, edited by the European Expert Network on Culture (EENC), Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture Directorate EAC — Directorate Culture and Creativity, Brussels, 2021.

European Commission: “Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing 'Erasmus': the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Regulation (EU) No 1288/2013.” **COM(2018) 367 final 2018/0191 (COD)**, Brussels, 30.5.2018.
https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:147de752-63eb-11e8-ab9c-01aa75ed71a1.0003.03/DOC_1&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.04.2021.

European Comission Draft Council conclusions on the Work Plan for Culture 2019-2022,
<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13948-2018-INIT/en/pdf#http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13948-2018-INIT/en/pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:19.06.2019.

European Comission ve The Spritual and Cultural Dimension of Europe,
Institute for Human Brüksel, 2004.
Science

European Council: “Fontainebleau Meeting”,
https://www.consilium.europa.eu/media/20673/1984_june - fontainebleau_eng .pdf (Çevrimiçi) Erişim
Tarihi: 18.09.2019.

European Council: “European Council meeting (14 December 2017) –
Conclusions”, EUCO 19/1/17 REV 1, Brussels, 14
December 2017.
<https://www.consilium.europa.eu/media/32204/14-final-conclusions-rev1-en.pdf> (Çevrimiçi) Erişim
Tarihi: 11.07.2021.

European Union: **Preparatory Action ‘Culture In EU External
Relations’ Executive Summary Engaging the
World: Towards Global Cultural Citizenship**,
Luxembourg: Publications Office of the European
Union, 2014, [https://op.europa.eu/en/publication-
detail/-/publication/f159b71e-a7e4-11e7-837e-
01aa75ed71a1](https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f159b71e-a7e4-11e7-837e-01aa75ed71a1) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.02.2021

European Union: “Refugee Integration Projects”,
[https://eacea.ec.europa.eu/creative-
europe/actions/refugee-integration-projects_en](https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/refugee-integration-projects_en)
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

European Union: “Cross-sectoral”,
[https://eacea.ec.europa.eu/creative-
europe/actions/cross-sectoral_en](https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/cross-sectoral_en) (Çevrimiçi) Erişim
Tarihi: 08.03.2021.

European Union: “TV programming”,
[https://eacea.ec.europa.eu/creative
europe/actions/media/tv-programming_en](https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/tv-programming_en)
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

European Union: “‘United in diversity’ Culture in the EU's external
relations: A strategy for EU-China cultural relations”,

Report Of The Expert Group On Culture And External Relations – China, November 2012, s.3
<https://www.cultureinexternalrelations.eu/cier-data/uploads/2016/11/Expert-group-Culture-and-Ext-Rel-China-Final-Report.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

European Union: “Training”,
https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/training_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

European Union: “Networks of cinemas”,
https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/networking-cinemas_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

European Union: “Support to Film Festivals”,
https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/film-festivals_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

European Union: **Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union’s Foreign And Security Policy**, June 2016.
https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 27.02.2021.

European Union: “Development of audiovisual content - Single Projects + Slate Funding” : https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/development-single-projects--plus-slate-funding_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

European Union: “Development of European Video Games”,
https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/development-video-games_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

European Union	“Co-production funds”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/co-production-funds_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021
European Union:	“Support for Film Education”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/support-film-education_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.
European Union:	“Promotion of European audiovisual works online”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/promotion-european-audiovisual-works-online_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.
European Union	“Access to markets”, https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/actions/media/access-markets_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021
European Union:	“European cooperation projects”, https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/culture/european-cooperation-projects_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.
European Union:	European Networks”, https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/culture/european-networks_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.
European Union:	“Literary Translations”, https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/node/174_en (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:08.03.2021.
European Union:	European Platforms”, https://ec.europa.eu/programmes/creative-

europa/culture/european-platform-projects_en
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi:08.03.2021

- Ferri, Delia: “Cultural Diversity and State Aids to the Cultural Sector”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillan, 2015, ss.119-131.
- Fichter, Joseph: **Sosyoloji Nedir**, Çev. Nilgün Çelebi, Ankara, Anı Yayıncılık, 2006.
- Figueira, Carla: “Policy Perspective: A Joint Communication to the European Parliament and the Council: Towards an EU Strategy for International Cultural Relations (2016) by the European Commission”, **Cultural Trends**, 26(1), 2017, pp. 81-85. ISSN 0954-8963 [Article], Goldsmiths Research Online, <http://research.gold.ac.uk/id/eprint/19076/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.
- Fuchs, Dieter; “Cultural Diversity, European identity and legitimacy of the EU: A theoretical framework”, **Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU**, Eds. Dieter Fuchs, Hans-Dieter Klingemann, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK-Northampton USA, 2011, ss.27-57.
- Gans, J. Herbert : **Popüler Kültür ve Yüksek Kültür**, Çev. Emine Onaran İncirlioğlu, 5. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Şubat 2018.
- Geiger, M. Europas Grenzen –grenzenloses Europa, **Praxis Geographie** 27/10, 1997, s.4-11, Braunschweig.
- Gergen, K. J. : “The social constructionist movement in modern psychology”, **American Psychologist**, 40, 1985, ss.266-275.

- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, Hazırlayan: Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2005.
- Glassie, Henry: **Material Culture**. Bloomington: Indiana University Press, 1999.
- Gocłowska, Małgorzata A., and Simone M. Ritter: “Cultural Diversity and Creativity” To appear in 2020 in the **Encyclopedia of Creativity**, 3rd Edition. https://www.researchgate.net/publication/337639058_Cultural_Diversity_and_Creativity/reference_s (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.01.2020
- Göçer, Ali: “Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine”, **Türk Dili**, 729, 2012, ss.50-57.
- Gökalp, Emre: “Klasik Sosyologların Bakışı Açısından Kültür”, **Kültür ve Toplum**, Ed. Mevlüt Özben, 1. Basım, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2019. ss.29-59.
- Gökben Özben, Yeşim: “Politikanın Popüler Kültür Temeli: Teorik Bir Çerçeveleme”, Uludağ Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Bursa, 2017.
- GöktunaYaylacı, Filiz: “Süper Çeşitlilik Çağında Çokkültürcülük”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:10, Sayı:1 Haziran 2017, ss.345-364.
- Gramsci, Antonio: **Prision Notebooks (Hapishane Defterleri)** Volume I, New York, Colombia University, 1992 (1929-1933)
- Griswold, Wendy: “Kültür Sosyolojisinde Yeni Gelişmeler” Çev. Salih Özer, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.91-101.
- Groothues, F: “Imagine: a European identity”, 2002 http://www.opendemocracy.net/people/debate_36/article_330.jsp.

- Gutmann, Amy: “Giriş”, Çev. Özcan Kabakçıoğlu, **Çokkültürcülük; Tanınma Politikası**, Hazırlayan; Amy Gutmann, 5.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mayıs 2018, ss.25-45.
- Gülcan, Murat Gürkan: Murat Gürkan Gülcan, **Avrupa Birliği ve Eğitim**, 7.Baskı, Ankara, Pegem Akademi, Mart 2021.
- Gümüştekin, Nuray: “Kültür Kavramı ve Osmanlı’dan Günümüze Kültürel Yapının İncelenmesi”, **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu** <http://www.ayk.gov.tr> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.09.2019, ss.317-326.
- Günay, Ünver: “Toplumsal Bütünleşme ve Din”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, Editörler: Niyazi Akyüz- İhsan Çapçıoğlu, Ankara, 2012, http://isamveri.org/pdfdrg/D124766/2012/2012_GU_NAYU2.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:07.03.2020. ss.453-464.
- Güngör, Nazife: “Bir Popüler Kültür Ürünü Olarak Çizgi Roman: Abdülcanbaz”, A.Ü.S.B.E. Gazetecilik Anabilim Dalı, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1996.
- Gürses, Hakan: “Kültür Kavramı Üzerine”, Çev. Zeynep Baraz, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018 ss.129-145.
- Güvenç, Bozkurt: **İnsan ve Kültür**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- Habermas, Jürgen: “Why Europe Needs A Constitution”, **New Left Review**, Sayı. 11, Eylül-Ekim 2001, ss.5-26.
- Hasdemir, Fatih ve Melih Rüştü Çalıköğlu: “Avrupa Birliği Eğitim Programları ve Değişim”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 2, Ağustos 2011, ss.66-68.

Held, David, Anthony **Global Transformation: Politics Economics and Culture**, Cambridge: Polity, 1999.
McGreew, David
Goldblatt, Jonathan
Perraton:
Helvacıoğlu, Nuray, ve “Kültürel Farklılıkların Yönetiminde İnsan Kaynakları Stratejilerinin Rolü: İKEA Örneği”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 8:1, 2010, ss.193-216.
Hatice Özutku:

Herder, J.G: **Herder on Social and Political Culture**, Ed. F.M. Barnard, Cambridge, Cambridge University Press, 1969.

Higgott, Richard and Luk “Towards an EU Strategy for International Cultural Relations: An Initial, Critical but Constructive Analysis”, **Institute European Studies, Policy Paper**, ssue 2016/1• September 2016, ss.1-17.
Van Langenhove: <https://www.ies.be/files/EL-CSID%20Policy%20Paper%20201601%20Cultural%20diplomacy.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.02.2021.

International Democracy Watch: “Solemn Declaraction on European Union”, http://www.internationaldemocracywatch.org/attachments/298_Solemn%20Declaration%20on%20%20European%20Union%20Stuttgart%201983.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:17.09.2019.

Interreg Europe: “**Interreg Europe Programme Manual 24 February 2021 (version 9)**”, https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/documents/Call_related_documents/Interreg_Europe_Programme_manual.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.01.2022. s.6.

Interreg Europe: **INTERREG EUROPE 2021-2027 Cooperation Programme document Final version**, September 2021.
https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/documents/Programming_Committee/Interreg_Euro

- Irion, Kristina, and Peggy Valcke : Cultural Diversity in the Digital Age: EU Competences, Policies and Regulations for Diverse Audiovisual and Online Content”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, ss.75-90.
- Isar, Yudhishtir Raj “Culture in EU external relations’: an idea whose time has come?”, **International Journal of Cultural Policy**, 2015 Vol. 21, No. 4, 494–508, <http://dx.doi.org/10.1080/10286632.2015.1042472> s.494.
- Iskra, Anna Katarzyna: “Audiovisual and media policy”, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/138/audiovisual-and-media-policy#_ftn4(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.08.2021.
- İçli, Gönül: “Küreselleşme ve Kültür”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2001, Cilt: 25, No:2, ss.163-172.
- İktisadi Kalkınma Vakfı: **Türkiye’nin Katıldığı Avrupa Birliği Programları: Hayatboyu Öğrenme Programı**, Haz. İlke Toygür, İstanbul, İKV Yayınları, No 253, Ocak 2012.
- İktisadi Kalkınma Vakfı: **Hayatboyu Öğrenme Programı**, Haz. Can Mindek, İstanbul, İKV Yayınları, Yayın No: 203, Kasım 2007.
- İktisadi Kalkınma Vakfı: **Amsterdam Antlaşması**, Haz.Cenk Bolayır, İstanbul, İKV Yayınları, No:162, Haziran 2000.
- İktisadi Kalkınma Vakfı: **Avrupa Tek Senedi**, Çev. Meltem Cansever, İstanbul, Eylül, 1987.

İktisadi Kalkınma Vakfı: **Avrupa Birliğini Kuran Andlaşma**, Resmi Olmayan Çev. Haluk Ceyhan – Can Baydarol, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.09.2019.

İktisadi Kalkınma Vakfı: **Sorularla AB Politikaları ve Türkiye: Bilgi Toplumu ve Medya Politikası**, Haz. Selen Akses, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:248, Haziran 2011.

İktisadi Kalkınma Vakfı: **“AB’nin 2021-2027 Çok Yıllı Mali Çerçevesi Neler Getiriyor?”**, Haz.Sema Gençay Çapanoğlu, İKV E-Bülteni, 16-31 Aralık 2020. https://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=11013&id=11017 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.01.2022.

İnsan Hakları Derneği: **“BM Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri** <https://www.ihd.org.tr/ulusal-ya-da-etn-dsel-ve-dsel-azinliklara-mensup-ker-haklari-bdges/> Çev. Zeri İnanç. (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:08.02.2020.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Bilgi Merkezi: **“BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”** <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.10.2019.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Bilgi Merkezi: **“BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme”** <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.10.2019.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Bilgi Merkezi: **BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”** <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel->

[haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/](#) (Çevrimiçi)
Erişim Tarihi: 30.10.2019.

İstanbul Valiliği: **Kültürel Mirasın Korunması**, İSMEP Rehber Kitaplar, İstanbul, Haziran 2014, s.11.https://www.ipkb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/ISMEP6_KC3BCltC3BCrelMirasC4B1nKorunmasC4B1.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 07.03.2021.

İzmir Barosu: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”
<https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/Sayfalar/merkezler/cmk/aihs.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi 29.10.2019.

Jameson, Fredric: “Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism”, **New Left Review**, 46, 1984, ss.53-92.

Kahraman, Sevilay: “Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası”, **Avrupa Birliği; Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay-İlke Göçmen, 2.Baskı Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014, ss.87-114.

Kandyla, Anna: “The Creative Europe Programme: Policy-Making Dynamics and Outcomes”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, ss.49-60.

Karaca, Nil: “GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne” **Maliye Dergisi**, Sayı.144, 2003, ss.84-99.

Karadeniz, Ceren: “Çağdaş Müze ve Kültürel Çeşitlilik: Arkeoloji Müzesi Uzmanlarının Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, Kasım 2015.

- Karataş, Zeki: “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, **Sosyal Hizmet E-Dergi Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Ocak 2015, ss.62-80.
- Karslı, Ömür: “Akıl-Kültür İlişkisi Bağlamında Aydınlanmacı Akıl ve Eleştirisi”, **ERDEM**, Sayı: 75, Aralık 2018, ss.149-166.
- Kaya, Ayhan, Senem Aydın-Düzgit, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal Beşgül: “Giriş” **Avrupa Birliği’ne Giriş; Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Derleyenler; Ayhan Kaya, Senem Aydın-Düzgit, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal Beşgül, 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2020, ss.1-22.
- Kaya, Ayhan: “Giriş: Ötekini Anlamak mümkün mü?” **Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye ve Avrupa’da Birarada Yaşam Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya, 1. Baskı, İstanbul, Hiperlink Yayınları, Haziran 2014, ss.11-37.
- Kırılmaz, Harun ve Fatma Ayparçası: “Modernizim ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları”, **İnsan & İnsan**, Yıl/Year 3, Sayı/Issue 8, Bahar/Spring 2016, ss.32-58.
- Kihtir, Arzu: **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci**, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2004, ss.177-185.
- Kihtir, Arzu: **Avrupa Birliği’nin Eğitim Politikası**, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004.
- Kihtir, Arzu: “Avrupa Birliği Programları: Medya Programı Medya Plus”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Volume 0, Issue, 21, 2005. ss.105-110, <https://dergipark.org.tr/en/download/articlefile/212348> 2012, (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 14.06.2021.

- Kihtir, Arzu: “Avrupa Birliği Görsel İşitsel Politikası Bağlamında AB Medya Hukukun Temel Çerçevesi” **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2007, ss.75-92.
- Kihtir, Arzu: “Eğitim Kavramı ve Avrupa Birliği Eğitim Politikasının Gelişim Süreci”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Volume 0, Issue, 16, 2012, ss.235-261
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/212788> ss.235-261. (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 14.06.2021.
- Kluckhohn, F. and F. Sdrocbeck: **Variation in value orientation**, Connecticut, Greenwood Press. (1973: [1961]).
- Koca, Selçuk Kürşad: “Genel Hatları İle Kültür ve Sembol İlişkisi”, **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, 2010/II, ss.87-94.
- Kongar, Emre: “Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık”,
https://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi:13.10.2019.
- Köktürk, Miray: “Kültür Sosyolojisinin Temel Meseleleri”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.11-38.
- Korkmaz, İlhan: “Türkiye’de Kültürel Çeşitliliğin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisinin Mekânsal Analizi”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi, 2018.
- Kula, Onur Bilge **Avrupa(hlık) Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?** 1. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, Mayıs 2015.

- Kutlu, Ülkü Zümray: “Türkiye’de Yerel Kültür Politikaları Üzerine”, **Yerel Kültür Politikaları El Kitabı Adımlar, Araçlar ve Örnekler**, Der. Eylem Ertürk, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2011, İstanbul, ss.13-19.
- Kutluay Tutar, Filiz ve Gökhan Öztürk “Ülkelerin Ekonomik Olarak Gelişmesinde ve Büyümesinde Kültürün Etkisi”, **International Social Science Studies Journal**, Vol:5, Issue: 39, 2019, ss.3796-3802.
- Kültür Endüstrilerini Geliştirme Programı (KEGEP): “UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi”, https://www.kegep.org/belgeler/temel_metinler/9-unesco-kulturel-cesitlilik-evrensel- (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.06.2019.
- Kültürel Mirasın Dostları Derneği: “Avrupa Antlaşmaları, Kültürel Çeşitlilik Deklarasyonu”,http://kumid.net/euproject/admin/user_files/dokumanlar/Avrupa-Antlasmalari-Kulturel-Cesitlilik-Dekla.2000.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.01.2020.
- Kymlicka, Will: **Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights**, Oxford, Clarendon Press, 1995.
- Kymlicka, Will: **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çeviren: Ebru Kılıç, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2016.
- Kyriakou, Tania: “The Protection of National Treasures in the EU Single Market”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillan, 2015, ss.63-74.
- Lacarrieu, Monica: “Küreselleşme Çerçevesinde Yerel İmgelerin ve Kültürel Kimliklerin Oluşumu”, **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültürel Politikaları**,Der: Lluís Bonet - Emmanuel Negrier,

Çev. Işık Ergüden, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2015, ss.25-43.

Lähdesmäki, Tuuli; “Rhetoric of unity and cultural diversity in the making of European cultural identity”, **International Journal of Cultural Policy**, Volume:18, Issue:1, 2012, ss.59-75.

Lewis, Archibald R **Nomads and Crusaders, A.D. 1000–1368**, Bloomington, Indiana University Pteess, 1988.

Loden, M. and J.B. Rosener: **Workforce America! Managing Employee Diversity as a Vital Resource**, Illinois, Business One Irwin, 1991.

Logan, William: “Cultural diversity, cultural heritage and human rights: towards heritage management as human rights-based cultural practice”, **International Journal of Heritage Studies**, iFirst article, 2012, ss.1-14, DOI:10.1080/13527258.2011.637573

Louis, H. : **Über den geographischen Europabegriff**, Mitteilungen der Geogr. Gesel. in München 39, 1954.

Loisen, Jan: “The Implementation of the UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions in EU External Relations” **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, 2015, ss.210-224.

Lovejoy, A. : **The Great Chain Of Being: A Study of the History of An Idea**, Cambridge, Harward University Press, 1961.

Lun Yong, Enn: “Understanding cultural diversity and economic prosperity in Europe: a literature review and proposal of a culture–economy framework”, **Yong Asian**

Journal of German and European Studies, 4:5, 2019, ss.2-34.

Lyndel, Prott: “Cultural rights as peoples’ rights in international law.” Ed. J. Crawford. **The Rights of People**, Oxford, Clarendon Press, 1988, ss.93-106.

Mahadi, Tengku Sepora
Tenkgu and Sepideh
Moghaddas Jafari: “Language and Culture”, **International Journal of Humanities and Social Science** Vol. 2. No. 17, September 2012, ss. 230-235.

Mahiroğulları, Adnan: ”Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üstüne Etkisi”,**Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2005, ss.1275-1288.

Mahont, E. : “Are National Cultures and Identities an Optional Extra”, **Canadian Review of American Studies**, Vol. 27, Issue.3. 1997.

Makarian, Edward: **Kültürün ve İnsan Etkinliğinin Oluşumu Üzerine**, Erivan, 1973.

Marshall, G. : **Sosyoloji Sözlüğü**, Çevirenler: O. Akınbay, D. Kömürcü, Ankara Bilim Sanat Yayınları, 1999.

Mazziotti, Giuseppe: “Cultural Diversity and the EU Copyright Policy and Regulation”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, ss.91-105.

Mazower, Mark: **Karanlık Kıta, Avrupa’nın 20. Yüzyılı**, Çev. Mehmet Moralı, 2. Basım, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

- Mazur, Barbara: “Cultural Diversity in Organizational Theory and Practice”, **Journal of Intercultural Management**, Vol.2, No:2, November 2010, ss.5-15.
- Mejuyev, Vadim: **Kültür ve Tarih**, Çev. Suat H. Yukova, Ankara, Başak Yayınları, 1987.
- Mercan, Süleyman Sezgin: Siyasal Bütünleşme Kurumları Işığında AB Genişlemesi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:10, No:1, 2011. Ss.67-83.
- Metin, Yüksel, Ümmühan Kaygısız: “Avrupa Birliği’nde Temel hakların Korunması ve Lizbon Antlaşması’nın Getirdiği Yenilikler”, **Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, S.1, 2001, ss.125-158.
- Middelaar, Luuk van: **AVRUPA: Bir Geçiş Süreci**, Çev. Bilal Çölgeçen, 1.Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Kasım 2014.
- Ministers' Deputies
Rapporteur Groups, “Cultural diversity and international trade: Reasons for specific treatment of culture, cultural industries and audiovisual services”, GR-C(2000)14 18 April 2000, <https://rm.coe.int/0900001680510f87> (Çevrimiçi)
Erişim Tarihi: 21.03.2021.
- Mood, T. : **Çokkültürcülük: Bir Yurttaşlık Tasarımı**. Çev. İ. Yılmaz, Ankara, Phoenix, 2004.
- Litton Monnet, Annabelle: “Encapsulating EU Cultural Policy into the EU’s Growth and Competitiveness Agenda: Explaining the Success of a Paradigmatic Shift in Brussels”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillan, 2015, ss.25-36.

- Montreuil, A. and R.Y, Bourhis: “Majority acculturation orientations toward “valued” and “devalued” immigrants.” **Journal of Cross - Cultural Psychology**, 32(6), 2001, ss.698-719.
- Morijin, John: The EU Charter of Fundamental Rights and Cultural Diversity in the EU”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillan, 2015, ss.151-164.
- Morin, Edgar: **Yitik Paradigma: İnsan Doğası**, Çeviren: Devrim Çetinkasap, IV. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, Kasım 2019.
- Morin, Edgar and Mauro Ceruti: **Bizim Avrupamız: Çözülüyor mu, Yoksa Başkalaşıma mı Uğruyor?** Çeviren: Şirin Tekeli, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Mulcahy, Kevin V. : “Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches”, **The Journal of Arts Management, Law, and Society**, Cilt.35, Sayı:4, 2006.
- Negus, K. : “The Production of culture” in du **Production of Culture/Cultures of Production**, (Ed.) Gay, P. London, Sage/The Open University (Book 4 in this series). 1997.
- Negrier, Emmanuel: “Kültür ve Çeşitlilik. Fransız-İspanyol ve Politik Ölçekler Arası Bir Karşılaştırma”, **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları** Der: Lluís Bonet-Emmanuel Negrier, Çev.İşık Ergüden, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1 Baskı Şubat 2015, ss.149-159.
- Nirun, Nihat ve M. Cihat Özönder: “Türk Sosyo-Kültür Yapısı İçerisinde Normlar ve Fonksiyonları”, **Erdem**, Cilt: 5 Sayı: 11, 1988. ss.339-353.

OECD: “Museums and Local Development”, <http://www.oecd.org/cfe/leed/oecd-icom-guide.htm> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.11.2020.

OECD: **OECD Reviews of Migrant Education - Closing the Gap for Immigrant Students: Policies, Practice and Performance**, 2010. <http://www.oecd.org/education/school/44870913.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.11.2020.

Official Journal of European Communities: “Decision No 2228/97/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1997 establishing a Community action programme in the field of cultural heritage (the Raphael programme)”, **L 305/31, 08.11.1997.** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997D2228&qid=1613128181189&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.02.2021.

Official Journal of the European Communities: Council Resolution of 25 June 2002 on a new work plan on European cooperation in the field of culture (2002/C 162/03)”, **2002/C 162/03, 6 July 2002,** <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2002:162:FULL&from=HR> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.02.2021.

Official Journal of the European Communities: Decision No 2085/97/EC of The European Parliament and of The Council of 6 October 1997 establishing a programme of support, including translation, in the field of books and reading (Ariane), **L 291/26, 24.10.1997.** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997D2085&qid=1613076050505&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.02.2021.

Official Journal of the European Communities: “COUNCIL RESOLUTION of 12 February 2001 on architectural quality in urban and rural environments”, (2001/C 73/04), **C 73/6, 6.3.2001.** [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001G0306\(03\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001G0306(03)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.07.2021.

- Official Journal of the European Communities: Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society, **L 167/10, 22.06.2001.** <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0029&qid=1613328556407&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.02.2021
- Official Journal of the European Communities: “Council decision of 21 december 1990 concerning the implementation of an action programme to promote the development of the European audiovisual industry (Media) (1991 to 1995),” **No: L/380/37, 31.12.1990.**
- Official Journal of the European Communities “COUNCIL DECISION of 26 April 1999 establishing the second phase of the Community vocational training action programme ‘Leonardo da Vinci’ (1999/382/EC)”, **L 146, 11.06.1999.** <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999D0382&qid=1625999288854&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.07.2021.
- Official Journal of the European Communities: Council Decision of 10 July 1995 on the implementation of a programme encouraging the development and distribution of European audiovisual works (Media II — Development and distribution) (1996-2000), **No: L 321/25, 30.12.1995.** <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31995D0563&qid=1612188134270> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:01.02.2021.
- Official Journal of the European Communities: Official Journal of the European Communities: Council Decision on July 1995 with a view to adopting a Council Decision on the implementation of a training programme for professionals in the European audiovisual programme industry (Media II — Training) **No C 281/1, 25.10.1995.** [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51995AG1025\(01\)&qid=1612188134270&from=EN](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51995AG1025(01)&qid=1612188134270&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.02.2021.

Official Journal of the European Communities: Council Regulation (EEC) No 3911/92 of 9 December 1992 on the export of cultural goods, **L 395, 31.12.1992**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992R3911&qid=1622982693939> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.06.2021.

Official Journal of the European Communities: Council Directive 93/7/EEC of 15 March 1993 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State, **L 074, 27.03.1993**, <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0007&qid=1622982968116> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.06.2021.

Official Journal of the European Communities: “DECISION No 819/95/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 14 March 1995 establishing the Community action programme 'Socrates'”, **No L 87, 20. 4. 95**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995D0819&qid=1623751701562&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.06.2021.

Official Journal of the European Communities: DECISION No 253/2000/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 24 January 2000 establishing the second phase of the Community action programme in the field of education ‘Socrates’”, **L 28, 3. 2. 2000**. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000D0253&qid=1623751701562&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.06.2021.

Official Journal of the European Communities: Council Decision of 20 December 2000 on the implementation of a programme to encourage the development, distribution and promotion of European audiovisual works (MEDIA Plus — Development, Distribution and Promotion) (2001-2005) (2000/821/EC), **No L 336/82, 30.12.2000**. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000D0821&qid=1612188134270&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.02.2021.

Official Journal of the European Communities COUNCIL DIRECTIVE 93/7/EEC of 15 March 1993 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State, **No L 74, 27. 3. 93,** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0007&qid=1623156174169> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.06.2021.

Official Journal of the European Communities: “Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on certain legal aspects relating to cinematographic and other audiovisual Works”, (2002/C 43/04) (COM(2001) 534 final), **C 43/6, 16.2.2002.** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0534&qid=1631447588118&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

Official Journal of the European Communities: “COUNCIL RESOLUTION of 12 February 2001 on architectural quality in urban and rural environments”, (2001/C 73/04), **C 73/6, 6.3.2001.** [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001G0306\(03\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001G0306(03)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.07.2021.

Official Journal of the European Union: COUNCIL REGULATION (EC) No 116/2009 of 18 December 2008 on the export of cultural goods (Codified version), **L 39, 10.2.2009,** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009R0116&qid=1622983536003&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.06.2021.

Official Journal of the European Union: **L 201, Volume 49, 25 July 2009.** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2006:201:FULL&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.10.2019.

Official Journal of the European Union: “COUNCIL RECOMMENDATION of 24 November 2020 on vocational education and training (VET) for sustainable competitiveness, social fairness and

resilience (2020/C 417/01)”, **C 417, 2.12.2020.**
[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020H1202\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020H1202(01)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.07.2021.

Official Journal of the European Union: “REGULATIONS REGULATION (EU) 2021/694 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 29 April 2021 establishing the Digital Europe Programme and repealing Decision (EU) 2015/2240 (Text with EEA relevance), **L 166, 11.5.2021.**

Official Journal of the European Union: REGULATION (EU) 2021/1057 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 24 June 2021 establishing the European Social Fund Plus (ESF+) and repealing Regulation (EU) No 1296/2013” ss.21-41.

Official Journal of the European Union: The Creative Europe Programme (2014 to 2020), **L 347/221, 20.12.2013,**
<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1295&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.01.2021.

Official Journal of the European Union: ” Position of the European Parliament adopted at first reading on 28 March 2019 with a view to the adoption of Regulation (EU) .../... of the European Parliament and of the Council establishing ‘Erasmus’ ‘Erasmus+’: the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Regulation (EU) No 1288/2013 [Am. 1 This amendment applies throughout the text] (Text with EEA relevance)” **C 108, 26.3.2021.**
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019AP0324&qid=1622024751016&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.05.2021.

Official Journal of the European Union: Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the Work Plan for Culture 2008-2010 (2008/C 143/06), **C 143/9, 10.6.2008.**
<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?>

[uri=CELEX:42008X0610\(01\)&rid=2](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0610(01)&rid=2) (Çevrimiçi)
Erişim Tarihi:20.02.2021

Official Journal of the European Union: “Council Conclusions on school development and excellent teaching (2017/C 421/03)”, **C 421, 8.12.2017.** [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XG1208\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XG1208(01)&from=EN) Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.07.2021.

Official Journal Of European Union: “Decision No 445/2014/EU Of The European Parliament and of the European Council of 16 April 2014 establishing a Union action for the European Capitals of Culture for the years 2020 to 2033 and repealing Decision No **1622/2006/EC**”, <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014D0445&qid=1603718279124&from=en> Yayın Tarihi: 03.05.2014. (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.10.2020.

Official Journal Of European Union: Decision 1419/1999/EC of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 establishing a Community action for the European Capital of Culture event for the years 2005 to 2019, **L 166, 01/07/1999** P. 0001 – 0005, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1600523803522&uri=CELEX:31999D1419> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.04.2021.

Official Journal Of European Union: “REGULATION (EU) No 1024/2012 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012 on administrative cooperation through the Internal Market Information System and repealing Commission Decision 2008/49/EC (‘the IMI Regulation’),” **L 316, 14.11.2012,** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012R1024&qid=1623490402004> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.06.2021.

Official Journal of the European Union: “Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the Work Plan

for Culture 2008-2010 (2008/C 143/06)”, **C 143/9, 10.6.2008**.[https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0610\(01\)&rid=2](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0610(01)&rid=2) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:20.02.2021.

Official Journal of the European Union: DECISION (EU) 2017/864 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 May 2017 on a European Year of Cultural Heritage (2018), **L 131/1, 20.5.2017**. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D0864&rid=1> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

Official Journal of the European Union: DECISION No 1194/2011/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 16 November 2011 establishing a European Union action for the European Heritage Label, , **L 303/1, 22.11.2011**. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011D1194&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.03.2021.

Official Journal of the European Union: “Council conclusions of 20 November 2008 on the European digital library EUROPEANA (2008/C 319/07)”, **C 319, 13.12.2008**. [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XG1213\(04\)](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XG1213(04)) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:04.02.2022.

Official Journal of the European Union: “Council conclusions on the Work Plan for Culture 2019-2022” (2018/C 460/10, **C 460/12, 21.12.2018**. [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG1221\(01\)&rid=1](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG1221(01)&rid=1) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.03.2021.

Official Journal of the European Union: “DIRECTIVE 2014/60/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 15 May 2014 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State and amending Regulation (EU) No 1024/2012 (Recast)”, **L 159, 28.5.2014**. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0060&qid=1623489735329> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.06.2021.

Official Journal of the European Union: “Council conclusions on cultural and creative crossovers to stimulate innovation, economic sustainability and social inclusion”, (2015/C 172/04), **C 172/13, 27.5.2015**. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XG0527\(03\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XG0527(03)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:22.07.2021.

Official Journal of the European Union: DIRECTIVE 2010/13/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) **L 95, 15.04.2010**. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2010/13/oj> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 26.08.2021.

Official Journal of the European Union: Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the Work Plan for Culture 2011-2014, (2014/C 463/02), **C/325/1, 02.12.2010**. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42010Y1202\(01\)&rid=2](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42010Y1202(01)&rid=2) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.02.2021

Official Journal of the European Union: Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a Work Plan for Culture (2015-2018) (2014/C 463/02), **C/463/4, 23.12.2014**. [https://eurlex.europa.eu/legacontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(02\)&from=EN](https://eurlex.europa.eu/legacontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(02)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:02.02.2021.

Official Journal of the European Union: Council conclusions on the Work Plan for Culture 2019-2022 (2018/C 460/10), **C 460/12, 21.12.2018**. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG1221\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG1221(01)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.02.2021.

Official Journal of the European Union: Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the promotion of cultural diversity and intercultural dialogue in the external relations of the Union and its Member States (2008/C 320/04), **C 320/10, 16.12.2008**, <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:320:0010:0012:EN:PDF> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.02.2021.

Official Journal of the European Union: Decision No 1718/2006/EC of The European Parliament and of The Council of 15 November 2006 concerning the implementation of a programme of support for the European audiovisual sector (MEDIA 2007) **L 327/12, 24.11.2006**. <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006D1718&qid=1612188134270&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.02.2021

Official Journal of the European Union: “Communication from the Commission on State aid for films and other audiovisual works (Text with EEA relevance)”, (2013/C 332/01), **Volume 56, 15 November 2013**. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2013:332:FULL&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.08.2021.

Official Journal of the European Union: Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training (‘ET 2020’) **C 119, 28.5.2009**. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528(01)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.07.2021.

Official Journal of the European Union: Resolution of Council of 16 November 2007, on a European Agenda for Culture, **2007/C 287/01**. <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007G1129%2801%29> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.09.2020.

Official Journal of the European Union: Regulation (EU) No 234/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 Establishing A Partnership Instrument For

Cooperation With Third Countries, **L 77, 15.3.2014**, <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0077:0084:EN:PDF>(Çevrimiçi) Erişim Tarihi:25.02.2021.

Official Journal of the European Union: Regulation (EU) No 235/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 Establishing a Financing Instrument For Democracy And Human Rights Worldwide. **L 77, 15.3.2014**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0235&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:25.02.2021.

Official Journal of the European Union: Regulation (EU) No 230/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 Establishing An Instrument Contributing To Stability And Peace. **L 77, 15.3.2014**, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0230&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:26.02.2021.

Official Journal of the European Union: Regulation (EU) No 1295/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing the Creative Europe Programme (2014 to 2020). **L 347, 20.12.2013**, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1295&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:27.02.2021.

Official Journal of the European Union: Regulation (EU) No 233/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 Establishing A Financing Instrument For Development Cooperation For The Period 2014-2020. **L 77, 15.3.2014**, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0233&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 27.02.2021.

Official Journal of the European Union: Council Conclusions on culture in the EU's external relations with a focus on culture in development cooperation (2015/C 417/06), **C 417/41, 15.12.2015**. <https://eur-lex.europa.eu/legal>

[content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XG1215\(04\)&from=EN](#) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.03.2021.

Official Journal of the European Union: “Directive 2014/26/EU Of The European Parliament And Of The Council of 26 February 2014 on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market” **L 84/72, 20.3.2014.**<https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2014:084:FULL&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

Official Journal of the European Union: “Council conclusions on architecture: culture's contribution to sustainable development”, (2008/C 319/05), **C 319/13, 13.12.2008.** [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XG1213\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XG1213(02)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

Official Journal of the European Union: “Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning (2011/C 372/01)”, **C 372, 20.12.2011.** [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011G1220\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011G1220(01)&from=EN) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.07.2021.

Official Journal of the European Union: “Regulation (EU) No:1288/2013 Of The European Parliament And Of The Council of 11 December 2013 establishing 'Erasmus+': the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Decisions No 1719/2006/EC, No 1720/2006/EC and No 1298/2008/EC”, **L 347, 20.12.2013.** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1288&qid=1621937152505&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.05.2021.

Official Journal of the European Union: “DIRECTIVE 2014/60/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 15 May 2014 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State and amending Regulation (EU) No 1024/2012 (Recast)”,

L 159, 28.5.2014.
<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0060&qid=1622395934731&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.02.2021.

Official Journal of the European Union: “REGULATION (EU) 2019/880 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 April 2019 on the introduction and the import of cultural goods”, **L 151, 7.6.2019.**
<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R0880&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.02.2021.

Official Journal of the European Union: “DIRECTIVE (EU) 2019/790 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC”, **L130/92, 17.05.2019.**
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0790&qid=1630342476898> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

Oğuz, Esin Sultan: “Kültür Politikaları ve Kütüphaneler: Kuramsal Bir Yaklaşım” **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler E-Dergisi,**
<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/EsinSultanoguzmak.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.01.2020. ss.1-31.

Oğuzlar, G. Özlem: “Avrupa Anayasası”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:65, 2006. ss.173-188.

Onursal Beşgül, Özge: “Avrupa Birliği ve Eğitim Politikası”, **Avrupa Birliği’ne Giriş; Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Derleyenler; Ayhan Kaya, Senem Aydın-Düzgüt, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal Beşgül, 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2020, ss.239-252.

- Onursal Beşgöl, Özge: “Constructing The European Education Space”, **Uluslararası İlişkiler**, Volume 9, No 35 (Fall 2012), ss. 81-99.
- Otting, Jenny, and Veton Sylhasi: “Training program, Teaching Cultural Heritage And Cultural Diversity, Trainers’ Guide” October 2013 <https://rm.coe.int/09000016806ae6af> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020
- Ozankaya, Özer: “Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Öğeleri”, **Atatürk Yolu Dergisi**, 3 (10), 1991. ss.213-225.
- Öner, Selen: “AB’nin Görsel-İşitsel ve Medya Politikaları ve Kimliğe Olan Etkileri”, **Avrupa’da Medya, Kültür ve Kimlik**, Editörler: Savaş Arslan-Volkan Aytar, İstanbul, Bahçeşehir University Publishing, 2009, ss-174-188.
- Özbek, Mehmet Ferhat: “Geleneksel Toplamlar ve Güven Bağlamında Etnosentrik Eğilim İlişkisi” <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868414.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 27.12.2019. ss-1-8.
- Özben, Mevlüt: “Kültür ve Toplum”, **Kültür ve Toplum**, Ed. Mevlüt Özben, 1. Basım, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2019, ss.9-29.
- Özbuğday, Fatih Cemil **Kültür ve Ekonomik Başarı**, Munich Personal RePEcArchive, https://mpa.ub.unimuenchen.de/96734/1/MPRA_paper_96734.pdf August 2019, (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.09.2020.
- Özdemir, Nebi “Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri İle Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi”, **Milli Folklor**, Yıl. 21, Sayı.84, 2009, ss.73-86.

- Özden, Aybike Tuba: “Etnosentrik Eğilimin Tüketicilerin Satın Alma Davranışına Etkisi: Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri Üzerine Karşılaştırmalı Analiz” Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2017.
- Özel, Sedat: “Avrupa Birliği’nde Görsel İşitsel Politikaların Kültürel Temellerine Bir Bakış”, **Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi**, cilt.1, 2009, ss.136-162.
- Özensel, Ertan: “Kültürün Popülerleşen Bir Alanı: Popüler Kültür”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan, İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.225-239.
- Özkalp, Enver: **Sosyolojiye Giriş**, 7. Baskı, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayını, 1994.
- Özkan, Devrim: “Kültürel Bir Gösterge Olarak Gelenek ve Modernlik İkilemi: “Sıla” Televizyon Dizisi Örneği”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, Sayı 1, 2014, ss.101-128.
- Özkan, Hasan Hüseyin: “Popüler Kültür ve Eğitim”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt:14, No:1, 2006, ss.29-38.
- Parekh, Bhikhu: **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek; Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori**, Çev. Bilge Tanrıseven, 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2002.
- Parliamentary Assembly of Council of Europe: “Identities and diversity within intercultural societies”, Recommendation 2049 (2014)1 Final version.<https://pace.coe.int/pdf/4cecbf1771d32b9b9dc67e81cc07e21251f824c03326667a8259ffe25682ae848428feba12/recommendation%202049.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.02.2021.
- Pascual, Jordi: “Kültür Politikaları, Sürdürülebilirlik ve Katılım Üzerine”, **Yerel Kültür Politikaları El Kitabı**

Adımlar, Araçlar ve Örnekler, Der. Eylem Ertürk, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2011, İstanbul, ss.23-45.

Patel, K.K. : “Integration by Interpellation: Te European Capitals of Culture and the Role of Experts in European Union Cultural Policies”, **Journal of Common Market Studies**, Cilt: 51, Sayı: 3,2009, ss.538 – 554.

Peacock, James L. : “Durkheim and Social Anthropology of Culture”, **Social Forces**, Vol.59, No.4, 1981. ss.996-1008.

Pew Research Center: “Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities, and Key Social Issues”,
<https://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues/> 29 Ekim 2018 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.04.2020.

Pittsburgh University: “Tindermans Report”,
http://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 16.09.2019.

Pittsburgh University: “Adonnina Report”,
http://aei.pitt.edu/992/1/andonnino_report_peoples_europe.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.09.2019.

Pretty, Jules, Bills Adams, Fikret Berkes, Simone Ferreira de Athayde, Nigel Dudley, Hunn, Eugene, Luisa Maffi, , Kay Milton, Rapport, David. Robbins, Paul. Sterling, Eleanor, Stolton, Anna Sue Tsing, , Erin Vintinner, Sarah Pilgrim: “The Intersections of Biological Diversity and Cultural Diversity: Towards Integration”, **Conservation and Society** 7(2): 2009, ss.100-112, s.105.http://repository.essex.ac.uk/1097/1/ConservatSoc72100-433186_120158.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2021.

- Publications Office of the European Union: **Erasmus+** Factsheet, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ff1edfdf-8bca-11eb-b85c-01aa75ed71a1/language-en> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:16.01.2022.
- Publications Office of the European Union: **The European Union: What is it and what it does?**, Luxemburg, 2020.
- Pyschogiopoulou, E. and D. Anagnostou: “Introduction”, Understanding media policies-A European perspective, ”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed.Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillian, 2015, ss.3-20.
- Rachel, James: “The Challenge of Cultural Relativism”, <https://rintintin.colorado.edu/~vancecd/phil1100/Rachels1.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.12.2019. ss.1-8.
- Rawls, John: **Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması**, Çeviren: Gül Evrin, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2006.
- Rawls, John: **Siyasi Liberalizm**, Çeviren: Mehmet Sevgi Bilgin, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2019.
- Ray, L.: “Globalization in The Concise” **Encyclopedia of Sociology**, Eds. George Ritzer ve J, Micheal Ryan, Blackwell Publishing Ltd. 2011.
- Raz, Joseph **The Morality of Freedom**, Oxford, Oxford University Press, 1986.

- Raz, Joseph: **Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics**, Oxford, Oxford University Press, 1986.
- Raz, Joseph: **Özgürlük Ahlakı**, Çev. Gürkan Özturan, 1.Basım, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Kasım 2016.
- Rijamampinina, R.. and T. Carmichael: “A Pragmatic and Holistic Approach to Managing Diversity”, **Problems and Perspective in Management**, (3) 1/2005. ss.109-117.
- Risse, Thomas: “Social Constructivism and European Integration” <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/42828971/Social-Constructivism.pdf?1455873321> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 23.09.2020. ss.144-160.
- Robertson, Roland: **Globalization: Social Theory and Global Culture**, London: Sage, 1992.
- Rockefeller, Steven C. : “Yorum”, Çeviren: Cem Akaş, **Çokkültürcülük; Tanınma Politikası**, Hazırlayan; Amy Gutmann, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 5.Baskı Mayıs 2018, ss.105-116.
- Romainville, Celine: “The Right to Access Culture under EU Law”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, 2015, ss.165-176.
- Rosenau, Pauline Marie: **Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri**, Çev. Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınlar/ Ark, Ankara, 1998.
- Ruchet, Olivier “Cultural diversity, European identity and legitimacy of the EU: A review of the debate”, **Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU**, Eds. Dieter Fuchs, Hans-Dieter Klingemann, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK-Northampton USA, 2011, ss.3-26.

Samancı, Osman ve Ebru Ocakcı: “Hayat Boyu Öğrenme”, **Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:24, 2017, ss.711-722.

Sarı, Ümit: “Kitle Kültürü ve Popüler Kültür Bağlamında, Kitle İletişim Araçlarının Kitle Kültürü Üzerine Etkileri: Örnek Olarak Pop Star Türkiye Yarışması”, İstanbul Üniversitesi, Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006.

Sarikakis, Katharine: “Mediating Social Cohesion: Media and Cultural Policy in the EU and Canada”, **European Studies: An Interdisciplinary Series in European Culture, History and Politics, Media and Cultural Policy in the European Union 24**, Ed. Katharine Sariakakis, Amsterdam, Rodopi, 2007.

Sarikakis, Katharine: “Digital Rights Management and Rights Licensing in the Online Music Sector: A Case for Cultural Diversity”, **Cultural Governance And The European Union: Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe**, Ed. Evangelia Psychogiopoulou, New York, Palgrave Macmillan, 2015, ss.106-119.

Sarıtaş, Süheyla: “Maddi Kültür ve Onun El Sanatlarına Yansımaları” **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu** <http://www.ayk.gov.tr> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.09.2019. s.1121-1128.

Say, Ömer: “Çokkültürlülük Kavramı ve Anlamın Çokluğu”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:1 Cilt:7, Yıl:2017, ss.29-39.

Schlenker-Fischer, Andrea; “Multiple identities and attitudes towards cultural diversity in Europe: A conceptual and empirical analysis” **Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU**, Eds. Dieter Fuchs, Hans-Dieter Klingemann, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK- Northampton USA, 2011 ss.86-122.

- Schmidtke, Oliver: “Approaches to Cultural Diversity: A Comparison of North America and European Sociopolitical Paradigms”, **Living Diversity-Shaping Society: The Opportunities and Challenges Posed by Cultural Difference in Germany**, Reinhard Mohn Prize 2018, Ed. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, Verlag Bertelsmann Stiftung, 2018, ss.115-130.
- Schroeder, Ralph: **Max Weber ve Kültür Sosyolojisi**, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1992.
- Scupin, Raymond: “Culture: The Use and Abuse of an Anthropological Concept”, (der.) C.L.Frisby, W.T. Q'Donohue, **Cultural Competence in Applied Psychology. An Evaluation of Current Status and Future Directions**, Springer Nature, Cham, İsviçre, 2018.
- Seglow, J. : “Multiculturalism” , **Political Concepts**, (Eds.) In Richard Bellamy and Andrew Mason, UK, Manchester University Press, 2003, ss.156-168.
- Segrave, Kerry: **American Television Abroad: Hollywood's Attempt to Dominate World Television**, North Carolina, Mc Farland, 1998.
- Sevim, Bünyamin: “Seküler Bir Tehdit: Popüler Kültür”, http://www.ozgurder.org/news_print.php?id=839 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 23.01.2020.
- Shore, Cris: **Building Europe: The Cultural Politics of European Integration**, New York, Routledge, 2000.
- Shore, Cris: “In uno plures” (?) EU Cultural Policy and the Governance of Europe; Cultural Policy and European Integration in Anthropological Perspective”, **Cultural Analysis**, The University of California, 5, 2006, ss.7-26.

Smith, Philip., and Alexander Riley: **Kültürel Kurama Giriş**, Çev. Selime Güzelsan-İbrahim Gündoğdu, 1. Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016.

Spohn, Ulrike, , Kai Unzicker and Stephan Vopel: “Cultural Differences in Germany: Living Together in Diversity”, **Living Diversity-Shaping Society: The Opportunities and Challenges Posed by Cultural Difference in Germany**, Reinhard Mohn Prize 2018, Ed. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, Verlag Bertelsmann Stiftung, 2018, ss.11-25.

“State aid — films and other audiovisual works”: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum%3A124221a> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.08.2021.

Stael, Mme de : **De l'Allemagne**, Cilt II. Hachette, Paris, 1958.

Stiftung, Bertelsmann: **Learning from the World: Good Practices in Navigating Cultural Diversity**. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung, 2018b.

Subritas, Joan: “Küreselleşme ve Kimlikler: Güncel Kültür Politikalarının Hazırlanmasında Politikanın Rolü”, **Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültürel Politikaları** Der: Lluís Bonet-Emmanuel Negrier, Çev. Işık Ergüden, 1 Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2015, ss.45-58.

Swingwood, Alan, **Kitle Kültürü Efsanesi**, Çev. Aykut Kansu, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996.

Şeker, B. Dilara, “Kente Göç Etmiş Bir Örneklemede Kültüre Uyum (Kültürlenme) Süreçleri”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2006, ss.1-31.

Şimşek, Fatma: “Modernizm ve Gelenek Arasında Bir Ütopya: Maske ve Ruh”, **SEFAD**, 2017, (38), ss.161-178.

- Talas, Mustafa: “Küreselleşme ve Kültür”, **Küreselleşme ve Psikiyatri**, Ankara, Türk Tabipler Birliği Yayınları, 2004. ss.229-244.
- Talas, Mustafa, ,Yaşar Kaya: “Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 22, 2007 Güz, ss.149-162.
- Tanrıkulu, Murat: “Türkiye Coğrafyasında Genel Kültür, Alt Kültür ve Mozaik Kültür”, **TÜCAUM VII. Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2015, ss.473-480.
- Tauli- Corpuz, V. : “Indigenous people’s voice in a globalized World” **Background paper**, 2007.
- Taylor, Charles: “Tanınma Politikası”, Çev. Yurdanur Salman, **Çokkültürcülük; TanınmaPolitikası**, Hazırlayan; Amy Gutmann, 5.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mayıs 2018, ss.46-93.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Geliştirme Başkanlığı, Kütüphane ve Dokümantasyon Şube Müdürlüğü: “Avrupa Temel Haklar Şartı”, [https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa Birligi Temel Haklar Sarti%E2%80%8B.pdf](https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf) (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 20.12.2020.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: **Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye’nin Tam Üyeliği**, Ağustos 1998, [https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa Birligi Butcesi Fonlari ve Turkiyenin Tam Uyeliği.pdf](https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Butcesi_Fonlari_ve_Turkiyenin_Tam_Uyeliği.pdf)(Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 08.11.2021.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı: Dünya Ticaret Örgütü, <http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-dto.tr.mfa> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.02.2021.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı: “Lizbon Antlaşması”, <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.10.2019.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Avrupa Birliği Tarihçesi”
Avrupa Birliği Başkanlığı: <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105> (Çevrimiçi)
Erişim Tarihi: 05.12.2020.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği
Avrupa Birliği Başkanlığı: İşleyişine Dair Antlaşma”,
<https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>
(çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.10.2019.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_1_kurucu_antlasmalar/1957_treaty_establishing_eec.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:
Avrupa Birliği Başkanlığı: 04.11.2020.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, **European Council in Copenhagen 21-22 June 1993, Conclusion of The Presidency,**
Avrupa Birliği Başkanlığı; https://www.ab.gov.tr/files/files/Zirve_Bildirileri/co_en_1993.pdf (Çevrimiçi) Erşim Tarihi:07.03.2022.

T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu: “BM Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri”<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2--Ulusal-veya-Etnik,-Dinsel-veya-Dilself-Azinliklara-Mensup-Olan-Kisilerin-Haklarina-Dair-Bildiri.pdf>(Çevrimiçi) Erişim Tarih: 08.02.2020.

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı “Fikir Mùlkiyeti Haklarının Ticari Niteliklerine İlişkin Anlaşma (TRIPS)”, <https://teftis.ktb.gov.tr/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.02.2021.

T.C. Resmi Gazete: Karar Sayısı, 95/6525, Sayı: 22213 Mùkerrer, 25.02.1995.

T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi: “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf/01/203-208.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019.

- T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi “BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0148.pdf>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.10.2019.
- T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme:
http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf (Çevrimiçi)
Erişim Tarihi: 05.11.2019.
- T. C. Türk Dil Kurumu Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr>
(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.08.2019.
- Tekinalp, Şermin: **Avrupa Topluluğu’nda Ulusal Kültür ve Televizyon: Sorunlar, Öneriler ve Çözümler**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1993.
- Tellan, Bülent: “Üretim ve Tüketim Kültürü Açısından Popüler Kültür ve Medya İlişkisi: Kurtlar Vadisi Örneği”, **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, 5 (57), 2004, ss.1-10.
- The Bravewell Collaborative: “The Power of Beliefs and Importance of Culture”,
http://www.bravewell.org/integrative_medicine/philosophical_foundation/beliefs_and_culture/ (Çevrimiçi)
Erişim Tarihi: 24.01.2020.
- Thiesse, Anne-Marie; “Qu’elle unite dans la diversité? A la recherche de l’identité européenne”, Quelle unite dans quelle diversité?: A la recherche de l’identité européenne-Dialnet (unirioja.es).
- Tomlinson, John: **Küreselleşme ve Kültür**, Çev. Arzu Eker, 2.Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Tomlinson, John: “Küreselleşme ve Kültürel Emperyalizm”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver-Necmettin Doğan,

İstanbul/Konya, Çizgi Kitabevi, Şubat 2018, ss.241-265.

Topuz, Hıfzı: **Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları**, İstanbul, Adam Yayıncılık 1998.

Triandafyllidou, Anna: “Kültürel Çeşitlilik, Çoğul Milliyetçilik ve Avrupa Kimliği”, Çev. Elif Sandal Önal, **Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye ve Avrupa’da Birarada Yaşam Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya, 1. Baskı, İstanbul, Hiperlink Yayınları, Haziran 2014, ss.41-56.

Trobbiani, Riccardo and Andrea Pavón-Guinea: “Culture in EU External Relations: Strategic Reflections and Future Scenarios”, The Institute for European Studies (IES) Policy Brief, Issue 2019/16 February 2019, https://www.researchgate.net/publication/333634111_Culture_in_EU_External_Relations_Strategic_Reflections_and_Future_Scenarios/link/5cf80b3e299bf1fb185baa3b/download (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:14.01.2022 ss.1-18.

Türkiye Barolar Birliği: “BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme”, http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.11.2019.

Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS): **Eğitim ve Kültür Hakkında AB Müktesebat Rehberi**, Corporate & Public Strategy Advisory Group, Brüksel-İstanbul, 2013, https://mess.org.tr/media/filer_public/92/df/92dff50b-3e72-4588-9665-62e1c64a8aef/mess-education_guide_updates_feb2013_tr_final.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.09.2020.

Türkiye Ulusal Ajansı: “Hayatboyu Öğrenme Programı”, <https://www.ua.gov.tr/media/xjklrux/hayat-boyuo-g-renme.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.07.2021.

- Türkiye Ulusal Ajansı: “Grundtvig (Yetişkin Eğitimi) Programı 2007 – 2013”, <https://www.ua.gov.tr/media/05lpbg3c/hap-grundtvig.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.07.2021.
- Türkiye Ulusal Ajansı: “Leonardo Da Vinci Programı”, <https://www.ua.gov.tr/media/0u0nkxa4/leonardo.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 03.07.2021.
- Türkkahraman, Mimar “Türkiye’de Yaşanan Uluslararası Değişim Sürecinde Batı ve Avrupa Birliği, **Sosyoloji Konferansları**, Sayı: 39. 2009, ss.1-40.
- Uluğtekin Bulu, Gül ve Dilara Çarşanlı Teke: “Maddi Kültürün Öğelerinin Öğrenimi Açısından Bir Roman Çözümlemesi: İnce Memed”, **Ege Eğitim Dergisi** (17) 2, 2016, ss.504-526.
- UNESCO: **UNESCO World Report; Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue**, Paris, 2009.
- UNESCO: “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi” <http://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019.
- UNESCO: **Cultural Policy; a preliminary study**, Paris, 1969. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000001173> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:12.01.2020.
- UNESCO: “Mexico City Declaration on Cultural Policies World Conference on Cultural Policies Mexico City, 26 July - 6 August 1982”, https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals401.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 12.01.2020.
- UNESCO: “Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development Stockholm, 1998” <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000222322?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-3a141579->

01f0-46d6-ad79-8d2cbb7de219 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.01.2020.

UNESCO

“What is meant by "cultural heritage"?", <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/unesco-database-of-national-cultural-heritage-laws/frequently-asked-questions/definition-of-the-cultural-heritage/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 07.03.2021.

United Nations:

Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

UNMIK Resmi Gazete:

“Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”, <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/TConventionProtectionNationalMinority.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 14.12.2019.

Usal, Zeynep Oya:

Avrupa Birliği Sürecinde Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Türkiye, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:195, Ağustos 2006.

Uyar, Kumru. , Yunus Dursun:

“Farklı Ürün Kategorilerinde Yabancı Markalama ve Tüketici Etnosentrizmi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 19 (2), 2015, ss.363-382.

Uygur, Nermi:

Kültür Kuramı, 5. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Şubat 2018.

Ünal, Şeref:

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri” https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/unal.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.10.2019, ss.63-86.

- Ünsal, Deniz: “Sonsöz: Türkiye’den Bakıldığında Hollanda’da Kültürel Çeşitlilik”, Eltje Bos, Cas Smithuisen; “Hollanda’da Kültürel Çeşitlilik ve Sanat Politikaları, 1980-2010”, **Kültür Politikaları ve Yönetimi Yıllık2010**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2010, ss.49-50.
- Üstel, Füsun: **Kültür Politikasına Giriş: Kavramlar, Modeller, Tartışmalar**, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.
- Voon, Tania: **Cultural Products and World Trade Organization**, Cambridge University Press, 2007, https://www.researchgate.net/publication/228149084_Cultural_Products_and_the_World_Trade_Organization (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- Wendt, Alexander: **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Çevirenler: Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner, 2.Basım, İstanbul, Küre Yayınları, Mart 2016.
- Wildavsky, Aaron: “Why self-interest means less outside of a social context”, **Journal of Theoretical Politics**, 6, 1994, ss.131-159.
- Wisse, L.L. : **I.L. Peretz and the Making of Modern Jewish Culture**, Seattle, 1991.
- World Trade Organization (WTO): “Ministerial Conferences”, https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mini_st_e.htm (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:05.02.2021.
- WTO GATT, “Uruguay Round Group of Negotiations on Services, Working Group on Audiovisual Services”.
- Yalı, Sibel: “Avrupa Birliği’nde Yükseköğretim Çalışmaları: Bologna Süreci ve Türkiye Üniversiteleri”, **Fırat**

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 27, Sayı 2, 2017, ss.143-154.

Yazıcı, Mehmet: “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, 2014. ss.209-223.

Yazoğlu, Ruhattin: “Dil-Kültür İlişkisi”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11, (Bahar 2002), ss.21-43.

Yeğenoğlu, Meyda: **Avrupa’da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik**, Çev. P. Burcu Yalım, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2016.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek: **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 6. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008.

Yiğit, Ali: “Avrupa’nın Sınırları ve Türkiye’nin Avrupa’ya Göre Konumu”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2000, ss.35-50.

Zizek, S. : “Çokkültürcülük ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı”, **Defter**, 14 (44), 2001. 145-147.

DİĞER VERİ KAYNAKLARI

<https://sociologydictionary.org/belief/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.01.2020.
<http://www.bravewell.org>(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 24.01.2020.
<https://tr.qwe.wiki/wiki/Transculturation?ddexp4attempt=1> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.01.2020.
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Asimilasyon> (çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.01.2020
<https://tr.wikipedia.org>(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 08.02.2020.
<https://www.sosyoloji.gen.tr/modernizm-nedir/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 28.03.2020.
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/academic/diversity> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.10.2019.
https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_diversity(Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 18.03.2020.

<http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.10.2019

“Culture statistics - international trade in cultural goods”,
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_international_trade_in_cultural_goods#Cultural_trade_2014-2019_at_EU-27_and_national_level (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.11.2021.

<https://undocs.org/A/RES/57/249> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 23.03.2020.

<https://en.unesco.org/events> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 23.03.2020.

<https://www.un.org/en/sections/aboutun/overview/index.html> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/mill_decl_turkce.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.10.2020.

<https://www.unesco.org.tr/Pages/96/2/UNESCO> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.10.2020.

<https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> (Çevrimiçi) 11.10.2020.

<http://www.unesco.org.tr/pages/180/17> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.10.2020.

<https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> (Çevrimiçi) 11.10.2020.

<http://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.10.2020.

<https://www.ilo.org/ankara/about-us/lang--tr/index.htm> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.10.2020.

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312256:NO (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.10.2020.

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312314 (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 11.10.2020.

<http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi.tr.mfa> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.10.2020.

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.10.2020.

<https://www.osce.org/helsinki-final-act> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

<https://www.osce.org> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 13.10.2020.

<https://www.oecd.org/about/history/#d.en.194377> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.11.2020

<http://www.oecd.org/general/Key-information-about-the-OECD.pdf> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 22.11.2020.

https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22213_1.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 05.02.2021.

“Culture’s contribution to the European Green Deal”,
<https://cultureactioneurope.org/advocacy/cultures-contribution-to-the-european-green-deal/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 17.03.2021.

<http://www.nearch.eu/what-is-nearch/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

https://www.cvce.eu/en/obj/laeken_declaration_on_the_future_of_the_european_union_15_december_2001-en-a76801d5-4bf0-4483-9000-e6df94b07a55.html (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 19.12.2020.

https://eurlex.europa.eu/summary/glossary/green_paper.html (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51993DC0457&qid=1488204560202&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51994DC0096&qid=1488204560202&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51996DC0389&qid=1488204560202&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0183&qid=1488204560202&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020

https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/white_paper.html (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51994DC0333&qid=1488203863476&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 21.12.2020.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0035&qid=1488203863476&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:25.12.2020.

https://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b739b382-ff4f-11e6-8a35-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_3&format=PDF (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 25.12.2020.

<https://classic.europeana.eu/portal/en/about.html> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.03.2021.

<https://www.europanostra.org/organisation/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 09.03.2021.

“Some Facts & Figures”; <https://www.europeanheritageawards.eu/facts-figures/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:09.03.2021.

<http://www.nearch.eu/what-is-nearch/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:09.03.2021.

“Television broadcasting activities: "Television without Frontiers" (TVWF) Directive, Directive 89/552/EEC, Directive 97/36/EC [adoption: codecision COD/1995/0074] Directive 2007/65/EC, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:l24101&from=EN> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.01.2021.

<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/media-programme> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.02.2021.

https://davosdeclaration2018.ch/media/Brochure_Declaration-de-Davos-2018_WEB_2.pdf (Çevrimiçi) Erişim Tarihi:24.07.2021.

“Culture statistics - government expenditure on cultural, broadcasting and publishing services”, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_government_expenditure_on_cultural_broadcasting_and_publishing_services (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.11.2021

Culture statistics - cultural participation”, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_participation#Cultural_participation (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 01.12.2021.

ÖZGEÇMİŞ

Volkan ÇATIR, lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği bölümünde 2005 yılında tamamlamıştır. 2014 yılında Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2005 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı'nda İngilizce öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

